

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
BİLİM TARİHİ VE FELSEFESİ ANABİLİM DALI

**Domenico Auda'nın "Breve Compendio di Maravigliosi
Secreti" Adlı Eserinin Garşûnî Tercümesi ve Osmanlı
Lübnan'ında Tıbbî Bilginin Dolaşımı**

Yüksek Lisans Tezi

Kadir Çelik

Mayıs 2025

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
BİLİM TARİHİ VE FELSEFESİ ANABİLİM DALI

**Domenico Auda'nın "Breve Compendio di Maravigliosi
Secreti" Adlı Eserinin Garşûnî Tercümesi ve Osmanlı
Lübnan'ında Tıbbî Bilginin Dolaşımı**

Yüksek Lisans Tezi

Kadir Çelik

Danışman

Doç. Dr. Mustafa Yavuz

Mayıs 2025

TEZ JÜRİSİ ONAYI

Kadir Çelik tarafından hazırlanan “Domenico Auda’nın “Breve Compendio di Maravigliosi Secreti” Adlı Eserinin Garşûnî Tercümesi ve Osmanlı Lübnan’ında Tıbbî Bilginin Dolaşımı” başlıklı bu Yüksek Lisans Tezi, Bilim Tarihi ve Felsefesi Anabilim Dalı’nda hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Mustafa Yavuz
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Prof. Dr. Tuncay Zorlu
İstanbul Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Elif Bıyıklı Gültekin
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 16/05/2025

BEYANLAR

Yazım ve Kaynak Gösterme Kılavuzu Beyanı

Danışmanlığımda yazılan bu tezin APA (7. Edisyon) yazım ve kaynak gösterme kılavuzunda belirtilen kurallara uygun olarak yapılandırıldığı ve bu kılavuzun metin içi kaynak gösterme standartlarının bu tezde tutarlı olarak uygulandığı tarafımdan incelenerek teyit edilmiştir.

İmza

Doç. Dr. Mustafa Yavuz

Etik İlkeler Sadakat Beyanı

Hazırladığım bu tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza

Kadir Çelik

ÖZET

Domenico Auda'nın "Breve Compendio di Maravigliosi Secreti" Adlı Eserinin Garşûnî Tercümesi ve Osmanlı Lübnan'ında Tıbbî Bilginin Dolaşımı

Çelik, Kadir

Yüksek Lisans Tezi, Bilim Tarihi ve Felsefesi Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Mustafa Yavuz

Mayıs 2025

Bu çalışmada Lübnan'daki Marunî Kilisesi'nde bulunan ve Hill Museum and Manuscript Library tarafından dijital ortama aktarılan OLM 00206 proje numaralı Garşûnî tıp yazması incelenmiştir. Çalışmanın odak noktasındaki yazma eserin İtalyan eczacı Domenico Auda'nın *Breve Compendio di Maravigliosi Secreti* (BCMS, 1652) adlı kitabının Süryanice alfabeyle yazılmış bir Arapça tercümesi olduğu bilinmektedir. Tıp, eczacılık ve kimya alanlarında dönemin teknik bilgisine ışık tutan eser aynı zamanda 1555'ten sonra Avrupa'da popüler bilim yazıları hâline gelen "sırlar kitabı" yazınıyla ilişkilendirilmektedir. Bu bağlamda tezin ana sorunsalları şu şekilde belirlenmiştir: Bahsi geçen Garşûnî yazmanın içeriği ve Osmanlı tıp literatüründeki rolü nedir? Yeni "sırlar kitabı" türünün bilim ve tıp tarihi literatüründeki önemi nedir? Bu eserler Osmanlı toplumunda popüler hâle gelmiş midir? Marunîler özelinde Lübnan ile İtalya arasındaki tıbbî bilgi alışverişi ne düzeyde gerçekleşmiştir? Çalışmada yöntem olarak dönemin bilim ve tıp paradigması çerçevesinde Garşûnî yazma ile BCMS mukayeseli olarak incelenmiştir. Eserde geçen bitkisel, hayvansal ve kimyasal maddeler tespit edilerek modern dönemdeki muhtemel karşılıkları belirtilmiştir. Diğer yandan eserin dâhil edildiği ve tıp, eczacılık ile kimya alanlarında dönemin teknik bilgisine ışık tutan yeni "sırlar kitabı" türü bilim ve tıp tarihi açısından değerlendirilmiştir. Aynı zamanda Marunîler özelinde Osmanlı Lübnan'ında, Papalık, İtalya ve Katolik Süryaniler arasında gerçekleşen bilgi alışverişine dikkat çekilmiştir. Böylece çalışmada, gayrimüslim eserleri bağlamında, Osmanlı tıp literatürüne daha geniş bir perspektiften yaklaşılması amaçlanmış ve ilk defa bahsi geçen yazmanın metin, Arapça transliterasyon ve Türkçe tercümesine yer verilerek alana katkı sağlanması hedeflenmiştir. Gelecek çalışmalarda Garşûnî ve Süryanice yazmalar gibi gayrimüslim eserlerinin Osmanlı tıp literatürü bağlamında incelenmesi ve Osmanlı tıbbına kapsayıcı bir şekilde yaklaşılması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilim Tarihi, Osmanlı Tıbbı, Sırlar Kitapları, Garşûnî Yazmalar, Marunîler

ABSTRACT

The Garshuni Translation of Domenico Auda's "Breve Compendio di Maravigliosi Secreti" and the Transmission of Medical Knowledge in Ottoman Lebanon

Çelik, Kadir

Master's Thesis, Department of History and Philosophy of Science

Supervisor: Assoc. Prof. Mustafa Yavuz (PhD)

May 2025

This study examines the Garshuni medical manuscript, catalogued under project number OLM 00206, which has been digitized by the Hill Museum and Manuscript Library, and is currently housed at the Maronite Church in Lebanon. The manuscript central to this study has been identified as the Arabic translation, written in the Syriac script, of *Breve Compendio di Maravigliosi Secreti* (BCMS, 1652), a work by the Italian pharmacist Domenico Auda. The work, which illuminates the contemporary technical knowledge of the period in the fields of medicine, pharmacy, and chemistry, is also associated with the genre of "books of secrets," which became popular scientific literature in Europe after 1555. In this context, the key research questions addressed in this study are as follows: What is the content of the Garshuni manuscript, and What is its role in Ottoman medical literature? What is the significance of the "books of secrets" genre in the history of science and medicine? Did these works become popular in Ottoman society? To what extent did the exchange of medical knowledge between Lebanon and Italy occur, particularly in the case of the Maronites? In this study, the Garshuni manuscript and BCMS were examined comparatively within the framework of the scientific and medical paradigms of the period. The botanical, animal and chemical substances mentioned in the work have been identified, and their potential counterparts in the modern era have been described. On the other hand, the new "books of secrets" genre, with which the work is associated illuminates, contemporary technical knowledge in the fields of medicine, pharmacy and chemistry, and has been evaluated from the perspective of the history of science and medicine. At the same time, attention has been drawn to the exchange of knowledge that occurred among the Papacy, Italy and Catholic Assyrian community, particularly the Maronites in Ottoman Lebanon. Thus, the study primarily aims to approach Ottoman medical literature from a broader perspective within the context of non-Muslim works. It seeks to contribute to the field by presenting for the first time the Garshuni text, along with its Arabic transliteration and Turkish translation. In future studies, it is anticipated that non-Muslim works,

such as Garshuni and Syriac manuscripts, will be examined within the context of Ottoman medical literature, with a more comprehensive approach to Ottoman medicine.

Keywords: History of Science, Ottoman Medicine, Books of Secrets, Garshuni Manuscripts, Maronites

ÖN SÖZ

Hill Museum and Manuscript Library tarafından dijital ortama aktarılarak ücretsiz bir şekilde araştırmacıların hizmetine sunulan yüzlerce yazma eser gayrimüslimlerin zengin bir koleksiyona sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte son yüzyıl içerisinde Osmanlı tıbbı üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde gayrimüslim eserlerinin Osmanlı tıbbına çok dâhil edilmediği görülür. Özellikle Anadolu'nun kadim halklarından biri olan ve Türkler ile uzun yıllar birlikte yaşayan Süryanilerin tarihi süreçte nasıl bir tıp bilgisine sahip olduğu hâlâ muğlaklığını koruyor. Mevcut tez çalışması Süryaniler özelinde olmakla birlikte genel olarak gayrimüslim tıp ve teknik bilgisine ışık tutmak ve Türkçe literatürde bu husustaki eksiklikleri bir nebze olsun gidermek için hazırlanmıştır. İstanbul Medeniyet Üniversitesi'nde Bilim Tarihi ve Felsefesi Tezli Yüksek Lisans Programı'na kayıtlandıktan sonra Dr. Kutlu Akalın'ın Süryanice derslerine iştirak etmek nasip oldu. Bu sırada kendisinin tavsiyesi ile Hill Museum and Manuscript Library tarafından kataloglanan Süryanice tıp yazmalarını tararken Garşûnî eserlere tesadüf ettim. Osmanlı Dönemi'nde Türklerin Arapça alfabeyle Türkçe eserler kaleme alması gibi Arapça konuşup yazan Süryanilerin Süryani harfleriyle Arapça eserler kaleme aldıklarını ve bunlara Garşûnî-Arapça denildiğini öğrendim. Diğer yandan İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi'nde Tarih Bölümü'ndeki Lisans eğitimin sonlandığı sırada Dalia Abdelgawwad'dan aldığım Arapça dersleri henüz tamamlanmıştı. Daha önce varlığından haberdar olmadığım yeni bir literatürün Türk Akademisi tarafından da bilinmesini isteyerek kendime bir tez konusu aradım. Anadolu'daki kiliselerde bulunan tıp yazmaları ile Lübnan ve diğer Ortadoğu ülkelerinde bulunan tıp yazmaları arasında bir fark dikkatimi çekmişti. Özellikle Katolik inancını benimseyen Lübnan'daki Marunîlere ait yazmalarda İtalyancadan Arapça ve Garşûnîye yapılan birkaç tercümeyle tesadüf etmem ve Anadolu'daki kiliselerde böyle bir esere rastlayamam, çalışmanın hazırlanmasında en büyük motivasyon olmuştur. Öte yandan 17. yüzyılda yaşamış İtalyan eczacı Domenico Auda'nın eserinin Garşûnî tercümesi ile İtalyanca edisyonu arasında içerik olarak farklılıkların bulunması, çalışmanın bu yönde başlatılmasını sağladı. Hazırlaması uzun süren bu çalışmanın nihayetinde Türk okuru ile buluşması ve Osmanlı tıbbının bir parçası olan gayrimüslim tıp eserlerinden birinin Türk Akademisi'ne tanıtılıyor olması, çalışmanın hazırlık aşamasındaki tüm zorluk ve engellerin unutulup geride bırakılması için yeterli oldu. Özellikle bu alanda gelecekte hazırlanması muhtemel çalışmaların önünün açılmasını ve Osmanlı tıp literatürüne olan yaklaşımların daha geniş bir perspektiften yapılması umuyoruz.

TEŞEKKÜR

Başta tez danışmanım Doç. Dr. Mustafa Yavuz olmak üzere bu çalışmanın hazırlanmasında sağladıkları destek ve katkıları için Prof. Dr. Yusuf Ayönü, Doç. Dr. Kazım Uzun, Dr. Okan Büyüktapu, Dr. Elif Charlotte Nelson, Arş. Gör. Mert Hasılcıoğlu, Arş. Gör. Zehra Güneş, değerli arkadaşım doktorant Muhammed Sofu ve özellikle de emektar hocam Dalia Abdelgawwad’a teşekkürlerimi bir borç bilirim. Diğer yandan 2210-C *Öncelikli Alanlara Yönelik Yurt İçi Yüksek Lisans Burs Programı 2023/2* ile başta bu tez çalışması olmak üzere bilim tarihi alanında yapılan çalışmalarda araştırmacılara sağladığı burs ve imkânlarından dolayı TÜBİTAK Bilim İnsanı Destek Programları Başkanlığı’na (BİDEB) teşekkürlerimi iletmek isterim.

Son olarak çalışma sırasında sağladığı büyük manevi desteğin yanında en az benim kadar gösterdiği sabırdan dolayı eşim Beyza Kirstein Çelik’e, maddi ve manevi desteklerinden dolayı annem Gülser Kirstein ile babam Witold Kirstein’a minnettar olduğumu belirtmek isterim.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
TEŞEKKÜR	ii
İÇİNDEKİLER	iii
TABLolar DİZİNİ.....	v
RESİMLER DİZİNİ	vi
KISALTMALAR	vii
TRANSLİTERASYON İŞARETLERİ.....	viii
GİRİŞ	1
1. Amaç ve Kapsam	3
2. Literatür	4
3. Yöntem	6
4. Bölümler.....	6
BÖLÜM 1	9
1.1 Bilim ve Tıp Tarihi Açısından Sırlar Kitapları	9
1.2 Sırlar Kitaplarında Sır Kavramı	10
1.3 Acayip, Garip, Mucize ve Harika.....	12
1.4 16. Yüzyılda Yeni Sırlar Kitapları Yazınının Ortaya Çıkması	14
BÖLÜM 2	21
2.1 Domenico Auda'nın Hayatı.....	21
2.2 Eserleri.....	23
2.2.1 Pratica de'Spetiali (PS).....	23
2.2.2 Breve Compendio di Maravigliosi Secreti (BCMS).....	24
2.2.3 Eserin Arapça Tercümesi ve Garşûnî Yazma.....	26
BÖLÜM 3	30
3. Garşûnî Metin ve Arapça Transliterasyon	30
BÖLÜM 4	154
4. Türkçe Tercüme	154
BÖLÜM 5	361
5.1 Tespitler ve Değerlendirme	361
5.1.1 İçerik, Dil ve Üslup	361
5.1.2 Sağlık, Hastalık ve Tedavi Anlayışı	366
5.1.3 Önleyici Sağlık Tedbirleri	368
5.1.4 Hastalık Dönemi ve Tedavi	380

5.1.5 Enfeksiyon Hastalıkları ve Salgınlar	380
5.1.5.1. Veba	381
5.1.5.2 Frengi (Sifilis)	388
5.1.5.3 Sıtma, Belsoğukluğu, Verem, Difteri, Sıraca ve Diğer Enfeksiyon Hastalıkları	394
5.1.6 Zehirlenmeler, Cilt Hastalıkları ve Diğer Sağlık Sorunları	404
5.1.7 İlaçlar, Ölçüler ve Aletler	411
5.1.8 Kimyasal Sırlar	451
5.1.8.1 Kitabın İkinci Bölümündeki Kimyasal Sırlar	451
5.1.8.2 Kitabın Üçüncü Bölümündeki Kimyasal Sırlar	462
5.1.9 Astroloji ve Fizyonomi	473
SONUÇ	478
KAYNAKÇA	483

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. BCMS’de Bahsedilen Bitkisel, Hayvansal ve Kimyasal Maddeler.....	414

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1. MKHBA'nın ilk varığı ile BCMS'nin 1660 edisyonunun kapak görselleri.....	27
Resim 2. Lombardiya, Roma ve tüm İtalya için 42. derecede güneşin doğuş saati ile öğle saatini gösteren tablolar	476
Resim 3. Ay'ın hangi burçta olduğunu bilmek için tablo	477
Resim 4. Gündüz ve gece gezegen saatleri tablosu	477

KISALTMALAR

BCMS	<i>Breve Compendio di Maravigliosi Secreti</i> (Roma, 1660)
Çev.	Çeviren
DALY	Engelliliğe Ayarlanmış Yaşam Yılları
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
HMML	Hill Museum and Manuscript Library
MKHBA	<i>Muhtaşar kitâb hâvî ba ‘d asrâr ‘acîbe cidden</i> (Kaslık, 17-18. yy.)
OTBLT	<i>Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi</i> (İstanbul, 2008).
OTTBLT	<i>Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi</i> (İstanbul, 2006).
PS	<i>Pratica de’Spetiali che per modo di Dialogo contiene gran parte anco di Theorica. Opera vtile, e necessaria per quelli, che desiderano ben comporre li Medicamenti</i> (Roma, 1674).
Sig.	Signore
T.y.	Tarih yok

TRANSLİTERASYON İŞARETLERİ

Arapça ve Türkçe harflerin karşılıkları için TDV İslam Ansiklopedisi dikkate alınmıştır. Süryani harflerin Latin ve Arapça karşılıkları için ise Eberhard Nestle, Carl Brockelmann, Wheeler M. Thackston, George Kiraz ve Kutlu Akalın'ın çalışmaları kullanılmıştır (Nestle, 1881, s. 17; Brockelmann, 1899, s. 22; Thackston, 1999, ss. xvii-xxvi; Kiraz, 2010, ss. 6-7; Akalın, 2018, s. 12).

Türkçe	Garşûnî	Arapça
a-ā	ܐ	أ-إ-آ
ʾ	ܐ	ء
b	ܒ	ب
c	ܥ	ج
ġ	ܥ	ع
z	ܙ	ز
h	ܚ	ه
w	ܘ	و
z	ܙ	ز
ḥ	ܚ	ح
ṭ	ܬ	ط
ẓ	ܙ	ظ
y	ܝ	ي-ى-ئ
k	ܟ	ك
ḥ	ܚ	خ
l	ܠ	ل
m	ܡ	م
n	ܢ	ن
s	ܣ	س
ʿ	ܥ	ع
f	ܦ	ف
ṣ	ܥ	ص
ẓ	ܙ	ض
ḳ	ܩ	ق
r	ܪ	ر
š	ܫ	ش
t	ܬ	ت
s	ܣ	ث

GİRİŞ

Cumhuriyet Dönemi'nde Osmanlı tıbbı üzerine yapılmış olan çeşitli araştırma ve literatür çalışmaları büyük ölçüde Türkçe, Arapça ve Farsça kaynak eserler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ancak Osmanlı tıbbının daha kapsamlı bir değerlendirmesi için yalnızca bu dillerdeki eserler ile sınırlı kalmak yerine, gayrimüslim tebaanın sahip olduğu diğer dillerdeki eserlerin de dikkate alınması gerekmektedir. Özellikle Süryaniler başta olmak üzere birçok gayrimüslim cemaatin kiliselerinde yahut ulusal kütüphanelerde muhafaza edilen, 19. yüzyıldan itibaren de yabancı literatür kitaplarında kataloglanan Süryanice, Ermenice ve İbranice yazma eserler bu bağlamda önemli rol oynar. Nitekim Anadolu, Irak, Suriye, Filistin ve Lübnan gibi coğrafyalarda bulunan Süryani Kiliselerinde tıp dâhil pek çok yazma esere rastlanmaktadır. Bu yazmalar arasında özellikle Süryanice alfabeyle Arapça dilinde kaleme alınan Garşûnî tıp yazmaları Osmanlı tıbbı açısından önemli bir kaynak havuzu teşkil eder. Dönem olarak 16. yüzyıl ile 20. yüzyıl arasında yazıldığı düşünülen bu eserlerde, Türkçe bitki ile hastalık adlarına yer verilmesi, kaynak olarak zaman zaman Osmanlı hekimleri ve onların eserlerine atıfların yapılması, bu bağlamda, Süryani eserlerinin Osmanlı tıp literatürü içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini destekler. Dolayısıyla bu yazmalar hem tıp tarihi hem de kültürel etkileşimler için önemli bilgiler sunmaktadır. Ayrıca Osmanlı Devleti'ndeki tıbbî bilginin farklı etnik ve dini gruplar arasında nasıl şekillendiğinin anlaşılmasında yardımcı olabilecek özgün kaynaklar olarak gösterilebilir. Bu bağlamda, söz konusu yazmalar Osmanlı tıbbının bilinen tarihsel akışına dâhil edilmeli ve dönemin kültürel çeşitliliğini yansıtan eserler olarak değerlendirilmelidir. Mevcut tez çalışması OLM 00206 proje numaralı yazma eser özelinde Osmanlı tıbbının karanlık bir yüzü olarak ifade edilebilecek Garşûnî tıp yazmalarına ışık tutmak amacıyla hazırlanmıştır. Özellikle şimdiye kadar Türkçe literatürde bu tür tıp tarihi kaynakları üzerine bir çalışmanın yapılmamış olması tez çalışmasının başlatılmasında en etkili motivasyonlardan biri olmuştur. Osmanlı tıbbının karanlıkta kalan yönlerinin aydınlatılması ve gayrimüslim eserleriyle bir bütün olarak incelenmesi açısından, bu çalışmada alana katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Burada genel olarak Garşûnî yazmalara dikkat çekilmek istenmişse de çalışmanın odak noktasında Lübnan'ın Kaslik kasabasında Marunîlere ait olan OLM 00206 proje numaralı bir tıp yazması bulunur. Tek nüsha olduğu düşünülen yazmanın ilk defa 1652 yılında Roma'da basılan İtalyanca bir eczacılık kitabının eksik ve değiştirilmiş tercümesi olduğu tespit edilmiştir. Asıl adı *Breve Compendio di Maravigliosi Secreti* olan söz konusu

İtalyanca eserin Roma'daki Kutsal Ruh Hastanesi'nin başeczacısı Domenico Auda'ya ait olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte Garşûnî tercümede 1660 yılında Roma'da yayımlanan üçüncü edisyonunun kullanıldığı anlaşılmıştır. Ayrıca kitabın 1652 yılından 1776 yılına kadar çeşitli edisyonları yapılmış ve hatta 1711 yılında İtalyancadan Fransızcaya tercüme edilmiştir. Süryanice alfabeyle Arapça dilinde yazılan Garşûnî yazmada bir ferağ kaydının bulunmaması tercüme tarihinin tespitini zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte Hill Museum and Manuscript Library katalog kaydında 18. yüzyıla ait olabileceği not düşülmüştür. Fakat 1776 yılına kadar çeşitli edisyonları yapılan eserin sadece 1660 baskısının Garşûnî tercümede kullanılmış olması ve bu tarihten sonraki edisyonlarında kitabın sonuna ilâştirilen ek bir bölümün tercüme edilmemesi, yazmanın 18. yüzyıldan önce yazılmış olabileceğine işaret eder. Her iki durumda da eserin 1660-1799 yılları arasında tercüme edilmiş olabileceği dikkate alındığında Erken Modern Dönem'deki bilgi alışverişine ve tıbbî bilgi dolaşımına kaynak teşkil ettiği söylenebilir.

Tez çalışmasında Garşûnî yazma ile tercümede kullanılan 1660 tarihli edisyon ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Bu inceleme sonrasında kitabın 1660 yılındaki edisyonuna, 1652 ve 1655 yıllarındaki edisyonlarında bulunmayan bazı reçetelerin eklendiği tespit edildi. Diğer yandan Garşûnî yazmada da mütercimın metne sadık kalmayıp ekleme ve çıkarmalar yaptığı ve eseri değıştirdiğı gözlemlenmiştir. Nitekim mütercimın birçok drog ismini, bölüm başlıklarını, yer ile şahıs adlarını tercüme etmediğı ve hatta BCMS'de bulunmayan kendi yorum ve ifadelerini de tercümeye eklediğı görölmektedir. Bu nedenle Garşûnî yazmanın yalnızca bir tercüme olmayıp değışiklik ve eklemeler neticesinde bir tercüme-telif eser hâlini aldığı söylenebilir. Zira iki metni karşılaştırmadan okuyan bir kişinin okumayı bitirdiğinde iki farklı metin okumuş hissine kapılması muhtemeldir.

Dikkat çekici olan bir diğerk durum ise Lübnan'daki Katolik Süryanilerin Kiliselerinde bulunan Garşûnî ve Arapça tıp yazmalarında İtalyancadan yapılan tercüme tıp eserlerine rastlanırken Anadolu'daki Süryani Kiliselerinde buna karşılık gelebilecek bir tıp çevirisine henüz tesadüf edilmemiş olmasıdır. Bu durum 16. yüzyıldan beri devam eden Marunîler ile Papalık arasındaki siyasi ve dini yakınlaşmanın bir sonucu olarak görölebilir. Nitekim Cizvit Tarikatı'nın çalışmaları neticesinde Marunîlerin eğitimi için 1584 yılında Roma'da bir okul dahi açılmış ve birçok Marunî, eğitimini burada tamamladıktan sonra memleketine geri dönmüştür (Moosa, 2005, s. 7; Kennerley, 2021, ss. 45-46). Bu husus dikkate alındığında tercümelerin genelde Marunî-Papalık yakınlaşması ve özelde de bu okul ile bağlantılı olabileceğı dikkate alınmalıdır.

Eserin başlık ve içeriği bir diğer bahis konusudur. “*Harika Sırların Kısa Derlemesi*” olarak tercüme edilebilecek başlık, 16. yüzyılın ikinci yarısında dönüşüm geçirmeye başlayan “sırlar kitabı” literatürünün bir türü olduğuna işaret eder. Orta Çağ’da Sözde-Aristoteles’e (Pseudo-Aristotle) atfedilen *Sırların Sırrı* kitabı ile bu gelenekte benzer başlıklarla yazılmaya devam eden kitaplar, 1555 yılında Girolamo Ruscelli’nin Alessio Piemontese takma adı altında yeni bir sırlar kitabı kaleme almasıyla dönüşüm geçirmiştir. Tıp, eczacılık, kozmetik, metal işlemeciliği, boya, mürekkep ve vernik yapımı, doğal, uçucu ve maserat yağ elde etme yöntemleri ile çeşitli kimyasal işlemlerin anlatıldığı bu yeni sırlar kitapları, Avrupa’da yüzlerce edisyon ve baskıyla satılarak dönemin popüler bilim ve teknoloji kitapları hâline gelmiştir. Bu tarz bir dönüşüme ve sırlar kitabı yazınına Osmanlı yazarlarının nasıl bir tepki verdiği henüz muğlaklığını korumaktadır. Ancak katalog taraması sonucu Türkiye’deki “*sırr/sirr*” başlığını taşıyan yazmalarda bu yeni türe dâhil edilebilecek bir esere rastlanmaması, Osmanlıların buradaki yeni dönüşüme sessiz kaldığına işaret eder. Nitekim Lübnan’daki Garşûnî yazma dışında başka bir sırlar kitabı tercümesinin bulunmaması da bu kanıyı destekler niteliktedir. Bu nedenle çeşitli alanlarda teknik bilgilerin anlatıldığı sırlar kitaplarının Avrupa’da olduğunun aksine Osmanlı’da popülerleşmediği söylenebilir.

1. Amaç ve Kapsam

Altı asır farklı din ve etnik unsuru yönetmeyi başarabilen Osmanlı Devleti’ndeki Müslüman tebaanın olduğu kadar gayrimüslim tebaanın da kaleme aldığı tıp eserleri Osmanlı tıbbi içerisinde değerlendirilmelidir. Bu nedenle Osmanlı tıp literatürünü bir bütün olarak inceleyebilmek için, Müslüman ve gayrimüslim cemaatlerin sahip oldukları tıbbî malzemenin birlikte mukayese edilmesi bu açıdan önem arz eder. Çalışmada bahsi geçen husustaki karanlıkta kalan unsurların OLM 00206 proje numaralı yazma özelinde gün yüzüne çıkarılması en temel amaçtır. Bu sayede, Garşûnî yazmalar başta olmak üzere, İbranice, Ermenice ve Yunanca gibi diğer gayrimüslim kaynakların gelecek araştırmalarda incelenmesini teşvik ederek Osmanlı tıbbına bütüncül ve yeni bir bakış açısı kazandırılması hedeflenmektedir.

Çalışma, tıbbî ve bilimsel bilgi alışverişi açısından oldukça hareketli bir dönem olan 1660-1799 yılları arasını kapsamaktadır. Auda’nın eseri ilk defa 1652 yılında Roma’da yayımlanmış olsa da tercümede 1660 yılında yayımlanan üçüncü edisyonu kullanıldığı için

kapsam 1660 yılı ile başlatılmıştır. Diğer yandan HMML kataloğunda eserin 18. yüzyılda yazılmış olabileceğinin ileri sürülmesi neticesinde bu tarihin kapsamı 18. yüzyılın sonuna kadar uzatılmıştır. Benzer bir şekilde ferağ kaydı bulunmayan Garşûnî yazmanın hangi tarihte kaleme alındığının bilinmemesi de çalışmanın kapsamını 18. yüzyılın sonuna kadar ileri götürmektedir. Bu nedenle çalışmada kitabın üçüncü edisyonunun yayımlandığı 1660 tarihi ile yazma eserin tamamlanmış olabileceği düşünülen en ileri tarih olan 1799 arası dönem dikkate alınmaktadır. Bu yıllarda aynı zamanda Uzak Doğu ve Hindistan’a giden Cizvit Tarikatı mensupları Çince ve Hint dillerindeki tıp eserlerini Avrupa dillerine tercüme etmişlerdir (Cleyer, 1682; Stephen, 2016; Hanson & Pomata, 2017). Dolayısıyla söz konusu dönemin tıbbî bilgi alışverişi ve bilginin dolaşımı açısından hareketli bir dönem olduğu söylenebilir. Osmanlı hekimleri de bu tıbbî alışveriş içerisinde kendilerine yer bulmuş ve Avrupa dillerinden yaptıkları tercümelerle dönemin tıp bilgisini takip etmişlerdir (Köhbach, 1980; Bachour, 2016; Bayat, 2016, ss. 307-310, 320-324). Özellikle 19. yüzyıl gibi geç bir tarihte Lübnan’daki Süryaniler tarafından Pietro Andrea Mattioli (ö. 1578) ve Ippolito Ceccarelli (17. yüzyıl) gibi 16. ile 17. yüzyıl eczacılarının eserlerinin tercüme edilmesi, bu tıbbî bilgi alışverişinin uzun süre devam ettiğini göstermektedir (Avda, 1606; Ceccarelli, t.y.; Mattioli, t.y.).

2. Literatür

Literatür taramasında temelde üç yol izlenmiştir. İlki, Domenico Auda ve eserleri üzerine yapılan araştırma eserlerini içerir. 1966 yılında Alessandro Maviglia, yazarın *Pratica de 'Spetiali* adlı eserini tanıtıcı bir çalışma kaleme alırken Lorenzo Polacco da 1971 yılında benzer bir çalışmayı *Breve Compendio di Maravigliosi Secreti* adlı eseri için hazırlamıştır (Maviglia, 1966; Julien, 1967; Guitard & Julien, 1971).¹ Bu iki yazar dışında Pierfrancesco Morganti ve arkadaşları, Auda’nın eserlerinde kullandığı birkaç formülü ele aldığı çalışmalarında sadece BCMS’nin 18. yüzyılda hazırlanan edisyonlarını kaynak olarak kullanmışlardır. Ayrıca çalışmaları oldukça sınırlı olup eserin genelini kapsayacak nitelikte olmadığı açıkça görülmektedir (Morganti vd., 2023, 2024). Bunların dışında John Ferguson, Alys Trotter, Leonardo Colapinto, David Gentilcore, Sabrina Minuzi, Sandra Cavallo ve Tessa Storey, Michel Favre-Félix, Federica Rotelli, Marcello Gaballo, Salvatore Iacolare, Stephan Zumbühl ve Christophe Zindel gibi yazarların çalışmalarında ise Auda

¹ Çalışmalara dijital olarak ulaşılamadığı için bu tezde Julien Pierre’nin tanıtım yazısı kullanılmıştır.

ve eserlerinden sadece kısaca bahsedildiği, ayrıntılı ve bütüncül bir değerlendirmenin yapılmadığı anlaşılmıştır (Ferguson, 1894, 1896, 1899; Trotter, 1912; Colapinto, 1996; Gentilcore, 2006; Minuzzi, 2008; Cavallo & Storey, 2013; Favre-Félix, 2017; Cavallo & Storey, 2017; Rotelli, 2020; Gaballo, 2021; Iacolare, 2022; Zumbühl & Zindel, 2023). Bu nedenle Alessandro Maviglia ve Lorenzo Polacco'nun çalışmaları dışında Auda'nın eserlerini doğrudan ve bütün olarak ele alan başka bir çalışmanın yapılmadığı görülmektedir.

İkinci tarama Auda'nın kitabının da mensup olduğu sırlar kitabı literatürünün tarihi, gelişimi, özellikleri ve türleri üzerine yapılan araştırma çalışmalarını içerir. Sırlar kitapları üzerine ilk modern akademik çalışma Glasgow Üniversitesi kimya profesörlerinden John Ferguson tarafından yapılırken İtalyanca sırlar kitapları hakkındaki en kapsamlı çalışma William Eamon tarafından yayımlanmıştır (Ferguson, 1896; Eamon, 1984, 1996, 2010, 2016). Ayrıca Eski Çağ'dan Rönesans'a kadar teknik bilginin saklanması ve ifşa edilmesi konularını ele alan Pamela O. Long'un kitabı ile Elaine Leong ve Alisha Rankin'in editörlüğünde hazırlanan bir dizi çalışmaya ek olarak 1550-1600 yılları arasında İngiltere'deki sırlar kitabı literatürünü inceleyen Allison Kavey eserleri, bilgi ile sır kavramları konusunda birbirini tamamlayan açıklayıcı nitelikteki akademik çalışmalardır (Long, 2001; Kavey, 2007; Leong & Rankin, 2011).

Son tarama ise Garşûnî yazmanın bir Süryani Kilisesinde bulunması nedeniyle gayrimüslimlerin kaleme aldığı yazma eser literatürünü içerir. Birçok Avrupalı tarihçi ve literatür yazarı hem Osmanlı öncesi hem de sonrasında İslam hâkimiyeti altında yaşayan gayrimüslimlerin yazma eserlerini kataloglamıştır. Nitekim Carl Friedrich Neumann, Moritz Steinschneider, Anton Baumstark, Paul Sbath, Georg Graf, Günter Stemberger, Joseph Nasrallah ve Srbouhi Hairapetian gibi birçok yazar, gayrimüslimler tarafından yazılan Arapça, İbranice, Ermenice, Yunanca ve Süryanice yazmalara literatür çalışmalarında yer vermişlerdir (Neumann, 1836; Steinschneider & Spottiswoode, 1857; Steinschneider, 1893, 1897, 1902; Baumstark, 1922; Graf, 1944; Stemberger, 1977; Nasrallah, 1978; Nasrallah & Haddad, 1979; Sbath, 2012; Hairapetian, 1995). Literatür taraması neticesinde tezin odak noktasında yer alan Garşûnî tıp yazmasının şimdiye kadar müstakil bir çalışmada incelenmemiş olması literatürdeki bu eksikliğin giderilmesi açısından katkı sağlayabileceği söylenebilir.

3. Yöntem

Çalışmada Hill Museum and Manuscript Library tarafından dijital ortama aktarılan ve eserin bilinen tek nüshası olan OLM 00206 proje numaralı yazma kullanılmıştır. İtalyanca asıl metin ile Garşûnî tercümedeki farklılıkların saptanabilmesi adına *Breve Compendio di Maravigliosi Secreti* adlı eserin aynı zamanda tercümede de kullanılan ve kitabın üçüncü baskısı olan 1660 tarihli Roma edisyonu ile mukayese edilmiştir. İtalyanca ilk üç baskıdaki (1652, 1655, 1660) bazı farklılıklar ise dipnotlarda belirtilmektedir. Yazarın hayatına dair ayrıntılı veriler elde edilemediği için birinci el kaynaklarda doğum ve ölüm tarihine rastlanmamıştır. Bu nedenle yazarın özgeçmişine ait bilgiler çoğunlukla kendi eserinden alıntılanmıştır. Auda'nın kitabı aynı zamanda sırlar kitabı literatürüne dâhil edilebilecek bir eser olması nedeniyle tez çalışmasındaki birinci bölümde sırlar kitabı literatürünün özelliklerine değinilmiş ve eserin yöntem ile üslubu açıklanmıştır. Tıp, eczacılık, kimya ve astroloji tarihi açısından kitabın anlam, önem ve değerlendirmesi ise beşinci bölümde ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. BCMS ile Garşûnî yazmada kullanılan madde ve işlemler için zaman zaman diğer sırlar kitapları ile Auda'nın çağdaşı olan Osmanlı hekimlerinin eserleri kıyaslanmaktadır. Burada tespit edilen benzerlik ve farklılıklar çalışmada ayrıca belirtilir.

4. Bölümler

Tez çalışması beş bölüm üzerine inşa edilmiştir. Birinci bölümde eserin mensup olduğu sırlar kitapları literatürü ele alınır. Burada 1555 yılı sonrasında ortaya çıkan sır üstatları (*i professori de'secreti*) lakaplı müelliflerin eserlerinde kullandıkları yöntem, üslup ve kaynaklar üzerine bilgi verilmiştir. Nitekim bu bölüm kitabın anlaşılmasında açıklayıcı bir rol oynar. Söz konusu eserlerin Avrupa'da yüzlerce kez basılması ve dönemin popüler bilim yayınları hâline gelme süreci de ele alınarak eserlerin önem ve değeri vurgulanmaktadır.

İkinci bölümde eserin müellifi olan eczacı Domenico Auda hakkında bilgi verilir. Doğum ve ölüm tarihi hakkında herhangi bir kayda rastlanmamış olan yazarın eserinde verdiği bilgilerden hareketle hayatı, eğitimi, yaşadığı yerler ile kaleme aldığı eserlerinden bahsedilir. Roma'daki Kutsal Ruh Hastanesi'nde başeczacılık makamına yükselen yazarın muhayyel mi yoksa gerçek bir kişi mi olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte yazarın eczacılık ve kimya eğitimi alması dışında eserinde astrolojiden de

bahsetmesi birden çok alanda bilgi sahibi olduğuna işaret eder. Bu nedenle eserin aslında çeşitli alanlarda bilgi sahibi olan bir yazar tarafından kaleme alındığı söylenebilir.

Üçüncü bölümde yazma eserin Garşûnî metni ve Arapça transliterasyonu yer alır. Yazmanın kaleme alındığı dönem ve dilin özgünlüğünün korunması açısından Garşûnî metinde bir değişiklik yapılmamıştır. Arapça transliterasyonda ise yazım yanlışları düzeltilirken eserdeki bitki ve diğer madde adları korunmuş ve değiştirilmemiştir. Başlıklar mütercim tarafından açık bir şekilde isimlendirilmediği için çalışmada kolay takip edilebilmesi adına Garşûnî metin, Arapça transliterasyon ve Türkçe tercümedeki ilk üç bölümde reçeteler birden başlayarak artacak şekilde numaralandırılmıştır. Garşûnî metin hazırlanırken yazma eserdeki aynı renklendirme takip edilerek başlık ve gövde metinde **mavi**, **kırmızı** ve **siyah** renkler kullanıldı. Aynı şekilde yazma eserde Serto yazı stiline kullanılması nedeniyle çalışmadaki Garşûnî metnin düzenlenmesinde yine Serto yazı stili tercih edildi. Arapça transliterasyonda ise tezin başında belirtilen transliterasyon işaretleri tablosu dikkate alınmıştır. Bunun dışında metinde farklı okuma ve yorumlamaya müsait ifade ve sözcükler tespit edildiği için yazım yanlışlarının düzeltilmesi dışında Arapça transliterasyonda cümle yapısını bozacak ve anlam farklılığına sebep olabilecek bir değişiklik yapılmamıştır. Söz konusu ifade ve sözcükler için açıklayıcı dipnotlar verilmektedir.

Dördüncü bölümde Türkçe literatüre katkı sağlanması amaçlanarak eser Garşûnî-Arapçadan Türkçeye tercüme edildi. Garşûnî metin ve Arapça transliterasyonda olduğu gibi her bir reçete birden başlayarak artacak şekilde köşeli parantez [] içerisinde numaralandırılmıştır. Metnin yazıldığı dönemin dili ve ruhunu korumak amacıyla mümkün olduğunca esere sadık kalınmıştır. Ancak Arapça söz dizimi ile Türkçe söz dizimi dikkate alındığında oluşabilecek anlam karışıklıklarını önleyebilmek için açıklayıcı dipnotlar verilmektedir. Benzer bir şekilde BCMS'nin 1660 edisyonu ile Garşûnî metin arasında bulunan farklılıklar tespit edilerek dipnotlarda açıklanmıştır. Dipnotlarda madde adlarının önce İtalyanca karşılıkları verilmekte ve daha sonra da parantez içerisinde “(bilimsel adı/Türkçe ismi)” yazılmaktadır. Eserde geçen İtalyanca bitki, mineral ve hayvansal madde adlarının karşılıkları için Salvatore Battaglia'nın *Grande Dizionario della Lingua Italiana* (1966-2008), Geoffrey Creber ve Murray Wrobel'in *Elsevier's Dictionary of Plant Names* (1996), Armenag K. Bedevian'in *Illustrated Polyglottic Dictionary of Plant Names* (1994 baskısı), John Eklund'un *Incompleat Chymist* (1975), P. Andrea Mattioli'nin *Historia Plantarum* (1561) ve *Discorsi di M. Pietro Andrea Mattioli* (1744 baskısı) adlı çalışmaları

kullanılmıştır. Arapça sözcüklerin karşılıkları için Kudüs'te bir mütedeyyin Fransisken tarafından hazırlanan *Dizionario italiano-arabo* (1878 baskısı), Immanuel Löw'in *Aramaeische Pflanzennamen* (1881), Reinhart Dozy'nin *Supplément aux dictionnaires arabes* (1927) adlı eserleri ve Almaany online Arapça sözlüğü tercih edilmiştir. Bitkilerin Türkçe karşılıkları için Turan Baytop'un *Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi* (1984) ve *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü* (2007) ile yine Armenag K. Bedevian'ın çalışması kullanılmıştır. Baytop ve Bedevian'ın çalışmalarında yer almayan isimler için de bizimbitkiler.org.tr adresinde yer alan adlandırma yöntemine başvurulmaktadır. Diğer yandan Garşûnî metinde mütercimim kimi zaman sözlüklerde bulunmayan kelimeleri tercih etmesi nedeniyle anlamları tespit edilemeyen kelimeler metin boyunca *italik* yazılarak belirtilmiştir.

Beşinci bölümde ise eserin tıp, eczacılık ve kimya tarihi açısından ayrıntılı bir değerlendirmesi yapılmaktadır. 19. yüzyıla kadar modern öncesi tıbbın yapı taşı olan humoral patoloji paradigması eserin tıbbî yaklaşımlarının temelinde yer alır. Ancak Auda'nın kitabında eczacılık veya tıbbın teorik yönlerini ele alan bir bölüm bulunmamaktadır. Diğer yandan tez çalışmasında bu eksiklik giderilmeye çalışılmıştır. Yazarın satır aralarında kullandığı ifadelerden yola çıkarak tarihsel bağlamdaki tıp kuramları ışığında bir anlatı inşa edilmiş ve Auda'nın tıp ve eczacılık alanlarındaki kuramsal yaklaşımları detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Bu nedenle beşinci bölümün odak noktasında hastalıklar, tedavi yöntemleri, ilaçların hazırlanma aşamaları, ölçüler, reçetelerdeki maddeler, hazırlık aşamasında kullanılan aletler ile kitabın diğer bölümlerindeki kimyasal işlemler bulunur. Beşinci bölüm son olarak gök cisimlerinin insan sağlığı üzerindeki etkisinin anlatıldığı astroloji ve fizyonomi bölümleri ile sonlanmaktadır.

BÖLÜM 1

1.1 Bilim ve Tıp Tarihi Açısından Sırlar Kitapları

Tıp, eczacılık, kozmetik, aşçılık, kimya ve metalurji gibi çeşitli konularda tarif ve reçetelerin derlendiği sırlar kitapları teknik bilgi ve uygulamalara kılavuzluk etmesinin yanında, W. Eamon'un ifadesiyle, yazıldığı dönemde "popüler bilim çalışması" rolünü üstlenmiştir.² Aristoteles'in diğer eserlerinden daha fazla rağbet gören ve 600'den fazla yazma nüshasıyla Orta Çağ'ın en popüler kitabı hâline gelen *Sırların Sırrı* (*Secretum Secretorum/Sırrü'l-Esrâr*) kitabının yazarı Sözde-Aristoteles (Pseudo-Aristotle) başta olmak üzere Tuvanalı Apollon (ö. 100), Câbir b. Hayyân (ö. 815), Ebu Bekr er-Râzî (ö. 925), Albertus Magnus (ö. 1280), Roger Bacon (ö. 1292) ve Pisalı Constantinus (13. yüzyıl) gibi Eski ve Orta Çağ müellifleri kalem aldıkları sırlar kitaplarıyla bu yazının öncüleri oldular (Thorndike, 1923, ss. 38-53; Gaster, 1908a, 1908b; Manzalaoui, 1974; Weisser, 1979; Obrist, 1990; Williams, 1994; Eamon, 1996, ss. 40-51; Magnus, 1999). Hermetik-Gnostik düşünce ile yorumlanan bu eserlerde, ilaç hazırlama, güzellik ve bakım ürünleri, cila, boyacılık, metal işlemeciliği, sahte ürün yapımı gibi teknik zanaat bilgisinin yanında astroloji, fizyonomi, tılsımlar, hava durumu tahminleri, askeri ve siyasi tavsiyeler, ebcet hesabına göre savaşta kimin galip geleceği, karı-kocanın hangisinin daha önce öleceği, hangi günlerde kan alınacağı gibi çeşitli konular işlenmiştir (Aristâfâlîs, 1954; Manzalaoui, 1974, ss. 166-167; Eamon, 1996, ss. 134-167; Williams, 2003, ss. 10-17; Smith, 2016). Tarihsel süreçte zamanla değişime uğrayan sırlar kitapları, Orta Çağ Avrupa'sında önceleri orta ve üst tabakadan kimselere hitap ederek Latince yazılırken, 1520'li yıllardan itibaren başta İtalyanca olmak üzere Fransızca, Almanca, İspanyolca ve İngilizce gibi halkın anlayabileceği ve daha çok umuma hitap eden yerel dillerde basılmaya başladı (Eamon, 1996, ss. 234, 250-259, 2016, ss. 24-26). Sözde-Aristoteles'in *Sırların Sırrı* kitabının son Rönesans edisyonu 1555 yılında Napoli'de basılırken, diğer yandan aynı yılda Girolamo Ruscelli'nin "Alessio Piemontese" takma adıyla kaleme aldığı *Secreti del Reverendo Donno Alessio Piemontese* (Muhterem Efendi Alessio Piemontese'nin Sırları) adlı eseri basıldığında yeni sırlar kitabı türünün öncüsü oldu (Eamon, 1996, ss. 24-27). Nitekim çok geçmeden kıvılcımın aleve dönüştüğü 16. yüzyılda yüzlerce sırlar kitabı raflarda yerine

² Bu çalışmada sadece teknik bilgi içeren sırlar kitapları dikkate alındığı için tasavvuf, mistisizm, büyü ve diğer alanlarda yazılan sırlar kitapları dâhil edilmemiştir. Teknik bilgi ve uygulamaları içeren sırlar kitapları hakkında William Eamon, Pamela H. Smith ve Pamela O. Long'un çalışmaları bulunmaktadır (Eamon, 1984, 1996; Long, 2001; Eamon, 2010; Kavey, 2007; Eamon, 2016; Smith, 2016).

aldı. Bu kitapların yazarları olan “sır üstatları” (*i professori de’ secreti*) hem kendilerine hâmi bulabilmek hem de okurların gözünde prestij elde edip reçetelerini kolaylıkla satabilmek adına eserlerini toplumun üst kesiminden kimselere ithaf ettiler ve anlatılan reçetelerin önde gelen kimseler tarafından kullanıldığını vurguladılar (Eamon, 1996, ss. 31-33).

Sırlar kitapları yazınına dâhil edilebilecek olan Roma’daki Kutsal Ruh Hastanesi’nin (*l’Archiospedale di Santo Spirito*) başeczacısı (*capo speciale*) Domenico Auda’nın *Breve Compendio di Maravigliosi Secreti* adlı eseri ilk kez 1652 yılında Roma’da yayımlandı. Eserin 1772 yılına kadar 19’dan fazla edisyonu yapılarak Roma, Venedik, Milano, ve Torino’da kısa sürede popüler hâle geldi ve hatta 1711 yılında Venedik’te bir Fransızca tercümesi basıldı (Ferguson, 1894, ss. 36-37, 1899, s. 404; Minuzzi, 2008, s. 341). Kitabın 1660 yılındaki edisyonu dikkate alınarak hazırlanan ve bilinen tek Arapça tercümesi olan Garşûnî yazma ise Lübnan’daki Katolik Marunî Kilisesinde bulunmaktadır. Söz konusu yazma eser Hill Museum and Manuscript Library tarafından dijital ortama aktarılmış ve araştırmacıların kullanımına sunulmuştur (Avda, 1606). Bu kitabın varlığı Osmanlı topraklarında yeni sırlar kitabı türünde yazılmış olabilecek eserlerin olabileceği fikrini doğurmuş ve mevcut tez çalışmasının hazırlanmasını sağlamıştır. Ancak başta Domenico Auda olmak üzere sır üstatlarının Osmanlı topraklarında ne derece etkili olduklarına dair yeterli veri bulunmamaktadır. Diğer yandan Auda’nın eserinin bir Garşûnî yazma içerisinde bulunması en azından bu türdeki eserin Süryani okurlar özelinde bir ilgi uyandırdığına işaret eder. Dolayısıyla söz konusu türe dâhil edilebilecek yeni eserler keşfedilene kadar ilgili yazma eser bu açıdan özgünlüğünü korumaktadır.

Eserlerin tarihsel gelişim sürecine dair bir analiz yapmadan önce sır üstatlarının düşünce dünyalarının çözümlenmesi bu türde yazılan eserlerin içerik ve amaçlarının daha açık bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu nedenle modern okuyucuların sırlar kitaplarını etkili bir şekilde kavrayabilmesi için bir sonraki alt başlıkta sır üstatları tarafından kullanılan bazı temel kavramlar açıklanacaktır.

1.2 Sırlar Kitaplarında Sır Kavramı

Tasavvuf, din, büyü, astroloji ve simya gibi çeşitli disiplinlerde kullanılan “sır” kavramı, sırlar kitaplarının yazınsal temelini oluşturmaktadır. Arapçadan Türkçeye ödünçleme

yoluyla geçmiş olan ve sözlükte “varlığı açıklanmayan, saklı tutulan, giz, gizli ve gizem” olarak tanımlanan “*sirr* (سر)” sözcüğü, William Eamon’a göre epistemolojik ve sosyolojik açıdan iki anlamda kullanılmıştır (Çağrıci, 2009, ss. 113-114; Leong & Rankin, 2011, ss. 7-8). İlk olarak doğanın gizemli olup gerçek karakterinin herkese açık olmadığı ve gerçek doğanın tıpkı bir örtü gibi olan duyular dünyası içinde gizlendiği görüşüne dayanarak “*gizem*” anlamında kullanılmıştır (Eamon, 1996, s. 352). İkincisinde ise doğa bilgisine sahip olan kişinin ayrıcalıklı olduğunu, suistimal edilmemesi için herkese anlatılmayıp saklı tutulması gerektiği görüşüne dayanarak “*gizli*” anlamında kullanılmıştır (Eamon, 1996, ss. 351-352). Örneğin Trallesli Thessalos gibi Helenistik Dönem düşünürleri, doğanın saklı sırlarının (*arcana naturae*) sadece ilahi bir vahiy aracılığıyla bilinebileceği ve kötü niyetli kişilerin eline geçmemesi için bu bilgilerin saklı kalması gerektiğini söylemiştir (Eamon, 1996, s. 352). Nitekim doğanın gizli sırlarına giden yolun aynı zamanda “sessizlik yasasına” tabi olmaktan geçtiği vurgulanır (Eamon, 1996, s. 352). Bu görüşlere göre sırlar, ilahi ve yasaklı bilgi intibahı uyandırırken bazı düşünürlere göre de idraki zor ve nedenleri anlaşılmaz olgulardır (Eamon, 1996, s. 353). Diğer bir ifadeyle bu sırlar, tanrının veya doğanın gizlemesinden dolayı değil, sadece algı hatalarından ve insan bilgisinin eksikliğinden kaynaklanır. Dolayısıyla bunlar ilahi vahiy ile değil araştırma ve deneyim yoluyla bilinirler (Eamon, 1996, s. 353). Örneğin Walter Charleton (ö. 1707) doğanın bilinemez sırlarını aklı derin bir uykuya sürükleyen “cehalet sığınağı” olarak tanımladı ve doğa felsefesinin amacını “doğanın laboratuvarı” ile insan arasında bulunan karanlık perdeyi kaldırmak olarak açıkladı (Eamon, 1996, s. 353). Charleton’un perde benzetmesi ile doğa sırlarının saklılığını sembolize eden Mısır Tanrıçası “İsis’in peçesi” aynı resmi çizmektedir. Nitekim İsis’in peçesi doğa sırları ile insan arasındaki perdeyi temsil ederken bu peçenin kaldırılması aynı zamanda doğanın sırlarına vâkıf olmak anlamına geliyordu (Hadot, 2006, ss. 233-243). Bunlara ek olarak, Erken Modern Dönem’de “doğa sırları” metaforuna yeni bir anlam daha eklendi ve “*sır*” sözcüğü artık bir tarif yahut teknik bir iş anlamı kazandı. Buradaki sırlar “doğanın iç işleyişi” olarak görülmekteydi. Mekanik açıdan doğanın görülebilir yahut hissedilebilir etkiler üretmek için kullandığı bir dizi görünmez “teknikleri” simgeleyen bu sırları araştırmak, Francis Bacon’ın ifadesiyle, “doğanın atölyesine” girmek anlamına geliyordu (Eamon, 1996, s. 353). Zira tarifleri uygularken kullanılan teknik işlemler ile doğanın iç işleyişi arasında bir benzerlik kuruldu ve teknik işler doğanın iç işleyişini taklit eden eylemler olarak görüldü. Örneğin bir kişi tarifi uyguladığı sırada daha önce kullanılan tekniğin aynısını nasıl yeniden yapabiliyor ise aynı şekilde “doğanın iç işleyişi” de insan tarafından tekrar uygulanabilirdi

(Eamon, 1996, s. 353). Üstelik doğal süreçleri yeniden hayata geçirebilmek mevcut doğa bilgisi savlarının test edilebilmesi anlamına geliyordu ki bu durum doğa bilgisinin epistemolojik bir sağlamasını simgelemekteydi (Eamon, 1996, s. 353).

1.3 Acayip, Garip, Mucize ve Harika

Acayip ve garipler, sırlar kitaplarının karakterini oluşturan en önemli kavramlar arasında yer almaktadır. Yine Arapçadan Türkçeye ödünçleme yoluyla geçen “*acibe* (çoğ. *acâib*)” ve “*garibe* (çoğ. *garâib*)” kelimeleri, sözlükte “görülmemiş ve alışılmamış, şaşılacak ve yadırganacak şey” olarak tanımlanırken Eski ve Orta Çağlarda insanı hayrete düşüren ender olaylar ile mucize ve harikaları kapsayan geniş bir anlamda kullanılmıştır (Daston & Park, 1998, ss. 23, 116-117; Lightfoot, 2021, s. 3). 13. yüzyılın en meşhur acayip ve garaip kitabı yazarlarından Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvînî (ö.1283), *Acâ'ibü'l-mahlûkât ve garâ'ibü'l-mevcûdât* adlı eserinde “*aceb* (العجب)” sözcüğünü, bir şeyin nedeni bilinmediği için insanın hayrete düşmesi olarak açıklar (el-Kazvînî, 2000, s. 10). Bu acayip şeyler arasında arı, karınca ve örümcek gibi hayvanların yuva yapıp gıda toplamaları, gök cisimlerinin hareketi, Güneş ve Ay tutulmaları, yağmur ve kar yağması, yıldırım düşmesi gibi meteorolojik olaylar, suyun altındaki sedefin içerisinde incilerin, kayaların arasında mercanların ve dağların altından madenlerin çıkması, mıknatısın demiri çekmesi, tohumların ağaçlara dönüşmesi gibi çeşitli durumlar yer almaktadır (Kortantamer, 1994, ss. 72-77; Daston & Park, 1998, s. 21; el-Kazvînî, 2000, ss. 10-13). Diğer yandan Kazvînî garip şeyleri olağan dışı ve ender rastlanan tüm acayip işler olarak tanımlar (el-Kazvînî, 2000, s. 15). Bu garip işleri etkileyen şeyler arasında gök cisimleri, ruhani güçler ve elementler yer alsa da hepsinin Yüce Allah'ın kudreti ve isteği doğrultusunda gerçekleştiğini belirtir. Örneğin Ay'ın ikiye yarılması, asanın yılanı dönüşmesi, denizin ikiye bölünmesi gibi peygamber mucizeleri, yazın kar ve dolu yağması, kuyruklu yıldızların görülmesi, kurak toprakların denize dönüşmesi, daha önce görülmemiş hayvanın doğması yahut bitkinin bitmesi gibi ender görülen doğa olayları gariplerdir (el-Kazvînî, 2000, ss. 12-15). Acayip ve garipler, doğa hakkında bilinen ile bilinmeyen arasındaki bir bölgede ve olağan ile mucizevî arasındaki “sıra dışı (*preternatural*)” olarak yeni ve farklı bir varlık kategorisinde yer aldılar (Daston & Park, 1998, s. 14; Lightfoot, 2021, s. 2). Meşhur *Attika Geceleri*'nin (*Noctes Atticae*) yazarı Aulus Gellius'un (MS ikinci yüzyıl) anlattıklarından da anlaşıldığı üzere, bu acayip kitaplarının kökeni Eski Yunan

Medeniyetine kadar uzanmaktadır.³ Nitekim Eski Çağ filozoflarından Platon (ö. MÖ 348) ve Aristoteles (ö. MÖ 322) acayip ve garipleri felsefi araştırmanın başlangıcı olarak görmüşlerdir (Daston & Park, 1998, ss. 116-117; Lightfoot, 2021, s. 1). Bu olağan dışı durumları toplayıp kaydeden ve “*paradoksografos* (ὁ παραδοξογράφος)” olarak adlandırılan acayip yazarlarının bilinen en eskileri Aristoteles sonrası Erken Helenistik Dönem’de ortaya çıkmaya başlamıştır (Lightfoot, 2021, ss. 46-57). Karistoslu Antigonos (MÖ 240’da sağ), Kallimakhos (MÖ 240), Sözde-Aristoteles, Apollonius Paradoxographus (MÖ ikinci yüzyıl) ve daha birçok Helenistik Dönem acayip yazarı bu olayları eserlerinde toplamıştır (Lightfoot, 2021, ss. 46-57). Söz konusu acayip kitapları İslam’ın Altın Çağı’nda da devam etmiş ve Granadalı coğrafyacı Ebû Hâmid Muhammed el-Gırnâtî (ö. 1169), İzzeddin İbnü’l-Esîr (ö.1233), Muhammed b. Mahmûd et-Tûsî es-Selmânî, Abdü’l-Hasân el-İsfahânî (1390) ve el-Kazvînî (ö.1283) gibi ünlü coğrafyacı ve yazarlar acayip ve garipler hakkında eserler kaleme almışlardır. Aynı şekilde Avrupa’da Albertus Magnus (ö. 1280), Roger Bacon (ö. 1292), Ramon Llull (ö. 1315) gibi filozoflar, Tilburyli Gervase (ö. 1220) ve Venedikli Marco Polo (ö. 1324) gibi yazarların eserlerinde bu geleneğin açıkça devam ettiği görülmektedir (Daston & Park, 1998, ss. 21-25, 94; Bacon, 1923; Bonner, 1985; Magnus, 1999). Samira Kortantamer Memlûk tarih yazıcılığında da magazinsel haberler olarak okurun dikkatini çekmek ve eğlendirmek amacıyla acayip ve garip olaylara yer verildiğini belirtir (Kortantamer, 1994). Ancak bu durumun 16. yüzyıl sonrası sırlar kitapları açısından farklı bir duruma evrildiği görülmektedir. Söz konusu dönemde yazılan sırlar kitaplarındaki acayip, garip, harika ve mucizeler artık ruhani varlıklar, acayip doğumlar veya yaratıklar değildir. Onların yerine tüm hastalıkları hızla iyileştirip acıları dindiren ilaçlar, altın, demir, bakır gibi metalleri çözen güçlü sular (*acqua forte*), maddeyi içerisinde bozulmadan koruyan ve bu nedenle hayat suyu (*acqua vita*) olarak adlandırılan alkol, kozmetik ve temizlik ürünleri, kırılmış camı yapıştırma yöntemi, ıslatıldığında ateş veren taş veya şiddetli rüzgârlarda sönmeyen meşale yapımı gibi çeşitli teknik bilgi ve yöntemlerdir. Nitekim başta Auda olmak üzere birçok sır ustası reçetelerindeki ilaçların acayip, garip, mucizevi ve harika olduğunu vurguladı. Bu nedenle sırlar kitaplarında sır kavramı dışında geçen acayip, garip, mucize ve harika kavramlarının yazarlar tarafından okuyucunun dikkatini çekmek ve onu ikna etmek için sıkça kullanılmıştır.

³ Acayip ve garipler için Eski Yunancada çoğunlukla “*thauma*” sözcüğü kullanılmıştır (Lightfoot, 2021, ss. 1-3, 215-217).

1.4 16. Yüzyılda Yeni Sırlar Kitapları Yazınının Ortaya Çıkması

Bu yeni devrin başladığı 16. yüzyılda bilim ve düşünce tarihi açısından yeni gelişmeler yaşanmaktaydı (Park & Daston, 2008). Yeni sırlar kitaplarının popülerleşmesinde etkin bir rol oynayan matbaa, Johannes Gutenberg’den (ö. 1468) sonra Avrupa’da yayılım gösterdi (Eisenstein, 2005). 1492’de *Reconquista* ile İber Yarımadası’ndaki Müslüman hâkimiyetine son verilirken aynı yıl Kristof Kolomb tarafından Amerika Kıtası’nın keşfi, birbiri ardınca gelişecek sosyal, dini, siyasi, ekonomik ve bilimsel dönüşümlerin fitilini ateşledi (Nunn & Qian, 2010a; Hawkley, 2014). Nitekim Skolastik düşünce ve Kiliseye olan güvenin azalması 1517 yılında Martin Luther’in başını çektiği Reformasyon Hareketi’ni meydana getirmiştir. Latince okunan İncil 1522’de Luther tarafından Almancaya tercüme edilirken benzer bir şekilde eserlerini Latince yerine Almanca yazan Basel Üniversitesi profesörlerinden Paracelsus (ö. 1541) da Galen ve İbn Sina’nın kitaplarını yakarak klasik Grekoromen-İslam tıp geleneğine karşı çıktı ve tıp ile kimyayı birleştirerek *kimyasal tıp* olarak bilinen yeni bir tıp ekolünün öncüsü oldu (Long, 2001, ss. 163-169; Newman, 2008; Henry, 2017, s. 148; Moran, 2019, ss. 10, 34). Her şeyin zehir olduğunu ve zehir olmayan hiçbir şeyin olmadığını, bir şeyin zehir mi yoksa ilaç mı olacağını “dozun” belirlediğini vurgulayan ve toksikolojinin babası olarak da bilinen Paracelsus, hazırladığı ilaçlarda cıva, kurşun, arsenik ve antimon gibi oldukça zehirli kimyasalları kullandı (Borzelleca, 2000, ss. 2-4; Grandjean, 2016, ss. 126-132). Diğer yandan hastalık, doğa ve insan yapısını açıklarken klasik dört element (hava, ateş, su ve toprak) ve hılt (kan, safra, balgam, sevda) görüşleri yerine “*tria prima*” adını verdiği cıva, sülfür ve tuzun merkezde olduğu ayrı bir tezi savundu (Pagel, 1982, ss. 129-130). Bununla birlikte kadavra diseksiyonları neticesinde Andreas Vesalius’un (ö. 1564) 1543’de yayımlanan *De Humani Corporis Fabrica Libri Septem* ve William Harvey’in (ö. 1657) 1628 yılında yayımlanan *Exercitatio Anatomica de Motu Cordis et Sanguinis in Animalibus* adlı eserlerinde Galen anatomisindeki yanlışlar fark edildi ve Harvey tarafından büyük kan dolaşımı keşfedildi (Ribatti, 2009; Zampieri vd., 2015; Henry, 2017, s. 149). Astronomide ise Nicolaus Copernicus (ö. 1543) ve daha sonra da takipçileri Johannes Kepler (ö. 1630) ile Galileo Galilei (ö. 1642) tarafından Dünya merkezli (*geocentric*) evren yerine Güneş merkezli (*heliocentric*) evren modelinin desteklenmesi alışagelmiş bilgilerin tekrar sorgulanmasına neden oldu (Blair, 2008, ss. 385-390; Henry, 2017, ss. 151-159). Nitekim antik metinler ve teoriler yerine deney, gözlem ve deneyimin kritik rol oynadığı

tümevarımcı yeni bilimsel yöntemin mimarı İngiliz filozof Francis Bacon (ö.1626) gibi diğer birçok yazar kendini doğanın sırlarını keşfetmeye adanmıştı (Eamon, 1996, ss. 290-300).

Bu gelişmeler yaşanırken diğer yanda Amerika Kıtası ve Uzak Doğu'dan taşınan yeni ürünler, ilaçlar ve gıdalar Avrupa'ya intikal etmeye başlamıştı (Cook, 2006, s. 420; Nunn & Qian, 2010b, ss. 167-181). Portekizli hekim Garcia de Orta (ö.1568) ve Cristóbal Acosta (ö. 1594) Hindistan ve Uzak Doğu'dan, İspanyol hekim Nicolás Monardes (ö. 1588) de Amerika Kıtası'ndan getirilen basit ilaçlar hakkında eserler kaleme aldılar (De Orta, 1913; Monardes, 1925; Boxer, 1963, ss. 1-29). Dönemin tıp kitapları veba, zehirlenme, böbrek taşları, diş çürümesi, baş ağrısı ve ateşli hastalıkların yanında Amerika Kıtası'ndan geldiği düşünülen ve 16. yüzyılda yaygınlaşmaya başlayan, *Treponema pallidum* bakterisinin neden olduğu sifilis (Frengi/*mal francese*) hastalığı için de tedavi yöntemleri aradılar (Arrizabalaga, 2008; Nunn & Qian, 2010b, ss. 166-167; Tampa vd., 2014, ss. 4-10).⁴ Ayrıca ateşli silahların gelişmeye başladığı bir dönem olduğu için kesici alet yaraları, ezik ve darbeler dışında top, tüfek ve silah yaraları gibi berber-cerrahlar ve eczacıların baş etmesi gereken yeni sağlık sorunları ortaya çıktı. Osmanlı Devleti'nde II. Bayezid'in (ö. 1512) Mora seferine katılan ordu cerrahı mühtedi İbrahim b. Abdullah, Fransız ordusunda görev yapmış berber-cerrah Ambroise Paré ve İtalyan cerrah Giovanni da Vigo (ö. 1525) gibi pek çok cerrah eserlerinde ateşli silah yaralanmalarını ele aldılar (Malgaigne, 1840, ss. 121-193; Abdullah, 2016, ss. 83-84; Barr vd., 2023, ss. 1-2).

Sırlar kitapları üzerine ilk modern akademik çalışma Glasgow Üniversitesi kimya profesörlerinden John Ferguson tarafından yapılırken İtalyan sırlar kitapları hakkındaki en kapsamlı çalışma ise 1994 yılında William Eamon tarafından yayımlanmıştır (Ferguson, 1896; Eamon, 1984, 1996, 2010, 2016). Eamon, uzun yıllar popüler kitaplar arasında yer alan Sözde-Aristoteles'in *Sırların Sırrı* kitabının son edisyonu 1555 yılında Napoli'de basılırken aynı yıl Venedik'te ilk defa içerik ve okur açısından *Sırların Sırrı* kitabından farklı bir sırlar kitabının yayımlandığını belirtmektedir (Eamon, 1996, s. 134, 2016, ss. 24-25).⁵ Eamon'un bahsettiği ve sırlar kitabı yazınında yeni yayın selinin önünü açan bu eser

⁴ Osmanlı'da "*Frengi uyuzu*" adı altında Sifilis'ten bahseden en erken kaynaklardan birisi, mühtedi ordu cerrahı İbrahim b. Abdullah'tır. Yazarın, Mora seferi sırasında bulduğu *Çindar* adlı Süryanice-Yunanca bir kitaptan tercüme ettiği ve aynı zamanda kendi deneyimlerini de kaydettiği eserini, 1500-1505 yılları arasında yazdığı bilinmektedir (Abdullah, 2016, ss. 21-24, 220-225).

⁵ Yeni Sırlar Kitapları türü oluşmadan önce 1530'larda Alman kentlerinde teknik bilgi içeren *Kunstbuchlein* kitapları yazını ortaya çıkmıştır. Bir Strasbourg matbaacısı Christian Egenolff tarafından 1530-1531 yılında genişleyen endüstri ekonomisinin talebini karşılamak üzere zanaatkarlar için elli sayfadan müteşekkil *Rechter*

asında Girolamo Ruscelli'nin sahte isim kullanarak "Alessio Piemontese" adı altında yayımladığı *Secreti del Reverendo Donno Alessio Piemontese* adlı kitabından başkası değildi (Eamon, 1996, ss. 134-136, 139-147, 2016, s. 25). "Evrensel olarak herkese gerekli ve çok faydalı bir çalışma" olarak tanıtılan eserde, doktorların bilmediği ilaçlar, Türklerin kullandığı kozmetik tarifleri, egzotik parfümler ve yağlar, boyama teknikleri, metal işleme zanaatının püf noktaları ve bizzat Alessio tarafından denenmiş kimya sırları ele alınmaktadır (Eamon, 1996, ss. 144-147, 2016, s. 25). İlk kez basıldığı 1555 yılından 1699 yılına kadar Latince, Fransızca, İngilizce, Almanca, Felemenkçe, Lehçe ve İspanyolcaya yapılan tercümeleri de dâhil olmak üzere eserin yüzden fazla edisyonu yapılmış ve Avrupa'nın en popüler kitaplarından biri hâline gelmiştir (Eamon, 1996, ss. 134-136, 2016, s. 25). Alessio'nun sırlarına duyulan bu ilgi çağdaş yazarların da dikkatinden kaçmamıştır. Örneğin Tommaso Garzoni (ö. 1589) Alessio'nun eserini yeni bir sırlar kitabı türü olarak tanımlamış ve bu türün yazarlarına "sırlar üstatları" (*i professori de' secreti*) adını vermiştir. Garzoni bu yazarları "nedenleri herkes tarafından bilinebilecek kadar açık olmayan, ancak doğası gereği yalnızca birkaç kişiye gösterilen şeylerin peşinden koşan" kişiler olarak tanımlamaktadır (Eamon, 2016, ss. 25-26). Aynı zamanda sadece iyi sırların (*buoni secreti*) peşinden koşmanın onurlu ve soylu bir takip olduğunu belirterek bazı sır avcılarının gereksiz işlerle uğraştığını söyler. Garzoni'ye göre bu sırlar kitapları insan aklını bilmek istediği her şeyi öğrenmeye yönlendirir ve aynı zamanda "belirli keşif tohumlarını" içerir (Eamon, 1996, s. 135, 2016, ss. 25-26).

Bu yeni tür ile *Sırların Sırrı* kitabı arasında nasıl bir fark vardı? Neden yeni bir tür olarak görülüyor ve yazarları diğer yazarlardan nasıl ayrılıyordu? Eamon'a göre 1555'de son baskısı yapılan Sözde-Aristoteles'in *Sırların Sırrı* aslında okuyucu kitlesi olarak dönemin alimlerine hitap ederken Alessio'nun sırları popüler okuyucuları hedeflemektedir (Eamon, 1996, ss. 142-143, 2016, s. 26). Ayrıca Alessio'nun kaynakları artık klasik yazarlar değil, cerrahlar ve deneme yanılma yoluyla sanatı geliştirmeye çalışan çeşitli deneyciler, soylular, keşişler, ev kadınları ve sıradan köylülerdir (Eamon, 1996, ss. 140-141, 144, 2016, s. 26). Eski sırlar kitaplarıyla yeniler arasındaki farklar sadece bununla sınırlı değildir. Trallesli Thessalos (ö. 95) gibi Eski Çağ yazarları sırların keşfini ilahi bir vahye dayandırırken Alessio ve diğer sır üstatları doğanın sırlarını öğrenmek için hümanist eğitimi bırakarak

Gebrauch d'Alchimei eser yayımlanmıştır. Bir Orta Çağ simyacısı olan Petrus Kertzenmacher'ın kitabından dönüştürülen eser esoterik yapısından kurtararak teknik bilgi içeren bir el kitabı konumuna getirilmiştir. Başlangıçta zanaatkarlar için yazılan bu eserler daha sonra Sırlar Kitapları türünde olduğu gibi orta tabakanın da okuduğu kitaplar haline gelmiştir (Eamon, 2022, s. 122).

tutku dolu bir şekilde ülke ülke gezip bu sırları topladıkları deneyci ve deneyimcilere dayandırıyorlardı (Eamon, 1996, s. 143, 2016, s. 26). Bir diğer fark ise sırların “değersiz” kişilerden korunmasını ve gizli kalmasını vurgulayan eski sır geleneğinin “sessizlik yasasına” karşı yeni sır üstatları sırları herkese açmanın saklamaktan daha üstün olduğuna inandılar (Eamon, 1996, s. 143, 2016, s. 26). Alessio, kitabının girişinde sırların herkese açılmasının onları değersizleştireceğini ve aslında sır olmaktan çıkaracağını vurgulamaktadır. Ancak sırlarını ölmek üzere olan yaşlı bir adamla paylaşmaması ve sonrasında adamın vefat etmesi yazar Alessio’yu derinden etkilemiştir. Yazar bu olayın ardından sırlarını herkese açmaya karar verdiğini dile getirir. (Eamon, 1996, ss. 142-143, 2016, s. 27). Eamon sır üstatlarının aldığı bu kararı aslında matbaa çağında sırrı saklamak yerine ifşa etmenin yazarlara daha fazla ün getireceğini keşfetmelerine dayandırır (Eamon, 2016, s. 27). Nitekim Alessio’nun eserinin yüzden fazla edisyon ve tercümesinin yapılması bu tespiti doğrulamaktadır. Böylelikle sır profesörü olmak artık sırrı saklayan değil, onları herkese ifşa eden kişi olmak anlamına geliyordu. Dolayısıyla ezoterik doktrini düstur edinip sırları seçkin bir zümreyle sınırlı tutan sırlar kitapları devri son bulurken onun yerine artık deney ve deneyimi kaynak edinen ve sırları herkese açarak “halk bilimi” hâline getiren yeni popüler sırlar kitapları devri başlamış oluyordu (Eamon, 1996, ss. 5-6, 2016, ss. 26-27).

Alessio dışında başka sır üstatları da bulunmaktadır. Eamon, kendisine atfedilen eserlerin ona ait olduğu kesin olmayan Padua profesörlerinden anatomist Gabriele Falloppio (ö. 1562) sayılmaz ise, Torino Üniversitesi profesörü ve Savoie Dükü’nün doktoru olan Pietro Bairo (ö. 1558) dışında Leonardo Fioravanti, Giambattista Della Porta (ö.1615), Giovanni Battista Zapata, Timotheo Rossello, Giovanni Ventura Rosetti ve Isabella Cortese (ö. 1561) gibi “sır üstatlarının” İtalyan akademisini temsil etmediğine belirtir (Eamon, 1996, s. 135). Yine ona göre kendini yoksullara adanmasıyla bilinen Romalı Giovanni Battista Zapata (1520-1586 civarları) ve acayip, alışılmamış tedavi yöntemleriyle hekimler arasında büyük tartışmalara yol açan meşhur cerrah ve popüler tıp yazarı Bolognalı Leonardo Fioravanti (1518-1588) de hekim değil, üniversite eğitimi almamış deneycilerdir (Eamon, 1996, s. 136). Ticari faaliyetleri sonucu İtalya’nın şehirlerini gezerek Venedik’te zanaatın gelişimini teşvik etmek için oralarda zanaatkârlardan öğrendiği boya, parfüm, kozmetik madde ve teknikleri yayımlamaya karar veren Venedikli Giovanni Ventura Rosetti, Venedik Tophanesi’nin veya devlet tersanesinin bir çalışanı iken Girolamo Ruscetti (ö.1566) de Venedik’teki önde gelen yayınevi *Valgrisi* için çalışan profesyonel bir yazardı (Eamon,

1996, s. 137). Bununla birlikte kitabında anlatılanlar dışında hayatı hakkında bilgi bulunmayan, Doğu Avrupa'nın birçok yerini gezerek burada parfümeri ve simya sanatını öğrenen tek kadın sır üstadı Isabella Cortese için soylu bir kadın imajı oluşturulduğu görülmektedir (Eamon, 1996, s. 137). Ayrıca Cortese, eserini kardeşi olduğunu belirttiği Ragusa (Dubrovnik) Başdiyakozu'na ithaf etmiştir. Benzer şekilde hakkında sınırlı bilgi bulunan Timotheo Rossello damıtma, metal işleme, boyama ve parfümeri tariflerini topladığı *Secreti Universali* adlı eserini yine Ragusa Başdiyakozu'na sunmuştur (Eamon, 1996, s. 137). Diğer yandan çağdaşları arasında bilimsel çalışmalarıyla itibar kazanıp övülen tek sır profesörü Giambattista Della Porta (ö.1615) da üniversiteden mezun olmamıştır. Ancak 1558'de henüz yirmi üç yaşındayken yayımladığı meşhur *Magia Naturalis* adlı eserinden sonra hayatının geri kalanını bu çalışmayı genişletmeye ve “doğanın sırlarını” bulmaya adanmıştır (Eamon, 1996, s. 137). Galileo ile birlikte 1603 yılında Roma'da kurulan meşhur Accademia dei Lince'nin ilk üyelerinden olan Della Porta'nın çabası, Johannes Kepler (ö. 1630), Nicolas-Claude Fabri de Peiresc (ö. 1637) ve bilim camiasının diğer üyeleri tarafından takdirle karşılandı (Eamon, 1996, s. 137).

Eamon sır üstatları arasında tıp pratisyenlerinin ve sırlar kitapları içerisindeki tıp reçetelerinin üstünlüğünü tespit ettiğinde bunu tıp uygulaması ve ekonomisindeki önemli bir değişim işareti olarak yorumladı (Eamon, 1996, s. 138). 16. yüzyılda tıp hizmeti tedarikçileri arasındaki yoğun rekabet arttıkça, özellikle belirli hastalıkların tedavisinde kullanılmak üzere yeni ilaçlara olan talep neticesinde, tıp pratisyenlerinin büyük depolara sahip olması elzem bir durum hâline geldiğini söyler (Eamon, 1996, s. 138). İlaç talebi ve rekabetin artması Venedik'teki St. Mark Meydanı başta olmak üzere birçok tıp deneycisi ve şarlatanı çarşı, han ve meydanlarda topladı ve bu kişiler müzik, dans, hayat kadını ve eğlenceler eşliğinde insanların dikkatini çekerek “mucizevi” etkisi olduğunu iddia ettikleri ilaçları halka pazarladılar (Eamon, 1996, s. 138; Gentilcore, 2006). Ürünlerin pazarlanmasında ve yeni alıcılara ulaştırılmasında matbaanın daha etkili olabileceğini keşfeden Leonardo Fioravanti gibi deneyciler reçetelere egzotik isimler verip harika etkilerine değinirken aynı zamanda bu ilaçları satın almak isteyen kişileri kendi dükkânlarına yahut eczanelerine davet ettiler (Eamon, 1996, s. 138). Hatta Fioravanti yeni müşterileri cezbetme isteğiyle ilaçlarını ücretsiz olarak dağıtmayı bile teklif etti ve Eamon'a göre sır üstatlarının bu yayınları her ne kadar yayınevlerini hoşnut etse de gelirlerini tehlikeye düşürebileceği için doktorların tepkisine yol açmaktaydı (Eamon, 1996, s. 138).

“Deneyisel” ilaçların pazarlanmasında bir araç olmasının yanı sıra sırlar kitapları aynı zamanda teknik bilgi içeren el kitaplarıydı. Giovanni Ventura Rosetti yıllarca “zalimlerin” elinde saklı tutulan boyama tariflerini kamuya faydalı olacağı düşüncesiyle hayır amaçlı olarak yayımladığını dile getirdi (Eamon, 1996, s. 137). Bu el kitaplarında metal işlemeciliği, damıtma, cila ve boyacılık, parfümeri, güzellik ve bakım ürünleri, mücevherat, süs eşyası ve taklit ürünleri gibi çeşitli eşyalar yapmanın yöntemleri ele alınmaktadır (Eamon, 1996, s. 161). Eserlerde özellikle simya işlemlerinin oldukça etkin olduğu görülmektedir. Diğer yandan bazı sır üstatları fizyonomi, astroloji ve astronomik hesaplamalara da yer vermiştir. Bu içerikleri aynı anda barındıran yeni bir sırlar kitabı 1652 yılında ilk defa Domenico Auda isimindeki bir eczacı tarafından Roma’da yayımlanmıştır. 1776 yılına kadar on dokuzdan fazla edisyonu yapılan eserin 1711 yılında basılan Fransızca tercümesi dışında tam tarihi bilinmemekle birlikte 18. yüzyılda çevrildiği düşünülen bir Garşûnî tercümesi Lübnan’ın Kaslik kasabesindeki Katolik Marunî Kilisesinde bulunmuştur. Buradaki tez çalışmasının konusu olan ilgili Garşûnî tercüme Avrupa’da yeni teşekkül eden sırlar kitapları yazınının Osmanlı coğrafyasına nasıl yansıdığı hakkında bilgi vermektedir. Nitekim OTBLT ile OTTBLT kataloglarında yer alan eserler incelendiğinde “*sırr/sirr*” başlığını taşıyan eserler arasında Avrupa’daki sırlar kitabı türüne dâhil edilebilecek bir esere rastlanmamıştır. OTBLT’de “*sırr*” başlığı altında üç eserin kayıtlı olduğu belirtilmekte olup bunlardan ikisinin 20. yüzyılda kaleme alındığı görülmektedir (İhsanoğlu vd., 2008, s. 2232). Öte yandan İbnü’l-Cezzâr el-Mısırî’ye (ö. 1576) atfedilen eserin başlığından hareketle tıbb-ı nebevî geleneği çerçevesinde kaleme alındığı düşünülmektedir (İhsanoğlu vd., 2008, ss. 178, 710, 1950; al-Hakîm, 1322; İbn el-Cezzar el-Mısırî, 1054; *Sırr al-Sihha*, 1912). OTTBLT katalogunda ise kimya alanında “*sırr*” başlığını taşıyan dört eser tespit edilmiştir (İhsanoğlu vd., 2006, ss. 1404, 1425). Bu eserler arasında yer alan Hicrî 1180 tarihli *Sırrü’l-esrâr fî terkîbi’l-ahcâr* adlı yazmanın Osmanlı Dönemi’ne ait olup olmadığı konusunda kesin bir hüküm bulunmamaktadır (İhsanoğlu vd., 2006, s. 1244). Benzer şekilde aynı tarihe ait *Fevâ’id min sırrı’l-esrâr min cevâhiri’l-ahcâr* adlı eserin içeriğine dair ayrıntılı bir bilgi verilmemesi, bu metnin derinlemesine bir analize ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir (İhsanoğlu vd., 2006, s. 1101). Bir diğer eser Hasan b. İbrâhîm b. ‘Uvaydan el-Faytûrî et-Tarabulûsî’ye (1902’de sağ) ait olup Orta Çağ İslam kimyacılarının eserlerinden yapılan bir derleme olduğu ifade edilmektedir (İhsanoğlu vd., 2006, ss. 345-346). Ayrıca *Sırrü’r-rabbânî fî ‘ilmi’l-mîzân* adlı eserin ise Cildakî ve Câbir b. Hayyân’ın çalışmalarından etkilendiği belirtilmiştir (İhsanoğlu vd., 2006, s. 77).

Türkiye Yazma Eserler Kurumu tarafından dijital ortama aktarılan tasavvuf, parapsikoloji ve okültizm alanlarına ait eserlerin dışında “*sırr/sirr*” başlığını taşıyan on beş farklı eser daha tespit edilmiştir (*Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı*, 2025). Bu eserlerden altısının Sözde-Aristoteles’e atfedilen ve Ebû Zekerıyyâ Yuḥannâ b. el-Bıtrîk (200/815?) tarafından tercüme edilen *Sırrü’l-esrâr* ya da diğer adıyla *Kitâbü’s-siyâse fî tedbîri’r-riyâse* adlı eserin çeşitli nüshaları olduğu anlaşılmıştır (Ebû Zekerıyyâ Yuhanna b. el-Bıtrîk, 995). Öte yandan *Sırrü’l-esrâr fî ḥadı’l-edviye* adlı bir eserin Arapça ilaç terkipleri içerdiği ancak metinde “acayip”, “garip” veya “harika” gibi sırlar kitabı türü kavramlarıyla ilişkilendirilebilecek ifadelerin bulunmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca giriş kısmının eksik olması nedeniyle yazarın bir “*sır üstadı*” karakteri taşıyıp taşımadığı kesin olarak belirlenememektedir (*Sırrü’l-Esrâr fî Ḥafdi’l-Edvîye*, t.y.). Eserin daha detaylı bir incelemeye muhtaçtır. Bir diğer çalışma olan *Sırrü’l-esrâr ve ‘ilmü’l-ḥaşâ’iş ve’l-eşcâr* bitkibilim ve kimya alanlarında yazılmış beş varaktan oluşan kısa bir makale niteliğindedir. Ancak hacminin sınırlı olması ve yazarın bir sır üstadı özelliğini yansıtan ifadeler kullanmaması nedeniyle eserin bu türe dâhil olmadığı yargısına varılabilir (*Sırrü’l-Esrâr ve İlmü’l-Haşâ’iş ve’l-Eşcâr*, t.y.). Öte yandan Muhammed b. Yûnus’a atfedilen *Sırrü’l-esrâr* adlı eserin iki farklı nüshası tespit edilmiştir (Muhammed b. Yunus, 882). Bu nedenle “*sırr/sirr*” başlığı altında yer alan eserlerin içerik ve kapsam açısından çeşitlilik gösterdiği ancak Avrupa’daki yeni sırlar kitabı türüyle tam anlamıyla örtüşen bir eserin mevcut olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla Auda’nın yeni sırlar kitabı türündeki eserinin Garşûnî tercümesi Osmanlı tıp ve bilim tarihi literatürü bağlamında ender bir örnek teşkil etmektedir.

BÖLÜM 2

2.1 Domenico Auda'nın Hayatı

Bir rahip ve eczacı olan Domenico Auda'nın öz geçmişi hakkındaki bilgiler yazarın eserlerinden elde edilen verilere dayanır. Bugün Fransa'nın Provence-Alpes-Côte d'Azur Bölgesi'ndeki Nice şehrine bağlı Lantosque'de dünyaya geldiği hususunda kaynaklar ittifak halindeyken ailesi ve çocukluk dönemine dair yeterli veri bulunmamaktadır⁶. Eserlerinde doğum tarihi kaydedilmemesine rağmen 1966 yılında Alessandro Maviglia, Auda'nın *Pratica de'Spetiali* adlı kitabı üzerine yaptığı çalışmasında, onun 1614 yılında dünyaya geldiğini ileri sürmüştür.⁷ Bu tezin ana kaynağı olan *Breve Compendio di Maravigliosi Secreti* adlı eserin ilk iki baskısında (1652, 1655), Auda'nın Roma'daki Fransisken Tarikatı'nda sadece bir rahip ve eczacı olduğu belirtilmiştir. Ancak 1660 tarihli genişletilmiş üçüncü edisyonunda Papa VII. Alexander'dan (ö. 1667) aldığı mektupla 22 yıl mensubu olduğu Fransisken Tarikatı'ndan ayrılıp 1656 yılında Kutsal Ruh Tarikatı'na (*la Religione di Santo Spirito*) geçiş yaptığı ve yine bu tarikata bağlı Kutsal Ruh Hastanesi'ne (*l'Archiospedale di Santo Spirito*) “başeczacı” (*capo speciale*) sıfatıyla atandığı bilgisi ilave edilmiştir.⁸ Özetle yazarın 1634-1656 yılları arasında Fransisken Tarikatı'nın bir üyesi olduğu ve sonradan Papa VII. Alexander'ın emriyle Kutsal Ruh Tarikatı'na geçiş yaparak Kutsal Ruh Hastanesi'nde başeczacı olarak çalıştığı anlaşılmaktadır.

Bu sürede eğitimi, deneyimleri, seyahatleri ve bağlantıları hakkında kitabının satır aralarında bilgi veren yazar, yaşamının karanlık yönlerine ışık tutar. Eczacılık sanatını öğrenmek ve uygulamak için 11 yıl boyunca Fransa, Lombardiya ve İtalya'nın çeşitli

⁶ Lantosque'li (*Lantosca*) olduğu bilgisi *Breve Compendio di Marauigliosi Secreti*'nin sadece 1652 yılındaki ilk baskısının kapak kısmında yer almaktadır. Diğer yandan literatür çalışmalarında da yazarın Lantosque'li olduğu belirtilmiştir (Rossotti, 1667, s. 176; Oldoini, 1680, s. 155; Mazzuchelli, 1753, s. 1229; d'Hoefler, 1854, ss. 597-598).

⁷ Bu çalışmada, Alessandro Maviglia'nın araştırma makalesine ulaşamadığı için kaynak olarak Pierre Julien'in tanıtım yazısı kullanılmıştır (Julien, 1967, s. 628).

⁸ Eserin ilk iki baskısı olan 1652 ve 1655 yılı baskılarında bu bilgi yer almamaktadır (Auda, 1652, 1655, 1660a). Yazarın diğer bir eseri olan *Pratica de'Spetiali* (PS) adlı eserin kapak kısmında Auda'nın Lantosque'li olduğu bilgisi yer almazken Kutsal Ruh Hastanesi'nin başeczacısı ve aynı tarikatın bir üyesi olduğu belirtilmiştir. Diğer taraftan 1660 baskısı kullanılarak tercüme edilen Garşûnî yazmanın kapak kısmında “başeczacı” yerine “başhekim” anlamına gelen “رئيس الأطباء / سيد الإطباء” ifadesine yer verilmiştir. İtalyanca metindeki “*speciale*” sözcüğü “eczacı, tıbbî bitki satan kimse, aktar, macuncu” anlamına gelmektedir. Bu nedenle “hekim” anlamına gelen “طبيب / هكيم” sözcüğü yerine eczacı anlamına gelen “صيدلاني، أجزائي، أجزائي” sözcüklerinin tercih edilmesi daha doğru olacaktır (Florio, 1598, ss. 520-522; Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 1014; Molino & Święcicka, 2020, s. 371).

yerlerini ziyaret etmiş ve Provence, Nice, Fréjus, Torino, Sezza, Modena, Rieti, Sabina, Roccantica, Poggio Bustone, Roma, Albano, Piemonte, Cuneo, Montefortino, Frascati, Sospello, Spoleto, Pesaro, Palestrina, Milano, Cenova, Ripa, Venedik, Bologna ve Vatikan'daki kütüphane ve manastırları gezmiştir. Yazar ayrıca bu yerlerdeki kitapları incelediğini ve hekim, cerrah, kimyacı, ressam ve eczacıların yanında hazırlanan reçeteleri öğrenip bizzat defalarca deneyimlediğini vurgulamaktadır (Auda, 1660a, s. okur için ayrılan bölüm, 2-5, 15, 17, 19, 22, 24, 26-28, 31, 33-35, 44, 47, 49, 74-76, 87, 96-97, 107-108, 117, 126, 138, 141, 154, 161, 171-173, 177, 182, 184-185, 206-207.). Tarifleri aldığı kişiler arasında Monsu Mattei gibi cerrahlar, Monsu Vinai, Sorali Sig. Gio. Pietro gibi hekimler, Faralı P. Agostino, Sig. Honorato (Giacomo) Pignone, Sig. Hippolito Mancini gibi eczacı ve kimyacılar bulunur (Auda, 1660, ss. 3, 28, 47, 97, 107-108, 177, 206). Hekim, kimyacı ve eczacılar dışında Fréjus şehrinin piskoposu, S. Benedettolu ve Albanolu rahibeler, Ripa'daki Fransisken savcısı Domenico Miglioni, Kardinal Ottoboni (Papa VIII. Alexander), Malta Şövalyesi ile Savoia Düşesi nedimelerinin yanı sıra Fransa Kralı'nın doktorları, saray çalışanları, ressam Sig. Gio. Domenico gibi sanatçılar, sıradan şehirliler ve köylüler yer almaktadır (Auda, 1660, ss. 1, 4, 7, 36, 59, 67, 74, 93, 97, 126, 141, 154).

İlaçları öğrendiği kişilere ek olarak bunları kimlerin üzerinde denediğini de anlatan Auda'nın toplumun alt ve üst kesiminden insanları tedavi ettiği görülmektedir. Savoia Prensi Mauritio'nun bir silahtarı, Markiz, Kontes ve diğer soylular, kilise ve manastır mensubu kadın ve erkeklerin yanında eczacı, demirci, şapkacı, bağcı ve sıradan köylüler, tedavi için parası olmayan yoksul kimseler, yolcular, kadınlar, çocuklar ve kiliseden olmayan laik kişiler de tedavi edilenler arasındadır (Auda, 1660a, ss. 19, 27-28, 34-37, 43, 46-47, 49, 65, 67, 74-76, 85-87, 89, 96-97, 138, 141, 182, 206-207). Auda aynı zamanda kendi sağlık sorunlarına da değinmiştir. Bulunduğu yerlerde spazm ve karaciğeri harareti geçirdiği, dizanteri yüzünden günde 40 defa tuvalete çıkmak zorunda kaldığını belirtir (Auda, 1660, ss. 22, 101, 182). Ayrıca kitabında anlattığı bu tarifleri hastalıklardan kurtulmak için kendi üzerinde denediğini vurgular (Auda, 1660, s. 101).

Auda birçok yeri ziyaret ettikten sonra en son Roma'daki Kutsal Ruh Hastanesi'nin eczanesine geçiş yaparak orada Sig. Fra Hippolito Mancini'nin yanında iki yıl eczacılık ve kimya tahsil etmiştir. Nitekim 1500 basit ilaç ile kitabında bahsettiği kimyasal işlemlerin büyük bölümünü ondan öğrendiğini iddia eder (Auda, 1652, s. Okur için ayrılan bölüm). Nedenini açıklamaksızın Mancini'nin kendisini eczanesinden çıkardığını söyleyen Auda, 1634 yılında Roma'da Fransisken tarikatına girmiş ve 1656 yılında Kutsal Ruh

Hastanesi'nin başeczacısı olana kadar bu tarikatta eczacılık yapmaya devam etmiştir (Auda, 1652, s. Okur için ayrılan bölüm). Diğer yandan BCMS'nin 1660 yılındaki genişletilmiş üçüncü edisyonunun kapak kısmında Auda'nın “*şimdi Kutsal Ruh Hastanesi'nin başeczacısı*” olarak anılması, yazarın 1660 tarihinde hâlâ hayatta olduğunu ve bu hastaneye başeczacı olarak atandığını kanıtlar (Auda, 1660). Ayrıca *Pratica de'Spetiali* adlı eserinin ikinci baskısının (1668) son kısmına eklenen hata-sevap cetvelinde okur için not bırakan kişinin gerçekten Domenico Auda olması hâlinde, yazarın 1668 yılında sağ olduğu sonucuna varılır.⁹ Diğer yandan 1656 yılı sonrası faaliyetleri ve ölüm tarihi hakkında bilgi verilmediği için yazarın hayatına dair veriler burada sonlanmaktadır. Bu nedenle *Pratica de'Spetiali* adlı eserinin ikinci baskısının sonuna not düşüne kişinin Auda olması ve A. Maviglia'nın verdiği doğum tarihi bilgisinin doğru olması hâlinde yazarın 1614 yılında doğduğu ve 1668 yılından sonra vefat ettiği sonucu çıkmaktadır.

2.2 Eserleri

2.2.1 Pratica de'Spetiali (PS)

İlk kez 1666 yılında Cuneo'da basılan eserde soru-cevap yöntemiyle eczacılığın kuramsal ve uygulamalı yönleri ele alınır. İlk bölüm eczacılığın kuramsal yönüyle başlar ve eczacının görevleri, iyi bir eczacıda aranan şartlar, eczacılıkta kullanılan yöntemler ve terimler, bazı ilaçların adları ve özellikleri, nereden geldikleri, en iyilerinin hangileri oldukları ve tariflerde hangi türün kullanılacağı hakkında bilgi verilir.¹⁰ İkinci bölümde ise çeşitli macun, hap, pastil, şurup, merhem, yakı, yağ, su ve tatlıların Latince tarifleri verilir ve yazar bunların hazırlanmasında uygulanacak yöntemi, nedenleriyle birlikte, İtalyanca dilinde açıklar (Auda, 1668, ss. 35-303). Bununla birlikte 1668 baskısından itibaren esere yeni eklemelerin yapıldığı anlaşılmaktadır (Auda, 1668, ss. 307-356). Eserde ayrıca Amerika Kıtası'ndan, Hindistan ve Çin'den Avrupa'ya taşınan yeni ilaçların kullanım bilgisi yer alır (Auda, 1668, s. 21,26,30; Rotelli, 2020, s. 158). Yazar bunlardan bazılarını BCMS adlı

⁹ Auda, kitabının yayımlandığı sırada Roma'da olmadığını, düzeltmen olmaması nedeniyle kitapta çok fazla hata olduğunu ve bu hataların çok önemlilerini bizzat kendisinin düzelttiğini söyler. Aynı zamanda diğerlerinin sonraki baskılarda tıpkı ilkinde olduğu gibi yeni eklemeler ile düzeltileceğini not düşer (Auda, 1668).

¹⁰ 1666 yılındaki Cuneo baskısına ulaşamadığımız için bu çalışmada 1668 baskısı kullanılmıştır (Auda, 1668, ss. 1-35). Eserin diğer baskıları Sabrina Minuzzi, Giovanni Giacomo Bonino, Alessandro Maviglia ve Federica Rotelli tarafından kaydedilmiştir (Minuzzi, 2008, s. 341; Molino & Święcicka, 2020, ss. 396-397; Rotelli, 2020, s. 158; Maviglia, 1966)

eserinde de kullanmıştır.

PS'nin metot olarak soru-cevap yöntemine başvurması, kapsam ve içerik olarak uygulamalı eczacılığın yanında kuramsal eczacılığa yer vermesi yönlerinden BCMS'den ayrılmaktadır. Zira BCMS'de eczacılığın kuramsal yönlerine değinilmediği gibi metot olarak da soru-cevap yöntemi kullanılmamıştır. Diğer yandan BCMS'deki kimyasal ve metalurjik işlemler, astrolojik ve fizyonomik bilgiler ile sağlığın korunması için tavsiyeler de PS'de bulunmaz. Bununla birlikte müteakip edisyonlarda PS'nin son kısmına iliştirilen yeni eklemelerde sadece ilaç tarifleri verilmiş ve eserin konusu olan eczacılığın dışına çıkılmamıştır (Auda, 1668, ss. 307-356).

2.2.2 Breve Compendio di Maravigliosi Secreti (BCMS)

Eserin ilk kez yayımlandığı 1652 yılından 1776 yılına kadar 19'dan fazla baskı gördüğü ve genişletilmiş edisyonlarıyla döneminin popüler kitaplarından biri hâline geldiği bilinmektedir (Rossotti, 1667, s. 176; Oldoini, 1680, s. 155; Mazzuchelli, 1753, s. 1229; Bonino, 1824, s. 397; d'Hoefler, 1854, ss. 597-598; Minuzzi, 2008, s. 158; Cavallo & Storey, 2013, s. 39). Hekim ve cerrah arkadaşlarının isteği üzerine hayır için bu eseri kaleme aldığını söyleyen Auda, hasta bedenlerin sağlığa kavuşması amacıyla emeklerini isteyerek gün yüzüne çıkardığını vurgular.¹¹ Müellif eseri kendi içerisinde kitap (*libro*) adı verilen dört ayrı bölüme ayırmıştır: İlk bölümde vebalar, zehirler, sıtmalar ve çeşitli hastalıklar için denenmiş macun, şurup, kaynatma, su, hap, pastil, yakı, merhem ve tütsü tarifleri yer alır (Auda, 1660, ss. 1-121). İkinci bölümde, kozmetik ürünleri, sabunlar, kilise ve soyluların odasında kullanılacak parfüm ve hoş kokulu ürünler, tekstilde ve beden temizliğinde kullanılacak kir ve leke çıkarıcılar, uçucu, doğal ve maserat yağlar, mürekkep, boya ve vernikler, metal aşındırma, boyama ile yaldızlama yöntemleri, bit ilacı, karıncaları meyve ağaçlarından uzak tutma yöntemi, arı sokmalarına karşı ilaç, alkolik kişilerin şaraptan iğrenmesi için tarif, şaraptan küf çıkarma ve aromalı şarap yapma yöntemleri, süs eşyası olarak hayvan kemikleri, sahte inci ve mercan hazırlama yöntemleri, damıtmada kullanılacak kapları yapıştırmak için lök tarifi, kırık camı yapıştırma ve onu su geçirmez hâle getirme, ıslandığında ateş veren taş ve rüzgâra dayanıklı meşale yapma yöntemleri gibi

¹¹ İfade için okur için ayrılan bölüme bk. (1652, 1655, 1660). İlk iki baskısında (1652, 1655) bulunan ifadeye göre yazar, seküler kişiler için eczacılık sanatını daha fazla uygulayamadığından yakınırken bu ifade üçüncü baskıda (1660) kaldırılmıştır.

tıp, eczacılık ve kimya alanında çeşitli teknik bilgiler bulunur (Auda, 1660, ss. 122-170). Üçüncü bölümde alkol hazırlama ve damıtma işlemleri, bitki, metal ve kimyasal ürünlerin “beşinci özlerini” elde etme yöntemi, cıva, sülfür ve antimondan elde edilen çeşitli kimyasal maddeler, mercan ve inci yapımı, altın, gümüş ile demiri çözen ve güçlü su (*acqua forte*) adı verilen derişik nitrik asit, sülfürik ve hidroklorik asitlerin elde edilmesi, mide hastalığı, yaralar, böbrek taşı, felç, epilepsi, spazm, nezle gibi çeşitli hastalıklar için ağrı kesici opiyatlar, merhemler, tentürler, bitki özütleri, bal, reçine, mum, aromatik bitki ve baharatların damıtılmasıyla elde edilen özler ile uçucu yağlar gibi çeşitli kimyasal sırlardan bahsedilir (Auda, 1660, ss. 171-239). 1652 ve 1655 baskılarından farklı olarak 1660 edisyonunda 42. derece enleminde Roma, Lombardiya ve tüm İtalya’da kullanılması için hazırlanan Güneş’in doğuş saatleri ile öğle saatlerini gösteren astronomi tabloları (**Resim 2.**), Ay’ın hangi burçta olduğunu gösteren (**Resim 3.**) ve gezegenlerin gece ile gündüz saatlerini gösteren tablolar yer alır (**Resim 4.**). Dördüncü bölümde ise astroloji ve tıp bir arada ele alınmıştır. Burada gök cisimlerinin hareketlerine bağlı olarak insan karakteri ve sağlığı üzerindeki etkisi anlatılır. Ayrıca kan alınması için uygun ve tehlikeli günler, gezegenlerin hükmettiği insan organları, fizyonomiye göre karakter eğilimi ve bir insanın ortalama boy ve beden ölçüleri belirtilmiştir. Diğer yandan Güneş Akrep Burcu’ndayken Güneş saatinin nasıl bilinebileceği yöntemi açıklanmış ve son olarak senelik hava durumu ve mahsul verimliliği tahminleri yapılmıştır (Auda, 1660, ss. 246-273). Dört bölümün en sonuna eklenen kısımda Orta Çağ Avrupa’sının meşhur tıp ekolü Salerno Okulu’nun ünlü *Regimen Sanitatis* adlı Latince aforizmaları İtalyanca dilince açıklanmış ve beden ile ruh sağlığı bir bütün olarak ele alınmıştır (Auda, 1660, ss. 274-301). Ayrıca 1652 yılındaki ilk baskısından 1660 yılındaki üçüncü baskısına kadar çeşitli eklemeler ile genişletilen eser, 1663-1776 yılları arasındaki edisyonlarında kitabın son kısmına eklenen 20-37 sayfa aralığındaki yeni ilaç tarifleriyle zenginleştirilmiştir.¹²

Son olarak eserin 1711 yılında İtalyancadan Fransızcaya çevrildiği bilinmektedir. John Ferguson, BCMS’nin 1711 yılında Venedik’te basılan Fransızca çevirisine tesadüf ettiğinde eserin İtalyancadan tercüme edildiğini fakat üzerinde bu kez yazar olarak Domenico Auda yerine Venedikli hekim Joseph Quinti’nin adını gördüğünde bu farklılığa bir anlam verememiştir (Ferguson, 1894, ss. 36-37; Quinti, 1711). Ferguson’un bu farklılığı

¹² 1652-1660 yılları arasındaki ilk üç baskının son kısmında yeni ekler bulunmazken, 1663 yılındaki baskısında 20 sayfa ve 1730 yılındaki baskısında 37 sayfalık ek bir bölüm bulunur. Bilinen son baskısı olan 1776 edisyonuna erişim sağlanamadığı için oradaki ek sayfaların sayısına ulaşılamamıştır (Auda, 1663, ss. 305-326, 1730, ss. 279-316).

anlayabilmesi ancak eserin 1682 yılındaki Milan baskısını inceleyebilmesiyle mümkün oldu. Ferguson bu edisyonda Auda'nın yazar olarak anıldığı ve Quinti'nin de editör sıfatını takındığını gördüğünde, Quinti'nin editör olması nedeniyle kitabın Fransızca tercümesinde yazar olarak anılmasına neden olduğu sonucuna vardı (Ferguson, 1899, s. 404). Böylelikle eserin popülerliği Fransızca okurun dikkatini çekmeyi başardığı ve 18. yüzyılda Fransızca okurların da kitabın içeriğine ulaşım sağlayabildiği açıkça görülmektedir.

2.2.3 Eserin Arapça Tercümesi ve Garşûnî Yazma

Çeşitli genişletilmiş İtalyanca edisyonlar ve Fransızca çevirisi dışında, BCMS'nin Osmanlı topraklarındaki bilinen tek Arapça tercümesi, Lübnan'ın Kaslik kasabasındaki Katolik Marunîlere ait olan *Muhtaşar kitâb hâvî ba'd asrâr 'acîbe cidden* (MKHBA) başlıklı bir Garşûnî yazmada keşfedilmiştir. Süryani harfleriyle Arapça dilinde kaleme alınmış bu yazma eser Marie-Thérèse Elia tarafından kataloglanmış ve Hill Museum and Manuscript Library tarafından dijital ortama aktarılmıştır (Avda, 1606, ss. 1-235 (vv. 1-117)). Kütüphanenin katalog kayıtlarında eserin 1700-1800 yılları arasında yazılmış olabileceği ifade edilmektedir. Ancak yazma eser içerisinde müstensih, istinsah tarihi, mütercim ve yazım tarihine dair herhangi bir kayda rastlanmamıştır. 117. varaktaki temellük kaydında yazmanın Circis el-Hasrûnî (?) ismindeki bir kişi tarafından alındığı not düşülmüş, 133-134. varaklarda da kimler tarafından satın alındığı ve ne kadar fiyat ödendiği kaydedilmiştir (Avda, 1606, vv. 133-134).

Yazmadaki el yazısının baştan sona tutarlı olması eserin tek kişi tarafından yazıya geçirildiğine işaret eder. İlk 34 varakta (ss. 1-69) mavi mürekkeple yazılmış ve birbirine paralel iki çizgi hâlinde metni çevreleyen sayfa kenarlıkları bulunurken sonraki 35-134. varaklarda bu çizgilerin devam etmediği görülür. Bölüm başlıkları ve alt başlıklar için **kırmızı**, **mavi** ve ender olarak **siyah** mürekkep kullanılmış ancak gövde metinde çoğunlukla siyah mürekkeple yazılmıştır. Yazı stili olarak ise Serto hattı kullanılmış ve sayfa numaralarında Arap-Hint rakamları tercih edilmiştir. Bununla birlikte bazı varaklardaki sayfa numaralarında hatalar olduğu tespit edilmiştir. Örneğin sayfa numaraları 114-115. olması gereken 54. varak boş bırakılırken 55. varaktaki sayfalar hatalı bir şekilde 114-115. olarak numaralandırılmıştır. Ayrıca 113-117. varaklar arasındaki bir tarifiñ sehven mükerrer yazıldığı, 115. ve 117. varaklarda da kayıp sayfaların olduğu tespit

edilmiştir.¹³

Yazma hakkında bilgi verilen ilk varaklarda kitabın *Dûmînîkûs Avdâ*'nın bir eseri olduğu ve 1606 yılında Roma'da basıldığı kaydedilmiştir. Ancak hangi baskısından veya hangi dilden tercüme edildiği belirtilmez (Avda, 1606, s. 1). Diğer yandan BCMS'nin ilk baskısı 1652 yılında yayımlandığı için Garşûnî yazmada belirtildiği gibi eserin 1606 (١٦٠٦) yılında basılması mümkün değildir. Buradaki farklılığın 1660 baskısı yazılmak istenirken 0 ile 6 rakamlarının yanlış yerlerde yazılmasından kaynaklanan bir tarih hatası olduğu tespit edilmiştir. Nitekim tercümede 1660 baskısının kullanıldığını destekleyen çeşitli ayrıntılar bulunur: Kitabın 1660 tarihli edisyonunun *Angelo Bernabò* tarafından basılması, masraflarının Piazza Navona kitapçısı *Gio. Succetti* tarafından karşılanması ve Kutsal Ruh Hastanesi'nin hekimi *Sig. Francesco Malvetano* için aynı kitapçı tarafından bir hitap bölümünün hazırlanması gibi hususlar sadece 1660 baskısına özgüdür (**Resim 1.**). Bu işaretlere ek olarak 1660 yılı ile önceki baskılarında olmayıp 1663 baskısından itibaren eserin sonuna iliştirilen ve 25-37 sayfa aralığında değişen yeni ek bölümlerin Garşûnî metinde tercüme edilmemiş olması yukarıdaki kanıyı güçlendirmektedir (Auda, 1663, ss. 305-326). Böylelikle Garşûnî yazmanın hazırlanmasında 1660 baskısının kullanıldığı açık bir şekilde görülmektedir.

Resim 1. *MKHBA'nın ilk varağı ile BCMS'nin 1660 edisyonunun kapak görselleri*

¹³ Hekim Arnoldûs/Ronaldûs'a (Arnoldus de Villa Nova?) atı olduğu söylenen tarifi 113-117 varaklar arasında iki defa yazıldığı görülmektedir. 115. Varakta tekrar eden tarif eksiktir ve hekimin adının Ronaldûs (رنالدوس) yerin Arnoldûs (ارنولدوس) olarak yazılmıştır. Diğer yandan 115. varakta 229-232 arasındaki sayfaların, 117. varakta ise 236'dan sonraki sayfaların eksik olduğu görülmektedir.

B R E V E
Compendio di marauigliosi
SEGRETI
Approuati, e praticati con felice
successo nelle indisposizioni
corporali.

Diuiso in quattro Libri

Nel I. Si tratta di Secreti medicinali.
Nel II. Di Secreti appartenenti a diuerse cose
Nel III. Di Secreti Chimici di varie forti.
Nel IV. D'Astrologia Medicinale.

Con un Trattato bellissimo per conseruarsi
in sanità
Domenico S. m. mag. lant. Urbis
Compendio

Vtile, e necessario per qualsiuoglia
forte di persone.

Dato in luce dal Sig. Fr. Domenico Auda da Lantosca già Frate di S. Francesco Rif. e hora Capo speciale nell' Archibospedale di S. Spirito di Roma

In questa terza impressione ricorretto & ampliato di bellissimi Secreti dall'istesso Autore.

In Roma, Per Angelo Bernabò 1660. Con licenza de Sup.
A spese di Gio. Succetti Libraro in Piazza Nauona.

Joannes Petrus Paulinus

Diğer yandan bazı bilgilerin 1660 baskısında bulunmasına rağmen Garşûnî metinde tercüme edilmedikleri anlaşılmıştır. Örneğin İtalyanca metinde yazarın Lantosque'lü (Lantosca) olduğu söylenirken Garşûnî metinde Mantovalı (حبسة صلالة) olduğu bildirilir (Avda, 1606, s. 2). Aynı şekilde İtalyanca metinde Fransisken Tarikatı'nın bir rahibi olduğu söylenirken Garşûnî metinde Büyük Mary Fransis'in (ماريا فرانسيس) bir rahibi olduğu belirtilmiştir (Avda, 1606, s. 2). Benzer bir şekilde Auda İtalyanca metinde Kutsal Ruh Hastanesi'nin başeczacısı (capo speciale) olarak anılırken, Garşûnî metinde "Büyük Roma Şehrinin Roma Sarayı'ndaki Kutsal Ruh Manastırı'nın Başhekimi" (رئيس المستشفى) olarak tanıtılmıştır (Avda, 1606, s. 2). Ayrıca mütercim İtalyanca metindeki soneleri, epigramları, astronomi cetvellerini ve 1660 edisyonundaki baskı hatasından kaynaklanmış mükerrer sayfaları tercüme etmemiştir. (Avda, 1606, ss. 2-3). Bununla birlikte Garşûnî metinde mütercimin çeviride tutarlı hareket etmediği görülür. Örneğin başlangıçta İtalyanca metne uygun olarak bölüm başlığı için "Birinci kitap (Libro primo/كتاب الأول)" ifadesi kullanılırken diğer bölüm başlıklarında "kitap (libro)" sözcüğü yerine "parça/bölüm" anlamına gelen "cüz (جزء)" sözcüğünün tercih kullanılmıştır. Aynı şekilde yazmadaki tercüme edilen bazı drog isimlerinin sözlüklerde bulunmadığı ve aynı drog için metin içerisinde farklı karşılıkların kullanıldığı görülür. Ayrıca İtalyanca metinde adı geçen kişi

ve yer isimlerinin çok azı tercüme edilmiş, bazı tarifler tamamen ve bazı tarifler de kısmen çıkarılıp değiştirilmiştir. Bunlara ek olarak yazım ve dil bilgisi yanlışlarının bulunması ve klasik Arapça tıp ve eczacılık kitaplarında yer almayan drog isimlerine yer verilmesi gibi durumlar eserin zaman zaman anlaşılmasını da zorlaştırmaktadır.¹⁴

Garşûnî yazmayla ilgili bir diğer önemli husus yazmanın son varaklarında BCMS'den ayrı olarak farklı bir eserden derlenmiş ek bölümlere yer verilmesidir. Nitekim 138 varaktan ibaret olan yazmanın 1-113. varaklarında BCMS'nin Garşûnî tercümesi, 113-117. varaklarında *Ronaldûs/Arnoldûs* (Arnoldus de Villa Nova?) ismindeki usta bir hekimin veba için hazırladığı iksir tarifi ve *Kûcâ* şehrindeki (محبسة صفا) *Sebîdâl el-melik* (محبسة صفا) kitabından alınan başka bir veba iksiri tarifi bulunur.¹⁵ Aynı şekilde 120-132. varakları arasında farklı bir eserden alınmış ve astrolojik bilgiler içeren müstakil bir çalışma yer alırken 137-138. varaklardaki son bölümde bacaklarda çıkan sivilceler, kabarcıklar, yaralar, öksürük ve göğüs için merhem ve macun tarifleri eklenmiştir (Auda, 1606, vv. 120-132, 137-138). Diğer yandan 120-132 numaralı varaklar arasında Serto yazı stili yerine Estrangelo yazı stiline kullanılması, varak boyutlarının diğerlerine göre küçük ve el yazısının farklı olması gibi hususlar dikkate alındığında buradaki metnin farklı bir kişi tarafından yazıldığı düşünülmektedir. Son olarak bir sonraki bölümde yazma eserdeki Garşûnî metin ile tarafımızca hazırlanan Arapça transliterasyonuna yer verilmiştir. Metin ve transliterasyonda kullanılan yöntem tezin giriş kısmındaki yöntem alt başlığında açıklanmıştır.

¹⁴ Tariflerdeki eksik ve değiştirilmiş kısımlar dördüncü bölümde yer alan Türkçe tercümesinin dipnotlarında vurgulanmıştır.

¹⁵ Alt başlıkta veba için iksir tarifinin *Kûcâ*? şehrindeki (محبسة صفا) *Sebîdâl el-melik*? (محبسة صفا) kitabından alındığı kaydedilmektedir (Auda, 1606, s. 234).

قد علّمت يقيناً بأنّ العادة القديمة هي أن تُكتب كافة الوسائط والعلاجات المفيدة في اسطوان اسكولوبوس المفخم في عصره فيما يخص تدبير وترتيب الأعضاء وباقي الحواس لأجل قيام نفعها وحفظ صحتها. وبالأحرى يلزمنا الآن في زمننا هذا أن نشرح ما ينسب لقيام الصحة والبهوه الذي هو إله عزّ وجلّ. إذ بغير ريب هو ذاته سبحانه أوحى بها بما أنّه رتبها بهذا الدير العامر- المكنّى بروح القدس- بواسطة سيادتكم الشريفة الموجودة الآن بهذا المكان الشريف في هذا الاعتناء الجليل لقيام ما أوردناه. وذلك لخير الجمهور أن تقبل نيتي وتقدمتي لدى سيادتكم هذه الصحيفة وتفحص جهدك فحصاً مدقّقاً مما ينقص منها وتكمّله بزكاة فطنتك التي أبصرك الله بها. مع أنني لم أرغب أن أجّر شيئاً مما يضاد العلاجات أو الوسائط المفيدة دون اظهار نيتي لدى سيادتكم تقبلوا بذلك تمام المفعول مني مجاًئاً وتسمحوا بطبعه بعد تكرار الفحص والتدقيق خاضعاً بذاتي لدى سيادتكم الموقرة طالباً من جود سخائه الإلهي أن يمنحكم بكل ملو من سوابغ أنعامه السرمدية دائماً آمين. سنة ١٦٠٦ في رومية في اليوم الأول من شهر نيسان ١٦٠٦. حائط باعتناء وعلم تلميذ سيادتكم وعبدكم رئيس المجمع العام (يوحنا سوكيوس) مسجّل أيضاً دُجّل تحت اعتناء وفحص الأب روناتوس أي عطا الله أب عام.

[illegible]

فاتحة الكتاب للقارئ

اعلم أيُّها القارئ أنَّه يلزم ثلاثة أشياء مفيدة وضرورية جدًا لمن يريد ويرغب أن يكون طبيبًا ماهرًا حقًا. فهم: **أولاً** بأن يَريد، **ثانيًا**؛ بأن يقدر، **ثالثًا**؛ أن يفهم. لأنه إذا نُقص عنه واحدة من هؤلاء غير ممكن أن يكون كَمَل وظيفته حسنًا. لأن من يتكلم بشيء لم يقدر على فعله فكيف يمكنه تمامه؛ لعمري إنها علامة واضحة من علامات الجهل الظاهر هي. **فإذًا** يلزمه أن يكون حَويًّا على هذه الثلاثة أشياء معًا لأجل إتقان وظيفته. ويلزمك أيضًا بأن تتحقق يقينًا أنَّي قد تعبت تعبًا عظيمًا حتى أني بالكاد حصلت عليها وحبوتها؛ **أولاً**

فلا يسهل الصلوات الكماوف

[illegible]

صعدت هذه السمكة المحببة الحارثية إلى قمة جبل صامد ..
 الصعود المستحيل .. إلى قمة جبل صامد ..

[illegible][illegible]

[٣] الحاء أ ب ج د هـ ا ل م ن هـ ح ط : سجد الحقة الحقة
 حها حاحا هـ الحقة حها حة هـ و ا ب هـ سبعة
 الحقة مع هـ حها و هـ ح. ح و سجن ح و حها سجن من
 أ هـ حها و حها. من حها أ هـ مع حها و هـ
 هـ. أ هـ حها و هـ مع هـ حها هـ هـ هـ هـ
 حها و حها حها و حها و هـ حها و هـ حها
 حها حها حها حها حها حها حها حها حها حها
 حها حها حها حها حها حها حها حها حها حها

[٤] **الكراهة** **أجن** **مع** **للأ** **حاليا** **معرفة** **نق** **الضمير**

[٤] الجواب آخر يفيد لأجل علاجات مفيدة ضد السموم

[٥] **الكلمات اجبة** معبى معناه قد راعى الله ما.. اهلا محمدا

[٥] **الجواب آخر يفيد حبوب يعطي في زمان الوباء: أولاً**

[٦] **الكراهات اجنه مصعب رحبا**. معجب حزم مع سبعة الخصال.

[٦] **الجواب آخر مفيد جداً:** يؤخذ عروق من حشيشة

[٧] خدمات اجنه محصورين في العراق والكاف من ماله

[٧] **الجواب آخر فيما يخص هذا المعنى أيضاً:** أغصان

[٨] الجهاد ابن ماجة معمر بن ابيان، الكحل. ج ١، ص ١١١

34

ثلاثة أيام ومن ثمّ ضف لها ثلاث كبادات مقطعة إرباً إرباً واغلبها على ملة طفيفة إلى أنها تنقص عرض الكف. صفّها وأسق منها المحموم وقيتين كل مرة. إن كانت الحمى متزايدة أسقّه ثلاث واق. وإن أردت أن تعرف اسم هذا الماء فهو "الماء المهرّب الحمّى" لأنّه يضمحلها حالاً، انتهى.

[١١] **تركيب شكل ماء آخر ينفع السموم والوباء:** شرش تيل، قشر كبّاد، حصابان أخضر من كل شكل وقيتين. بزر سذاب، حميض، ثلاث صنادل من كل شكل نصف وقية، معجون ورد والمتريداتوس، معجون ياقوت من كل شكل مثقالين، كافور درهمين؛ دقّ الجميع جيداً وضعهم في إناء من زجاج. وضع فوقه عرق أربع لبيرات وخليهم هكذا ثمانية أيام. ومن ثمّ استقطرهم واحفظهم عندك ككنز. والعطاء منه نصف وقية، وفي أي فصل أعط منه ولا تبالي وقط ما غلط هذا الماء بل أحيى أناس كثيرين عند قرب الموت أيضاً.

[١٢] **تركيب شكل ماء مكندر مفيد جداً:** ماء الكباد، ماء الحميض، ماء خبيزة من كل شكل لبيبة واحدة، ترياق ومتريداتوس من كل شكل ثلاث واق. واغلبه قليلاً وصفّه. وأعط منه وقيتين كل مرة.

[١٣] **تركيب شكل ماء مكندر أعظم فاعلية:** شرش كرفس وشرش شوكة من كل شكل ثلاث واق، بزر سذاب، قرنفل أخضر، بطونكا كمشه. حلّه مع حامض الكبّاد ومصانعه بغليانه الى أن ينقص ثلثه. ومن ثمّ ضف الترياق المتريداتوس من كل شكل وقيتين. وصفّه واحفظه لأجل الاحتياج لأنه عجيب وغريب جداً. وأعط منه نصف وقية فقط.

[١٤] **تركيب الحلابا الحقيقية كما هي:** مرجان وقيتين، ياقوت كذاب وقية ونصف، قرمز نقي ستّة دراهم. حلّ الجميع بماء الرمان وماء الورد من كل شكل لبيرا واحدة ونصف. وضعها في محلّ حار نحو أربعة وعشرين ساعة في إناء من زجاج. ومن ثمّ صفّه وكرّره على نار طفيفة إلى أنّه يروق جيداً. ومن ثمّ ضف الجميع مع المرجان وقية، ياقوت نقي ستّة دراهم، قرمز درهمين وأيضاً أبقه أربعة

هبات. سخن بالا يابو مع كل معك برف همة. صيغهم هزو. هاتوباباه. صيغهم مامها مع كل معك حجاباح. مافه؛ ووهص. بم الخيص حبا نوحهم قد انا مع الخلي. نزي ههمه حرم اوحه حجابا هجدهم هجا احاسه امام. مع بام احصاهم هاسعهم حبر صرا. ااحلها حيه برف همة. قد افر ااحل حيه هلا احاح. مع كل حجل هو الكفاء كل اس اناك حابح حبر من الكفاء اس.

[١٢] **اوصف معك ماء مصبو مصعب حبا:** ماء الحجاب. ماء السخن. ماء الحصة مع كل معك حصة هاسبة. اوامام هاتوباباه مع كل معك بالا هام هاجحه محلا هرفه. ااحل حيه همدح كل حدة.

[١٣] **اوصف اجب معك ماء مصبو ادهم فاحضة:** عنف صنف هعن همة مع كل معك بالا هام. حزو هبات. منصف اجز. حلهبط صعة. سكه صه ماض الحجاب هاحل اوده حجاباه كد ا صنف احلاه. مع بام نزي الاوامام هاحصاهم هاتوباباه مع كل معك همدح هرفه. هاسعاه للاسلاف لاه خيت خيت حبا. ااحل حيه برف همة صف.

[١٤] **اوصف سالاك السمويه صلا هس:** حنجل همدح. مامها ضبات همة هرف. منصف صه هلة وواه. سلا الخيص صلا الحصل. صلا الحزو مع كل معك حجابا هاسبة هرف. نوده ص صلا ساه اوحده هعن هلة قد انا مع الخلي. مع بام رفه هزو حبا باو لهصة كد اوه ههم حبا. مع بام نزي الخيص صه الحنجل. همة. مامها صه هلة وواه. منصف ووهص هاتوا احصه اوحده هعن هلة صلا صه اهلا. هولي اضافة الخيص بالاه الااحلا. مع بام ح حجابا مع صه صه نزيه صيحه صلا رف سحلا. هحب وحب ص هه مصابا صص صه صحت جام اوحده هعن سدة. هاسعاه حبر صر. ااحلها حيه صكها هوا باف الكط هكعبو الكعب. السعلا. صغص الكعب. نحص السناوة الكهصة. صهم الحنجل صرف الصم ااحصاهصة همدح صه مع الاينة الفايضة. هه السلا كد انا هكها هاحلاه هده صه صه صه مع كل الايام.

[١٥] **اوصف معك ماء باف نر طافه الصعصع هالاهل:** الصعصع هاتوا باف الصم صفة. ماب حمر هس. منصف

١٨] **أَوَّلَاتُ بَعْدَ الْخَطِّ الْمُصْفَى بِحَرْفِ** **وَاوٍ** الْمُصْفَى
 الْخَبْرُ حَسْبُ مَعْنَى عَامَّةٍ بَارِعَةٍ صَافِيَةٍ أَسْفَدَ مَضْمُونًا مَعْنَى
 خَيْرٍ أَجْزَأُ مَعَ مَا عَمَّا هَمَّةٌ هَاوٍ مَا عَدَّ حَقًّا الْمُصْفَى
 الْخَبْرُ هَاوٍ هَاوِيٍّ مَعَ مَا عَمَّا حَتَا هَوَّ هَاوِيٍّ
 أَوْحَدَةٌ مَعْنَى هَادِئَةٍ مَعَ إِدْمَارِ هَوٍّ هَاوِيٍّ هَادِيٍّ بِإِلَّا
 هَامَ مَعْنَى وَوَسَمَ مَعَ الْمُصْفَى الْخَبْرُ بِحَرْفِ سَادٍ مَعَ حَبِ
 الْخَبْرُ مَعَ إِسْدَادِ الْخَبْرِ.

[illegible]

[٢٠] **حَلَالِي أَجِبْ أَوْفِي هَذِهِ حَقَّةَ كَلِمَاتِ الْكَلَامِ** . وَأَمَّا حَلَالِي فَخُذْ
 حَقَّ أَحْسَنِ أَمْرٍ أَسْعَدَ . فَخُذْهُ هُوَ أَسْعَدُ مِنْ الْخَلِّ ، وَهُوَ مَا حَقَّقَ . هُوَ
 أَمْرٌ أَعْدَى حَقِّ نَارٍ مِنْهُ . حَقِّ الْخَلِّ الْيَقِينُ الْيَقِينُ الْيَقِينُ
 سَلَامًا حَقِّ هَذَا . مَعَهُ سَلَامًا حَقِّ وَهُوَ حَقِّ أَمْرٍ مَحَلٍّ وَهُوَ
 أَهْلُهُ مَعَهُ أَمَّا كَلَامُهُ .

[illegible]

[٢٢] **سے اجے اہم: سحرلہ**، وہ؛ حاصی سعیدہ، ہنہ اللہ
 وہ، سعیدہ، کہ وہاں، راجہ سحرلہ، سحرلہ، اہم سحرلہ
 اللہ، سعیدہ، کہ وہاں، راجہ سحرلہ، سحرلہ، اہم سحرلہ
 سعیدہ، سعیدہ، کہ وہاں، راجہ سحرلہ، سحرلہ، اہم سحرلہ
 [٢٣] **سے سعیدہ اللہ، سعیدہ**، وہ؛ کہ، سعیدہ، کہ وہاں، راجہ سحرلہ، سحرلہ، اہم سحرلہ

هذه؛ إذ سمعت في الصلاة جلا مع صفت بها. وأسمه قد
جلا حتى أوحده جمع صلاة. حب وحج أجزيه سمعه وأسمه
صعد. ومع إم الج همة خالجا هرف همة معة. وأسم
الخصم أوزعه جدا. وأعلى فيه مصداق أه أملا بها
لعلني العنن. ههوا ناهي الكرم والصفوة الخصمة.
الهملا. الخند. الصفة. وأد منه ما للأول.

[٢٤] **نه حالاً حصص الخمس المربعة**. هذه الحصص
اللازمة لطلبه حجة. مع إم بعده مائسة يحصله حجة.
معه هم من القدرة. هو مال خمسة مائة من كل شيء.

٥١، طام ما حد فم الصعبة فقالا بعدا عنه حلا هذه حلة.
[٢٥] **سأ أجاب مصعب بن حنبل.** سأل في ذلك. جاز: عندنا صلح.
بعضه جاز. مع إمام زيد فم جاز حلفه حنبل. حدب إى حنبل
أهله أم أجفهم. سأل: هذه من ذلنا مصعبهم. سأل: سأل من

[illegible]

[٢٧] **سورة القصص مفسر**. ما رواه محمد بن محبوب عن

[illegible][illegible]

٤٢] **حَلَّى** **أَجْبَ مَحَلَّاهُ** **هَذَا** **الْحَسْبُ** . **هَذَا** **أَوْفَى** . **عَلِمَ** **أَبْصَحَ** **أَوْفَى** . **جَلِيسَةُ** **مَجْهُوَّةٌ** **أَبْ** **مَنْزِلَةُ** **مَعَ** **كَلَّ** **عَلَّ** **مَلَّةٌ** **وَوَافِدٌ** . **وَمَلَّ** . **أَوْفَى** . **أَوْفَى** **مَعَ** **كَلَّ** **عَلَّ** **مَلَّةٌ** **مَمْلُوءَةٌ** . **مَنْزِلَةُ** **مَعْدَةٍ** **مَحْصَلَةٌ** **مَنْزِلَةُ** **طَائِفَةٍ** . **مَنْزِلَةُ** **مَعْدَةٍ** **كَلَّ** **مَلَّةٌ** **وَوَافِدٌ** **مَنْزِلَةُ** .

٤٣] **عفا** **سحود** **دهوا** **السلام** . عفا وجاهلته . عفا له .

[illegible]

٤٥] **أَوَامِلٌ خَالِيَةٌ مَعَهُ لَفْزٌ الْخَبَرُ هُاجِرُهُ.** اِذَا
فَنَاءُ. بَعْدَهُ هَامِصٌ كَسْبًا. هَـ نُونٌ مَبْنِيَةٌ مَقْدَةُ خَالِيَةٌ. هَجَبٌ
مَعَهُ نُونٌ وَوَاوٌ هَامِصٌ الْخَبَرُ هُاجِرُهُ الْخَبَرُ هُاجِرُهُ الْخَبَرُ
مَعَهُ هَامِصٌ حِينَ فَعَلَهُ حَبَّةٌ أَيْ لَمْ يَحْدُثْ مَعَهُ إِلَّا مَا مَضَى. اِعْلَامُهُ
يُخَالِفُ عِلْمَهُ لَا مَسَاحَاةَ.

٤٦] **حلالی اجہ مدللہ معصہ حرام**۔ اَلْجَمْعُ خَبَرٌ رَجِيحٌ فَلَهُمْ مَا أَهْلُهُمْ مِنْهُ وَاجِبٌ عَلَيْهِمُ الْإِصْلَاحُ إِلَى ذِي قَعْمِهِ وَأَوْحِدُوا سَمِيَّةَ سَامِيَّةٍ. هُوَ الْعَيْنُ مِنْ خِلْفِ قَعْمِهِ وَحَرَامٌ. لَحْدُ أَمَةِ مَلَجٍ وَحَلَالُهُ مَعْلُومٌ هَلْكَ وَحَرَامٌ أَلَا هَذَا جَمْعٌ وَمَعْلُومٌ مَالًا مَعْلُومٌ

[illegible]

٤٨] **أوصد مد الحب الصغرى مدة.** هذا الجنب الصغرى
 صغرى طاحطه احدا حبة احلة. هـ وحملا وهملاب مولا
 الكلب الاخر مع هذا هذا اوجه هام. اسم الخنصر حبة
 احلة امام. مع امر رفسه ححب وحب رطاسا مصفاة نـ واجلا
 الحب بعلقه هاسبه لا حبه مكد هـ واللاهكت حمله مع
 الامام امعد الحب سالا.

[٤٩] «أما للرجل الضال». أي: ما أهداه الله من مسلكه.

مع كل هذا مهمة. سلك حمة وهذا لحدا حدة هامة.
أصل الخضم هذا من مده ومادة. هو بماء ملك
بار، أحد أمن مملوك. أحصاه هذا جعقة أمام. مع إم
رصة ف وجو الكحل سمه. حذب وحو الهف وأجله الك صبة

لهذه الامور. اما نسبة سدهم الى سبط ادم، فمستطرفة قدم
سبب جرح. حاجه صفة وهذا واجب العمل اليه انما انفسه الخلاء
خبرها. مع انهم لا يحبون هذا. واجب العلم انفسه انفسه انفسه
مستطرفة. مع صفة مستطرفة. فلا احاط به في الصفة
اسمها. والى هذا انفسه. انفسه هذا. مع صفة
الاسم الى سبط ادم. انفسه هذا. مع صفة

مع إم باؤء القافية. ٥٥٥ وا عند حد فاء لحد أي عمل مع
 ٥٥٦ العمل معطى للزائد الأفعال الخمسة.

[٥٠] **هـ أج حلالى الحب الامم! ٥٥٥ مدح النبى. ٥٥٦**
 جعد وهدج جيرة. ٥٥٧ أى كم محلام جعد وهدج مدح جعد أى
 جعد مدح جيرة.

[illegible]

سفل وجو. حصو؛ ما ده باف؛ وا الكفا خبا محف. لا اعم
مع خصلة وجو، اسب الكفا خمر؛ ومة طاب لمع حدرا
طابو حاصل حمة وة ملة حة. هالسا حبة
حمة امام حمة حة ومة الكرة. حة حة وجو اعم
مسة هه اءا اب هبا.

[٥١] هه صا محف الكفا مةلس حبا. حة سطا.

[illegible]

[illegible]

٥٤] **نعم** **إذ** **أولمت** **علاء** **عارف** **الكلبي** . **الجب** **علاء** **هو** **خ** . **أب** **همة** .
جعد **أحسن** **همد** . **أجيد** **الشمس** **علاء** **مد** **عجف** **الشمس**
هده . **مع** **إم** **ز** **عده** **أب** **حبة** **جصف** **سحلا** **حسب** **مصر** **أض** .
وأحصه **عده** **وحد** **هلاحة** . **مع** **إم** **أمد** **ح** **الكلبي** **نز** **عده**
أصح **خ** . **أهلا** **عده** . **هو** **عبد** **عمر** **أبو** . **أوصف** **ما** **أكله** .
عز **عبد** **باف** **عارف** **الكلبي** **هنا** **ز** **هلاحة** **هاسة** **فعل** **وأج**
الجب .

[٥٦] **عصا** مذوء **أجن** **مغص** **محلله** . وهى حملة . الكذب .
الخبث . الخبث طاحنا الضميمة ؛ الخلاء مرفعة حذوفاة .
أولها منه إلالا هاء . حسبا أن المصنوع منه أوجع يقع مع
وهو الضم . هاء مع وأسا منه أة حنة بعد ؛ لنز الألف
إسلا وإلحلا . فصح . ميم ملام حة العطف والإفخ .

[illegible]

[٥٨] **سأ حلالی اجن معصم.** و مر اعد معصم. جلاصعة
 من اصة. سبج صاوة باء. ارجلی معصم. سبج معصم. کم من
 مع صا صا صا. ائحله صا صا صا. صا صا صا صا
 صا صا صا.

[٥٩] **سأ اجن صلاصه معصم خبار.** و صا صا صا صا صا
 صا صا صا صا صا صا صا صا صا صا صا صا صا

[٥٩] نوع آخر مثله مفيد جداً: ذهبية، يانسون، شلش الشومر، شلش ساسيفراسيه، شلش خبيزة، ترنجان، مغربيّة، كاردوسانتو، بزر هليون، بزر قبز، بزر بطيخ، تين يابس، خوخ، ملح طرطير، قرفة من كل شكل وقية. ودع الجميع

[٦٢] **سورة حالي: اَجِبْ مَعْصِيَتَهَا.** قد معصية فاسق الكتاب اهدأ
قد عطاها اَجِبْ حَسَنَ الدِّعْوَةِ الْبَارِعَةِ مِنْهُمْ قَدْ خَلَوْا مِنْهُمْ
خَيْرًا فَفَعَلَ. مَعَ اِمَامٍ مِنْهُمْ قَدْ جُعِلَ اَحْسَنُ مَعَ هُوَ مِنْهُمْ حَالًا
الْمُكَلَّفَةِ مِنَ الرِّمَاءِ. هُوَ مَعَ اِمَامٍ لِحَقِّهِمْ مِنْهُمْ مَعَ
هَوْنٍ لَهُمْ مِنْهُمْ وَهُمْ مِنْهُمْ هُوَ مِنْهُمْ مَعَ اِحْسَانٍ الْعَاقِبَةِ. هُوَ
مَعَ حَالَةٍ جَارَةٍ اَوْ مَالٍ قَدْ مَكَثَ الْفَعْلُ.

[٦٤] نوع آخر مفيد جدًا مثله: زهر بابونج ليبرا عدة اثنتين، بزر نجاص ليبرا واحدة، بزر قراسيا ست واق، ضغ الجميع في إناء من زجاج. واغليه فوق ملة طفيفة قليلاً. وصفه والعطاء منه أربعة واق.

٦٦] نوع علاج آخر مفيد جدًا: حبة مقل اسحنها مع قرفة وزهر بنفسج من كل شكل قدره. وتعود تسقى منه العليل درهم كل وقت بماء الشوكة أو في ماء سافرسيا، أو مع الخمر الأبيض. وتحقق يقينًا أنه سر مخفي لنزع الحجر حاليًا بحيث أنك تكرر. إعطائه أيامًا متواترة.

[٦٨] نوع علاج آخر مثله: ياسمين، شرش زنبق أزرق، ختمية مضاعفة من كل شكل قدره. اجبله مع العسل معجون. وأعط منه كل مرة ثلث دراهم صباحًا.

معه جعد: أحسن الك أسه عصى الجبل معه. مع إم مع، م
لام واحده معه صا حدة اللام. إمام، معه بعد حطما.
[٧٠] **مع حلال: أجز معب مبدله.** مع الكون. صا
معد؛ ممدح. وإا اسم معه الحلال فاحه، إمام، معه
ساحي حطم صا إوا حارة ممة إاحدة. بعد إ، فل
الحلال سم الذي هم معاه صا معه مة وإام فعل.
إا، فل لا أمم الكفار. إام.

[٧١] **بسمِ حَلَالِي أُمِّ مَعْلُومَةٍ** . وَهِيَ الْمُحَصَّنَةُ رَحِمًا . عَنْهُ سَعْنُ .
 مَعَ مَلِكٍ مَبْرُومٍ أَمُّ أَمْسَةٍ رَحِمًا هَلْ حَلَمَ هَلْ دَخَلَ مَعَهُ مَحَلُّهَا
 حَبَّ الْخَصْمِ حَبْرًا رَحِمًا مَعَ الْجَعْدِ مَعَ الْهَلَامِ مَعَهُ الْهَلَامِ مَعَهُ
 هَالَمًا وَحَبَّ الْكَلْبِ مَعَهُ أَهْمَلًا هَامًا لَوْ الْفَالَمِ سَالًا .

[illegible][illegible][illegible]

47

ثمانين، زنبق عال وقية، قرفة، بزر ساسفراسيا، يانسون، بزر شمرة من كل شكل ثلث دراهم. تطبخ الجميع معاً. وتضيف معه خمر أبيض إلى أنه ينقص الثلث منه. ومن ثم يكون قد تم وتعطي منه كل مرة ثلاث واق، تشاهد منه نفعاً عظيماً.

[٧٠] **نوع علاج آخر مفيد مثله:** ماء الترنج، عسل مكرر وقيتين. هذا تسقي منه العليل فتعود تشاهد منه نتاج عظيم بماء إنها مادة قوية ثابتة. إنما إن كان العليل نحيف الجسم يكفيه كل مرة ستة دراهم فقط، وإن كان لا يستعمل الفراز، انتهت.

[٧١] **نوع علاج آخر مثله:** دورة الشمس صفراء، شرش حميض من كل قدره. ومن ثم اسحنه جيداً واجبله وأعط منه ملعقتا عند المساء وكذلك صباحاً مع الخمر يكون أعطاه وجبله وتفعل ذلك إلى مدة أسبوع واحد، ترى الفائدة حالاً.

[٧٢] **نوع علاج آخر مثله:** تأخذ أربع بزورات باردة المفهومة من الجميع من كل شكل درهم واحد. كذلك تأخذ بزر خييزه، شلش ساسفراسيا من كل شكل دراهم ونصف. تأخذ أيضاً بزر كرفس، بزر هليون من كل شكل قيراط واحدة. تأخذ أيضاً سكر نقي ست واق، واسحن الجميع جيداً وتضعه معاً. وتعطي منه درهمين من خمر أبيض بشرط يوم أي يوم لا وإن كان العليل معه سخونة أسقه ذلك مع ماء فول أو ماء الشوكة أو ماء ساسفراسيا، فإنه أعظم علاجاً شافياً ومفيد جداً.

[٧٣] **نوع علاج إلى الأضراس:** تأخذ زهر ورق، رزمريين وقية واحدة، شراب حرمل نصف درهم، قرن أيل مركب درهم واحد، جوز هندي نصف درهم، مرجان نصف درهم، شراب نيلوفر بقدر كفو له لكي يصير معجون. ومن ثم تفرك الأضراس من ناحيه اللحم من داخل. وذلك يكون صباحاً ومساءً فإنه يخرج لحم حي للأضراس، ويقوي الأضراس ولا يعتربها عطب ما أبداً.

[٧٤] **نوع آخر لأجل بياض الأضراس:** رزمريين، شيبية من كل شكل نصف درهم، شلش الغافث، مردكوش ذي رائحة من كل شكل نصف قيراط، قرن أيل مركب، عظم فيل، ملح

اصعب، زنبق عال وقية، قرفة، بزر ساسفراسيا، يانسون، بزر شمرة من كل شكل ثلث دراهم. تطبخ الجميع معاً. وتضيف معه خمر أبيض إلى أنه ينقص الثلث منه. ومن ثم يكون قد تم وتعطي منه كل مرة ثلاث واق، تشاهد منه نفعاً عظيماً.

[٧٦] **نوع علاج آخر مثله:** دورة الشمس صفراء، شرش حميض من كل قدره. ومن ثم اسحنه جيداً واجبله وأعط منه ملعقتا عند المساء وكذلك صباحاً مع الخمر يكون أعطاه وجبله وتفعل ذلك إلى مدة أسبوع واحد، ترى الفائدة حالاً.

[٧٧] **نوع علاج آخر مثله:** تأخذ أربع بزورات باردة المفهومة من الجميع من كل شكل درهم واحد. كذلك تأخذ بزر خييزه، شلش ساسفراسيا من كل شكل دراهم ونصف. تأخذ أيضاً بزر كرفس، بزر هليون من كل شكل قيراط واحدة. تأخذ أيضاً سكر نقي ست واق، واسحن الجميع جيداً وتضعه معاً. وتعطي منه درهمين من خمر أبيض بشرط يوم أي يوم لا وإن كان العليل معه سخونة أسقه ذلك مع ماء فول أو ماء الشوكة أو ماء ساسفراسيا، فإنه أعظم علاجاً شافياً ومفيد جداً.

[٧٨] **نوع علاج آخر مثله:** دورة الشمس صفراء، شرش حميض من كل قدره. ومن ثم اسحنه جيداً واجبله وأعط منه ملعقتا عند المساء وكذلك صباحاً مع الخمر يكون أعطاه وجبله وتفعل ذلك إلى مدة أسبوع واحد، ترى الفائدة حالاً.

[٧٩] **نوع علاج آخر مثله:** دورة الشمس صفراء، شرش حميض من كل قدره. ومن ثم اسحنه جيداً واجبله وأعط منه ملعقتا عند المساء وكذلك صباحاً مع الخمر يكون أعطاه وجبله وتفعل ذلك إلى مدة أسبوع واحد، ترى الفائدة حالاً.

[٨٠] **نوع علاج آخر مثله:** دورة الشمس صفراء، شرش حميض من كل قدره. ومن ثم اسحنه جيداً واجبله وأعط منه ملعقتا عند المساء وكذلك صباحاً مع الخمر يكون أعطاه وجبله وتفعل ذلك إلى مدة أسبوع واحد، ترى الفائدة حالاً.

حَبِّ عَدُوِّهِ أَوْ لِحَالِهِ بِحَالِ الْخَمْرِ وَاجْزُوه ٥٥٠٠ هـ
مَعْلُومٌ مَعْقُوبٌ ٥٥٠٠ هـ

٨١] **حَلَّى** **حَصَّ** **أَمَّ** **الزَّوَاهِدَ** **حَيْثُ** **مَكَةَ** . **أَجِبَ** **لَيْسَ**
 سَلَمُهُ **بِمَدِّ** **أَجْبَسَهُ** **دَرَسَ** **مَعْنَى** **الْجَرَّافَةِ** **هَجَّ** **مَدَّ** **هَاجَدَ**
 سَلَّ **هَاجَمَ** **الْكَهْمَةَ** **حَرَفَ** **الْحَمْدَ** . **فَاسَ** **حَبَّ** **مَلِكًا** **أَوْ**
الْزَوْجَ **هَامَلَهَا** **مَبَاهِجَ** **مَعَ** **وَأَمَّ** **مَعَ** **حَيْثُ** **مَكَةَ** **عَلَّ** **أَرْلَأَ** **حَصَّ** **أَمَّنَ**
حَبَّ **أَحْلَى** **أَمَرَدَ** **حَيْثُ** .

[illegible]

[٨٣] **حَلَّى لِلَّهِ هَمْلُهُ الْهَالِئَةُ**. لَاجِبُ مَنْقَعَةٍ. مَعْنَى جَاءَ
مَنْدَحٌ مِنْ حَلٍّ عَصَاً مِنَ الْمَاءِ وَاسْمُ مَا يَسْقِيهِ حَيْثُمًا أَوْ نَهْرًا
يُسْقِيهِ حَيْثُمًا أَيْ مَا يُجْعَلُ.

٨٤ ﴿جَنَّةُ اِنْزِلَ عَلَيْهِ. اَلْجَنَّةُ مِنْ اَلْجَنَّةِ مَعْرُوفَةٌ لَّاهُ اَسْمَعُ
 جَاء. مَحَلُّ اَلْاَعْيَانِ اَمَامَ مَنُوحَةِ اَلْاَلَاءِ. اَوْحَى اَلْحَقَّ
 اَلْمُصَدِّقَ مَعَ قَوْمِ قَبِيلِهِ مَعَ قَوْمِ اَلْحَقِّ قَوْمِ سَالَا اَلْجَنَّةِ
 مَعَهُ هَذِهِ. اَحْمَدُ اَمَامَ اَمْرِهِ مَحَلُّ اَلْاَلَاءِ. حَلَّ مَحَلُّ اَلْجَنَّةِ
 اَوْفَدَهُ سَالَا حَلَّا يَجِبُ عِنْدَهُ اَلْاَلَاءُ اِنْزِلَ. مَعَهُ مَحَلُّ
 جَاء.﴾

[٨٦] **حَلَالِي صَلَاتِيهِ اُولَاؤُهُ وَنَوَاسِرِيهِ** . اَلْاَجِبُ جَلِيسَةُ مَحَلَاتِي .
سَلَا . حَقَّقُوْهُ مَعِ مَلَا عَمَلَا مَبْرُوْهُ مَعِ رَحْمَتَا اُوْرُوْمَتَا . اَلْجَلَا
اَلْاَحْمَدُ مَحَلَاتَا رَقَدَا مَحَلَاتَا اَلْاَحْمَدُ سَلَا مَحَلَاتَا مَحَلَاتَا اُوْرُوْمَتَا .

٨٧] **لِي أَجِبَ صَلَاحَهُ**. أَجِبَ مَعْلَمَهُ. حَكَمَهُ. سَأَمَرَ بِهِ مَدَّ
حَقَّهُ وَ مَحَ عَصَا مَبْرُوءَ سَأَمَسَهُ رَجَبًا. مَعَ لَمْ أَجِبَ حَقَّهُ
حَقَّقَ سَأَجِبَ مَعَهُ حَبُّ لَمْ يَنْزِعَهُ لَهُوَ «الضَّعِيفُ» مَدَّ
صَلَّاهُ. مَعَ لَمْ وَفَّ مَحَلًّا مَدَّ لَهُوَ «الضَّعِيفُ» أَوْ زَا
حَلَمَهُ حَرَمَةً مَعَهُ حَاجِبًا أَلَا سَأَفْعَلُ وَحَبُّ مَدَّةٍ عِنْدَ أَمَامَ حَسَدَ
أَبِ إِدْرَافَ وَحَبُّ حَبِّ الضَّعِيفِ.

﴿٨٨﴾ **جَنَّةُ أُنْزِلَ فِيهَا** . اَنْزَلَ اَوْ اَنْزِلَ مَعَ سَمْعِهِ مَلَكًا . ذُو
مَنَادٍ مَعَ كَلَامٍ هَدًى . وَهُوَ هُوَ اَوْصَى الْخَلْقَ . كَمَا . اَوْصَى
الْخَلْقَ عَلَيْهِ هَدًى جَدِيدًا اَنْزَلَ كَلَامَ عَمْرٍ وَهُوَ .

[illegible][illegible]

٩١] **سہ حلالی اجہ مصلحہ**۔ **اجہ** ہم بعد سے و بعدہ اُنرا۔
سہ محبت و دوستی منکر، **اُسعد** درو سکتہ، **طاحی**۔ **اُوات**
سعد مع **کا** **علا** و **وہم**۔ **اُھس** **الخصم** **بہا** **اُاھلہا**
عصہ **عص** و **وہم** **اُس** **عصی** **لا** **جہ**۔ **ہو** **جو** **عہ** **عہ** **اُاھلہ**
ہو **اُوتہ** **اُم**۔ **اُوات** **عہ** **اُوات**۔ **طاحی**۔ **ہو** **عہ**
عہ **عہ**۔ **جہ** **ہم** **اُوتہ** **عہ** **اُوات** **اُوات**
ماہما **عصہ**۔

[٩٢] «هـ حلى للبحر مصنفه هـ الامم: أة. الحاج ليلي الخط
أه الصنفه وروى. أمسه بها منهم هذه الخلفاء مع صنفه
وأد مع ام إمامو جدا عدلا.

[٩٣] **« خَلَّى لِلْجَالِيَةِ الْجِصَمَ الْخَضَاءَ »** . اَنْجَبَ مَعَهُ
جَارٌ كَبِيرٌ حَسَبَهُ عَمُّ اَحْمَدَ مَلِكًا كَبِيرًا زَيْدٌ مَعَهُ مَعَمَّةٌ
(اَوْ اَحْمَدِيَّةٌ) مَعَهُ اَبُو زَيْدٍ مَعَهُ اَحْمَدُ اَحْمَدِيَّةٌ اَحْمَدِيَّةٌ

[illegible][illegible]

وَحَصَّ مَسْعَاةً يُوسَىٰ ۖ إِلَى اللَّهِ مَوَدَّةً الْعِصْوَىٰ ۚ إِنَّهُ جَبَّ عَصَدَهُ مِنَ
الْعِصْيَةِ ۚ وَأَلَّا إِعْلَاءَ تَنْزِيهٍ ۖ وَآمَنَهُ مَحَلًّا ۖ مَعَ ٥٥١ ۖ وَالْعَصْدَ ٥٥٢ ۖ مَعَ ٥٥٣ ۖ
وَأَلَّا ٥٥٤ ۖ وَأَوْحَدَهُ ۖ وَأَجَّلَ الْكَيْسَمَ ٥٥٥ ۖ أَلَّا ٥٥٦ ۖ أَحْبَبَ ٥٥٧ ۖ أَلَّا ٥٥٨ ۖ
أَلَّا ٥٥٩ ۖ أَلَّا ٥٦٠ ۖ أَحْبَبَ ٥٦١ ۖ الْعَصْدَةَ ٥٦٢ ۖ مَحَلًّا ٥٦٣ ۖ وَأَوْحَدَ ٥٦٤ ۖ وَأَجَّلَا ٥٦٥ ۖ
أَلَّا ٥٦٦ ۖ مَحَلًّا ٥٦٧ ۖ مَعْنَى ٥٦٨ ۖ مَعْنَى ٥٦٩ ۖ مَعْنَى ٥٧٠ ۖ

[illegible]

[٩٥] «**أَوْصِ مَاءَ حَبِجٍ**» . الْحَبِجُ رَحْفَانٌ رَخِيصٌ . مَنْ مِثْلُ
 «**مَعَا مَعَا**» رَجُلٌ . دَرُوْهُ مَعْدٌ وَوَأَسْمُوهُ . أَوْ أَعْلَسَا أَوْ حِدْ
 هَامٌ . جَعَدَ أَحْمَدُ مِمَّنْ لَحَدَا حَبِجٌ أَسْلَمَ زَيْدٌ الْكَلْبُ مِمَّنْ
 مَدَّ يَدَهُ لِحَبِجِهِ . حَبِجٌ رَجُلٌ أَعْلَسٌ مِمَّنْ حَبَّ الْخَمْرُ مِمَّنْ
 مَدَّ يَدَهُ مِمَّنْ الْخَمْرُ مَجْرُوحٌ . حَسْبُ أَبِي إِبْرَاهِيمَ هَاجِمًا أَعْلَسُ
 الْخَمْرُ مِمَّنْ حَبَّ الْخَمْرُ مِمَّنْ حَبَّ الْخَمْرُ مِمَّنْ حَبَّ الْخَمْرُ

[illegible][illegible]

[٩٩] « حلالى دهوا الدبا الصمصفو. عفف الكفف لللاجو

[٩٢] **نوع علاج لأجل مستودع المرأة:** تأخذ أغصان المرّ أو الميعة درهم. اسخنه جيداً وأسق منه العليل مع خمر دافئ ومن ثم تشاهد عجبا فعلاً.

[٩٣] **نوع علاج لأجل غلاظة الجسم المانع:** تأخذ شمع خام جديد بحيث يكون أبيض وعلى كل ليبرا ضع معه وقية تيرامنتينا. ومنها اصنع شمعاً طبيعياً، وإياك تعمل الفتيلة من قطن محلول بل من مبروم أو مغزول، يكون أبيض نقي والشمعة تكون رفيعة لا غليظة، وطولها يكون شبر وأغله فوق النار جيداً ولا تعملها خلاف ذلك. ومن ثم الآن أريك كيف يكون العمل؛ تأخذ عسل أبيض، سمن، خمر أبيض من كل شكل وقيتين. اغلِ الجميع بقدر فخار أم في طنجرة مبيضة. ومتى ابتدأت تغلي ضع المرهم ذاك وحركه بريش حمام دموي ولما تهتري واحدة وتأخذ غيرها من ريش الطائر المذكور وتمارس ذلك إلى أنه ينتهي الخمر كلياً. من ثم انزعه عن النار وهكذا وهو حار صفّه بقطعة كتان نظيفة فيكون قد تم. ولكن حينما تريد أن تعطي منه للمحتاج إليه خذ شمعة من المذكورات أعلاه وضع في رأسها قليل من هذا المرهم وهذه ذاتها تضعها داخل الرحم إلى أنها تبلغ إلى النواذف الداخلة إلى أنها تنفذ الشمعة كلها وهي تذوب داخلاً. وهذا النوع هو ممتحن ومجرب ومفيد جداً.

[٩٤] **نوع علاج آخر مثله:** تأخذ كاربا بيضاء، مستكى من كل شكل ثلاثة دراهم، راوند نصف وقية، دهن جوز هندي نصف قيراط، زيت كاربا نقطتين، شراب نوفر. واجبل الجميع واعمله حبوب كل واحدة وزن قيراط واحد أو نصف درهم. وهذا نافع وجليل جداً بحيث أنك تكون أعطيت سابقاً الشخص مسهل.

[٩٥] **نوع تركيب ماء لذلك:** تأخذ زعفران جردي، قرّيص من كل شكل قليل جداً، بزر كسّ ست دراهم، ترامنتينا أربع واق، خمر أبيض قديم ليبرا عدة اثنتين. ضع الجميع يغلي في صناعة لطيفة وبعد ذلك تعطي منه عند المساء وقية كل مرة وعند الصباح كذلك، بحيث أنك تكون سابقاً أعطيت العليل مسهل منقي وهو علاج ممتحن وغير قابل الغلط.

هامة. الحار الحار لالا وواحد. حو مخاو سكه. منفة مع صا
عصا وواحد. عصا همدلج. جعد احن همداء منادة. جعد
ايضا منو ما جعد جرح حص مجب الك منفة لالا امام
رجاسا. مع ام جحاً حلهما.

[١٠٠] **حلي انا للي** هذا الجاء. هذا هو احن بعد بر
احنا. هذا احن هذا مع صا هذا احنا هاسبه هالالا هام
لجك الحمص حياحه كسبه هالام. هذه الخجوه. هالحا
اهمب حلهما ن. فيه همداء منفة احنا هاسبه. حو همداء
هواسمه. هال طر. هذا الحرف ن. همداء منفة همداء وواحد
احنا لالا وواحد ما همداء بر همداء. لجك الحمص
همداء لالا وواحد همداء هذه الحمص هالام. هذه منقم
همداء انا الحمص بر همداء هذا حياحه سكد همداء. احنا
هذا همداء. هذا الحلي همداء جرح احنا الجاء منفا همداء
طر. راسه راسه همداء. همداء انا حياحه همداء.
[١٠١] **ان انا همداء همداء.** همداء همداء همداء همداء
همداء همداء انا الحمص همداء الحمص. همداء همداء حياحه
همداء همداء الحلي سماً انا همداء باحنا الحرف. حص
حمص انا همداء. حو همداء همداء لالا همداء
همداء همداء همداء همداء همداء همداء.

[١٠٢] **هذا حلي حو الحمص.** معاودة جعد الحمص
اوح همداء. انا مع مع جعد هالاج انا همداء مع صا
همداء. هذا وواحد. هذا حياحه همداء. ن. الحمص همداء
مع حلي ن. همداء جعد احن احنا حو اوحدة. همداء انا
هذا حياحه همداء ناو همداء حو همداء حياحه. همداء حو
همداء حياحه ن. همداء همداء همداء همداء همداء انا
منفة همداء همداء. همداء الحلي همداء رجاسا همداء اوح
همداء. همداء همداء همداء همداء.

[١٠٣] **هذا حو الحمص.** لالا حمداء وواحد هاسبه. حو
جيو. حو حو همداء. حو ب مامك مع صا همداء بر
هواسمه. هوم مخاو مع صا همداء همداء. همداء جام حصو انا
همداء همداء همداء لالا وواحد همداء حياحه حياحه.

[١٠٤] **حيد انا همداء.** مع جيو حصو ما لالا نوحه حمداء
حصو همداء رجاسا همداء حياحه همداء حياحه انا ن.
همداء الحمص همداء الك حياحه حياحه حياحه لالا وواحد
الحمص. انا.

[illegible]

[١٠٦] **جمله اول صلوة**. صلوا جزوة لیسے عندہ مع صلا
عکس مبرور۔ محکم لحد باحد بر سر صفہ ہذا عدد خان جن
واجبہ خدا۔ ہذا کما ہم الکھلا ہویدہ اوحدة وجمع
صلوة مع ام جائزہ فاب ماہرہ جرحا دھمنا۔

[illegible]

١٠٨] **حَمِيَّةُ ابْنِ مَعْلُومَةٍ** . لَوَاتِ مَعْلُومَةٍ . حَمِيَّةُ مَعْلُومَةٍ .
 حَمِيَّةُ مَعْلُومَةٍ . لَوَاتِ مَعْلُومَةٍ . حَمِيَّةُ مَعْلُومَةٍ .
 لَوَاتِ مَعْلُومَةٍ . حَمِيَّةُ مَعْلُومَةٍ . حَمِيَّةُ مَعْلُومَةٍ .
 حَمِيَّةُ مَعْلُومَةٍ . لَوَاتِ مَعْلُومَةٍ . حَمِيَّةُ مَعْلُومَةٍ .
 حَمِيَّةُ مَعْلُومَةٍ . لَوَاتِ مَعْلُومَةٍ . حَمِيَّةُ مَعْلُومَةٍ .
 حَمِيَّةُ مَعْلُومَةٍ . لَوَاتِ مَعْلُومَةٍ . حَمِيَّةُ مَعْلُومَةٍ .
 حَمِيَّةُ مَعْلُومَةٍ . لَوَاتِ مَعْلُومَةٍ . حَمِيَّةُ مَعْلُومَةٍ .
 حَمِيَّةُ مَعْلُومَةٍ . لَوَاتِ مَعْلُومَةٍ . حَمِيَّةُ مَعْلُومَةٍ .

١٠٩] **حينه انزل محله** . محله ساو حء هاسب . حصا جام
 احله اءا . اءى الحصد محلا هاحصه حءا . حنه قءم
 الحسا . حنه قءمءا حء . هلا اسءما اء حء اءنى حء
 واما الحمة . محلا حءى حء حءه انزل . حل واه محطاه
 حءمء حلاءة الحءاء هاحصه . الا اءا حءىة حءا .

[illegible]

[illegible]

[١١٢] «هـ» حالي لل«إسمعيل الفقيه» مصادره. نسخة
المصمصة سنة ١٠٥٧ م، من حيث هو الأصل في الخبر، الكامل مع
الاصحاح سورة حب جب مصداق ويزيد. سائر مقدم برت ويزيد.
أصح ما صدقاً ما يوزن، الفصل، طراز حد منه أو هذا ما جعل
الفقيه «فصله».

[illegible][illegible]

[١١٥] **كلمته** **أمر** **مطلوبه**. **الجب** **علف** **اجب** **مح** **مبغلة**

[١٢٠] **عَلَا أَفْ مَلَا الْهَمْ وَهَمْ خُفِدَ** . الْإِجْبُ هَمْ مَافِلَا
 أَجْزُ أَفْ هَمْ مَعْفَع أَجْزُ . أَفْصَلَحَ . مَعْلَهَمْ . مَدَ . وَهَمْتَه سَاوَه
 أَدْ جَبُولَا مَحْ مَلَا مَعْلَا مَعْفَه . دَرُو الْإِجْلَاهَه بَرُو هَمْتَه . وَهَمْ
 الْكَيْفَه جَعِ هَامَدَه مَدَ جَلَا حَفَ لَحْدَا جِهَ أَلَالَاهَ نَزَحَه فَدَ
 أَدَا . مَحْ أَيْلَنِي . هُوَجَه فَدَ الْفَعْفَعَه مَدَ فَافَلَا مَعْلَا مَعْلَه
 أَلَالَاهَ مَنَدَه لِهَادَ سَارَلَا . مَحْبُ أَعْلَامَ الْفَعْفَه رَفَتَه سَبَا . مَحْ
 سَامَ نَزَ فَهَ بَمَامَدَ مَدَ مَحْ مَلَا مَعْلَا هَمْتَه . أَوَامَدَ هَمْتَه .
 هَامَجَا أَسْفَلَه لَلَا أَلَسْلَمَلِي . هَامَدَا مَدَ أَفْصَلَحَه لَحْدَا

[illegible][illegible]

١٢٤] **رَبِّهِ أَنْزَلَ مَلَكًا لَهُ** . اُنْجِبْ حَتَّى يَصْعَدَ مَعَهُ وَهَمٌّ وَخَلِيلٌ . وَهَمٌّ
مُعَارَفٌ . مَعَ مَا عَصَا لِحَدَارٍ . بَعَا خَيْرٌ مَعَهُ هَمٌّ أَوْ
مُعَارَفٌ . مَعَ مَا عَصَا لِحَدَارٍ . أَوْ هَمٌّ أَوْ هَمٌّ . مَعَ مَا
الْعَبَاؤُ وَهَمٌّ . أَوْ حَتَّى يَصْعَدَ أَلَا هَمٌّ هَمٌّ أَوْ هَمٌّ مَعَ مَا
أَحْلَاهُ هَمٌّ بَعْدَ مَعْقِبٍ لَأَنْ خَيْرٌ هَمٌّ الْخَالِصَةُ هَمٌّ خَالِصَةٌ
الْخَيْرُ هَمٌّ أَوْ هَمٌّ مَعَهُ الْإِبْرَاهِيمُ أَنْزَلَ .

الحمد لله رب العالمين، وصلى الله على سيدنا محمد وآله وصحبه وسلم. هذا هو الكتاب الذي كتبه لي في سنة ١٢٠٠ هـ، وهو من الكتب النادرة التي لم يبق منها إلا هذا النسخة.

[١١٦] **شكل علاج لأجل تمهيد الأخلاق:** تأخذ حجر كلس حرّ قدر رطل كبير وانزع عنه ثيابه ذاك المبتلى بهذه الحالة من غير أن يبقى عليه جسده شيء. وأجلسه فوق كرسي صغير وضع ذلك الحجر الكلس في طبق منسّع وفوقه منه الأغصان ببلاسان قبضة عدّة ٣، مقطعة إرباً إرباً، ومن ثمّ ضع ذلك الطبق ما بين أفضاه، وغلّه بشرف كبير جيّداً بجملته. ودعه أن يبول هو فوق ذلك البخار الصاعدة منه. وما دام الدخان صالداً دع الشخص مجاًلًا فيمتلئ عرقاً. وبعد أن يفتر الدخان انهض الشخص ونشّفه جيّداً وضعه في فراشه. ومن ثمّ هو من ذاته يعرق ثانية. دعه لا يتعالى بل متى انتهى عرقه نشّفه أيضاً وتفعل ذلك مدة ثلاثة أيّام على بعضها، بعد ذلك تراه قد تنقّت أخلاقه وهو مدة. حيث أنّك تكون قبل كل شيء أعطيته مسهل وهذا نوع مفيد وممتحن.

[١١٧] **غيرها أيضا مثله:** تأخذ لوز حلو، ومثله تأخذ لوز مرّ، وورد أحمر، أفسننتين، مستكى، يانسون، من كل شكل أربع دراهم، بزر هندبه عشر دراهم، كورديال وقيّة، ندقاقل ستة دراهم. اسحن الجميع جيّداً، وأعط منه كلّ يوم صباحاً درهمين مع خمر أبيض قديم جيّد، وهذا ممتحن جدّاً.

[١١٨] **نوع آخر مثله أيضا كذلك للسري:** غاغت من زهره ومن ورقه قبضة، برقرق مثله أيضاً، زرار ورد ثلاثة دراهم، زعفران اثني عشر درهم أو درهم ونصف، الزعفران والزبل. اربطه معاً داخل صرة كتان رفيع واغلّ الجميع معاً ماء الشوكة. وإن ما وجدت مع خمر أبيض حسب الاحتياج، وأخيراً صفّه وحليها بسكر نقي. وتكون حلاوتها مصطلحة. ومن ثمّ أعط منه كل مرة كباية صباحاً إلى مدة أسبوع وأحد فقط فينتج منه نفع عظيم.

[١١٩] **غيره مثله أيضاً:** شلش الأسود، شرب كزبرة، رزمارين حفنة وإن ما وجد شراب كزبرة ناشفة أم خضرة حفنة نشادر درهمين. اجبل الجميع بعسل وأعط منه مثل شراب كل يوم باكراً. فعلاً ينتج منه الشفاء.

[illegible]

[١٢٧] **سورة صفوة** **أحمد بطاحه أهلا** . مخرج: أبو الجوز
الرفاعي، أسما عبد الجبار الصفريهدة مد عم الجبر
عسم الجرامسة هاجج. الد أنه من الدلد مد. مع
لم ز مد مد أفوني الدم الصفة؛ ملا مد الدم
يجد الخمد مد الد أنه من الدلد مد مد وجر
رقه. هاص مد ه ليته ساه ملج مللا ملا.
مد وجر ز الص أو ص مرقا. مع لم مد ح الكا؛
هاص مد فاة الدما الصمد حسا ملان ز مد أول
فاة الحاجم الد مد فاه سمد خبا همد ح الكا.
ملا مد؛ زه هم الدام ملا ملا. زه الدم.
ملا ملا جر. أبا امد هاص لم منة ملا
أجد م ز؛ همد جبا. هه لاه ل خب لاة حة
ماونة ه الخم. هه فاه ألد سب أس س طارا

[illegible]

[١٢٨] **في مفعلة** **أما المفعلة** . أفعال عذب أنزل حذر
 حصل مع ما عدا مفعلة . أمده مع ما حذر حبة جصة
 أمام فف المدم الكاهوف زه عده سحر وهه مفعلة . فف
 المدم الكاهف أجلسه مع أما لحسد حذر سرف . وده
 سجد الذ أهه الجلا مع لم رفته سافله في ألاء
 معارف . أعا أنزل هه أجلسه خبرا .

[illegible]

[۱۳۰] **معا و بنی النضیر**، انھیں و بنی مہجہ حبشہ
 حلب آہ آہ امداد، آہ و بنی امجد آہن و بنی ہوز، حجاز بن، جگہ
 اہل بصرہ کے و بنی خضہ مع بنی ناو، کلا فہ الکلام، ۵۵۵
 بنی حجاز، بنی النضیر، اہل حبشہ۔

[١٣١] **عَلَا حَلَمَ هَاهُ الْهَاءُ** : اَلْهَاءُ مُعْجَنَةٌ هِيَ حَذَا
 اَلْهَاءُ ، يَعْجَنُ رَجُلٌ حَذَاهُ ، هَاهُ : يَهْدِي مَعَ مَا عَلَا جَعَفَ هَاهُ .
 اَجَلُ الْخَيْطِ عَدَا . هَمَّ اَمَ اَجَلُ عَدَمٍ مَكَلَا مَعَ وَهَمَ
 جَلَمَهُ لَوْنَهُ وَهَمَّ حَلَسَ بَا مَعَ اَلْحَدَّ مَعَ مَا عَلَا
 نَفْسَ هَمَّ اَعْلَاهُ لَالِيَا اَلْاِسْمَاءُ حَلَا لَوْنُ اَهْلِي عَدَا
 اَهْمَسَ اَهْلًا . نَزَحَ حَذَّ حَجَّه مَقَالُ الْفَرْجِ هَاهُ نَافِ اُنْزِلَ
 حَجَّيْنِ اَهْلًا هَذَا الْهَاءُ مُعْجَنَةٌ هِيَ .

[illegible][illegible][illegible]

[١٢٨] **في كيفية زيت العفران:** زعفران شعري، أيضاً [ز] عفران بسيط من كل شكل وقية. انقعه مع خل بكر مدة خمسة أيام ففي اليوم السادس ضَع معه حب زوان وقية. وفي اليوم السابع أغلِه مع زيت طبعي لبيرا ونصف. دعه يغلي على أن ينتهي الخل ومن ثم صَفّه واحفظه في إناء قيشاني، أما زجاج واغلقه جيداً.

[١٢٩] **غيره شكل مرهم جرح:** تأخذ زيت ورد، ترامنتينا، زيت بشر يكون زيت زقوم، من كل شكل وقية، دهن صنوبر مستكا، مرّ، من كل شكل ستة دراهم، روح الالبسم أم لبسم أسود درهم، شمع خام بقدر كفاية حتى يكون مرهم، فده نافع لكل جرح ولكل أمر خارج في البدن. ولو كانت ضربة أم غيره. فإنه ممتحن ومفيد جداً.

[١٣٠] **شكل دهن لوجع الركب:** طرطق ذهبي مغسول، زيت بطم أو زيت زقوم، أو دهن زنبق أبيض، دهن ورد، بياض بيض، خلّ. واعمله كل دهون لكنه من غير نار، بل في الهاون وهو غريب جداً لوجع الركب، انتهى.

[١٣١] **شكل بلسم دهون للرأس:** ترامنتينا عدة ليبرا اثنتين، صمغ غير عربي، دهون صنوبر، من كل شكل خمس واق. اخلط الجميع معًا. ومن ثَمَّ اخلط معهم قليل من رشوش ختمية طويلة ورشوش بتونيخا ودم ثعلب من كل شكل نصف وقية واحفظه لأجل الاحتياج. ولَمَّا تريد استعماله اسحنه أولاً. وضعه على لبخة مكان الوجع وهو نافع أيضًا لغبر أوجاع في الرأس، ممتحن جدًا.

[١٣٢] **غيره أيضا مثله:** معدن مركب الماس من كل شكل ستة دراهم، طرطق ذهبي وأيضاً فضي، من كل شكل ثلاث واق، زيت كتان، وزيت زيتون من كل شكل ليبرا ونصف،

[illegible][illegible]

[١٣٧] **حلالی معصوم الخلع**. ۱۵؛ وصال؛ اجز؛ حبس؛ معصوم؛ الخلع

[١٣٨] **جاءه اهل ملاحه.** مضمعه حذ: مافه. اذفان. حذو
 اذفان. سرحان مع صا ملاحا اوحذ وواوم. واسب ملاحاة
 وواوم ملاحا. مضمع. هؤو اسعد. ملامه لهامه مفلانفه مع
 صا ملاحا وواوم. امسم اللمص هؤلحده ملاحا ملام
 هؤلحده ملام ملام. هؤلحده ملام وواوم ملام ملام ملام
 مضمع لا ملاحاة.

[۱۳۹] **بسم الله الرحمن الرحيم**. احفظوا سمعكم واهل بيوتكم.

غار ست واق، شمع وزفت رومي، من كل شكل ليبرا واحدة، ترامنتينا، دودة، مرّ من كل شكل ست واق، كاربا، بخور جاجوري، مرند، خاتمية طويلة ومدورة، من كل شكل وقية، مومياء خالصة، حجر عقيق، من كل شكل وقية، مرجان أبيض وأحمر، صدف، دم ثعلب، قرص مختوم، زنبق أبيض، من كل شكل وقية، زهر انتيمون درهمين، كافر هندي وقية، هذا كلّ اعمله مرهم جيّدًا. وهو ثمين جدًّا، ومن ثمّ في الجزء الثالث من كتابنا هذا أريك نوع الزهور مع المعادن وكيفيتها بكلّ سهولة، انتهى.

[١٣٣] **في كيفية عمل المرمم:** أولاً تضع الصمغ منقوع في الخل حسب غمره، ومن ثم تغلي الزيوت مع العقاقير إلى أنه يتخذ لونه، حينئذ يضع معه الحجارة المعدنية حسب رتبته، ودعه يغلي قليلاً. ومن ثم ضعه معه الدودة والغار والشمع والزفت وباقي الأشياء. ومن ثم اسحق الصمغ وضعه مع الجميع وحرّكه. وضع معه الكافور وباقي الرشوش وحرّكه نحو ساعة كاملة. وأخيراً ضعه في إناء داخله ماء ولما يفتّر ضعه فوق بلاط رخام بحيث أنه يكون مدهون بزيت السذاب أو بزيت بيريكون. ومن ثم اعمله عواميد أو مبسوط واحفظه عندك فإنه كنز ثمين.

[١٣٤] **في منافعه العظيمة:** اعلم أولاً فإنه يبرأ كل نوع من جرح وطلوع ودمامل وغيرها سوى كانت حديثة أو قديمة. ولو كانت طالعة بأي محل كان في الجسد سيما إذا كانت في

الرأس، منقيّ منظف الجرح ويخرج اللحم ويظهر عوضه
ويصير اللحم جديد مثلما كان أولاً. ويخرج من الجرح كلّ
شيء عود كان، خشب كان، عظم كان، رصاص كان أو أيّ
شيء كان داخل هناك. فإنه يخرجّه حالاً، كذلك نافع ومفيد
إلى لذع الحيّات والعقارب وباقي الحيّات المسّمة والحراث
أيضاً. فإنه مفيد جدّاً لكلّ حبة رديئة حتى إذا كانت آكلة. نافع
أيضاً لوجع الظهر والخاصرة والأجناب والرأس. ولعمري

إِنَّهُ مفيد جداً إلى أنواع شتى. غير أنني لأجل الاختصار تركتها. ألا أتي أقول أنه إثباتا لذلك واحد جراح فرنسوي أنا عرفت قد نجى [من] أحد الإسلام بعد أن كان أسيراً بواسطة هذا المرحم، لأنه اكتسب أموالاً كثيرة ودفع عن نفسه وبرىء

واصلوه حسب هذا خطا. هكذا لو لم يكن، لكانت هذه. أولا.
 وفقا للأداة كما فعل الآلة أو هو، أستاذ، محقق، مع
 ساء. أي حب، أي، بقاء الأداة. في قسمها مع وح
 النعماء الخلف. قسم هذا في مهلة ما، محلة
 هذا الحسد. مع ساءه، أي، مع حب أو هو، في فعل.
 أو صاء هو، هو، حب، أوبة، أوبة، مع صاء.
 أستاذ مهلة مع راء، هذا قسم هذا مع هذا
 وهذا، أي، راء، الخلف مع ساء ساء.

[٤٤] **بسم الله الرحمن الرحيم** الحمد لله الذي هدانا لهذا الذي كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله. والحمد لله الذي هدانا لهذا الذي كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله. والحمد لله الذي هدانا لهذا الذي كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله.

[illegible][illegible][illegible]

[١٤٨] **سوره ازل** مملو به هذا خطا. علف ولى كند
ملاصوه ص ح و؛ او، او ه ح و؛ اءى الله. بعد از ها مصداق.
محال اون امضا محال در بعضى الخطب محال هو. هم اص

أخصمه/حبا. حبه من لسه ماحبه هامعهده برفه نزهه
وحو الذمهده فم الخبز هفم اللسة. نزهه فمهده حبا
لك معة اللام حعه ماعة. معة لمر حعه معة لسة
محب. هاحنا لاهو لاوز اللحد همنجا. لاسم.

١٤٩] **حَلَّى مَعْصِبَ لِلَّهِ مَلِكًا حَرَجِيصًا أَمَّ جَبِيصًا**. بَعَاوِي؛

حَلَّى سَاوٍ مَعْصِبَ مَعْصِبٍ أَهْمِبِيصًا سَلَحِيصًا فَمَ مَعَ مَلَا مَعَا
 مَبُورًا مَعَ أَمَّ أَهْمِبَ الْخِيَصِ رَجَا. هَلَا مَامَا دَارَا مَعَ مَبِيصَ
 مَن مَبِيصَ رَفَاوِي حَنَزَا أَهْلَصَا حَجِيصَ مَنَزَا فَمَ الْفَرِيصَ مَعَ
 أَمَّ نَبَا فَمَ مَبِيصَا مَلِيصَا مَبِيصَا مَعَ فَمَا مَعْصِبَ رَجَا فَمَ
 الْخِيَصَا الْخَاسَا فَمَ أَمَامَ الْخَوَا أَلَا مَبِيصَا.

[١٥٠] **سورة انزل ملاحده**. انزل اسم ففلا. سمعنا في
مع ما عدا مبروه هاهي الخصب رجا. مبروه ملاحده
مكنا للاحده. ملاحده انزل ملاحده.

[illegible][illegible]

[١٥٣] **حَلَّى لِلَّيْلِ لَحْمَهُ فَمِنْ ذَلِكَ مَعَهُ.** **وَالْحَا مَعَاوِيَةُ:**
وَالْحَا حَمَّ أَصْبَحَ الْيَوْمَ هَذَا لَحْمَهُ حَمَلًا مَعَ الْخَلَاءِ مَعَهُ أَم.
أَوَيْ، حَمَّ هَمَّ قَالَهُ مَعَهُ هَا.

[illegible]

١٥٥] **رحمة ابن ملجم**. ابن ملجم سمعة الصفياني ابن دحيم، سمع من أبي عبد الله عليه السلام حاجة من حوائجهم الخلق سألوا ابنه علياً عن هذه الحاجة مع غيره.

[١٥٦] **الحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي** . حَمْدُ الْخَلْقِ وَالْمَلَائِكَةِ .

[illegible]

[١٦٣] **حَدِيثُ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** . أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنِ افْتَقَرَ إِلَى النَّاسِ فَاسْتَعَارَ مِنْهُمْ مَالًا فَلَمْ يَرْجِعْهُ إِلَيْهِمْ قَدْ أَفْسَدَ دِينَهُ .

[illegible]

[١٦٥] للشيخ صاحب الحزب، الذي صنفه في سنة ١٠٨٧ هـ. بعد من
صنفه ما هو بعدهم لحقة من هذا قوم الحزب؛ حسب لا ايت
مع هم العبدية انما هذه معبر بها.

[١٦٦] **سَمِعَهُ مَلَكُهُ الرَّبُّ**. لِهَذَا أَمْسَعَهُ. فَكَلِمَ صَمِيمًا.
مَعَ مَا عَمَّا أَحْبَبُوا بِهِ أَمْسَعَهُ فَكَلِمَ الرَّبِّ عَمَّا عَمَّا
سَمِعَهُ وَأَحْبَبَهُ. وَأَمَّا عَمَّا مَنَالِي أَمْسَعَهُ فَكَلِمَ لَنَا عَمَّا
الْعَمَّةَ لَنَا.

[illegible]

وَيَوْمَ نَحْمِلُ فَلَاحُنَّ الْجَنَّةِ وَالْجَهَنَّمَ نَحْمِلُهُمْ فِيهَا
وَالْأُولَىٰ. حَسْبُ الْإِثْمِ لِلَّذِينَ هُمْ عَنْ آلِهَتِهِمْ
وَأَنْبِيَائِهِمْ هُمْ شَاقُونَ.

هـوا اخصا عسعدات حسدا اس حب ال مهله ن عده م
حب نرف احنا مع ام ن زياو انما ما وعده عده حب
محد عده مع ام اسفوه حبر لل الامام الم الحنر ال
هوا العباد ه معبر بها لل الله لله الحب احبار وه

والله اعلم بما مع الامعان فصلا اولها الخ واه الحاص
فمنها. والى طر اوتى اهلها. والى سبب. فله ما في سببه
مع العلم اذ. والى محصله. والى طر. فله ما في سببه.

[illegible]

[١٦٩] **حلي** **أخ** **للأخ** **الاصغر** . **أخ** **وهو** **حلال** **محبته** مع **كل** **عائلة** **وإخوانه** . **أخوه** **عظيم** **مده** **ملاء** **حصوله** **محب** **وكل** **رفقة** **مده** **حلالا** **هـ** . **معنى** **عنه** **الاصغر** **للأخ** **محبته** . **حسد** **مع** **طائفة** . **محب** **قد** **الرجاء** **عند** **محب** **أخ** **معنى** **له** **أحد** **منهم** **محب** . **هـ** **أخ** **فإنه** **معنى** **الجماعة** **محب** .

[illegible]

[۱۷۱] **حجۃ انزل صلاحدہ**۔ اَلْاَبْ مَعًا مَعْتَنَ مَعًا اَحْبَبَ فَا مَعًا مَعْلُومٌ۔ مَعَ کَا مَعًا وَوَسَمٌ۔ فَفَلَا لَمْ مَعًا اَحْبَبَ مَعْلُومٌ۔ مَعْلُومٌ مَعَ کَا مَعًا وَوَسَمٌ۔ لُحْدَ مَعًا وَحَسَ مَعْلُومٌ۔ اُحْدِ مَعْلُومٌ مَعْلُومٌ جَا مَعْلُومٌ۔ فَا مَعْلُومٌ۔

[illegible]

[١٧٣] **مَعْلَمٌ مَعْنِيهِ جِهَةٌ أَوْ أَمَلٌ** . لَأَمْرٌ مَعْنِيهِ مَعْنَى أَمْرٍ .
 أَلَا هُوَ . فَرَأَى حِينَ جِئَهُ أَلَسَ . أَمَلٌ هُوَ . طَائِفَةٌ مِنْ مَعْنَاهِ .
 أَلَمْ يَكُنْ مَعْنِيهِ جِهَةٌ . وَرَأَى أَنَّهُ مَعْنِيهِ هُوَ مَعْنَى هُوَ .

[١٧٤] **رحمة أمي صلواته**. أمي وأخوتي صلواتهم معي وأخوتي
 سعيدة. دوز حلال، برف همة. **أولئك الضعفاء** معي وأخوتي
 سعيد. معي أمي وأخوتي الضعفاء همة.

[١٧٥] **حلي اللب** **بعضه العبد**. أمي معي سعيد معي حلي

من كل شكل خمسة دراهم، ترنجان، بنفسج، من كل شكل ستة دراهم، متريداتوس ثلاثة دراهم، قرفة، فلفل أبيض، ملح كندري، من كل شكل درهم ونصف، عسل قدر الكفاية لأجل عمل معجون. وأما قدره وزن درهم المساء، لكن إياك أن تعطي منه قبل ستة أشهر لكي يصير كما يجب مصنعاً جيداً.

[illegible]

فمن الخائف هذه خدمته. حب إلى الله العبد فلهذا صنف
 حيا.

[illegible]

[١٨٣] **رحمة خلی للک** **سوم ام عربی** . انا رب عصف نام
 احبنا حبہ ساسہ انا احبنا ما احبنا مع کل عصف سمساع
 انا رب سمساع رب سمساع . سو اسعد صصع وناوسم . وم کلارم دہ
 صص لار م انا لرحمہ ام ونا سو احبنا حبہ اوحده انا احبنا
 موم سمسع ونا احبنا انا احبنا حبہ لالاسم .

[١٨٤] **سورة انزل مائدة** . انا رب ملكي محمد ص .
 طام لالا انا . انا انا انا انا . انا انا انا انا
 سوره مائدة انا .

[١٨٥] **حَمْدُكَ يَا رَبِّ الْعَالَمِينَ**. لَاقِبْ عَلَيَّ رَحْمَةً وَأَوْفِ بِوَعْدِكَ يَا
رَبِّ الْعَالَمِينَ فَهِيَ الْوَلَامُ الْكَافِيَةُ لِقَابِ حَمْدِكَ يَا رَبِّ الْعَالَمِينَ
مَحْمُودُ الْعَالَمِينَ.

[illegible]

[۱۸۷] **حَدِيثُ ابْنِ مَرْثَدَةَ**. ابْنُ مَرْثَدَةَ وَهَبُ بْنُ مَرْثَدَةَ حَدَّثَنَا
أَبُو إِسْحَاقَ، أَنَّهُ سَمِعَ وَهْبَ بْنَ مَرْثَدَةَ، يَقُولُ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ
عَلَيْهِ السَّلَامُ، أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ، يَقُولُ: «مَنْ أَحْبَبَ إِلَى
نَفْسِهِ، حَبْلًا مِنْ حَبْلِ الْوَدَعِ، لَمْ يَكُنْ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ».

[illegible]

[١٨٩] **سورة الاحزاب**. ارفع من السجدة مع كل
 سجدة من اربع سجدة الى اربعة ايام. ارفع من السجدة مع كل
 سجدة اثنى عشر مرة مع كل سجدة نصف ايام من سجدة او
 يومين بعد الاحزاب من سجدة فعلية اربعة ايام من سجدة
 الخساسة.

[illegible][illegible]

[١٩٢] **حلالی، نَزَّ مَلَكٌ مَعَهُ.** وَمَعَهُ فِصْمٌ كَلَّمَ هَاسِمٌ مَّاءَ حَبَّةٍ؛
 وَأَمْسَمَ إِلَى مَسْمُومٍ. هَذَا الْكَلَامُ أَذِلُّ مَعْنَى مَا مِمَّا أَحَدُ
 الْوَحْدِ مَعَهُ مَاءٌ يُؤْفِكُ الْكَلِمَةَ أَوْ يَحْبِسُ مَعَهَا طَائِفَةً مِنْ مَعْنَى
 مَعَهُ مَعَهُ.

[illegible]

[۱۹۴] **رحمہ انزل مصلحہ**۔ پس ختمہ مصلحہ ص ۱۱
مصلحہ مزہد حدیث مزہد انصاف ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۷ حدیث انصاف
حب الخیر، سلف بخیر، الا حدیث ۱۱۱۔ بعد انصاف ۱۱۲، ۱۱۳
مصلحہ مصلحہ۔

[۱۹۵] **علاء** **ملاء** **جہاد** **اسل**. اَلْب جافہ؛ حذمہ مہ مع صلا

69

[١٨١] **غيره أيضًا مثله:** تأخذ ترامنتينا وقيتين، زيت جوز، عكر زيت طبيعي، من كل شكل وقية ونصف، قلي، نشادر، من كل شكل ثلاثة دراهم، كلس حرّ، مرتخة، زبل حمام، من كل شكل ثلاثة دراهم، كبريت، زئبق، من كل شكل درهم. واعمله مرهم أو دهان وابسطه فوق قماش كتان جديد وضع فوق الرأس شبه عرقية بعد أن تنزع الشعر فهذا مجرب جدًا.

[٢٠٤] **حَدِيثُ ابْنِ مَسْلُومٍ** . قَالَ رَوَاهُ يَحْيَى بْنُ زَيْدٍ وَابْنُ
مُبَارَكٍ وَطَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ كُوفَةٍ . قَالَ ابْنُ زَيْدٍ : هَذَا حَدِيثٌ مَعْنَاهُ
أَنَّ ابْنَ مَسْلُومٍ رَوَاهُ .

﴿ ١٨٢ ﴾ **غيره أيضًا مثله:** تأخذ سليمان نصف قيراط، توتيا هندية، انتيمون بلا طبخ، من كل شكل درهم. اسحق الجميع جبيدًا وضعه يغلي مع ماء ورد ليبرا عدة واحدة في قدر مدهون جديد إلى أنه ينقص أربع واق. ومن ثم صقه في إناء من زجاج مغلوق. وحين تريد استعماله خذ أولًا قليل من كثيث وغرقه في هذا الماء وضعه حيث إلا لم يوم أي يوم والآخر لا وتفعل هكذا مدة سبعة أيام. ومن ثم خذ قط ذكر واسحنه واقطع رأسه وقدميه وجوفه جيّدًا وعلقه ثمانية أيام. ومن ثم خذ مريمية وشيبة، من كل شكل حفنة واحدة وشحم خنزير ذكر ليبرا عدة واحدة، دقّ الجميع وضع معه قلب القط المذكور. واطبخه جيّدًا أعني أشويه وخذ من القاطر منه ولما يفتّر ادهن منه مساءً وصباحًا المتألم بأسرع زمان يبرأ مشفيًا. وهذا نوع قد امتحنته مرّات عديدة وهو مفيد شافى لذلك، انتهى.

مقدمه کا نام و نوم تحفة الحدة امام زمانه. سید ابوالفتح
محمد اہل الذم سے مع اسم الکمال، حدیث مقدمہ و «العصر
الکعبین» میں قد صدقہ ماء فاما؛ محسلا۔ ہو کر لایا جنلی
اکرم صفحہ حدة فدوا ہا عت جرت مصطلح مدالی حریة.

مَعْلُومَاتٌ مَعَ كَلِمَةِ اللّٰه. هُنَا أَمْرٌ جَدِيدٌ؛ وَجَدَهُ.
وَمِنْ أَجْلِ مَعَ الْجَدِيدِ هُنَا. أَصْبَحَ الْيَوْمَ مَعَ إِم
أَجَلٍ مَعَهُ كَلِمَةً مِنْهُ إِم، وَوَجَدَ فِي الْيَوْمِ هُنَا
مَعْلُومَاتٌ جَدِيدًا مَعَهُ.

[٢٣٢] **هذه حلال للكل الصالح**. معني: من صحت
 مضموني ورواه. أي: هذه حلال من أجل صحة مضمونها من
 صحتها. فمما إذا حل الصالح صحت هذه من ألب.
 فانه مالا هذا الصالح.

[illegible]

[٢٣٤] **حَلَّى لِلَّهِ أَهْلِي الْجَنَّةِ الْخَيْرُ الْخَيْرُ**. دَرُو دَا دَا
وَوَسْمِ دَرُو دَا دَا دَا دَا دَا دَا دَا دَا دَا دَا دَا دَا دَا دَا دَا دَا
مَعْلَمِ الْجَنَّةِ. دَرُو دَا دَا دَا دَا دَا دَا دَا دَا دَا دَا دَا دَا دَا دَا دَا دَا
الْأَهْلِي وَوَسْمِ دَا دَا دَا دَا دَا دَا دَا دَا دَا دَا دَا دَا دَا دَا دَا دَا.

[٢٣٥] **رحمة سيد الانبياء لا اخص الخبيث.** انما هو
 فاعلم هذا ما حاط به مع هذا هذا همه. بعد ان في الاله
 ام وم اخلق اوقات من هذا صاوي هذا مع هذا هذا هو
 وروى عن مصنفين. وهو فيه هذا هذا هذا مع هذا
 هذا الحلة وروى. انما اوقات هذا هذه هذه هذه
 الخاتم الاله ام ان هذا هذا هذا مع هذا
 الخبيثه وروى هذا هذا هذا هذا هذا هذا واما
 لانه لا يصح ان يكون هذا هذا مع الخبيثات سيد هذا
 رحمه لان هذا فهم ربح الانبياء فهم هذه هذا.
 ما بعد هذا هذا هذا هذا هذا هذا هذا هذا.

[٢٣٦] **حلي** اذ **للج** **عند** **وم الكذاب**. اذ هو من جهة حسنة، وهو احسن من كل هذا، وهو اصعب الخصال كلها، انما هذه هي حقا، هي الصلة الحميدة معه، والى الله ما كان سيرة مؤلفه حب واحب على من هو له معاء خالص.

[٢٣٨] **رحمة أمي** **صلواته** . أمي محمد علي: صلواته في أصل
الكتاب أعده في الخفاء . مع أم أمينة صبا مالح وأب
أبي كمال أحمد صفحة مئة .

[illegible]

٢٤١] **خلى للعلم** **ارصف الجسم**. اخلص اوه مجد خلب.

٢٤٢] **حمزة أنزل.** الحاء، حازها، محضها، جاز؛ عند: صحف
الحمد. هو: أسعد، مع: لا، محض: حمزة؛ وواوهم: محضها، الحاء
وواوهم: صحف، وواوهم: محضها، أسعد: برف، حمزة: أصم، الحاء: صم
لأن: زه، حمزة: حرو، محضها: هاء، حمزة: حمزة، الحاء: حمزة، زاه
هو: وواوهم: هاء، حمزة: حرو، حمزة: حمزة، الحاء: حمزة، حمزة: حمزة
محضها: حمزة.

[illegible]

[٢٤٤] **سورة انا ملاحه معصم** **باب** انا م معني معصم

76

[٢٤٦] **رحمة الرب عليه**. الرب طارفاً ومُحاطاً من جميع جهات من أجل أن الله ذو الجلال والإكرام هو الله الواحد. فإنه يرد همه بهم جميعاً، يرد محبتهم مع كل واحد من همه أيضاً إلى الله. فما حاله؟ أسعفه خبر الله الأسامي وأعطاه من، ووجهه هذه محبة الله له مع أهل الكرم مع أن محبة كل واحد من هؤلاء محبة.

[illegible]

[٢٤٨] **حَلَّى لِلَّهِ زُجْلُ الْحَرَوِي، الْحَارَفِي**. اَنْصَحْ حَرَمَ اَبِ
اَنْزَلْ لِحَرَمٍ حَقْلًا لِحَرَمٍ مَوْلَا لِحَرَمٍ مَوْلَا لِحَرَمٍ مَوْلَا لِحَرَمٍ
مَوْلَا لِحَرَمٍ مَوْلَا لِحَرَمٍ مَوْلَا لِحَرَمٍ مَوْلَا لِحَرَمٍ مَوْلَا لِحَرَمٍ
مَوْلَا لِحَرَمٍ مَوْلَا لِحَرَمٍ مَوْلَا لِحَرَمٍ مَوْلَا لِحَرَمٍ مَوْلَا لِحَرَمٍ
مَوْلَا لِحَرَمٍ مَوْلَا لِحَرَمٍ مَوْلَا لِحَرَمٍ مَوْلَا لِحَرَمٍ مَوْلَا لِحَرَمٍ

[٢٤٩] **حَالِي** **أَمَّا** **الْأَعْمَى** **هَذَا** **الْعَبْدُ** **يُحْيِي**. **لَا** **أَبْ** **مَعْقُولٌ**،
وَمَعْمُورٌ **مُتَعَمِّدٌ** **مَعْمُورٌ** **أَحْمَدُ** **نَزَلَهُ** **فَعَمَّ** **الْعَمَى** **فَعَمَّهُ** **مَا**
مَكْنَسٌ **مَعَ** **الْعَمَلِ** **وَالْحَدَا** **مَا** **عَمَّ** **مَرْمَعٌ**.

[٢٥٠] **رحمة امّی صلواته**. انّی مصلّی، و ۱۰۰ مصلّی،
و ۱۰۰ مصلّی صلواتی بم ۱۰۰ صلواتی، ۱۰۰ صلواتی
الصلوات علی ۱۰۰ و ۱۰۰ مصلّی علی الصلوات.

[illegible]

[٢٥٢] **سورة انزل مائدة** . الا انهم مَعْصِيَةٌ جُتِبَ عَلَيْهِمْ
 مَعَهُ جُلُوسُهُمْ لِكُلِّ مِثْقَلٍ ذَرَّةٍ مِنْهُمْ وَلَا يَزُولُ فِيهِمْ مِيزَانٌ .
 [٢٥٣] **سورة انزل مائدة** . الا انهم احسن حسوم صافين
 صا صفا اوتوا هم من بعد نوح وهم اخفاء وواوهم اهل
 الكهف والذين هم على افاك الا لا هم انهم انهم هم
 من بعد اوتوا انهم انهم من بعد اوتوا من بعد اوتوا

هذه قسم الفقه فسالاً محلاً الفقه منجاء العلماء.

فإنه حالاً يبرأ.

مع ام سلمة بنت ابى سلمة بن عبد الله بن ابي طالب رضي الله عنها.

[٢٣٠] **أيضاً غير مثله**: تأخذ بزر سكاتج قيراط واحد، قنّة حمار درهم، مسك ثلاث حبات، سكر أبيض وقيتين. اسحق الجميع جيّداً وأعط منه مع حليب إمّا مع خمر أبيض وزن قيراط فهو محرّب ومفيد جدّاً.

[٢٣١] **غيره أيضًا مثله:** تأخذ ختمية مدوّرة وطويلة وسذاب، من كل شكل ثلاث واق، سكر أبيض ليبرا عدة أربعة، دم ثعبان من الدمعة وقية؛ اسحن الجميع جيّدًا ومن ثم أعط منه كلّ مرة قيراط أم درهم في الصيف. وهو مفيد وممتحن مرات كثيرة.

[٢٣٢] **غيره علاج لأجل الخوانيق:** قشر بيض مكلس مسحون درهم، أعط منه كل يوم صباحًا مدة خمسة عشر يوم كاملة سيما إذا كان القمر ينقصه وكل مرة قيراط واحد. فاتِّها حالًا يبرأ المتألم.

[٢٣٣] **غيره أيضًا مثله:** تأخذ سفنجة محروقة وقيّة، سكر نبات وقيتين وفلفل أسود درهم، قرنفل درهم، اسحق الجميع جيدًا وأعط منه وزن درهمين كلّ يوم صباحًا بحيث يكون القمر ناقص وهو مفيد جدًا.

[٢٣٤] **علاج لأجل الإخراج الجنين الميّت:** بزر برابنا درهم أم زعتر مثله؛ اسحقه ناعم وأسقه إلى المرأة حالاً يسقط الجنين. كذلك يفعل مثل ذلك بزر البنفسج الأصفر درهم. وهذا ممتحن مرات شتى.

[٢٣٥] **غيره حتى المرأة لا تلقى الجنين:** تأخذ دهن فستق مع ماء بابونج من كل شكل وقيّة، شمع أصفر ثلاث واق، دم ثعبان، تراب حرمل، خيار شنبر، من كل شكل نصف

الجميع ومن ثمّ ضع معه بزر سفرجل وأعط منه العليل مع ماء صافي وزن درهم. والماء يكون بارد في قدر الإمكان وذلك عند النوم فحالا يبرأ العليل.

[٢٤٣] **علاج لمن تكون أخذت عليه الشربة:** تأخذ جوز صرو، ورق غار، عود ند قائل، نعنغ، ورد أحمر، من كلّ شكل درهمين، سماق درهم، صمغ عربي محروق درهمين، راوند ثلاثة دراهم؛ اعملهم معجون مع شمرة أعني من ماؤها وشراب نوفر. وكل مرّة تعطي منه كباية للعليل وزن خمس دراهم.

[٢٤٤] **نوع آخر مثله مفيد جداً:** تأخذ سفرجل مستوي مع خل ليبرا عدة واحدة، اغصان سنا، بزاقي، خيار شنبر، بزر عنب، مرّ، مستكا، من كلّ شكل نصف درهم، رزمارين؛ دقّ الجميع وضع معه زيت حصالبان، وخلّ ورد من كلّ شكل قدره واعمل منه لبخة وضعها فوق الصلب حالاً يبرأ.

[٢٤٥] **غيره أيضاً مثله:** تأخذ ترنجان، عروق بقونس، من كلّ شكل حفنة؛ اعمله مع حليب معزاة مجبول وضع معه أيضاً ماء صافي، من كلّ شكل قدره واغله وصفه وضع معه من ثمّ حرمل درهم، صفار بيض عدة ثلاثة. وأعط منه ثلاث مرات للمتألّم فإنّه يبرأ حالاً.

[٢٤٦] **غيره أيضاً مثله:** تأخذ كارباً، دم ثعبان، حجر عقيق، مرجان أحمر، بزر ترنجان، بزر بنفسج، قرص مختوم، من كلّ شكل خمسة دراهم، جوز سره، عدة أربعة، قرفة نصف وقية، سلطعون مكلس، صدف مكلس، من كلّ شكل نصف وقية؛ اسحن الجميع جيّداً فوق بلاطة واحفظه عندك لأجل الاحتياج. وأعط منه وزن درهمين فهو مفيد جداً لكلّ نوع من هطل الدم ومن أيّ محلّ كان وممتحن مرات كثيرة.

[٢٤٧] **غيره أيضاً مثله عجب:** يلزمك أن تفعل هكذا؛ خذ الشخص العليل وانزع عنه ثيابه وألقه في البحر ودعه يغطس إلى حدّ فم معدته ويثبت نصف ساعة كاملة واعمل له ذلك ثلاثة متداولة. وإن كان البحر بعيد عنك افعل ذلك بماء مالح في البيت فإنّها تفعل مفعول واحد مثل ذلك. وهو علاج مفيد وممتحن مع أناس كثيرين، انتهى.

[٢٦٤] **حليّ مصعب لليّ سحرة الحمّاج:** ب مامع مصعبه حلال ماء، منقوعة بالحلة وواحد من وواحد. املعهم جام. املأها بماء مع صا عصب برف وواحد. املأ حنصه املأ من وواحد مع صا عصب سملع. املأ من وواحد. املأ الحنصه حلال. املأها سملع حنصه برف وواحد حنصه حنصه سملع. املأها من وواحد حنصه حنصه حلال. املأها من وواحد حنصه حنصه حلال. املأها من وواحد حنصه حنصه حلال.

[٢٦٥] **من سحرة مصعب الحمّاج في اليّ:** املأ حنصه املأ الحنصه حلال. املأها من وواحد حنصه حنصه حلال. املأها من وواحد حنصه حنصه حلال. املأها من وواحد حنصه حنصه حلال. املأها من وواحد حنصه حنصه حلال.

[٢٦٦] **حليّ مصعب السحرة:** املأ مهدة حنصه حنصه حلال. املأها من وواحد حنصه حنصه حلال. املأها من وواحد حنصه حنصه حلال. املأها من وواحد حنصه حنصه حلال. املأها من وواحد حنصه حنصه حلال.

[٢٦٧] **سحرة اسفل حلال:** املأ من وواحد حنصه حنصه حلال. املأها من وواحد حنصه حنصه حلال. املأها من وواحد حنصه حنصه حلال. املأها من وواحد حنصه حنصه حلال. املأها من وواحد حنصه حنصه حلال.

[٢٦٨] **سحرة اسفل حلال:** املأ من وواحد حنصه حنصه حلال. املأها من وواحد حنصه حنصه حلال. املأها من وواحد حنصه حنصه حلال. املأها من وواحد حنصه حنصه حلال. املأها من وواحد حنصه حنصه حلال.

[٢٦٩] **سحرة اسفل حلال:** املأ من وواحد حنصه حنصه حلال. املأها من وواحد حنصه حنصه حلال. املأها من وواحد حنصه حنصه حلال. املأها من وواحد حنصه حنصه حلال. املأها من وواحد حنصه حنصه حلال.

[٢٧٠] **سحرة اسفل حلال:** املأ من وواحد حنصه حنصه حلال. املأها من وواحد حنصه حنصه حلال. املأها من وواحد حنصه حنصه حلال. املأها من وواحد حنصه حنصه حلال. املأها من وواحد حنصه حنصه حلال.

[٢٤٨] **علاج لأجل ضبط المصران الخارج:** تأخذ عروق

تين أخضر؛ اغلهم بماء طبيعي ودعهم حتى المساء وصفهم واسق منهم العليل صباحًا ومساءً ومن ثم رش قليل من مكلس قرن أيل ومستكا، من كل شكل قدره فإنها يبرأ حالًا. [٢٤٩] **علاج آخر للمقروس وللملدوغ:** تأخذ سككران، دقهم واعمل منهم لبخة وضعها فوق الوجع وغيرها كل قليل من الزمان واجبلها مع خمر قديم.

[٢٥٠] **غيره أيضًا مثله:** تأخذ قسطرون درهم، سككران درهمين؛ اجبلهم بعسل نقي واعمله معجون وأعط منه العليل كل مرة درهم ونصف مع خمر، انتهى.

[٢٥١] **غيره أيضًا مثله:** تأخذ ختمية طويلة ومدورة، وبيلاسان، من كل شكل درهم، بزر قرّيس درهم، قسطرون نصف وقية، ضع معه عسل واعمله معجون وأعط منه درهمين فقط مع خمر قديم جيد.

[٢٥٢] **غيره أيضًا مثله:** تأخذ زوم شمسية، كذلك مثله مرّ بطارك على قدره. وهذا ادهن به وهو مجرب ومفيد جدًا.

[٢٥٣] **غيره أيضًا مثله:** تأخذ زئبق أبيض، عروق كرفس من كل شكل أربع واق، حرمل نصف وقية، زعفران درهم. امزج الجميع واغله مع ماء صافي ثلاث واق إلى أنه يروق جدًا. ولما تريد استعماله خذ منه قليلًا واخلطه مع ماء ورد وضعه فوق الوجع فحالا يبطل الوجع ويبرأ العليل.

[٢٥٤] **علاج مفيد لرشقة برد:** تأخذ غافت وقية، اغله بماء صافي. ومن ثم صفه وعند النوم. أعط منه كباية مفترّة. ومن ثم غطّ العليل جيدًا وافعل ذلك ثلاث مرّات.

[٢٥٥] **غيره أيضًا مثله:** تأخذ زوم زهر قرنييط مكرر ليبرا عدة ثلاثة، عسل ليبرا عدة اثنتين؛ اطبخه جيدًا على نار طفيفة ومن ثم أعط منه صباحًا ومساءً وذلك على قدر جوزة فقط. فإنها يبرأ العليل حالًا.

[٢٥٦] **علاج لأجل الأعصاب:** تأخذ شرش كرفس، شهم فرس، من كل شكل ليبرا ونصف. تأخذ أيضًا زيت طبيعي أربع واق؛ دق الجميع جيّدة وضعه داخل إناء من زجاج رفيع وغطّه كلها بعجينة طحين حنطة وضعها في تنور نحو ليلة. ومن ثم صفه جيدًا وهو مفيد لهذا الحال.

كك هذا ويؤخذ من. هذا بعد حنكها هاسيه. ليجده هادج معه كك هذه ويؤخذ.

[٢٧١] **حينه انزل مالهده.** يؤخذ هذا معصم هاسيه معصم لالهة ويؤخذ من. لهنه منعه مع كك هذا ويؤخذ. افسح صعب هادج معه حصلي كك هذه صلاه ويؤخذ. هذا امدام.

[٢٧٢] **حينه انزل مالهده منصف.** لاذب هذا لالا هادج لهنه منصف هذا مع كك هذا بر هاسيه. معصم لالهة ويؤخذ منعه ويؤخذ. افسح الصعب لاص. هادج معه كك هذه اوجد ويؤخذ.

[٢٧٣] **سعد مالهده.** لاذب اهلا معصم ماصم معصم لالهة كرهة لهد منصف اذفان هذه. سعد. بممام مع فيني. هذا منصف مع كك هذا ويؤخذ. واذب هاسيه. افسح كك هذا لاص هادج حصلا بعد كك هذا ويؤخذ. هادج معه مناص ف الكهدة. هاسيه مع سعد ماصي كرهة. هادج حاصلا ل معصم.

[٢٧٤] **حينه انزل سعد.** لاذب كراف رايوك بم مامك مع كك هذا ميوه هذا مالهده مالهده هذا. هادج معه سعد هادج مالهده مالهده مالهده. هادج معه مالهده. هادج معه مالهده مالهده مالهده. هادج معه مالهده مالهده مالهده. هادج معه مالهده مالهده مالهده.

[٢٧٥] **حينه انزل مالهده.** لاذب كك هذا حنكها هاسيه. هذا هاسيه. ليجده هادج مع فيني بر هاسيه. منصف ويؤخذ. زجه م فاصل هادج واد. مع لاص هاسيه حبر لالهة اللاسله. هادج معه بر هاسيه ماص حبا مع كك احد هذا.

[٢٧٦] **حينه انزل مالهده.** لاذب هذا لاوليل اه ماء مهاد. هاسيه مالهده مع كك هذا هاسيه. حن احن حبه لاص هادج افسح حبا مع لاص زجه مع لاص لالهة. لاص هادج هادج حبر. هادج لالهة مالهده هادج مالهده مالهده. لاص لالهة مالهده.

[٢٧٧] **هاسيه منصف حبا حبا هاسيه.** لاذب معصم حنك هادج. معصم مام مع كك هذا هاسيه. لاوليل هادج هادج مالهده مالهده مالهده. هادج مالهده مالهده مالهده. هادج مالهده مالهده مالهده.

٢٥٩] **شكل علاج لوجع فرنساوي كبير:** تأخذ قشر خشب مقدّس ليبرا واحدة وتكون مدقوقة غليظ وتضع ذلك في طنجرة نحاس وتضع ذلك فوق منها ماء صافي ليبرا عدة أربع عشر ودعها هكذا أربعة وعشرين ساعة. ومن ثم اغليه جيّدا إلى أنّه يصفوّ نحو ليبرا عدة عشرة. ومن ثمّ امزج معه ند قليل ثلاثة دراهم، هندباء برّية حفنة، سذاب حفنة ودعه يغلي نصف ساعة. ومن ثمّ امزجه ورق سنا وقية، سكر ثمان واق. ودعه يغلي أيضًا إلى أنّه ينقص النصف ويبقى منه ليبرا عدة سبعة وبعد ذلك صفّه وضعه في إناء من زجاج وضع معه مسك شرقي عدة اثني عشر حبة. فيصير معجون ومنه تعطي صباحًا ومساءً كباية فاترة حسب الإمكان ودعه أن يكون فرشته إلى أنّه يعرق واثبت على فعل ذلك كل يوم إلى مدة عشرين يوم قلما يكون. ومن غير أن ينهضم قط من فراشه وبعد العرق بساعتين يأكل أشياء ناشفة فقط والمشروب من هذا الماء دون غيره.

[٢٦٠] **غيره أيضًا مثله:** تأخذ ورق سنا وقيّة ونصف، قشر خشب مقدّس، ساسفر اس، من كل شكل وقيّة، عسل نقي، عدة

٢٧٩] **عقلا** **مينا** **لوت** **مصب** **جبار**. **لا** **اوب** **اصح** **اوج** **هام**.
مكس **مبوس**. **منا** **مع** **كا** **عقا** **ممس**. **مكس** **مب** **نر**
ممس. **وم** **كا** **ع** **ناجلا** **نزده** **فد** **لپيزه** **هافده** **هولكس**
مك **الناو**. **نز** **فمس** **جكا** **حص** **ملا** **مفمده**. **هوجدا** **للك**
ومس **ومس**. **كد** **اودا** **للك** **هانز** **للك** **الطواة** **علا** **مينا**
مفم. **مسما** **مفم** **اوصده** **مب** **ام**. **مكلا** **اوب** **اهلصده** **مب**
ممس **ممس**. **هانز** **فم** **وم** **مب** **كد** **اوه** **مفم**. **مفم** **ام** **كا**
مفمده **علا** **مع** **علا**. **نزدا** **عسا** **الفر**. **نز** **مع** **عفم**
و **للك** **الصفه**. **الكم** **ا** **هوا** **الصف** **مفم** **مع** **اس** **مكلا**
فمنا **الاجا**.

[illegible]

حسبنا. سئلوا عن رجلهم ههنا وهم ههنا ما يصح، مبعدا حسبا؛
وحسبنا أهلهم فإجابة ههنا.

[٢٨١] **بَعْدَ مَعْنَاهُ هُوَ أَحْمَدُ.** أَحْمَدُ هِيَ الْكَلِمَةُ مَعْنَى
الْأَمْعَدُ يَجِدُ فِي مَعْنَى مَعْنَاهُ هُوَ فَالْمَعْنَى طَوِيلًا أَحْمَدُ
مَعْنَى مَعْنَى هُوَ أَحْمَدُ لِحَالِهِ وَهُوَ أَحْمَدُ وَهُوَ أَحْمَدُ
طَوِيلًا مَعْنَى هُوَ وَفِي هَذَا الْكَلِمَةِ مَعْنَى هُوَ طَوِيلًا
أَوْ مَعْنَى مَعْنَى أَحْمَدُ مَعْنَى أَهْلِ الْبَاءِ الْفَتْحَاءِ.

[٢٨٢] **حیوة ازل مصلحه.** انا و هو و الله و هم و احد جگ
 و هو مع كل هذا مصلح. بعد احسن همه نرف. حیة
 صمد نرف همه. و فل الله؛ بعد احسن مع كل هذا و هو صمد.
 ان بعد همه من هم صمد و احده. مع ام زده هم حلا.
 و حیة همه انصفا و احرجات صمد همه العفا.

[illegible]

٢٨٤] **رِقَّةٌ مَاءٍ عَافِيَةٌ مَرافِعةٌ.** لَأَبْ مَاءٍ أَلْأَبْنَاءِ مَاءٍ؛

[illegible]

الجسد كله فمن راحته فقط يموت القمل. وإن شئت ضع معه زئبق أعظم فاعليّة وإن لم تجد زئبق ضع معه صفار عدّة اثنتين. فإنّه يكرر الجسد حسناً ويضمحل القمل كلياً.

[٢٦٦] **علاج مفيد للحنجرة:** تأخذ قطعة لحم جاموس، اسلقها ومن ثم خذ منها قطعة كبيرة، بحيث أنّ عليل يقدر أن يبتلعها صحيحة واضبطها بخيط متين وأعطِ العليل يبتلعها ومن ثم اجذبها أنت بقوة في الخيط. فإنّها تجذب كلّ شيء متوقف في الحنجرة وهذا مجرب مرات شتّى.

[٢٦٧] **غيره أيضًا مثله:** تأخذ خمر أبيض ليبرا عدّة ثلاثة، ورق سنا ثمان واق. يانسون وقيّة، انقع الجميع في الخمر أربعة وعشرين ساعة في مكان فاتر. ومن ثمّ ضع معه سكر نقي ليبرا عدّة واحدة. واغليه معًا على نار طفيفة إلى أنّه ينتهي الخمر كليًا. واحفظه في إناء من زجاج وأعطِ منه ثلاثة ملاعق صباحًا ويصوم بعد منه ساعتين أم على أنّه يفعل معه جيّدًا.

[٢٦٨] **غيره أيضًا مثله:** تأخذ سنا شرقي، ملح طرطير، جلابا، من كلّ شكل نصف وقيّة، شمرة، يانسون، من كلّ شكل نصف وقيّة، سكر أبيض نقي ليبرا عدّة ثلاثة؛ اسحق الجميع ناعم وأعطِ منه رشوش درهمين. فإنّه مفيد حقًا. ونافع لأيّ شخص كان وفي أيّ زمان كان.

[٢٦٩] **غيره أيضًا مثله:** تأخذ سنا وقيّة، ملح طرطير وقيّة، جوارش ثلاثة دراهم، شمرة، يانسون، قرفة، من كلّ شكل درهمين، سكر نقي ليبرا عدّة واحدة. اجبله وأعطِ منه كل مرة درهمين، انتهى.

[٢٧٠] **غيره أيضًا مثله:** تأخذ سنا وقيّة، راوند نقي نصف وقيّة، جلابة ثلاثة دراهم، طرطير نصف وقيّة، يانسون، شمرة، قرفة، من كلّ شكل درهم ونصف، سكر نقي ليبرا واحدة. اجبله وأعطِ منه كل مرة درهمين.

[٢٧١] **غيره أيضًا مثله:** ورق سنا منقي وقيّة، كمون ثلاثة دراهم، طرطير، قرفة، من كلّ شكل درهم؛ اسحق كلّ شيء وأعطِ منه بسيط كلّ مرة ستّة دراهم مع مراق.

[٢٧٢] **غيره أيضًا مثله مركّب:** تأخذ سنا ثلاثة واق، طرطير مركّب، سكر نبات، من كلّ شكل نصف وقيّة، مستكا ثلاثة دراهم، قرفة درهم؛ اسحق الجميع ناعم وأعطِ منه كل مرة أربع دراهم.

[٢٧٣] **حبوب ملوكية:** تأخذ أولًا كمون، يانسون، مستكا، نعنغ، جوزة طيب، قرنفل، زعفران شعري، حبة، ند قافل، منّ فرنجي، سنا شرقي، من كلّ شكل دراهم، راوند وقية؛ اسحق كلّ شيء ناعم واجبله بعسل نقي جديد واعمل منه حبوب وزن ثلاثة دراهم. وأعط منه مرتين في السبّة. فهذه هي حبوب حافظة الصحة وصاحبه بالكاد أن يمرض.

[٢٧٤] **غيره أيضًا حبوب:** تأخذ غافث، صنادل، ند قافل، من كلّ شكل قدره مع شراب بتونيكا مجبول بها. واعمل منه حبوب وزن قيراط. وأعط منه كذلك. وبعد منه اسق متناوله كباية مرقّة سخنة. وإيّاك تعطي منه في الصيف لأجل أنّه حار جدًا. إنّما هم حسان لكل نوع من المرض منقيات كل وهم في الجسد.

[٢٧٥] **غيره أيضًا مثله:** تأخذ خلّ بكر ليبرا واحدة، سنا وقية؛ اغله وضع معه منّ فرنجي نصف وقية، قرفة درهم. ضعهم في مكان فاتر دافئ. ومن ثمّ صفّه واحفظه عندك لأجل الاحتياج. وأعط منه نصف وقية فإنّه مفيد جدًا ومن غير تعب يفعل.

[٢٧٦] **غيره أيضًا مثله:** تأخذ ماء ترنجان أو ماء سذاب، وزهرة قريس، من كلّ شكل ليبرا واحدة، بيض أبيض عدة اثني عشر؛ اخفقه جيّدًا ومن ثمّ ضعه مع تلك الأجزاء المذكورة واحفظه عندك. فإنّه لأمرّاض كثيرة ولو كانت حمّية أسقّه العليل مثل الماء المدبرة.

[٢٧٧] **نوع مرهم حديث لكل نوع نفيس:** تأخذ صمغ عرف، سنوبر، شمع خام، من كلّ شكل وقية، ترامنتين وقية؛ واعمله مرهم مرتّب حسب صناعته ومارس منه وادهن وضع كيفما شئت فإنه مفيد للغاية.

[٢٧٨] **غيره أيضًا مثله:** تأخذ شحم عنزة ليبرا عدة واحدة، فستقيان أبيض عدة ستة، قرنفل، زهر بيلاسن، من كلّ شكل نصف درهم، قرفة درهم ونصف، مسك شرقي عشر حبات، ماء ورد خالص وماء زهر، من كلّ شكل ليبرا واحدة؛ ضع كلّ شيء واغله على نار طفيفة إلى أنّه ينشف الماء عنه فإنّه يصير جيّد ونافع لكل نوع من أمراض الجسد.

[٢٧٩] **شكل حجر طب مفيد جدًا:** تأخذ زئبق أربع واق، ملح كندري، حرمل، من كل شكل وقية، ملح نقى نصف وقية؛ دق كل شيء ناعماً وضعه في طنجرة واسعة واغليه على النار. وضع فوقه خلّ بكر حتى يغمره ودعها تغلي رويداً رويداً إلى أنها تجفّت. وتصير تلك المادة مثل حجر نقى. وهكذا يكون تركيبه، قد تمّ. ولما تريد تستعمله خذ منه وقية وانشره فوق ورق خدش إلى أنه يجفّت. ومن ثمّ بل قطعة كتان من مأوه وضعها محل الوجع. وضع من رشوش ذلك الحجر المذكور. اعلم أنّ هذا السر نشى من أحد علماء فرنسا الأطباء.

[٢٨٠] **شكل بلسم مفيد جدًا:** تأخذ زيت قديم طبيعى ليبرا عدة عشرة، خمر أبيض جيّد ليبرا واحدة؛ اغليه حتى يجفّت الخمر كلياً. ومن ثمّ ضعه في قدر مدهون يكون كبير وضع مع الزيت ند قافل ثلاث واق، بخور وقية، زهر رزمارين ليبرا واحدة ونصف. ومن ثمّ اغلق القدر جيّدة واطمره تحت الأرض شبرين ودعها ستّة أشهر. ويكون وضعه في بدء تشرين الأوّل وخروجه في بدء نيسان. وبعد أن تخرجه ضعه في الشمس وضع معه عنب أسود، مريمية، رزمارين، بتونيخا، قرّيس، من كل شكل حفنة، زعفران شعري، سذاب، قرنفل، جوزة هند، مرّ، من كل شكل ثلاثة دراهم، مستكا، دم ثعبان دمعي، من كل شكل ثلاثة دراهم، صمغ عربي نصف وقية، عرف، صنوبر، ند، من كل شكل نصف وقية، شحم خنزير ربع وقية، شمع أصفر سبع واق، عروف بيرىكون وزهره وبزره، من كل شكل ربع وقية، مسك شرقي نصف درهم؛ دق الجميع غليظ وضعهم مع زيت واغليه على نار طفيفة إلى أنها تجفّت. ومن ثمّ صفّه جيّداً. وبعد ذلك على كل ليبرا منه ضع مـ بلسم ستّ دراهم وشكل البلسم المذكور سوف تراه في الجزء الثالث من هذا الكتاب. وضع معه أيضاً تفاح بلسامينا وهكذا يصير عال واحفظه داخل إناء من زجاج بحيث يكون مغلقاً جيّداً. وهذا كنز عظيم وسر جسيم. وبقدر ما يكون قديماً بقدر ذلك يصير أعظم فائدة وربحاً.

[٢٨١] **نوع منفعتيه ورتبته:** اعلم أنّ العطاء من هذا الإكسير يجب أن يكون مع شراب ورد فاتر ولا يكون باردًا أبدًا؛ نصف وقية من ذاك والبلسم ثلاثة دراهم. وتداوم ذلك أربعين يوم كاملة من دون ريب يبرأ العليل حقًا من أي نوع كان جرحًا أو غيره من التآلم. ويفيد أيضًا الداء الفرنساوي.

[٢٨٢] **غيره أيضًا مثله:** تأخذ دهن ورد مع طرطق ذهبي، خل ورد، من كل شكل وقيتين، شمع أبيض وقية ونص، عروق سنوبر نصف وقية، زفت أسود، خمر أبيض من كل شكل درهمين؛ اعمل منه مرهم حسب رتبته. ومن ثمّ ضعه فوق كتان وغير منه المساء والصباح فيصير منه الشفاء.

[٢٨٣] **غيره أيضًا مثله:** تأخذ شمع أبيض جزء ربع وقية، صمغ بسيط ربع وقية، أيضًا زيت أرز نقي اجبل الجميع معًا وهو مفيد جدًا.

[٢٨٤] **صفة ماء شافية ونافعة:** تأخذ ماء زيت الكبريت بقدر ما تشاء وضعه داخل وعاء من زجاج ودعه يغلي يسيرًا إلى ينقص النصف منه واحفظه واغلق الإناء جيدًا. ومن خذ زيت طرطير بسيط، ولما تريد استعماله خذ زيت الكبريت والنصف من هذا المذكور وامزجه معًا. ومن ثمّ خذ عرق جيّد وقية، واخلط الجميع معًا. ادهن منه فإنّه مفيد جدًا وهو ممتحن مع أناس كثيرين.

[٢٨٥] **علاج لأجل حبل المرأة:** تأخذ أولًا قبار وتنشقه في الفرن واغليه مع مرق ديك قديم واسقه للمرأة كل يوم صباحًا فإنّها بسهولة تحبل حالًا وهذا شيء مفيد.

[٢٨٦] **غيره أيضًا لأمراض خفية:** تأخذ كبريت خام، كلس حرّ، صابون خام، من كل شكل قدره؛ اغسل أولًا محل الوجع بعرق رزمارين وماء جوز سرو وورد مع الخمر الأحمر. ومن ثمّ ضع فوقه من ذلك الرشوش المعين فإنّك تجد نفعًا عظيمًا وهو سرّ عجب جدًا.

[٢٨٧] **علاج آخر سري السعال الثقيلة:** تأخذ بزر حبق، وبزر خيار قشرة. ومن ثمّ استحلبه جيّدًا وامزج مع الدبس وضعه فوق نار طفيفة وذلك لكي يجفّ جيّدًا. ومن ثمّ خذ صمغ عربي، لب بزر بطيخ أخضر وبزر مقثّة أخضر؛ اسحق الجميع واعقهه مع الدبس. ولما ينعقد يصير نافعًا جيّدًا

كما ذكرنا. وأما العطاء منه المساء نصف وقية، والصبح
كذلك. وأما المشروبه يكون ماء شعير فقط. قد تمّ الجزء
الأول من هذا الكتاب والحمد لله وحده سرمدًا.

[illegible]

١٧] **رحمة أنزل مائدة.** الأناب حبيبته إللا هأم. ملى حصة؛
 سمى له. داره؛ هسه. منى له ربك احسن هو اسعد. حب ب مام
 مع كل علة برف هسه. معط طام وهو مع برف. حبنا معطر
 مع كل علة من اله. وم الخوص ده ام ه اعطاه افاسه
 فلانة حصة الخاسة ام عا نزلها هسه بافدة ف امام
 الخوا.

١٨] **حديثه** **ابن عبد الله** . **الاب** **علي** **حقيقه** **حارثه** **مع** **ح** **عصا**
ممه **بمامه** **ممه** **منه** **افق** **و** **محم** **حبسه** **احلة**
و **اهم** **هم** **ع** **نزه** **علا** **نزه** **علا** **اه** **مع** **ام**
م **محممة** **ساحه** **اهممه** **سبا** **فم** **الناو** **حب** **و** **حب** **اصلي**
عنه **منا** **قاره** **محب** **سبا** **مسمم** **راحم** **مع** **اهدايا** .

[١٩] **حذره انزل صلاهه.** لائب ميخا حذر هوو حارو. هوو ب
ماما مع كا حكا حكا حكا. قسم حذره حكا. مع كا حكا
وووو. معصا هدا سكا. ادا ووو. حذره ووو. احيه حكا
هوو. اسعده لاله الاسلام.

٢٠ ﴿ **عَلَّاهُ** **حَقُّهُ** **مُحْصِي** . اَلْاِلهُ الَّذِي يَحْصِي الْوُجُوْهَ . مِنْفَعُ
 وَيُؤْتِيهِمْ مِنْفَعَهُ وَيُوْثِرُ . رَاجُوْا حَارِيسَ مَعَ كَلِّ عَجَلٍ وَيُوْثِرُ . مَا هُوَ وَمَا
 اَوْسَى مَعَ كَلِّ عَجَلٍ فَجَالَسَهُ . مَعْصِي اُوْحَدٍ مَدَامًا . نَزِيْءُ حُلْعٍ
 يَحْدُثُ اَنَّا قَدِمَ مَكَّةَ نَارُ مَحَلَّلَا فَمِنْ اِيَّاهُ اُسْتَمْتَعُ مَعْصِيَةً .
 ٢١ ﴿ **رَبِّهِ** **مَدْلُوْهُ** . اَلْاِلهُ مِنْفَعُ اَللَّاهِ اَمَامَ . مَعْصِي حَيْثُ قَسَمَ
 حَيْثُ مَعَ كَلِّ عَجَلٍ مَمْسُوْهُ . وَمَ حُلْعٍ مَسْمُوْهُ . مَعَ اَلْمِ اَحَدٍ مَسْمُوْهُ
 حَسَدًا فَطَارُوْا . اَمَ يَكُنْ اَزِيْءَ مَدَامَ هُوَ اَلْحَدِيْثُ اَلْحَدِيْثُ مَسْمُوْهُ
 اَمَامَتُهُ رَاحَتُهُ وَوَحْدُهُ اَلْحَدِيْثُ رَاحَتُهُ اَلْحَدِيْثُ مَعْصِيَةً .

[٢٢] **عصا** و**هه** **الجاره**. لائب جارو؛ حبسه وم الحصبه
 ون؛ وجر قد انا، مع يّ اكله فعم وعل باعد نون فعمه
 حزم كم مدحه فعمه منال. حسبه محم اسه الكعلا
 مكلا ناز. نوزبا ونوبا وحه وحبنا سه هه جع؛ هاجه مع ام
 مضى عيه وه. هالكل باف ههعم رار.

[illegible]

[٢٤] **علاء** **أما منيعاً ومنيفه.** ألام منيفاً صفاة نافعته
عداء حاصصة نزحه قد أنا مع إلاب مضيها لاحتاة إلام.
صاؤ كلفقة رجا. سسبء علهام فالامع ههجا بهودم حد
منفاه رجا فمضى هذه أما كم مصعب أنللس. حاللا وجر
إعدا دسا اللصفه.

[illegible]

[۲۶] **رحمه ازل منبره** . انا رب وعلی خدا سکه رحمت خدا
 و اسبوة . زنده فی ابناء مع اهل عالم . نزد قومه منبره
 صمیمه و صمیم . لعل ابناء رحمت زنده فی اهل عالم
 سه سه و مع اهل رحمت محمدا زنده فی الکونین
 اوهم رحمت . فانه رحمت باعدا .

[illegible]

٢٨] **معادى** **بى** **مفرد**. **الاب** **مفرد** **احد** **الاسماء**. **اهمه**
ناقص **الاحد** **بى** **مفرد**. **بى** **مفرد** **الاب** **مفرد** **مفرد**
اهمه **مفرد** **مفرد**. **بى** **مفرد** **الاب** **مفرد** **مفرد** **مفرد**
اهمه **الاب** **مفرد** **مفرد** **مفرد** **مفرد** **مفرد** **مفرد**
مفرد **مفرد** **مفرد** **مفرد** **مفرد** **مفرد** **مفرد** **مفرد**
مفرد **مفرد** **مفرد** **مفرد** **مفرد** **مفرد** **مفرد** **مفرد**

[illegible][illegible]

95

[illegible]

[٤٧] **چندہ معلومہ**۔ انا بن خدم محمد ﷺ کہ معلومہ
الکریمہ مع باسلام ہے۔ معہ ام بن حبان بنہ ساسیہ۔ انا معلومہ
محمد ﷺ الکریمہ زندہ فہ العصف ہوندا انا معہ ام
بنہ ہوندا حبان بنہ۔ حکم محمد بنہ ہے۔

[٤٨] **لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ، الْحَيُّ الْقَيُّومُ**، لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ، لِمَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مَا يَشَاءُ، يَعْلَمُ خَائِضَاتِ السُّبْحِ وَالْغُلُوبَاتِ، يَدْعُوهُ كَرًّا وَهَمًّا، وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ،

[٤٩] **سُئِلَ عَنْهُ صَلَاتُهُ لِمَ.** اِذَا كَانَ فِي حَالِهِ اَمَامَهُ؟ اَلَيْسَ اَمَامَهُ سُبْحَةً مَعَهُ. اَمْ جِبَالُ الْاَرْضِ مَعَهُ؟ اَلَيْسَ مَعَهُ اَلْجَنَّةُ الْاَعْلَى؟ اَلَيْسَ مَعَهُ اَلْجَنَّةُ الْاَسْفَلَى؟

[٥٠] منزهه مملوكة. لائب ربا لمحمد مبين ماويه ده مسك
الكراس حسنا صف فالما. سوده ارجا اوحدت معنف هاده. صف
لام اخره حبس. اما انما للعهده عطا ساوة وراحم فارس نيك
حبال.

[٥١] **سورة صافات** . اَمَّا جَلَّ اَحْسَنُ مَعَا هِجَةِ هَزْجَةِ قَدَمِ
الْاَصْلُ الْاَصْبَحِيَّةِ . هِجَةِ اَمِ الْهَكَهْ حَمَلًا سَاوًا قَارِئَةً حَمِ حَمِ
قَدَمِ عَدِ .

[۵۲] **چیزه صدایه افروزه**. لایب کفک من باجر. نژده ملا
 حق افروزه سله اکرمه فساللا حم محم فیه عد.
 [۵۳] **چیزه صدایه**. لایب صامعه هالچدها صد ۱۵۴ حصص
 سامن معمار نژده چف ف افروزه. هکلا معف افروزه چبا.
 به افروزه فایه بهی حیه ساللا.

[٥٤] **مَعَالِي الْعُقَدِ الْعَقْدِيَّةِ** : اَلْأَصْلُ مَعَالِيهِ مَعْنَى : عِبَارَاتُ

[۵۵] **سورة صافات** . اصاب ماوت احسن سلاحه خدمه ، و هو ملك
الكلاب . و حسب انه يسكن في صخرة هضامه . و ان الله عز وجل
هو اعلم بما فعل الحمق من اهل الارض .

[۵۶] **کتابہ جلال علی محمد**۔ ۱۰۱۱ محمد احسن کھانا ۵/۱۳۵۰۔

١٥ لِحَدِّ مَمْنَعِ. مَمْنَعِ اِمَّا اَبُو اُوَيْسٍ اِمَّا هُنَا اِمَّا هُنَا
 هُنَا يَرْفَعُ مَمْنَعِ. هُنَا اَلْعَصْدُ هُنَا اَلْاَوَّلُ اَوِ الْاَوَّلُ
 نَبِيَّ الْعَصَا اِمَّا هُوَ اِمَّا هُوَ اِمَّا هُوَ اِمَّا هُوَ اِمَّا هُوَ
 فَمِنْ حَيْثُ لَاحِظُ الْاَصْحَابِ هُنَا.

٥٧ ﴿عَلَا مَدَّ لِي﴾ **هَذَا السَّبَبُ** . اَلْاِسْمُ مَجْلُوبٌ مِنْ
 مَمَّ . مَجْلُوبٌ مَجْلُوبٌ مَمَّ . وَمِنْ اَلْجَمْعِ نَاجِعًا . هَذَا
 حَجَلٌ اَحَدٌ وَاَحَدٌ لِهَيْئَةِ سَافَةٍ . هَذِهِ اَلْعَلَا حَسْبُ اَلْاِسْمِ
 فَمِنْ مَعْنَى اَلْاِسْمِ .

[illegible][illegible][illegible]

[٦٢] **للجنة هجرة الاحلالي**. انصحب الحبيب والاحلالي، انه ان
فلايك انصحبه حطابه كذا من فوايه خذته معك به
مجلسهم معه حب الخلة امام فلان.

[٦٣] **الحصن على النسيم** . يا أيها النسيم اأخذوا! أسعوا حيا؛ فلا ألتفت إلى محله مع أم القيس صلافاً له أو كذا وكذا .
أوصي بهذا فإنه من حسن.

[٦٤] **حَصْرُ مَرْنٍ مَاحِلٌ رَجَبٌ**. لَأَجْلِ الْكِسْبِ الْمُسْتَعْمِرَةِ الْقِيَمَةِ
فَكَدَهُ بِهَا أَوْجَدَ مَا لَا يَحْصُرُ مَاحِلًا رَجَبًا.

[٦٥] **للصلاة الصلوة**. اذهب الصلوة، هذا صلته من جهة صلاة
 معه معصاه في الصلاة، وهذا هو الله، محمد، اسمي زيدا في
 الصلاة، معصية الصلاة، هذا هو الله في الصلاة، مع اسمي زيدا الصلوة

ذلك ضع السيراقون. وإن شئت أن يصير أخضر ضع عوض السيراقون نشادر. فهو جيد لأجل المطابع وغيرها.

[٥٧] **شكل ماء لأجل طلي الحديد:** تأخذ ملح كندي نصف وقية، ملح مكلس وقية. دق الجميع ناعما. واغله بخلّ أبيض داخل طنجرة نحاس. وبهذا الماء عينه اطل الحديد فيأخذ منه اللون ذهبي.

اسمهم هو دة، وعلينا فهمه حسا. هذا الصواب.

حسبنا الله ونعم الوكيل.

[٧٥] **لِللَّهِ رُحُلَى الْحَرَامِ وَفِيهِمَا.** اَللّٰهُمَّ مِنْهُدِ احْدَا

اسماء. وده محض في العوض اه في الكن، مع ام وده في

الحمد لله الذي هدانا لهذا هذا كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله

حدا سوزا ادا اؤوم اكلارغا. مسيبه فنره مع وچ

الاصف هزده فد حامه فقاو اه رمح. همد ملا حبا انزه

مكة محمد حسنة مصطفى باحمر. هجده وحباً هجدة. مع ام منحه

١) احل الحصف هزء قومه عا ساؤ. هرفه الك ا، الكا لارن

؛ امة. حبيب وحب احسانه من « هذه من احبهم سامع حياء.

مصحف، لفظ سالار، ہاں، ماہ صعب، مصداق اہ جلا حق مع

هذه هي حقيقتك يا الله. معكم يا رب هذه هي حقيقتك

هفتمین فصل، فصل دوازدهم از این مرقم. نیز در همین جا؛

الحمد لله رب العالمين، والصلوة والسلام على سيدنا محمد وآله الطيبين الطاهرين

[illegible]

[٧٦] **لَهُمْ فِيهَا خَزَائِنُ الْغَنَى** هَالِكِي أَصْف. مَا أَص. عَابُو

میں نے محض ہمدردی، محبت اور ہمدردی سے سامنے آنا چاہا۔

أهـ حاء ميم.. هـ وادع سلمة؛ أوحده سبعين فاعده. سمعنا

المعانيات مع كل من هذه النسخة من المعانيات.

[illegible][illegible]

[۷۷] **رسالة ابن ماجه**. مدرسه الكماله، قم، ط ۱

ماجده حبه به حب القزوه ان هذه ملكا مع سا

مسند اؤابلام.

[٧٨] « **بصلا السلاف احبهم** **فزيهو** . **لا ابي من وني** **بهده**

فدانا مع مېلمه هلمه فلا حتما مده نه ده امانه

همه سرفه میکنند؛ و از آن معلوم می آید که اینها از آنجا که در آنجا

٥٠١. صاحب الزمان عده ووزعهم ورحم أسعدنا الله وحسنه.

هذه هي حكمة الله في كل شيء

مہد. محب وحر زہ فہمہ ہارہ سہہ سہہ ہوہا ا

المعروف فانه مالا من رجب. المصدا عنه اءه و اءه هههه

أول حل مقترحاً معيلاً.

[٧٩] **مَعْلَا مَاء السَّبَب**. اَلْبَصْرَةُ مَع السَّبَبِ اَلْبَصْرَةُ اَلْبَصْرَةُ

ص الحرفه ه الحصلان مبه واما هه واما وب واما الحرفه ف

انا هالعلالاء اناضى مضموم اسفله هالاهلة هالاه

دها العجب. فانه مالا يحصى مسكه هذا العصب.

99

[illegible][illegible][illegible]

[۸۳] «**بسم الله الرحمن الرحيم**. الحمد لله رب العالمين، والصلوة والسلام على من لا نبي بعده». بعد از این دعا را بخواند و بگوید:

«الحمد لله الذي هدانا لهذا هذا كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله».

[illegible][illegible]

[٨٥] **صَفِيَّ السَّيِّدِ: صَفِيَّ ح.** الْأَمُّ هَعْبِي حَتَّ هَمَّه. وَحَمَّ هَمَّالِج. هَعْبِي هَازِ الْأَلَا هَام. صَفِيَّ أَحْنِ حَكَا حَبِ هَمَّالِج هَرَف. وَ «الْهَعْبِي هَرَفِ هَمَّالِج» عَلَى «الْهَعْبِي»

الطبعة. مع ام زيده في نسخة من المصحف حجة
الامام طائفة. حسد اب اسعدا حكم مناج. مع ام
الحسين طائفة. حسد اب اسعدا حكم مناج. مع ام

خدمت قاره عفو صبا، مع وحب الكمال، اؤنده، اهمده صحت
فلا صبر من حال صبر.

﴿٨٨﴾ **لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ**، الْحَيُّ الْقَيُّومُ. لَا يَأْخُذُ بِهِ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ. لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ. مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَ أَيْدِيهِمْ وَلَا يُحِيطُ بِشَيْءٍ إِلَّا بِمَا شَاءَ. وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ.

[٨٩] **للإمام** **الاحتياز** **فعله** . إمام من منتهى انكسارهم . هذا
 سبحانه مع واحد منهم . كانوا معاً . مع إمام زيد الخطباء في ربيع
 مع هذا حازم . مع إمام سبعة من أهل مكة . سبعة للإمام
 الأسدي .

[٩٠] **محلّ** **وإنّ** **الزّوج** **مفصّل**. **أو** **أوّل** **أصلها** **مفصّل**.
أوّل **أصلها** **حجّته** **معه**. **مفصّل** **بقرّة** **وإنّ** **أصلها** **قوله** **أو** **أوّل** **أصلها** **مفصّل**.
مفصّل **أصلها** **مفصّل** **للّ** **أصلها**.

٩١] **حَمْدُهُ اِنْ اِلٰهَ عَدَدُهُ هَذَا حَمْدُهُ.** اَللّٰهُ مِنْ فَعْلٍ اَصْلُ
 اَعْنِيهِ سُبْحَانَ اَلْحَمْدِ عِنْدَ مَا رَفَعَهُ مَعَهُ وَمَا قَسَمَ اَصْلُ
 اَلْحَمْدِ عِنْدَ مَا يُوَدِّعُ اَصْلًا مَصْفُوعَةً جَعَلَ مَعَهَا. مَعَهُ اَلَمْ يَجْعَلْ
 هَذَا اَمَامَهُ مَحْفُوفًا سَكَنَ حَمْدًا مَعَ اَلْحَمْدِ اَلْاَوَّلِ. هَذَا اَمَامَهُ
 وَمَا يُوَدِّعُ عِنْدَ سُبْحَانَ. مَعَهُ اَلَمْ اَوْسِدْ بِهِ نَوَافِلَ اَم اِنْ اَوَّلَهُ
 حَمْدُهُ.

٩٢] **صلى الله عليه وسلم** . قال صلى الله عليه وسلم : من أحب الله أحبته .

[illegible]

[٩٤] **فَمَنْ يَكْفُرْ بِنِعْمَةِ اللَّهِ وَرَأَاهُ الْيَوْمَ لَا يَكْفُلُ** . لَأَنَّهُ مَنَعَهُ

والزئبق محلول مع قليل من الخمر الحديث. ومن ثم ضعه في الشمس ثلاثة أيام فإنه يصير جيدًا.

[٨٦] **شكل رشوش لعمل حبر جيد:** تأخذ بزر خوخ مع لب منه أيضًا أو بزر مشمش أو بزر لوز مرّ حمّسه جيدًا بإناء غيره من زجاج أو من غيره. وأخيرًا التقط ذلك الدخان بورقه واحفظه عندك لفائدة ذلك.

[٨٧] **شكل صباغ الكينا كينا أعظم نفعًا:** تأخذ عرق زهرة مكرّر مرات عديدة ليبرا عشرة، صمغ نقي وقيتين، ضعها في إناء من زجاج مع عرق استقطره بنار لطيفة. ومن بعدما يصفو بكتان رفيع. ومن ثم خذ عقيق قطع نقي واسحقه مع زهرة عرق فإنه يجف جيدًا. ومن ذلك الوقت ترفعه وتسقله بنيب فيل جيد يصير عال جيدًا.

[٨٨] **لأجل براوين مذهب:** تأخذ سكر نقي ليبرا واحدة. صمغ نقي ليبرا، ند قافل درهمين. اسحق كل شيء بمفرده. ومن ثم تأخذ دهن ترامنتينا ثمان واق، اسقط كل شيء معًا. وصفي في منخل واحفظه لأجل الاحتياج.

[٨٩] **لأجل الأبيض فقط:** تأخذ قصدير انكليزي وقيتين، ماء ينبوع قوي أربع واق. كرّره معًا. ومن ثم ضع المادة في صحن مع ما بارد. ومن ثم حلّه قليلا ونشّفه واحفظها لأجل الإحتياج.

[٩٠] **شكل دهان الصور مجمع:** زيت ترامنتينا وقيتين، ترامنتينا بندقي وقية، سندروس نصف درهم. يتكررون فوق نار خفيفة ويتصفوا ويحفظوا لأجل الإحتياج.

[٩١] **غيره أيضًا مثله سرًا غريبًا:** تأخذ قرن فيل أبيض انشره جيدًا واعمل منه ماء صفوة قوية مع رماد فحم امزج الجميع معًا ودعهم هكذا خمسة عشر يومًا. ومن ثم خذ سيرقون مسحون حلّه بقليل من الماء الصافي. وامزجه مع ذلك. ودعه ينشف جيدًا. ومن ثم أدهن به صورة أم أضراس وغيرها.

[٩٢] **كيف يعمل السيراقون:** تأخذ زئبق حيّ، كبريت بكر، من كل شكل قدره، ضع كل نوع في طنجرة نحاس أم في قدر مدهون وضعها في التتور بنار طفيفة إلى أنها تخرج

انفسمه حد مكنه هكطاب. ومع لم زه صمغ ف اناء مع حلي لاسه الاون ف محط ولت سسده صلا زاه صا؛ حلهفة حبا. ومع لم انز الكفك الحصبه؛ واصدها سس احص هبار اناس حنه صلافة هكطاب اب لاصدها صلا انطلي حنه هوم حلا نزع سس حناومر. زدهم انرا حنة لاسة ف الكط الحصبه. كس في لاهاء صرته لحم الكمنام. هوموا به مصاص. هومصب حناا حبة.

[٩٥] **للح سعل الحزو له لاهة الحصة.** لاص زواو الحزو حد في صلا حلهفة من صلاوم حاسب في صلاسا. هوملسمه حصص مع حنه في الحصبوم حبوب. هوم الكس لانهوم ف الكمنام لاسه بلاء الكس صلا اب لاصدهوم مح الكرس حلا. هوملي الحباء حله لاهة صلاوم. ومع لم حلا زدهم ف صوم صوموم حبوب صلهوم حبا. هوملص الحزو لاسه الكصل سس صم لاهة صلهوم حنه حلا حب.

[٩٦] **للح لاصص الحزو انه لاد.** لاص هوم صلهوم زدهم صوم الكمنام حلا حبا حص لاصص واصل. هوملص الحزو حلا في صلا حلة. هوملص وحب انرا صلا واه الكصل الكصاوم حصلا لاصوم واصل.

[٩٧] **للح حلا الحسنة فملي.** لاص حلا صلهوم صوم الكص حنه هوم الكسب صلهوم حص صلاوم واه صلهوم اصلا صالا.

[٩٨] **للح صلا الحصص حص صم ممال.** لاص صلهة صم صوم صلهوم اوصلها صلا صلا زدهم ف حاصلة الحصص صلا انه لاهوم الكصص حلا صلهوم حص صم صلهوم حنه صلا.

[٩٩] **للح صر الحصة مع الحصص.** لاص حلا لاصصه اوصله لاه واهلها واصل صلهوم. زده واصل الحاصص مع صوم سس لا لاهوم الكصص احبا. هوملص حلا صلا لاهة لاهة صلا صه مع الحصة صالا. هوملص انرا حنة حبا.

[١٠٠] **حص صر الحصص صم صوم صوم.** لاص واه واه صلهوم واهلها لاص صلهوم انرا حنة صلهوم حله واه واه صلهوم زده ف صلا صلا سس لا صم صلهوم هوملص واصل الحصص سس حلي كس صر الحاصص هوملص حنا حنة لاه صلهوم صلهوم صلهوم. ومع لم لاهوم الكصص زده

ملحاً مع وجه لجم. فمن بعدنا لجم بعدا محناً.

[١٠١] **أوصى بعدنا للزلات الكعده.** أوصى من فيه سمه. لجم

[illegible]

حَسَنَ وَمَا كَانَ مِنْهُ لِيُضِلَّكَ فَكَانَ الْمَقْدُورَ . هَذَا
وَلَمْ يَكُنْ مِنْهُ لِيُضِلَّكَ فَكَانَ الْمَقْدُورَ . هَذَا
[١٠٤] **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** . لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
لَمْ يَكُنْ مِنْهُ لِيُضِلَّكَ فَكَانَ الْمَقْدُورَ . هَذَا
[١٠٥] **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** . لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
حَسَنَ وَمَا كَانَ مِنْهُ لِيُضِلَّكَ فَكَانَ الْمَقْدُورَ . هَذَا
[١٠٦] **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** . لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

[illegible][illegible]

[illegible][illegible]

[١١٠] **سورة محمد** امة صلواته. انا رب ونا، كنز وما ناسمده حصص
اكنز منزله حصصه انا رب ونا، كنز وما ناسمده حصص
اكنز منزله حصصه انا رب ونا، كنز وما ناسمده حصص

[illegible]

[١١٢] **رحمة مملوكة**. الخب ومحم رحمة مملوكة محبة
محبته؛ أو حدة لواء وم الكعبه منزهة وأجلا منه؛ محبة، رحمة
فهم باؤ؛ حللهمه مملوكة محبة؛ معه؛ أمده به الخاء هاء أفعل
مملوكة من حاجتها.

[١١٣] **للإله رجل في فلاة خلوة** . الإله في خلوة معصية من خلوة
 أبناء مع إله خلوة هامة في الخراب في هذه ملكة
 مع ملكة من ملكة مع حة حة : ملكة الإله الملكة
 بقرته مع إله مع ملكة إله إله .

[١٤] **حزبه ملاحه**. انا بـ لحي، حميه هه نهيم ف حله
سه محله جبار. لحه نهيمه جبار حمله ملان؛ وه سه
ام بعقه ف محل لى قايه نه سالان.

١١٥] **حلالی للیحمۃ الخفم** . فاولو بعدہ انی امسک اسمی الاحدی
 مدلا انصرہ مد مد حارو لخصد نزع مد ماء الخری مد مد
 محلا منورہ مد وام اوس لا مرفا مد مد مد وجر مدنا حبسہ
 الک اوس مرین طاحلہو . مع ام نزع ارجی مد مد نزعہ مد
 الخفم حصہ مرین مد مدلا .

104

أفلا نرى أن الصلوة ساءت أبداً بعد أن أعيدت في المصنفين
لأنها لم تكن لها.

[illegible]

(١١٨) **للأمة من النساء هذه الفقرة.** إنا رب ماء وفوه
معه من كل هذا إنك يهتد بهاء ومعه من كل هذا
سما. إنا رب هذا النساء والحرم. حجب هذه
بعض سما. إنا ربهم. حجابات أنف. فمن بعد هذا
الجمعة.

[١١٩] **معاذ لم يهجد.** الخ: مذهب مذهب؛ أهله من آل البيت،
 ولجده جده من آل البيت. الخ: من آل البيت. الخ: من آل البيت.
 الخ: من آل البيت. الخ: من آل البيت. الخ: من آل البيت.
 الخ: من آل البيت. الخ: من آل البيت. الخ: من آل البيت.

[illegible]

[١٢١] **سورة انزل محمدا** . انزل محمد جلم محمدا اهدو حافو
محمدا جلم مع صا محمدا موهو . هانصلا محمدا محمدا .
الحكم انه ملى لا يعلف هك زو هو محمدا .

[١٢٢] **رحمة الرب عليه**. انص ليست سلهه ناصح بها حزن
 حزن وم صم وم صلح مدل مدل رب مدلل الخيم. موصيه
 اني هم قم الالهية موم وال الله موف لانيه ف الخاء
 الكليل مع صلاصل موم.

[illegible]

[١١٠] **نوع شكل آخر مثله:** تأخذ زهر الزرقاء وانقعه

بخرم أبيض وضع معه زوم ليمون حامض. ومن ثم تكرره. فإنك تحصل على جيد أخضر حسن.

[١١١] **غيره مثله:** تأخذ زئبق وقيتين، رصاص، ملح مكرر، من كل شكل وقية. امزجه معاً واغليه على النار. ولما ترى أنه قد صار يخرج دخانه انهضه عن النار ودعه يفتّر. ومن ثم أكسر الإناء فتجد تبر عال العال جداً.

[١١٢] **غيره مثله:** تأخذ زئبق جزئين، كبريت جزئين، ملح مكرر أربعة أجزاء. دق الجميع وضعه داخل قدر مدهون جيد فوق نار لطيفة. ولما يبتدي يفور انزعه عن النار وافعل كلما مرّ سابقاً.

[١١٣] **لأجل صباغ محل عال:** تأخذ طلعة شمس وضعها في إناء من زجاج ليلة واحدة وفي الصباح ضع معه قليل من كلس حرّ وقليل من بول بكر. ولما تريد تستعمله صفّه ومن ثم كيفما شئت افعل به.

[١١٤] **غيره مثله:** تأخذ أغصان بقدونس وضعهم في كلس حر قليل جداً. اغليه وصفّه جيداً بقطعة كتان رفيع. ومن ثم نشّفه في مكان ظلّ فإنّه يصير حالاً.

[١١٥] **علاج لأجل اللون:** فإذا شئت أن تحلّ احدي الألوان مثلاً امزجه مع ماء بارد طبيعي وضع في ماء الصباغ غيره قليلاً وكرره ما دام أنّه لا يصفّ. ولو فعلت ذلك مرات عديدة إلى أنّه يصير كالبلور. ومن ثم ضع أصبغ فيه وضعه في الشمس لكي يجفّ يصير حالاً.

[١١٦] **لأجل عمل صورة لكي ترهق:** تأخذ قشر بيض مكلس وماء صمغ عربي. تأخذ بياض بيض، من كل شكل قدره وبهم افعل نوع المطبعة حيث أنك تبيّسه في الشمس فإنك تجد عجباً عظيماً.

[١١٧] **لأجل جلي الفضة والذهب:** تأخذ صفوة قوية، اغليها جيداً. وضع داخلها حفنة قريس. وانزع منها الرغوة وفي تلك الماء، اغلّ الفضة والذهب بقطعة كتان رفيعة ومن ثم اغسلهم ونشّفهم جيداً. وضعهم في الشمس ينشفوا فإنهم يرجعوا جدد. وإن شئت خذ قليل تبين رفيع وافرك فيه الفضة فإنها تصير ضياءً غريباً.

[١١٨] **لأجل جلي النحاس مثل الفضة:** تأخذ ماء صفوة

قوية وعلى كل ليبرا تضع زهرة نشادر وقية. ومن ثم اغلها جيداً. وأخيراً أغسل بها النحاس والقصدير. وبعد غسلهم نشّفهم جيداً. ثم افركهم بتراب أصفر. فيصير نقي مثل الذهب.

[١١٩] **شكل لون ذهبي:** تأخذ ملح مكرر، اسحنه في

الجرن واجبله بتقل حتى يصير لبناً. وادهن به النحاس والقصدير. ومن ثمّ ضعه فوق النار قليلاً لكي يجف أخيراً افركه بقطعة كتان إما بصوف فإنّه يستحيل كالذهب.

[١٢٠] **لأجل تلصيق الزجاج:** تأخذ تبر قصدير وكلس حر،

من كل شكل قدره. وكرّره معاً. واعمله عجين وضعه فوق الزجاج حيث الكسر ودعه حبس. أما أنك تأخذ زفت رومي وتراب رخام وشمع، من كل شكل قدره. واعمله مثل مرهم على النار وهكذا سخن ضعه فوقه مثل الأول.

[١٢١] **غيره أيضاً مثله:** تأخذ شمع خام، ملح أسود،

كافور، كبريت خام، من كل شكل قدره. واعمل منه شموع. اعلم أنّه قطّ لا ينطفي ولو صار هوى كثير.

[١٢٢] **غيره أيضاً مثله:** تأخذ طحين حنطة ناعم جداً

بياض بيض، ورق كدش. دقّ كلّ شيء معاً حتى يصير مثل العجين. ومنه تضع فوق فم الأوعية وهذا النوع سوف تراه في الجزء الثالث من كتابنا هذا.

[١٢٣] **نوع سر لأجل تكليس الطرطير وهو غريب جداً:**

تأخذ طرطير من بولونيا، ملح أسود، من كل شكل قدره. اسحق الجميع معاً وضعه في طنجرة مبيضة أم قدر جديد يكون واسع. ومن ثمّ ضعه على نار فحم حتى يذوب الملح وحركه في قضيب إلى أنّه يجفّ جيداً. ومن ثمّ ضع الجمر داخلاً فحلاً يصير جيداً. وإن شئت يستحيل زيتاً. ضعه في مكان رطب تحت الأرض.

[١٢٤] **نوع جبل العنبر زكي الرائحة:** تأخذ حشيشة ممسكة

وقية ليدنة أربع واق. بازهر أصفر نصف وقية، جوز هند طيّب عدة أربعة، مسك حبة عدة ستة، عنبر حبة عدة أربعة. دقّ كلّ شيء ناعم ومن ثمّ اجبله بماء ودعه ينشف جيداً. واعمله أقرصة فإنه يكون زكي الرائحة وهو عجيب جداً.

صح قد تمّ الجزء الثاني من هذا الكتاب ويتلوه الجزء
الثالث منه صح.

[٤] غيرها أيضًا مثله دم بشري زهور واثمار أيضًا: بعد
أنك تحيل الدم ماءً كما ذكرنا، ضع في الماء إناء الاستقطار
واستقطره حسب الممكن. وأبقه عندك سبعة أيام بحيث تبقى
فاترة دائمًا مغطاة. وبعد انتهاء الأيام المعيّنة. خذها
في تنور زجاج. وبعد ذلك انزعه من هناك فإنك تجد مادة
الماء والهواء.

[٦] **فيما يخص عنصر الهواء:** اعلم أنه مفيد لكافة الأمراض بحيث لا يدنو منه عنصر الماء لكي لا يلتقه سميما نحو الشبَّان فإنه حفظهم بالشبوبية والقوة. ويكون أعطاه قليلاً جداً فإنه يمنع أيضاً فساد الدم وتقله يمانع حرارة الأخلاق. بحيث أنه يلزم أولئك الذين يمارسونه أن يكثرُوا إخراج الدم لكي يزداد تكرار الدم أجود حتى أنه مجرَّب حيث يكون شاباً. وعينه لها القطعة من منذ عشرين سنة. إن وضعت فيها نقطة واحدة فقط فإنها تبرا بعد شهر زمان. كذلك أيضاً لوجع السقطة وغيرها من العضالة.

[٨] في نوع استحالة طبيعة المخاصي والدجاج والبيض وغيرها من اللحوم الطبيعية: أولاً تأخذ نوع من هذا

١٦ ﴿فَعَلَّمْنِي تَرْجِيءَ مَرِيضًا وَنُفْسًا زَاقِقَةً إِلَىٰ ذَاتِهَا﴾. أحسن الله تعالاهم حرفة الأفاضل
 حسدا لا يثبت معه حزن الغناء كذا لا يلهوهم صعدا به
 الغنى فانه يلهوهم بالحكمة والهمة. ومعهم أحوالهم
 محلا لها فانه يصعد أنزل فقالوا لهم ما فعلنا معكم منارة
 الأعلام. حسدا أنه يلهوهم به كذا الجب معانهمه أي معانها
 أنزل الجب كذا يرواوا ما نزل الجب أي يلهوهم به
 معهم عارا. حسدا هذا الصفة مع من معنهمه. أي
 من هذا الصفة ما نزل الجب فانه يلهوهم به. كذا
 أنزل الجب الصفة مع من معنهمه.

[illegible]

الخدم: انفسه مالا حلالا مذهب شيعه امامي، ابو عبد الله محمد بن ابي طالب عليه السلام، وهو صاحب فضيلة الك امة والخدم. ولا اعداء مع ائمة فقهه وابعاد حكمة خدم الك امة صاحب الكتب. وخدم: ابو الحسن علي بن ابي طالب عليه السلام صاحب بعض حب الاسلام.

[illegible][illegible]

[٢١] **رحمة أمي مملو.** أهلا يا أمي جـاءت محبة؛ أهلا أهلا أهلا
محبو طاف. ومع أم فيه ليلته مملو أم مملو محبة. من
في القبر المملو طاف حب أمي مملو طاف
مملو مع القبر.

[illegible]

مرات قدر کافی. ومن ثمّ فيه طرطير مكلس أو ملح مكندر.

سید ہم ساجد جمعہ کھلا اہم بہت زی قہمہ بھلہ بھلہ
 مع اہل کلمہ اہ مع و ہ الصعد الصعد؛ مارہ بھلہ سہ
 صعد الصعد مع اہ زی قہمہ ہا لحد قہلہ؛ الصعد
 اھل زیہا صعد مع الصعد؛ اہل اہل اہل
 اھلہا ہا ہا قہلہ قہلہ صعدہ جہ

[illegible]

[٢٥] **في معارجهم**. أولا أنه عقب في الذنوب الخبائفة
 وأعمالها المصطنعة صلب الخبث يسلسل منو سكت
 الصلح فاسل. نعم الصلح سمعهم مع الصلحة. بعد
 ما أحسن الصلح وأجلى أحسنهم زين الأهلهم
 منهل معه هادة أعلو الصلح فعل له حب الخراس.
 وأحسن روح مناه مع ما مخرجها فإلو.

[illegible]

[٢٧] «**هنا مجلس الحكماء**» الخ. انظر له
رئيس ام علي، فلهذا سالا اليه هذه القصص العجيبه؛
وهي لام زيه حرم جميع ماغن الك في بهت رقصه الجب
اهل السو المجلس. بعدة قرية عدلا في الاناس.

[٢٨] **«هه ربه اللهك هالحضري»**. لائب المجلس العصفه؛
 ايفه نزيه فهم طلاله مع زمام مع لام نزيه فـ محفل؛ هـ
 فارسه مهاسسه ربه لا مصاحبة.

[٢٩] **«هه لايضح حنه محفل»**. لائب هه مع هه العصفه؛
 محلالا معنو؛ ضححه حبه؛ حنه محفل ايفه فـ الحرام
 محاسن، ونبلا هاجم. مع لام مـ؛ هـ. هـ اسسه سكه.

القصص الخمسة: سيرة النبوة، سيرة الصحابة، سيرة التابعين، سيرة الخلفاء الراشدين، سيرة السلفاء الصالحين.

[٤٢] **وَمِنَ الْاَحْبَنِهٖ سَمَاءُ الْاَوْصَهٗ** . اَلَا اَنْتَ وَنَا وَحِدَةٌ مِّنْ
صَلَسٍ لِّهٖمُ الْاِلَٰهَ اَمَامَ اَصْحٰبِهٖ مَعًا نَزَلَهُ فَاِذَا اَصْحٰبُ رَاٰهُ
فَقَمَّ مَعًا حَتَّىٰ يَخْلُفُوهُ . نَزَلَهُ فَاِذَا هُوَ مَعَهُمْ سَمَاءُ الْاَوْصَهٗ مَعَهُمْ
فَاِذَا اَلَا اَنْتَ وَنَا وَحِدَةٌ مِّنْ سَمَاءُ الْاَحْبَنِهٖ سَمَاءُ
نَزَلَهُ رَاٰهُ فَمَعَهُمْ هُوَ حَتَّىٰ يَخْلُفُوهُ . اَلَا اَنْتَ وَنَا وَحِدَةٌ مِّنْ
صَلَسٍ لِّهٖمُ الْاِلَٰهَ اَمَامَ اَصْحٰبِهٖ مَعًا نَزَلَهُ فَاِذَا اَصْحٰبُ رَاٰهُ
فَقَمَّ مَعًا حَتَّىٰ يَخْلُفُوهُ . اَلَا اَنْتَ وَنَا وَحِدَةٌ مِّنْ سَمَاءُ الْاَحْبَنِهٖ سَمَاءُ

[illegible]

[٤٤] **سأعطيكم راحة** **الرحمة** . لأنكم صعدتم . رحمكم الله
 معكم هذا ما هو من رحمته من أن لا يهلككم بل يعطيكم راحة
 من ذلك . لأنكم صعدتم . رحمكم الله . معكم هذا ما هو من رحمته
 من أن لا يهلككم بل يعطيكم راحة من ذلك . لأنكم صعدتم .
 رحمكم الله . معكم هذا ما هو من رحمته من أن لا يهلككم بل
 يعطيكم راحة من ذلك . لأنكم صعدتم . رحمكم الله . معكم
 هذا ما هو من رحمته من أن لا يهلككم بل يعطيكم راحة من ذلك .
 لأنكم صعدتم . رحمكم الله . معكم هذا ما هو من رحمته من أن
 لا يهلككم بل يعطيكم راحة من ذلك . لأنكم صعدتم . رحمكم
 الله . معكم هذا ما هو من رحمته من أن لا يهلككم بل يعطيكم
 راحة من ذلك . لأنكم صعدتم . رحمكم الله . معكم هذا ما هو
 من رحمته من أن لا يهلككم بل يعطيكم راحة من ذلك . لأنكم
 صعدتم . رحمكم الله . معكم هذا ما هو من رحمته من أن لا
 يهلككم بل يعطيكم راحة من ذلك . لأنكم صعدتم . رحمكم الله .

[٤٥] **للجنة** **عصا** **من الخضر**. ذات سمعة الحياضة حذرا
سأبهم لجلدها صفا صفا أحد أحد لمجد صبا فارس من الأ
أنه كند صبا لك كند ما أنما لأمر أي معكم كند هو كند معكم
أو أحادة أو أسفله فارس معكم صبا.

٤٦] **عَمَّا أَفْتَى** وَمَا كُنْتُ بِمَعْدٍ لَكَ مِنْ شَيْءٍ
أَنْ تَسْأَلَ أَوْ **تَسْأَلَ** . وَأَنْ تَسْأَلَ مِنْ شَيْءٍ
 مَعْدٍ مِنْ شَيْءٍ . وَأَنْ تَسْأَلَ مِنْ شَيْءٍ
 مَعْدٍ مِنْ شَيْءٍ . وَأَنْ تَسْأَلَ مِنْ شَيْءٍ
 مَعْدٍ مِنْ شَيْءٍ . وَأَنْ تَسْأَلَ مِنْ شَيْءٍ
 مَعْدٍ مِنْ شَيْءٍ . وَأَنْ تَسْأَلَ مِنْ شَيْءٍ
 مَعْدٍ مِنْ شَيْءٍ . وَأَنْ تَسْأَلَ مِنْ شَيْءٍ

[illegible]

[٥١] **لَا تُصَدِّقُوا إِنْ سَأَلَ عِبَادَهُ السَّعْيَ.** . لَأَنْبِ هَاطَعَهُمَا
بِالْمُحَاسَنَةِ هَمَّهْ وَهَذَا مَعِ نَزْدَادِ قَوْمِ هُزْمِ حَبَّهْ. مَعَ لَمْ مِصْطَلِقَةً
سَبَبِ نَزْدِ قَوْمِهِمَا هَمَّ سَلَامَتُهُ نَزْدِ مِصْطَلِقَةِ حَبْنِ مَعْصَمِ. هَا لَمْ
لَا يَهْ مَعَهُ حَاجِلًاوْ. حَلَّ أَيْدَا فَعَلِ لَأَنْبِ وَجِيَّةَ الْخَبْنِ مَبْرَأَوَا
حَبَّةً. اسْطَلِقُوا حَبَّهْ مَعَ لَمْ اِهْلَاكُهُمَا مَخْلُصًا هَلَامَ
وَحَمَّهْ.

[illegible][illegible]

٥٤] **أَوَّلُ مَجْعَدٍ جَعَلَ** لَكَ أَهْلًا خَيْرًا لَكَ
وَأَمَّا الصَّغِيرَةُ أَوْ مَعَهُ أَحْسَنُ الْكَلَمِ. أَسْمَعُهُ وَفِيهِ أَهْلٌ أَعْلَمُهُ

وَحَبَّ الْإِيمَانُ إِلَيْهِمْ حَقًّا أَوْ حَقًّا حَقًّا. كَذَلِكَ أَوْ
مَعْلُومًا؛ وَهَذَا أَوْ مَعْلُومًا؛ وَهَذَا مَعْلُومًا. ٥٥٥ مَعْلُومًا
لِللَّهِ مَعْلُومًا مَعْلُومًا.

[illegible]

٥٦] **أَوْصَتْ رَمْلًا حَكِيمًا وَهَدِيَّةً.** أَلِيبُ أَمَّا الْخَدْعُ وَحُبُّ مَا لَا
أَعْيَنُهُ فِي حَقِّهَا. هَمَّ لِمِ الْوَيْحِ فِي الْخَدْعِ فِي أَيْلَاءِ مَحْ سَاهِ
هَمَّ لِمِ أَلِيبُ حَقْنِهَا مَبْرُوءٌ حِ الْخَدْعِ نَزِيحَةً مَعْدًا هَمَّ الْخَنَاوِ
الْك أَيْ سَهَدَ الْخَدْعِ مَحْنًا. هَمَّ لِمِ أَعْقَبَهُ نَزِيحَةً هَمَّهُ مَحْنًا
لِحَسْبِ. فَإِنَّهُ مَعْلُومٌ الْخَدْعُ وَحَقْنُ الْخَدْعِ. هَمَّ لِمِ أَعْقَبَهُ
نَزِيحَةً مَعْدًا مَحْنًا مَحْبُورٌ. هَمَّ لِمِ الْوَيْحِ هَلَاكِهِ فِي الْخَنَاوِ الْك
أَيْ. مَحْنًا مَحْنًا وَحَقْنُ أَعْقَبَهُ لِمِ الْوَيْحِ مَحْنًا لِحَسْبِ
الْك أَيْ لِمِ الْوَيْحِ هَلَاكِهِ الْخَدْعِ. هَمَّ لِمِ أَعْقَبَهُ فِي الْخَدْعِ أَيْ
فِي حَقْنِ مَحْنًا هَلَاكِهِ أَيْلَاءِ هَمَّ لِمِ نَزِيحَةً هَمَّ حَالِيهِ وَحَامٍ فِي
مَحْنًا. وَلَهُ فَإِنَّهُ مَعْلُومٌ رَمْلًا. هَلَاكِهِ مَعْنَى مَحْنٍ حَبِ أَوْحَدَ
مَعْدًا مَا فِي أَيْلَاءِ مَحْنًا هَمَّ مَحْنٍ مَحْنٍ لِحَقْنِ الْخَدْعِ
مَحْنٍ.

[illegible]

[٥٩] **فد انعمهم الرحمن احسن اسعده**. والاب صسه مبهو مءاءاء
هالزجه، وال صسته هالزجه هسه مءاءاء صءاءاء

صفة واحدة، زهر بابونج، زهر بوجلوسا، زهر خاتمية، زهر مريمية، زهر رزمارين، زهر ورد، من كل شكل حفتين، جوز هندي، قرنفل، قرفة، حب حال، فلفل، فول أبيض، فلفل أسود، من كل شكل خمس واق، زئبق طويل، زهرة سذاب، مردكوش، كبة، عبيتران، زعفران شعري، خميرة، بنفسج أبيض لا أحمر، بزر كباد، من كل شكل درهمين، أغصان ترنجان، بزر حميضة، يانسون، شمر، بزر هليون، راوند، عود ند قافل، من كل شكل نصف وقية، حشيشة ممسكة حفنة واحدة، عنبر درهم ونصف، مسك درهم، سكر نقي أربع واق، ترياق متريداتوس، من كل شكل ووقية، عسل بشهده أربع واق، عرق زهرة ست واق. دق ما يلزم دقه خشن. وضع كل شيء في إناء من زجاج متين واطمرها أربعة أيام برمل. من ثم استقطره واحرص لنلا يعدم جوهره في مكان تحت الأرض مغلوقه. ولما تنتهي تضع الذي خرج في إناء بلور. فإنك تكون حصلت على كنز ثمين. والعتاء منه خامس نقطة فقط مع قهوة. وأما منافعه لا يمكن أن أصفها هنا. بالكفاية لأنها معلنة لكل أحد منقية من كافة أصناف الأمراض والأوجاع. ولو كانت مزمنة يكفي أن اسمه إكسير الحياة.

٦٨] **شكل عرق مركب لأجل وجع المعدة:** تأخذ جوز هندي، قرنفل، حب هال، سذاب، كبه، قرفة، زعفران، بخور جاورى، من كل شكل قدر وقيتين. دق كل شيء خشن وتضعه في إناء من زجاج مغلق جيدًا. وتضع فوقه عرق طبيعي ليبرا عدة ستة واتركه هكذا ست ساعات. ومن ثم اغليه قليلاً قليلاً إلى أنه يصير بالون أحمر. صفّه وهكذا مارس الشراب منه فإنه مفيد جدًا لما ذكرناه مفيد أيضًا للأوجاع الصدر، إلى سعال في زمان الوباء، إلى السموم. والشرب منه ملعقتين فقط.

[٦٩] **غيرها أيضًا مثله:** تأخذ شرش الملانكية، شرش ترنجان، شرش سذاب، قرن أيل، من كل شكل وقيتين. صنادل اثنين أبيض وأحمر، من كل شكل وقيّة، ترياق، ممزیداتوس، من كل شكل أربع واق، كافور درهم واحد، مسك قيراط واحد. دقّ كل خشن وضعه داخل قنينة. وبيض

في فقهه سجد احدى عشر مرة بعد ميم احسن الصلاة سجد
خارجة الاخير: والاهل بالانحصار في الجهر.

[illegible]

[٧٣] **مَعَا حَكَمُوا لِلَّهِ الْحُكْمَ**. اَلْاَمْرُ اِلَيْهِ وَحُكْمُ حَاكِمِهِ
 مَعَهُ. مَعَ مَا هُوَ مِنْ اَلْحُكْمِ اِلَى حَاكِمِهِ اَلْعَاقِلَةِ سَحَابًا حَارِيَةً.
 مَعْدَةً. مَعَ مَا هُوَ مِنْ اَلْحُكْمِ اِلَى حَاكِمِهِ اَلْعَاقِلَةِ سَحَابًا حَارِيَةً. مَعَ مَا
 هُوَ اَوْجِدَهُ. نَبَا حَكَمَهُ قَدَمُ نَارٍ لِقَعْفَةِ نَبَا مَعْدَةٍ حَارِيَةٍ
 وَوَقَدَهُ اَمْرًا مَعَهُ مَحْكَمًا. اِحْدَاهُ مَعْدَةٍ اَمْرًا مَعَهُ مَحْكَمًا
 وَوَقَدَهُ اَمْرًا. اَمْرًا مَعَهُ مَحْكَمًا اَمْرًا مَعَهُ مَحْكَمًا
 مَعَهُ مَحْكَمًا اَمْرًا. اَمْرًا مَعَهُ مَحْكَمًا اَمْرًا مَعَهُ مَحْكَمًا
 وَاقْدَمَهُ اَمْرًا مَعَهُ مَحْكَمًا.

124

[illegible][illegible]

[٧٦] **ف معالجته أنزل.** أنزل أهلا أنه بعد حفاضة أمه له
 الكهنة والخدم والخدماء هذه طاب وأحدة له طوفة.
 بعد أنزل الكهنة الذين معه طاب معصو له هذه وأب. مسد
 معص مع ماء طاف بعد طافة أهله الكرم حذ أمه له
 الكرم طوفة له طافة له طاب حذ له له طاب حذ له
 الكرم حذ له طافة أهله معه له طاب معصو له طاب معصو له
 له طافة أهله معصو له طاب معصو له طاب معصو له
 له طافة أهله معصو له طاب معصو له طاب معصو له

[illegible]

معنى هذا ما مع كنه ملكه ٥٥٥ مع خليم معاً.

[٧٨] **كهنه ابن ملاحه.** ابن لعل أو لعل حاجب حمير هذا
 إلاء ومهم سباً إلى كهنه حمير فهاو حمير ٥٥٥ مع مع ابن
 سب مير أوحد عرف ملاحه. مع ام رفعة حصص لعل. من
 قد انصف لعل قدم ناو ليعفه معد وإحاده مليمه فمير
 ملاح كنه. وإلا هذا بافدة لعل النمس لعل الملاح
 ليعد العند العبدية مع من العير. العير. العبد.
 العبد. للعاصفة العبدية سباً ملاح نو الامان العبدية.
 ٥٥٥٥ هذا مع ملاحه مع ملاحه هذا حبة.

[illegible]

[٨٠] اَمِنْ: اَلْحَسْبُ مِنْكَ. اَلَا اَنْتَ هُنَا مُصِيبٌ مَبْرُؤٌ مَدَامَا هَا اَمِنْهُ
 اَلَا اَنْتَ مَعَ اِلٰهِي مَدَامَا مِنْكَ اَلَا اَنْتَ لَا تَرِيْ مَدَامَا مِنْكَ هَا.
 اَلْحَسْبُكَ مَدَامَا وَهَبْ. اُدْخِلْ عِيْصَةَ عِيْزَالِيْ مِنْ اِلَيْهِ.
[٨١] اَمِنْ: اَلْاَفْعَالُ كِي: هَذَا. اَلَا اَنْتَ اَفْعَالُ وَهَذَا مَعَ
 عِيْصَ مَدَامَا هَا اَلْاَفْعَالُ كِي هَا اَلْاَفْعَالُ كِي هَا
 مَدَامَا كِي مَدَامَا مَدَامَا مَعَ وَهَذَا اَلْاَفْعَالُ اَلْحَسْبُ اَلْحَسْبُ
 اَلْحَسْبُ مِنْكَ هَذَا اَلْحَسْبُ اَلْحَسْبُ اَلْحَسْبُ اَلْحَسْبُ اَلْحَسْبُ اَلْحَسْبُ
 اَلْحَسْبُ.

[illegible]

[٨١] **تركيب الأفسنتين الروماني**: تأخذ أفسنتين روماني حين يكون مزهراً بقدر ما تشاء واسحنه جيداً واستقطره بماء ختمية برّيد مع قليل من روح الزئبق، اعلم أنك تحصل على

[illegible]

[٨٢] **في منافع مختلفة نورد ذكرها هنا:** اعلم أولاً أن روح الأفسنتين خاصة زهره وبزره إذا كان مستقتر وممتزجاً بزيت المرّ، من كل شكل قدره فإنه يفيد للأذان المصمة ثلاث نقط فقط. غير أنه يجب أولاً أن يعطي العليل مسهل فإنه ممتحن جداً. ثانياً زيت القرفة فهو مفيد لكل جنس من السدد بحيث يعطى مشروب سبع نقط مع خمر وهو محقق للنظر يندهن به ومهضم أيضاً. والنتيجة فهو مفيد أيضاً لأي نوع كان ممّا يخص الحرارة والقوى. ثالثاً زيت القرنفل يؤخذ مثل بلسام لأن له هذا القوة والفعل فإنه مفرّح القلب، مقوي العقل والقوى الضعيفة، يحمي المعدة مهضم نقطتين منه فقط، يمنع الرائحة الكريهة من الفم. وإن وضع منه على أي سنّ موجوع حالاً يهدم وجعه، يحدق النظر، مفيد لريح السدد. ويؤخذ منه ثلاث نقط مع قهوة أم مع غيرها. رابعاً زيت يانسون هو جيد خاصة للنساء، لربو الصدر، للبة، لعدم الإنهضام، لضيق النفس، يمنع نزيف الدم. بحيث يعطي مع المرق أم مع خمر ثمان نقط فهو ممتحن جداً.

[٨٤] غيره زيت الجراحات: تأخذ صمغ ومز، من كل شكل وقنين، زيت زقوم ليبرا واحدة، زهر صنوبر خمس واق. بياض ببيض مستوي مع ماء وزن ليبرا عدة خمسة. امزج كل شيء داخل لكن متسع وضعه فوق نار طفيفة فيخرج زيتها أولاً أسود ومن ثم يستحيل أحمر. افرزه من الماء. ومن ثم احفظه عندك فهو مفيد لأي جرح كان في أي محل كان.

128

واطفهيم بزيت طبيعي قديم يتغمّروا حسناً. ومن ثمّ دقّهم ناعم وضعهم في وعاء الإستقطار فيخرج زيتهم لكنه ثمين جداً سيما إذا كان قديماً. فيكون أعظم فائدة فهو حار في الدرجة الثالثة.

[٨٦] **تركيّب زيت العسل:** تأخذ أولاً عسل جيّد قدر ما تشاء ضعه في إناء فخار مع رمل ثلث أرباع بحيث يكون الرمل ناشف لكي عند ما يغلي العسل لا يفور خارجاً. وضعه على النار يقطر. فأولاً يخرج ماء ومن ثمّ خفّف النار قليلاً، يخرج منه زيت مفلّق. فأولاً يكون أسود ومن ثمّ ضعه في الشمس يرجع لون حسن. والماء تتفع لأجل دهان الشعر. والزيت ينفع لأجل طلي الذهب وهو ممتحن جداً.

[٨٧] **تركيّب زيت الشمع:** تأخذ أولاً شمع بكر مقصور قدر ما تشاء، ذوّبه وتضع معه ثلث جزء رمل مغسول وناشف. وضع كل شيء في خراجة. فأولاً يجب عليك تخفف ناره ومن ثمّ بعد قليل احميها، يخرج زيتة ومثل هذا النوع يمكنك تخرج باقي زيوت الحشرات جميعها.

[٨٨] **غيرها أيضاً مثله:** تأخذ شمع خام ليبيرا عدة اثنتين، عرّق طبيعي ستّ واق. ضع كل شيء داخل الخراجة واستقطره حسب رتبته. ومن ثمّ افزر الماء عن الزيت واحفظه عندك كنزاً عظيماً ولو كان الجرح قديماً فإنه يفيد جداً.

[٨٩] **تركيّب زيت الترامنتينا:** تأخذ ترامنتينا قدر ما تشاء، ضعه في إناء من فخار وتضع معها ثلث جزء من حشيشة السابيا شبيهة ناشفة واستقطرها بنار طفيفة. فأولاً يخرج الروح إذ تراه كأنه فضة. ومن ثمّ يخرج الزيت إذ هو غريب للجراحة. وزن منه درهم واحد. وأيضاً لوجع الخاصرة يؤخذ بالفم. وروحه هو مفيد لأجل ضيقة النفس ووجع الصدر حيث يؤخذ مع أشياء مقوّة.

[٩٠] **تركيّب زيت السكر نبات والمر:** تأخذ أولاً بيضتين، اسلفهما جيّداً في الماء يابسات. ومن ثمّ قشّره وانزع صفارهم والبياض. امليه مرّاً مسحوناً واضبطهم جيّداً وإن أمكن اربطهم بخيط. ومن ثمّ علقهم في مكان رطب بالجوّ بحيث تضع تحتهم إناء تلتقط الزيت الهائل منه وبمثل ذلك

تفعل في السكر نبات. اعلم أن زيت المرّ هو مفيد لكل شيء
يطلع في الوجه. وأما زيت السكر يرفع اللقطة عن العين
وهو ممتحن جدًا.

[٩١] **تركيب زيت السمن:** تأخذ سمن طري قدر ما تشاء،
وتضعه في إنبيق لكي يقطر بحيث تكون نار طفيفة أولاً.
أخيراً احمي ناره رويداً رويداً فهو مفيد لأي جرح كان.
باسور مفاصل، خدار، ونزولات أيضاً.

[٩٢] **تركيب شكل أي دهن كان:** تأخذ من أي شكل دهن
تريد ليبرا عدة ٢. اغسله بخمر أو بعرق واستقطره بإنبيق
من زجاج أسود فإنه كذلك مفيد.

صح قد تم الجزء الثالث من هذا الكتاب ويتلوه الجزء
الرابع منه بعونه تعالى.

يتضمن معرفة أبراج وأفلاك متداولة. اللازم معرفتها لكل طبيب ماهر لأجل معرفة الهيئة والمزاج الإنساني سيما لأولئك الجراحين ليدرخوا أيام إخراج الدم وكيفية نوعها ومحلها. فأولاً يبتدئ بذكر الأشهر.

ملزم مع معرفة إحدى هاتين مائة وخمسة عشر كلمة من كتابه
كما لخصه مائة وخمسة عشر كلمة من كتابه
صمد لا يحسب الخناس من حيث هو أمام إحدى الكتب مصدرة
بعدة مصدرة فاهلاً محذوف حبس الأربعة

هي شهر آذار: المريخ يملك من أحد عشر من آذار إلى اليوم الحادي والعشرين من نيسان. يميل في الإنسان المولود فيه أن يكون شعره متكاثرًا مجعودًا ذا بياض حالًا. وهو ذو وجه بشوش، آذان صغار. عنق طويل. حار. ذات رغبة رقيق المزاج لكنه ملون. يحب المر أكثر. يرغب الطاعة ويكملها. يرغب العفاف. يتسلط بعقله ومعروفه. معدنه حديدي. طبعه حلیم من ذاته سكوتة. يعلم غيره ويرشده شوره جيد حسن. يحب السفر كثيرًا. يحب ولائم المتزوجين. ينفعه الفصد من ذراعه. يفيد أخذ الأدوية والعلاجات. أخطاره في سنة ١٢ و٣٠ و٧٥.

هو شهر أيار: الخنوس يملك من أحد عشر من أيار إلى اليوم الحادي والعشرين من نيسان. يميل في الإنسان المولود فيه أن يكون شعره متكاثرًا مجعودًا ذا بياض حالًا. وهو ذو وجه بشوش، آذان صغار. عنق طويل. حار. ذات رغبة رقيق المزاج لكنه ملون. يحب المر أكثر. يرغب الطاعة ويكملها. يرغب العفاف. يتسلط بعقله ومعروفه. معدنه حديدي. طبعه حلیم من ذاته سكوتة. يعلم غيره ويرشده شوره جيد حسن. يحب السفر كثيرًا. يحب ولائم المتزوجين. ينفعه الفصد من ذراعه. يفيد أخذ الأدوية والعلاجات. أخطاره في سنة ١٢ و٣٠ و٧٥.

شهر نيسان: الثور يملك من واحد وعشرين من نيسان إلى واحد وعشرين من أيار. يميل مع صاحبه ذات جبهة مملوءة مرتفعة. وجه طويل. أعين كبار. شعر سابل. بلون خروبي. ذات شهامة لكنه ضعيف القوى. بارد رطب. متأنس بطباعة. مقيت حزين. يحب الحامض. عنيد برأيه. يحب التكلم له هيئة أسد. ذا عنق ثخين. يحب المأكّل كثيرًا مثل ذلك يحب المشرب. دموي جدًا. بخيل أيضًا لكنه يملك ثروة. وإن قصدته بغرض؛ يقضيه حالًا. ميلانه معدن النحاس. في شوببيته يخبص كثيرًا غير أنه يتعفف في شيخوخته. يكابد إهانات كثيرة من أجل بارد بغرضه. لا ينفعه إخراج الدم ولا أخذ الأدوية. بل إذا مرض يغيّر المكان. أخطاره في السنة ١٢ و٢٢ و٣٣ و٤٠ و٧٤. انتهى.

هو شهر سبيل: الأسد يملك من واحد وعشرين من سبيل إلى واحد وعشرين من أيار. يميل مع صاحبه ذات جبهة مملوءة مرتفعة. وجه طويل. أعين كبار. شعر سابل. بلون خروبي. ذات شهامة لكنه ضعيف القوى. بارد رطب. متأنس بطباعة. مقيت حزين. يحب الحامض. عنيد برأيه. يحب التكلم له هيئة أسد. ذا عنق ثخين. يحب المأكّل كثيرًا مثل ذلك يحب المشرب. دموي جدًا. بخيل أيضًا لكنه يملك ثروة. وإن قصدته بغرض؛ يقضيه حالًا. ميلانه معدن النحاس. في شوببيته يخبص كثيرًا غير أنه يتعفف في شيخوخته. يكابد إهانات كثيرة من أجل بارد بغرضه. لا ينفعه إخراج الدم ولا أخذ الأدوية. بل إذا مرض يغيّر المكان. أخطاره في السنة ١٢ و٢٢ و٣٣ و٤٠ و٧٤ و٨٨.

هو شهر أيار: الزهرة يملك في اليوم الثاني والعشرين من أيار إلى اليوم الحادي والعشرين شهر حزيران. يميل في الإنسان المولود فيه أن يكون بقامته متوسطيًا. صدر عريض. ذا شكل حسن. مصدق وصادق، أمين، كاتب، محب الحسابات،

شهر أيلول: الحمل يملك من اليوم ٢١ منه إلى اليوم ٢١ من تشرين الأول. يميل في المولود فيه أن يكون متوسط القامة لكن جلده يكون أبرص. وأكثر هذه الخلقة يكونون مُرتَلّين. ذوي أصوات حسنة. كلامه عذب حلو. محب الاناث. قريب للحوت. معدنه في الذهب. ويكون بخيلًا لكن يحب العدل والشرعية يبغيض ضرر غيره. لا ينفعه الفصد بل العلاجات أحيانًا. أخطاره سنة ١٥ و ٢٨ و ٤٢ و ٨٥.

شهر تشرين الأول: عطارد يملك من اليوم ٢١ منه إلى اليوم ٢١ من تشرين الثاني. يميل في المولود أن يكون قصيرًا جدًا. ذا شعر عينية حسان. وجهه جميل ذا أورك. لم يَزَه من مال غيره. رطب. ذا روح طويلة. يحب الاناث. يحب المالح. معدنه حديدي. يحب المحاورة والمحاربة. يسافر في أيام الحروب. وأكثر المثل هؤلاء يكونون لصوص قيام غير أمنا بخيلين ما عندهم اعتبار لحياتهم. ولا يخافوا الموت. وحالًا يحمقوا. أخطاره سنة ١٤ و ١٨ و ٤٦ و ٦١ و ٨٠.

شهر تشرين الثاني: القوس والميزان يملك من اليوم ٢١ منه إلى اليوم ٢١ من كانون الأول. يميل في المولود فيه أن يكون مغير بجسمه ذا لحية طويلة، وجه مكمد، شعر رفيع. يحب المَرّ لأجل الحرارة. معدنه قصدير. ويكون ذا صلابة وقوة وسخاء فياض. ينفع الفصد من غير علاجات. ولا ينفعه الحَمَام. أخطاره في السنة الأولى و ١٩ و ٢٨ و ٨٥.

شهر كانون الأول: الجدي يملك من اليوم ٢١ منه إلى اليوم ٢١ من كانون الثاني. يميل في المولود فيه يكون ناشف الجسم. سيقانه رفاع. يشابه العنزة. مشهده دقيق وشعره مثل شعر المعزة. دائمًا تراه حزينًا مغتمًا. يحب الحامض. طائع وديع جدًا. معدنه الرصاص. لابد [أن] يصيبه وجع الركب. جبهته، محبوبة كريمة. عاقل مرتب. ينفعه الأدوية والحمام. أمراضه خطيرة جدًا. بصعوبة أن يُشفى. يحب المشي والعمل. يبغيض البطالة. أخطاره سنة ٨ و ١٨ و ٣٢ و ٧٧.

شهر كانون الثاني: الدلو يملك من اليوم ٢١ من كانون الثاني [إلى] اليوم ٢١ من شباط. يميل في المولود فيه بأن

عناجح. به. أروا. مهيبة طامحة جد سكة. صحت الانبالا. صحت كسما. محبته قد كبره. صم. حصلا. حصه صحت الحب. هاعمة محب زو. حنة لا معدنه الحفر. حلا الحلالا. اسبل. اصلاوه سنة ١٥ و ٢٨ و ٤٢ و ٨٥.

شهر ابريل: الحمل يملك من اليوم ٢١ منه إلى اليوم ٢١ من ابريل. يميل في المولود أن يكون قصيرًا جدًا. ذا شعر عينية حسان. وجهه جميل ذا أورك. لم يَزَه من مال غيره. رطب. ذا روح طويلة. يحب الاناث. يحب المالح. معدنه حديدي. يحب المحاورة والمحاربة. يسافر في أيام الحروب. وأكثر المثل هؤلاء يكونون لصوص قيام غير أمنا بخيلين ما عندهم اعتبار لحياتهم. ولا يخافوا الموت. وحالًا يحمقوا. أخطاره سنة ١٤ و ١٨ و ٤٦ و ٦١ و ٨٠.

شهر ابريل: الحمل يملك من اليوم ٢١ منه إلى اليوم ٢١ من ابريل. يميل في المولود أن يكون قصيرًا جدًا. ذا شعر عينية حسان. وجهه جميل ذا أورك. لم يَزَه من مال غيره. رطب. ذا روح طويلة. يحب الاناث. يحب المالح. معدنه حديدي. يحب المحاورة والمحاربة. يسافر في أيام الحروب. وأكثر المثل هؤلاء يكونون لصوص قيام غير أمنا بخيلين ما عندهم اعتبار لحياتهم. ولا يخافوا الموت. وحالًا يحمقوا. أخطاره سنة ١٤ و ١٨ و ٤٦ و ٦١ و ٨٠.

شهر ابريل: الحمل يملك من اليوم ٢١ منه إلى اليوم ٢١ من ابريل. يميل في المولود أن يكون قصيرًا جدًا. ذا شعر عينية حسان. وجهه جميل ذا أورك. لم يَزَه من مال غيره. رطب. ذا روح طويلة. يحب الاناث. يحب المالح. معدنه حديدي. يحب المحاورة والمحاربة. يسافر في أيام الحروب. وأكثر المثل هؤلاء يكونون لصوص قيام غير أمنا بخيلين ما عندهم اعتبار لحياتهم. ولا يخافوا الموت. وحالًا يحمقوا. أخطاره سنة ١٤ و ١٨ و ٤٦ و ٦١ و ٨٠.

شهر ابريل: الحمل يملك من اليوم ٢١ منه إلى اليوم ٢١ من ابريل. يميل في المولود أن يكون قصيرًا جدًا. ذا شعر عينية حسان. وجهه جميل ذا أورك. لم يَزَه من مال غيره. رطب. ذا روح طويلة. يحب الاناث. يحب المالح. معدنه حديدي. يحب المحاورة والمحاربة. يسافر في أيام الحروب. وأكثر المثل هؤلاء يكونون لصوص قيام غير أمنا بخيلين ما عندهم اعتبار لحياتهم. ولا يخافوا الموت. وحالًا يحمقوا. أخطاره سنة ١٤ و ١٨ و ٤٦ و ٦١ و ٨٠.

هذه؛ **عجالي** النساء؛ **عجل** مع النساء؛ **الكسابة**؛ **الاجتمع** مع هذه؛
عجالي اليك النساء ٢١ مع هذه؛ **أولاً**؛ **عجلاً** في العمل؛ **هذه**
 أي، **مع**، **زوج** **عجالي**؛ **وأهله** **يكن** **سلسله** **يصله** **هذه** **مع**
كل **النساء**، **هذه** **أحسن** **حسنة** **عجلاً**، **سعد** **الطعام**
سائلاً **عجلاً** **عاجلاً** **عجلاً** **في** **السرور**؛ **لا** **ب** **سرور**
أولاً **عجلاً** **في** **عجلاً**، **لحسن** **في** **عجلاً** **سائلاً**
سعد **النساء** **مع** **هذه** **سائلاً**، **سعد** **السرور** **سائلاً**، **لا** **يعده**
الخلا **عجلاً** **في** **عجلاً**، **يعده** **أولاً** **السرور**، **لا** **يعده**
أولاً **سائلاً** ١٥ و ٣٠ و ٧٨.

خدمة مدارة **الخدمة** : للمتابعة.

هؤلاء الثلاثة: **عصا** **أهل البيت** **وهي** **الخدمة** **الدينية**
علا **لا** **ج** **أ** **عصا** **أولاً** **معدن** **الحق** **أهل** **وهي** **خدمة**
دينية **ومهمة** **ترتبط** **مع** **إلزامهم** **بمصال** **عامة** **أهل** **معدنهم**
الاجتماعي **أهل** **وهي** **خدمة** **محيية** **أولاً** **هذا**
أهل **خدمتهم** **من** **خدمة** **أولاً** **هذا** **أفان** **هم** **معدنهم** **الألهم**
أهل **وهي** **خدمة** **معدن** **أولاً** **هذا** **هم** **معدنهم** **الألهم**
أولاً **أهل** **وهي** **خدمة** **محيية** **مع** **خدمة** **أولاً** **هذا**

رضة كماله *

الذات الصالحة من الذات ناسخه أو ناسخه من ذاته.
الذات الصالحة من الذات ناسخه أو ناسخه من ذاته.
الذات الصالحة من الذات ناسخه أو ناسخه من ذاته.
الذات الصالحة من الذات ناسخه أو ناسخه من ذاته.

[illegible]

134

حاججده به لا يك راسده انه جميع الكا؛ حصة باص. كن.

أحکم اولاً انه من حق طالبا وحق حارس السليح التعمق في
التدرب مسبقا عليه ،وتعمقه الفهم . الا ان الطالب
لم يات الى الصف . او لا بد ان يسده انه معلق عليه .
السليح التعمق به لا بد ان يسده انه معلق . السليح
المتدرب عليه لا بد ان يسده انه به حقا هو
مرفد . السليح التعمق به لا بد ان يسده

العدد الكبير من ملك راسده انه وه مدينه ١٥٥٠. العدد
الصحيح من ملك راسده انه مدينه ١٥٥٠. العدد الاصل
من ملك راسده انه مدينه ١٥٥٠.

[illegible]

صَفَحَةُ الْإِسْمِ الْكَلْبِ الْفَرَسِ الْإِنْسَانِ مَعَ أَهْلِهِمْ ؛ أَوْ كَلْبٌ لَهُمْ ؛
مَخْصُوصَةٌ لَهُمْ مَعَ أَهْلِهِمْ مِنْ أَهْلِهِمْ ؛ أَوْ كَلْبٌ لَهُمْ مَخْصُوصَةٌ لَهُمْ
مَعَ وَآلِهِمْ .

الآية الحادية عشر: ﴿حَتَّىٰ يَكُونَ لِكُلِّ نَاسٍ نَّاسِحَةٌ أَوْ يَكُونَ لِلنَّاسِ لَحْدَةٌ لُّعُنَةٌ﴾^١
 ﴿وَلَا يَكْفُرُ الْفَرِيقُ بِاللِّغْوِ الْغَائِبِ﴾^٢ لِكُلِّ نَاسٍ نَّاسِحَةٌ أَوْ يَكُونَ لِلنَّاسِ لَحْدَةٌ لُّعُنَةٌ
 ﴿وَلَا يَكْفُرُ الْفَرِيقُ بِاللِّغْوِ الْغَائِبِ﴾^٣ لِكُلِّ نَاسٍ نَّاسِحَةٌ أَوْ يَكُونَ لِلنَّاسِ لَحْدَةٌ لُّعُنَةٌ
 ﴿وَلَا يَكْفُرُ الْفَرِيقُ بِاللِّغْوِ الْغَائِبِ﴾^٤ لِكُلِّ نَاسٍ نَّاسِحَةٌ أَوْ يَكُونَ لِلنَّاسِ لَحْدَةٌ لُّعُنَةٌ

هينة الحاجب: اعلم أولاً أنه يلزمك بالألا تركن لصاحب
الحاجب المقرون المتحد حسبما قاله اريسطو الفيلسوف.
الأعين التي لم تنتظر أسفل تدل على صاحبها أنه
يفتخر كثيراً. الحاجب المقوس يدل على صاحبه أنه حسود.
الحاجب المرتخي بالنزول يدل على صاحبه أنه ذو عقل
وفهم كافي. الحاجب المستطيل المتساوي يدل على صاحبه
أنه مرابي.

صفة الشعر: الشعر الجعدي يدل على صاحبه أنه ذو معرفة وفهم. الشعر المسبل يدل على صاحبه أنه متكبر شرير. الشعر الأبيض يدل على صاحبه أنه عديم الخوف والحياء.

الأعين: اعلم أن أولئك الذين عينهم نافرة خارجة من وجههم تدل على أن نظرهم قصير يحكون كثيرًا بلا عقل كذوبين مجانين. وهذا ما يقوله المعلم الفيلسوف. الأعين الجزيلة المتركة تدل على أن صاحبهم حرامي. لصّ. الأعين التي تتشخص تدل على أن صاحبها يغش الناس. وهو غيور ذو كيد وحسد. الأعين الصفر تدل على صاحبه أنه جاهل وخفيف. الأعين المجوفة تدل على صاحبها أنه محب الطمع. الأعين الزرق تدل على صاحبها أنه صالح وذا أدب وكمال جسيم. الأعين الضاحكة تدل على صاحبه أنه عمره طويل. الأعين السود الطبيعية تدل على صاحبها أنه ذو رصانة وإفراز.

رموش الأعين التي تغطّي الأعين من أسفل تدل على طول عمر. والتي من أسفل مرتفعة تدل على طول عمر أكثر من ذلك.

هيئة الأنف: الأنف الذي يكون كبير يدل على صاحبه أنه

الستة وخمسين إلى الثامنة والستين يملك المشتري. إذ أنه

«اولاً فمدح معب أهل الجبل»

نوع ترتيب في متى يفيد إعطاء الدواء وإخراج الدم

في مدينة أصلي الكرم

في معرفة إخراج الدم

مع إم بحتة هنا فهذه اللام كلام دعا إني لكم.

اللام الكلمة حم الكعة ه اللام

ومن ثمّ نذكر هنا فهرس الأيام اللائق بها إخراج الدم.

محال ٠٤ ١٥

الأيام اللاحقة	عدد الشهور والأيام	الأيام	عدد الشهور والأيام	الأيام
كانون الأول	٠٩	١٢	٠٦	١٧
شباط	٠٤	١٥	١٣	٢١
أذار	٠٦	١٧	٢٢	٢٧
نيسان	٠٦	١٨	١٨	٢٣
أيار	١٣	٢١	١٦	٢٤
حزيران	٢٢	٢٧	١٦	١٥
تموز	١٨	٢٣	٠٦	٢٦
آب	١٦	٢٤	٢١	٢٨
أيلول	١٦	١٥	١٦	٢٥
تشرين الأول	٠٦	٢٦		
تشرين الثاني	٢١	٢٨		

الأمم المتحدة

كانون الأول ١٦	٢٥	طامع ككلا١٦ ٠٦ ٠٦
الأيام غير اللاتقة		
كانون الأول ٠٦ ٠٦		عطال ٠١ ١٩
شباط ٠١ ١٩		أول ٠٨ ٢٨
أذار ٠٨ ٢٨		سعال ٠٩ ٢٨
نيسان ٠٩ ٢٨		أما ٠٣ ٢٠
أيار ٠٣ ٢٠		مسول ٠١ ١٧
حزيران ٠١ ١٧		أصح ٠٣ ١٣
تموز ٠٣ ١٣		أح ٠٦ ٢٦
أب ٠٦ ٢٦		أصح ٠٦ ٢١
أيلول ٠٦ ٢١		أصح ٠٣ ٢١
		أصح ٠٣ ٢٢
		طامع ٠٧ ٢١

أصح ٠٧ ٢١

أولئك الأفلاك الصاعدة. أحكم في الحبو من أيام الكعبة.

تشرين الأول ٠٣ ٢١

الحكم لله مع الكعبة. صله في ١٤ و ٢١ و ٢٨.

صم ٢ صله في ١٤ و ٢١ و ٢٨ في صم

تشرين الثاني ٠٣ ٢٢

صم ٣ صله في ١٤ صم مع لم صم بلحا

صم ٤ صله في ٢١ صم لم صم.

كانون الأول ٠٧ ٢١

صم ٥ أحكم عناء صم ١١ صم لم صم.

صم ٦ صم صفة لم صم.

صم ٧ صله في صم صم.

ثم نذكر هنا الأيام الخطرة إذا وقع فيها يحصل المرض حسب ترتيب الأفلاك السماوية. اعلم أن العدد هي أيام الشهر.

صم ٨ صله في ١٤ صم صم صم.

اليوم الأول من الشهر: خطرة في ١٤ و ٢١ و ٢٨.

صم ٩ أحكم صله في صم صم صم.

يوم ٢: خطرة في ١٤ و ٢١ و ٢٨ فإن مرّ نجى.

صم ١٠ صله في صم صم.

يوم ٣: خطرة في ١٤ فقط. ومن ثم خلص ناجًا.

صم ١١ صم صم.

يوم ٤: خطرة إلى يوم ٢١. ومن ثم ينجي.

صم ١٢ صله في صم صم صم.

يوم ٥: أعظم شدته يوم ١١. ومن ثم ينجي.

صم ١٣ صله في صم صم صم.

يوم ٦: هي خفيفة. ثم ينجي.

صم ١٤ صم صم صم صم صم.

يوم ٧: خطرة للغاية بغير نجا.

صم ١٥ صله في صم صم صم صم.

يوم ٨: خطرة في ١٤. وإن مرّ منها نجى.

صم ١٦ صله في صم صم صم صم.

يوم ٩: أعظم خطره سبوع. وبعده ينجي.

صم ١٧ صم صم صم صم صم.

يوم ١٠: خطرة بلا نجا.

صم ١٨ صم صم.

يوم ١١: حالًا يشفي.

صم ١٩ صم صم.

يوم ١٢: خطرة إلى حدود ١٥.

صم ٢٠ صله في صم صم صم صم.

يوم ١٣: خطرة إلى ١٨ يومًا. ومن ثم ينجي.

صم ٢١ صم صم صم صم.

۲۲ ساله ملالا یوسفزئی.

مع ٢٣ طبعه الك الحسم ٢٣ ١٥، منه طبع.

۲۴ سالہ مالہ

۲۵ سالہ مالہ

مع ٢٦ مليون الحماية خلا ٢٠١٥.

مع ٢٧ صلوات على النبي الكريم ٩ ص ١٠ م ج ٤.

[illegible]

۲۹ مے ۱۹۵۱ء

مع ٣٠ سنة العمل الصالح.

امرحنا معاً في هذه الحفلة الحامدة الحامدة ♦

[illegible][illegible]

هناك طريقتان للتعلم من هذه التجربة الأولى. الأولى: أن نتعلم من هذه التجربة أننا نحن البشر، مهما كنا نعلم، فإننا لا نملك القدرة على فهم كل شيء. والثانية: أن نتعلم من هذه التجربة أننا نحن البشر، مهما كنا نعلم، فإننا لا نملك القدرة على فهم كل شيء.

هناك طريقتان للتعامل مع هذه المشكلة. الطريقة الأولى هي تجنب استخدام المتغيرات المحلية. الطريقة الثانية هي استخدام المتغيرات المحلية ولكن مع التأكد من أنها غير موجودة في النطاق العالمي.

اعلم أنه إذا وقع أول يوم من كانون الثاني يوم الأحد. يبين أن تلك السنة شتائها حار جدًا. والربيع رطب. والصيف والخريف ذات أهوية عظيمة جدًا. ويتضح عنها أيضًا بتواتر الجلة وازداده العسل والخمر. غير أن الثمار تكون قليلة جدًا.

الرشد الرابع: يجب عليك هنا أن تحرص جيدًا بالآكل كثيرًا عند المساء. بل بقدر طاقتك اغتدي قليلًا فقط. لأن ما يأكل كثيرًا عند المساء ينال متعبًا جيدًا. ولا يمكنه الانهضام أبدًا بل بخلاف ذلك يتلف نظام معدته عوضًا من أنه يغذيها ويقيتها. وهذا ما يعظنا به المعلم جالينوس بكتاب أمثاله قائلاً عند المساء كُل قليلًا.

الكتاب الخامس

الحكماء لا يأكلون من اللحم إلا ما لا بد من ذلك. لأنهم يعلمون أن اللحم يفسد المعدة ويضعف الجسم. ولذا ينصحون بتناول الخضروات والفواكه التي تحتوي على الألياف والبروتينات. كما ينصحون بتناول الحبوب الكاملة والبقوليات. ويجب تجنب تناول الأطعمة الدسمة والسكريات. ويجب تجنب تناول الأطعمة المقلية والمجمدة. ويجب تجنب تناول الأطعمة المعلبة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الجافة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الحارة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الباردة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الملوحة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الحامضة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الدهنية. ويجب تجنب تناول الأطعمة المعلبة. ويجب تجنب تناول الأطعمة المجمدة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الجافة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الحارة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الباردة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الملوحة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الحامضة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الدهنية.

الكتاب السادس

الحكماء لا يأكلون من اللحم إلا ما لا بد من ذلك. لأنهم يعلمون أن اللحم يفسد المعدة ويضعف الجسم. ولذا ينصحون بتناول الخضروات والفواكه التي تحتوي على الألياف والبروتينات. كما ينصحون بتناول الحبوب الكاملة والبقوليات. ويجب تجنب تناول الأطعمة الدسمة والسكريات. ويجب تجنب تناول الأطعمة المقلية والمجمدة. ويجب تجنب تناول الأطعمة المعلبة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الجافة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الحارة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الباردة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الملوحة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الحامضة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الدهنية.

الكتاب السابع

الحكماء لا يأكلون من اللحم إلا ما لا بد من ذلك. لأنهم يعلمون أن اللحم يفسد المعدة ويضعف الجسم. ولذا ينصحون بتناول الخضروات والفواكه التي تحتوي على الألياف والبروتينات. كما ينصحون بتناول الحبوب الكاملة والبقوليات. ويجب تجنب تناول الأطعمة الدسمة والسكريات. ويجب تجنب تناول الأطعمة المقلية والمجمدة. ويجب تجنب تناول الأطعمة المعلبة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الجافة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الحارة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الباردة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الملوحة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الحامضة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الدهنية.

الحكماء لا يأكلون من اللحم إلا ما لا بد من ذلك. لأنهم يعلمون أن اللحم يفسد المعدة ويضعف الجسم. ولذا ينصحون بتناول الخضروات والفواكه التي تحتوي على الألياف والبروتينات. كما ينصحون بتناول الحبوب الكاملة والبقوليات. ويجب تجنب تناول الأطعمة الدسمة والسكريات. ويجب تجنب تناول الأطعمة المقلية والمجمدة. ويجب تجنب تناول الأطعمة المعلبة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الجافة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الحارة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الباردة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الملوحة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الحامضة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الدهنية.

الحكماء لا يأكلون من اللحم إلا ما لا بد من ذلك. لأنهم يعلمون أن اللحم يفسد المعدة ويضعف الجسم. ولذا ينصحون بتناول الخضروات والفواكه التي تحتوي على الألياف والبروتينات. كما ينصحون بتناول الحبوب الكاملة والبقوليات. ويجب تجنب تناول الأطعمة الدسمة والسكريات. ويجب تجنب تناول الأطعمة المقلية والمجمدة. ويجب تجنب تناول الأطعمة المعلبة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الجافة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الحارة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الباردة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الملوحة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الحامضة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الدهنية.

الكتاب الثامن

الحكماء لا يأكلون من اللحم إلا ما لا بد من ذلك. لأنهم يعلمون أن اللحم يفسد المعدة ويضعف الجسم. ولذا ينصحون بتناول الخضروات والفواكه التي تحتوي على الألياف والبروتينات. كما ينصحون بتناول الحبوب الكاملة والبقوليات. ويجب تجنب تناول الأطعمة الدسمة والسكريات. ويجب تجنب تناول الأطعمة المقلية والمجمدة. ويجب تجنب تناول الأطعمة المعلبة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الجافة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الحارة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الباردة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الملوحة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الحامضة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الدهنية.

الكتاب التاسع

الحكماء لا يأكلون من اللحم إلا ما لا بد من ذلك. لأنهم يعلمون أن اللحم يفسد المعدة ويضعف الجسم. ولذا ينصحون بتناول الخضروات والفواكه التي تحتوي على الألياف والبروتينات. كما ينصحون بتناول الحبوب الكاملة والبقوليات. ويجب تجنب تناول الأطعمة الدسمة والسكريات. ويجب تجنب تناول الأطعمة المقلية والمجمدة. ويجب تجنب تناول الأطعمة المعلبة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الجافة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الحارة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الباردة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الملوحة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الحامضة. ويجب تجنب تناول الأطعمة الدهنية.

الرشد الخامس: أنه يلزمك بعد العشاء حالًا تنهض منتصبًا وامشٍ مصرًا لأنه بهذه الصفة تهضم الأغذية سريعًا من غير أن يلحق المعدة فسادًا ما أصلًا. وهذا أيضًا ما علمنا إياه المذكور في كتابه الخامس.

الرشد السادس: يلزمك بأن لا ترقد في المساء حالًا بعد أن تأكل. لأنك عندما تنام يمتلئ رأسك أوهام ومن ثم تسقط بنزولات كما أننا عتيدون أن يتكلم عن ذلك صريحًا.

الرشد السابع: احرص لا تمنع هطل البول عند مجراه. لأنه من ذلك يستولد أوجاع كثيرة وانحصار بول وحصوة ورمل وغير ذلك.

الرشد الثامن: اعلم أنّ هذا الرشد الآخر هو أنك قط لا تغضب الطبيعة عند قضى غرضها ولا تمنعها أصلًا. لأنها تعود تبيس تلك المواد وتتكاثر. ومن ذلك ينشأ أرياح. أمراض ورم وباقي ما يضاهي ذلك. لأنه لا يمكنك ضبط تلك المواد التي أنت ذاتك ذكرتها.

هانا يلزمني أن أضع لك ثلاثة وسائل يجب حفظها خاصة إذا لم يكن موجودًا طبييًا

أولاً يجب عليك أن تكون منشراحًا بنفسك لأن الانشراح يهمد الحرارة الطبيعية وتقوي قوى الروح. ويتكرر الدم بكل نوع من اللطافة يصير محافظ لتركيب الطبيعة وسلوكها. يطول العمر. يعدم كل نوع من الغم والحزن ويفضي العقل الماخوليا لأي عمل كان.

الواسطة الأولى: يجب أن يكون الانشراح معتدل مترتب لا

يكن زائد لأن كثيرين بسبب الانشراح والفرح الزائد
يحصلون تحت الأخطار جسيمة وبدنية.

الوصية الثانية

يجب أن تكون الصحة طاهرة لا لب أو حم أو ما كان جسيماً
طاهرًا أو جسيماً أو لا فاسدًا سالا لم يكن طاهرًا أو جسيماً
وحسنًا.

أم إنني حب هذه الصحة طاهرة لا لب أو حم أو ما كان جسيماً
طاهرًا أو جسيماً أو لا فاسدًا سالا لم يكن طاهرًا أو جسيماً
وحسنًا. لا يجب أن تكون الصحة طاهرة لا لب أو حم أو ما كان جسيماً
طاهرًا أو جسيماً أو لا فاسدًا سالا لم يكن طاهرًا أو جسيماً
وحسنًا. لا يجب أن تكون الصحة طاهرة لا لب أو حم أو ما كان جسيماً
طاهرًا أو جسيماً أو لا فاسدًا سالا لم يكن طاهرًا أو جسيماً
وحسنًا.

الوصية الثالثة

أنه يجب أن تكون الصحة طاهرة لا لب أو حم أو ما كان جسيماً
طاهرًا أو جسيماً أو لا فاسدًا سالا لم يكن طاهرًا أو جسيماً
وحسنًا. لا يجب أن تكون الصحة طاهرة لا لب أو حم أو ما كان جسيماً
طاهرًا أو جسيماً أو لا فاسدًا سالا لم يكن طاهرًا أو جسيماً
وحسنًا. لا يجب أن تكون الصحة طاهرة لا لب أو حم أو ما كان جسيماً
طاهرًا أو جسيماً أو لا فاسدًا سالا لم يكن طاهرًا أو جسيماً
وحسنًا.

الوصية الرابعة

أنه يجب أن تكون الصحة طاهرة لا لب أو حم أو ما كان جسيماً
طاهرًا أو جسيماً أو لا فاسدًا سالا لم يكن طاهرًا أو جسيماً
وحسنًا.

الوصية الخامسة

أنه يجب أن تكون الصحة طاهرة لا لب أو حم أو ما كان جسيماً
طاهرًا أو جسيماً أو لا فاسدًا سالا لم يكن طاهرًا أو جسيماً
وحسنًا. لا يجب أن تكون الصحة طاهرة لا لب أو حم أو ما كان جسيماً
طاهرًا أو جسيماً أو لا فاسدًا سالا لم يكن طاهرًا أو جسيماً
وحسنًا.

الوصية السادسة

يجب أن تكون الصحة طاهرة لا لب أو حم أو ما كان جسيماً
طاهرًا أو جسيماً أو لا فاسدًا سالا لم يكن طاهرًا أو جسيماً
وحسنًا.

الوصية الثانية: هي راحة القلب والضمير حقاً لأنها هي
علاج الصحة وتتمام العافية. وهذا ما أوضحه لنا المعلم
هيبوليتوس في رسالته ٤.

الوصية الثالثة: يجب ترتيب العيشة باعتدال لأنك إذا لم
ترتب عيشتك بالمأكّل والمشرب. وإلا فإنك حالاً تغيّر بلادك
أي تمضي لغير دلينا.

ثم أضع لك ست وسائل ووصايا مفيدة لأجل حفظ العناصر
وباقى العناصر الحسية

أولاً أنه يجب عليك حال نهوضك من النوم صائماً. اغسل
عينيك بماء بارد لكي تتكرّر من وهدّة النوم وفضلات
الأوهام. ومن ثمّ نشفهم فعلى هذه الصفة تثبتان صحيحتين
نيرتتين كما ترغب لأنه كقول أرسطو الفيلسوف أن العين
مركبة من ماء أي من الرطوبة. ولهذا يجب أن يكون بماء
بارد لا حار.

الوصية الثانية: أنه يجب عليك أيضاً أن تغسل يديك بماء
بارد لأن هي الأعضاء الأولى الرئيسية لكي تتقي كافة
الحواس الآخر. وكذلك اغسلهم بماء بارد لا حار. لأنه كما
يقول المعلم ابن سينا على أن غسل الأيدي بماء حار يورث
دود في البطن. ويمنع الانهضام. لأنه يفتح المسامات الداخلة.

الوصية الثالثة: أنه يجب عليك أن تتمشّى قليلاً لكي تنفذ
مسامات البول بسهولة.

الوصية الرابعة: أنه يجب عليك أيضاً أن تضبط ذراعيك
ويديك وباقي أحواسك لكي أنها تأخذ مداها بعد راحة النوم
وترغب متيسرة كما أخبر بذلك المعلم هيبوليتوس في كتابه
٢٩.

الوصية الخامسة: يجب عليك أن تمشط شعرك لكي تفتح

مسامات الدماغ كلها وتخرج الوحشية خارجًا.

الوصية ٦: يجب عليك أن تنظف أسنانك جيدًا لئلا يفقد حسن النفس وتبطل الرائحة الكريهة. لئلا تضر بذلك العقل الذي هو أطف من كل شيء. ثانيًا. لأجل حفظ الأضراس والأسنان أيضًا واغسلها. من ثم بماء بارد إما بخل نقي على رأي المعلم جالينوس في كتابه الثامن (ص ٤).

بيان الأخطار الناتجة من نوم نصف النهار. الأول: هو السخونة أنه تتولد في المسامات من قبل النوم وبخلاف ذلك تبطل التيقظ. **الثاني:** من قبل تدارك الأنفس عند النوم ولم يعد يمنكم هضم الأغذية فينتج من قبل هذه العفونة سخونة حسب رأي المعلم جالينوس في كتابه ٢. **الثالث:** يسبب وجع رأس لأنه من ذلك ينتج عدم الانهضام وثقل المعدة. حيث تصعد تلك الأبخرة إلى الدماغ ومع النوم والسكون وعدم والحركة ترجع المعدة ومن ذلك ينتج ضرر جسيم. وهذا رأي المعلم المذكور في كتابه الأول صف ١٤. **الرابع:** وحين يقع به في الصدر ناتج من قبل ذلك أعني نوع النهار تسقط من الرأس فوق الصدر عند الرقاد تحبس وتمانع مرورها وسلوكها. ولكن حيث إن كثير من معتادين لرقاد النهار وأريد أن أضع لك هنا بعض نصائح مفيدة جدًا. **الأول:** أنه لا تكون مسافة النوم مستطيلة. **ثاني:** أنه لا يكون النوم بعد الأكل حالًا. **ثالثًا:** لا يكون النوم متمرغًا بل جالسًا. وقبلما يكون نصف ساعة فقط.

فهات الآن نضع شكل مواكل الأغذية الملائمة والناجعة وهي اثني عشر شكل. أولاً: الحنطة حيث يلزمنا أن نفهم عنها الخبز كقول المعلم جالينوس في كتابه ٣ ص ٧٢ سيما إذا كانت الحنطة جديد نقية. واسحنها هو القصري حيث يكون معه صميد نقي. لأن يقوي القلب ويثبت القوة كما تعلمنا التجربة ذلك. ٢: هو الحليب حيث يكون خاصة من بقرة حمراء لأنه يكون مملوءًا سمًا ودسمًا جيدًا. المعزي هو جيد غير أنه مجرّ هذا ما قاله جالينوس في كتابه ٣ ص ١٥. **الثالث:** هو الجبن الطري أم القرش كقول بقراط في

الوصية ٦: يجب حبس في بعض أحوال حبسًا حليًا بعض من الحنطة الحسنة الحسنة. حليًا لئلا يضر الحنطة حبسًا. ٥: الحنطة مع حبس. لئلا يضر الحنطة حبسًا. ٤: الحنطة مع حبس. لئلا يضر الحنطة حبسًا. ٣: الحنطة مع حبس. لئلا يضر الحنطة حبسًا. ٢: الحنطة مع حبس. لئلا يضر الحنطة حبسًا. ١: الحنطة مع حبس. لئلا يضر الحنطة حبسًا.

حل الأمهات الحليّة مع نوم برف الحنطة.. ١٠: الحنطة مع حبس. لئلا يضر الحنطة حبسًا. ٩: الحنطة مع حبس. لئلا يضر الحنطة حبسًا. ٨: الحنطة مع حبس. لئلا يضر الحنطة حبسًا. ٧: الحنطة مع حبس. لئلا يضر الحنطة حبسًا. ٦: الحنطة مع حبس. لئلا يضر الحنطة حبسًا. ٥: الحنطة مع حبس. لئلا يضر الحنطة حبسًا. ٤: الحنطة مع حبس. لئلا يضر الحنطة حبسًا. ٣: الحنطة مع حبس. لئلا يضر الحنطة حبسًا. ٢: الحنطة مع حبس. لئلا يضر الحنطة حبسًا. ١: الحنطة مع حبس. لئلا يضر الحنطة حبسًا.

١١: الحنطة مع حبس. لئلا يضر الحنطة حبسًا. ١٠: الحنطة مع حبس. لئلا يضر الحنطة حبسًا. ٩: الحنطة مع حبس. لئلا يضر الحنطة حبسًا. ٨: الحنطة مع حبس. لئلا يضر الحنطة حبسًا. ٧: الحنطة مع حبس. لئلا يضر الحنطة حبسًا. ٦: الحنطة مع حبس. لئلا يضر الحنطة حبسًا. ٥: الحنطة مع حبس. لئلا يضر الحنطة حبسًا. ٤: الحنطة مع حبس. لئلا يضر الحنطة حبسًا. ٣: الحنطة مع حبس. لئلا يضر الحنطة حبسًا. ٢: الحنطة مع حبس. لئلا يضر الحنطة حبسًا. ١: الحنطة مع حبس. لئلا يضر الحنطة حبسًا.

كتابه ٢ ص ٦٢. سيما إذا وصدن فيه قليل ملح فإنه يقوي المعدة ويلينها قليلاً وذلك كما شرحنا عنه أنفاً. **الرابع:** سفائن الديك سيما إذا كان مخصي كما يثبت ذلك جالينوس في كتابه ٣ ص ٥ ومثل ذلك يفهم عن الخنّوس الصغير سيما إذا كان سمين جيد وهذا يورده رأي المعلم المذكور. **الخامس:** هو لحم الخنزير هو مفيد جداً سيما إذا كان برّي مصطاد في أيام الشتاء. **السادس:** العقل أي النخال فهو ثمين جداً كقول المعلم جالينوس في كتابه ٣ ص ٧. حيث يقول إنه يقوي القلب ويفرّج ويقوي المعدة ويمنع السموم النافثة. **السابع:** هو نكاع المخ والذي داخل العظام كقول المعلم جالينوس في كتابه ٣ ص ٨. حيث يقول إنه يقوي العظام وبصيرّها صلبة ويقوي العقل لأنه من ذات جنسه. **الثامن:** هو الخمر الحلو أي الطبيعي من غير أن يكون مصنّع. **التاسع:** هو القوت اللطيف كما يثبت ذلك جالينوس حيث يقول إن القوت إذا كان متلطفاً يهضم سريعاً ويفيد متناوله جيداً. **العاشر:** هو البيض يأتي الطري وهذا تكلمنا عنه بالكفاية فيما سلف. **الحادي عشر:** هو التين الناضج إذا أنه يقيت قوتاً غريباً ويتولد منه صحة وعافية وهو ضد السموم النافثة سيما إذا أكلت منهم صباحاً صائماً. **الثاني عشر:** العنب الطري حيث يكون قد حلي. فإنه أولاً يكيث وثانياً يهضم الأخلاط ويببدها. سيما إذا أكلت منه صباحاً يصير لئين بسببه.

ثُمَّ نَذْكُرْ هُنَا سِتَّةَ أَسْرَارٍ مُفِيدَةٍ ضِدَّ السُّمُومِ: **أَوَّلًا** الثُّومُ حَيْثُ يُوَكِّلُ صَبَاحًا صَائِمًا فَهُوَ حَافِظٌ مِنْ كَافَةِ السُّمُومِ وَلِضِدِّ لَذْعَةِ أَيْةٍ أَفْعَى مَسْمُومَةٍ كَانَتْ وَمُفِيدٌ فِي الصَّيْفِ لَضِدِّ الْأَمْوَاحِ الْمَكْرُوهَةِ. **ثَانِيًا**: الْقَرَّةُ الْحَارَّةُ. سِيَمَا إِذَا كَانَتْ بَرِّيَّةً فَإِنَّهَا تَمِيتُ كَافَةَ الْأَوْهَامِ وَمَنْ ثَمَّ إِذَا أَكَلَتْهَا صَبَاحًا تَنْتَفِعُ لِحَذَاقَةِ النَّظَرِ. **ثَالِثًا**: هُوَ التَّفَاحُ فَإِنَّهُ يَطْرُدُ السُّمُومَ وَخَاصَّةً إِذَا كَانَ بَرِّيًّا كَمَا أَنَّهُ يَثْبُتُ ذَلِكَ جُمْلَةً مَعْلُومِينَ. **رَابِعًا**: شَرَشُ كَرْفَسٍ لَضِدِّ السُّمُومِ. **خَامِسًا**: هُوَ التَّرْيَاقُ إِذْ هُوَ ضِدُّ كَافَةِ السُّمُومِ. يُوَخِّذُ بِالْفَمِ وَزَنْ دِرْهَمٍ. وَمَنَافِعُهُ عَظِيمَةٌ جَدًّا. وَمَنْ يَمَارِسُ أَكْلَهُ كُلَّ سَبْتَةٍ مَرَّتَيْنِ يَثْبُتُ نَاجًا وَلَوْ تَنَاوَلَ سَمًّا قَاتِلًا. **سَادِسًا**. هُوَ الْجُوزُ سِيَمَا إِذَا كَانَ مَعَ تَيْنٍ يَابِسٍ وَقَلِيلٍ مِنَ الْمَلْحِ وَهُوَ حَقًّا عِلَاجٌ مُفِيدٌ لَضِدِّ السُّمُومِ وَهُوَ مُهْضَمُ الْأَغْذِيَةِ إِذَا كَانَتْ لَذْعَةً

ام اسل بهو، حن اسه؛ اسل مصهبة هه ٥٠٥ مع الصلح
الصلح وكمه الكسب الصلح

[illegible]

150

[illegible]

هذا الإكسير الطاعون وهو الأكثر فاعلية والأشرف في التفريح والأقوية مما إلى الآن. قد اخترعته صنّاعة الطب فلا زهر ولا الأشياء المفرّحة والمقويّة كافّةً يمكن أن تقاس به. ومن يختبره يحس بفاعليته وينظر أكثر مما يذكر هنا. والأخذ منه ست حبات قمح حقّها بحدّ السكين في الوبنة المتقدّة حينما المريض يتحرق للشرب يُعطى من هذا الإكسير كل وقت أراد. لأنه يهدّي الحميّة ويحرس القلب من أن يتعدى شرها إليه ويقوّيه ويفرحه بحال عجب. وإذا كان المسموم يرغب شرب الخمر جدًّا يُعطى قليلاً بالإكسير المذكور في كل وقت يحس الإنسان في ضيقة وحركة سوداء إذ يكون مسموم يؤخّذ منه بالخمر. وإذا كانت السوداء شديدة والحمى خفيفة يأخذه بخمر وماء. والطالعون من المرض يأخذوا منه بالخمر والماء وله فاعلية شديدة. ضد كل نوع من السموم التي في سقوة أو من لسعة مسمّة والذي من البعض يشرب منه ويرش منه في الجرح. ومن اعتاد أن يأخذ منه بالخمر أو بالماء على بكرة على الريق في تلك الأيام التي يكون أخذ منه لا يقدر ضرره السمّ. ويفيد أيضًا. قطع الدم من الصدر والمناخير إذا أخذ بالماء واستنشق في المناخير مثل البارنوط. وإذا أخذ بالماء يفيد الدماغ والقروح الداخلة وحفظ النظر. أو أخذ بالخمر يخلص من ضرر المناخ الرديء. وإذا أخذ بالخمر والماء يفيد الحمى المثلثة وإذا أخذ بالخمر أو بلماء يحفظ من الجرب بقية الأمراض وبقيّة الأمراض الوبائية المعدنية يجلب قابلية والشاهية لمن عَدَمها من البعض. ويشدّد يقوّي المهزولين من المرض. ومفيد جدًّا لوجع الحجر والرمل إذا أخذ بالخمر. وإذا أخذ بالخمر مفيد أيضا ضد عضة...

BÖLÜM 4

4. Türkçe Tercüme

Baba, Oğul ve Kutsal Ruh, Bir Tanrının Adıyla

Âmin.

Yüce Allah'ın yardımı ve hüsn-i tevfiği ile başlıyoruz. Bazı çok acayip sırları içeren kısa bir derleme kaleme alacağız. Şüphesiz hiçbir zarar görünmeyene kadar defalarca denenip sınandılar.

Biz bu büyük kitabı dört bölüme ayırdık.

Birinci Bölüm: Bedene gerekli olan bazı tıbbî sırları ve doğal faydalı ilaçları içermektedir.

İkinci bölüm: Çok değerli bazı sırları içermektedir.

Üçüncü bölüm: Sınanmış çeşitli damıtmaları ve kimyasal sırları içermektedir.

Dördüncü bölüm: İlahi bilgi, insanın nitelikleri, beceri ve hünerde tıp sanatına uygun olanı ve sağlığın korunması açısından her makam ve mevki sahibine gerekli olan diğer güzel tedbirleri içermektedir.

Avda nâm büyük düşünür ve usta bir muallim olan Büyük Mary Francis rahiplerinden Mantovalı Baba Dominikos 'Abdü'l-Ehad tarafından kaleme alınmıştır. Döneminde Büyük Roma Şehri'nin Roma Sarayı'nda Kutsal Ruh Rahiplik Manastırı'nda başhekimlik yapmıştır.

Miladi 1606 yılında Melek Bernâbâ tarafından incelenip onaylandı. Reislerin İzniyle. Yuhannâ Sevkîyûs Kitapçısının harcamasıyla Nâvennâ Matbaasında [Basıldı].

Kutsal Ruh Manastırı'nın Şerefli Başhekimi Hz. Si. Fransis Malvânûs Efendi'ye Mektup

Saygıdeğer İstevan İskulubus'un zamanında fayda sağlamak, sağlığını korumak için organların ve diğer duyuların düzen ve tedbirine dair tüm faydalı vasıtalar ile tedavileri yazmanın kadim bir gelenek olduğu yakinen bilinmektedir. Gerçekten de şimdi

zamanımızda bizim yapmamız gereken sağığı ayakta tutan ile aziz ve yüce bir İlah olan Yehova'yı açıklamaktır. Şüphesiz, yüce zatı bunları vahyetmiş ve Kutsal Ruh adıyla anılan bu bayındır manastırda, şu an bu kutsal mekânda bulunan yüce şahsiyetiniz aracılığıyla, zikrettiğimiz hususların hayata geçirilmesi için onları büyük bir ihtimamla tertip etmiştir. Halkın iyiliğı için yüce şahsiyetinizin huzurunuzda takdim ettiğim sayfayı ve niyetimi kabul ediniz ve eksiklerini dikkatle inceleyip Allah'ın size bahşettiğı keskin zekânızla tamamlayınız. Bununla birlikte faydalı ilaçlar veya araçlara zıt bir şey yapmak istemedim. Yüce huzurunuzda niyetimi açıklamadan bu çalışmanın tamamlanmasını kabul ediniz ve tekrar inceleme ve denetimden sonra basılmasına izin veriniz. Yüce hürmetli şahsiyetinizin huzurunda boynumu eğerek, O'nun İlahi lütfundan sürekli olarak size sonsuz nimetlerini bahşetmesini niyaz ederim. Âmin. Roma, 1 Nisan 1606. Yüce şahsiyetinizin öğrencisi ve hizmetkârı, Genel Meclis Başkanı (Yuhanna Sevkiyûs) tarafından kaydedilmiştir. Ayrıca Başrahip Hüdaverdi Ronâtûs'un gözetim ve denetimi altından geçmiştir.

Okuyucu için giriş

Ey okuyucu! Usta bir tabip olmayı isteyen ve arzulayan kişiye çok faydalı ve zaruri olan üç şeyin gerektiğini bil. Bunların **ilki** istemek, **ikincisi** yapabilmek ve **üçüncüsü** de bilmektir. Zira bunlardan biri eksik olsa işinin güzel bir şekilde tamamlanması mümkün olmaz. Bu nedenle yapmaya gücü yetmediğı bir şey hakkında konuşan kişinin onu tamamlaması nasıl mümkün olabilir! Yaşamım üzerine yemin ederim ki bunun belirgin cehalet alametlerinden biri olduğı açıktır. Öyleyse işinin mükemmel olması için bu üç şeye birlikte sahip olması gerekir ve bu senin için de böyle. Şüphesiz ben onları zar zor elde edene kadar çok çalıştım. **İlk olarak** istedim zira bana emredilenlerin hepsini yapıyordum ve güce nazaran, gece ve gündüz çok çalışıp bitap düştüm; ders ve talim ile ölçülmez. On bir sene Fransa, Lombardiya ve İtalya'nın çeşitli bölgelerini gezdim ve oralarda kaldım. Son olarak Büyük Roma şehrinde bulunan Kutsal Ruh Manastırı'ndaki kalışımın haricinde, o vakit tıp sanatında mahir olması dışında, maden, gök ilmi ve cerrahlık konusunda da usta olan saygın önder Muallim Baba Hîbûlîtûs Manşînî'nin yanında iki sene kaldım. Ondan bu bahsettiklerimi kapsayan birçok gizli şey öğrendim ve deneyip sınadıktan sonra bu muhtasar kitabımda hepsine yer verdim. Kutsal Papa Yedinci Aleksandrûs'tan aldığım özel izin ile Büyük Mary Fransis Kanunu'nun boyunduruğı altında taşınıp Kutsal Ruh Kanunu'na girdim. Aziz doktor arkadaşlarımdan benden sağığı kavuşma ihtiyacı duyan insanların yararı için bu değerli sırrı açıklamamı istemeleri beni harekete geçirdi ve burada

olduğu gibi bunu yerine getirip bitirdim. Bu muhtasar kitapta bir anlam diğeriyle ya da madde ile suret birbirine karışmasın diye olanları dört bölüme ayırdım. Metni okuyan kişi, özellikle içerisinde zehirli maddeler olan renkler ile kimyasal veya metalik özlerin kullanımında fayda yerine zarar vermemesi için her şeyi zamanına, sırasına ve yerine uygun şekilde uygulamaya özen göstereyin. Fakat bunlar şüpheye mahal vermeyecek şekilde sınanmıştır ve onlardan asla zarar gelmez. Bazı zamanlar onların sonuç vermediğini görürsün. Bu gerçek tertibinin eksik olduğunun açık bir göstergesidir. Hiç kimse türünü ve niteliklerini incelemeyen, doğruluğunu veya yanlışlığını kanıtlamadan bir şey kaynatmasın ve uygulamasın. Böylece o vakit şüpheye yer bırakmadan sağlığın korunması ve iyiliğı için fayda ve gerçek bir sonuç elde eder. Bitti.

Birinci Kitap

Faydalı, gerekli ve garip tıp sırlarını içerir. Çok kıymetli bâzehir madeninin yüceliğini, kanıtını ve kuvvetini gösterir; tüm zehirlere ve ateşlere karşıdır, hatta veba zamanında bile.

[1] **Cevap:** Birer dirhem tiryak, mitridatus (Muallim Basînîkûs'un bildirdiğine göre), ödağacı ve bu parçaların içine biraz hazırlanmış geyik boynuzu ve kuzukulağı tohumu, iki kırat bâzehir taşı, birer buçuk dirhem hazırlanmış inci ve siyah servi kökünden¹⁶ koyulduğunu bil. Ardından on adet altın yaprağı ve bol miktarda ekşi ağaç kavunu şerbeti kat. Ondan sonra da gümüş ya da kalaylı bakır kap içine koy. Böylece ne kadar öldürücü olursa olsun hiç şüphesiz tüm zehirlerin üstesinden gelir. Provence'deki [Fréjus] şehrinin Piskoposu büyük muallim tarafından denenip sınanmıştır. Hatta veba zamanında bunu kim kullandıysa veba belasından kurtulmuş ve ona asla bir zarar vermemiştir.¹⁷

[2] **Zehirlerle ilgili diğer bir acayip cevap:** İkişer okka *maḥbûbe* otu kökü,¹⁸ beyaz *melâikîyye* kökü,¹⁹ hatmi kökü, melek otu ve biberiye alınır.²⁰ Yine beyaz gül çiçeği,²¹ taze

¹⁶ BCMS: *Scorza nera* (*Scorzonera* L./İskorçına). Mütercim siyah servi (السرو الأسود/الصعد) olarak tercüme etmiştir.

¹⁷ BCMS'de ilacın kullanım dozu bir veya iki dirhem olarak belirtilmiştir ancak Garşûnî yazmada dozun ölçüsü tercüme edilmemiştir. Ayrıca bir dirhem *confetione di diacinto* (zirkon macunu), bir skropulo *seme di cedro* (*Citrus medica* L./Ağaç kavunu tohumu) ve bir dirhem *contr'herba* (*Contrayerva/Dorstenia contrajerva*) Garşûnî metinde tercüme edilmemiştir (Auda, 1660, s. 1).

¹⁸ MKHBA: شرس الحشيشة المحبوبة/عند السمعة الحسنة. el-Kindî, es-Semerkindî, el-Beyrûnî, İbn Sînâ, Sâbur b. Sehl, el-Kalanisî ve İbnü'l-Baytâr'ın eserlerindeki dizin bölümünde bu bitki ismine rastlanmamıştır (İbn el-Beithar, 1883, ss. 457-459; al-Kindî, 1966, ss. 368-369; Levey & Al-Khaledy, 1967, ss. 262-263; Fellmann, 1986, s. 300; Sahl, 1994, s. 251; el-Beyrûnî, 2011, ss. 474-478; İbn-i Sina, 2017b, ss. 605-606). Ayrıca I. Löw ve R. Dozy de "*maḥbûbe*" adında bir bitki ismine yer vermemektedir (Löw, 1881; Dozy, 1927).

¹⁹ MKHBA: الملائكية البيضاء/الحلاصة. BCMS: *Radice di dittamo bianco* (*Dictamnus albus* L./Gazel otu kökü).

²⁰ Garşûnî metin içerisinde, melek otu dışındaki drog isimlerinin hiçbiri İtalyanca drog isimleriyle örtüşmemektedir. Ayrıca İtalyanca metinde yedi adet drog ismi bulunurken Garşûnî metinde sadece beş adet drog ismi verilmiştir. Bahsi geçen İtalyanca drog isimleri: *Radice di carlina* (*Carlina vulgaris* L./ Yaban domuzdiken kökü), *di gentiana* (*Gentiana lutea* L./Centiyane kökü), *d'angelica vera* (*Angelica archangelica* L./Melek otu), *di bistorta* (*Polygonum bistorta* L./Kurtpençesi kökü), *di meo barbuto* (*Meum foliis anethi/Foeniculum alpinum perenne*), *d'imperatoria* (*Peucedanum ostruthium*/Kral Otu) (Auda, 1660, s. 1).

²¹ BCMS: *Rose canine* (*Rosa canina* L./Kuşburnu).

defne dalları, güherçile,²² mübarekdikenî²³ ve onun tohumundan²⁴ da bir buçuk okka alınır. Güneşin dönüşünü tasvir eden güneş otu,²⁵ ikili küçük hatmi,²⁶ gebre tohumunun²⁷ her birinden bir okka ve üçer okka mitridatus ile tiryak alınır.²⁸ Ardından macun yapmaya yetecek kadar beyaz bal alınır. Bu macun bu hastalık için muazzamdır. Bu ilacın verilme ölçüsü iki dirhemdir ve akşam yemekten bir saat sonra alınır. Eğer öncesinde zehirli bir şey yiyip zehirlenmiş birisi varsa bu macunu şarapla birlikte alır. Birçok şehirde bizzat kendim test ettim, çok faydalıdır.²⁹

²² BCMS: *Silero montano* (*Siler montanum*/Maydanozgiller (Umbelliferae) familyasından çok yıllık bitki).

iki dirhem ver. Bu yel ve kurtçuklardan olan mide ağrısına iyi gelir, onları öldürür. Keskin sirkeli³⁴ içecek ile birlikte verilir. İçirilerek ya da mide ağzı üzerine yakı yapılarak uygulanır. Gerçekten de hiç hatası görülmemiştir.³⁵

[4] Veba zamanında çıkan zehirlere karşı faydalı ilaçları belirten başka bir cevap³⁶:

Altı adet kuru ceviz, altı adet kuru incir, birer buçuk okka gölgede kurutulmuş *burkorûk*³⁷ yaprağı ve papatya,³⁸ iki dirhem beyaz tuz ve yeterli miktarda bal alınır. Ardından macun olur. Her gün ondan iki dirhem verilir.

[5] Veba zamanında verilen hapları belirten başka bir cevap: İlk olarak bir kap gerekmektedir. Daha sonra altı dirhem ödağacı,³⁹ ikişer dirhem *termertînâ* otu,⁴⁰ hayıt otu,⁴¹ yarım okka ekşi ağaç kavunu tohumu, birer dirhem *crml* Ermenî toprağı,⁴² mür, beyaz *melâikiyye*,⁴³ hepsinden birer buçuk dirhem tiryak ve hazırlanmış zümrüt, yakut⁴⁴ ve

(Kedi otu), *bistorta* (*Polygonum bistorta* L./Kurtpençesi), *vincetossico* (*Cynanchum vincetoxicum* (L.) Pers./Kırlangıçkuyruğu), *carlina* (*Carlina vulgaris* L./ Yaban domuzdikeni), *scordion* (*Teucrium scordium*/Susarmisağı), *dittamo bianco* (*Dictamnus albus* L./Gazel otu), *dittamo cretico* (*Origanum dictamnus* L./Girit Kekigi) *gentiana* (*Gentiana lutea* L./Centiyane), *imperatoria* (*Peucedanum ostruthium*/Kral otu), *Astrologia longa* (*Aristolochia longa* L./Uzun zeravent) ve *astrologia tonda* (*Aristolochia rotunda* L./Yuvarlak zeravent), *cardo santo* (*Cnicus benedictus* L./Mübarekdikeni), *camedrios* (*Teucrium chamaedrys* L./Kısamahmut), *bache di ginepro* (*Juniperus communis* L./Ardıç kozalağı), *ecchio* (*Echium vulgare*/Engerekotu), *cedro* (*Citrus medica* L./Ağaç kavunu), *terra sigillata* (Limni toprağı/mühürlü toprak).

³⁴ MKHBA: الخل البكر/الحجج. BCMS: *Aceto forte* (güçlü/keskin sirke).

³⁵ Auda, bu macunu yapan kişinin *P. Agostino della Fara* (?) olduğunu ve ilacı yapmayı da ondan öğrendiğini yazmaktadır. Ayrıca Auda bu ilacı *Riete* 'de (Rieti) çok defa denediğini ve başarılı olduğunu iddia etmektedir (Auda, 1660, ss. 2-3).

³⁶ BCMS: “*Antidoto contra veleno del Ré Mitridato, meraviglioso in tempo di Peste*” [Veba zamanında harika olan, zehre karşı Kral Mitridatus'un (ö. MÖ 63) antidotu].

³⁷ BCMS: *Foglie di ruta secche all'ombra* (*Ruta graveolens* L./Gölgede kurutulmuş Sedef otu yaprakları). Arapçada sedef otu için yaygın olarak “سذاب” karşılığı kullanılmaktadır (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 891; Kahl, 2015, ss. 30, 33, 228). Diğer yandan Garşûnî metinde kullanılan “*burkorûk*/برقورق” sözcüğü ise erik anlamına gelen “برقوق” kelimesinin yanlış yazılmış bir hâli olabilir.

³⁸ BCMS: *Bache di ginepro negre* (*Juniperus communis* L./Siyah ardıç kozalağı).

³⁹ BCMS: *Aloe succotrino* (*Aloe succotrino* Lam./Sokotra aloesi). Aloe türleri Arapça tıp kitaplarında “صبر” olarak adlandırılmaktadır. Ancak mütercim metin boyunca hem ödağacı hem de aloe türleri için “عود ند قائل/’Udü 'l-Nez-kâkul” karşılığını kullanmaktadır.

⁴⁰ MKHBA: الحنايا/ترمرتينا. BCMS: *Tormentilla* (*Potentilla erecta*/Beşparmak otu). Mütercim daha önce ikinci ve üçüncü tariflerde *tormentilla*'yı tercüme etmemiştir. Ancak bu tarifte *tormentilla* için “*termertînâ*” karşılığını kullanmayı tercih ettiği görülmektedir.

⁴¹ MKHBA: كف مريم/مد حنبر. Garşûnî metindeki sözcük hayıt (*Vitex agnus-castus* L.) için kullanılmaktadır (Bedevian, 1994, s. 78). BCMS: *Sigillo di S.Maria* (*Polygonatum multiflorum* (L.) All./Mührüsüleyman).

⁴² MKHBA: تراب جرمل ارمني/لواذ. BCMS: *Boloarmeno* (Kilermeni). Kilermeni üçüncü bölümde “mahtûm-ı ermenî” olarak tercüme edildiği için mütercimin tercümede tutarlı davranmadığı anlaşılmaktadır.

⁴³ MKHBA: حنايا/ملانكية بيضاء. BCMS: *Dittamo cretico* (*Origanum dictamnus* L./Girit kekigi). Mütercimin *dittamo bianco* (*Dictamnus albus* L./Gazel otu) ile *dittamo cretico* arasında ayırım yapmadan ikisini de “beyaz melâikiyye” olarak tercüme ettiği görülmektedir.

⁴⁴ BCMS: *Giacinti* (Zirkonlar). MKHBA: ياقوت/حاميا.

mercan,⁴⁵ bir dirhem hazırlanmış inci, yarım dirhem safran, hazırlanmış geyik boynuzu, aynı şekilde bir dirhem beyaz kâfur,⁴⁶ bir buçuk okka ağaç kavunu kabuğu alır.⁴⁷ Hepsi birden ezilip toz ilaç olur ve onlara ekşi ağaç kavunu şurubu eklenir. Her biri birer dirhem olan haplardan her sabah güneşten önce kullanılır. Bunlar yapılabilecek hapların en iyisidir. Hakikaten de veba zamanında Modîna [Modena] şehrinde bir cerrahın bunların sayesinde zengin olduğunu gördüm.⁴⁸ Ben de bunları birçok kez test ettim ve bunların vesilesiyle hepsi tamamen iyileşti.

[6] Çok faydalı olan bir diğer cevap:⁴⁹ Sabah veya ne zaman ihtiyaç olursa aç karnına altı tane *barkînâ* otu⁵⁰ kökünü çiğne. Böylece vebadan zarar gelmez.

[7] Yine bu konu hakkında başka bir cevap:⁵¹ Olgunlaşmış defne dalları⁵² iyice öğütülür ve onlara arıtılmış saf tuz⁵³ katılır. Ondan sonra her gün bundan bir kaşık alırsın ve sirkeyle karıştırıp içirirsin. Eğer içen kişi sıcaksa içeceği soğuk içer, eğer sıcak değilse şarapla birlikte sıcak içer. Ondan sonra terlemesi için iyice sarınıp örtünür. Ardından hemen kolaylıkla iyileşir. Terleme bittikten sonra kıyafetleri değiştirilir. Yukarıda anlatıldığı gibi ertesi gün de bundan alınır ve böylece hemen iyileşmesi dışında başka bir sonuç çıkması mümkün değildir. Bu veba anında ve diğer zamanlarda da faydalıdır.⁵⁴

⁴⁵ BCMS’de mercan bulunmamaktadır. *Granati* (garnetler), *topatij* (topazlar) ve *zafiri* (safirler) ise tercüme edilmemiştir.

⁴⁶ BCMS: *Canfora* (Kâfur).

⁴⁷ Garşûnî yazmada *terra sigillata* (Limni toprağı), *Zedoaria* (*Curcuma zedoaria* L./Cedvar), *radiche di peonia* (*Paeonia mascula* (L.) Miller/Şakayık kökü), *radiche di carlina* (*Carlina vulgaris* L./Yaban domuzdikeni kökü), *pimpinella* (*Sanguisorba minor* L./Çayır düğmesi), *Angelica* (*Angelica archangelica* L./Melek otu), *Granati* (Garnetler), *topatij* (topazlar), *zafiri* (safirler) ve *radiche d’antora* (*Aconitum anthora* L./Kaplanboğan kökü) tercüme edilmemiştir. Nitekim BCMS’de yirmi beş drog ismi belirtilirken Garşûnî yazmada sadece on altı drog ismi belirtilmiştir.

⁴⁸ Auda bu cerrahın ismini vermemekle birlikte onunla iyi dost olduklarını ve bu tarifi de ondan aldığını söylemektedir. Bu ifade Garşûnî yazmada ve Fransızca tercümede yer almamaktadır (Auda, 1660, s. 4).

⁴⁹ BCMS: “*Un’altro bel secreto, facile da fare, per il tempo di Peste e provato*” [Yapımı kolay, Veba zamanında kullanılması için kanıtlanmış başka güzel bir sır] (Auda, 1660, s. 4).

⁵⁰ MKHBA: حشيشة البركينا/حشيشة سمعة. BCMS: *Verbena* (*Verbena officinalis* L./Mine çiçeği) (Auda, 1660, s. 4).

⁵¹ BCMS: “*Bellissimo rimedio contra la Peste: Provato à Nizza di Provenza del 1631*” [Vebaya karşı çok güzel ilaç: 1631 yılında Provence’deki Nice’de kanıtlanmıştır] (Auda, 1660, s. 4).

⁵² BCMS: *Bacche di lauro ben mature* (*Laurus nobilis* L./İyi olgunlaşmış defne meyveleri). Burada dalları değil meyveleri işaret etmektedir.

⁵³ MKHBA: ملح نقي مكرر/محلى به مدح. BCMS: *Sale* (Tuz).

⁵⁴ BCMS’de Auda, bu ilaçla Nice şehrindeki sayısız insanın iyileştiğini söyler (*Con questo rimedio, in tempo di peste si risanorno in detta Città infinite persone* [Bu ilaçla, mezkûr şehirde veba zamanında sayısız insan iyileşti]. Ancak bu ifade Garşûnî metine tercüme edilmemiştir (Auda, 1660, ss. 4-5).

[8] Veba zamanında faydalı olan diğer bir cevap: Üçer dirhem halis ödağacı,⁵⁵ tarçın ve mür, birer buçuk dirhem kuru karanfil ve peygamber ağacı.⁵⁶ Hepsini öğüt ve her gün sabahları saf beyaz şarapla⁵⁷ bundan iki dirhem al. Ardından vebanın bulaşmasına imkân yoktur ve bu denenmiştir. Onun gibi zehir ilaçlarını bu kitabın üçüncü bölümünde bulacaksın. Bu ilaçlar çok ilginç ve harikadır.

[9] Toskana Dükü için muallimin ürettiği yağ:⁵⁸ Bir libra eski yağ,⁵⁹ iki yüz tane hamamböceğini⁶⁰ sonbahar günlerinde toplarsın. Ardından ağzı dar ve gözenekleri hava almayacak derecede iyice kapatılmış cam bir kap içerisine yağla birlikte konulur ve kırk gün güneşte bekletilir. Daha sonra ince cam süpürge⁶¹ içine koyup hafif ateş közü üzerinde kaynat. Ardından iki gün bekletilir. Ondan sonra ateşi iyice söndür ve bir şey kalmayana kadar sıkıp suyunu çıkar. Sonra birer okka arıtılmış ravent, safran, gümüş şeker,⁶² mür, güherçile,⁶³ üçer okka tiryak ve mitridatus alıp hepsini iyice ez ve birbirine kat. Ardından ilkinde olduğu gibi bunları kaynat. Kap sekiz gün boyunca iyice kapalı ve gömülü olacak. Ondan sonra hafif kaynatıp süz ve düzgün kristal veya cam bir kabın içinde sakla çünkü onun faydası sayamayacağın kadar çoktur. Bu sebeple, senin elindeki ilaç değil gerçek bir hazinedir. Bu, niceleri tarafından anlaşılmış ve denenmiştir. Verilme ölçüsü üç dirhemdir ve arterlerden biriyle veya güçlendirici, ferahlatıcı, sağlığı koruyucu ve bütün hastalıkları önleyici bir tür olan tatlı anberî ile verilir.⁶⁴

⁵⁵ BCMS: *Aloe succotrino* (*Aloe succotrino* Lam./Sokotra aloesi).

⁵⁶ BCMS'de buna benzer bir bitki ismi bulunmamaktadır. MKHBA: جمع حبیبہ/خشب مقدس. Sözcük anlamıyla "kutsal ağaç" manasına gelen bu drog metinde farklı tariflerde *Guaiacum sanctum* (Peygamber ağacı) için kullanılmaktadır. BCMS'de mevcut olan bitki isimleri ise farklıdır: *Macis* (Küçük Hindistan cevizi baharatı), *Legno aloe* (*Aquilaria* cinsinin reçineli odunu/Ödağacı), *mastici* (mastikalar), *boloarmeno* (kiltermeni). Bunların hiçbirisi Garşûnî metinde tercüme edilmemiştir.

⁵⁷ BCMS: *Vino temperato* (Ilık şarap).

⁵⁸ BCMS: "Oglio, chiamato del gran Duca di Toscana" [Büyük Toskana Dükü'nün (yağı) olarak isimlendirilen Yağ].

⁵⁹ BCMS: *Oglio di cent'anni, ò del piu vecchio che si possi trovare* (Yüz yıllık veya bulunabilen en eski yağ).

⁶⁰ MKHBA: صرصور/زهره. Bu sözcük Arapçada hamamböceği için kullanılmasına rağmen BCMS'de *scorpioni* (Akrepler) bulunduğu anlaşılmıştır.

⁶¹ MKHBA: مقشّة زجاج رقيقة/حصمة. BCMS: *Bagno Maria* (Su banyosu).

⁶² MKHBA: سكر فضي/هيد. BCMS: *Aleo succotrino* (*Aloe succotrino* Lam./Sokotra aloesi).

⁶³ MKHBA: ملح مكندر/حصص. Mütercim metin boyunca güherçile için mükender tuz sözcüğünü kullanmıştır. Ancak BCMS'de güherçile değil *Spigo nardo* (*Nardostachys jatamansi*/Hint sümbülü) bulunmaktadır. Dolayısıyla tercüme metindeki tutarsızlıklardan anlaşıldığı kadarıyla mütercim bilinçli bir şekilde tariflerde değişiklikler yapmaktadır.

⁶⁴ İtalyanca metinde verilme ölçüsü bir ila üç skropulo aralığıdır. Ayrıca ilacın sadece uygun bir likör ile alınmasını belirtmektedir. Diğer bir ifadeyle arterlerden veya tatlı anberî'den (العنبري الحلو/الحصص) bahsedilmemektedir. Böylece bu yorumun Garşûnî metnin mütercimine ait olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan ilk defa enjeksiyon yapılabileceğinden bahsedilmektedir (Auda, 1660, ss. 5-6).

[10] Yakıcı sıtmalar için hazırlanmış su: Altışar dirhem yabani olan basit hatmi yaprağı, çiçekli biberiye, ekşi ağaç kavunu tohumu, diken olan mukaddes ot tohumu ve kuzukulağı tohumu veya birer okka haşâiş, üç sandalın her birinden birer dirhem, bir avuç papatya, yarımşar avuç gül çiçeği, menekşe çiçeği, hodan ve bir okka basit geyik boynuzu.⁶⁵ Hepsini sertçe ez ve suların içine koy ki bu sular damıtılmış hindiba suyu, kırmızı *burkorûk* suyu, mukaddes ot suyudur.⁶⁶ Bunları su maddeyi bir karış örtecek şekilde cam kabın içine koy. Üç gün çözüldükten sonra parça parça kesilmiş üç ağaç kavununu bunlara katıp bir karış eksilene kadar kül üzerinde hafif kaynat.⁶⁷ Ardından süz ve sıtmal hastaya her defasında bundan iki okka içir. Eğer sıtma artmışsa üç okka içir. Bu suyun adını bilmeni istedim ve onun adı “sıtmayı kaçırır sudur” çünkü sıtmayı hemen yok eder. Bitti.

[11] Vebaya ve zehirlere faydalı olan diğer bir suyun yapımı: Birer okka *tîl* kökü,⁶⁸ ağaç kavunu kabuğu, yeşil hasâlbân,⁶⁹ yarımşar okka sedef otu tohumu, kuzukulağı, üç sandal, ikişer miskal gül macunu, mitridatus, sümbül macunu ve iki dirhem kâfur.⁷⁰ Hepsini iyice ezip cam kabın içine koy. Üzerine dört libra arak koyup bu şekilde sekiz gün demlensin. Ardından onları damıt ve sakla, bu sendeki bir hazinedir. Verilme ölçüsü yarım

⁶⁵ BCMS’de yirmi dört drog ismi bulunurken Garşûnî metinde sadece on altıdır. Ayrıca isimler iki metinde farklılık göstermektedir. Örneğin İtalyanca metinde ekşi ağaç kavunundan önce iskorçına, *cinque foglie*, *tormentilla* ve *dittamo* kökleri yazılı olmasına rağmen Garşûnî metinde sadece *basit hatmi* ve *çiçekli biberiye* yaprakları yazılıdır. *Cedro* (*Citrus medica* L./Ağaç kavunu), *mukaddes ot* (*Cardo santo* yani *Cnicus benedictus* L./Mübarekdikenî) ve kuzukulağı (*Rumex acetosella* L./*Acetosa*) BCMS’de bulunmaktadır. Ancak bu defa da ölçülerin farklı olduğu anlaşılmıştır. Zira BCMS’de ölçü yarımşar okka iken Garşûnî metinde altışar dirhemdir. Yine üç sandal (*tre sandali*), gül (*rose*), *viole* (*Viola tricolor* L./Menekşe), *boragine* (*Borago officinalis* L./Hodan) ve geyik boynuzunun (*corno di cervo*) BCMS’de bulunduğu görülürken papatya mütercim tarafından eklenmiştir. Garşûnî metindeki ölçü açısından bir avuç papatyaya karşılık gelebilecek tek İtalyanca bitki ismi *Ruta caprariadır* (*Galega officinalis* L./Keçisedefi).

⁶⁶ BCMS: *Acqua di tormentilla* (*Potentilla erecta*/Beşparmakotu suyu), *di cicoria* (*Cichorium intybus* L./Yabani hindiba), *di cardo santo* (*Cnicus benedictus* L./Mübarekdikenî) e *di papaueri saluatichi detti rosolaccie* (*Papaver rhoeas*/Gelincik çiçeği).

⁶⁷ BCMS’deki *sugo d’endivia* (*Cichorium endivia* L./Hindiba suyu), *d’acetosa* (kuzukulağı usaresi), *di cardo santo* (*Cnicus benedictus* L./Mübarekdikenî suyu), *di piantagine* (*Plantago major* L./Sinir otu suyu), *di boragine* (*Borago officinalis* L./Hodan suyu), *di scordion* (*Teucrium scordium*/Susarmısağı suyu) tercüme edilmemiştir.

⁶⁸ *Hibiscus cannabinus*?

⁶⁹ Hasâlbân (سرحل/حصالبان) sözcüğü genellikle biberiye için kullanılmaktadır (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 887; Löw, 1881, s. 426; Bedevian, 1994, s. 510).

⁷⁰ BCMS’de 15 drog ismi bulunurken Garşûnî metinde 11 drog ismi bulunmaktadır. Aynı zamanda yine bazı drog isimleri ve ölçüleri farklılık göstermektedir. BCMS’deki drog isimleri: İkişer okka *radiche d’angelica* (*Angelica archangelica* L./Melek otu kökü), *di carlina* (*Carlina vulgaris* L./Yaban domuzdikeni kökü), *di tormentilla* (beşparmakotu kökü), *scorze di cedro* (*Citrus medica* L./Ağaç kavunu veya *Cedrus*/sedir kabuğu), *incenso* (buhur), birer buçuk okka *seme di cardo santo* (*Cnicus benedictus* L./Mübarekdikenî tohumu), *d’acetosa* (*Rumex acetosella* L./Kuzukulağı tohumu), *di tre sandali* (üç sandal ağacı), ikişer okka *conserva di boragine* (*Borago officinalis* L./Hodan konservesi), *di rose* (gül macunu), *di viole* (*Viola tricolor* L./Menekşe macunu), *mitridato* (Mitrîdâtûs), *confetione di giacinto* (zirkon macunu), ikişer dirhem *piretro* (*Anacyclus pyrethrum* L./Akırıkârha), *diamargariton fredde* (İncilerden (Margariton) yapılmış soğuk nitelikli bileşik), *canfora* (kâfur).

okkadır ve herhangi bir mevsimde verilmesinde sakınca yoktur. Bu suyun hiç hatası olmadı bilakis ölümün kıyısındaki birçok insana da hayat verdi.⁷¹

[12] Çok faydalı olan arıtılmış su yapımı:⁷² Birer libra ağaç kavunu suyu, kuzukulağı suyu, ebegümeci suyu,⁷³ üçer okka tiryak ve mitridatus. Ardından biraz kaynatıp süz. Her seferinde ondan iki okka ver.⁷⁴

[13] Çok etkili olan bir diğer arıtılmış su yapımı:⁷⁵ Üçer okka kereviz kökü ve diken kökü, bir avuç kestere, sedef otu tohumu, yeşil karanfil [alıp] ekşi ağaç kavunu suyuyla üçte biri eksilene kadar çöz.⁷⁶ Ondan sonra ikişer okka tiryak ve mitridatus ilave et ve [damıtıp] süz. Çok ilginç ve harika olduğundan dolayı bunu ihtiyaç için sakla. Ondan sadece yarım okka ver.

[14] Hakiki hâlâbâ yapımı bu şekildedir:⁷⁷ İki okka mercan,⁷⁸ bir buçuk okka yalancı yakut,⁷⁹ altı dirhem saf kırmızı⁸⁰ [alıp hepsini] birer buçuk libra nar suyu⁸¹ ve gül suyu içerisinde çöz. Arından onu cam kap içinde yaklaşık yirmi dört saat sıcak bir mekâna koy. Ondan sonra süz ve iyice arınana kadar hafif köz üzerinde arıt. Sonra [bu damıtılmış olanın

⁷¹ BCMS'de mevsimler ve ölmek üzere olan insanları iyileştirdiğine dair bir ifade yer almamaktadır. Auda, bu suyu yapan kişinin Fregius'daki (Fréjus) hocası eczacı Sig. Honorato Pignone (?) olduğunu söylese de Garşûnî metinde tercüme edilmemiştir.

⁷² BCMS: *Acqua Teriacale* (Tiryak Suyu).

⁷³ BCMS: *Malvasia* (Bir çeşit İtalyan Şarabı). 16. Yüzyılda “ebegümeci“ için İtalyancada *malva* (*Malva sylvestris*) kelimesinin kullanıldığı bilinmekte olup mütercimin ebegümeci ile *Malvasia*'yı karıştırdığı anlaşılmaktadır (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 583).

⁷⁴ *Sugo di scordion* (*Teucrium scordium*/Susarmısağı usaresi) Garşûnî metinde tercüme edilmemiştir.

⁷⁵ BCMS: “*Acqua Teriacale, mirabile, piu potente, quale si usa in Francia*” [Fransa'da kullanılan ve çok etkili, harika Tiryak Suyu] (Auda, 1660, s. 8).

⁷⁶ BCMS'de on altı drog yer alırken Garşûnî metinde sadece sekiz drog bulunmaktadır. BCMS'deki *bettonica* (*Betonica officinalis* L./Kestere), *garofani* (karanfil), *cedro* (*Citrus medica* L./Ağaç kavunu), *teriac* (tiryak) ve *mitridato* (mitridatus) tercüme edilmiştir ancak Garşûnî metindeki kereviz (كرفس) ve diken? (دكن) BCMS'de bulunmamaktadır. Garşûnî metinde tercüm edilmeyen bitki isimleri: *Radiche d'enula campana* (*Inula helenium*/Andızotu kökü), *d'angelica* (*Angelica archangelica* L./Melek otu kökü), *seme di cardo santo* (*Cnicus benedictus* L./Mübarekdiken tohumu), *bache di ginepro* (ardıç kozalağı), *scordion* (susarmısağı), *ecchio* (*Echium vulgare*/Engerekotu), *ulmaria* (*Filipendula ulmaria*/Çayırkraliçesi), *magiorana* (*Origanum majorana*/Mercanköşk), *melissa* (*Melissa officinalis* L./Oğulotu), *sugo d'acetosa* (kuzukulağı usaresi), *di scordion* (Susarmısağı usaresi).

⁷⁷ BCMS: “*Vero modo per fare il Giulebbe gemmato*” [Değerli taşlı Julebi yapımı için doğru yol]. *Giulebbe*'nin Arapça karşılığı Gülsuyu ve şurup manalarına gelen “جلاب” kelimesidir. Böylece değerli taşlardan hazırlanmış bir şurup yapımından bahsedileceği anlaşılmaktadır.

⁷⁸ BCMS: *Elettuario di gemme* (Değerli taş macunu).

⁷⁹ MKHBA: “لعماد/ياقوت كذاب”. BCMS: *Confetione di giacinto* (Zirkon macunu).

⁸⁰ BCMS: Üç dirhem *confetione di alchermes* (Kırmızı şekerlemesi).

⁸¹ BCMS: *Acqua de merangoli/melangoli* (Turunç suyu). Garşûnî metinde nar suyu olarak tercüme edilmiştir. Mütercimin nar anlamına gelen “*melograno*” sözcüğü ile turunç anlamına gelen “*merangolo/melangolo*” sözcüklerini karıştırdığı anlaşılmaktadır.

içine] bir okka mercan, altı dirhem saf yakut, iki dirhem kırmızı kat ve yukarıda anlatıldığı gibi tekrar yirmi dört saat beklet.⁸² Bu durum iki üç defa daha tekrar eder.⁸³ Ardından bir libra saf şeker al ve buna katıp birlikte yoğurduğunda halab olur. Ondan sonra altı kamha⁸⁴ saf misk, yirmi dört tane ham amber tanesi [ile aromalandırılır]. Onu muhafaza et, sendeki bir hazinedir. Doz olarak bir kaşık verilir.⁸⁵ Vebaya ve tıkanıklıklara⁸⁶ faydalıdır, sıtmaları⁸⁷ terbiye eder; kalbi rahatlatır, doğal sıcaklığı yok eder,⁸⁸ beyni güçlendirir, aklı ve melankoliyi arındırır,⁸⁹ her türlü yoğun gıdayı hazmettirir. Bu, benim her cins ve türden insanla sınıyıp faydasını gördüğüm durumdur.⁹⁰

[15] Bütün zehirlere ve gizli ağrılara karşı su yapımı. Aynı zamanda kıt akıllara da faydalıdır:⁹¹ Üçer okka küçük Hindistan cevizi, kuru karanfil, *Imâm*,⁹² *semâvî* tohumu,⁹³ *habbe*,⁹⁴ mastika,⁹⁵ tarçın, zencefil ve birer buçuk okka uzun biber, karabiber ve aloë⁹⁶ [al ve] hepsini toz hâline getirip cam kabın içine koy.⁹⁷ Daha iyi olması için üzerini örtene

⁸² BCMS: İki okka *elettuario di gemme* (Değerli taş macunu/tozu), bir okka *confetione di giacinto* (zirkon şekerlemesi), üç dirhem *confetione di alchermes* (Kırmızı şekerlemesi).

⁸³ Damıtıldıktan sonra elde edilen su tekrar ilk maddenin üzerine konulup damıtılır ve bu işlem iki veya üç defa daha tekrarlanır.

⁸⁴ BCMS: *Sei grani* (Altı tane).

⁸⁵ BCMS: Uygun bir likör ile verilmesi belirtilmektedir.

⁸⁶ BCMS: *Petecchie* (peteşiler). Garşûnî yazmadaki “سدد/سد” sözcüğü tıkanıklık anlamına gelen “سدة” sözcüğünün çoğul halidir. İbn Sina, tıkanıklıkların tedavisini açıklarken bu tıkanmaların anormal derecedeki kalın veya yoğun hılttan meydana geldiğini söylemektedir. Yoğun madde geçidi kapattığı için tıkanıklığa sebebiyet verir. Kan damarlarında olan tıkanıklıkların çok ciddi olduğunu ve bu tıkanıkları açmak için kan alma, keskin, ekşi maddelerin kullanılması gibi önerilerde bulunur (İbn-i Sina, 2017b, ss. 415-416).

⁸⁷ BCMS: *Febri maligne* (Kötü sıtmalar).

⁸⁸ BCMS: *...augmenta il calor naturale* (doğal sıcaklığı artırır). Garşûnî yazmadaki “يضمحل/يضمحل” sözcüğü ise “azalmak, yok olmak” anlamına gelmektedir.

⁸⁹ BCMS: *...conforta la testa, fa buona memoria* (kafayı rahatlatır, hafızayı iyileştirir).

⁹⁰ Auda bu ilacı yapmak isteyen kişinin olması gerektiği gibi yapabilmesi için yazdığını ve bu yöntemin doğru olduğunu belirtir. Zira yine ona göre doğru tarifi bilmedikleri için birçok kişi tarafından farklı yapılmaktadır. Bu ayrıntı mütercim tarafından tercüme edilmemiştir (Auda, 1660, ss. 8-9).

⁹¹ BCMS: “*Acqua mirabile per fare buona memoria per quelli che sono frigidi, è bene anco contra Veleno più volte provata*” [Soğuk kişilerin hafızalarını iyileştirmek için ve de zehre karşı çok defa denenmiş su].

⁹² BCMS: *Cardamomo* (*Elettaria cardamomum*/Kakule). MKHBA: ححام/لحام. el-Kindî, es-Semarkandî, el-Beyrûnî, Sâbur b. Selh, el-Kalânîsî ve İbnü'l-Baytâr “*Imam*” isimli bir bitkiden bahsetmemiştir (İbn el-Beithar, 1883, s. 457; al-Kindî, 1966, s. 368; Levey & Al-Khaledey, 1967, s. 362; Fellmann, 1986, s. 300; Sahl, 1994, ss. 250-251; el-Beyrûnî, 2011, s. 473). Löw ve Dozy de bu isim deki bir maddeye yer vermemişlerdir (Löw, 1881; Dozy, 1927).

⁹³ BCMS: *Grana di paradiso* (*Aframomum melegueta*/Cennet biberi).

⁹⁴ BCMS: *Cubebe* (*Piper cubeba*/Kebabe).

⁹⁵ BCMS: *Mastici* (Mastika)

⁹⁶ BCMS: *Aloe succotrino* (*Aloe succotrino* Lam./Sokotra aloesi).

⁹⁷ İtalyanca metinde bu droglara ek olarak *zedoaria* (*Curcuma zedoaria*/Cedvar) ve *regolitia* (*Glycyrrhiza glabra*/Meyan) bulunmaktadır.

kadar ebegümeci suyu⁹⁸ veya beyaz şarap kat. Ondan sonra küllü ateş üzerine koyup damıt; ardından da damıtılmış suyu alıp kullan. Kalanların üzerine saf su ya da ya da şarap koy böylece her türden sıvı merhem için faydalı bir sirke olur.⁹⁹

[16] O suyun kuvveti: İlk olarak bil ki bu su zayıf gözenekleri ve arterleri güçlendirir, kalbi ferahlatır; krem gibi kullanılacak şekilde çok etkili olur. Eğer gücünü ve etkililiğini test etmek istersen üzerine biraz zeytinyağı koy böylece yağın dibe battığını ve suyun da üste çıktığını göreceksin. Ayrıca bu sular bütün soğuk hastalıkları iyileştirirler. Dâhili ve harici sıtmaya neden olan tüm sıcaklıkları yok eder. Görme hastalıklarını engeller ve eğer gözde iltihap olsa bile gözün içine bir damladan fazla koymayacak şekilde [uygulanır]. Ketten parçasını ıslatıp üzerine koyarak yenirce yarayı ve diğer yaraları tedavi ve terbiye eder. Sabah bundan içilerek veya bununla yüz yıkanarak epilepsi ağrıları ve ödemler iyileşir. İçen kişiyi kederlendirmeden ferahlatır. Eğer içinde kurtçuk olsa bile dişleri iyileştirir. Burundan akan kanı ve içinde veya dışında çıkan her sivilceyi önler. Dalak hastasını iyileştirir ve dalağını eritir.¹⁰⁰ Ondan içildiğinde doğuştan sağır olmadığı sürece kulakları işitmeyen kişilerin kulaklarını açar. Ayrıca tüm zehirlere panzehirdir. Bir fincan beyaz şarapla birlikte ondan yedi damla içilerek dili kaldırır ve konuşmayı akıcı yapar. Bu türlerin hepsi tam tetkikle kontrol altında denenmiştir.¹⁰¹

[17] Sancı için toz ve onunla birlikte mürekkep su yapım türü:¹⁰² Eşit miktarda uzun ve yuvarlak *hilâliyye*,¹⁰³ anason, defne dalları, kiltermeni, safran, mastika, ravent, mühürlü

⁹⁸ BCMS: *Malvasia* (Bir çeşit İtalyan şarabı).

⁹⁹ BCMS’de damıtma işlemi uygulanan katı maddenin üzerine başka bir şarap koyulup tekrar damıtıldığını ve elde edilen bu ikinci suyun ilkinde göre daha yumuşak ancak iyi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca BCMS’de saf sudan ve yağdan bahsedilmemektedir sadece güçlü bir sirke olacağı beyan edilmiştir (Auda, 1660, s. 10).

¹⁰⁰ BCMS: *...guarsica la sciatica* (Siyatiği iyileştirir).

¹⁰¹ İtalyanca metinde Auda, bu tarifi Vatikan Kütüphanesinde bir kitaptan aldığını ve bunu mizacı soğuk kişileri üzerinde başarıyla denediğini ifade etmektedir. Ayrıca bir kişinin hafıza (memoria) bölümünü altı ay boyunca haftada iki defa bu suyla yıkamasıyla hafızaya iyi geldiğini belirtmektedir.

¹⁰² BCMS: “*Polvere per la Pontura/puntura* (Aynı zamanda plörezi için kullanılmaktadır) *del Signor Duca d’Acqua Sparta*” [Batma için Acquasparta Dükü’nün Tozu]. Fransızca tercümede *pontura/puntura* (İğneleme, batırma, dürtme) için “*pleuresie*” kelimesi kullanılmıştır (Quinti, 1711, ss. 11-12). Garşûnî metinde de İtalyanca sözcükle aynı anlama gelen “*نكزة* (*nekze*)” sözcüğü kullanılmıştır. Tezimizde ise bu anlamı korumakla birlikte batma ve saplanma anlamlarına karşılık olarak tıpta yaygın bir şekilde kullanılan sancı sözcüğünün kullanılmasını daha doğru buluyoruz.

¹⁰³ BCMS: *Astrologia longa* (*Aristolochia longa* L./Uzun zeravent) ve *astrologia tonda* (*Aristolochia rotunda* L./Yuvarlak zeravent). *Astrologia longa* ve *tonda*’nın daha önceki bölümlerde hatmi olarak farklı çevrildiği görülmektedir.

[toprak] pastili,¹⁰⁴ terâmentîna¹⁰⁵ [alıp] hepsini iyice ez.¹⁰⁶ Küçük piliç suyuyla birlikte verilmek şartıyla yemekten dört saat önce bundan bir dirhem ölçüsünde verilir. Aynı şekilde bu ilaç yemekten dört saat sonra [da verilir]. Vermeden önce kişinin dil altından kan alınır. Gördüğüm kadarıyla bu ilaç mezkûr durum için çok faydalıdır.¹⁰⁷

[18] Ona faydalı olan su yapımı:¹⁰⁸ Birer okka kuru ve geniş olacak şekilde yabanî şakşakîk¹⁰⁹ çiçeği, hazırlanmış kırmızı menekşe,¹¹⁰ yeşil ceviz¹¹¹ kabuğunu [alıp] yirmi dört saat bekleyecek şekilde birer buçuk libra olan yabanî şakşakîk ve mübarekdikenî suları içerisine koy. Ardından süzüp kaynat. Yine dil altından kan aldıktan sonra bir dirhem Yabanî şakşakîk¹¹² [tozuyla] birlikte üç okka bundan verirsin.

[19] O durum için diğer bir ilaç:¹¹³ Dört okka tatlı doğal yağı¹¹⁴ sekiz okka saf su ile kaynat, eğer mübarekdikenî varsa daha faydalı olur. Ondan sonra suyu tamamen gidene kadar kaynat. Ondan soğuk değil ılık içir. Kolaydır,¹¹⁵ çok defa test ettim.

[20] Bu durum için daha kolay olan başka bir ilaç:¹¹⁶ Beyaz ya da kırmızı büyük sağlam bir şalgam¹¹⁷ başının içini çıkarıp kuru erkek hasâlbân¹¹⁸ doldur. Daha sonra küllü ateş üzerinde kızart. Yedirmeden önce dil altından kan al ve piştikten sonra hemen hastaya iki kez yedir; hiç şüphesiz hemen iyileşir.

¹⁰⁴ BCMS: *Terra Sigillata* (Mühürlü Toprak/Limni toprağı).

¹⁰⁵ BCMS: *Tormentilla* (*Potentilla erecta*/Beşparmak otu).

¹⁰⁶ BCMS'de *rapontico vero* (*Rheum rhaponticum* L./Sürdürücü ravent), *bistorta* (*Polygonum bistorta* L./Kurtpençesi kökü), *dittamo cretico* (*Origanum dictamnus* L./Girit kekiği), *piretro* (*Anacyclus pyrethrum* L./Akıncıkarha) ve *gentiana* (*Gentiana lutea* L./Centiye) tercüme edilmemiştir.

¹⁰⁷ BCMS'de bunun en büyük sır olduğu ve günlük nadir deneyimlendiğinin görüldüğü belirtilmektedir.

¹⁰⁸ BCMS: “*Acqua per la Pontura*” [Sancı/plörezi için su].

¹⁰⁹ BCMS: *Flori di Papaueri saluatici secchi* (*Papaver rhoeas*/Gelincik çiçeği).

¹¹⁰ BCMS: *Coralli rossi preparati* (Hazırlanmış kırmızı mercanlar).

¹¹¹ BCMS: *Nocchie rosse* (Kırmızı cevizler?).

¹¹² BCMS: *Poluere di papaueri saluatici* (*Papaver rhoeas*/Gelincik çiçeği tozu).

¹¹³ BCMS: “*Bellissimo rimedio per la Pontura*” [Sancı/plörezi için çok güzel ilaç].

¹¹⁴ BCMS: *Ooglio commune dolce* (Tatlı yaygın yağ).

¹¹⁵ Mütercim burada “ساهر”/”ساهر” sözcüğünü kullanmıştır. Verilmek istenen anlam ilacın müşhil olduğu ise “مسهل” veya yapımının kolay olduğu ise “سهل” sözcüğü kullanılmalıdır. Burada daha çok yapımının kolaylığından bahsedilmiş olduğunu düşünerek kolay sözcüğünü tercih ediyoruz.

¹¹⁶ BCMS: “*Rimedio facile per la Pontura*” [Sancı/plörezi için kolay ilaç].

¹¹⁷ BCMS: *Melo appio grosso* (Büyük amasya elması).

¹¹⁸ BCMS: *Incenso maschio* (Erkek buhur). Hasâlbân (سراحل/حصالبان) sözcüğü genellikle biberiye için kullanılmaktadır (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 887; Löw, 1881, s. 426; Bedevian, 1994, s. 510). Ancak burada buhur, günlük anlamında kullanılan hasa-lübân (سراحل/حصى لبنان) sözcüğü kastedilmiş olmalıdır (Almaany, 2025f).

[21] **Bir türden zehirlenmiş kişiye faydalı olan kusturucu yapımı:**¹¹⁹ Beş dirhem mavi veya kırmızı ya da siyah hazırlanmış Mattiyûlî antimonu,¹²⁰ dört okka eski beyaz şarap. Hepsini iyice ezip şarabın içine koy. Ardından iyice kapalı olan bir cam kabın içine al. Yaklaşık yirmi saat orada kalacak. Sonra sabah bir defa ondan içir, artık hastanın ateşi olmaz. Çok faydalıdır ve bu duruma duçar olmuş kişide denenmiştir.¹²¹

[22] **Daha yumuşak olan başka tür:**¹²² Bir avuç papatya çiçeği,¹²³ iki dirhem sinameki kökünü¹²⁴ üçte biri kalana kadar bir libra saf su içerisinde [kaynat]. Ardından dört okka basit pekmez¹²⁵ kat ve bunu hastaya ılık içir. Zira ondaki övülmeye değer harika faydayı bizzat göreceksin.

[23] **Faydalı kusturucu toz türü:**¹²⁶ Ağustos ayında toplanmış, güneşin ve nemin olmadığı gölge bir yerde kurutulmuş defne yapraklarını alıp keskin sirke içerisinde yirmi dört saat demlendir. Sonrasında çıkarıp kurut ve öğütüp toz hâline getir. Daha sonra bir okka *câlâbâ* ve yarım okka tarçın alırsın.¹²⁷ Ardından hepsini öğüt ve [diğerine] katıp bundan iki kamha ya da hastanın mizacına göre daha az ver. Şişlik, bahar sıcaklığı,¹²⁸ dalak, uyuz, kellik ve diğer hastalık türlerine faydalıdır.

[24] **Kusma ve ishali durduran ilaç türü:**¹²⁹ Yeşil kereviz köklerini¹³⁰ keskin sirkeyle kaynat. Daha sonra kurut, öğüt ve yakı yapıp mide ağzının üzerine koy. Eğer ishal ise karnının üzerine, kusuyorsa mide ağzının üzerine koy. Hemen rahatlıkla durdurur.

¹¹⁹ BCMS: “*Vomitorio mirabile per chi fosse auuelenato*” [Zehirlenmiş kişi için mucizevi kusturucu].

¹²⁰ BCMS: *Vetro d’antimonio della preparazione del Mattiolo* (Mattioli’nin hazırladığı türden Antimon camı).

¹²¹ BCMS’de bu ilacın aynı zamanda zehirli mantar yiyen kişilere de iyi geldiği belirtilmektedir (Auda, 1660, s. 13).

¹²² BCMS: “*Altro Vomitorio piu benigno*” [Daha selim olan diğer kusturucu] (Auda, 1660, s. 13).

¹²³ BCMS: *Fiori di ginestra* (*Spartium junceum* L./Katırtırnağı çiçeği).

¹²⁴ BCMS: *Radiche d’assara* (*Asarum europaeum* L./Azaron kökü) veya *Soldanella* (*Calystegia soldanella* (L.) R. Br./Deniz sarmaşığı).

¹²⁵ BCMS: *Oximel semplice* (Oxymellis simplicis/Bal-Sirke karışımı, Sirkengebin).

¹²⁶ BCMS: “*Poluere solutiua ch’incita al vomito*” [Kusturmayı kıskırtan çözücü toz] (Auda, 1660, s. 13).

¹²⁷ BCMS: *turbiti* (*Convolvulus turpethum* L./Türbit) veya yarım okka *scialapa* (*Exogonium purga*/Calapa). Tarçının ölçüsü ise iki dirhem olarak verilmiştir.

¹²⁸ BCMS: *Febbre quartana* (Dört günlük ateş, *Plasmodium malariae*’nin sebep olduğu sıtma nöbeti). Garşûnî metinde dörtte bir anlamına gelen “ربع” sözcüğü yerine sehven “bahara ait” anlamına gelen “صحوة” sözcüğü kullanılmıştır. Ancak Arapçada “dörtte bir, çeyrek” anlamına gelen kullanılmaktadır. Ayrıca ateş için de “حمى” sözcüğü yerine sıcaklık anlamına gelen “هيجوم” sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir.

¹²⁹ BCMS: “*Rimedio per fermare il Vomito e l’Vscita*” [Kusma ve çıkmayı durdurmak için ilaç] (Auda, 1660, s. 14).

¹³⁰ BCMS: *Froni di frassino tenere* (*Fraxinus* L./Dişbudak ağacının yumuşak yapraklı dalları).

[25] **Ona faydalı olan başka bir tür:**¹³¹ Somun ekmeğinin yüzü,¹³² iki okka hıyarşembe¹³³ [alıp] iyice arındır. Ardından keskin sirkeye koy kaynasın. Kaynadıktan sonra [dibe batanı alıp] iyice öğüt. Sonrasında ona ikişer dirhem öğütülmüş karanfil ve küçük Hindistan cevizi, bir buçuk okka mastika ruhu¹³⁴ kat.¹³⁵ Ardından ondan yakı yapıp midenin üstüne koy. Gerçekten de niceleri bu ilaçla şifa bulmuştur.

[26] **Kolay sindirim için güçlendirici bir diğer ilaç:**¹³⁶ Bir buçuk okka küçük *tışrûnî* kabak,¹³⁷ hasâlbân,¹³⁸ biberiye,¹³⁹ on dört adet Şam elması,¹⁴⁰ yarım okka demirhindi, bir okka doğu dişbudağı,¹⁴¹ onar okka hindiba suyu ve hasâlbân¹⁴² suyu. Sanata uygun olarak yarısı eksilene kadar kaynat ve ondan sonra arıt. Arıtmadan sonra yarım okka ravent, dört okka ebegümeci,¹⁴³ üç okka basit pekmez¹⁴⁴ katıp hepsini karıştır. Ardından bunu dokuz parçaya ayır ve sabahları bu parçalardan ver, ardından hemen fayda eder.¹⁴⁵

[27] **Mide için sınanmış toz türü:**¹⁴⁶ Birer okka kehribar,¹⁴⁷ güherçile,¹⁴⁸ yarımşar okka kestere çiçeği,¹⁴⁹ zambak dalları,¹⁵⁰ rezene tohumu, tarçın, küçük Hindistan cevizi [alıp]

¹³¹ BCMS: “*Empiastro per fermare il Vomito, e conforta mirabilmente lo Stomacho*” [Kusmayı önlemek için yakı ve mideyi mucizevi bir şekilde rahatlatır] (Auda, 1660, s. 14).

¹³² BCMS: *Crosta di pane casareccio once due*. (İki okka ev ekmeği kabukları-Kıtırları)

¹³³ BCMS’de *hıyarşembe* (*Cassia fistula*) yer almamaktadır.

¹³⁴ BCMS: *Ooglio di mastici* (Mastika yağı).

¹³⁵ BCMS’de *poluere di menta* ve *di coralli* (*Mentha piperita* L./Nane ve mercan tozları) tercüme edilmemiştir.

¹³⁶ BCMS: “*Rimedio per chi non potesse mangiare cose crude per debolezza di stomaco*” [Midenin zayıflığı nedeniyle ham bir şey yiyemeyen kişi için ilaç] (Auda, 1660, s. 14).

¹³⁷ BCMS: *Mirabolani citrini* (*Terminalia citrina roxb. ex. Fleming*/Sarı halile).

¹³⁸ Hasâlbân (حصالبان/مرحل) sözcüğü genellikle biberiye için kullanılmaktadır (Bedevian, 1994, s. 510; Löw, 1881, s. 426; Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 887). Ancak burada buhur, günlük anlamında kullanılan hasa-lübân (حصالبان/مرحل) sözcüğü kastedilmiş olmalıdır (Almaany, 2025f).

¹³⁹ BCMS: *Assentio* (*Artemisia absinthium*/Pelin otu).

¹⁴⁰ BCMS: *Brugne damaschine* (Damson eriği).

¹⁴¹ BCMS: *Passarina di leuvante* (Levant kuru üzümü).

¹⁴² BCMS: *Acqua d’assentio* (*Artemisia absinthium*/Pelin otu suyu).

¹⁴³ BCMS: *Malvasia* (Bir çeşit İtalyan şarabı).

¹⁴⁴ BCMS: *Oximel succarino* (Şekerli sirkengebin).

¹⁴⁵ BCMS’deki *chebuli* (*Terminalia chebula* Retz./Kara halile) ve *spigo nardo* (*Nardostachys jatamansi*/Hint sümbülü) tercüme edilmemiştir. Ayrıca Auda, Milan’da yiyecekleri hazmedemeyen genç bir eczacıyı bununla iyileştirdiğini söyler. Yine bunu kullanan kişilerin büyük fayda elde ettiğini ancak kullanırken ihtimam göstermeleri gerektiğini belirtmektedir.

¹⁴⁶ BCMS: “*Poluere mirabile per lo stomaco, qual’usava l’Eminentiss.Sig.Cardinal Bagni*” [Yüce Efendi Kardinal Bagni’nin (Giovanni Francesco Bagni (ö.1641) kullandığı mide için mucizevi olan toz] (Auda, 1660, s. 15).

¹⁴⁷ BCMS: *Calamento* (*Calamintha officinalis* Moench./Yaban nanesi).

¹⁴⁸ BCMS: *Silero montano* (*Siler montanum*/Maydanozgiller (Umbelliferae) familyasından çok yıllık bitki).

¹⁴⁹ BCMS: *Betonnica* (*Bettonica officinalis* L./Kestere)

¹⁵⁰ BCMS: *Bache di ginepro* (Ardıç kozalağı).

hepsini iyice ez. Her defasında ondan sadece bir dirhem alınır. Bundan kolaylıkla tam fayda sağlanır.¹⁵¹

[28] Kadınlara faydalı olan başka bir toz türü:¹⁵² Maydanoz¹⁵³ kökünü kurutup iyice ez ve sabah ondan ebegümece¹⁵⁴ suyuyla birlikte bir dirhem ver. Ardından bunun vasıtasıyla hemen fayda sağlanır.

[29] Gıdalar için başka toz ilaç türü:¹⁵⁵ Eşit miktarda koyun otu, gümüş şeker, saf basit şeker [al] ve hepsini ez.¹⁵⁶ Yedi gün boyunca sabah ve akşam olmak üzere her defasında bundan yarım okka ver. Hemen büyük faydasını görürsün.¹⁵⁷

[30] Düşmeler için faydalı su yapımı:¹⁵⁸ İki adet tüyü uzamamış küçük bülbül,¹⁵⁹ yarım okka kuru karanfil, bir avuç yabani zambak¹⁶⁰ çiçeğini [al ve] hepsini on beş libra beyaz şarapla birlikte üçte biri eksilene kadar kaynat.¹⁶¹ Ardından her defasında üç gün boyunca sabahları bundan bir okka, zaruret hâlinde iki okka ver. Ancak Ay yükseldiğinde değil bilakis Ay alçaldığında vermeye çalış. Hemen fayda gösterir.

[31] Yine düşme hastalığı için başka tür:¹⁶² On dirhem cevriş,¹⁶³ üç dirhem mavi süsen kökü,¹⁶⁴ beş dirhem çam kökü,¹⁶⁵ üç dirhem anason, iki dirhem mastika, yedi dirhem ısırgan

¹⁵¹ BCMS'de Auda, başta Arnavutluk olmak üzere, bunun birçok deneyini gördüğünü ve bir nalbantın bunun sayesinde ciddi bir mide hastalığından kurtulduğunu anlatmaktadır.

¹⁵² BCMS: “*Poluere per lo stomaco delle Donne*” [Kadınların midesi için toz] (Auda, 1660, s. 15).

¹⁵³ BCMS: *Radiche di bistorta* (*Polygonum bistorta* L./Kurtpençesi kökü).

¹⁵⁴ BCMS: *Malvasia* (Bir çeşit İtalyan şarabı).

¹⁵⁵ BCMS: “*Polvere per quelli che hanno inappetenza del cibo*” [Yemeğe iştahı olmayan kişiler için toz] (Auda, 1660, s. 15).

¹⁵⁶ BCMS: *Origano* (*Origanum vulgare* L./Keklik Otu), *zuccharo candido* (Akide şekeri), *zuccharo fino* (Saf, rafine şeker, çay şekeri).

¹⁵⁷ BCMS'de Auda bunu çok defa başarıyla denediğini anlatmaktadır.

¹⁵⁸ BCMS: “*Acqua mirabile per il mal caduco*” [Düşme/Epilepsi hastalığı için mucizevi su] (Auda, 1660, s. 16).

¹⁵⁹ BCMS: *Rondine piccoline, num. vinti* (Kırlangıç, yirmi adet).

¹⁶⁰ BCMS: *Lilium convallium* (*Convallaria majalis* L./İnciçiçeği).

¹⁶¹ BCMS'deki *macis* (Küçük Hindistan cevizi baharatı) tercüme edilmemiştir. Ayrıca kaynatıldıktan sonra su banyosunda damıtılması gerektiği ve kriz anında da iki okka verileceği belirtilmiştir.

¹⁶² BCMS: “*Per il mal caduco, e per la madre, e provoca l'orina*” [Düşme/Epilepsi ve anne için, ve idrar söktürür] (Auda, 1660, s. 16).

¹⁶³ BCMS: On dirhem *agarico* (Garikon mantarı).

¹⁶⁴ BCMS: Üç dirhem *radiche di gigli pauonazzi* (Mavi zambak kökü/*Iris germanica* L./Süsen) (Creber & Wrobel, 1996, s. 301).

¹⁶⁵ BCMS: Beş dirhem *radiche d'appio* (*Apium graveolens* L./Kereviz kökü).

kökü¹⁶⁶ ve üç libra saf suyu [al ve] yarısı saflaşana kadar kaynat.¹⁶⁷ Ardından sabah her defasında bir buçuk okka bundan ver. O hastalık için denenmiştir ve çok zararsızdır.

[32] Yine bu hastalık için bir diğer su türünün yapımı:¹⁶⁸ Otuz adet küçük bülbul¹⁶⁹ parçalanır ve hiçbir şeyi atılmadan yalnızca suyla¹⁷⁰ pişirilir. Güneş Aslan Burcundayken toplanmış oğulotu kökü,¹⁷¹ aynı şekilde birer avuç ağustos ayında toplanmış *melâikiyye* kökü,¹⁷² geyik boynuzu, kestere, zufa kat.¹⁷³ Bunların hepsi tıp sanatına göre kaynatılır. Ardından süz ve sonra ikişer dirhem küçük Hindistan cevizi, karanfil ve tarçın, yarımşar avuç kırmızı çiçek,¹⁷⁴ zambak,¹⁷⁵ *cerdî*,¹⁷⁶ çiçekli biberiye, yabani ada çayı, kestere, yarım dirhem safran, iki dirhem kâfur kat.¹⁷⁷ Üzerinde sular kalacak şekilde hepsini dört gün bir arada beklet. Daha sonra normal ateşte kaynatıp iyice süzersin. Vermeden önce iyice temizlenmesi şartıyla her seferinde ondan yarım okka verirsin çünkü bu hastalık gerçekten de mideden kaynaklanır. Bu su birçok insana şifa verdi ve çokça denendi.¹⁷⁸

[33] Beynin arındırılması için toz türü:¹⁷⁹ Eşit miktarda kestere, rezene tohumu¹⁸⁰ ve

¹⁶⁶ BCMS: Yedi dirhem *radiche di peonia* (*Paeonia mascula* (L.) Miller/Şakayık kökü).

¹⁶⁷ BCMS'deki bir dirhem *turbiti* (*Convolvulus turpethum* L./Türbit) ve iki dirhem *ruta* (*Ruta graveolens* L./Sedef otu) tercüme edilmemiştir.

¹⁶⁸ BCMS: “*Altr'acqua prouata per il mal caduco*” [Düşme/Epilepsi için kanıtlanmış diğer su] (Auda, 1660, s. 17).

¹⁶⁹ BCMS: *Rondine piccoline* (Küçük kırlangıç).

¹⁷⁰ BCMS: *Acqua mulsa* (Mulso/Mulsa: Şarap, bal, bitki ve baharatlardan yapılmış bir içecek, (Florio, 1598, s. 416).

¹⁷¹ BCMS: *Radiche di peonia* (*Paeonia mascula* (L.) Miller/Şakayık kökü).

¹⁷² BCMS: *radiche d'angelica* (*Angelica archangelica* L./Melek otu kökü), mart ya da ağustos ayında toplanmış *visco quercino* (*Loranthus europaeus*/Meşe öksesi).

¹⁷³ BCMS'deki *cranio humano morto di morte violenta* (Şiddet uygulanarak öldürülmüş insan kafatası), *bache di ginepro* (*Juniperus communis* L./Ardıç kozalağı), *dittamo cretico* (*Origanum dictamnus* L./Girit kekiği), *melissa* (*Melissa officinalis* L./Oğulotu) ve *timo* (*Thymus* L./Kekik) tercüme edilmemiştir.

¹⁷⁴ BCMS: *Anagalidea fior rosso* (Kırmızı çiçekli Anagallis/*Anagallis arvensis* L./Farekulağı).

¹⁷⁵ BCMS: *Lilium conualium* (*Convallaria majalis* L./İnciçiçeği) veya diğer adıyla *mugheti* (Mughetto).

¹⁷⁶ BCMS: *Fiori di tiglia* (*Tilia* L./İhlamur çiçeği).

¹⁷⁷ BCMS'deki *macis* (Küçük Hindistan cevizi baharatı), *castoreo* (Kunduz yağı), *acqua di fiori di primula veris* (*Primula veris* L./Çuhaçiçeği suyu), *di calendula* (*Calendula officinalis* L./Tıbbi öküzgözü suyu) veya diğer adıyla *fiole d'ogni mese* (Kelime anlamıyla her ayın çiçeği demektir) tercüme edilmemiştir. Yazar bu iki suyun kaynatmanın sonunda ekleneceğini belirtir.

¹⁷⁸ BCMS'de Auda, Fregius'da Giacomo Pignone'nin bu suyla kurtulduğunu ve kendisinin de Poggio Bastone'de günde iki veya üç defa düşen kişiyi kurtardığını anlatmaktadır. Ayrıca bütün hastalıkların mideden çıktığını, bu sebeple de midenin boşaltılmasında ana ilaç olan ve iyice kusturmaya yarayan *vino d'antimonio* (antimon şarabı) verdiğini ifade etmektedir (Auda, 1660, s. 17).

¹⁷⁹ BCMS: “*Poluere capitale, che purga la testa per il naso*” [Burun yoluyla kafayı arındıran baş tozu] (Auda, 1660, s. 18).

¹⁸⁰ BCMS: *Seme di fumaria* (*Fumaria officinalis*/Şahtere tohumu).

anason [alıp] iyice ez ve bunlara sekiz kamha ölçüsünde amber¹⁸¹ ekle.¹⁸² Sabah ve akşam enfiye gibi burundan al.¹⁸³

[34] Sınanmış ve faydalı olan başka tür:¹⁸⁴ İki buçuk dirhem kara kök,¹⁸⁵ bir buçuk dirhem aloe,¹⁸⁶ bir dirhem safran, iki dirhem anason, dört dirhem mastika, mavi zambak kökü,¹⁸⁷ bir dirhem karabaş lavanta otu¹⁸⁸ [alıp] hepsini balla yoğur ve sabahları bundan dört dirhem ver.¹⁸⁹

[35] Yine düşme için ilaç türü:¹⁹⁰ Yarısı saflaşana kadar karpuz suyunu¹⁹¹ güneşe veya sürekli kaynamayacak şekilde kısık ateş üzerine koy. Ondan sonra ölç ve bunun her librası için bir libra beyaz bal, üç okka arıtılmış sirke, bir dirhem tarçın katıp usaresi çıkana kadar kaynat. Ondan sonra ateşten kaldır ve tekrar ölç. Her librası için bir dirhem safran, dört kamha miktarınca amber miski, bir okka gül suyu, bir buçuk okka güçlü arak koyup arıt.¹⁹² Ondan sonra cam bir kap içerisinde sakla. Sekiz gün boyunca sabahları bundan bir okka verilir.¹⁹³ Bu çok faydalı ve sarıhtır.

[36] Tıkanıklık gazı için su yapımı:¹⁹⁴ Dörder libra köküyle çiçeğinden olacak şekilde damıtılmış ceviz suyu ve *cîb*,¹⁹⁵ [al ve] sonra hepsini toplayıp çok kısık ateş üzerinde ya da sıcak bir yerde kaynat. Ondan sonra süz ve [süzülen suya] yine onun çiçeğini, ikişer dirhem

¹⁸¹ BCMS: *Otto grani d'ambra grisa* (Sekiz tane Akamber).

¹⁸² BCMS'deki *piretro* (*Anacyclus pyrethrum* L./Akırıkırha) ve *elleboro bianco* (*Veratrum album* L./Beyaz çöpleme) tercüme edilmemiştir.

¹⁸³ BCMS: *Come il tabacco* (Tütün gibi).

¹⁸⁴ BCMS: "*Per la vertigine prouato*" [Vertigo için kanıtlanmıştır] (Auda, 1660, s. 18).

¹⁸⁵ BCMS: *Radiche di elleboro nero preparete* (*Helleborus niger* L./Hazırlanmış Kara Çöpleme kökü).

¹⁸⁶ BCMS: *Legno aloe* (*Aquilaria* cinsinin reçineli odunu, Ödağacı).

¹⁸⁷ BCMS: *radiche di gigli pauonazzi* (Mavi zambak kökü/*Iris germanica* L./Süsen) (Creber & Wrobel, 1996, s. 301).

¹⁸⁸ BCMS: *Sticados ar.* (*Lavandula stoechas* L./Karabaş lavanta otu).

¹⁸⁹ BCMS'deki *maggiiorana* (*Origanum majorana*/Mercanköşk), *agarico* (garikon mantarı) ve *turbiti* (*Convolvulus turpethum* L./Türbit) tercüme edilmemiştir.

¹⁹⁰ BCMS: "*Rimedio per il mal caduco*" [Düşme/Epilepsi hastalığı için ilaç] (Auda, 1660, s. 18).

¹⁹¹ BCMS: *Sugo de frutti de cocomeri asinini* (*Ecballium elaterium* A. Richard/Eşekhiyarı meyvesinin usaresi).

¹⁹² BCMS: *Acqua vita* (Etanolün konsantre sulu çözeltisi/hayat suyu/arak)

¹⁹³ BCMS: *la mattina a digiuno* (Sabah aç karnına).

¹⁹⁴ BCMS: "*Acqua mirabile per dolori colici*" [Kolik ağrıları için mucizevi su] (Auda, 1660, s. 19).

¹⁹⁵ BCMS: *Acqua stillata di fior di noce, e di cammomilla* (Arıtılmış ceviz çiçeği ve papatya suyu). Bunlara altışar avuç papatya çiçeği ve *sabuco* (*Sambucus nigra* L./Mürver çiçeği) katıp dört gün su banyosunda veya başka sıcak bir mekânda demlendirilmesi gerektiği anlatılmaktadır. Ardından toplanıp tekrar yukarıdaki gibi başka çiçekler konulur. Bu ikincisine müteakip droglar eklenir.

rezene tohumu ve anason, bir buçuk okka defne dalı,¹⁹⁶ altı okka tarçın kat.¹⁹⁷ Aynı şekilde yaklaşık iki gün kısık ateş üzerine koy. Ondan sonra iki okka ya da gerekirse üç okka bundan ver. Gerçekten de etkisine uygun olarak bu su “acayip su” olarak bilinir. Ben onu sayısız kez birçok ülkede denedim.¹⁹⁸

[37] Onun gibi başka bir ilaç:¹⁹⁹ Küçük boyda yabani güvercin yavrusunu²⁰⁰ alıp tencere içerisinde beş libra iyi beyaz şarapla birlikte yavru ölene kadar kaynat. Ardından şarabın yarısı eksildikten sonra bitene kadar. Daha sonra üçte biri eksilince sabah hastaya bir bardak bundan içir, harikalığı görürsün.

[38] Onun gibi çok faydalı olan diğer ilaç:²⁰¹ Bir dirhem terebentin ruhu, iki okka aratılmış bir arak.²⁰² Üç gün boyunca her sabah bundan içilir. Birçok kez denenmiştir.

[39] Onun gibi çok faydalı olan diğer ilaç:²⁰³ Eşit miktarda kuşkonmaz kökü²⁰⁴ ve basit hatmi²⁰⁵ [alıp] ez ve yaklaşık on iki saat beyaz şarap²⁰⁶ içerisinde demlendir. Ardından iyice süz. Mezkûr hastalığın tekrar gelmemesi için üç gün boyunca her gün bundan altı dirhem alınır.

[40] Onun gibi çok faydalı olan diğer ilaç:²⁰⁷ Diken çiçeğini²⁰⁸ iyice kurutup ince toz hâline getir ve her gün beyaz şarapla birlikte bundan iki dirhem ver. Bundan büyük fayda elde edilir ve hastalık bir daha asla geri gelmez.

¹⁹⁶ BCMS: *Bache di lauro* (*Laurus nobilis* L./Defne meyvesi).

¹⁹⁷ BCMS'deki ölçülerde dirhem değil okka kullanılmıştır. Ayrıca *bache di ginepro* (Ardıç kozalağı) ve bir avuç *menta secca* (*Mentha piperita* L./Kuru nane) tercüme edilmemiştir. Maddelerin iki gün su banyosunda demlendirildikten sonra damıtılması istenmektedir.

¹⁹⁸ Auda, bu suyla Roma'daki Kutsal Ruh Manastırı'nda eczacı olarak kaldığı zamanlarda birçok iyi tedavi gerçekleştirdiğini ve Torino'da da Savio Prensi Maurizio'nun da bir silahtarını kurtardığını anlatmaktadır.

¹⁹⁹ BCMS: “*Rimedio piu facile per l'istesso male*” [Aynı hastalık için daha kolay ilaç] (Auda, 1660, s. 19).

²⁰⁰ BCMS: *Un piccione domestico viuo, di quelli che stanno ancora nel nido* (Yuvada bekleyen canlı evcil Güvercin).

²⁰¹ BCMS: “*Rimedio per dolori Colici, che procedano da Renella*” [Böbrek taşından kaynaklanan kolik ağrıları için ilaç] (Auda, 1660, s. 20).

²⁰² BCMS: *Acqua vita fina* (Saf alkol/arak) veya *malvasia* (Bir çeşit İtalyan şarabı).

²⁰³ BCMS: “*Altro rimedio per dolori Colici*” [Kolik ağrıları için diğer ilaç] (Auda, 1660, s. 20).

²⁰⁴ BCMS: *Radice di verbasco* (*Verbascum olympicum*/Sığırkuyruğu kökü).

²⁰⁵ BCMS: *Consolida minore* (*Symphytum bulbosum* K.F.Schimp/Şişkafes otu).

²⁰⁶ BCMS: *Buon vino* (İyi şarap).

²⁰⁷ BCMS: “*Altro rimedio per l'istesso male*” [Aynı hastalık için diğer ilaç] (Auda, 1660, s. 20).

²⁰⁸ BCMS: *Fiori di segala* (*Secale cereale*/Çavdar çiçeği).

[41] **Çok iyileştirici başka ilaç:**²⁰⁹ Bir okka cevəriş,²¹⁰ birer dirhem mavi zambak kökü,²¹¹ uzun hatmi,²¹² zufa, mastika, mübarekdikenî²¹³ ve anason [alırsın].²¹⁴ Ardından iyice yoğurup sıcak suyla birlikte bundan üç dirhem verirsın.

[42] **Yine onun gibi ve böbrek taşı için başka bir ilaç:**²¹⁵ Altışar dirhem cevəriş,²¹⁶ mavi zambak kökü,²¹⁷ ikili yuvarlak hatmi,²¹⁸ birer okka zufa ile oğulotu²¹⁹ ve mastika katıp balla birlikte yoğur.²²⁰ Ardından her defasında ondan bir dirhem ver.

[43] **O durum için haplar:**²²¹ Eşit miktarda mitridatus,²²² mastika, anason, tarçın, aspir tohumu,²²³ yarım ölçüde arıtılmış tuz²²⁴ ve aloe²²⁵ [alıp] hepsini ez ve sadece kabuklarından yapılan limon şurubuyla birlikte iki dirhem ölçüsünde haplar yap.²²⁶ Yemekten önce aç karnına bu haplardan verilir.

[44] **Onun gibi çok faydalı diğer ilaç:**²²⁷ Eşit miktarda anason, kimyon,²²⁸ kirâmûnî

²⁰⁹ BCMS: “*Un’altro rimedio per dolori Colici, e dolori Artetici*” [Artrit ve kolik ağrıları için diğer bir ilaç] (Auda, 1660, s. 20).

²¹⁰ BCMS: Bir dirhem *agarico* (Garikon mantarı).

²¹¹ BCMS: *Radiche di gigli pauonazzi* (Mavi zambak kökü/*Iris germanica* L./Süsen) (Creber & Wrobel, 1996, s. 301).

²¹² BCMS: *Astrologia longa* (*Aristolochia longa* L./Uzun zeravent) ve *tonda* (Yuvarlak zeravent).

²¹³ Mütercim tarafından eklenmiştir.

²¹⁴ BCMS’deki *squinanti* (*Cymbopogon schoenanthus* Spreng/Tibni mekke), *carpo balzamo* (Carpo Balsamum/*Commiphora gileadensis* meyvesi) ve iki okka *turbiti* (*Convolvulus turpethum* L./Türbit) tercüme edilmemiştir. Ayrıca bunlar garikonda bekletilerek sanata göre kaynatılır.

²¹⁵ BCMS: *Elettuario per li flatu, dolori Colici, e per la pietra* [Flatulans, kolik ağrıları ve taş için macun] (Auda, 1660, s. 21).

²¹⁶ BCMS: *Agarico* (Garikon).

²¹⁷ BCMS: *Radiche di gigli pauonazzi* (Mavi zambak kökü/*Iris germanica* L./Süsen) (Creber & Wrobel, 1996, s. 301).

²¹⁸ BCMS: *Astrologia tonda* (*Aristolochia rotunda* L./Yuvarlak zeravent).

²¹⁹ Mütercim tarafından eklenmiştir.

²²⁰ BCMS’deki altışar dirhem *turbiti* (*Convolvulus turpethum* L./Türbit), *spatula fetida* (*Iris foetidissima* L./Fena kokulu süseni), birer dirhem *cimino* (*Cuminum cyminum* L./Acemkimyonu), *carvi* (*Carum carvi* L./Kimyon) birer dirhem *origano* (*Origanum vulgare* L./Keklikotu) ve *squinanti* (*Cymbopogon schoenanthus* Spreng/Tibni mekke) tercüme edilmemiştir.

²²¹ BCMS: “*Pillule per dolori Colici, e per il vomito e dolori di stomaco*” [Kolik ağrı, kusma ve mide ağrısı için haplar].

²²² BCMS: *Mirabolani citrini, chebuli* (*Terminalia citrina* roxb. ex. Fleming/Sarı halile ve *terminalia chebula* Retz./Kara halile). Mitrîdâtûs mütercim tarafından eklenmiştir.

²²³ BCMS: *Midolla di seme di cartamo* (*Carthamus tinctorius*/Aspir tohumu içi).

²²⁴ BCMS: *Sal indo* (Himalaya tuzu).

²²⁵ BCMS: *Aloe succotrino* (*Aloe succotrino* Lam./Sokotra aloesi).

²²⁶ BCMS’deki *seme d’appio* (*Apium graveolens* L./Kereviz tohumu) ve *d’ameos* (*Cuminum cyminum* L./acemkimyonu, *Carum carvi* L./kimyon ve *Pimpinella anisum* L./anason için kullanılmaktadır) tercüme edilmemiştir.

²²⁷ BCMS: “*Per dolori Colici*” [Kolik ağrıları için] (Auda, 1660, s. 21).

²²⁸ BCMS: *Cimino* (*Cuminum cyminum* L./Acemkimyonu),

*habbe*²²⁹ ya da pelin otu ve basit hatmi²³⁰ alıp hepsini iyice ez ve her defasında et suyuyla ya da sıcak suyla birlikte bundan iki dirhem ver.²³¹ Bu da yine birçok kez denendi.

[45] Yan ve sırt hastalıklarına faydalı ilacın yapımı:²³² Fare dışkılarını kurutup iyice ez ve bunun yarısı ölçüsünde büyük tarçının yarısını koy. Öncesinde taze yumurta içirerek bu hastalığı olan kişiye [toz ilaçtan] yarım dirhem alıp üç defa içir.²³³ Muhakkak büyük harikası göreceksin.²³⁴

[46] Onun gibi faydalı başka bir ilaç:²³⁵ Sütten kesilmiş küçük oğlağı²³⁶ alıp haşlarsın ve çıkarma sandığının içine koyarsın.²³⁷ sonra üzerine bir okka terebentin koy ve bu şekilde hastayı üzerine oturt ki [aşağıdan] sıcak buhar alsın. Bunu üç defa yap, şüphesiz bütün ağrılara iyileştirir.²³⁸

[47] Onun gibi faydalı başka hap ilaç:²³⁹ Birer dirhem hindiba,²⁴⁰ kuru karpuz kabuğu,²⁴¹ arıtılmış tuz,²⁴² aloe.²⁴³ Hepsini ezip tatlı ve ekşi olan iki şurupla birlikte karıştır.²⁴⁴ Ardından bunlardan ölçüsü üç dirhem olan haplar yap. O haplar gece yarısından sonra

²²⁹ BCMS: *Agarico* (Garikon).

²³⁰ BCMS: *Centaurea minore* (*Centaureum erythraea* Rafn./Kantaron çiçeği).

²³¹ BCMS'deki *gentiana* (*Gentiana lutea* L./Centiyane) tercüme edilmemiştir.

²³² BCMS: “*Rimedio per mal di fianco maraviglioso, e provato*” [Yan hastalığı (Plörezi) için harika ve kanıtlanmış ilaç] (Auda, 1660, ss. 21-22).

²³³ İtalyanca metinde yarım dirhem toz ilaca dört tane *Precipitato* eklendiği ifade edilmektedir. “*Precipitato*” ifadesi için Florio, “*Cerrahların yaraların dışındaki kırmızı eti aşındırmak için kullandığı aşındırıcı bir toz*” olarak açıklamaktadır (Florio, 1598, s.289). Ayrıca Fransızca tercümesinde hastaya taze yumurta yerine “biraz toz şekerle birlikte bir kaşık zeytin yağı veya tatlı badem yağı” içirileceği yazmaktadır (Quinti, 1711, s. 22).

²³⁴ BCMS'de Auda, bu ilacın harikasını Palestrina'da gördüğünü ifade etmektedir.

²³⁵ BCMS: “*Rimedio per li Premiti provato*” [Mide, bağırsak veya uterus kaslarının kasılmaları için kanıtlanmış ilaç] (Auda, 1660, s. 22).

²³⁶ Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS: *Mattone nuouo* (Yeni tuğla).

²³⁷ BCMS'de *cassetta dove si va del corpo* (vücudun girdiği küçük sandık) ifadesi Garşûnî metinde “çıkarma sandığı” olarak tercüme edilmiştir.

²³⁸ Auda, Rieti'de kendisinin ve birçok kişinin kurtulduğunu, onlara da bunu öğrettiğini ifade etmektedir.

²³⁹ BCMS: “*Pillule per dolori artetici*” [Artrit ağrıları için haplar].

²⁴⁰ BCMS: *Mirabol.chebuli* (*Terminalia chebula* Retz./Kara halile), *indi* (Florio bunun bir çeşit erik olduğunu söylemektedir),

²⁴¹ BCMS: *Scorze di cocomeri asinini* (*Ecballium elaterium* A. Richard/Eşekhiyari kabukları).

²⁴² BCMS: *Sal indo* (Himalaya tuzu).

²⁴³ BCMS: *Aloe soccotr.* (*Aloe succotrino* Lam./Sokotra aloesi). Diğer yandan *zenzero* (zencefil), *coloquintida* (*Citrullus colocynthis*/Acıkarpuz), *hermodactili* (*Colchicum autumnale* L./Acıçiğdem), *serapino* (*Ferula persica* ve *Ferula szowitziana* gibi *Ferula* (Çakşır) türlerinden elde edilen sakızlı reçine), *radichi di satirione* (*Satyrion* kökleri/ *Serapias cordigera* L., *Anacamptis morio* (L.) R.M.Bateman ve *Orchis hircina* (L.) Crantz/İt kasarı kökleri için kullanılmaktadır), *hieraprica* (J. Florio, safrayı tasfiye etmek için kullanılan acı bir şekerleme/macun olarak açıklamaktadır (Florio, 1598, s. 162)) tercüme edilmemiştir.

²⁴⁴ BCMS: *Siroppo di due radici* (İki kökün şurubu).

alınırlar. Onların üstüne de yukarıda bahsettiğimiz köklerin suyu içilir. Bitti.

[48] Ağrıyan gözler için su yapımı:²⁴⁵ Üç libra ölçüsünde tuzla arıtılmış küçük domuz idrarı,²⁴⁶ dörder okka Roma *terbûlû*²⁴⁷ ve beyaz görme cılası²⁴⁸ [alıp] hepsini üç gün boyunca demlendirilir.²⁴⁹ Ondan sonra bunu süz ve gözün içerisine bir damla sabah akşam damlat. Bu yöntemle göz hemen kısa sürede iyileşir.

[49] Görme için başka bir tür:²⁵⁰ Birer okka göz otu suyu, damkору²⁵¹ ve bir libra kara keçi sütünü hep birlikte karıştır. Ardından bunlara zencefil, çok az ödağacı²⁵² ve iki okka beyaz cıva²⁵³ ekle ve bu şekilde beş gün [bekletip ardından damıt].²⁵⁴ Ardından süz ve halis demir üzerinde ısıtılan iki okka civarındaki Hint tutyâsını²⁵⁵ aynı suyun içinde dokuz gün söndür. Sonuncusunda da su iyice saf olana kadar bu suyun içine bırak. Ardından bundan alıp sabah ve akşam her defasında iki damla muhtaç göze koyarsın. Eğer ağrılı yer çok yanarsa, korku işaretleri belirirse ve gözleri yuvalarından çıkacak gibi olursa sakın telaşlanma. Bu yanma hızlıca sakinleşir ve soğuyup yatıştır, sonrasında faydasını şüphesiz görürsün. Bilhassa fakir kişiler için bütün tabipler bu suyu temin etmelidir.

[50] Görmeye faydalı olan ve fakirler için başka bir ilaç:²⁵⁶ Roma şarabı [veya] ebegümece²⁵⁷ alırsın. Eğer Roma şarabı bulunamadıysa beş libra beyaz şarap alınır. Buna sekiz adet yeşil ceviz filizi,²⁵⁸ birer okka *karâmî*,²⁵⁹ yeşil lahana ve yarım okka hazırlanmış tutya koy. Hepsini yirmi dört saat demlendirip süz ve iyice arıt. Sonra iyice mühürlenmiş cam kabın içine koy. Ardından üç damla göze damlat. Eğer [bu ilaç sayesinde] şifa bulan çeşitli göz hastalarını kaydetmek isteseydim bunun için bir kitap [yazmam] gerekirdi. O su

²⁴⁵ BCMS: “Acqua per levare l’inflammatione degli Occhi” [Göz iltihabını gidermek için su].

²⁴⁶ BCMS: *Orina di putto purificata* (Arıtılmış erkek çocuk idrarı).

²⁴⁷ BCMS: *Vitriolo Romano* (Roma vitriyolu/Bakır veya demir sülfat).

²⁴⁸ BCMS: *Tutia preparata* (Hazırlanmış tutya/çinko oksit ZnO).

²⁴⁹ BCMS’de hepsi birlikte üç gün masere edildikten sonra damıtılacağı belirtilmektedir. Çok defa kanıtlandığı da ifade edilmektedir.

²⁵⁰ BCMS: “Altr’acqua per mal degli Occhi” [Gözlerin hastalığı için başka bir su].

²⁵¹ BCMS: *Sugo di celidonia* (*Chelidonium majus* L./Kırlangıç otu suyu). Garşûnî metindeki “حي /سد حلاح” damkору (Sedum L.) için kullanılmaktadır.

²⁵² BCMS: *Aloe succotrino* (*Aloe succotrino* Lam./Sokotra aloesi).

²⁵³ BCMS: Üç okka *vitriolo bianco* (Çinko sülfat).

²⁵⁴ BCMS’deki *macis* (Küçük Hindistan cevizi baharatı) tercüme edilmemiştir.

²⁵⁵ BCMS: *Tutia* (Çinko oksit, ZnO).

²⁵⁶ BCMS: “Belissimo rimedio per male degli occhi, facile da fare per persone pouere” [Göz hastalığı için çok güzel ilaç, fakir kişi için yapması kolay] (Auda, 1660, s. 24).

²⁵⁷ BCMS: *Malvasia* (Bir çeşit İtalyan şarabı).

²⁵⁸ BCMS: Sekiz veya on tane *cime di ruta fresche* (*Ruta graveolens* L./Taze sedef otu tepesi).

²⁵⁹ BCMS: Birer okka *scorza mezana del torzo di cauolo verde* (*Brassica oleracea*/Lahana kafası yaprağı) veya *nero* (*Brassica oleracea* var. *acephala*/Kara lahana) ve *della sua midolla* (ve onun içi).

çok faydalıdır. [Örnek vermek gerekirse Poggio Bastone’de] ihtiyar bir kadın sanki kör olmuş gibi bastonla yürüyordu. Gözleri kabarıktı ve saçları da yoktu.²⁶⁰ Kadın on gün içerisinde tamamen iyileşti ve bastonunu attı. Ancak bu ilaçtan önce ona güçlü bir müşil ver. Sen öyle yap.

[51] Görme için çok kez denenmiş faydalı sürme türü:²⁶¹ Yarımşar okka kestere, taşkıran otu, göz otu, anason, tarçın, üçer dirhem rezene tohumu, zencefil, zufa, güherçile²⁶² [alıp] hepsini iyice ez.²⁶³ Ardından dört gün boyunca sabahları her defasında bir dirhem olacak şekilde hastaya şarap veya et suyu ya da yemekle birlikte ver. Ondan sonra bunların gerçek, belirgin bir mucize olduğunu göreceksin.

[52] Gözyaşı için ilaç türü:²⁶⁴ Yumurta beyazını köpürene kadar iyice çırp ve bundan alıp gözün içine koy. Böylece hiç şüphesiz hemen iyileşir.

[53] Onun gibi faydalı diğer tür:²⁶⁵ Aloe²⁶⁶ ezip buna gül suyu ekle. Ardından bununla gözünü, alnını ve şakaklarını yıka.²⁶⁷ Hemen göz kapağının ve kirpiklerinin şiddetlendiğini görürsün.²⁶⁸ Ancak bunu yapmadan önce baş ve bedendeki gözeneklere geçit olabilmesi için hastayı iyice temizle.²⁶⁹ Eğer bunu yapmazsan hastanın tamamen kurtulması mümkün olmaz.

[54] Görme için şifalı su yapımı:²⁷⁰ Bir parça yani bir okka gül suyu ve iki okka beyaz

²⁶⁰ BCMS: *Tutti gli occhi abbrugiati e scarpellati* (Gözleri yanık ve oyuktu).

²⁶¹ BCMS: “*Polvere miracolosa per la vista, provata in uno, ch’era sei mesi, che poco vedeva*” [Görme için mucizevi toz, altı aylık olan az gören kişide denenmiştir] (Auda, 1660, s. 24). Garşûnî metindeki başlıkta sürme (*kohl*) ifadesi geçse de tarifte ilaç haricen değil dâhilen kullanılmıştır.

²⁶² BCMS: *Silero montano* (*Siler montanum*/Maydanozgiller (Umbelliferae) familyasından çok yıllık bitki).

²⁶³ BCMS’deki *celidonia* (*Chelidonium majus* L./Kırlangıç otu), *ruta* (*Ruta graveolens* L./Sedef otu), *levistico* (*Levisticum officinale*/Selamotu), *puleggio* (*Mentha pulegium* L./Yarpuz), *cardamomo* (*Elettaria cardamomum*/Kakule) *seme di petroselo* (*Petroselinum crispum*/Maydanoz tohumu), *cimino* (*Cuminum cyminum* L./Acemkimyonu) ve *origano* (*Origanum vulgare* L./Keklik Otu) tercüme edilmemiştir.

²⁶⁴ BCMS: “*Rimedio per la lagrimazione degl’ochi*” [Gözlerin yaşarması için ilaç] (Auda, 1660, s. 25).

²⁶⁵ BCMS: “*Rimedio ottimo, e facile da fare per chi hausse le palpebre roversciate*” [Göz kapağı dönmüş kişiler için çok iyi ve yapımı kolay ilaç] (Auda, 1660, s. 25).

²⁶⁶ BCMS: *Aloe epatico* (*Aloe Curacao-Aloe Barbadosist’in* yoğunlaştırılmış özü).

²⁶⁷ BCMS: Yeterli miktarda *Acqua rosa* (Gülsuyu).

²⁶⁸ BCMS’de “şiddetlenme” veya “artma” gibi ifadeler bulunmamaktadır. Onun yerine “che presto le sara tornare al suo primo essere” ifadesi kullanılmaktadır. Bu ifade “kısa zamanda ilk hâline dönecek” anlamına gelmektedir.

²⁶⁹ BCMS’de bedendeki gözeneklerden bahsedilmez. Onun yerine hastalığın akıntısının (*flussione*) giderilmesinden bahsedilir.

²⁷⁰ BCMS: “*Acqua per male degli’occhi maravigliosa*” [Göz hastalığı için harika olan su] (Auda, 1660, s. 25).

şarabı alıp beraberce üçte biri azalana kadar kaynat. Ondan sonra bunlara beş mersin²⁷¹ tanesini katıp on beş dakika beklet ve ardından ateşten indirip 1/8 parça mürekkep tutyâ kat. Sonrasında “merhamet et bize ya Allah“²⁷² miktarınca kaynamaya bırak. Böylece görme için faydalı ve iyileştirici olur.²⁷³ Göz içerisine sadece bir damla bundan koyarsın.

[55] Taş aşındırma için faydalı ilaç yapımı:²⁷⁴ İkişer libra sıcak soğan suyunu ve kökünü,²⁷⁵ yarımşar libra küçük ekşi limon ve geniş hatmi,²⁷⁶ iki okka büyük taşkıran otu alırsın ve hepsini ezip mezkûr suyun içine koyup [damıt].²⁷⁷ Ardından bir süre sonra saflaştırıp iki okka ya da gerekliyse üç okka hastaya içir. Kısa zaman içerisinde muhakkak faydasını görürsün.²⁷⁸

[56] Onun gibi faydalı diğer su:²⁷⁹ Maydanoz çiçeği,²⁸⁰ taze kökü yukarıdaki mezkûr suyla kaynatıp incelikle saflaştır. Dört damla cıva ruhu ile²⁸¹ karıştıracak şekilde bundan üç okka ver. Eğer ilk defasında bundan fayda görmediysen ikinci ve üçüncü defa tekrarla. Böylece sağlığı geri döner, iyileşip rahatlar.²⁸²

[57] Faydalı başka ilaç türü:²⁸³ Bir dirhem taze karabaş lavanta otu,²⁸⁴ dört dirhem anason, bir dirhem kuru tevînî kanı,²⁸⁵ iki dirhem yahudi taşı, üç dirhem cıva tohumu,²⁸⁶ on

²⁷¹ BCMS: *cinque cime di ruta fresca* (Beş adet taze *Ruta graveolens* L./Sedef otu tepesi).

²⁷² BCMS: *Miserere* (Hristiyan ilahisi).

²⁷³ BCMS: *Inflammationi, lagrimationi e altri mali degli occhi* (Göz iltihabı, yaşarması ve diğer göz hastalıkları).

²⁷⁴ BCMS: “*Acqua che rompe la pietra, provato*” [Taş kıran su, kanıtlandı] (Auda, 1660, s. 26).

²⁷⁵ BCMS: *Sugo di porri* (*Allium porrum* L./Pırasa usaresi) tercüme edilmemiştir.

²⁷⁶ BCMS: *Parietaria* (*Parietaria cretica* L./Yapışkanotu).

²⁷⁷ BCMS’deki *auricula muris* (*Pilosella officinarum* Vail/Tırmak otu), *conisa maggiore* (*Inula conyzae*/Gölge andızotu), *radice di anonide* (*Ononis spinosa* L./Kayışkıran kökü) tercüme edilmemiştir. Ayrıca BCMS’de “süzme ya da saflaştırmak” ifadesi yerine “distillare (damıtmak)” ifadesi yer almaktadır.

²⁷⁸ BCMS’de bu suyun böbrekleri viskoziteden ve idrar taşlarından temizlediği yazmaktadır. Ayrıca Pesaro’da soylu bir kişinin bu suyla kurtulduğu da bildirilmektedir.

²⁷⁹ BCMS: “*Un’altr’acqua per la renella maravigliosa provata infinite volte*” [Böbrek taşı için sonsuz kez kanıtlanmış diğer bir harika su] (Auda, 1660, s. 26).

²⁸⁰ BCMS: *Foglie tenerelle della quercia* (Yumuşak meşe yaprakları). Yazar bunların küçük olması nedeniyle hassasiyetle damıtılmasını ister.

²⁸¹ BCMS: *Spirito di vitriolo* (Vitriyol ruhu/Demir sülfatın damıtılmasıyla elde edilen derişik sülfürik asit, H₂SO₄, Zaç Yağı).

²⁸² Auda, bu suyu Roma, Turino, Pizza di Prouenza ve diğer bölgelerde sayısız defa bizzat kendisinin deneyip kanıtladığını ifade etmektedir. O suyla birlikte kişinin idrarı geldiği ve böbrekleri temizlediği belirtilmiştir.

²⁸³ BCMS: “*Elettuario per la pietra nella vessica (vescica) provato*” [Mesanedeki taşlar için kanıtlanmış macun] (Auda, 1660, s. 26).

²⁸⁴ BCMS: *Sticados ar.* (*Lavandula stoechas*/Karabaş lavanta otu). BCMS’deki *Squinanti* (*Cymbopogon schoenanthus* Spreng/Tibni mekke) tercüme edilmemiştir.

²⁸⁵ BCMS: *Sangue di becco secco* (Kuru keçi kanı).

²⁸⁶ BCMS: *Seme di milium solis* (*Lithospermum officinale* L./Tıbbi taşkesen otu).

beş dirhem sinirotu tohumu,²⁸⁷ yarım okka *mağribiyye* otunu²⁸⁸ [alıp] balla yoğur. Ondan sonra bir buçuk okka mersin kökü suyu ile kaynat.²⁸⁹ Böylece gerçekten de bundaki harikalığı göreceksin.

[58] Onun gibi başka faydalı ilaç türü:²⁹⁰ Eşit miktarda hazırlanmış *tevînî* kanı,²⁹¹ çifte hatmi,²⁹² öküz ödünün taşı, kızartılmış cam, yahudi taşı ve acıbademi balla yoğur[up] macun [yap].²⁹³ Bundan sadece yarım okka verilir.

[59] Onun gibi çok faydalı diğer tür:²⁹⁴ Birer okka *zehebiyye*,²⁹⁵ anason, rezene kökü, taşkıran otu kökü, ebegümece kökü, oğulotu, *mağribiyye*,²⁹⁶ mübarekdiken, kuşkonmaz tohumu, *kbz* tohumu,²⁹⁷ karpuz tohumu,²⁹⁸ kuru incir,²⁹⁹ şeftali,³⁰⁰ tartar tuzu³⁰¹ [ve] tarçını [alıp] hepsini yarısı eksilene kadar bolca turp suyu³⁰² ile kaynat.³⁰³ Sonra iyice süz ve altı okka şeker³⁰⁴ ekleyip tekrar hafif ateş üzerinde kaynat. Ondan sonra ateşten kaldırıp altı okka yeşil *krâsyâ*³⁰⁵ çiçeği ekle ve iyice karıştır. Ardından bir porselen çömlek içerisinde sakla. Her sabah taş düşene kadar bir kestane miktarı bundan alınır ve sonra da üzerine et suyu içilir. Denenmiş olması bir yana, bu çok etkili de bir şeydir.³⁰⁶

²⁸⁷ BCMS: On beş adet *seme di alchechengi* (*Physalis alkekengi*/Güveyfeneri tohumu).

²⁸⁸ BCMS: *Herba turca* (*Herniaria glabra*/Türk otu).

²⁸⁹ BCMS: *Decotto di radiche d'appio* (*Apium graveolens* L./Kereviz kökü kaynatması).

²⁹⁰ BCMS: “*Un'altro all'istessa pietra*” [Yine taş için diğer bir].

²⁹¹ BCMS: *Sangue di becco preparato* (Hazırlanmış keçi kanı).

²⁹² BCMS: *Astrologia rotunda* (*Aristolochia rotunda* L./Yuvarlak zeravent).

²⁹³ BCMS'deki *saliunca herba* (*Valeriana celtica*) ve *agarico* (garikon) tercüme edilmemiştir.

²⁹⁴ BCMS: “*Un'altro per la pietra, che usava Papa Gregorio Quintodecimo*” [Papa XV. Gregory'nin kullandığı taş için başka biri].

²⁹⁵ BCMS: *Regolitia* (*Glycyrrhiza glabra*/Meyan).

²⁹⁶ BCMS: *Herba turca* (*Herniaria glabra*/Türkotu).

²⁹⁷ BCMS: *Semi di alicacabo* (*Cardiospermum halicacabum*/Japon feneri tohumları) *cioe alchechengi* (*Physalis alkekengi* L./Güveyfeneri tohumu).

²⁹⁸ BCMS: *Seme di meloni* (Kavun tohumu).

²⁹⁹ BCMS: *Vua passa* (Uva passa, Kuru üzüm veya şarap yapmak için kullanılan herhangi bir üzüm).

³⁰⁰ BCMS: *Brugne* (Erik).

³⁰¹ BCMS: *Cremor di tartaro* (Krem tartar/Potasyum bitartarat).

³⁰² BCMS: *Acqua stillata di ravanelli* (Damıtılmış turp suyu).

³⁰³ BCMS'deki *radiche di petrosello* (*Petroselinum crispum*/Maydanoz kökü), *di eringion* (*Eryngium campestre* L./Boğadiken kökü), *miliun solis* (*Lithospermum officinale* L./Tıbbi taşkesen otu), *radiche di annonide* (*Ononis spinosa* L./Kayışkıran) ve üç okka *sena* (*Senna alexandrina* Mill./Sinameki) tercüme edilmemiştir.

³⁰⁴ BCMS: Altı okka *zuccaro* (şeker) koyup bal gibi olana kadar pişirilir.

³⁰⁵ BCMS: *Fior di cassia* (*Cassia fistula*/Hıyarşembe çiçeği).

³⁰⁶ Auda, bu reçetenin kendisine efendisi Kardinal Otthoboni (Ottoni) tarafından verildiğini söylemektedir. Ancak Kardinal Pietro Ottoni'nin 1667-1740 yılları arasında yaşadığı ve bu kitabın da 1660 yılında basıldığı dikkate alınırsa Kardinal Otthoboni'nin farklı bir kişi olması gerektiği sonucu çıkmaktadır. Auda'nın bahsettiği “Kardinal Otthoboni” muhtemelen Pietro Ottoni'nin büyük amcası olan ve dünyaya Pietro Vito

[60] Onun gibi çok faydalı diğer tür:³⁰⁷ Mizacına ve huyuna bağlı olarak bir kişiyi, ona lazım ve faydalı olanlardan mahrum bırakmamak için burada makul, yararlı ve muteber meselelere yer vermek istedim. Burada gördüklerini Kutsal Ruh [Manastırı'nda] kaldığım sıralarda orada öğrendim:³⁰⁸ Sadece birer buçuk dirhem civcivin çıktığı yumurtanın kabuğunun külü, kızartılmış cam, yahudi taşı, birer dirhem şalgam tohumu³⁰⁹ ve kuşkonmaz tohumu, yarım okka anason, beş dirhem tevînî kanı,³¹⁰ yarım libra kırmızı şeker,³¹¹ üç okka basit pekmez,³¹² arıtılmış fıstık³¹³ [alınıp] on iki gün kül ve kül özüne gömülür. Ondan sonra bunu [çıkarıp] kır ve tamamını bir araya koyup şeker ve pekmezle yoğur [macunu yap].³¹⁴ Bundan iki veya dört bilemedin üç dirhem verilir. Ne ağrısı olursa olsun hatta idrar yanması için dahi çok faydalı ve harikadır.³¹⁵

[61] Onun gibi çok faydalı başka ilaç türü:³¹⁶ İki libra arıtılmış doğal bal, bir libra kartal kemiği,³¹⁷ dört okka yahudi taşı, bir dirhem misk [alıp] hepsini iyice ez ve balla karıştır. Yirmi dört saat birlikte kaynaması için bir çömlek ya da cam kap içine koy. Daha sonra iyice arınması için güzelce süzüp kabın içine koy.³¹⁸ Bundan iki okka verilir ve hemen iyileştirir.³¹⁹

[62] Çok faydalı başka ilaç türü:³²⁰ Ay takvimine göre Kânûn-i sâlide ya da Şubat'ta

Ottoboni olarak gelen Papa VIII. Aleksander (1610-1691) olmalıdır. Nitekim Aleksander'ın Kardinallik dönemi olan 1652-1689 yılları da kitabın basım tarihine tesadüf etmektedir (Olszewski, 2004, ss. 11-12).

³⁰⁷ BCMS: "*Elettuario per la renella*" [Böbrek taşı için macun] (Auda, 1660, ss. 28-29).

³⁰⁸ Auda, herkesin kendi zevkine göre kullanması için Kutsal Ruh Manastırı'nda kaldığı sıralarda buranın reisi ve bütün sanatlarda da çok bilgili olan Fra Hippolito'nun deneyip kanıtladığı bazı tarifleri kaleme almak istediğini ifade etmektedir.

³⁰⁹ BCMS: *seme di appio* (*Apium graveolens* L./Kereviz tohumu).

³¹⁰ BCMS: *Sangue di becco preparato* (Hazırlanmış keçi kanı).

³¹¹ BCMS: *Zuccaro rosso* (kırmızı şeker).

³¹² BCMS: *Oximel* (sirkengebin).

³¹³ BCMS: *Pistacchi* (Fıstık).

³¹⁴ BCMS: *Pietra di sponga* (sünger taşı), *seme di rusco* (*Ruscus aculeatus* L./Tavşanmemesi tohumu), *di petrosello* (*Petroselinum crispum*/Maydanoz tohumu), *d'oliuella* (*Ligustrum vulgare* L./Kurtbağrı tohumu), *regolitia* (*Glycyrrhiza glabra* L./Meyan), bir libra *mucilagine di sebestem* (*Cordia sebestena* Forsk/Sebesten ağacı müsilajı) tercüme edilmemiştir.

³¹⁵ BCMS: "*è miracoloso per calcoli, viscosità, all'ardor dell'orina e alla distillatione di esta*" [Böbrek taşı, viskozite, idrar yanması ve de bunun distilasyonu için harikadır].

³¹⁶ BCMS: "*Al mal di fianco e renella*" [Yan/Böğür ağrısına ve böbrek taşına] (Auda, 1660, s. 30).

³¹⁷ BCMS: *Ossi di persico che si stacchi* (Ayrılmış şeftali çekirdeği). Diğer yandan üç okka *ossi di nespole* (*Mespilus germanica*/Muşmula çekirdeği) tercüme edilmemiştir.

³¹⁸ Maddeler toz hâline getirilip balla karıştırılır ve kapaklı, hava almayan bir toprak ya da cam kapta damıtılmaya koyulur. Kapak dumanla dolunca üzerine nemli bez konulup yirmi dört saat bırakılır. Hazır olunca keten bir bezle süzerek açık cam vazoun içine dök. Böylece duman kokusu gider ve yakut gibi parlak olur.

³¹⁹ BCMS'de *giulebe violato* (Menekşe julebi) ile birlikte verileceği belirtilmiştir.

³²⁰ BCMS: "*Rimedio prouato per la renella, e viscosita*" [Viskozite ve böbrek taşı için kanıtlanmış ilaç] (Auda, 1660, s. 30).

kuru incir köklerini alıp havanda iyice döv. Daha sonra arıtılmış beyaz şarabın içine koy ve o gece sahrada bırak. Ardından da bunu süz.³²¹ Daha sonra hazırlanmış limonu alıp ince halkalar hâlinde doğra ve arınmaya bırak.³²² Sonrasında o [ilk] maddeyle bir araya koy.³²³ Özellikle Ay dolunayken bir bardak bundan ver.

[63] Çok faydalı başka ilaç türü:³²⁴ Eşit miktarda *sâfrâs*³²⁵ Frenk *bknâni* kişnişi,³²⁶ taşkıran otu ve gebre kökünü³²⁷ [alıp] iyice saflaştır. Sonrasında bundan bir bardak ver.³²⁸

[64] Onun gibi çok faydalı başka tür:³²⁹ İki libra papatya çiçeği,³³⁰ bir libra *ncâs*³³¹ tohumu, altı okka *krâsyâ*³³² tohumu [alıp] hepsini cam kabın içine koy ve dingin köz üzerinde biraz kaynatıp saflaştır.³³³ Bundan verilme ölçüsü dört okkadır.

[65] Onun gibi faydalı suyun yapımı:³³⁴ İki libra küçük limon suyu, üç okka aynı limonun tohumu, yarım avuç taşkıran otu, dörder okka zufa ve rezene kökü, bir avuç ebegümeci kökü,³³⁵ altı okka *krâmînâ*³³⁶ [alıp] hepsini öğüt ve iki saat hafif ateşte kaynat. Daha sonra saflaştırıp her gün sabahları bundan yarım okka ver.³³⁷

³²¹ İncirler havan içinde ya da taş üzerinde dövüp günbatımından sonra bulutsuz ve çiy düşen bir gece boyunca güçlü beyaz şarapta demlendirilir. Sonra sanata göre mezkûr incir kökleri damıtmak için kaba alınır.

³²² *Limocelli* (küçük limonlar) damıtılmaktadır.

³²³ Kullanılmak istendiğinde yarım bardak ilk sudan yarım bardak da bu sudan karıştırılıp her zaman kullanılabileceği ancak dolunay vaktinde daha iyi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca incirlerin demlendirildiği şarabın damıtıldığında kolik ağrı için harika olacağı söylenmiştir.

³²⁴ BCMS: “Acqua del Gran Duca per la renella” [Böbrek taşı için Büyük Dük’ün suyu] (Auda, 1660, s. 30).

³²⁵ BCMS: *Sisimbrio aquat*. (*Nasturtium officinale*/Suteresi).

³²⁶ BCMS: *Appio* (*Apium graveolens* L./Kereviz), *pimpinella* (*Sanguisorba minor* L./Çayır düğmesi), *cetracca* (*Asplenium ceterach* L./Dalak otu), *parietaria* (*Parietaria officinalis* L./Yapışkanotu), *capel venere* (*Adiantum capillus-Veneris* L./Baldırıkara).

³²⁷ BCMS: *Radiche di anonide* (*Ononis spinosa* L./Kayışkıran kökü).

³²⁸ BCMS’de bunların su banyosunda damıtılacağı belirtilmiştir.

³²⁹ BCMS: *Acqua per dolor di fianco che procede da renella* [Böbrek taşından kaynaklanan yan ağrısı için su] (Auda, 1660, s. 30).

³³⁰ BCMS: *Fiori di sambuco freschi* (*Sambucus nigra* L./Taze Mürver çiçeği).

³³¹ BCMS: *Anime d’ossa di persiche* (Şeftali çekirdeği özü).

³³² BCMS: *Anime d’ossa di cerase* (Kiraz çekirdeği özü) veya *marasche* (Vişne çekirdeği özü).

³³³ BCMS’de damıtılması istenmektedir.

³³⁴ BCMS: “Acqua per la renella” [Böbrek taşı için su] (Auda, 1660, s. 30).

³³⁵ BCMS: Bir avuç *fiori di malva* (*Malva sylvestris*/Ebegümeci çiçeği).

³³⁶ BCMS: *Gramigna* (*Agropyron repens* (L.) Beauv./Ayrıkotu). Diğer yandan *anonide* (*Ononis spinosa* L./Kayışkıran) tercüme edilmemiştir.

³³⁷ BCMS’deki *scolopendria* (*Phyllitis scolopendrium* L./Geyikdili), *cetracca* (*Asplenium ceterach* L./Dalak otu), *parietaria* (*Parietaria officinalis* L./Yapışkanotu), dörder okka *sisimbrio aquat* (*Nasturtium officinale*/Suteresi) ve *radiche di petrosello* (*Petroselinum crispum*/Maydanoz kökü) tercüme edilmemiştir. Bunların hepsi ezilip su banyosuna damıtmaya konulur. Dozu her sabah yarım okkadır.

[66] Çok faydalı diğer ilaç türü:³³⁸ *Mkıl*³³⁹ tanesini eşit miktarda tarçın ve menekşe çiçeği³⁴⁰ ile ez ve bunu diken³⁴¹ suyuyla veya taşkıran otu suyu içinde ya da beyaz şarapla birlikte hastaya her zaman bir dirhem içirirsin. Şundan emin ol ki sürekli kullanılacak şekilde taşı hemen çıkarmak için bu saklı bir sırdır.

[67] İdrar yanması için ilaç türü:³⁴² İkişer dirhem marul tohumu, hindiba tohumu, birer dirhem kabak tohumu,³⁴³ hatmi tohumu,³⁴⁴ bir okka beyaz *berokrûk*³⁴⁵ tohumu, yarım dirhem beyaz şebboy tohumu,³⁴⁶ beş dirhem tatlı odun,³⁴⁷ bir okka çam fıstığını alıp üzerlerine altı libra saf su koy [ve] üçte biri eksilsin diye [kaynat] ve daha sonra süz.³⁴⁸ Öncesinde müşhil vermek şartıyla, güçlendirici şuruplardan biriyle verilecek şekilde, her seferinde bir ya da altı okka sabah tan vaktinde bundan ver.³⁴⁹ Eğer böyle yaparsan asla hatalı olamaz çünkü bu mezkûr tedbirde hata olmamıştır.

[68] Onun gibi diğer ilaç türü:³⁵⁰ Eşit miktarda yasemin,³⁵¹ mavi zambak kökü³⁵² ve çifte hatmi³⁵³ [alıp] balla birlikte yoğurarak macun [yap].³⁵⁴ Sabah her defasında bundan üç okka ver.

[69] Onun gibi diğer ilaç türü:³⁵⁵ Birer okka taşkıran otu kökü, koyun otu kökü,³⁵⁶

³³⁸ BCMS: “*Un rimedio provato da me a Spoleti in un Frate laico, che pativa di pietra, in molti altri*” [Spoleti’de halktan bir kardeş üzerinde ve diğerlerinde benim tarafımdan denenmiş bir ilaç] (Auda, 1660, s. 31):

³³⁹ BCMS: Güvercinlerin (*palombelle*) karnında bulunan *petruccole* (küçük taşlar).

³⁴⁰ BCMS: *Fiori di sambuco* (*Sambucus nigra* L./Mürver çiçeği).

³⁴¹ BCMS: *acqua di anonide* (*Ononis spinosa* L./Kayışkıran suyu).

³⁴² BCMS: “*Per levare l’ardore dell’orina*” [İdrar yanmasının giderilmesi için] (Auda, 1660, s. 31).

³⁴³ BCMS: *Fiori di nenufari citrini* (*Nuphar lutea*?/Sarı nilüfer?).

³⁴⁴ Mütercim tarafından eklenmiştir. Diğer yandan birer dirhem *viole* (*Viola tricolor* L./Menekşe), yarım okka *sebestem* (*Cordia sebestena* Forsk/Sebesten ağacı) ve bir dirhem *zaffarano* (safran) tercüme edilmemiştir.

³⁴⁵ BCMS: Bir okka *seme di papaveri bianchi* (Beyaz gelincik çiçeği tohumu).

³⁴⁶ BCMS: *Seme di giusquiamo bianco* (*Hyoscyamus albus* L./Beyaz banotu),

³⁴⁷ BCMS: *Legno dolce* (tatlı odun?).

³⁴⁸ BCMS’de üçte biri gidene kadar altı libralık suda kaynatılacağı belirtilmiştir.

³⁴⁹ BCMS: Bir okka menekşe julebi ile birlikte verilme dozu altı okkadır. Sabah tan vaktinde birkaç gün boyunca, önce bedeni arındırarak verilir. Auda bunun hatasız ve bizzat kendisi tarafından denendiğini yazmaktadır.

³⁵⁰ BCMS: “*Per provocare l’orina, e li mestrui*” [İdrar ve adet getirmek için] (Auda, 1660, s. 31).

³⁵¹ BCMS: *Puleggio* (*Mentha pulegium* L./Yarpuz).

³⁵² BCMS: *Radiche di gigli pauonazzi* (Mavi zambak kökü/*Iris germanica* L./Süsen) (Creber & Wrobel, 1996, s. 301).

³⁵³ BCMS: *Astrologia tonda* (*Aristolochia rotunda* L./Yuvarlak zeravent).

³⁵⁴ BCMS’deki *cimino* (*Cuminum cyminum* L./Acemkimyonu) tercüme edilmemiştir.

³⁵⁵ BCMS: “*Decotto mirabile per rompere la pietra*” [Taşı kırmak için mucizevi kaynatma].

³⁵⁶ BCMS: *Radiche di annonide* (*Ononis spinosa* L./Kayışkıran kökü). BCMS’de sadece bir avuç *sassifragia* (*Saxifraga paniculata* Miller/Taşkıranotu) yazmakta olup kökünden bahsedilmemiştir.

çobanotu,³⁵⁷ seksen tane sinirotu tohumu,³⁵⁸ bir okka büyük zambak, üçer dirhem tarçın, taşkıran otu tohumu, anason ve rezene tohumu [alıp] hep birlikte pişirirsin. Beyaz şarap katıp üçte biri azalana kadar [kaynatırsın].³⁵⁹ Daha sonra hazır olur ve her seferinde bundan üç okka verirsin, büyük faydasını görürsün.

[70] Onun gibi faydalı diğer ilaç türü:³⁶⁰ Turunç suyu,³⁶¹ iki okka arıtılmış bal³⁶² [alıp] hastaya içirirsin ve bundan büyük verim alırsın. Zira o sağlam güçlü bir maddedir. Ancak hastanın bedeni zayıfsa her seferinde bundan sadece altı dirhem yeterli olacaktır ve eğer değilse ayırıcı kullan.³⁶³

[71] Onun gibi diğer ilaç türü:³⁶⁴ Eşit miktarda *sarı güneş devri*³⁶⁵ ve kuzukulağı³⁶⁶ kökünü [al]. Ondan sonra bunları iyice öğütüp yoğur. Bir hafta boyunca şarapla birlikte sabah akşam bundan bir kaşık ver. Hemen faydasını görürsün.

[Böbrek taşı için Napoli’de denenmiş olan diğer bir su].³⁶⁷

[72] Onun gibi diğer ilaç türü:³⁶⁸ Herkesin bildiği dört soğuk tohumdan³⁶⁹ birer dirhem alırsın. Aynı şekilde birer buçuk dirhem ebegümeci tohumu ve taşkıran otu³⁷⁰ kökü de

³⁵⁷ BCMS: *Virga pastoris della vera* (*Dipsacus pilosus* L./Fesçisüpürgesi ve *Dipsacus sylvestris*/Fesçidikeni).

³⁵⁸ BCMS: *Seme di alchechengi detta vesicaria* (*Physalis alkekengi* L./Güveyfeneri).

³⁵⁹ BCMS’deki bir okka *miliun solis* (*Lithospermum officinale* L./Tıbbi taşkesenotu), üçer dirhem *semi di lappa maggiore* (*Articum lappa* L./Büyük dulavratotu tohumu), yarım okka *bacha di ellera arborea* (*Hedera helix arborescens* L./Duvarsarmaşığı türü) ve altı dirhem *gambe secche di faue* (kuru bakla sapları) tercüme edilmemiştir. Bu maddeler yeteri kadar *acqua di parietaria* (*Parietaria officinalis* L./Yapışkanotu suyu), *di cetracca* (*Asplenium ceterach* L./Dalak otu suyu) ve *di vino bianco* (beyaz şarap suyu) içinde üçte biri eksilene kadar kaynatılır.

³⁶⁰ BCMS: “*Decotto potente per la renella*” [Böbrek taşı için güçlü kaynatma] (Auda, 1660, s. 32).

³⁶¹ BCMS: Bir okka *sugo d’ireos purificato* (Arıtılmış *Iris germanica* L./Süsen usaresi).

³⁶² BCMS: *Miel rosato* (Güllü bal).

³⁶³ Kişi zayıf yapıdaysa vermek için altı dirhem mezkûr su ile bir buçuk okka güllü bal tavsiye edilmiştir. Ayırıcı (*el-ferrâz*) mütercim tarafından eklenmiş olup BCMS’de bulunmamaktadır.

³⁶⁴ BCMS: “*Per levare la viscosità della reni*” [Böbreklerin viskozitesini gidermek için] (Auda, 1660, s. 32).

³⁶⁵ BCMS: *Milefoglio* (*Achillea millefolium* L./Civanperçemi).

³⁶⁶ BCMS: *Radiche d’agrimona* (*Agrimonia eupatoria* L./Koyun otu kökü).

³⁶⁷ BCMS: “*Un’altr’acqua per renella, provato in Napoli*”. Garşûnî metinde bu tarif tercüme edilmemiştir. Bahsi geçen tarifte yeterli miktardaki *limoncelli* (küçük limonlar) alınıp yedi dilim hâlinde çaprazlama kesilir. Ardından *paritaria* (*Parietaria officinalis* L./Yapışkan “otu”) alınıp kabaca ezilir ve sürâhi içerisine kesilmiş küçük limonlar ile birlikte konulur. Bu sürâhinin üçte ikisi dolduktan sonra damıtmaya koyulur ve çıkan su ihtiyaç için saklanır. Dozu sabah akşam üç veya dört okkadır. Auda bunu çok kez denediğini ve daima başarılı olduğunu belirtmektedir (Auda, 1660, s. 33).

³⁶⁸ BCMS: “*Polvere per la renella del Duca di Ferrara, provata in S.Spirito*” [Böbrek taşı için Ferrara Dükü’nün tozu, Kutsal Ruh [Manastırı’nda] kanıtlanmıştır] (Auda, 1660, s. 33).

³⁶⁹ BCMS: “*Quattro semi freddi maggiori comuni*”.

³⁷⁰ BCMS: *Radiche di sassifragia maggiore* (*Pimpinella saxifraga* L./Taş anasonu kökü).

alırsın. Yine birer kırat kereviz tohumu ve kuşkonmaz tohumu alırsın.³⁷¹ Yine altı okka arıtılmış şeker alıp hepsini iyice ezip biraraya koyarsın. Art arda iki gün verilmemesi şartıyla beyaz şarap [içerisinde] iki dirhem bundan verirsın. Eğer hastanın ateşi varsa bakla suyuyla veya diken suyuyla³⁷² ya da taşkıran otu suyuyla birlikte ona bundan içirirsın.³⁷³ Bu en iyileştirici ilaçtır ve çok faydalıdır.

[73] Dişler için ilaç türü:³⁷⁴ Bir okka biberiye çiçeği [ve] yaprağı, yarım dirhem *hrml* şurubu,³⁷⁵ bir dirhem hazırlanmış geyik boynuzu, yarım dirhem küçük Hindistan cevizi, yarım dirhem mercan ve macun yapmaya yetecek kadar *nûfr*³⁷⁶ şurubunu alırsın. Ondan sonra içeriden, etin yanından sabah akşam dişleri fırçalanır. Böylece dişler için canlı et çıkar ve onları güçlendirir. Bir daha asla çürümezler.³⁷⁷

[74] Dişlerin beyazlığı için diğer tür:³⁷⁸ Yarımşar dirhem biberiye, pelin otu,³⁷⁹ yarımşar kırat koyun otu kökü,³⁸⁰ kokulu mercanköşk,³⁸¹ ikişer dirhem hazırlanmış geyik boynuzu, fil kemiği,³⁸² beyaz tuz [alıp] hepsini iyice ısıtırsın. Ondan sonra zambak³⁸³ koyup gül suyu içinde demlendir. Ardından hepsini bir araya topla ve kendinde sakla, gerçekten de bu çok fayda eder. Sadece yıkayarak veya fırçalayarak [uygulanır], son derece etkilidir.³⁸⁴

[75] Dişler için toz ilaç:³⁸⁵ Yarımşar okka mastika ve buhur, ikişer kırat hazırlanmış geyik

³⁷¹ BCMS: Birer skropulo *seme di rusco* (*Ruscus aculeatus* L./Tavşanmemesi tohumu), *di pimpinella* (*Sanguisorba minor* L./Çayır düğmesi tohumu), *seme di asparagia* (*Asparagus officinalis* L./Kuşkonmaz tohumu), *di litospermo* (*Lithospermum officinale* L./Tıbbi taşkesenotu tohumu). Kereviz mütercim tarafından eklenmiştir.

³⁷² BCMS: *Acqua di anonide* (*Ononis spinosa* L./Kayışkıran otu suyu).

³⁷³ BCMS'deki *regolitia* (*Glycyrrhiza glabra* L./Meyan), *draganti* (Kitre/Gevenlerden (*Astragalus*) elde edilen bir çeşit zambak), *ossa di nespole* (*Mespilus germanica*/Muşmula çekirdeği) tercüme edilmemiştir. Bunlar ince toz hâline getirilir. Dozu bir ila iki dirhem arasında belirtilmiştir.

³⁷⁴ BCMS: “*Elettuario per incarnar li denti*” [Dişleri etlendirmek için macun] (Auda, 1660, s. 33).

³⁷⁵ BCMS: *Bolo armeno* (Kilermen).

³⁷⁶ BCMS: *Siroppo di mortella* (*Myrtus communis* L./Mersin hem de *Vaccinium Myrtillus* L./Yabanmersini şurubu).

³⁷⁷ BCMS'deki *alume di rocco* (Şap taşı), bir dirhem *balaustri* (*Punica granatum* L./Nar meyvesi ve çiçeği) ve *frondi di mortella* (*Myrtus communis*/Mersin yapraklı dalları) tercüme edilmemiştir. Ayrıca mercanın ölçüsü bir dirhem olarak belirtilmiştir.

³⁷⁸ BCMS: “*Rimedio per imbiancare li denti*” [Dişleri beyazlatmak için ilaç] (Auda, 1660, s. 34).

³⁷⁹ BCMS: *Menta* (*Mentha piperita* L./Nane). Pelinotu mütercim tarafından eklenmiştir.

³⁸⁰ BCMS: *Radiche d'ireos* (*Iris germanica* L./Süsen kökü). Koyun otu mütercim tarafından eklenmiştir.

³⁸¹ BCMS: *Gionco odorato* (*Cymbopogon schoenanthus* (L.) Spreng.).

³⁸² BCMS: *Ossa di seppia* (Müreкке balığı kemiği).

³⁸³ BCMS: *Mucillagine di gomma dragante fatta nell'acqua rosa* (Gül suyu içinde yapılmış kitre zambak müsilajı).

³⁸⁴ BCMS'deki *puleggio* (*Mentha pulegium* L./Yarpuz) ve *pomice* (Ponza taşı) tercüme edilmemiştir. Kullanılmak istendiğinde öğütülür ve bu öğütülen tozla dişler iyice fırçalanır. Yazar bunun dişleri beyazlatıp fildişi gibi parlak yapacağını belirtir.

³⁸⁵ BCMS: “*Un'altra polvere all'istessi denti*” [Yine dişler için diğer bir toz] (Auda, 1660, s. 34).

boynuzu, kırmızı mercan, kırmızı gül, sandal³⁸⁶ ve kuru karanfil, birer dirhem kireçlenmiş *İskenderâni*³⁸⁷ ve beyaz tuzun hepsini iyice ezip saklarsın. Kullanmak istediğinde ince beyaz bir keten parçası alıp içine biraz ondan koy ve iyice bağla. Ondan sonra biraz gül suyu içinde demlendir ve alıp bununla bütün dişleri fırçala. Bu denenmiş ve sınanmıştır. Ben de sayısız defa kullandım ve çok faydalı oldu. Dişler siyahlaşıp içlerinde kurt olduktan sonra bir daha asla nüks etmeden ağrısı hemen iyileşti.³⁸⁸

[76] Onun gibi diş kurdu için ilaç türü:³⁸⁹ *Âşıkaotu*³⁹⁰ tohumu, eğer yoksa soğan tohumu al. Ondan sonra yazı kalemi kalınlığında mum alıp ateş üzerinde ısıt. Sonra mezkûr tohumla arınana kadar iyice karıştır. Sonra şarap mihkânı alıp mihkânın ağzını içerisinde kurt olan dişin üzerine koy. Hastanın kafası aşağıda [kalsın]. Ondan sonra mumu [mihkânın içerisinde] yak ve diş mumun dumanını alana kadar mumu mihkân içerisinde çabucak söndür. Ardından iki üç defa bunu yaptığında kurt hemen ölür. Emin ol ki sayısız pek çok kişi bu sır sayesinde iyileşti.³⁹¹

[77] Onun gibi diğeri:³⁹² Biberiye külüyle içerisinde kurt olan ve siyahlaşmış dişleri fırçala. Hemen beyazlaşır, kurt ölür ve ağrı diner.

[78] Kurt olmayan dişe ilaç:³⁹³ İki okka yeşil *‘âşıka kökü*,³⁹⁴ bir libra keskin sirke [al ve] üçte biri eksilene kadar kaynat. Arından bu şekilde mümkün olduğunca sıcak olarak hastanın ağzının içine ağrıyan dişin yanına koy. Bunu üç dört defa yaptıktan sonra diş hemen uyuşur ve ağrı diner. Eğer bu nezleden dolayı olursa yine dışarıdan ağrıyan dişin yanına bunu mastika ya da küçük salyangozdan yakı yap;. Böylece her türlü ağrı hemen diner ve nezleyi defeder. Bu iyileşmeye kadar defalarca denenmiş bir şeydir.³⁹⁵

³⁸⁶ BCMS: *Sandali cetrini* (Sarı sandal).

³⁸⁷ BCMS: *Alume di rocco abrugiato* (Yakılmış şap taşı). Diğer yandan *sssa di seppia* (mürekkep balığı kemiği), ve *pomice* (ponza taşı) tercüme edilmemiştir.

³⁸⁸ Auda, bu tozu Torino’da siyahlıkları olan Signora Markiz (*Signora Marchese*) için kullanıp iyileştirdiğini ve onun sadece dişlerini beyazlatmadığını ayrıca onları yiyip bitiren kurtları da öldürdüğünü ifade etmektedir. Modern öncesi dönemde diş çürüklerine neden olan şeyin küçük kurtçuklar olduğuna inanıldığı için tedavilerde muhayyel kurtçukları öldürmek amaçlanmıştır.

³⁸⁹ BCMS: “*Un rimedio meraviglioso, e facile da fare, per ammazzare li vermi, che rodono li denti*” [Dişleri kemiren kurtçukları öldürmek için harika ve yapımı kolay bir ilaç] (Auda, 1660, s. 35).

³⁹⁰ BCMS: *Seme di giusquiamo* (*Hyoscyamus albus* L./Beyaz banotu tohumu).

³⁹¹ BCMS’de Auda bunun bir kere yapılmasının görülmesi gerektiğini belirtir.

³⁹² BCMS: “*Un altro all istesso*” [Aynısı için diğer bir] (Auda, 1660, s. 35).

³⁹³ BCMS: “*Decotto per dolore di denti quando non sono guasti, provato, e facile da fare*” [Çürük olmayan diş ağrısı için denenmiş ve yapımı kolay kaynatma] (Auda, 1660, s. 35).

³⁹⁴ BCMS: *Radica di giusquiamo fresca* (*Hyoscyamus albus* L./Beyaz banotu kökü).

³⁹⁵ BCMS’de Auda sayısız fakir fukaraya bunu uyguladığını ve hepsinin de iyileştiğini belirtmektedir.

[79] Onun gibi diğeri:³⁹⁶ Eşit miktarda hıyarşembe ve defne³⁹⁷ [alıp] hepsini *maslûbeotu*³⁹⁸ suyuyla birlikte kaynat. Ardından bununla dişleri yıkarsın veya bu otlardan yapılmış toz ilaçlarla dişleri fırçalarsın. Hiç şüphesiz bunun da çok faydasını görürsün.³⁹⁹

[80] Diş bitirmek için ilaç:⁴⁰⁰ Yaşlı horozu alıp kafasını kes ve kanını alıp hemen diş etine sür. İki üç defa yaptıktan sonra sonra diş ya da azı dişi biter. Bu denenmiştir ve çok faydalıdır.⁴⁰¹

[81] Acıtmadan dişin çekilmesi için ilaç:⁴⁰² Arıtılmış buğday ununu alıp koyun otu⁴⁰³ suyuyla yoğur. Sonra bundan al, çürük dişin yarısı delik olacak şekilde, bu deliğin içine doldur. Ardından göreceksin ki biraz sonra bu diş hiç acımadan önüne düşecek. Ancak diğer dişlere değıdirmemeye çalış.

[82] Dişlere çok faydalı olan diğer ilaç türü:⁴⁰⁴ Bil ki bu diş için sonuncu ilaçtır. Eğer çürümüşse ve üzerinden zaman geçmişse, diğerlerine bulaşmaması ve zararın daha fazla artmaması için dişi sadece çek çünkü bunun faydası yoktur. Bilakis aşağıda da söylediğimiz gibi en uygunu budur. Açıkladığımız o ağrı için bu kadar yeterlidir. Ancak, bilhassa acısına katlanan için söylüyorum, bu ağrı zor ve çok acıdır.

[83] Kolay doğum için ilaç:⁴⁰⁵ Birer kırat tarçın ve hıyarşembe kabuğu alırsın. Ardından hepsini iyice ezip şarapla veya et suyuyla içirirsin.⁴⁰⁶

[84] Onun gibi diğeri:⁴⁰⁷ Mısır'ın kartal taşı⁴⁰⁸ alırsın çünkü o en güzeldir. Kadının

³⁹⁶ BCMS: “*Un altro decotto, che fortifica li denti*” [Dişleri güçlendiren diğer bir kaynatma] (Auda, 1660, s. 36).

³⁹⁷ Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS: *Balustri (Punica granatum L./Nar meyvesi ve çiçeğı), galla (Mazı) ve hipocistide (Cytinus hypocistis L./Yernarı)* tercüme edilmemiştir.

³⁹⁸ BCMS: *Acqua calibeata* (Demirli su).

³⁹⁹ Auda bu ilacı bir Malta Şövalyesinin denediğini belirtir.

⁴⁰⁰ BCMS: “*Per fare nascere li denti alli putti senza dolore*” [Çocuklarda ağrısız diş bitirmek için] (Auda, 1660, s. 36).

⁴⁰¹ BCMS: Bir *gallo vecchio* (yaşlı horoz, piliç), bunun kafasını kes ve kanını bebeğın diş etine damlat ki daha fazla ağrımasın ve dişler kolayca bitsin.

⁴⁰² BCMS: “*Per far cascare li denti da per se*” [Dişi kendiliğinden düşürmek için] (Auda, 1660, s. 36).

⁴⁰³ BCMS: *Sugo di titimalo (Euphorbia dendroides ve Euphorbia characias gibi sütleğen türlerinin usaresi) veya di celidonia (Chelidonium majus L./Kırlangıç otu usaresi)*.

⁴⁰⁴ BCMS: “*Ultimo rimedio per dolor di denti, quando tutti gli altri fallissero, e è infallibile*” [Diğerleri başarısız olduğı zaman diş ağrısı için son çare ve bu hatasızdır] (Auda, 1660, s. 37).

⁴⁰⁵ BCMS: “*Poluere, che accelera il parto*” [Doğumu hızlandıran toz] (Auda, 1660, s. 37).

⁴⁰⁶ BCMS'deki *Rubia tintorum (Rubia tinctorum/Kökboyası)* tercüme edilmemiştir.

⁴⁰⁷ BCMS: “*Un'altro rimedio all'istesso*” [Aynı hususta diğer bir ilaç] (Auda, 1660, s. 37).

⁴⁰⁸ BCMS: *Pietra aquilina* (Kartal taşı/Limonit).

doğumu yaklaşıncı o taşı etin üzerinden uyluk kemiğinin üstüne bağla. Böylece o kadın hemen kolaylıkla doğum yapar. Ancak doğumdan önce taşı sakın çıkarma, doğurur doğurmaz hemen çıkar ki bebekle birlikte anneyi de çekmesin. Bu çok denenmiş bir şeydir.⁴⁰⁹

[85] Döl eşinin kolayca [çıkarılması] için toz:⁴¹⁰ Birer kırat güherçile,⁴¹¹ safran, beş tane tarçın [alıp] hepsini iyice ez. Sonra çocuk idrarıyla veya yabani hindiba suyuyla⁴¹² bundan verirsın.

[86] Eğer orada şişlik olursa onun için ilaç:⁴¹³ Mavi zambakla⁴¹⁴ birlikte eşit miktarda hatmi,⁴¹⁵ mastika,⁴¹⁶ çivit, buhur⁴¹⁷ alıp saf suyla veya kekik suyuyla⁴¹⁸ kaynat. Bundan dört dirhem ver.

[87] Onun gibi başka ilaç:⁴¹⁹ Mastika ve mürver⁴²⁰ alıp eşit miktarda buhur ile karıştır ve iyice ez. Ondan sonra basit bal alıp hepsini hastanın sırtına [sür]. Ardından hastanın sırtına biraz [bu tozdan] serp, ya da ondan yapılan yakıyı üstüne koyarsın. Bunu akşamları uygulayacak şekilde on gün boyunca yap.

[88] Onun gibi diğeri:⁴²¹ İlk olarak birer dirhem kantaron⁴²² ve *knâb*⁴²³ tohumunu alıp

⁴⁰⁹ Auda, *picciola legata in argento* (Gümüşe bağlanmış küçük sap) tuttuğunu ve bununla birçok kadını kurtardığını iddia eder.

⁴¹⁰ BCMS: “*Polvere per fare uscire la seconda doppo il parto*” [Doğumdan sonra döl eşinin (plasentanın) çıkarılması için toz].

⁴¹¹ BCMS: *Dittamo cretico* (*Origanum dictamnus* L./Girit kekiği), *sabina* (*Juniperus sabina* L./Kara ardıç), *castorio* (kunduz yağı).

⁴¹² BCMS: *Acqua di cetracca* (*Asplenium ceterach* L./Dalak otu suyu). Çocuk idrarı ve hindiba suyu mütercim tarafından eklenmiştir.

⁴¹³ BCMS: “*All’oppilatione della matrice*” [Rahim Tıkanıklığı].

⁴¹⁴ BCMS: *Radiche di gigli pauonazzi* (Mavi zambak kökü/*Iris germanica* L./Süsen) (Creber & Wrobel, 1996, s. 301).

⁴¹⁵ BCMS: *Astrologia tonda* (*Aristolochia rotunda* L./Yuvarlak zeravent).

⁴¹⁶ BCMS: *Gomma lacca* (Şellak).

⁴¹⁷ Çivit (*nîl/indico*) ve buhur mütercim tarafından eklenmiştir.

⁴¹⁸ BCMS: *Decotto di matricaria* (*Tanacetum parthenium* (L.) Sch.Bip./Gümüş düğme kaynatması).

⁴¹⁹ BCMS: “*Al mestruo bianco delle donne*” [Kadınların beyaz vajinal akıntısına].

⁴²⁰ Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS’deki eşit miktarda *Cimino* (kimyon), *macis* (küçük Hindistan cevizi baharatı) ve *vernice in grana* (Tane şeklinde vernik/sandolos) tercüme edilmemiştir.

⁴²¹ BCMS: “*Polvere per la soffocazione della matrice*” [Rahim boğulması/tıkanması için toz ilaç]. Buradaki rahim boğulması/tıkanması ile pelvik organ prolapsusu (rahim sarkması) kastedilmiş olabilir (Gültekin & Bakar, 2016, s. 62).

⁴²² BCMS: *Agnocasto* (*Vitex agnus-castus*/Hayıt).

⁴²³ BCMS: *Peonia* (*Paeonia mascula* (L.) Miller/Şakayık), *cioe li semi* (onun tohumları).

iyice ez. Her gün hastaya beyaz şarapla yarım dirhem bundan içir.⁴²⁴

[89] Onun gibi faydalı diğer toz ilaç:⁴²⁵ Bir dirhem yeşil ceviz çiçeğini iyice ezip hastaya beyaz şarapla ya da et suyuyla birlikte içir. Aynı şekilde istersen yukarıda anlattığımız şekilde defne köklerini⁴²⁶ de koyabilirsin.

[90] Kadınların ve kızların kan belirtileri için ilaç:⁴²⁷ Birer okka ısırgan külü,⁴²⁸ zufa, birer dirhem nar çiçeği, servi kozalağı, iki dirhem mühürlü pastil⁴²⁹ [alıp] hepsini iyice ez. Her defasında papatya suyuyla⁴³⁰ birlikte bundan bir dirhem ver. Ondan sonra hasta haşlanmış yumurta içer. Bu denenmiş ve erkeklere de faydalı olan bir şeydir.⁴³¹

[91] Onun gibi başka ilaç:⁴³² Birer dirhem kaplan kanı ve onun gözyaşı,⁴³³ mıknaş taşı,⁴³⁴ kırmızı mercan, çemenotu tohumu,⁴³⁵ papatya,⁴³⁶ hrml toprağı⁴³⁷ alıp hepsini iyice ez. Bundan sadece bir dirhem verilir. Dört okka oğulotu suyuyla,⁴³⁸ eğer oğulotu yoksa papatya suyuyla⁴³⁹ birlikte verilir. Eğer kaplan kanı bulunmuyorsa yılan kanı al.⁴⁴⁰ Öncesinde hastaya müşhil verirsin.

[92] Kadınların rahmi için ilaç türü:⁴⁴¹ Bir dirhem aselbent veya mür dallarını⁴⁴² alıp iyice ez. Ilık şarapla birlikte bunun hastaya içir. Harika etkisini görürsün.

⁴²⁴ BCMS'deki *ruta secca* (*Ruta graveolens* L./Kuru Sedef otu), *calamento* (*Calamintha officinalis* Moench./Yaban nanesi), *semi d'anisi* (anason tohumu), *ameos* (*Cuminum cyminum* L./acemkimyonu, *Carum carvi* L./kimyon ve *Pimpinella anisum* L./anason için kullanılmaktadır) tercüme edilmemiştir.

⁴²⁵ BCMS: “*Un altra polvere per la matrice*” [Rahim için diğer bir toz].

⁴²⁶ BCMS: *Bache di lauro* (*Laurus nobilis* L./Defne meyvesi).

⁴²⁷ BCMS: “*Per fermar li mestruu alle donne, tanto bianchi, quanto Rossi*” [Kadınların beyaz ve kırmızı menstrüel döngülerini durdurmak için] (Auda, 1660, s. 39).

⁴²⁸ BCMS: *Polvere di menta secca* (*Mentha piperita* L./Kuru nane tozu). Diğer yandan *millefolio* (*Achillea millefolium* L./Civanperçemi) tercüme edilmemiştir.

⁴²⁹ BCMS: *Terra sigillata* (Limni toprağı/mühürlü toprak).

⁴³⁰ BCMS: *Acqua di piantagine* (*Plantago major* L./Sinir otu suyu).

⁴³¹ BCMS'de belsoğukluğuna (gonore) da fayda ettiği belirtilmiştir.

⁴³² BCMS: “*Un'altro rimedio all'istesso male*” [Aynı hastalık için bir diğer ilaç] (Auda, 1660, s. 39).

⁴³³ BCMS: *Sangue di drago in lacrima* (Gözyaşı şekliiden Ejderha kanı reçinesi).

⁴³⁴ BCMS: *Pietra hematite* (hematit, kan taşı).

⁴³⁵ BCMS: *Seme di porcellana* (*Portulaca oleracea*/Semiz otu tohumu).

⁴³⁶ Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS: *Seme di piantagine* (*Plantago major* L./Sinir otu tohumu), *balaustri* (*Balausto*/Nar çiçeği).

⁴³⁷ BCMS: *Bolo armeno* (Kilermen).

⁴³⁸ BCMS: *Acqua di polignano* (*Polygonum aviculare* L./Kuşekmeği suyu).

⁴³⁹ BCMS: *Acqua di piantagine* (*Plantago major* L./Sinirotu suyu).

⁴⁴⁰ Yılan kanına dair bir ifade yer almamaktadır. Auda bunun Roma'da denendiğini belirtmektedir.

⁴⁴¹ BCMS: “*Per provocare il Mestruo alle Donne*” [Kadınların adetini getirmek için] (Auda, 1660, s. 39).

⁴⁴² BCMS: *Trocisci di mirra* (Mür tabletleri).

[93] Bedenin kalınlığı için engelleyici ilaç:⁴⁴³ Yeni beyaz ham mumu alırsın ve her bir librası için bir okka terebentin katarsın. Böylece bundan doğal mum üretilir. Fitilini çözülmüş pamuktan değil bükülmüş veya eğrilmiş olandan yaparsın ve bu saf beyazdır. Mum kalın değil ince, uzunluğu da bir karış olur. Sonra bunu ateşin üzerinde iyice kaynat, başka bir şey yapmazsın. Ardından sana şimdi işin nasıl olduğunu göstereceğim: İkişer okka beyaz bal, tereyağı ve beyaz şarap alıp kalaylı tencerede ya da çömlekte iyice kaynatırsın.⁴⁴⁴ Kaynamaya başladığında mezkûr merhemi koyup kanlı güvercin tüyüyle karıştır ve tüyün biri yıprandığında o kuşlardan başka bir tane daha alırsın. Şarap tamamen hazır olana kadar bunu uygularsın. Daha sonra ateşten indirip bu şekilde sıcakken temiz keten parçasıyla süzersin ve böylece hazır olmuş olur. Ancak bunu ihtiyacı olana vermek istediğinde yukarıda bahsedilen mumdan alıp mumun kafasına biraz bu merhemden koy. Ardından bu, içerideki deliklere ulaşana kadar rahmin içine koyulur. Mum içeride tamamen eriyip bitene kadar [uygulanır]. Bu çok faydalı, denenmiş ve sınanmış bir türdür.⁴⁴⁵

[94] Onun gibi faydalı diğer ilaç türü:⁴⁴⁶ Üçer dirhem beyaz kehribar, mastika, yarım okka ravent, yarım kırat küçük Hindistan cevizi yağı, iki damla kehribar yağı, *nûfr* şurubunu⁴⁴⁷ alıp karıştır ve yoğurup hepsinden birer kırat ya da yarımşar dirhem haplar yap. Gerçekten çok muazzam ve faydalıdır. Öncesinde hastaya müşil verirsın.⁴⁴⁸

[95] Onun için su yapımı:⁴⁴⁹ Azar miktarda *cerdî* safran,⁴⁵⁰ ısırgan,⁴⁵¹ altı dirhem marul tohumu,⁴⁵² dört okka terebentin, iki libra yılanmış beyaz şarabı al ve hespini sanata göre latifçe kaynat. Daha sonra sabah akşam her defasında bundan bir okka verirsın. Öncesinde

⁴⁴³ BCMS: “*Per la carnosità del membro*” [Organın etliliği için] (Auda, 1660, s. 40). Fransızca tercümesinde “penis” anlamına gelen “*verge*” kelimesi kullanılmıştır. Garşûnî tercümede ise “rahim” karşılığı kullanılmıştır. Bu nedenle genital organların kastedildiği anlaşılmaktadır.

⁴⁴⁴ BCMS: *Minio* (Minium/Kırmızı kurşun oksit Pb₃O₄) tercüme edilmemiştir.

⁴⁴⁵ Auda’ya göre bu yöntem tedavi için en doğru yoldur.

⁴⁴⁶ BCMS: “*Pillule per la Gonorrhea à Scolatione*” [Bel soğukluğu veya Damlama için haplar] (Auda, 1660, s. 40).

⁴⁴⁷ BCMS: *Siroppo mirtino* (*Vaccinium myrtillus* L./Yabanmersini şurubu).

⁴⁴⁸ BCMS’deki bir dirhem *regolitia* (*Glycyrrhiza glabra* L./Meyan) yarım skropulo *olio di noce moscata* (Küçük Hindistan cevizi yağı), bir skropulo *croco di marte* (*Crocus Martis*/Demir oksit) tercüme edilmemiştir.

⁴⁴⁹ BCMS: “*Acqua per la scolatione di Reni*” [Böbreklerin damlaması için su] (Auda, 1660, s. 41).

⁴⁵⁰ Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS: Birer okka *dittamo cretico* (*Origanum dictamnus* L./Girit kekiği), *ireos* (*Iris germanica* L./Süsen) ve *menta* (*Mentha piperita* L./Nane).

⁴⁵¹ Mütercim tarafından eklenmiştir.

⁴⁵² BCMS’deki altışar dirhem *agnocasto* (*Vitex Agnus-Castus*/Hayıt) ve *seme di ruta* (*Ruta graveolens* L./Sedef otu tohumu) tercüme edilmemiştir.

hastaya kusturucu müşhil verirsın. Bu denenmiş bir ilaçtır ve hatası yoktur.⁴⁵³

[96] Onun gibi başka bir ilaç:⁴⁵⁴ Bir avuç basit menekşe çiçeği,⁴⁵⁵ yarımşar okka hardal tohumu⁴⁵⁶ ve çiçekli papatya,⁴⁵⁷ bir avuç kırmızı gül tomurcuğu, bir avuç mürver çiçeği,⁴⁵⁸ bir okka ekşi küçük limon suyu, dört libra ebegümece suyu (eğer üzerini örtmediyse yeterli miktarda koyup) hepsini kaynat. Müshilden sonra, hastaya sabah akşam iki okka bundan ver. Eğer mizacı zayıfsa daha az ver. O çok harika ve faydalıdır.⁴⁵⁹

[97] Ödem için hapların yapımı:⁴⁶⁰ Yarımşar okka yeşil diken⁴⁶¹ ve Roma dikenini,⁴⁶² üçer dirhem yuvarlak hatmi,⁴⁶³ safran, kireçlenmiş kalay,⁴⁶⁴ mastika, düğümlemiş armut,⁴⁶⁵ birer dirhem aselbent,⁴⁶⁶ mür, *el-aşliyye*⁴⁶⁷ otunun kökü, bir dirhem aloe⁴⁶⁸ alıp hepsini iyice ez ve hazırlanmış balla⁴⁶⁹ birlikte yoğurup sadece iki dirhem ölçüsünde haplar yap.

[98] Ödemin belirtileri hakkında:⁴⁷⁰ Ödemin ilk belirtisi dilin beyaz ve soğuk olmasıdır. Hepsi içine gömülüp kalmış olarak görünür. Eğer bu belirtiler varsa o zaman tedavi etme. çünkü bunun faydası yoktur.⁴⁷¹

[99] O mezkûr hastalık için ilaç türü:⁴⁷² Bir okka yeşil ısırgan kökü,⁴⁷³ üç dirhem koyun

⁴⁵³ BCMS'de maddelerin kaynatılacağı değil damıtılacağı anlatılmaktadır. Auda bu suyun kendisi tarafından denendiğini söyler.

⁴⁵⁴ BCMS: "Decotto all istessa Scolatione" [Aynı damlama için kaynatma] (Auda, 1660, s. 41).

⁴⁵⁵ BCMS: *Sempre viva minore* (*Sempervivum minus* Turrill ex Wale/Atdışı).

⁴⁵⁶ Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS: *Seme di cotogni* (ayva tohumu), *di agnocasto* (*Vitex Agnus-Castus*/Hayıt tohumu), *di piantagine* (*Plantago major* L./Sinir otu tohumu).

⁴⁵⁷ BCMS: *Radice di tormentilla* (*Potentilla erecta*/Beşparmak otu kökü).

⁴⁵⁸ BCMS: *Fiori di verbasco* (*Verbascum olympicum*/Sığırkuyruğu çiçeği).

⁴⁵⁹ Auda, müsilağ gibi olursa iyi olduğunu ve ayrıca mucizevi ve kanıtlanmış olduğunu söylemektedir.

⁴⁶⁰ BCMS: "Pillule per l'Idropesia" [Ödem için haplar]. Bu tarif 1652 baskısında bulunmamaktadır (Auda, 1660, s. 41).

⁴⁶¹ BCMS: *Spiconardo* (*Nardostachys jatamansi*/Hint sümbülü).

⁴⁶² BCMS: *Spica romana* (*Valeriana celtica* L./Rum sümbülü).

⁴⁶³ BCMS: *Astrologia rotunda* (*Aristolochia rotunda* L./Yuvarlak zeravent). Üçer dirhem *agarico* (garikon), *amomo* (Kakule ve zencefil de dâhil olmak üzere *Amomum Roxb.* türü tohumları), *epitimo* (*Cuscuta epithymum*/Cinsacı), *hipericon* (*Hypericum perforatum* L./Sarı kantaron), *costo* (*Costus arabicus* L.), *camedrios* (*Teucrium chamaedrys* L./Kısamahmut) tercüme edilmemiştir.

⁴⁶⁴ BCMS: *Rame abbrugiato* (Yakılmış bakır).

⁴⁶⁵ Mütercim tarafından eklenmiştir.

⁴⁶⁶ BCMS: *Squinanti* (*Cymbopogon schoenanthus* Spreng/Tibni mekke).

⁴⁶⁷ BCMS: *Radiche di esula preparate* (*Euphorbia esula* L./Hazırlanmış Eşeksütlegeği kökü).

⁴⁶⁸ BCMS: *Aloe succotrino* (*Aloe succotrino* Lam./Sokotra aloesi).

⁴⁶⁹ BCMS: *Mel rosato colato* (Süzülmüş gül balı).

⁴⁷⁰ BCMS: *Segni dell Idropesia* [Ödemin işaretleri] (Auda, 1660, s. 42).

⁴⁷¹ BCMS: Dil beyaz ve soğuk olduğunda, karında küçük damarlar görüldüğünde ve penis (*membro virile*) içine girdiğinde, Auda o vakitilacının olmadığını belirtir.

⁴⁷² BCMS: "Decotto per l'Idropesia" [Ödem için kaynatma] (Auda, 1660, s. 42).

⁴⁷³ BCMS: *Radiche d'ireos fresche* (*Iris germanica* L./Taze Süsen kökü).

otu,⁴⁷⁴ birer dirhem tatlı ağaç kavunu tohumu,⁴⁷⁵ tarçın, iki okka şeker, üç gün sabahları bu kaynatılmış özü almaya yetecek kadar beyaz şarap ve ayrıkotu⁴⁷⁶ köküyle hazırlanmış su [koyulur]. Sonrasında büyük harikalığı [göreceksin].⁴⁷⁷

[100] Bu hastalık için diğer ilaç:⁴⁷⁸ Yarım libra artırılmış beyaz gül suyu,⁴⁷⁹ her birinden birer libra ve üçer okka olmak beyaz şeker ve bal [alıp] sanata göre iyice kaynat ve köpüğünü çıkar. Kaynaması yatışınca içine bir libra kereviz kökü,⁴⁸⁰ iki dirhem rezene tohumu⁴⁸¹ (eğer yaz mevsimi ise sadece kökünden koy), altı dirhem tarçın, üç dirhem misk, yarım okka ayva suyu⁴⁸² katıp sırasına göre hepsini kaynat. Ardından balla birlikte karıştırıp macun yap. Bir bardak keçi sütüyle⁴⁸³ ya da arpa suyuyla birlikte hastaya yarım okka bundan ver. Bu ilaç, hastalığın üzerinden vakit geçmiş olsa bile, mezkûr hastalık için çok faydalı ve harikadır. Kadın erkek herkese verebilirsin.⁴⁸⁴

[101] Onun gibi daha kolayı:⁴⁸⁵ Bir okka kuşkonmaz kökü,⁴⁸⁶ taze kereviz⁴⁸⁷ [alıp] hastaya bu şekilde yedir. Ardından bir bardak da bulyon içir. Gerçekten de bu ilaçla birçok insan sağlığa kavuştu. Ancak senede iki defa kullanman gerek çünkü bu kusmaya ve ishale sebep olur. Denenmiş ve sinanmıştır, çok da faydalıdır.⁴⁸⁸

[102] Dalak ağrısı için ilaç:⁴⁸⁹ Dört okka mukaddes odunun talaşı,⁴⁹⁰ ikişer okka o ağacın

⁴⁷⁴ Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS: *Soldanella* (*Calystegia soldanella* (L.) R. Br./Deniz sarmaşığı), *assara* (*Asarum europaeum* L./Azaron) ve *specie di diacartamo* (Tohumlardan elde edilen bir çeşit ilaç).

⁴⁷⁵ BCMS: *Seme di ebuli* (*Sambucus ebulus* L./Cüce mürverotu tohumu).

⁴⁷⁶ BCMS: *Acqua stillata di sambuco* (*Sambucus nigra* L./Damıtılmış Mürver çiçeği suyu).

⁴⁷⁷ Auda, üç sabah bu kaynatmanın alınacağını belirtir.

⁴⁷⁸ BCMS: “*Un altro rimedio all’Idropesia*” [Ödem için bir diğer ilaç] (Auda, 1660, s. 42).

⁴⁷⁹ BCMS: *Sugo di rose bianche* (Beyaz gül usaresi).

⁴⁸⁰ Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS: Koyulaşmaya başladığında bir libra *radiche di ebuli* (*Sambucus ebulus* L./Cüce mürverotu kökleri) ve iki dirhem *marrubio secco* (*Marrubium vulgare* L./Boz otu) eklenir.

⁴⁸¹ BCMS’de rezene dışında *acini freschi di ebuli* (*Sambucus ebulus* L./Cüce mürver otu), *di sambuco* (*Sambucus nigra* L./ Mürver çiçeği, taze taneleri, eğer yaz veya kış ise onun tohumları) bulunmaktadır.

⁴⁸² BCMS: *Sugo di elaterio* (*Ecballium elaterium*/Eşekhiyarının damıtılmasıyla elde edilen su).

⁴⁸³ BCMS: *Siero di capra* (Keçi yayık altı suyu).

⁴⁸⁴ BCMS’deki üçer dirhem *macis* (küçük Hindistan cevizi baharatı) ve *galanga* (*Alpinia officinarum* /Havlican) tercüme edilmemiştir. Ayrıca Auda, hastalık ilerlemiş olsa bile bu elektuarın ödemi mucizevi bir şekilde tedavi ettiğini ve her çeşit insana verilebileceğini söylemektedir.

⁴⁸⁵ BCMS: “*Un altro rimedio più facile*” [Daha kolay diğer bir ilaç] (Auda, 1660, s. 43).

⁴⁸⁶ BCMS: *Radice di spatula fetida* (*Iris foetidissima* L./Fena kokulu süseni).

⁴⁸⁷ Mütercim tarafından eklenmiştir.

⁴⁸⁸ BCMS’de kökün soyulup bu şekilde yenileceği ve üzerine de yarım kase bulyon içileceği belirtilmiştir. Auda bu ilaçla üç veya dört çiftçi iyileştirdiğini iddia eder. Zira ona göre sabahları iki defa alındığında bu ilaç hastayı kusturur ve vücudu tasfiye eder. Aynı şekilde *polvere di laureola preparata* (*Daphne laureola* L./Hazırlanmış Çıtlak tozu) veya *di gratiola* (*Gratiola officinalis*/Hüvaderdiotu tozu) aynı etkiyi yapar. Auda bunun kanıtlandığını söylemektedir.

⁴⁸⁹ BCMS: “*Decotto per la milza*” [Dalak için kaynatma] (Auda, 1660, s. 43).

⁴⁹⁰ BCMS: *Legno santo* (*Guaiacum officinale*/Peygamber ağacı).

kabuğu, pelin otu,⁴⁹¹ iki dirhem sinameki, bir avuç papatya çiçeğini⁴⁹² [alıp] hepsini cam kabın içine koy. Üstüne de dört libra beyaz şarap ile koyun otu suyu⁴⁹³ ekle ve iki gün boyunca fırın ateşinin üzerine bırak. Ondan sonra iyice saflaştır ve yeterince şeker, biraz tarçın, kök⁴⁹⁴ ekleyip yoğur. Sabah akşam bundan dört okka verilir. Son derece faydalı ve denenmiştir.⁴⁹⁵

[103] Dalak için yakı:⁴⁹⁶ Bir dirhem aselbent,⁴⁹⁷ yarımşar dirhem hardal tohumu,⁴⁹⁸ mür tohumu,⁴⁹⁹ mastika, ödağacı,⁵⁰⁰ bir avuç gebre kabuğu yada yaprağı, ikişer okka çam çiçeği,⁵⁰¹ gebre yağı alırsın. Düzene göre merhem yapacak kadar ham mum kat. Bunun çok faydası olur.⁵⁰²

[104] Onun gibi diğeri:⁵⁰³ İsteddiğin kadar hardal kabuğunu⁵⁰⁴ [alıp] basit suya koy. Buna beşkök şurubu⁵⁰⁵ katarak on beş gün boyunca her sabah sadece bir bardak içilir. Dalağın bittiğini görürsün.⁵⁰⁶

[105] Onun gibi başka bir ilaç:⁵⁰⁷ Bir libra kuşburnu zamkı,⁵⁰⁸ iki dirhem burçak unu,⁵⁰⁹

⁴⁹¹ Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS: *Legno di frassino* (*Fraxinus* L./Dişbudak ağacı kabuğu).

⁴⁹² Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS: Birer avuç *cetraca* (*Asplenium ceterach* L./Dalak otu), *adianto* (*Adiantum capillus-veneris* L./Baldırkara), *politrigo* (*Polytrichum communis* L./Kıvırcık baldırkara), *camedrio* (*Teucrium chamaedrys* L./Kısamahmut), *iva artetica* (*Ajuga chamaepitys* L.) Schreber/Yerçamı ve *fiori di ginestra* (*Spartium junceum* L./Katırtırnağı çiçeği), altı dirhem *assara* (*Asarum europaeum* L./Azaron), birer okka *regolitia* (*Glycyrrhiza glabra* L./Meyan), *polipodia* (*Polypodium vulgare* L./Besbaye).

⁴⁹³ BCMS: Üç libra *vino bianco* (beyaz şarap), dört libra *acqua di cetraca* (*Asplenium ceterach* L./Dalak otu suyu).

⁴⁹⁴ Mütercim tarafından eklenmiştir.

⁴⁹⁵ BCMS'de maddelerin iki gün boyunca cam kapta su banyosuna bırakılıp ardından damıtılacağı ve şekerle birlikte tatlı yapıp tarçınla aromalandıracağı belirtilmiştir. Sabah ve akşam yemekten üç saat önce verilmektedir. Auda, bu ilaç sırrının Fransa Kralı'nın doktoruna ait olduğunu ve kendisinin Provenza'da tıbbi öğrenirken elde ettiğini belirtir.

⁴⁹⁶ BCMS: “*Empiastre per la milza*” [Dalak için yakı] (Auda, 1660, s. 44).

⁴⁹⁷ BCMS: Birer dirhem *armoniaco* (*Ferula* L. türlerinden elde edilen zamk) ve *bdelio* (*Commiphora* (Burseraceae) cinsi ağaçlardan elde edilen sakızlı reçine).

⁴⁹⁸ BCMS: *Seme di agnocasto* (*Vitex Agnus-Castus*/Hayıt tohumu).

⁴⁹⁹ Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS: Yarımşar dirhem *tamarisco* (*Tamarindus indica*/demirhindi), *scolopendria* (*Phyllitis scolopendrium* L./Geyikdili).

⁵⁰⁰ BCMS: *Legno aloe* (*Aquilaria* cinsinin reçineli odunu/Ödağacı).

⁵⁰¹ BCMS: *Raza di pino* (Çam reçinesi).

⁵⁰² Gebreotu (*Cappari/Capparis spinosa* L.) yaprağı BCMS'de bulunmamaktadır. Ayrıca *scotano* (*Cotinus coggia Scop./Boyacısomağı*) tercüme edilmemiştir.

⁵⁰³ BCMS: “*Un altro decotto per la milza*” [Dalak için diğer bir kaynatma] (Auda, 1660, s. 44).

⁵⁰⁴ BCMS: *Scorze mesane di frassino* (*Fraxinus* L./Dişbudak ağacının kabuğu).

⁵⁰⁵ BCMS: *Siroppo di cinque radici* (çeşitli köklerden elde edilmiş şurup).

⁵⁰⁶ Auda, bunun alınmasının daha zor olduğunu ve eğer bir domuza on beş gün boyunca verilirse dalağının tamamen tükeneceğini söylemektedir.

⁵⁰⁷ BCMS: “*Ceroto per la milza*” [Dalak için yakı] (Auda, 1660, s. 44).

⁵⁰⁸ BCMS: *Diaquilion con gommis* (Bir çeşit zamklı yakı).

⁵⁰⁹ BCMS: *Farina di senapa* (hardal unu).

dört dirhem *kntrbûn*⁵¹⁰ alıp karıştır ve merhem yapıp ince keten parçasıyla dalağın üzerine koy. Gündüz iki defa değiştir. Bu da denenmiş ve çok faydalıdır.

[106] Diğer:⁵¹¹ Eşit miktarda buğday unu⁵¹² ve *berbînâ*,⁵¹³ yarım avuç toz doğal tuz [alıp bunlara] yumurtanın beyazını kat ve birlikte çırp. Bunu dalağın üzerine yakı yapıp yirmi dört saat bırak. Ondan sonra değiştir. Ardından harika olduğunu görürsün.

[107] Diğer:⁵¹⁴ İkişer okka *hrml* toprağı,⁵¹⁵ nişadır,⁵¹⁶ yarım okka *câverî buhuru*,⁵¹⁷ dört dirhem kara bakla,⁵¹⁸ ikişer buçuk okka ham mum, kara zift, onar dirhem kükürt ve mür,⁵¹⁹ beş dirhem gebre kökü, üçer dirhem servi odunu,⁵²⁰ yuvarlak hatmi,⁵²¹ safran, yeşil amber,⁵²² hint sümbülü yağı ve biraz zamk [alıp] hepsini sirkenin⁵²³ içine koyup merhemle. Ardından aşamasına göre merhem yap. Öncesinde hastaya müşil verecek şekilde bunu sür. Bitti.⁵²⁴

[108] Diğer:⁵²⁵ Birer dirhem *hrml* toprağı,⁵²⁶ kenevir tohumu,⁵²⁷ yuvarlak hatmi kökü,⁵²⁸ nişadır,⁵²⁹ yarımşar okka mersin,⁵³⁰ karpuz tohumu,⁵³¹ yarım dirhem mür, iki okka kepek

⁵¹⁰ BCMS: *Cantarelle* (*Lytta vesicatoria*/İspanyol sineği).

⁵¹¹ BCMS: “*Empiastro per la milza*” [Dalak için yakı] (Auda, 1660, s. 45).

⁵¹² BCMS: *Farina d’orzo* (arpa unu).

⁵¹³ BCMS: *Verbena fresca* (*Verbena officinalis*/Taze mine çiçeği).

⁵¹⁴ BCMS: “*Ceroto per la milza provato*” [Dalak için kanıtlanmış yakı] (Auda, 1660, s. 45).

⁵¹⁵ Mütercim tarafından eklenmiştir. Metin boyunca kilermeni için kullanılmıştır.

⁵¹⁶ Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS: ikişer okka *Armoniaco* (*Ferula* L. türlerinden elde edilen zamk), *bdelio* (*Commiphora* (Burseraceae) cinsi ağaçlardan elde edilen sakızlı reçine), *ireos* (*Iris germanica* L./Süsen), *sevo vaccino* (inek don yağı).

⁵¹⁷ BCMS: birer okka *incenzo* (buhur) *opoponaco* (*Opopanax chironium*/Çavşır ve onun reçinesi) *galbano* (*Ferula gummosa* Boiss./Galbanum/Kasni).

⁵¹⁸ BCMS: *Pepe nero* (Karabiber).

⁵¹⁹ BCMS’deki on dirhem *alume di rocca* (Şap taşı) tercüme edilmemiştir.

⁵²⁰ BCMS: *Legno visco quercino* (*Loranthus europaeus*/ *Loranthus europaeus*/Meşe öksesi).

⁵²¹ BCMS: *Astrologia tonda* (*Aristolochia rotunda* L./Yuvarlak zeravent).

⁵²² BCMS: *Cardamomo maggiore, e minore* (*Elettaria cardamomum* ve *Amomum subulatum*/Büyük ve küçük kakule).

⁵²³ BCMS: *Aceto squillitico* (*Drimia maritima*/Ada Soğanı sirkesi).

⁵²⁴ BCMS’deki beş dirhem *pilatro* (*Hipericum perforatum*/Sarı kantaron) tercüme edilmemiştir.

⁵²⁵ BCMS: “*Ceroto mirabile per la milza*” [Dalak için mucizevi yakı] (Auda, 1660, s. 45).

⁵²⁶ Mütercim tarafından eklenmiştir. Metin boyunca kilermeni için kullanılmıştır. BCMS: Yarımşar okka *Armoniaco* (*Ferula* L. türlerinden elde edilen zamk), *galbano* (*Ferula gummosa* Boiss./Galbanum/Kasni), *bdelio* (*Commiphora* (Burseraceae) cinsi ağaçlardan elde edilen sakızlı reçine).

⁵²⁷ BCMS: *Seme di senapa* (hardal tohumu).

⁵²⁸ BCMS: *Radica di astrologia tonda* (*Aristolochia rotunda* L./Yuvarlak zeravent kökü).

⁵²⁹ Mütercim tarafından eklenmiştir.

⁵³⁰ Mütercim tarafından eklenmiştir.

⁵³¹ BCMS: *Radica di cocomero asinino* (Eşekhiyarı).

ekmeği suyu,⁵³² yarım okka gebre,⁵³³ tuz çiçeği,⁵³⁴ yeterli miktarda keskin sirke,⁵³⁵ dört okka gebre yağı, bir okka ham mumu aşamasına göre merhem yap. Bu durum için gerçekten de büyük itibarı vardır.⁵³⁶

[109] Diğer:⁵³⁷ Bir parça sıcak kireç⁵³⁸ ve üç parça ham balı beraber karıştırıp yakı yap ve dalağın üzerine koy. Onun üzerine de sıcak yün koy. Yakı kendiliğinden çıkana kadar onu hiç kıpırdatma ve çıktığı zaman da başkasını tekrar koy. Eğer yakının olduğu yeri mavimtrak görürsen bu iyileşmenin ve fayda olduğunun belirtisidir. Gerçekten de bu denenmiştir.⁵³⁹

[110] Bâsûr hastalığına ilaç:⁵⁴⁰ Yarım libra yeşil oğulotu⁵⁴¹ yaprağını ve çiçeğini sertçe ezip yetecek kadar arak koy. Ardından hafif ateş üzerinde iki üç gün kaynat. Ondan sonra sabah akşam hastaya bundan ver. Eğer arak sıcak olursa korkmana gerek yok. Şüphesiz çok faydalıdır ve çok kez de denenmiştir.⁵⁴²

[111] Buna faydalı sıvı merhem:⁵⁴³ Bir buçuk libra iyi eski yağı, bir avuç pelin otu, biberiye, yarım avuç kokulu nane,⁵⁴⁴ üç okka kaz yağı,⁵⁴⁵ birer avuç yani birer buçuk okka buzağı kemik iliği ve boynuzu,⁵⁴⁶ iki okka yabani ısırgan kökü,⁵⁴⁷ seksen adet canlı kurbağa, dört okka şarapla yıkanmış kırmızı toprak solucanı [alıp] hepsini altı libra

⁵³² BCMS: *Sugo di pan porcino* (*Cyclamen coum* Mill./Yersomunu usaresi).

⁵³³ BCMS: *Radice di capari* (*Capparis spinosa* L./Gebre kökü).

⁵³⁴ BCMS: *Fiori di sale* (Tuz çiçeği/Deniz tuzu).

⁵³⁵ BCMS: *aceto squilitico* (*Drimia maritima*/Ada Soğanı sirkesi).

⁵³⁶ BCMS'deki bir dirhem *ireos* (*Iris germanica* L./Süsen), bir dirhem *opoponaco* (*Opopanax chironium*/Çavşır ve onun reçinesi) tercüme edilmemiştir. Auda, bunun bulunabilecek en güçlü ilaç olduğunu ve kanıtlandığını iddia etmektedir.

⁵³⁷ BCMS: “*Un altro empiastro per la milza*” [Dalak için başka bir yakı] (Auda, 1660, s. 46).

⁵³⁸ BCMS: *Calce viva* (Canlı kireç/Kalsiyum oksit).

⁵³⁹ Auda, bununla Rieti Vadisi'ndeki köylüleri çok kez iyileştirdiğini söylemektedir.

⁵⁴⁰ BCMS: “*Acqua mirabile per la podagra*” [Gut için mucizevi su] (Auda, 1660, s. 46). Basur ifadesi mütercim tarafından eklenmiştir.

⁵⁴¹ BCMS: *Fiori e foglie di sambuco verdi* (*Sambucus nigra* L./Yeşil Mürver çiçeği ve yaprağı).

⁵⁴² BCMS'de maddelerin su banyosunda iki veya üç gün demlendirildikten sonra damıtılacağı belirtilmiştir. Ardından tekrar ısıtılmış olan bu suyla sabah akşam hastalık bölgesine sıcak pansuman yapılır. Auda, *acqua vita* (arak) sıcak olduğu için korkulmasına gerek olmadığını, bu suyun deriyi inceltip gözenekleri açtığını, hıltıların da buradan çıktığını söylemektedir.

⁵⁴³ BCMS: “*Ooglio per la podagra*” [Gut için yağ] (Auda, 1660, s. 47).

⁵⁴⁴ BCMS: *Calamento* (*Calamintha officinalis* Moench./Yaban nanesi). Diğer yandan birer avuç *cammomilla* (papatya), *matricaria* (*Tanacetum parthenium* (L.) Sch.Bip./Gümüş düğme), yarım avuç *gionco odorato* (*Cymbopogon schoenanthus* (L.) Spreng), yarım okka *seme di perforato* (*Hypericum perforatum* L./Sarı kantaron tohumu?) tercüme edilmemiştir.

⁵⁴⁵ BCMS: Üçer okka *grasso d'anetra e di oca* (ördek ve kaz yağı).

⁵⁴⁶ BCMS: Birer okka *midolla d'ossa di vitello e di cervo* (Dana ve geyik kemik iliği).

⁵⁴⁷ BCMS: Dörder okka *radica di enula campana* (*Inula helenium*/Andızotu kökü) e *di ebuli* (*Sambucus ebulus* L./Cüce mürverotu kökü).

ebegümeci suyuyla⁵⁴⁸ veya onu bulamazsan arıtılmış beyaz şarapla⁵⁴⁹ birlikte kalaylı tencerenin içine koy. On iki saat demlenmeye bırak ve sonrasında da çok kısık ateş üzerinde şarap bitene kadar kaynat. Ardından bunu süz. Ondan sonra iki okka terebentin, iki dirhem safran ekle. Eğer onu merhem yapmak istiyorsan iki okka ham mum katıp çok az kaynamaya bırak. Sonrasında istediğin kadar kullan. İster yağ olsun isterse merhem, nasıl münasip görürsen. Şüphesiz bunun çok faydasını göreceksin. Gerçekten de eşraftan ve avamdan birçok kişi bu ilaçla şifa buldular.⁵⁵⁰

[112] Aynı hastalığın ağrısını dindirmek için ilaç türü:⁵⁵¹ Övülmüş ot⁵⁵² (bunun delilini kitabımızın üçüncü bölümünde bulacaksın) ve ‘ar⁵⁵³ yaprağından bir dirhem ve yarım dirhem zakkum yağını⁵⁵⁴ alıp birlikte karıştır ve bölgeye bir veya iki defa soğuk sür. Ağrı kolayca diner.

[113] Diğer:⁵⁵⁵ Bir libra basit hatmi,⁵⁵⁶ bir okka papatya,⁵⁵⁷ altışar dirhem anason, rezene, bittim,⁵⁵⁸ birer dirhem *câverî buhuru*⁵⁵⁹ ve karanfil, bir dirhem mavi zambak kökü,⁵⁶⁰ birer buçuk dirhem kokulu *habbe*,⁵⁶¹ siyah ve beyaz uzun biber, 13 adet, bir okka Rum otu,⁵⁶²

⁵⁴⁸ BCMS: *Malvasia* (Bir çeşit İtalyan şarabı).

⁵⁴⁹ BCMS: *Vino potente* (güçlü şarap).

⁵⁵⁰ Auda, Provenza’da Fregius’da eczacı ve kendisinin de hamisi olan *Signor Honorato Pignone*’nın bu ilaçla iyileştiğini ve Auda’nın kendisinin de bu sırrı hamisinin Fransa Kralı’nın sarayında bulunan kaynından öğrendiğini, müteakip koruyucu toz ilaç ile de gutu tedavi ettiğini söylemektedir.

⁵⁵¹ BCMS: “*Rimedio bellissimo, e sperimentato, per acquietare il dolore della podagra in brevissimo tempe*” [Kısa zamanda gut ağrısını sakinleştirmek için çok güzel ve denenmiş ilaç] (Auda, 1660, s. 48). Bu tarif 1652 ve 1655 edisyonlarında bulunmamaktadır.

⁵⁵² BCMS: “*Laudano è nepente scritto nel terzo libro a carte 209*” [Üçüncü kitapta/bölümde 209. varakta yazılı olan *laudano* ya da *nepente*]. Övülmüş anlamına gelen “*laudano/laudanum*”, içinde afyon bulunan ve ağrı kesici olarak kullanılan bir karışımdır. Diğer yandan üçüncü bölümde sayfa 209’da yazılı olduğu söylenen *Laudano* tarifi 1660 edisyonunda 225 numaralı sayfada yer almaktadır. Tarif sadece 1652 ve 1655 tarihli edisyonlarda 209. sayfada bulunmaktadır ve 1660 tarihli edisyonda 225 sayfaya yazılması muhtemeln yeni tariflerin eklenmesinden kaynaklanmaktadır.

⁵⁵³ Mütercimim ifade ettiği “ح/ع” sözcüğü ardıç için kullanılan “عرعر” sözcüğünün eksik yazılmış hâli olabilir. Ancak BCMS’de ardıç yaprağı bulunmamaktadır. BCMS: *Unguento populeon* (*Populus nigra* L./Kara kavak merhemi).

⁵⁵⁴ BCMS: *Oglio di nenufari* (*Nymphaea alba* L./Nilüfer yağı). Zambak yağı mütercim tarafından eklenmiştir.

⁵⁵⁵ BCMS: “*Elettuario per la podagra*” [Gut için macun].

⁵⁵⁶ BCMS: *Centaurea minore* (*Centaureum erythraea* Rafn./Kantaron).

⁵⁵⁷ BCMS: Bir buçuk okka *gentiana* (*Gentiana lutea* L./Centiyan).

⁵⁵⁸ BCMS: *Appio* (*Apium graveolens* L./Kereviz).

⁵⁵⁹ BCMS: *Incenzo* (buhur).

⁵⁶⁰ BCMS: *Radiche di gigli pavonazzi* (Mavi zambak kökü/*Iris germanica* L./Süsen) (Creber & Wrobel, 1996, s. 301).

⁵⁶¹ Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS: Birer buçuk *agarico* (Garikon), ikişer buçuk okka *cubebe* (*Piper cubeba*/Kebabe), *galbano* (*Ferula gummosa* Boiss./Galbanum/Kasrı), *armoniaco* (*Ferula* L. türlerinden elde edilen zamk), *castoreo* (Kunduz yağı), *pepe longo* (Uzun biber), *bianco, e nero* (Beyaz ve karabiber).

⁵⁶² BCMS: İki buçuk okka *Spicaromana* (*Valeriana celtica* L./Rum sümbülü).

bir okka ödağacı,⁵⁶³ ikişer dirhem safran, *mekâvî balsamı*⁵⁶⁴ [alıp] hepsini iyice ez ve macun olmasına yetecek kadar bal koy. Ancak bunu altı ay kullanma. Bu macun sadece mezkûr durum için değil aynı zamanda diğer şeyler için de faydalıdır: Kalbi güçlendirici, karaciğerin acılığını nemlendirici, idrar söktürücü ve açıcıdır. Denenmiştir ve faydalıdır.⁵⁶⁵

[114] Bu hastalığın sana gelmemesi için başka bir ilaç türü:⁵⁶⁶ Yarımşar okka doğu sinamekesi⁵⁶⁷ ve artırılmış tartar,⁵⁶⁸ bir kırat anason, iki dirhem *hrml*⁵⁶⁹ [alıp] hepsini öğüt ve et suyuyla birlikte her seferinde iki dirhem bundan al. Birkaç defa da ezilmiş balla.⁵⁷⁰ Bu, yüce Allah'ın yardımıyla, kişinin mezkûr ağrıya sahip olmasını tamamen engeller. Şüphesiz sayısız kez bunu sınıadım.⁵⁷¹

[115] Diğer:⁵⁷² Kutsal otun kalın kökünü⁵⁷³ alıp üç parmak kes ve her yerinden delik aç. Sonra [içine] iyi doğal yağı doldurup iyice tıka. Ardından toprağın altında örtülü duran közün içine gömüp orada tam altı ay beklet. Ondan sonra eğer yağ beyaz olmuşsa yağın hepsini çıkar. Bundan alıp ağrıyan bölgeye sürersin, böylece hemen ağrıyı dindirir. Bu denenmiş ve faydalıdır.⁵⁷⁴

⁵⁶³ BCMS: *Aloe succotrino* (*Aloe succotrino* Lam./Sokotra aloesi).

⁵⁶⁴ BCMS: Bir okka *scamonea* (*Convolvulus scammonia* L./Mahmude).

⁵⁶⁵ BCMS'dei altışar dirhem *spiconardo* (*Nardostachys jatamansi*, Hint sümbülü), *turbiti* (*Convolvulus turpethum* L./Türbit), ikişer okka *carpo balzamo* (*Commiphora gileadensis* (L.) C. Chr. meyvesi), *squilla* (*Drimia maritima* (L.) Stearn/Ada soğanı), on dirhem *mastici* (mastiki) tercüme edilmemiştir. Auda, bunun altı aydan önce kullanılmaması gerektiğini söylemektedir. Aynı zamanda eklem ağrısına faydalı olduğunu, idrar söktürdüğünü, tıkanıklığı kaldırdığını ve akciğeri temizlediğini belirtmektedir.

⁵⁶⁶ BCMS: “*Polvere per preservarsi dalla podagra*” [Gut'tan korunmak için toz] (Auda, 1660, s. 49).

⁵⁶⁷ BCMS: *Sena orientale* (*Senna alexandrina* Mill./Sinameki).

⁵⁶⁸ BCMS: *Cremor di tartaro* (Krem tartar).

⁵⁶⁹ BCMS: İki dirhem *hermodatilli* (*Colchicum autumnale* L./Acıığdem). Diğer yandan bir dirhem *salza parilla* (*Smilax ornata* Lem./Saparna), bir avuç *iva artetica* (*Ajuga chamaepitys* (L.) Schreber/Yerçamu) tercüme edilmemiştir.

⁵⁷⁰ BCMS'de ezilmiş bal ifadesi yer almamaktadır. Mütercim muhtemelen “ay” anlamına gelen “mese” sözcüğünü “bal” anlamına gelen “miele” sözcüğü ile karıştırmıştır. Nitekim “ayda bir defa” anlamına gelen “una volta il mese” ifadesi yanlış olarak “bir kaç defa da ezilmiş balla” olarak tercüme edilmiştir.

⁵⁷¹ BCMS'de Gut'un olmadığı zaman ayda bir kez et suyuyla birlikte iki dirhem bundan alınacağı belirtilmiştir. Auda, Gut'u meydana getiren hıltı temizleyeceği için bu toz kullanıldığında asla Gut'tan muzdarip olunmayacağını ve de bu tozu verdiği herkesin Allah'ın yardımıyla kurtulduğunu yazmaktadır. Akabinde Fransa Kralı'nın kullandığı merhemi yazacağını söylemektedir.

⁵⁷² BCMS: “*Unguento per la podagra del Re di Francia*” [Gut için Fransa Kralının merhemi] (Auda, 1660, s. 49).

⁵⁷³ BCMS: *Una radice grossa di brionia* (*Bryonia alba* L./Büyük bir Akasma kökü).

⁵⁷⁴ BCMS'de kökün kase gibi oyulup içine *oglio commune* (doğal yağ) doldurulacağı ve kesilen parça ile tekrar kapatılacağı belirtilmiştir. Mezkûr kök toprağın altına bir arşın gömülür ve burada altı ay bekletilir. Ardından çıkarılır ve yağ, beyaz liniment gibi olduğu zaman Gut'un olduğu yere sürülür. Auda, bunun sürülmesinin ardından ağrının hemen deneceğini ve bunun yeterli olduğunu söylemektedir.

[116] Ahlâkı yatıştırmak için ilaç:⁵⁷⁵ Bir ratl kadar büyük sıcak kireç taşı⁵⁷⁶ [al]. Bu hastalığı olan kişinin bedeninde hiçbir şey kalmayacak şekilde tüm elbisesini çıkar. Küçük bir sandalye üzerinde onu yıka. Ardından bu kireç taşını geniş bir tepsiye koy. Üzerine de parça parça kesilmiş 2 avuç mürver⁵⁷⁷ dalını koy. Ondan sonra bu tepsiyi uyluklarının arasına koyup büyük bir çarşafı iyice bağla. Ardından bırak kireç taşının üzerine idrarını yapsın; bundan buhar yükselir ve bu buharlar çıktığı müddetçe kişi örtülü kalsın, böylece ter dolar. Buhar sakinleştiğinde kişiyi ayağa kaldırıp iyice kurula ve yatağa geçir. Ondan sonra kişi kendi kendine ikinci kez terler [ki o zaman] onunla meşgul olmayı bırak ancak terlemesi bittiğinde de onu iyice kurula. Bunu üç gün boyunca peş peşe yaparsın ve sonrasında ahlâkının giderilmiş olduğunu ve yatıştığını göreceksin. Bunlardan önce hastaya müşhil vermiş olursun. Bu denenmiş ve faydalı bir türdür.

[117] Diğer:⁵⁷⁸ Dörder dirhem tatlı ve de acıbadem, kırmızı gül, pelin otu, mastika ve anason, on dirhem hindiba tohumu, bir okka *kûrdiyâl*,⁵⁷⁹ altı dirhem aloë⁵⁸⁰ alıp hepsini iyice öğüt. Her gün sabah yılanmış iyi beyaz şarapla birlikte iki dirhem bundan ver. Çok denenmiştir.

[118] Yine o sır gibi diğer bir tür:⁵⁸¹ Bir avuç koyun otu çiçeği ve yaprağı,⁵⁸² aynı şekilde *burkorûk*, üç dirhem gül tomurcuğu,⁵⁸³ on iki dirhem ya da bir buçuk dirhem safran ve gübre [alınır].⁵⁸⁴ İnce keten bohça içerisine [koyup] bağla ve hepsini diken suyuyla⁵⁸⁵ birlikte kaynat. Eğer [diken suyu] bulamadıysan ihtiyaca göre beyaz şarapla [kaynatırsın]. Son olarak süzüp saf şekerle birlikte tatlandır ve [böylece] tatlılığı mustalah olur. Ondan sonra bir hafta boyunca sabahları her seferinde bundan sadece bir bardak ver. Böylece

⁵⁷⁵ BCMS: “*Per l’iteritia rimedio facile, e provato*” [Sarılık için kolay ve denenmiş ilaç] (Auda, 1660, s. 49). Garşûnî metinde ahlak ile kastedilenin hitlar olması muhtemeldir.

⁵⁷⁶ BCMS: *Calce viva* (Canlı kireç/Kalsiyum oksit).

⁵⁷⁷ BCMS: *Froni di verbasco* (*Verbascum olympicum*/Sığırkuyruğu yapraklı dalları).

⁵⁷⁸ BCMS: “*Polvere per l’iteritia flava, cioe la colera*” [Parlak saman renkli sarılık, yani safra için toz] (Auda, 1660, s. 50).

⁵⁷⁹ BCMS: *Coriandoli* (*Coriandrum sativum*/Kişniş). Diğer yandan Dörder dirhem *spodio* (Skorya), *spiconardo* (*Nardostachys jatamansi*/Hint sümbülü) tercüme edilmemiştir.

⁵⁸⁰ BCMS: *Aloe succotrino* (*Aloe succotrino* Lam./Sokotra aloesi).

⁵⁸¹ BCMS: “*Rimedio per l’iteritia, ò spargimento di fiele*” [Sarılık için veya safranin yayılmasına ilaç] (Auda, 1660, s. 50).

⁵⁸² BCMS: *Fiori e foglie d’hypericon* (*Hypericum perforatum*/ Sarı Kantaron çiçeği ve yaprakları). Diğer yandan bir avuç *celidonia* (*Chelidonium majus* L./Kırlangıç otu) tercüme edilmemiştir.

⁵⁸³ Erik ve gül tomurcuğu mütercim tarafından eklenmiştir.

⁵⁸⁴ BCMS: Üç dirhem *sterco di anetra* (ördek gübresi). Diğer yandan üç dirhem *aurio raspato* (eğelenmiş fildişi) tercüme edilmemiştir. Safranın ölçüsü bir dirhem olarak belirtilmiştir.

⁵⁸⁵ BCMS: *Acqua di cetraca* (*Asplenium ceterach* L./Dalak otu suyu) ve *vino bianco* (beyaz şarap).

büyük fayda sağlanır.

[119] Aynı şekilde diğeri:⁵⁸⁶ Karakök,⁵⁸⁷ kişniş şurubu,⁵⁸⁸ bir avuç biberiye [alınır]. Eğer bir avuç yeşil ya da kuru kişniş şurubu bulunamadıysa iki dirhem nişadır⁵⁸⁹ [alınır]. Hepsini balla yoğur ve bundan her gün sabahleyin şurup gibi [hastaya] ver. Böylece hemen iyileşmeyle sonuçlanır.

[120] Kurtçukları öldüren diğer bir acayip tür:⁵⁹⁰ Birer avuç yeşil *krâsyâ* yaprağı veya yeşil kayısı,⁵⁹¹ pelin otu, kastarun,⁵⁹² mür,⁵⁹³ sıcak rûmiyye yani hardal,⁵⁹⁴ yarım okka hatmi tohumunu⁵⁹⁵ alıp hepsini sertçe ez ve cam bir kap içerisinde üç libra keskin sirke içinde demlendir. Ardından tam bir ay boyunca güneşe koyup her iki günde üç defa aşağı yukarı hareket ettir. Bir ay dolunca iyice süz ve ardından içine birer okka aloe,⁵⁹⁶ mür ve bir okka tiryak kat. Son olarak ihtiyaç için bunu sakla. Kullanımı türü ise, istediğin zaman bundan alıp birine verirsin. Yumurta kabuğu ile bundan biraz alıp az ısıt. Ardından boynun yarısından gırtlığın ağzına [kadar] bunu sür. Aynı şekilde mide ağzına, eklemlere ve karnın tamamına sabah akşam sürersin. Bunun çok acayip olduğunu göreceksin çünkü bizzat bende görüp şahit oldum. Eğer kurtçuk mide ağzının üstüne çıkmış olsa dahi hemen ölüp düşerek aşağı iner ve buna düşer olan insan da kurtulur.⁵⁹⁷

[121] Yine kurtçuk için diğeri:⁵⁹⁸ Birer dirhem yabani olan basit hatmi,⁵⁹⁹ pelin otu,

⁵⁸⁶ BCMS: “Un’altro all istesso male” [Aynı hastalık için diğeri] (Auda, 1660, s. 51).

⁵⁸⁷ BCMS: İkişer avuç *Marubbio negro* (*Ballota nigra* L./Kara yerpırasası).

⁵⁸⁸ Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS: İkişer avuç *capel uenere* (*Adiantum capillus-veneris* L./Baldınkara), *rosmarino* (biberiye), birer avuç *iva artetica* (*Ajuga chamaepitys* L.) *Schreber*/Yerçamı), *cetraca* (*Asplenium ceterach* L./Dalak otu), *nepeta* (*Nepeta cataria*/Kedinanesi), *calamento* (*Calamintha officinalis* Moench./Yaban nanesi), *lapatio acuto* (*Rumex acutus*) alınır ve *melicato* (Bal ve su karışımı bir içecek) içerisinde pişirilirler.

⁵⁸⁹ Mütercim tarafından eklenmiştir.

⁵⁹⁰ BCMS: “Aceto miracoloso, che ammazza li vermi de putti con ongere esternamente” [Dışarıdan sürülerek çocukların kurtçuklarını öldüren mucizevi sirke] (Auda, 1660, s. 51).

⁵⁹¹ BCMS: *Foglie di persico verdi* (Yeşil şeftali yaprakları).

⁵⁹² Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS: *Ruta* (*Ruta graveolens* L./Sedef otu), *costo amaro che si chiama lepido* (*Lepido* olarak adlandırılan *Costus arabicus* L.).

⁵⁹³ Mütercim tarafından eklenmiştir.

⁵⁹⁴ BCMS: *Menta greca* (*Tanacetum balsamita* L./Malsuvanotu), *centaurea minore* (*Centaureum erythraea* Rafn./Kantaron).

⁵⁹⁵ BCMS: *Coloquintida* *ò il suo seme* (*Citrullus colocynthis*/Acıkarpuz veya onun tohumu).

⁵⁹⁶ BCMS: *Aloe* (Aloe türlerinden elde edilen yoğunlaştırılmış öz). Diğer yandan *oruietano* (Orvietan, panzehir olduğuna inanılan ilaç) tercüme edilmemiştir.

⁵⁹⁷ Auda, bu mucizevi bir şey olduğu için bu konuda ikiden fazla sır vermeyeceğini ifade etmektedir.

⁵⁹⁸ BCMS: “Un’altro per vermi” [Kurtçuklar için bir diğeri] (Auda, 1660, s. 52).

⁵⁹⁹ BCMS: *Centaurea minore* (*Centaureum erythraea* Rafn./Kantaron).

ısırgan tohumu unu,⁶⁰⁰ yarım libra acıbadem yağı, bir buçuk okka mum. Bunlar merhem olur ve yukarıda anlatıldığı gibi sürülür. Bu da çok denenmiş ve sınanmıştır.⁶⁰¹

[122] Açan, mühürleyen ve diğer tüm [yara] türleri için acayip olan merhem:⁶⁰² Dört okka yıkanmış altın eğintisi,⁶⁰³ iki okka kâfurî mum,⁶⁰⁴ bir okka pişirilmemiş antimon, yarım okka hazırlanmış tutya, iki okka güllü papatya yağı,⁶⁰⁵ üç okka ham mum,⁶⁰⁶ birer okka çam kökü⁶⁰⁷ ya da hindiba, mastika, buhur, mür, yarım okka saf kâfur [alınır] ve ardından hepsi aşamasına göre merhem olur. Bu acayip ve gariptir, çok da sınanmıştır.

[123] Aynı şekilde diğeri:⁶⁰⁸ Yarımşar libra hurma ağacı kökü,⁶⁰⁹ çam,⁶¹⁰ yeni mum, dört okka zakkum yağı,⁶¹¹ bir okka nişadır kalayı,⁶¹² üç okka *bîrîkûn*⁶¹³ yağı [alınır]. Ardından yukarıda anlattığımız gibi merhem olur ve vücudun neresinde olursa olsun her yerdeki yaralara hatta ayakların çatlaklarına dahi faydalıdır.

[124] Aynı şekilde diğeri:⁶¹⁴ Birer libra eski '*ansût*,⁶¹⁵ tavuk yağı, hadım edilmiş [koyun] yağı, beş okka *neşâ 'acr milh*,⁶¹⁶ altışar okka doğal yağ, yeni mum, çam yağı,⁶¹⁷ keklik

⁶⁰⁰ BCMS: *Farina di lupini (Lupinus albus L./Termiye unu)*. Diğer yandan yarım dirhem *polpa di coloquintida macerata nell'aceto e poi disseccata (Citrullus colocynthis L./Sirke içinde yumuşatılmış ve daha sonra da kurutulmuş Acıkarpuzun etli kısmı)* tercüme edilmemiştir.

⁶⁰¹ BCMS'de ayrıca bir yöntem daha verilmektedir. Auda, *aloe* (Aloe türlerinden elde edilen yoğunlaştırılmış öz) ve *mirra*'nın (mür) keskin sirke içine konulup merhem şekline getirilmesi ve dört parmak genişliğinde iki yuvarlak bezin buna batırıldıktan sonra bir tanesinin göbek üzerine, diğerinin de sırt bölgesine uygulanmasını söyler. Başka bir yöntem olarak da iki veya üç okka *acqua commune* (yaygın su) ile dört damla *spirito di vetriolo* (Bakır sülfatın damıtılmasından elde edilen derişik sülfürik asit/zaç yağı) alınıp çocuğa içirilmesi istenmektedir. Yazar, bunların kanıtlanmış olduğunu iddia eder.

⁶⁰² BCMS: "*Ceroto mirabile per ogni sorte di piaga dove sia il bisogno d'incarnare, diseccare, e corrodere*" [Etlendirilmesi, kurutulması ve aşındırılması gereken her çeşit yara için mucizevi yakı] (Auda, 1660, s. 52).

⁶⁰³ BCMS: *Litargirio d'oro lavato* (Yıkanmış altın mürdesengi/Kurşun oksit).

⁶⁰⁴ BCMS: *Cerusa* (Üstübeç/kurşun karbonat).

⁶⁰⁵ BCMS'deki *oglio d'hipericon (Hypericum perforatum/Kantaron yağı)* ve *seuo di becco* (keçi donyağı) tercüme edilmemiştir.

⁶⁰⁶ BCMS: *Cera bianca* (Beyaz mum).

⁶⁰⁷ BCMS: *Rasa di pino* (Çam reçinesi).

⁶⁰⁸ BCMS: "*Un'altro ceroto per piaghe*" [Yara için bir diğeri] (Auda, 1660, s. 53).

⁶⁰⁹ BCMS: *Diapalma* (Çinko sülfat, kurşun oksit, zeytin yağı ve mumdan yapılan yakı).

⁶¹⁰ BCMS: *Rasa di pino* (Çam reçinesi).

⁶¹¹ BCMS: *Ooglio d'abelo/abeto (Abies MiL./Gökmar yağı)*.

⁶¹² BCMS: *Verderema* (Zencar/bakır asetat).

⁶¹³ BCMS: *Ooglio d'hipericon (Hypericum perforatum/Kantaron yağı)*.

⁶¹⁴ BCMS: "*Ceroto per piaghe di ogni sorte, e per doglie di podagra, et altre*" [Her çeşit yaralar için ve sarılık sızısı ve diğerleri için merhem] (Auda, 1660, s. 53).

⁶¹⁵ BCMS: *Grasso di vaccina* (İnek yağı).

⁶¹⁶ BCMS: *Strutto senza sale* (Tuzsuz pişmiş domuz donyağı).

⁶¹⁷ BCMS: *Rasa di pino* (Çam reçinesi).

yağı,⁶¹⁸ geyik ödü veya ciğeri,⁶¹⁹ birer avuç yeşil pelin otu, tütün kökünü⁶²⁰ veya gövdelerini alırsın. Ondan sonra hepsini bol miktarda keskin sirkeyle kaynat. Ardından süz ve iyice sıkıp [suyunu çıkar]. [Ardından] bütün [hayvan] yağlarını sirkeyle birlikte çok hafif ateşte yaklaşık üç çeyrek saat kaynat. [Sonra] buna mum katıp hepsini karıştır ve çok faydalı olduğu için kendinde sakla. Bitti.⁶²¹

[125] Aynı şekilde diğeri:⁶²² Birer okka *hrml* toprağı,⁶²³ yıkanmış mıknaş taşı,⁶²⁴ birer okka saf altın yaprağı,⁶²⁵ hazırlanmış tutya ve altın mürdesenk,⁶²⁶ kireçlenmiş kurşun,⁶²⁷ iki okka ceviz usaresi,⁶²⁸ bir okka musanna yağ,⁶²⁹ altı dirhem buhur, iki okka camız yağı,⁶³⁰ merhem yapmaya yetecek kadar terebentin [alınır]. Bu [sır] çok acayip ve gariptir; mühürleyicidir, önleyicidir, özellikle diz ağrıları için pansuman yapıcıdır. Bitti.

[126] Aynı şekilde diğeri:⁶³¹ İki libra kırmızı şarap, birer libra yıkanmış domuz yağı ve onun gibi dana yağı, altı adet canlı kurbağa, şarapla yıkanmış dört okka yer solucanı, iki okka engerek veya kobra yağı, ikişer okka sedef otu yağı, defne yağı ve zambak yağı, bir okka safran yağı, on dirhem saf buhur, birer avuç günlük⁶³² ve Arap yer lavantası⁶³³ alırsın. [Ardından] hepsini şarap bitene kadar çok kısık ateş üzerinde kaynat. Henüz süzmeden [önce] bir libra altın yaprağı,⁶³⁴ iki okka terebentin, yeterli miktarda yani bir buçuk libra sarı balmumu ile karıştır. Daha sonra tekrar kısa süreliğine ateş üzerine koy. Son olarak geniş mermer taşın üstüne koyup üzerine cıva serp. Ardından biraz domuz yağı ile bunu

⁶¹⁸ BCMS: *Grasso di gallina* (Tavuk yağı). BCMS: *Grasso di becco* (keçi yağı), beş okka *grasso di anetra* (ördek yağı), *di paparo* (kaz yağı), *di capone* (kısırlaştırılmış horoz eti yağı).

⁶¹⁹ BCMS: *Medolla di cervo* (Geyik iliği).

⁶²⁰ BCMS: *Tabacco cioè le frondi* (Tütün yani yapraklı dalları).

⁶²¹ BCMS'deki *camedrios* (*Teucrium chamaedrys*/Kısamahmut) ve *ruta* (*Ruta graveolens* L./Sedef otu) tercüme edilmemiştir.

⁶²² BCMS: “*Unguento dissecatiuo per piaghe*” [Yaralar için parçalayıcı merhem] (Auda, 1660, s. 53).

⁶²³ BCMS: İki okka *bolo armeno* (kilermeni).

⁶²⁴ BCMS: İki okka *pietra calamita lauata* (yıkanmış mıknaş taşı).

⁶²⁵ Mütercim tarafından eklenmiştir.

⁶²⁶ BCMS: *Litargirio d'oro* (altın-mürdesengi/kurşun oksit).

⁶²⁷ BCMS: *Piombo abrugiato* (yakılmış kurşun).

⁶²⁸ BCMS: *Sugo di solatro hortense* (*Solanum nigrum* L./Köpeküzümü usaresi).

⁶²⁹ BCMS: *Oglio violato* (menekşeli maserat yağ).

⁶³⁰ BCMS: *Grasso di vitello* (dana yağı).

⁶³¹ BCMS: “*Unguento de ranis di Gio. da vico per piaghe*” [Yaralar için Giovanni da Vigo'nun kurbağa merhemi]. Auda merhemini içeriğinde küçük değişiklikler yapmıştır. Bu değişiklikler için bu çalışmadaki beşinci bölümde yer alan frengi kısmına bakınız.

⁶³² BCMS: Beş dirhem *euforgia* (sütleğen).

⁶³³ BCMS: *Sticados arabico* (*Lavandula stoechas* L./Karabaş lavanta otu).

⁶³⁴ BCMS: Bir libra *litargirio d'oro* (altın mürdesengi/kurşun oksit).

karıştır. Çok faydalı, hakiki bir merhem olmuş olur.⁶³⁵

[127] Diğer ve onun kullanım şekli:⁶³⁶ İlk olarak canlı kurbağaları, yıkanmış solucanlar, buzağı ve domuz iç yağları ve şarap ile birlikte [şarabın] üçte biri eksilene kadar pişirmelisin. Ondan sonra lavantayı, önceden bahsedilen öz ve cıvayı ekle. Hepsi üçte biri eksilene kadar birlikte kaynatılır. Daha sonra süz ve önceden bahsedilen *mükender*⁶³⁷ ile karıştır. Son olarak bunu bakır tencere içerisine koy. [Tencerede] yavaş yavaş pişirilir ve ondan sonra saflaşınca mumu koy. Ardından ateşten alıp burada işaret edilen bütün yağlarla birlikte karıştır. Aynı şekilde bahsi geçen bütün buhurları da ekleyip iyice karıştır ve ateşten al. Ilıdığı zaman, söylediğimiz gibi, mermerin üstüne koy ve sana söylediğim gibi cıvayı ekle. Son olarak bundan çubuklar ya da pastiller yap, hangisini istersen. Şüphesiz harika bir merhem olmuş olur. Beden dışındaki hangi yara ve illet olursa olsun, kangren olsa dahi fayda eder. Hatta frengi hastalığı için bizzat kendimiz denedik ve büyük faydasını gördük. Bitti.⁶³⁸

[128] ‘Afran yağının niteliği hakkında:⁶³⁹ Birer okka safran ve basit ‘*afran*⁶⁴⁰ [al ve] beş gün müddetince keskin sirke içinde demlendir. Ardından altıncı gün bir okka delice⁶⁴¹ tanesi ekle. Yedinci gün bir buçuk libra doğal yağ ile kaynat. Sirke bitene kadar kaynasın. Ardından süzüp porselen ya da cam kabın içinde sakla. [Ağzını] iyice kapat.⁶⁴²

⁶³⁵ BCMS: Yılan yağının ölçüsü iki buçuk okka olarak verilmiştir. Ayrıca sedef otu yağı mütercim tarafından eklenmiş olup BCMS’de bulunmamaktadır. Tercüme edilmeyenler: İkişer okka *sugo di ebuli* (*Sambucus ebulus* L./Cüce mürver usaresi), *di enula campana* (*Inula helenium*/Andızotu usaresi), *oglio di camomilla* (papatya yağı), *di aneto* (dereotu yağı), *di spiga Romana* (*Valeriana celtica* L./Rum sümbülü yağı), *gionco odorato* (*Cymbopogon schoenanthus*), *matricaria* (*Tanacetum parthenium* (L.) Sch.Bip./Gümüş düğme), bir buçuk okka *storace liquida* (*Liquidambar orientalis* Mill./Sığla yağı). Ayrıca BCMS’de zambağın beyaz olduğu ve balmumunun da yarım libra ölçüsünde olduğu belirtilmektedir. Auda cıvanın domuz yağında öldürülmüş olduğunu belirtmesine rağmen mütercim cıvayı koyduktan sonra yağı eklemektedir.

⁶³⁶ BCMS: “*Modo di fare il sopradetto ceroto*” [Yukarıda bahsedilen merhem/kremi yapma yöntemi].

⁶³⁷ BCMS: *Litargirio* (mürdesenk, kurşun oksit).

⁶³⁸ Auda yağların damıtma yoluyla elde edilen esansiyel yağlar olduğunu ve yılanların haziran ayında toplanacağını beyan etmektedir ancak mütercim tercüme etmemiştir. Yine mütercim İtalyanca metinde yer almayan “bizzat kendimiz denedik ve büyük faydasını gördük” ifadesini kendisi eklemiştir. İtalyanca metinde frengi ile ilgili sadece “frenginin gomlarını iyileştirir (cura le gomme del mal francese.)” ifadesi yer almaktadır. Bunun dışında Auda yaralar için hazırlanan bu merhem yapılan merhem, yakı ve kremler arasında en iyisi olduğuna inandığını zira bunun yaraları, fistülleri, kanserler ve diğer kemirici yaraları arındırdığını, etlendirdiğini, yaraları giderdiğini ve iyileştirdiğini söylemektedir.

⁶³⁹ BCMS: “*Ooglio di Zaffarano per il ceroto*” [Merhem için safran yağı].

⁶⁴⁰ BCMS: *Acoro* (*Acorus calamus* L./Eğir).

⁶⁴¹ BCMS: *Seme di carvi* (*Carum Carvi* L./Kimyon tohumu).

⁶⁴² İtalyanca metinde cam veya porselen kap ifadesi yer almamaktadır. Ayrıca bir buçuk okka mür tercüme edilmemiştir.

[129] Diğer yara merhemi:⁶⁴³ Birer okka gül yağı, terebentin, *bşr* yağı,⁶⁴⁴ zakkum yağı olur, altışar dirhem çam yağı, mastika, mür, bir dirhem balsam ruhu⁶⁴⁵ ya da siyah balsam,⁶⁴⁶ merhem olmaya yetecek kadar da ham mum alırsın. Bu [sır] bedenin dışındaki bütün yaralara, darbe veya başkaları olsa dahi, faydalıdır. Denenmiştir ve çok da faydalıdır.⁶⁴⁷

[130] Diz ağrısı için yağ:⁶⁴⁸ Yıkanmış altın mürdesenk ve bittim yağı⁶⁴⁹ ya da zakkum yağı veya beyaz zambak yağı,⁶⁵⁰ gül yağı, yumurta beyazı, sirkeyi [al ve] hepsini havanda ateş kullanmadan merhem yap. Dizlerin ağrısı için çok harikadır. Bitti.⁶⁵¹

[131] Baş için balsam yapımı:⁶⁵² İki libra turpentin, beşer okka Arabî olmayan zambak,⁶⁵³ çam yağı [al ve] hepsini karıştır. Daha sonra biraz uzun hatmi tozu,⁶⁵⁴ yarımşar okka kestere tozu ve tilki kanıyla⁶⁵⁵ birlikte karıştırıp ihtiyaç için sakla. Kullanmak istediğin zaman önce öğüt ve ağrıyan bölgeye yakı yap. Baştaki diğer ağrılara da faydalıdır, çok denenmiştir.⁶⁵⁶

[132] Onun gibi diğeri:⁶⁵⁷ Altışar dirhem hazırlanmış maden,⁶⁵⁸ elmas,⁶⁵⁹ üçer okka altın ve gümüş mürdesenk, her birinden bir buçuk libra keten yağı, zeytinyağı, altı okka defne [yağı], birer libra mum ve Roma zifti,⁶⁶⁰ altışar okka turpentin, solucan,⁶⁶¹ mür, birer okka

⁶⁴³ BCMS: “*Unguento per piaghe e ferite mirabile*” [Yara ve bereler için mucizevi merhem].

⁶⁴⁴ BCMS: *Oglio d’hipericon* (*Hypericum perforatum* L./Sarı kantaron yağı).

⁶⁴⁵ BCMS: *Oglio di spigo* [*Nardostachys jatamansi*/Hint sümbülü yağı].

⁶⁴⁶ BCMS: *Balsamo nero* (Siyah balsam, eserin üçüncü bölümünde anlatılan bir terkip).

⁶⁴⁷ Ayrıca bacak hastalığı için de geçerli olduğu belirtilmiştir (Auda, 1660, s. 56).

⁶⁴⁸ BCMS: “*Unguento per mal di gambe*” [Bacakların ağrısı için merhem].

⁶⁴⁹ BCMS: *Oglio di cheirino?* (*Chelidonium majus* L./Kırlangıç otu yağı?).

⁶⁵⁰ BCMS: *Oglio di gigli bianchi* (*Lilium candidum* L./Beyaz zambak yağı).

⁶⁵¹ Bu merhemın kısa sürede yaraları tazelediği, parçaladığı ve kabuklandırdığı (...*le rinfresca, dissecca e cicatriza*) belirtilmiştir. Mütercimın bu bilgiyi tercüme etmediği tespit edilmiştir (Auda, 1660, s. 56).

⁶⁵² BCMS: “*Balsamo per ferite della testa*” [Bastaki yaralar için balsam].

⁶⁵³ BCMS: *Gomma elemi* (Elemi zambkı).

⁶⁵⁴ BCMS: İki okka *polvere di astrologia longa* (*Aristolochia longa* L./Uzun zeravent).

⁶⁵⁵ BCMS: *Sangue di drago* (Ejderha kanı).

⁶⁵⁶ Biraz sert kaldığı için ısıtıldığı söylenmiştir. Diğer yandan beş okka *rasa di pino* (çam reçinesi) tercüme edilmemiştir.

⁶⁵⁷ BCMS: “*Ceroto sacro per piaghe e altri mali*” [Yaralar ve diğer hastalıklar için kutsal yakı].

⁶⁵⁸ BCMS: *Minio* (Minium/Kırmızı kurşun oksit Pb₃O₄).

⁶⁵⁹ BCMS: *Pietra calamita* (Mıknatıs taşı).

⁶⁶⁰ BCMS: *Pece greca* (Yunan zifti/kolofan).

⁶⁶¹ BCMS: *Vernice* (Vernik/sandolos). Solucan ve mür mütercim tarafından eklenmiştir. Ayrıca üçer okka galbanum (*Ferula gummosa* Boiss./Galbanum/Kasrı), opopanax (*Opopanax chironium*/Çavşır ve onun reçinesi), bdellio (*Commiphora* (Burseraceae) cinsi ağaçlardan elde edilen sakızlı reçine), serapino (*Ferula persica* ve *Ferula szowitziana* gibi *Ferula* (Çakşır) türlerinden elde edilen sakızlı reçine) ve ammoniacum reçinesi tercüme edilmemiştir (Auda, 1660, s. 57).

kehribar, cavi buhur, *mrned*,⁶⁶² uzun ve yuvarlak hatmi,⁶⁶³ birer okka saf mumyâ, akik taşı,⁶⁶⁴ birer okka beyaz ve kırmızı mercan, sedef, tilki kanı,⁶⁶⁵ limni toprağı, beyaz cıva,⁶⁶⁶ iki dirhem antimon çiçeğı,⁶⁶⁷ bir okka Hint kâfur⁶⁶⁸ [al ve] bunların hepsinden iyice merhem yap ki o çok değerlidir. Daha sonra sana kitabımızın üçüncü bölümünde çiçekler ile madenleri ve niteliklerini kolayca göstereceğim. Bitti.

[133] Bu merhemnin yapımı hakkında:⁶⁶⁹ Önce zamklar [üzerini] kaplayacak miktardaki sirkeye batırılır. Daha sonra yağlar ilaçlarla⁶⁷⁰ birlikte rengini alana kadar kaynatılır. O sırada rütbesine göre madeni taşlar⁶⁷¹ eklenir. Ardından bırak biraz kaynasın. Ondan sonra solucan,⁶⁷² defne, mum, zift ve diğer şeyleri de kat. Ardından zambak ez ve hepsini bir araya koyup karıştır. Sonra kâfur⁶⁷³ ve kalan tozları da koyup bir saat kadar karıştır. Sonunda içerisinde su bulunan bir kaba al ve ılıdığı zaman sedef otu yağıyla⁶⁷⁴ veya sarı kantaron yağıyla yağlanmış mermer taşın üzerine koy. Daha sonra bundan çubuklar ya da mebsût⁶⁷⁵ yapıp kendinde sakla zira değerli bir hazinedir.⁶⁷⁶

[134] Onun büyük faydası hakkında: Öncelikle bilmeni isterim ki bu eski veya yeni olsun tüm apse, yara, çıban ve diğerlerini, bilhassa kafada olmak üzere vücudun neresinde çıkarsa çıksın iyileştirir. Yarayı arındırır ve temizler. Eti çıkarır ve yerini temizler. Et önceden olduğu gibi yepyeni olur. Aynı şekilde yaranın içerisinde çomak olsun, odun olsun, kemik olsun, kurşun olsun veya her ne olursa olsun hepsini hemen çıkarır. Aynı şekilde engerek, akrep, diğer zehirli haşere ve yılan sokmalarına karşı da faydalıdır. Yine bütün kötü sivilcelere hatta yenirce yara olsa bile faydalıdır. Sırt ve bel ağrılarına, baş ve

⁶⁶² BCMS: *Aloe epatico* (*Aloe ferox* özü).

⁶⁶³ BCMS: *Astrologia longa* (*Aristolochia longa* L./Uzun zeravent) ve *astrologia tonda* (*Aristolochia rotunda* L./Yuvarlak zeravent).

⁶⁶⁴ BCMS: *Pietra hematite* (Kan taşı/demir oksit).

⁶⁶⁵ BCMS: *Sangue di drago* (Ejderha kanı).

⁶⁶⁶ BCMS: *Vitriolo bianco* (Beyaz vitriyol/çinko sülfat).

⁶⁶⁷ BCMS: *Fiori d'antimonio* (Antimon çiçeğı/Antimon trioksit (Sb₂O₃)). Diğer yandan üç dirhem *croco di marte* (Mars safranı/demir oksit) tercüme edilmemiştir.

⁶⁶⁸ BCMS: *Canfora* (kâfur).

⁶⁶⁹ BCMS: “*Modo di fare il ceroto*” [Balsamı yapma yöntemi].

⁶⁷⁰ BCMS: *Litargirio* (Mürdesenk, PbO)

⁶⁷¹ BCMS: *Minio* (Minium/Kırmızı kurşun oksit Pb₃O₄) ve *pietra calamita* (Mıknatıs taşı).

⁶⁷² BCMS: *Vernice* (Vernik/sandolos).

⁶⁷³ BCMS: *Canfora liquefatta in oglio di ginepro* (Ardıç yağında eritilmiş kâfur).

⁶⁷⁴ BCMS: *Oglio di camomilla* (Papatya yağı).

⁶⁷⁵ BCMS: *Madaleoni* (Madalyonlar). Çubuklar mütercim tarafından eklenmiştir.

⁶⁷⁶ Sürekli karıştırılması gerektiğı tercüme edilmemiştir; BCMS, 58.

yanların ağrılarına da faydalıdır.⁶⁷⁷ Vallahi çeşitli türlere çok faydalıdır ancak kısa kesmek için burada sonlandırıyorum. Diğer yandan tanıdığım bir Fransız cerrahın esir düştükten sonra o merhem vasıtasıyla bir Müslümanın elinden kurtulduğunu, [faydasının] ispatı için söylüyorum zira [bu merhemi satarak] çok mal mülk kazanıp kendi [fidyesini] ödemiş ve esaretten kurtulmuştur. Onun adı Mattey'dir.⁶⁷⁸ Bu merhem şüphesiz benim de sınıdığım bir şeydir. Bitti.⁶⁷⁹

[135] Yaralar için yağ:⁶⁸⁰ Tohumu bu zamanda çıkmaya başladığı için Temmuz ayında toplanmış sarı kantaron tohumu, yaprağı ve çiçeğinin hepsini [alıp] taş havanda ez ve geniş bir cam kabın içine koy. Ardından maddeyi iki parmak kapatacak şekilde üzerine sirke⁶⁸¹ ya da şarap kat ve yaklaşık iki hafta veya sadece bir hafta bu şekilde bırak. Ancak kap güneşte ağzı kapalı bir şekilde olur. Sonra onu biraz kaynamaya bırak ve ardından da süz. Bu işlemi üç defa yaptıktan sonra şarap, sarı kantaron yağının rengini alıp kırmızı olana kadar ilkinde yaptığın gibi ikinci ve üçüncü defa yap. Sonra süzüldeği için maddenin tamamını tart ve onun miktarında iyi eski yağ koy. Ardından yine ağzı iyice kapatılmış kap içerisinde güneşe koy. On gün sonra her bir libra için iki okka turpentin, bir dirhem safran, her bir libra için yarımşar okka küçük Hindistan cevizi, karanfil, mür, iki okka yabancı balsamina,⁶⁸² her bir libra için bir dirhem bâzehir,⁶⁸³ her bir libra için bir dirhem ödağacı, her bir libra için birer avuç lisanü'l-usfur,⁶⁸⁴ biberiye çiçeği, kestere, her bir libra için on adet balsamina meyvesi koy. Bunu bitirdikten sonra iyice kuruyana kadar hafif ateş üzerinde kaynat ve ardından da ateşten indir. İş bitmiştir. Kırılmaması için kabı dikkatlice

⁶⁷⁷ BCMS'de sadece böbrek ağrısını giderdiği ve *fico* (incir) hastalığını (John Florio, saçların olduğu yerdeki bir çeşit kabuk olarak tanımlamaktadır (Florio, 1598, s.130) iyileştirmek için eşsiz bir ilaç olduğu söylenmektedir.

⁶⁷⁸ Auda tarifı adı Monsu Mattei olan bu Fransız cerrahtan Provence'deyken almıştır ve Kutsal Ruh'da bulunduğu sıralarda çokça tecrübe etmiştir. Her cerrahın zengin olmak için buna sahip olması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca merhemin kanser, skroful, kutsal ateş (*il fuoco sagro*) adı verilen çibani ve uçuğu harika bir şekilde iyileştirdiği, apseleri patlatmaya hazır hâle getirmek için olgunlaştırdığı, yaraların ağrılarını dindirdiği, kafasında şiş olan kişinin saçları traş ettikten sonra bu merhemi sürmesi neticesinde kısa sürede iyileşeceği gibi ifadeler de tercüme edilmemiştir.

⁶⁷⁹ BCMS'de bu merhem kesik sinirleri kaynaştırdığı ifadesi mütercim tarafından tercüme edilmemiştir (Auda, 1660, ss. 58-59).

⁶⁸⁰ BCMS: "*Ogllo per ferite miracoloso e provato*" [Yaralar için mucizevi ve kanıtlanmış yağ].

⁶⁸¹ Sirke mütercim tarafından eklenmiştir. Onun yerine sadece Yunan şarabı (vino greco) veya diğer keskin şarap (vino gagliardo) kullanılması ifade edilmiştir.

⁶⁸² BCMS: *Radica balsamina salvatica* (Yabancı balsamina kökü/*Impatiens balsamina* L./Kına çiçeği kökü).

⁶⁸³ BCMS: *Belzoino* (benzoin/aselbent), gomma edera (*Hedera helix*/Duvarsarmaşığı'nın dallarından ve gövdesinden elde edilen sakızlı, kokulu likör) ve her libra için yarım okka *gomma elemi* (elemi zamkı).

⁶⁸⁴ BCMS: *Lingua serpentina* (*Ophioglossum lusitanicum* L./Dilotu). Lisanü'l-'usfur (لسان العصفور/العصافير) genellikle (*Fraxinus excelsior* L./Adi dişbudak/dişbudak) için kullanılmaktadır. Ayrıca *Milefoglio* (*Achillea millefolium* L./Civanperçemi) tercüme edilmemiştir.

al ve söylediğimiz gibi değerli bir hazine olarak kendinde sakla, son derece faydalıdır.⁶⁸⁵

[136] Onun kullanımının nasıl olması gerektiği hakkında: İlk olarak yarayı sıcak beyaz şarap⁶⁸⁶ ile yıkaman gerekiyor. Ardından da temiz ince ketenle sil ve sonra bu kaynar yağdan [alıp] yaranın çevresine sür. Üzerine de bu yağdan sürülmüş [keten] parçasını koy. Bil ki atardamarlar ya da toplardamarlar kopmuş olsa dahi [zarar] vermeden teskin eder.⁶⁸⁷ Yine bedenin tamamına sürülecek şekilde hangi zararlı zehir türü olursa olsun faydalıdır. Aynı şekilde sıcak sürüldüğünde mide, sıtmalar ve tıkanıklıklar için faydalıdır.⁶⁸⁸ Sonuç olarak harika, faydalı bir balsamdır. Birçok kez denedim. O, gücüyle harikalar yaptı. Sözüme inanmak istemeyen gerçeği görmek için bizzat kendisi tecrübe eder. Denedikten sonra söylenenden ve açıkladığımızdan fazlasını göreceksin.

[137] Kadınlar için faydalı ilaç:⁶⁸⁹ Sabah kadınlara beş adet yeşil nar⁶⁹⁰ çiçeğini ekmekle birlikte yedir. Böylece hemen kurtulur ve ona özgü olan şey gelir.

[138] Onun gibi diğeri:⁶⁹¹ Dörder dirhem Musa buhru,⁶⁹² tarçın, safran, şalgam tohumu,⁶⁹³ hasâlbân,⁶⁹⁴ üç dirhem ravent, birer dirhem mastika, zamk,⁶⁹⁵ kırmızı gül, uzun ve ikili

⁶⁸⁵ BCMS'de karışımın şapkaklı ve alıcılı su banyosunda tüm sıvının bitene kadar damıtılması, sıcakken süzülmesi ve güçlü bir şekilde preslenmesi istenmektedir. Ardından süzülen ve preslenen sıvı iyice kenetlenmiş cam kap içerisinde saklanacağı ayrıntıları tercüme edilmemiştir (Auda, 1660, ss. 59-60).

⁶⁸⁶ BCMS: *Quell-acqua che ha stillato* (Damıtılmış su) veya *vino caldo* (sıcak şarap).

⁶⁸⁷ BCMS'de sadece kesik toplar damar, sinirler, kırık kemiklerin mükemmelen iyileşeceği belirtilmiştir. Ayrıca hıltları önlediği, yarayı bozulmaktan koruduğu, spazmı giderdiği, yarayı temizleyip etlendirdiği ve kısa zamanda kabuklandığı, sıcak sürüldüğünde hıltları giderdiği, iltihabı ve bereleri iyileştirdiği ifade edilirken mütercim tarafından tercüme edilmediği görülmektedir (Auda, 1660, ss. 60-61).

⁶⁸⁸ Sıcak sürüldüğünde mide ağrısı ve kolik ağrı için iyi olduğu, olgunlaşmamış sıtmaları (*ogni cruda febbre*) iyileştirdiği belirtilmiş olup tıkanıklıklardan bahsedilmemektedir.

⁶⁸⁹ BCMS: “*Per far venire le purghe alle donne*” [Kadınlarda arındırmayı getirmek için] (Auda, 1660, s. 61). Bu tarif eserin 1652 yılındaki ilk baskısında bulunmamaktadır.

⁶⁹⁰ BCMS: Beş veya altı *cime tenere di merangoli* (Melangolo/portakal veya turuncun yumuşak tepeleri). Üç veya dört sabah yedirileceği ayrıntısı tercüme edilmemiştir.

⁶⁹¹ BCMS: “*Rimedio per provocare il mestruo, e cacciare la ventosità del corpo*” [Menstrüel döngüyü harekete geçirmek ve vücuttaki gazı kovmak için ilaç] (Auda, 1660, s. 61).

⁶⁹² BCMS: *Eupatorio di mesue* (Mardinli Masavayh'ın (ö. 1015) Koyun otu). Battaglia'ya göre *Achillea ageratum* L./Bin yaprak için kullanılmaktadır (Battaglia, 1968, s. 511; Bedevian, 1994, s. 11).

⁶⁹³ BCMS: *Seme di appio* (*Apium graveolens* L./Kereviz tohumu). BCMS'deki *spiconardo* (*Nardostachys jatamansi*/Hint sümbülü) tercüme edilmemiştir.

⁶⁹⁴ BCMS: *Regolitia* (*Glycyrrhiza glabra* L./Meyan), *squinanti* (*Cymbopogon schoenanthus* Spreng/Tibni mekke), *carpo balsamo* (*Commiphora gileadensis* L. meyvesi), *rubia tintorum* (*Rubia tinctorum* L./Kökboyası). Hasâlbân (سجالح/حصالبان) sözcüğü genellikle biberiye için kullanılmaktadır (Bedevian, 1994, s. 510; Löw, 1881, s. 426; Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 887).

⁶⁹⁵ BCMS: *Gomma lacca* (şellak).

hatmiyi⁶⁹⁶ [alıp] hepsini ez ve saf balla yoğurup macun yap. [Bu macundan] her gün iki dirhem verilir ve şüphesiz gerçek bir ilaçtır.

[139] Onun gibi diğeri:⁶⁹⁷ Bir okka *tebkâriyâ*,⁶⁹⁸ iki dirhem safran, bir kırat buhur, üç dirhem kuru güvercin kanını⁶⁹⁹ [al ve] hepsini iyice ezip toz hâline getir. [Bu tozdan] iyi şarapla birlikte yarım dirhem verilir. O gerçekten de eşsizdir.

[140] Faydalı yenirce yara merhemi yapımı:⁷⁰⁰ İlk olarak bil ki bu hastalığı tedavi etmeden önce hastayı iyice arındırman gerekir. İleride bu kitabımızın üçüncü bölümünde faydalarını anlatacağım antimonu hastaya vermek en iyisidir.⁷⁰¹ Zira antimon hastayı iyice arındırdıktan sonra öğreneceğin gibi ona kusma için müşhilden daha çok fayda eder. [Hastayı arındırdıktan sonra] aşağıda anlatıldığı gibi bu merhemini kullanımı gerçekleştirirsin.

İlk olarak bir libra gül yağı,⁷⁰² iki okka tereyağı alıp bu ikisini merhemlere özgü olan çömlek⁷⁰³ içerisinde kaynat. Sonra beş okka beyaz mumla karıştır. Karıştıktan sonra bir okka arıtılmış alkali ve kömür rafinesi⁷⁰⁴ ekleyip aşamaya göre merhem yap. Kullanmak istediğinde ilk olarak ince bir keten parçası alıp merhemi üzerine koy ve o [merhem sürülmüş keteni de] ağrının üzerine koy. Ondan sonra [başka bir] keten parçası [al ve üzerine] iyi sığır tereyağı sürüp onun üzerine koy. Dışarıda şişlik görünüyorsa bil ki bu iyileşmesinin yakın olduğuna bir işarettir. Ancak bu merhemi koymadan önce yarayı servi suyuyla veya iyi şarap ile [hazırlanmış] biberiye suyu⁷⁰⁵ ile yıka. yıka. Çok faydalıdır ve

⁶⁹⁶ BCMS: *Astrologia longa* (*Aristolochia longa* L./Uzun zeravent) ve *tonda* (*Aristolochia rotunda* L./Yuvarlak zeravent). BCMS'deki *spodio* (skorya) tercüme edilmemiştir.

⁶⁹⁷ BCMS: “*Per provocare il mestruo alle donne*” [Kadınlardaki menstrüel döngüyü harekete geçirmek için] (Auda, 1660, s.62).

⁶⁹⁸ BCMS: *Matricaria* (*Tanacetum parthenium* (L.) Sch.Bip./Gümüş düğme), *sabina* (*Juniperus sabina* L./Karaardıç).

⁶⁹⁹ BCMS: *Sangue di piccione secco* (Kuru güvercin kanı). Birinci anlamı dışında koyu kırmızı renkteki belirli bir madde içinde kullanılmış olabilir. Auda ve mütercim bu konuda ayrıntılı bilgi vermemektedir.

⁷⁰⁰ BCMS: “*Unguento per le scrofole e cancri*” [Kanserler ve sıracalar için merhem] (Auda, 1660, s. 62).

⁷⁰¹ BCMS'de antimona alternatif olarak hazırlanmış *laureola* (*Daphne laureola* L./Çıtlak) veya *gratiola* (*Gratiola officinalis* L./Hüdaverdi otu) önerilmektedir. Hepsinin kusturarak ve terleterek arındırdığı, ancak antimonun iyi hazırlandığında sadece terleterek arındırdığı belirtilmektedir.

⁷⁰² BCMS: *Oglia rosato* (Güllü yağ/maserat yağ).

⁷⁰³ BCMS: *Caldaro da unguenti* (*caldèra/caldaia*/Merhem kaynatıcısı/kazanı) (Battaglia, 1962, s. 534).

⁷⁰⁴ BCMS: *Cenere di salce* ve *carbone del'istesso* (Söğüt külü ve kömürü). Alkali (مد/قلى) sodyum karbonat (Na_2CO_3) ve potasyum karbonat (K_2CO_3) için kullanılmaktadır (Eklund, 1975, ss. 12, 21; Battaglia, 1966a, s. 293). Ayrıca bir okka toz *risagallo* (Realgar, arsenik sülfür).

⁷⁰⁵ BCMS: *Decotto di mortella* (*Myrtus communis* L./Mersin hem de *Vaccinium Myrtillus* L./Yabanmersini), *noci di cipresso* (servi kozalakları) ve *rosmarina fatte nel vino* (şarapta yapılmış biberiye) kullanılarak hazırlanmış kaynatma. Garşûnî metindeki servi “صرو” sözcüğü “س” yerine “ص” ile yazılmıştır.

üzerinden tam bir sene geçmemiş olacak şekilde zehirli yenirce yara olsa dahi hastanın iyileşmesi kolaylaşır. Bir seneden sonra ise tedavisi zorlaşır.⁷⁰⁶

[141] Onun gibi başka acayip bir sır:⁷⁰⁷ Hastaya öncesinde üç gün şarap içinde demlendirilmiş pelin otunu içir ve bahsedilen merhemi [yaranın üzerine] koy.⁷⁰⁸

[142] Onun gibi başka acayip sır:⁷⁰⁹ Altı adet canlı kurbağayı iki libra doğal yağ içine koy. Ardından bunları sırlanmış tencerenin içine atıp yağın hepsi bitene kadar kaynat. Sonrasında beyazlayana kadar bunları kireçle ve hepsini iyice ez. Bundan kullanmak istediğinde kan çıkana kadar yenirce yarayı kazı ve bahsettiğimiz bu tozu üzerine koy. Ardından kül özü suyuyla ıslatılmış keten bezi alıp [bunun] üzerine koy.⁷¹⁰

[143] Onun gibi başka acayip sır:⁷¹¹ Bir okka basit saf antimonu iyice ez.⁷¹² Daha sonra iki-üç [defa] “merhamet et bize ya Allah” [süresince] sırlanmış tencere içerisinde keskin sirkeyle onu kaynat. Ardından ateşten alıp arınmaya bırak. Güzelce arındığında [tozun] dökülmemesi için bundan yavaş yavaş sirkeyi al. Sonra bu tozu güneşte kurutup sakla. Sendeki [bu toz] acayip bir sırdır. Onu kullanmak istediğinde ilk olarak servi suyuyla ya da şarapla mayalanmış kırmızı gül [suyuyla]⁷¹³ birlikte yenirce yarayı iyice yıka. Yarayı

⁷⁰⁶ BCMS’de sıracayı iyileştirebilmesi için sıracaların kırılmış (*rotte*) olması gekrettiği aksi takdirde iyi olmayacağı belirtilmiştir.

⁷⁰⁷ Bu tarif BCMS’de bulunmamaktadır. Onun yerine “*Segreto provatissimo per le scroffole*” [Sıracalar için çokça kanıtlanmış sır] tarifi yer almaktadır (Auda, 1660, s. 63).

⁷⁰⁸ BCMS’de yer alan tarifte bir okka kristal cıva klorür (*solimato cristallino*) alınır ve ezilir. Ardından bir dirhem kitre (*draganti*) alınıp şarap içerisine batırılır. Hepsı eridikten sonra cıva klorür ile birlikte yoğrulur ve arpa tanesi (*vaco*) büyüklüğünde yuvarlak tabletler (*trocisci*) yapıp kurumaya bırakılır. Kullanılmak istendiğinde ise yumuşatıcı mum merhemi (*ceroto mollitivo*) alınıp büyük bir kafa büyüklüğündeki bez üzerine sürülür. Sonrasında bezin ortasına küçük bir delik yapıp merhemli bez sıracaya üzerine yerleştirilir. Yapılan yuvarlak tablet ise ete degecek şekilde deliğin olduğu yere koyulur ve delik tıkanır. Ardından hastalıklı bölge çok ağrı yaptığı için bandajlanır. Yazar bu yuvarlak tabletin yarayı on iki saatte yok ettiğini belirtmiştir. Eğer hastalıklı bölge şişer ise etrafına tereyağlı mum merhemi sürülür. Bandajlanmış merhem kaldırıldığında eğer skroful yok olmuş ise o zaman eski iç yağı ile ilaçlanır. Birinci kitabında sonunda yazılı olan eleme zamlı merhem ile de yara kabuğunun düşeceği iddia edilmiştir. Ancak öncesinde hastanın arındırılması istenmektedir aksi takdirde istenilenin elde edilemeyeceği belirtilmiştir. Auda bunu Piyomente ve Roma’da bizzat kendisinin denediğini söylemektedir ve eğer sıracaya kırılmamış ise bu tarifi onu hemen kıracağını söyler (Auda, 1660, ss. 63-64).

⁷⁰⁹ BCMS: “*Un altro all’istesse Scroffole*” [Yine sıracalar için bir diğeri] (Auda, 1660, s. 64).

⁷¹⁰ BCMS’de ilacın yaranın kökünü (*radicone*) hemen kıracağı ve en son kısımda *ceroto di gomma eleme* (eleme sakızlı yakı) sürülmesi belirtilmiştir. Auda birçok kitapta çeşitli sırrın bulunduğu ancak hiçbirinin bunlarda olduğu gibi kanıtlanmadığını iddia etmektedir (Auda, 1660, s. 64).

⁷¹¹ BCMS: “*Polvere per le Scrofole e Cancari*” [Kanserler ve sıracalar için toz] (Auda, 1660, s. 64-65).

⁷¹² BCMS’de ham antimonun (*antimonio crudo*) ölçüsü iki okka olarak belirtilmiştir. Bir okka *risagallo* (Realgar, arsenik sülfür) ise tercüme edilmemiştir.

⁷¹³ BCMS: *Decotto di mortella* (*Myrtus communis* L./Mersin hem de *Vaccinium Myrtillus* L./Yabanmersini), *balaustri* (*Balausto*, Nar çiçeği), *noci di cipresso* (servi kozalakları) ve *rose rosse fatte nel vino* (şarapta

kuruttuktan sonra üzerine bu yüce tozu koy. Tozun üzerine [de] doğal suyla ıslatılmış keten parçasını koy. Keten parçasının etrafına iyi tereyağı veya sadece tavuk yağı ya da gül yağı sürüp bu şekilde yirmi dört saat bırak. Ondan sonra ziftten bir parça yapıp yaranın üzerine koy ve altı saat sonra da yıka.⁷¹⁴ Hiç şüphesiz hastanın hemen iyileştiğini göreceksin. Bitti.⁷¹⁵

[144] Kafadaki bitleri önleyen ilaç türü:⁷¹⁶ İkişer okka arıtılmış cıva, erkek domuz ödü,⁷¹⁷ gül merhemi, yarım okka ekşi limon suyu [alıp] hepsini karıştır. Ardından bunlardan merhem yapıp kafaya sür, bitler hemen ölür.⁷¹⁸

[145] Onun gibi diğeri:⁷¹⁹ İki okka taşkıran otu tohumu,⁷²⁰ bir okka defne kökü,⁷²¹ iki okka cıva, yarım libra domuz ödü,⁷²² iki dirhem tuz, üç okka keskin sirke, sekiz okka defne yağı, beş okka beyaz sabun [alıp] hepsini karıştır ve aşamasına göre merhem yapıp kafaya sür. İki üç defadan sonra bitlerin hepsi ölür. Gizli olması için cıvayı az karıştırırsın.⁷²³

[146] Nemle ağrısı için ilaç:⁷²⁴ Mümkün olduğu kadar büyük yengeç⁷²⁵ alıp kalaylı tencere içerisine koy. Üzerini iyice kapat ki çık[ma]sın ve nefes almasın. Ardından ateşin üstüne

yapılmış kırmızı gül) kullanılarak hazırlanmış kaynatma. Servi “صرو” sözcüğü “س” yerine “ص” ile yazılmıştır.

⁷¹⁴ BCMS’de yıkanmasına dair bir bilgi yer almamaktadır. Mütercim muhtemelen çıkarılmak anlamlarına gelen “levarsi” fiilini yıkamak anlamına gelen “lavarsi” fiili ile karıştırdığı anlaşılmaktadır.

⁷¹⁵ Mütercim tarifi sonunda yer alan bazı ifadeleri tercüme etmemiştir. İfadelerde iyileşene kadar önce basilik merhem (unguento basilico) ve daha sonra da elemi sakızlı merhem yaraya sürülmesi istenmektedir. Ancak yine öncesinde hastanın arındırılması gerektiği ifade edilmiştir. Auda çok nadir olması nedeniyle bu sırrı kimseye öğretmek istemediğini söyler. Yazar Rieti’de bir uyluğunda on altı kanser olan ve Terria’da bulunup Yunanistan’a gitmek isteyen bir sandalcıyı (barcarolo) tedavi ettiğini ve Tanrı’nın yardımıyla bu ilaç sayesinde iyileştiğini, onu yedi yıldır tedavi edenleri hayrette bıraktığını iddia etmektedir. Auda çantayı boşaltıp içerisine merhem ve bez koyduğunu belirtir (Auda, 1660, s. 65).

⁷¹⁶ BCMS: “Unguento per li pedocchi della testa” [Kafadaki bitler için merhem] (Auda, 1660, s. 65).

⁷¹⁷ BCMS: Assongia di porco maschio (Erkek domuz don yağı). Garşûnî metindeki “مرارة” sözcüğü öd anlamına gelmektedir.

⁷¹⁸ Kafaya sürüleceği ve ardından da bitlerin öleceği ifadeleri mütercim tarafından eklenmiştir.

⁷¹⁹ BCMS: “Un altro all’istessi pedocchi” [Yine bitler için bir diğeri] (Auda, 1660, s.65-66).

⁷²⁰ BCMS: Seme di stafisagria (Delphinium staphisagria L./Kokarot tohumları).

⁷²¹ BCMS: Radica di elleboro bianco (Veratrum album L./Beyaz çöpleme). Tercüme metindeki “غار” sözcüğü defne (Laurus nobilis L.) için kullanılmaktadır. Nitekim aynı tarifte defne yağı (oglio laurino) için yine “غار” sözcüğü kullanılmıştır (Bedevian, 1994, s. 354; Löw, 1881, s. 299, Dozy, 1927, s. 230).

⁷²² BCMS: Assongia di porco maschio (Erkek domuz don yağı). Garşûnî metindeki “مرارة” sözcüğü öd anlamına gelmektedir.

⁷²³ Yazar cıvanın tanınmaması için iyice karıştırıldığını belirtirken neden tanınmasını istemediği hakkında bilgi vermemektedir (Auda, 1660, s. 66).

⁷²⁴ BCMS: “Polvere, che guarisce li Cancari, Fistole, male di Formica, provata” [Kanserleri, fistülleri, Formica hastalığını (Nemle) iyileştiren kanıtlanmış toz] (Auda, 1660, s. 66).

⁷²⁵ BCMS: Rospo grosso (Büyük kara kurbağası). Mütercim onun yerine yengeç anlamına gelen “سلطعون/سحليه/زلطان” sözcüğünü kullanmıştır (Dozy, 1927, s. 599; Almaany, 2025b).

koy. Son olarak bunu güzelce kireçle. Ezildikten sonra yarım okka bundan alırsın. Ardından berâbînâ tozu⁷²⁶ ve biberiye tozu katıp kireçlenmiş yengeçler ile bunları karıştır.⁷²⁷ Öncesinde nar suyu ya da biberiye arakı⁷²⁸ ile bölgeyi yıkayarak o tozu belirtilen ağrı [bölgesinin] üstüne koy. Sonra her gün bir defa [bunu yapmaya] devam et. Böylece bundan şifa bulunur. Bitti.⁷²⁹

[147] Bu hastalık için adı “*dokunma bana*” olan suyun yapımı:⁷³⁰ Birer libra papatya⁷³¹ suyu ve gül suyu alıp ateşin üzerine koy.⁷³² Öğütülmüş ısırgan otu tohumuyla⁷³³ birlikte karıştırıp iki defa “merhamet et bize ya Allah” [süresince] kaynamaya bırak. Ondan sonra ateşten al ve süzüp kendinde sakla. Bu suyun çok faydalı olup iyileştirdiğini ve fazlaca denendiğini bil. Bitti.⁷³⁴

[148] Yine onun gibi başka bir harika sır:⁷³⁵ Mart veya ekim ayında toplanmış sinir otu kökünü⁷³⁶ kurut ve öğüt. Kullanmak istediğinde yarayı gül suyu⁷³⁷ ile yıka ve ardından da iyice sil. Ondan sonra kuru inciri alıp iki parçaya ayır ve bu tozu yaranın üzerine koy. [Tozun] üzerine de inciri koy. Bu şekilde on iki saat boyunca üzerinde [kalsın]. Ondan sonra bunu değiştirip [ilkinde olduğu gibi] ikinci defa [yeni bir tane] koy. Sonunda harikalığı hızlıca göreceksin. Bitti.⁷³⁸

⁷²⁶ BCMS: *Polvere di verbena* (*Verbena officinalis* L./Mine çiçeği tozu).

⁷²⁷ BCMS’deki bir buçuk okka Mart ayında toplanmış *capranella* (*Plumbago europaea* L./Kurşun otu) kökü tercüme edilmemiştir.

⁷²⁸ BCMS: *Decotto di rosmarino fatto nel vino* (Şarap içinde yapılmış biberiye kaynatması).

⁷²⁹ Sonunda yaranın kökü (*radicone*) öldürüldüğünde elemi zamlı merhem sürüleceği ayrıntısı tercüme edilmemiştir.

⁷³⁰ BCMS: “*Acqua detta Noli me tangere, per mal di Formica, e Cancari, provata*” [Kanserler ve *Formica* hastalığı (Nemle) için “*Dokunma bana*” denilen su, kanıtlandı] (Auda, 1660, s.66-67).

⁷³¹ BCMS: *Piantagine* (*Plantago major* L./Sinirotu).

⁷³² Yarımşar okka *solimato* (civa klorür), *verderame* (bakır asetat) ve *alume di rocca* (şap taşı) tercüme edilmemiştir.

⁷³³ Mütercim tarafından eklenmiştir.

⁷³⁴ BCMS’de bu suyun yakıcı olduğu ve yıkama yoluyla karbonkülleri (*carbonci*) veya kötü apseleri (*posteme maligne*) hemen yok ettiği belirtilmiş ancak bu ayrıntılar mütercim tarafından tercüme edilmemiştir.

⁷³⁵ BCMS: “*Polvere per cancari, scroffole e altre piaghe corrosive*” [Kanserler, sıracalar ve diğer yenirce yaralar için toz] (Auda, 1660, s. 67).

⁷³⁶ BCMS: *Radiche di capranella* (*Plumbago europaea* L./Kurşun otu kökü). Tercüme metindeki “أذن جدي” sözcükleri sinir otu için kullanılmaktadır (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 742; Löw, 1881, ss. 242-243).

⁷³⁷ BCMS: *Decotto di balaustri e rose* (nar çiçekleri ve gül kaynatması).

⁷³⁸ Yara kabuk bağladıktan sonra elemi sakızlı merhem sürülmesi gerektiği tercüme edilmemiştir. Auda bu tozu bir köylünün (*Contadino*) yaptığını ve kendisinin de ondan öğrendiğini, ayrıca bu toz ile çok güzel tedaviler uyguladığını belirtir. Mütercimin bu ayrıntıları tercüme etmediği anlaşılmaktadır (Auda, 1660, s. 67).

[149] Balgamin veya diğerlerinin kesilmesi için faydalı ilaç:⁷³⁹ Eşit miktarda nişadır,⁷⁴⁰ sıcak kireç, İskender güherçilesi,⁷⁴¹ fırın örümceği⁷⁴² [alıp] sonra hepsini iyice öğüt. İhtiyacın olduğunda bundan al ve yumurta sarısıyla birlikte yakı yapıp ağrının üzerine koy. Ardından üzerine tereyağı ile yağlanmış [bez] parçası koy. Bu [ilaç] veba günlerinde olan yaralara çok faydalıdır. Bitti.⁷⁴³

[150] Onun gibi diğeri:⁷⁴⁴ Eşit miktarda sarımsak, karabiber, fırın örümceği⁷⁴⁵ alıp hepsini iyice ez ve toz hâline getir. Yukarıda söylediğimiz gibi bunu sür. Bu da denenmiştir ve çok faydalıdır.⁷⁴⁶

[151] Onun gibi diğeri:⁷⁴⁷ Alkali⁷⁴⁸ alıp iyice beyazlayana kadar arıtırsın. Bahsi geçenin kesilmesini istediğinde bundan biraz öğüt ve yumurtanın sarısıyla birlikte sürüp üzerine koy. Hemen kesilmesini kolaylaştırır.⁷⁴⁹

[152] Onun gibi diğeri:⁷⁵⁰ İki okka kireçlenmiş cıva,⁷⁵¹ bir okka arıtılmış tuz,⁷⁵² üçer okka sıcak kireç, kireçlenmiş tartar [alınır ve] hepsi bakla dalı külünden yapılan kül suyu ile birlikte kaynatılır. Ardından sanatına göre iyice katılaşıya kadar kaynamaya bırak . Sonra onu cam kap içerisinde nemli olmayan bir yerde sakla. Ona çok faydalıdır ve çokça

⁷³⁹ BCMS: “*Per Ammazzare un Carbonchio ò Bugnone ò postema in tre hore*” [Üç saat içerisinde bir karbonkül, hiyarcık ve apseyi öldürmek için] (Auda, 1660, s. 67). Mütercimim burada balgamı kullanmasının nedeni muhtemelen yaralara neden olan hıltın balgam olmasını düşünmesinden ileri gelmektedir.

⁷⁴⁰ BCMS: *Verderame* (bakır asetat).

⁷⁴¹ BCMS: *Salnitro* (potasyum nitrat, güherçile).

⁷⁴² BCMS: *Fuligine/ fuliggine di forno* (fırın isisi karası).

⁷⁴³ Arsenik (*arsenico*) ve Meşe tahta kurdu (*tarlo di quercia*) tercüme edilmemiştir. Kanseri iyileştirdiği ve kanıtlandığı belirtilmiştir (Auda, 1660, ss. 67-68).

⁷⁴⁴ BCMS: “*Un altro all'istesso male*” [Aynı hastalık için bir diğeri] (Auda, 1660, s. 68).

⁷⁴⁵ BCMS: *Fuligine/ fuliggine di forno* (fırın isisi karası).

⁷⁴⁶ BCMS’de bunun yara kökünü (*radicone*) aşındırdığı belirtilmiştir.

⁷⁴⁷ BCMS: “*All'istesso male e per posteme*” [Aynı hastalık ve apseler için] (Auda, 1660, s. 68).

⁷⁴⁸ BCMS: Camcıların (*li Vetrari*) elinde bulunan ve onunla sabun yaptıkları *soda* (Sodyum karbonat, Na₂CO₃) (Battaglia, 1998, s. 237). Alkali (محلّي/محلّي) sodyum karbonat (Na₂CO₃) ve potasyum karbonat (K₂CO₃) için kullanılmaktadır (Eklund, 1975, ss. 12, 21; Battaglia, 1966a, s. 293).

⁷⁴⁹ Bahsi geçen ile kastedilen tercüme metinde balgam ve diğer hıltlar iken BCMS’de apsedir (*postema*). Auda bunun apseyi hemen kıracağını ve harika olduğunu söyler.

⁷⁵⁰ BCMS: “*Per far un caustico magistrale per rompere posteme, bugnoni, far cauteri, e guarir cancri, scrofole, mal di formica, e è mirabile*” [Apseleri, hiyarcıkları yok etmek, kanser, sıraca, *formica* (nemle) hastalığını dağlamak ve kırmak amacıyla harika olan yakıcı bir majistral yapmak için] (Auda, 1660, s. 68).

⁷⁵¹ BCMS: *Vitriolo abbrugiato* (yakılmış demir sülfat veya bakır sülfat). Mütercim yakılma işlemini kireçleme (kalsinasyon) olarak yorumlamış ancak metal sülfat (زاج) yerine cıva anlamına gelen “محلّي/محلّي” sözcüğünü kullanmıştır. Eser boyunca “*vitriol*” sözcüğü çoğu yerde cıva olarak çevrilmiştir.

⁷⁵² BCMS: *Sale armoniaco* (Nişadır/amonyum klorür). Arapçada nişadır tuzu “ملح النشادر” olarak bilinmesine rağmen mütercim arıtılmış tuz anlamına gelen “ملح مكرر/محلّي” ifadesini kullanmıştır.

denenmiştir.⁷⁵³

[153] Boyunda çıkan [apse] için ilaç:⁷⁵⁴ Erkek eşeğin gübresi ile sığır⁷⁵⁵ gübresini [al ve] hepsini ez. Ardından biraz suyla birlikte bunu pişir. Ondan sonra sıcak bir şekilde bunu sür. Şüphesiz çok faydalıdır.⁷⁵⁶

[154] Onun gibi diğeri:⁷⁵⁷ Taze keçi dışkısını arpa unuyla birlikte karıştırıp sirke ve doğal su kat. Bundan yakı yapıp ağrıyan bölgeye koy. Şüphesiz faydalıdır ve çok kez denenmiştir.⁷⁵⁸

[155] Onun gibi diğeri:⁷⁵⁹ Bostan otu⁷⁶⁰ yani maydanoz⁷⁶¹ alıp öğüttükten sonra buna maya kat ve ardından yakı yapıp yaranın üzerine koy. Yara acımaksızın çok kolayca olgunlaşır ve açılır.⁷⁶²

[156] Onun gibi diğeri:⁷⁶³ Birer avuç ebeğümeci ve onun gibi hatmi,⁷⁶⁴ iki adet beyaz zambak soğanı [alıp] aşamasına göre bundan yakı yap. Ardından otları ve kökleri ezip bunlara dört okka tuzlanmamış domuz yağı, üç okka saf bal, bir dirhem safranı katıp hepsini iyice pişir.⁷⁶⁵ Bu şekilde yeterince ısıtıp ağrının üzerine koy; sabah ve akşam değiştir.

[157] Onun gibi diğeri:⁷⁶⁶ İki okka keçi sütü ve süte yetecek miktarda beyaz ekmek içini

⁷⁵³ Çok faydalı ve çokça denendiği ifadesi mütercim tarafından eklenmiştir.

⁷⁵⁴ BCMS: “*Per romper una postema in gola*” [Boğazdaki bir apseyi parçalamak için] (Auda, 1660, s. 69).

⁷⁵⁵ BCMS: *Sterco di rondini* (Kırlangıç dışkısı).

⁷⁵⁶ Mütercim apsenin üzerine sürülmesini söylerken BCMS’deki ifadede boğazın suyla çalkalanması (*gargarizza*) istenmektedir. Ayrıca çok faydalı olduğu ifadesi mütercim tarafından eklenmiştir (Auda, 1660, s. 69).

⁷⁵⁷ BCMS: “*Empiastro per Tumori, Natte e altre posteme*” [Tümörler, yağ bezeleri ve diğer apseler için yakı] (Auda, 1660, s. 69).

⁷⁵⁸ Çok defa denendiği ifadesi mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS’de hastalıklı bölgeye çok defa uygulanması istenmektedir.

⁷⁵⁹ BCMS: “*Per maturare in breve tempo li Cicolini*” [Küçük sivilceleri (Battaglia, 1964, s. 127) kısa zamanda olgunlaştırmak için] (Auda, 1660, s. 69).

⁷⁶⁰ BCMS: *Herba nasturtio* (*Nasturtium officinale* R.Br./Suteresi).

⁷⁶¹ BCMS: *Allegretto da Hortolani*. Mütercim maydanoz anlamına gelen “بقدونس/ حمهه” sözcüğünü kullanmıştır.

⁷⁶² Acımayacağı ifadesi mütercim tarafından eklenmiştir. Auda yaranın hemen olgunlaşacağı ve büyük bir harikalık ile kırılacağı belirtilmiştir.

⁷⁶³ BCMS: “*Un altro empiastro per posteme*” [Apostemler için bir diğeri] (Auda, 1660, s. 69).

⁷⁶⁴ BCMS: *Fronde di viole* (*Viola tricolor* L./Menekşenin yapraklı dalları) ve *di branca ursino* (*Brancorsina*, *Acanthus mollis* L./Ayıpençesinin yapraklı dalları) (Battaglia, 1966a, s. 54; Bedevian, 1994, s. 9; Stearn, 1996).

⁷⁶⁵ İki okka tahtalı güvercin dışkısı (*sterco di palombo/Columba palumbus* (Battaglia, 1984, s. 435)) tercüme edilmemiştir.

⁷⁶⁶ BCMS: “*Empiastro per posteme infiammate*” [Yangılı apseler için yakı] (Auda, 1660, s. 70).

alırsın. Ardından [ekmek içini] sütle birlikte pişir. Tam olarak piştiğinde bir okka tatlı badem yağı,⁷⁶⁷ bir dirhem safran ekleyip hepsini birlikte karıştır. Ağrının üzerine bundan sabah akşam koy. Şüphesiz bu da çok faydalıdır.

[158] Onun gibi diğeri:⁷⁶⁸ İçerisinde çok küçük yavruları olan üç adet kırlangıç⁷⁶⁹ yuvası ve aynı şekilde bir tane içerisinde yavruları olan yarasa⁷⁷⁰ yuvasını alırsın. [Ardından] hepsini ez ve balla yoğurup bundan yakı yap. Ondan sonra ağrının üzerine koy. Bu gerçekten de harika bir sırdır ve çoğu bunu bilmez.

[159] Birçok hastalık türü için ilaç:⁷⁷¹ Yarım okka mür, altı dirhem aselbent,⁷⁷² beşer dirhem karabiber ve kakule,⁷⁷³ altışar dirhem oğul otu⁷⁷⁴ ve menekşe,⁷⁷⁵ üç dirhem mitridatus,⁷⁷⁶ yarımşar dirhem tarçın, beyaz biber, güherçile⁷⁷⁷ [ve] macun yapmaya yetecek kadar bal alırsın. Verilme ölçüsü akşam bir dirhemdir. Ancak iyice hazır olması gerektiği için altı aydan önce sakın verme.

[160] Onun büyük faydası hakkında: İlk olarak bil ki bu bedende hangi illet olursa olsun faydalıdır; görme ağrılarına, keza dişlere, nefes darlığına, kalp çarpıntısına, göğüs

⁷⁶⁷ Alternatif olarak *oglio violato* (menekşeli yağ) eklenebileceği ancak badem yağının daha iyi olduğu belirtilmektedir. Ayrıca sütün ölçüsü iki okka değil bir yaprakçık (*foglietta*, Battaglia yarım litre civarı olduğunu söylemektedir (Battaglia, 1970a, s. 100)) olarak belirtilmiştir.

⁷⁶⁸ BCMS: “*Al male di Formica*” [*Formica* hastalığı (nemle) hakkında] (Auda, 1660, s. 70).

⁷⁶⁹ BCMS: İçinde küçük yaban arıları (*vespi piccole*) olan yaban arısı yuvası/kovanı (*nidi di vespe*). Mütercim yaban arısı (زنبور) yerine kırlangıç (سنونو / همد) sözcüğünü kullanmıştır (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, ss. 886, 1154).

⁷⁷⁰ BCMS: İçinde küçük bal arıları (*le api piccole*) olan *favo di miele* (bal peteği). Mütercim bal peteği (قرص العسل) yerine yuva (عشوش / همد) ve bal arısı (نحلة) yerine de yarasa (وطايط / لهامج) sözcüklerini kullanmıştır.

⁷⁷¹ BCMS: “*Elettuario mirabile per molte infermità*” [Birçok hastalık için harika macun] (Auda, 1660, s. 70).

⁷⁷² BCMS: *Opio* (*Oppio/Afyon*). Mütercim aselbent, günlük anlamına gelen “مبعة/همد” sözcüğünü kullanmıştır (Almaany, 2025e).

⁷⁷³ BCMS: *Seme di petrosello* (*Petroselinum crispum*/Maydanoz tohumu). Tercüme metindeki “حب / اد / مد” sözcüğü kakule için kullanılmaktadır (Almaany, 2025b).

⁷⁷⁴ Oğul otu (*Melissa officinalis* L.) için kullanılan “ترنجان/لانيج” sözcüğü mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS’deki yarım dirhem *seme d’apio/appio* (*Apium graveolens* L./Kereviz tohumu), *seme di senapra/senape* (hardal tohumu), üç dirhem *schinanto/squinanti* (*Cymbopogon schoenanthus* Spreng/Tibni mekke), ikişer dirhem *acoro* (*Acorus calamus* L./Eğir otu) ve *storace calamita* (*Styrax officinalis* L./Ayıfındığı sakızı, günlük) tercüme edilmemiştir.

⁷⁷⁵ Menekşe mütercim tarafından eklenmiştir.

⁷⁷⁶ BCMS: Mitridatus içine konulan *trocisci hedicri* (*Hediacri/ediocri* tabletleri). Çeşitli bitki karışımlarından müteşekkil bu ilacın hazırlanması PS’de anlatılmaktadır (Auda, 1674, ss. 122-123; Vincenti, 2021, ss. 85-86). Mütercim sadece mitridatus verilmesini söylerken dozunu da iki dirhem olarak kaydetmiştir..

⁷⁷⁷ BCMS: *Silero montano* (*Siler montanum*/Maydanozgiller (Umbelliferae) familyasından çok yıllık bitki). Mütercim metin boyunca mükender tuz, kenderi tuz, İskender tuzu gibi isimlerle kullandığı güherçileyi “ملح” (كندري/همد صلب) tercih etmiştir. Ayrıca BCMS’de ölçüler her biri için birer buçuk dirhem olarak belirtilmiştir.

rutubetine, aynı şekilde bel ağrısına ve sancısına, karaciğer sıcaklığına, kan tükürmeye, kadın veya erkek olsun ortaya çıkan tüm kokulara [faydalıdır]; idrar söktürücüdür, çocuk ve diğerleri için faydalıdır. Denenmiştir ve çok faydalıdır.⁷⁷⁸

[161] Ses için faydalı haplar:⁷⁷⁹ Eşit miktarda öğütülmüş *şrâc*⁷⁸⁰ otu ve onun suyu, Arap zamkı, mastika, taze çam fıstığı [al ve] hepsini bu suyla yoğurup nohut tanesi kadar haplar yap. Akşam vakti bu hapı dilinin altına koy ve bu şekilde bırak. Sabah, ses hemen iyi [ve] yumuşak olur. Ancak bunu sadece vaizler ve kantorlara verirsın, çok denenmiştir.⁷⁸¹

[162] Onun gibi diğeri:⁷⁸² Eşit miktarda ısırgan suyu⁷⁸³ ve zufa alıp balla birlikte hepsini yoğur. Ardından bunlardan haplar veya macun yap ve aynı şekilde ses için ver.⁷⁸⁴

[163] Onun gibi diğeri:⁷⁸⁵ Bir okka Frenk kudret helvası,⁷⁸⁶ iki dirhem ısırgan suyu,⁷⁸⁷ yarım okka akide şekeri alırsın. Kudret helvasını eritip çöz ve öğütülmüş her şeyle birlikte karıştırıp oradaki gibi [haplar] yap. Ses için diğerlerinden daha faydalıdır.⁷⁸⁸

[164] Onun gibi diğeri:⁷⁸⁹ Onar dirhem ısırgan suyu,⁷⁹⁰ zufa, kişniş,⁷⁹¹ beşer dirhem biber,

⁷⁷⁸ BCMS'de migrene, göz ağrısına iyi geldiği; nezleyi (*catarro*) olgunlaştırdığı (*matura*), astımı iyileştirdiği, mide gazını giderdiği, akciğer, kolik ağrı, bağırsak tıkanıklığı ve hafızaya iyi geldiği belirtilmiştir. Son kısımda ise mizaç kuramına uygun olarak ısıtılması (*riscaldare*) gereken yerlerde mucizevi olduğu kaydedilmiş olup bu ayrıntıların mütercim tarafından tercüme edilmediği görülmektedir (Auda, 1660, s. 71).

⁷⁷⁹ BCMS: “*Pilule sublingue per la voce*” [Ses için dilaltı hapları].

⁷⁸⁰ BCMS: *Regolitia (Glycyrrhiza glabra L./Meyan)*. Mütercim kullandığı *şrâc* (سطراج/صحلي) sözcüğü şahtere otunun (شاهترج/ساطراج) farklı yazılmış bir hâli olabilir.

⁷⁸¹ Aynı miktardaki *gomma draganti* (kitre) ve *amido* (nişasta) tercüme edilmemiştir (Auda, 1660, s. 71).

⁷⁸² BCMS: “*Altre pilule per la voce*” [Ses için diğer haplar] (Auda, 1660, s. 71).

⁷⁸³ BCMS: *Sugo di regolitia (Glycyrrhiza glabra L./Meyan usaresi)*. Mütercim meyan (عرق السوس/السوس) yerine ısırgan (فريس/مهند) sözcüğünü kullanmıştır (Bedevian, 1994, s. 603; Löw, 1881, ss. 356-357; Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, ss. 688, 837).

⁷⁸⁴ Aynı miktardaki *draganti* (kitre) ve *ireos (Iris germanica L./Süsen)* tercüme edilmemiştir.

⁷⁸⁵ BCMS: “*All'istessa voce*” [Yine ses için] (Auda, 1660, s. 72).

⁷⁸⁶ BCMS: *Manna* (Menne/Kudret helvası/ *Fraxinus ornus L.*'in gövdesine yapılan yaralamalar ile elde edilen kurutulmuş usaresi).

⁷⁸⁷ BCMS: *Sugo di regolitia (Glycyrrhiza glabra L./Meyan usaresi)*. Mütercim meyan (عرق السوس/السوس) yerine ısırgan (فريس/مهند) sözcüğünü kullanmıştır (Bedevian, 1994, s. 603; Löw, 1881, ss. 356-357; Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, ss. 688, 837).

⁷⁸⁸ BCMS'de çok kez denendiği belirtilmiştir.

⁷⁸⁹ BCMS: “*Un altro confetto mirabile per la voce*” [Ses için diğer bir mucizevi şekerleme/macun] (Auda, 1660, s. 72).

⁷⁹⁰ BCMS: *Sugo di regolitia (Glycyrrhiza glabra L./Meyan usaresi)*. Mütercim meyan (عرق السوس/السوس) yerine ısırgan (فريس/مهند) sözcüğünü kullanmıştır (Bedevian, 1994, s. 603; Löw, 1881, ss. 356-357; Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, ss. 688, 837).

⁷⁹¹ BCMS: *Capel venere (Adiantum capillus-veneris L./Baldırıkara otu)*. Mütercim baldırıkara (شعر كزبرة البير/شعر الخنزير/الأرض) yerine kişniş (كزبرة/صحبه) sözcüğünü kullanmıştır (Bedevian, 1994, s.19).

kimyon,⁷⁹² tatlı badem, yuvarlak hatmi,⁷⁹³ maydanoz tohumu,⁷⁹⁴ macun yapmaya yetecek kadar arıtılmış bal alırsın. Bundan bir badem kadar verilir. Denenmiştir ve çok hayırlıdır.⁷⁹⁵

[165] Göğüs tıkanıklığı için:⁷⁹⁶ Beş baş sarımsak alıp kül üzerinde kızart ve bunlardan yakı yapıp asla mide ağzına yakın olmayacak şekilde göğsün üzerine koy; çok faydalıdır.

[166] Göğüs için diğeri:⁷⁹⁷ Birer dirhem⁷⁹⁸ tartar, antimon, güherçile [al ve] hepsini aşamasına göre kireçle. Haftada sadece üç defa [ve] sadece bir kırat bundan ver.⁷⁹⁹

[167] Göğüs için faydalı harika bir şurup yapımı:⁸⁰⁰ Beş avuç *nûfer*,⁸⁰¹ bir libra bunun suyundan ve yarım okka da tohumundan, ikişer avuç ada çayı, *habbe*,⁸⁰² yarımşar okka ısırgan ve onun taze kökünden,⁸⁰³ üçer avuç taze kişniş⁸⁰⁴ [ve] taze zufa, ikişer avuç hindiba

⁷⁹² BCMS: *Cardamomo (Elettaria cardamomum/Kakule)*. Mütercim kimyon (كمون/محمي) olarak tercüme etmiştir.

⁷⁹³ BCMS: *Aristolochia tonda (Aristolochia rotunda L./Yuvarlak zeravend)*.

⁷⁹⁴ BCMS: *Seme di ortica* (Isırgan tohumu). Mütercim maydanoz anlamına gelen “بقدونس/حببه” sözcüğünü kullanmıştır.

⁷⁹⁵ Astım için de mucizevi olduğu belirtilmiş ancak mütercim tarafından tercüme edilmemiştir (Auda, 1660, s. 72).

⁷⁹⁶ BCMS: “*Per il catarro*” [Nezle için] (Auda, 1660, s. 72). Bu tarif eserin 1652 ve 1655 baskılarında bulunmamaktadır.

⁷⁹⁷ BCMS: “*Polvere maravigliosa per il mal di stomaco di Pietro Potterio basilica chimica*” [Pierre Potier’in *basilica chimica* (adlı eserinden?) mide hastalığı için harika toz] (Auda, 1660, s. 72). Bu tarif eserin 1652 ve 1655 baskılarında bulunmamaktadır.

⁷⁹⁸ BCMS’deki ölçü libra olarak belirtilmiştir.

⁷⁹⁹ BCMS’de *regolo di antimonio* (bir çeşit antimonlu karışım) yapımında olduğu gibi kireçlenmesi gerektiği tercüme edilmemiştir.

⁸⁰⁰ BCMS: “*Siropo pettorale del Lobelio, maraviglioso*” [Harika Lobelya göğüs şurubu] (Auda, 1660, s. 73-74).

⁸⁰¹ BCMS: *Erisimo (Sisymbrium officinale (L.) Scop./Ergelenhardalı)*. Auda tohumlarının hasat zamanında toplanacağını söylemektedir. Diğer yandan mütercimin kullandığı “نوفر/لهف” sözcüğü muhtemelen nilüfer (نيلوفر) sözcüğünün eksik yazılmış bir hâlidir.

⁸⁰² BCMS: *Dittamo cretico (Origanum dictamnus L./Girit kekiği)* ve *herba botri (Chenopodium botrys L./Nezle otu veya kızılback)* (Bedevian, 1994, s. 170; Creber & Wrobel, 1996, s. 138; Bizimbitkiler, 2019; Battaglia, 1962, s. 326).

⁸⁰³ BCMS: *Regolitia (Glycyrrhiza glabra L./Meyan)* ve taze *radiche di enula (Inula helenium L./ Andız otu kökü)*. Mütercim ısırgan (الفراس/القريص/قريس/منه) sözcüğünü kullanmıştır. BCMS’deki bir buçuk okka *radiche d’ireos (Iris germanica L./Süsen kökü)* tercüme edilmemiştir.

⁸⁰⁴ BCMS: *Adiento capelvenere (Adiantum capillus-veneris L./Baldırıkara otu)*. Mütercim kişniş anlamına gelen “كزبرة/صحة” sözcüğünü kullanmıştır. BCMS’deki *politrigo (Polytrichum communis L./Kıvrıcık baldırıkara)* tercüme edilmemiştir.

ve papatya,⁸⁰⁵ bir avuç mübarekdikeni,⁸⁰⁶ yarım avuç kestere [ve] hatmi çiçeği,⁸⁰⁷ yarımşar avuç biberiye çiçeği, ada çayı çiçeği, karabaş lavanta otu çiçeği, üçer okka kuru çam fıstığı [ve] kuru üzüm,⁸⁰⁸ sadece ikişer dirhem defne dalları veya yaprağı,⁸⁰⁹ anason, rezene alıp hepsini arpa suyuyla yoğurup [pişirerek] aşamasına göre macun gibi yaparsın.⁸¹⁰ Sonrasında onu süzüp iki libra saf bal, altı libra beyaz şeker ile birlikte karıştırırsın. Ardından iyice piştikten sonra buna yarım libra keskin sirke katacak şekilde bundan şurup yaparsın. Ondan sonra buna iki dirhem iki sandaldan⁸¹¹ katıp keten parçasının içine koyarsın. Beraber kaynaması için [kalaylı kaba] birlikte atarsın. Ardından ihtiyaç için kendinde sakla. Bil ki bu şurup bel ve yan ağrısına, göğüs, karaciğer ve diğer ağrılar başta olmak üzere her hastalık türü için çok faydalıdır. Eğer bunu yalnız kullanmak istersen [bil ki] bu diğer şerbetlerden kafidir. Denenmiştir ve çok faydalıdır, özellikle yukarıda bahsedilenler için.⁸¹²

[168] Onun gibi diğeri:⁸¹³ İlk olarak altışar dirhem zufa, mürver,⁸¹⁴ kişniş,⁸¹⁵ ikişer dirhem mavi zambak kökü⁸¹⁶ ve hatmi,⁸¹⁷ ikişer dirhem karabaş lavanta otu⁸¹⁸ [ve] Arap zankı⁸¹⁹

⁸⁰⁵ BCMS: *Boragine* (*Borago officinalis* L./Hodan). *Melissa* (*Melissa officinalis* L./Oğul otu) ve *marrubio* (*Marrubium vulgare* L./ Boz otu) tercüme edilmemiştir.

⁸⁰⁶ BCMS: *Cardo santo* (*Cnicus benedictus* L./Mübarekdikeni). *Scabiósa* (*Scabiosa arvensis* L./Uyuzotu) tercüme edilmemiştir.

⁸⁰⁷ BCMS: *Fron di viole mamole* (*Viola odorata* L./Kokulu menekşe yaprakları). Mütercim hatmi (ختمية/مصحة) sözcüğünü kullanmıştır. *Camedrios* (*Teucrium chamaedrys* L./Kısamahmut) tercüme edilmemiştir.

⁸⁰⁸ BCMS'deki *fichi secchi* (kuru incir) ve yarım avuç *timo fiorito* (çiçeklenmiş kekik) tercüme edilmemiştir.

⁸⁰⁹ BCMS: *Bache di lauro* (*Laurus nobilis* L./Defne meyvesi). Mütercim dalları (أغصان/لحي) veya yaprağı (ورق/نم) olarak tercüme etmiştir.

⁸¹⁰ BCMS'de anasonun tohumu alınacağı belirtilmiştir. Diğer yandan acemkimyonu (*Cumin*) ve kimyon (*Carum carvi* L.) tercüme edilmemiştir.

⁸¹¹ BCMS'de sadece *sandali rossi* (*Pterocarpus santalinus* L.) kullanılmıştır. Üç dirhem *ireos orientali* (*Iris orientalis* Mill./Ankara süseni kökü) tercüme edilmemiştir.

⁸¹² BCMS'de bu şurubun astım, tüm soğuk nitelikli göğüs, akciğer ve diğer hastalıklar için mucizevi olduğu, söz konusu şurubu yapanın eczacı dükkânlarındaki diğer göğüs şuruplarını atacağı zira onlardan üstün olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Torino'da eczacılık yaptığı sırada Auda'nın bu tarifi usta bir hekimden öğrendiği ve aynı hekimin yatamayan astımlı bir rahibeyi iyileştirdiği, Auda'nın kendisinin de başarılı tedaviler yaptığı Garşûnî metne tercüme edilmemiştir (Auda, 1660, s. 73-74).

⁸¹³ BCMS: “*Altra rimedio per l'asma e strettezza di petto*” [Astım ve göğüs daralması için diğer ilaç] (Auda, 1660, s. 74).

⁸¹⁴ BCMS: *Agarico* (garikon). Mütercim garikon (غاريقون/أغاريقون) yerine mürver (حلالة/بيلسان) olarak çevirmiştir (Bedevian, 1994, ss. 478, 527).

⁸¹⁵ Kişniş (كزبرة/مصحة) Mütercim tarafından eklenmiştir.

⁸¹⁶ BCMS: *Radiche di gigli pavonazzi* (Mavi zambak kökü/*Iris germanica* L./Mavi Süsen) (Creber & Wrobel, 1996, s. 301).

⁸¹⁷ BCMS: *Regolitia* (*Glycyrrhiza glabra* L./Meyan).

⁸¹⁸ BCMS: *Sugo di sticados* (*Lavandula stoechas* L./Karabaş lavanta otu usaresi). Mütercim sadece Karabaş lavanta otu (استاكودج/مصحة) olarak tercüme etmiştir.

⁸¹⁹ BCMS: *Gomma lacca* (şellak).

alıp basit suyla kaynatarak macun yap. Her sabah bundan dört dirhem ver, böylece büyük fayda göreceksin.⁸²⁰

[169] Öksürük için başka ilaç:⁸²¹ Altışar dirhem zufa, mürver,⁸²² kişniş⁸²³ alıp basit suyla macun yap. Ondan sonra süzüp üç okka bal kat. Ardından hasta akşam ılık olarak bir bardak bundan iç ve keza sabah da bunu yapar. İtiktikten sonra iyice terlemesi için hastayı ört ve kafana takma; zira son derece faydalıdır.⁸²⁴

[170] Onun gibi diğeri:⁸²⁵ Yarımşar dirhem zufa, kuzukulağı kökü,⁸²⁶ iki dirhem mastika al ve hepsini balla yoğurup macun yap. Her defasında bundan üç dirhem ver; emin ol ki garip, acayip ve faydalı bir sırdır.⁸²⁷

[171] Onun gibi diğeri:⁸²⁸ Birer dirhem kuzukulağı suyu,⁸²⁹ zufa suyu ve kunduz yağı suyu,⁸³⁰ ikişer dirhem uzun biber, beyaz ve karabiber, anason al ve pekmeze⁸³¹ birlikte karıştırıp macun [yap]. Sabah akşam bir kaşık bundan ver, çok faydalıdır.

[172] Onun gibi diğeri:⁸³² İki okka arıtılmış Frenk kudret helvası,⁸³³ yarım okka

⁸²⁰ BCSM'de *squinanti* (*Cymbopogon schoenanthus* Spreng/Tibni mekke), *peonia* (*Paeonia mascula* (L.) Miller/Şakayık), *assara* (*Asarum europaeum* L./Azaron) ve *aristolochia tonda* (Yuvarlak zeravent), *seme di finocchio* (*Foeniculum vulgare* Miller/Rezene tohumu), *armoniac* (*Ferula* L. türlerinden elde edilen zamk) ve *marrubio* (*Marrubium vulgare* L./Boz otu) tercüme edilmemiştir.

⁸²¹ BCMS: “*Per la tosse e asma che non sia invecchiata*” [Kronikleşmemiş astım ve öksürük için] (Auda, 1660, s. 74).

⁸²² BCMS: *Basilico* (*Ocimum basilicum* L./Fesleğen). Mütercim fesleğen (حبق/سعنر هندي/ريحان) yerine mürver (بيلسان/حلاهل) olarak çevirmiştir (Bedevian, 1994, ss. 419, 527; Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 103).

⁸²³ BCMS: *Capelvenere* (*Adiantum capillus-Veneris* L./Baldırnkara), *marrubio* (*Marrubium vulgare* L./Boz otu), *regolitia* (*Glycyrrhiza glabra* L./Meyan). Kişniş (كزبرة/صحنه) Mütercim tarafından eklenmiştir.

⁸²⁴ Terleyeceği ifadesi mütercim tarafından eklenmiştir.

⁸²⁵ BCMS: “*Un'altro rimedio per l'asma*” [Astım için diğ bir ilaç] (Auda, 1660, s. 74-75).

⁸²⁶ Kuzukulağı (سحن/حميض) kökü mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS'deki yarımşar dirhem *gentiana* (*Gentiana lutea* L./Centiyane) ve *agarico* (garikon) ise tercüme edilmemiştir.

⁸²⁷ BCMS'de ölçü üç ila beş dirhem olarak belirtilmiştir. Diğ yandan garip, acayip ve faydalı bir sır olduğu ifadesi mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS'de onun yerine buna benzer bir sırrın olmadığı ifade edilmiştir (Auda, 1660, ss. 74-75).

⁸²⁸ BCMS: “*Elettuario per l'asma antica e all'ostruzione di milza*” [Dalak tıkanması ve kronik astım için macun] (Auda, 1660, s. 75).

⁸²⁹ Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS'deki yarımşar dirhem *sugo di marrubio* (*Marrubium vulgare* L./Boz otu usaresi), günlük (*storace*) ve bir dirhem *assara* (*Asarum europaeum* L./Azaron) tercüme edilmemiştir.

⁸³⁰ Suyu mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS'de sadece kunduz yağı (*Castoreo*) kullanılmıştır.

⁸³¹ BCMS: *Oximele* (Sirkengübin, sirkeli bal). Mütercimin kullandığı “دبس/حب” sözcüğü pekmez anlamına gelmektedir (Almaany, 2025i).

⁸³² BCMS: “*Elettuario per l'asma*” [Astım için macun] (Auda, 1660, s. 75).

⁸³³ BCMS: *Manna di Calabria* (Calabria menesi).

hıyarşembe,⁸³⁴ iki dirhem mürekkep tilki ciğeri, üç okka menekşe,⁸³⁵ bir okka yeni tatlı badem yağı [ve] bir dirhem kükürt çiçeği alıp macun yap. İhtiyaç hâlinde bundan ver, çok faydalıdır.⁸³⁶

[173] Yine onun için faydalı merhem yapımı:⁸³⁷ Üç okka mürekkep beyaz merhem,⁸³⁸ iki yumurta sarısı, bir okka defne yağı,⁸³⁹ yarım okka⁸⁴⁰ kâfur alıp kurşun ya da metal⁸⁴¹ bir havanda merhem yap. [Bu merhemi] marul yaprağı üstünde ağrının üzerine koy.

[174] Onun gibi diğeri:⁸⁴² İki avuç zahter,⁸⁴³ bir avuç koyun otu kökü⁸⁴⁴ [ve] yarım okka keten tohumu alıp hepsini süt ibriğinde kaynat. Ondan sonra hasta bunun üzerinde buharı alsın.⁸⁴⁵

[175] Saç çıkması için ilaç:⁸⁴⁶ İkişer avuç kuzukulağı kökü,⁸⁴⁷ bittim kabuğu,⁸⁴⁸ mine çiçeği ve aynı miktarda basit su alıp üçte biri eksilene kadar kaynat. Sonrasında süz ve haftada iki kez saçları bunun içerisinde yıka, çok faydalıdır.⁸⁴⁹

⁸³⁴ BCMS’de dallarından yeni özütlenmiş olacağı belirtilmektedir.

⁸³⁵ Menekşe mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS: *Appenniti?*.

⁸³⁶ BCMS’de bu macunla diğer doktorları hayrete düşürerek Nizza’da bir Kontesin (*Contessa*) bir aydan kısa sürede iyileştiği belirtilmiştir (Auda, 1660, s. 75).

⁸³⁷ BCMS: “*Unguento per l’hemorroidi*” [Basur için merhem] (Auda, 1660, s. 75).

⁸³⁸ BCMS: *Unguento populeon* (*Unguentum Populeon*/Kara kavak (*Populus nigra* L.) tomurcuklarından yapılan merhem). Fransız doktor Jean de Renou (ö. 1620) eserinde bu tarifi vermektedir (Renou, 1657, ss. 691-692).

⁸³⁹ BCMS: *Ooglio violato* (Menekşeli yağ, maserat yağ). Mütercim ise menekşe (بنفسج) yerine defneyi (غار/غار) kullanmıştır. Diğer yandan BCMS’deki yarım okka *oglio rosato* (güllü yağ) tercüme edilmemiştir.

⁸⁴⁰ BCMS’de ölçü bir dirhem olarak verilmiştir. Diğer yandan yarım dirhem *oppio* (afyon) tercüme edilmemiştir.

⁸⁴¹ Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS’de sadece kurşun havan yer almaktadır.

⁸⁴² BCMS: “*Decotto per l’hemorroidi*” [Basur için kaynatma] (Auda, 1660, s. 76).

⁸⁴³ BCMS: *Tasso barbasso* (*Verbascum thapsus* L./Burunca). Mütercim burunca (بزير/لبیده) yerine sater (زعترا/عتر/Thymus serpyllum L.) kullanmıştır (Bedevian, 1994, ss. 586, 609).

⁸⁴⁴ BCMS: *Radiche d’altea* (*Althaea officinalis* L./Hatmi kökü). Mütercimin kullandığı “غافث/لحاء” sözcüğü ise koyun otu (*Agrimonia eupatoria* L.) için kullanılmaktadır (Bedevian, 1994, s. 26; Löw, 1881, s. 33). BCMS’deki bir sonraki tarifte koyun otu (*Agrimonia*) yer almasına rağmen mütercim tercüme etmemiştir.

⁸⁴⁵ BCMS’de madde kaynatıldıktan sonra *cantaro* adı verilen bir testiye konulması istenmektedir. Hastanın da kaynamış suyun buharından kısa süreliğine alacağı söylenmektedir. Ayrıntı verilmeyen bu işlemde hastanın tamamen soyunduktan sonra rektumdan buharı alması istenmiş olması muhtemeldir (Auda, 1660, s. 76).

⁸⁴⁶ BCMS: “*Decotto per far crescere li capelli*” [Saç çıkarmak için kaynatma].

⁸⁴⁷ Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS’de koyun otu (*agrimonia*) tercüme edilmemiştir.

⁸⁴⁸ BCMS: *Scorze d’olmo* (*Ulmus* L./Karaağaç kabuğu). Mütercimin kullandığı “بطم/حهم” sözcüğü bittim, çitlembik (*Pistacia terebinthus* L. veya *Pistacia palaestina* Boiss.) anlamına gelmektedir (Bedevian, 1994, s. 467; Löw, 1881, s. 68).

⁸⁴⁹ BCMS’de faydalı olduğu değil kanıtlanmış olduğu söylenmektedir (Auda, 1660, s. 76).

[176] **Onun gibi diğeri:**⁸⁵⁰ Aynı miktarda sümüklü böcek eti, yengeç eti⁸⁵¹ ve bal arısı, arıtılmış tuz alıp hepsini sırlanmış tencereye⁸⁵² koy ve onun üzerine [de] süzgeç koyup iyice ört. Bu damladan saç bölgesine sür çok kısa zamanda hemen saç biter.⁸⁵³

[177] **Saç beyazlığını önlemek için diğeri:**⁸⁵⁴ Dişi köpek sütüyle haftada iki kez saç yıka böylece saçın beyazlamasına imkân tanımaz bilakis kişi yaşlı olsa bile saç doğal renginde kalmaya devam eder, bitti.

[178] **Onun gibi diğeri:**⁸⁵⁵ Ödağacı⁸⁵⁶ keskin sirkede ıslatıp biraz kaynat ve ondan sonra bunu saçların tepesini sür böylece saçtaki ve baştaki her şeyi kırıp geçirir.⁸⁵⁷

[179] **Onun gibi:**⁸⁵⁸ Semiz çakal kalbini⁸⁵⁹ alıp eşdeğer bir çömlek içerisine üç gün süresince koy| çömleği de alttan del ki ondaki madde aşağı insin ve çömleği iyice ört. Ardından geniş bir tencerenin içine koyup üstüne yarım ibrik eski doğal yağ koy ve aynı şekilde ört. Ancak [bundan çıkan] buhar çok zehirli olduğu için seni etkilemesin diye bunu ıssız yerlerde kaynatırsın. Dingin ateş üstünde altı saat onu kaynat. Ondan sonra ateşten alıp süz ve iyice sıkıp suyunu çıkar. Ardından aynı yağın içine aynı [kalpten] koy [ve ilkinde olduğu gibi altı saat kaynatıp süz].⁸⁶⁰ Bu durumu için onu bir hazine gibi kendinde

⁸⁵⁰ BCMS: “*Per far nascere li capelli dove non sono*” [Olmayan yerde saç bitirmek için].

⁸⁵¹ Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS’deki sülükler (*sanguisughe*) ve yaban arıları (*vespe*) tercüme edilmemiştir.

⁸⁵² BCMS’de tencerenin altında birçok delik olduğu ve onun üzerine de başka bir kabın konulduğu belirtilmiştir. Mütercim onun yerine BCMS’de yer almayan süzgeci kullanmış ve diğer kaptan bahsetmemiştir.

⁸⁵³ BCMS’de Auda her gün bu ilacı süren bir Kanonik’in sakalının (*Canonico*) bir aydan kısa sürede çıktığını, *l’acqua è spirito di miele*’nin (bal ruhu veya suyu) tıpkı biraz ısıtılmış *l’oglio di tartaro*’da (tartar yağı/konsantre potasyum karbonat çözeltisi K₂CO₃ (Eklund, 1975, s. 33)) olduğu gibi saç bölgesine birkaç defa sürülmesiyle aynı etkiyi yaptığını belirtmiştir (Auda, 1660, s. 76).

⁸⁵⁴ BCMS: “*Per prohibere che li capelli non diventino bianchi*” [Saçların beyazlamasını engellemek için].

⁸⁵⁵ BCMS: “*Per ammazzare le tignole, che corrodono li capelli, che non ponno crescere*” [Çıkamayan saçları kemiren güveleri öldürmek için].

⁸⁵⁶ BCMS: *Aloe epatico* (*Aloe ferox* özü). Mütercim ödağacı (عود النفاقل/ده، بجمام) olarak tercüme etmiştir.

⁸⁵⁷ BCMS’de güveleri (*le tignole*) öldüreceği belirtilmiştir. Ayrıca mütercim saçların tepesi için kullandığı “قرامي/مباح” sözcüğü ile muhtemelen tepe anlamına gelen “قمة” sözcüğünü kastetmiş olmalıdır. Zira BCMS’de tepe (*la sommita de capelli*) ifadesi kullanılmıştır. Diğer yandan bu ilacın kanıtlandığı ifade edilmiştir.

⁸⁵⁸ BCMS: “*Ooglio di rospo, che guarisce la tigna, le scrofole e è mirabile per doglie frigide*” [Saçkıran ve sıracaları iyileştiren ve soğuk ağrılar için harika olan kurbağa yağı].

⁸⁵⁹ BCMS: *Un rospo di selva* (Orman kurbağası, Auda bunun büyük bostan kurbağasından daha iyi olduğunu söylemektedir).

⁸⁶⁰ Bu ifade mütercim tarafından tercüme edilmemiştir.

sakla.⁸⁶¹

[180] Onun gibi diğeri:⁸⁶² Birer okka beyaz şebboy kökü,⁸⁶³ kükürt, şarap,⁸⁶⁴ sarı mürdesenk,⁸⁶⁵ hazırlanmış sönmemiş kireç, alkali,⁸⁶⁶ iki dirhem nişadır⁸⁶⁷ [al ve] hepsini iyice öğüt. Ardından bunu üçer okka papatya suyu⁸⁶⁸ ve sirkeyle birlikte katılaşıana kadar kaynat. Daha sonra üzerine bir libra eski yağ, bir okka zift, iki dirhem ada çayı suyunda [öldürülmüş]⁸⁶⁹ cıva [ve] biraz saf mum koyup merhem yap. Ardından bunu saçkıranlı kafaya sür. Ondan sonra iyileşmedeki harikalığı görürsün. [Ancak] merhemi sürmeden önce traş edersin. Bitti.⁸⁷⁰

[181] Onun gibi diğeri:⁸⁷¹ iki okka turpentin, birer buçuk dirhem ceviz yağı, doğal yağın posası, üçer dirhem kali⁸⁷² [ve] nişadır,⁸⁷³ üçer dirhem hazırlanmış sıcak kireç [ve] güvercin dışkısı, birer dirhem cıva⁸⁷⁴ [ve] kükürt alıp bunlardan merhem ya da krem yap. Ardından [bu merhemi] yeni keten kumaşın üstüne yay ve saçları kestikten sonra kafanın üstüne bir takke gibi yerleştir. Çok denenmiştir.

⁸⁶¹ Auda kurbağaların çöMLEKTEN kaçmamaları için üstünün kapatılması ve tencerenin ağzının da hava almayacak şekilde lÖKLENMESİ gerektiğı ayrınıtı tercüme edilmemiştir. Auda BCMS’de çok kez sürüldüğünde saçkıranı (*la tigna*) iyileştirdiğini, merhemi uygulamadan önce hastayı arındırmak gerektiğini, sıracayı giderdiğini, sabah akşam sürüldüğünde soğuk ağrılar (*doglie frigide*) için harika olduğunu söylemektedir. Mütercim bu ayrıntıları tercüme etmemiştir (Auda, 1660, ss. 77-78).

⁸⁶² BCMS: “*Unguento per la tigna provato*” [Saçkıran için merhem] (Auda, 1660, s. 78).

⁸⁶³ BCMS: *Radiche di ellebora bianco ve nero* (*Veratrum album* L./Dokuztepeli ve *Helleborus niger* L./Kara çöpleme kökleri). Mütercim dokuztepeli (خریق أبيض) ve kara çöpleme (خریق أسود) yerine beyaz bahçe şebboyunu (منثور/معدنه/*Matthiola incana* R. Br.) kullanmıştır (Bedevian, 1994, ss. 311-312, 385).

⁸⁶⁴ Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS’de bulunmamaktadır.

⁸⁶⁵ BCMS: *Litargirio d’oro* (Altın mürdesengi/kurşun oksit). Orpiment (orpimento, As₂S₃) tercüme edilmemiştir.

⁸⁶⁶ BCMS: *Alume di rocca* (şap taşı). Mütercimin kullandığı alkali (معدن/قلي) sözcüğü sodyum karbonat (Na₂CO₃) ve potasyum karbonat (K₂CO₃) için kullanılmaktadır (Eklund, 1975, ss. 12, 21; Battaglia, 1966a, s. 293). Diğer yandan yarımşar okka mazı (*galla*) ve fırın kara kurumu (*fulligine di forno*) tercüme edilmemiştir.

⁸⁶⁷ BCMS: *Verderame* (bakır asetat). Nişadır (نشارد/معالج) mütercim tarafından eklenmiştir.

⁸⁶⁸ Papatya (حاصي/بابونج) mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS: *Sugo di boragine* (*Borago officinalis* L./Hodan usaresi) ve *di scabiösa* (*Scabiosa arvensis* L./Uyuzotu).

⁸⁶⁹ BCMS’de *argento vivo*’nun (cıva) *sugo di salvia* (*Salvia officinalis* L./Ada çayı usaresinde) veya *assogna di porco* (domuz yağı) içerisinde öldürülmüş (*estinto*) olduğu belirtilmektedir.

⁸⁷⁰ Auda bu sır kanıtlandığı için başkasına bir gerek olmadığını belirtmektedir.

⁸⁷¹ BCMS: “*Un altro unguento per la tigna*” [Saçkıran için diğer bir merhem] (Auda, 1660, s. 78).

⁸⁷² Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS’de ise fırın kara kurumu (*fulligine di forno*) bulunmamaktadır.

⁸⁷³ BCMS: *Verderame* (bakır yeşili, bakır asetat). Nişadır (نشارد/معالج) mütercim tarafından eklenmiştir.

⁸⁷⁴ BCMS: *Vitriol* (Demir sülfat veya bakır sülfat). Cıva (زئبق/معدن) mütercim tarafından eklenmiştir. Diğer yandan iki dirhem *alume di rocca* (şap taşı) ve *galla* (mazı), bir dirhem *orpimento* (orpiment, As₂S₃) ve merhem yapmaya yetecek kadar *pece navale* (zift) tercüme edilmemiştir.

[182] **Onun gibi diğeri:**⁸⁷⁵ Yarım kırat sülümen, bir dirhem Hint tutyası,⁸⁷⁶ pişmemiş antimon alıp hepsini iyice öğüt. Ardından yeni sırlanmış tencere içerisinde bir libra gül suyuyla birlikte dört okka eksilene kadar kaynat. Ondan sonra kapalı cam kap içerisinde süz. Kullanmak istediğinde ilk önce biraz pamuk dolgu alıp bu suyun içine batır. Sonra bir gün aralıklı olacak şekilde yedi gün boyunca [hastalığın üstüne] bu şekilde uygularsın. Ardından bir adet erkek kedi alıp ez ve başı ile ayaklarını kesip [içini] iyice boşalt. Sekiz gün boyunca bunu as. Ondan sonra birer avuç ada çayı ve şeybe,⁸⁷⁷ bir libra erkek domuz iç yağını alıp hepsini ez ve bahsedilen kedinin kalbinin⁸⁷⁸ [içine] koyup iyice pişir yani kızart. Bundan damlayanı al ve ılıdığında sabah-akşam hastaya sür, çabucak şifa bulup kurtulur. O benim çok kez sınıdığım bir türdür ve bu [hastalık] için iyileştirici ve faydalıdır, bitti.⁸⁷⁹

[183] **Yanık veya kırık için başka ilaç:**⁸⁸⁰ Bir libra ham mum, ikişer okka turpentin, kamovîlâ,⁸⁸¹ yarım okka hrml⁸⁸² toprağı, beş dirhem kırmızı gül alıp onun için gerekeni ez. Ondan sonra dört libra gül yağı veya doğal yağ alıp aşamasına göre merhem yap. İhtiyaç olunca kullan.⁸⁸³

[184] **Onun gibi diğeri:**⁸⁸⁴ Bir okka doğal tuz, üç okka ham bal, yarım okka turpentin alıp

⁸⁷⁵ BCMS: “*Un altro rimedio per la tigna*” [Saçkıran için bir diğer ilaç].

⁸⁷⁶ BCMS’de sadece tutya (çinko oksit, ZnO) ifadesi yer almaktadır. Diğer yandan iki dirhem orpiment (orpimento, As₂S₃) tercüme edilmemiştir.

⁸⁷⁷ BCMS: *Ellera* (*Hedera helix* L./Duvarsarmaşığı). Mütercim duvarsarmaşığı (حبل المساكين/قسوس/ليلاب الكبير) yerine şeybe (*Artemisia arborescens* L./معدة/شيبة) sözcüğünü kullanmıştır (Bedevian, 1994, ss. 80, 307; Löw, 1881, ss. 81, 140; Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 300).

⁸⁷⁸ BCMS: *Ventre* (karın). Mütercim kalp (قلب/محد) olarak tercüme etmiştir.

⁸⁷⁹ Auda BCMS’de saçkıran/kellik için verdiği üç ilacın en kuvvetlileri olduğunu, bulunabileceklerin arasında en güvenlisi olduğunu, kanıtladıklarını fakat Auda’nın bunun için başka ilaçlar yazmayacağını belirtmiştir. Diğer yandan ilacın başa sürüleceği ifadesi de mütercim tarafından tercüme edilmemiştir (Auda, 1660, s. 78-70).

⁸⁸⁰ BCMS: “*Per le ammaccature, percosse e contusioni*” [Ezikler, darbeler ve çürükler için] (Auda, 1660, s. 80).

⁸⁸¹ BCMS: *Cammomilla* (*Matricaria chamomilla* L./ Papatya). Mütercimin papatya için burada daha önce kullandığı “كامونيل/ماحدلا” sözcüğünden farklı olarak ödünçleme yöntemiye “كامونيل/ماحدلا” sözcüğünü kullandığı görülmektedir. Diğer yandan iki okka *cimino* (*Cuminum cyminum* L./Acemkimyonu) ve bir okka *melilotto* (*Melilotus officinalis* (L.) Desr./Tıbbi Kokuluyonca) tercüme edilmemiştir.

⁸⁸² BCMS: *Bolo armeno* (Kilermenî). Diğer yandan altı dirhem *mortello* (Hem *Myrtus communis* L./Mersin hem de *Vaccinium myrtillus* L./ Yabanmersini) tercüme edilmemiştir.

⁸⁸³ Doğal yağ ile ihtiyaç hâlinde kullanılması, mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS’de gül yağı (*oglio di rosa*) yerine güllü yağ (*oglio rosato*) ifadesi kullanılmıştır. Bu nedenle uçucu yağ olarak değil maserat yağ olarak algılamak daha doğru olacaktır.

⁸⁸⁴ BCMS: “*Un ’altro all’istesso male*” [Aynı hastalık için bir diğeri] (Auda, 1598, s. 80).

hepsini karııp karıştır ve acı çeken kişiye koy.⁸⁸⁵

[185] **Onun gibi diğeri:**⁸⁸⁶ Mavi zambak kökünü⁸⁸⁷ alıp iyice ez ve on iki saat boyunca ağrının üzerine koy. Kan hemen kurur ve ağrı diner.⁸⁸⁸

[186] **Onun gibi diğeri:**⁸⁸⁹ Yarım okka laden, altı dirhem mür, yarım okka küçük Hindistan cevizi, peygamber ağacı,⁸⁹⁰ mastika, üç dirhem kuru insan dışkısını⁸⁹¹ alırsın. Bakır havan içinde onları iyice harmanlayıp çırp; iyi bir merhemdir.⁸⁹²

[187] **Yine diğ bir merhem:**⁸⁹³ Bir libra yıkanmış altın mürdesenk, sekizer okka zakkum yağı,⁸⁹⁴ beyaz zambak yağı, [her birinden] yarım libra keten tohumu, kuru incir kökü, yarım okka Arap zankı⁸⁹⁵ [alıp] merhem yap; çok harikadır.⁸⁹⁶

⁸⁸⁵ Bir önceki tarifte olduğu gibi kimyon (cimino) tercüme edilmemiştir. Kişiye uygulandıktan sonra her ağrıyı/acıyı hemen gidereceği belirtilmiştir.

⁸⁸⁶ BCMS: “*Altro rimedio per le percosse della faccia ò sgrognoni*” [Yüzdeki darbeler veya bereler için diğ ila] (Auda, 1660, s. 185).

⁸⁸⁷ BCMS: *Radiche di gigli pauonazzi fresche* (Taze mavi zambak kökü/*Iris germanica* L./Süsen kökü)

⁸⁸⁸ Mütercim BCMS’deki alternatif bir tarifi tercüme etmemiştir. Bu tarife göre *ramoracci* (Florio, 1598, s. 310) veya *ravanello* (*Raphanus raphanistrum* L./Eşek turpu) alınıp ezilir ve anlatıldığı gibi ağrının üzerine koyulur. Auda bunun kendisi tarafından çok kez denendiğini, bunu diğ ilaıları kullanmadan önce kullanmak gerektiğini aksi takdrde işe yaramayacağını ifade etmektedir (Auda, 1660, s. 80).

⁸⁸⁹ BCMS: “*Ceroto capitale magistrale*” [Majistral baş yakısı].

⁸⁹⁰ Mütercim tarafından eklenmiştir.

⁸⁹¹ BCMS: *Cranio humano* (İnsan kafatası). Mütercim kuru insan dışkısı (جمع زبل بشر) olarak tercüme etmiştir.

⁸⁹² İki okka *storace calamita* (*Styrax officinalis* L./Ayıfındığı reçinesi, günlük), bir buçuk okka *sandraca* (sandolos), altı dirhem *bdellio* (*Commiphora* (Burseraceae) cinsi ağaçlardan elde edilen sakızlı reçine), yarımşar okka *seme di peonia* (*Paeonia mascula* (L.) Miller/Şakayık tohumu), *legno visco quercino* (*Loranthus europaeus*/Meşe öksesi), merhem yapmaya yetecek kadar *storace liquida* (Liquidambar orientalis Mill./Günlük ağacı reçinesi, sığla yağı) tercüme edilmemiştir. Ayrıca iyi değıl harika (*mirabile*) bir merhem olarak ifade edilmiştir (Auda, 1660, s. 80-81).

⁸⁹³ BCMS: “*Ceroto maraviglioso per guarire le natte delli ginocchi, e per tumori freddi*” [Dizdeki yağ bezelerini iyileştirmek ve soğuk tümörler için harika yakı] (Auda, 1660, s. 81).

⁸⁹⁴ Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS’de *oglio di aneto* (dereotu yağı) ve *oglio di cammomilla* (*Matricaria chamomilla* L./Papatya yağı) bulunmaktadır.

⁸⁹⁵ BCMS: *Gomma edera* (*Hedera helix*/Duvarsarmaşığı’nın dallarından ve gövdesinden elde edilen sakızlı, kokulu likör). Mütercim Arap zankını (صمغ حند/سمغ عربي) kullanmıştır.

⁸⁹⁶ Yarım libra *fien greco* (*Trigonella foenum-graecum* L./Çemenotu) tohumu, *radiche di altea* (*Althea officinalis* L./Hatmi kökü), birer buçuk okka *sugo d’ireos* (*Iris germanica* L./Süsen usaresi), *sugo di squilla* (*Drimia maritima* (L.) Stearn/Ada soğanı usaresi), *gomma edera* (*Hedera helix*/Duvarsarmaşığı’nın dallarından ve gövdesinden elde edilen sakızlı, kokulu likör), *oesipo humida* (*esipo*, koyun yağından yapılan merhem, (Battaglia, 1968, s. 352)), dört okka terebentin, iki okka çam reçinesi, birer okka *bdellio* (*Commiphora* (Burseraceae) cinsi ağaçlardan elde edilen sakızlı reçine), *armoniac* (*Ferula* L. türlerinden elde edilen zank), *serapino* (*Ferula persica* ve *Ferula szowitziana* gibi *Ferula* (Çakşır) türlerinden elde edilen sakızlı reçine), süsen tozu (*polvere d’ireos*), bir libra *diachilon magno* ve *parvo* (büyük ve küçük diachilon/bir çeşit yakı), birer okka *opoponaco* (*Opopanax chironium*/Çavşır ve onun reçinesi), galbanum (*Ferula gummosa* Boiss./Galbanum/Kasrı), bir libra üç kez kızdırılıp alkolde söndürülmüş altın merkeziti

[188] Uyuz için yağ:⁸⁹⁷ İki okka yabani hatmi kökü,⁸⁹⁸ bir buçuk libra doğal yağ [al]. İlk olarak bu kökü ez; eğer bu kökten yoksa onun yerine bir avuç sinir otu kökünü⁸⁹⁹ ez. Ardından bunu bir libra doğal yağla birlikte nemliliği gidip kuruyana kadar iyice kaynat. Ondan sonra süz ve [içine] domuz iç yağı, iki okka ham cıva, merhem yapmaya yetecek kadar beyaz mum koy [ve] aşamasına göre [merhem yap]. Bu [merhem] denenmiştir ve çok faydalıdır. Birer gece aralıklarla sürersin, bitti.⁹⁰⁰

[189] Uyuz için diğeri:⁹⁰¹ İkişer kırat canlı cıva, sülümen, üç okka turpentin, bir buçuk libra doğal yağ, beşer okka beyaz mum [ve] domuz iç yağını [alıp] aşamasına göre merhem ya da krem yap. Sadece üç gece sürülür; hasta çok sağlıklı olur.⁹⁰²

[Uyuz için daha zarif olan ve çocuklar için de kullanılan diğeri bir merhem]⁹⁰³

[190] Onun gibi diğeri:⁹⁰⁴ İki okka altın mürdesenk,⁹⁰⁵ bir okka basit hatmi,⁹⁰⁶ bir avuç kuru ısırğan,⁹⁰⁷ bir buçuk dirhem mûmyâ [alıp] hepsini beyaz şarapla karıştırırsın. Sekiz gün boyunca her sabah bundan alırsın. Eğer zehirli [hayvan] sokması varsa bundan önce üstüne arıtılmış tiryak koy. Bu [hastalık] için çok faydalı bir ilaçtır.⁹⁰⁸

(*marchesita d'oro*) alınır ve sanata göre yakı yapılır. Auda bunu Montefortino ve Frascati'de denediğini, harika olduğunu ifade eder (Auda, 1660, s. 81).

⁸⁹⁷ BCMS: “*Unguento per la rognâ*” [Uyuz için merhem] (Auda, 1660, ss. 81-82).

⁸⁹⁸ BCMS: *Radiche di enula campana* (*Inula helenium* L./Andız otu kökü) ve *capranella* (*Plumbago europaea* L./Kurşun otu) kökü.

⁸⁹⁹ Mütercim daha önce *capranella/caprinella* yerine sinir otunu kullandığı gibi yine bu tarifte de sinir otunu kullanmaktadır. Ancak önceki tariftten farklı olarak sinir otunu alternatif bir seçenek gibi sunmaktadır.

⁹⁰⁰ Bir okka *polvere di radiche d'elleboro nero* (*Helleborus niger* L./Kara çöpleme kökü tozu) tercüme edilmemiştir. BCMS'de eklemelere sürülmesi istenmektedir (Auda, 1660, s. 81-82).

⁹⁰¹ BCMS: “*Un altro unguento per la rognâ*” [Uyuz için bir diğeri merhem].

⁹⁰² Altı okka üstübeç (*cerusa*, kurşun karbonat, PbCO₃); eklemelere sürüleceği ancak narin yerlere değmemesi gerektiği tercüme edilmemiştir (Auda, 1660, s. 82).

⁹⁰³ BCMS: “*Un'altro unguento per la rognâ piu gentile e serve anche per putti*”. Bu tarif tercüme edilmemiştir. İki okka altın mürdesengi (*litargirio d'oro*), bir okka üstübeç (*cerusa*), merhem yapmaya yetecek kadar güllü yağ (*oglio rosato*) ile kurşun havana koyulur ve sonunda don yağında veya ada çayı usaresinde öldürülmüş (*estinto*) altı dirhem cıva karıştırılır. Mafsallara ve kol bileklerine sürülür. Yine çok kez denenmiş olduğu söylenmektedir (Auda, 1660, s. 82).

⁹⁰⁴ BCMS: “*Rimedio al morso di cane arrabbiato*” [Kuduz köpek ısırmasına ilaç] (Auda, 1660, ss. 82-83).

⁹⁰⁵ Mütercim tarafından eklenmiştir. Diğer yandan birer okka *radiche di gentiana* (*Gentiana lutea* L./Centiyane kökü) ve *di valeriana* (*Valeriana officinalis* L./Kedi otu kökü) tercüme edilmemiştir.

⁹⁰⁶ BCMS: *Consolida minore* (*Symphytum bulbosum* K.F.Schimp./Şişkafes otu).

⁹⁰⁷ BCMS: *Ruta* (*Ruta graveolens* L./Sedef otu). Mütercim ısırğan (قریس /قریس /منه) olarak tercüme etmiştir.

⁹⁰⁸ Bir avuç *pulegio* (*Mentha pulegium* L./Yarpuz) ve bir dirhem *gambari abbrugiati* (yakılmış kerevit) tercüme edilmemiştir. Verilme ölçüsü üç okka olarak belirtilmiştir. Ayrıca mütercim şarap ile karıştırılmasını söylemesine rağmen BCMS'de şarap ile pişirilmesi istenmektedir (Auda, 1660, ss. 82-83).

[191] Aynı hastalık için toz ilaç:⁹⁰⁹ Birer avuç mine çiçeği yaprağı, ada çayı yaprağı, papatya yaprağı,⁹¹⁰ pelin otu, kestere, basit hatmi,⁹¹¹ sarı kantaron⁹¹² [alıp] hepsini iyice ez ve sabah beyaz şarapla birlikte üç dirhem bundan ver.⁹¹³

[192] Kuduz köpeğe karşı ilaç:⁹¹⁴ Bir parça kömür külünü⁹¹⁵ buhurla birlikte iyice ez ve tam kırk gün boyunca her sabah saf suyla birlikte bundan üç dirhem ver; faydalı olur.⁹¹⁶

[193] Yüzdeki sivilceler için faydalı ilaç:⁹¹⁷ Bir okka öğütülmüş saf sinameki,⁹¹⁸ keçi ciğeri, mandanın iki gözünü alıp hepsini bir buçuk libra keskin sirkeyle birlikte kaynat. Ondan sonra onunla yüzü yıka.⁹¹⁹

[194] Onun gibi diğeri:⁹²⁰ Eşit miktarda kara burçak unu,⁹²¹ mastika [alıp] keçi ciğeri ile birlikte sıvı merhem yap. Akşam uykudayken düzelene kadar bunu üç kez sür; acı çeken kişi hemen iyileşir, faydalıdır ve sınanmıştır.⁹²²

[195] Yine onun için su yapımı:⁹²³ Yarımşar okka kâfur, kükürt, mür, üç okka gül suyunu al ve hepsini iyice ezip gül suyunun içine koy. Bununla yüzünü yıka; faydalıdır ve çok

⁹⁰⁹ BCMS: “*Polvere all’istesso male*” [Aynı hastalık için toz] (Auda, 1660, s. 83).

⁹¹⁰ BCMS: *Foglie di piantagine* (*Plantago major* L./Sinirotu yaprakları). Mütercim papatya (بابونج/حاصي) olarak tercüme etmiştir.

⁹¹¹ Mütercim tarafından eklenmiştir.

⁹¹² BCMS: *Hipericon* (*Hypericum perforatum* L./Sarı kantaron). Sarı kantaron Arapçada yaygın olarak “حشيشة القلب/دادي رومي/دادي” sözcükleriyle karşılanmaktadır (Bedevian, 1994, s. 326). Mütercim ise *hipericon* sözcüğünü ödünçleme yöntemiyle Arapça telafuza göre *bîrîkûn* (بيريكون/حصى) olarak tercüme etmiştir.

⁹¹³ BCMS’deki *foglie di ruta* (*Ruta graveolens* L./Sedef otu yaprağı), *polipodio quercino* (*Polypodium vulgare* L./Besbaye), *menta* (*Mentha piperita* L./Nane) *melissa* (*Melissa officinalis* L./Oğul otu), *pimpinella* (*Sanguisorba minor* L./Çayırduğmesi), *centaurea minore* (*Centaurium erythraea* Rafn./Kantaron çiçeği) ve *granchi di fiume abbrugiati* (yakılmış nehir yengeci) tercüme edilmemiştir. Ölçüsü bir ila dört dirhem olarak verilmiş ve kanıtlandığı ifade edilmiştir (Auda, 1660, s. 83).

⁹¹⁴ BCMS: “*Al morso del cane arrabbiato*” [Kuduz köpek ısırmasına] (Auda, 1660, s. 83).

⁹¹⁵ BCMS: On parça *cenere di granci di fiume* (Nehir yengeci külü). Mütercim kömür külü (حجر/رماد فحم) olarak tercüme etmiştir. Diğer yandan altı parça *gentiana* (*Gentiana lutea* L./Centiyane) tercüme edilmemiştir.

⁹¹⁶ BCMS’de hayvan sokmaları/ısırmaları için bir sonraki yakının uygulanması istenmektedir (Auda, 1660, s. 83).

⁹¹⁷ BCMS: “*Per le lentigini della faccia*” [Yüz benekleri için].

⁹¹⁸ Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS’de *senapa* (hardal) bulunmaktadır

⁹¹⁹ Sirkenin ölçüsü yarım libra olarak belirtilmiştir. Ayrıca manda değil düve (vitella) gözleri kullanılmıştır (Auda, 1660, s. 83).

⁹²⁰ BCMS: “*Un altro all’istesso*” [Aynısı için bir diğeri] (Auda, 1660, s. 84).

⁹²¹ BCMS: *Farina di lupini* (*Lupinus albus* L./Termiye unu). Mütercim kara burçak (كرسنة/مصصة/Willd.) olarak tercüme etmiştir.

⁹²² BCMS’de üç veya dört kez sürülmesi istenmiştir (Auda, 1660, s. 84).

⁹²³ BCMS: “*Acqua al rossore della faccia*” [Yüz kızarıklıkları için su].

denenmiştir.⁹²⁴

[196] Güneş sıcaklığı için ilaç:⁹²⁵ İki okka gül suyu, bir okka kadın sütü, yarım okka kuzukulağı suyu,⁹²⁶ iki dirhem toz buhur alıp yumurta sarısıyla ya da en güzeli beyazıyla birlikte yoğurarak sıvı merhem yap. Ardından uykuda olacak şekilde bundan sür; çok faydalıdır.⁹²⁷

[197] Onun gibi diğeri:⁹²⁸ İkişer dirhem tatlı badem yağı,⁹²⁹ beyaz mum, erkek buhur alırsın. Ardından bunlardan krem yapıp sür. Bu da faydalıdır; hatta neresi olursa olsun kadınlar için de.⁹³⁰

[198] Onun gibi diğeri:⁹³¹ Sıcak arıtılmış balla birlikte yasemini⁹³² [karıştırıp] sür. Bu da kadınlar için çok faydalıdır.⁹³³

[199] Onun gibi diğeri:⁹³⁴ Yarım okka sarı mum, bir okka tavuk yağı, birer dirhem buhur, mastika, iki okka koyun yağı, biraz beyaz zambak yağını [alıp] hepsini karıştır ve sıvı merhem yap. Bu da çok harikadır.⁹³⁵

[200] Onun gibi diğeri:⁹³⁶ Kestere usaresini⁹³⁷ alıp gül yağıyla karıştır ve sür. Çok

⁹²⁴ Auda BCMS'de çok harika bir şey olduğunu ve kendisi tarafından da çok kez denendiğini söylemektedir (Auda, 1660, s. 84).

⁹²⁵ BCMS: “*Per la cottura del Sole*” [Güneş yanığı için] (Auda, 1660, s. 84).

⁹²⁶ BCMS: *Sugo di agresta* (Koruk suyu). Mütercim kuzukulağı suyu (معا سحر/ماء حميض) olarak tercüme etmiştir.

⁹²⁷ BCMS'de yumurtanın sadece beyazı kullanılmaktadır. Sıvı merhem olarak tercüme edilen madde ise linimenttir (*linimento*).

⁹²⁸ BCMS: “*Unguento per le crepature delle zinne delle donne provato*” [Kadınların meme çatlakları için kanıtlanmış merhem].

⁹²⁹ BCMS'de alternatif olarak menekşeli yağ (Oglia violata, maserat yağ) kullanılmaktadır. Kadınlar ile ilgili olan ifade mütercim tarafından eklenmiştir. Mütercim muhtemelen başlıkta belirtmediği ayrıntıları metin içerisinde ifade etmektedir (Auda, 1660, s. 84).

⁹³⁰ Son kısım mütercim tarafından eklenmiştir ve kadınların meme çatlaklarına kullanılacağı belirtilmemiştir (Auda, 1660, s. 84).

⁹³¹ BCMS: “*Per levare il dolore delle zinne ò mammelle*” [Meme ağrısını gidermek için].

⁹³² BCMS: *Cimino polverizato* (*Cuminum cyminum* L./Öğütülmüş Acemkimyonu). Mütercim yasemin (ياسمين/ياسمين/Jasminum officinale L.) olarak tercüme etmiştir.

⁹³³ BCMS'de meme üzerine uygulandığında ağrıyı harika bir şekilde gidereceği belirtilmiştir (Auda, 1660, s. 84).

⁹³⁴ BCMS: “*Un altro unguento per le crepature delle zinne*” [Meme çatlakları için diğer bir merhem] (Auda, 1660, s. 85).

⁹³⁵ BCMS'de harika değil nadir, eşsiz olduğu belirtilmiştir.

⁹³⁶ BCMS: “*All'istesso male*” [Aynı hastalıkta] (Auda, 1660, s. 85).

⁹³⁷ BCMS: *Ceroto di bettonico* (*Bettonica officinalis* L./Kestere yakısı). Mütercim yakı yerine usare (زوم/وص) olarak tercüme etmiştir.

faydalıdır.⁹³⁸

[201] Onun gibi diğeri:⁹³⁹ Küçük domuz yavrusunun kanını ve de yabani marul suyunu⁹⁴⁰ alıp ağrıyan bölgeye sür; hatta memelere bundan sürersen hemen temizlenirler.⁹⁴¹ Aynı şekilde üçer okka kepek, keskin sirke ve dört okka saf su alıp yarısı eksilene kadar hepsini iyice yıka.⁹⁴² Sonra yukarıda anlattığımız şekilde onu sür. Sürmeden önce onları ovarsın, bitti.⁹⁴³

[202] Sütün arıtılması için:⁹⁴⁴ Ebegümeci⁹⁴⁵ alırsın; onu ezip yakı yapıp ve söylediğimiz gibi koyup sekiz gün boyunca her gün değiştir. Bu çok denenmiş ve sınanmıştır.⁹⁴⁶

[203] Diğer merhem türü:⁹⁴⁷ Yarımşar dirhem *lūban*,⁹⁴⁸ mür,⁹⁴⁹ birer buçuk dirhem öğütülmüş kireçlenmiş cam, tavuk gübresi, yeterli miktarda mum ve turpentin alırsın. Ardından merhem yapıp sür. Elbette biraz ağrır ama sonra sakinleşir ve başarılı olur.⁹⁵⁰

[204] Onun gibi diğeri:⁹⁵¹ Küçük kurbağaları alıp sırlanmış çömleğin içine canlı olarak

⁹³⁸ BCMS'de auda bunu bin kez tecrübe ettiğini ve ezilmiş *millefolio*'nun (*Achillea millefolium* L./Civanperçemi) de aynı etkiyi yaptığını söylemektedir. Diğer yandan gül yağı yerine güllü yağ (*oglio rosato*) kullanılmaktadır (Auda, 1660, s. 85).

⁹³⁹ BCMS: “*Per fare che le zinne non creschino*” [Memelerin büyümemesi için] (Auda, 1660, s. 85).

⁹⁴⁰ BCMS: *Sugo di cicuta* (*Cicuta virosa* L./Subaldıranı usaresi). Mütercim yabani marul (مصف حنظل/خس بري) olarak tercüme etmiştir. BCMS'de baldıran domuz kanına alternatif olarak sunulurken mütercim ikisini birlikte kullanmaktadır.

⁹⁴¹ BCMS'de iki ayrı tarif yer almaktadır. Bu bölüm ilk kısmı teşkil etmekte olup memelerin büyümemesi için bahsedilen sıvı maddeyle onların yıkanması ve ardından da iki elmaya (*meli*) dönüşecekleri, bu durumun kanıtlandığı ifade edilmiştir.

⁹⁴² BCMS'de kepeğin ölçüsü iki okka olarak verilmiştir. Ayrıca iki okka *nespolo* (*Mespilus germanica*/Muşmula) tercüme edilmemiştir. BCMS'de kaynatılması (*bolla*) istenirken mütercim yıkanmasını (اغسل/اغسل) söylemektedir.

⁹⁴³ BCMS'de memelerin (*zinne*) yıkanmadan önce mercanköşk (*magiorana gentile*) ile ovulması istenmektedir (Auda, 1660, s. 85).

⁹⁴⁴ BCMS: “*Per far risolvere il latte alle donne*” [Kadın sütünü çözmek için].

⁹⁴⁵ BCMS: *Menta* (*Mentha piperita* L./Nane). Mütercim ebegümeci (مربوب/خبيزة/Malva sylvestris L.) olarak tercüme etmiştir.

⁹⁴⁶ BCMS'de bu yakı yapılırken her sabah şarap veya et suyu ile birlikte bir dirhem *seme d'aneto* (*Anethum graveolens* L./Dere otu tohumu) içileceği söylenmektedir. Ayrıca Auda, bunu sayısız kadında deneyip kanıtladığını ve hepsinin başarılı olduğunu kaydetmektedir (Auda, 1660, ss. 85-86).

⁹⁴⁷ BCMS: “*Ceroto per li calli delli piedi*” [Ayak nasırı için yakı].

⁹⁴⁸ BCMS: *Galbano* (*Ferula gummosa* Boiss./Galbanum/Kasrı).

⁹⁴⁹ BCMS: *Armoniaco* (*Ferula* L. türlerinden elde edilen zamk).

⁹⁵⁰ BCMS'de camın kireçlendiği belirtilmemiştir. Ayrıca birer buçuk dirhem *calce viva* (Canlı kireç/Kalsiyum oksit) ve orpiment (*orpimento*) tercüme edilmemiştir. Diğer yandan Auda, kan çıkana kadar nasırın etinin kaldırılacağını ve ardından da bu yakının uygulanacağını; yakının biraz acıtacağını ama kısa sürede gidereceğini söylemiştir (Auda, 1660, s. 86).

⁹⁵¹ BCMS: “*Polvere per la schirantia*” [*Scaranzia*/Bademcik iltihabı için toz]. Battaglia *scaranzia* için

koy ve iyice ört. Ardından kolaylıkla öğütülmesi için iyice kuruyana kadar tandırın içine koy. Öğütüp toz yaptıktan sonra üç gün süresince her sabah bir dirhem ondan ver. Ama öncesinde ilk olarak dilin altındaki iki damarı kesersin. Kanın kolayca çıkması için kestikten sonra hasta kişi ağzının içine biraz ılık su koysun. Bu harika bir sırdır ve çok kez sınanmıştır.⁹⁵²

[205] Onun gibi diğeri:⁹⁵³ Bir okka *el-rumâ*'nın çiçekli dallarının usaresini⁹⁵⁴ alıp hastaya içir. Çünkü bunu tükettikten sonra hemen kusar ve ardından da tamamen iyileşir.⁹⁵⁵

[206] Kötü nefes kokusu için:⁹⁵⁶ Üç okka ıspanak suyu,⁹⁵⁷ bir dirhem nişadır tozu⁹⁵⁸ alıp hepsini karıştır ve sekiz gün boyunca her sabah hastaya bundan içir. Hiç şüphesiz hemen kurtulur.⁹⁵⁹

[207] Onun gibi diğeri:⁹⁶⁰ Yeşil tütünü⁹⁶¹ sadece çiğne. Böylece ağızdaki bütün pis kokuları önler.

[208] Kulaklar için ilaç:⁹⁶² Onar adet şeftali tohumu, acıbadem, yarım kepek ekmeği içi⁹⁶³

boğazda yutma zorluğu hissi oluşturan, yutak ve ağız boşluğu iltihabı; anjin ve aynı zamanda difteri olarak tanımlamaktadır (Battaglia, 1994, s. 842).

⁹⁵² Auda bunu Kutsal Ruh Manastırı'nda denediğini ifade etmektedir. Ayrıca BCMS'de yeni sırlanmış çömleğin kapağının hava almaması için löklediği, kurbağaların ise yakılmadan kurutulması gerektiği belirtilmiştir (Auda, 1660, s. 86).

⁹⁵³ BCMS: “*Un'altro rimedio meraviglioso* [Diğer bir harika ilaç] (Auda, 1660, ss. 86-87).

⁹⁵⁴ BCMS: *Ellera arborea (Hedera helix L./Duvarsarmaşığı)* tepelerinin ve meyvelerinin usaresi (*sugo di cime e frutti*). Bu içtikten sonra hastanın kusacağı ve peritonsiller apsenin yok olacağı ifade edilmiştir.

⁹⁵⁵ Auda, Sabina'daki Roccaantica'da kaderine terk edilmiş olan Carlo ismindeki bir soyluya bu sırrı verdiğini ve onun da hemen iyileştiğini, keza başka kişilerde de kanıtladığını söylemektedir (Auda, 1660, ss. 86-87).

⁹⁵⁶ BCMS: “*Per levare il fetor del fiato*” [Kötü nefes kokusunu gidermek için].

⁹⁵⁷ BCMS: *Acqua di pastinaca (Pastinaca sativa L./Şeker havucu suyu)*. Mütercim ıspanak için kullanılan “سبانج/هحاي” sözcüğünü kullanmıştır.

⁹⁵⁸ BCMS: *Polvere di puleggio (Mentha pulegium L./Yarpuz tozu)*. Mütercim nişadır tozu (نشاادر/رشوش نشادر) olarak tercüme etmiştir.

⁹⁵⁹ BCMS'de sekiz veya on gün içilmesi istenmektedir (Auda, 1660, s. 87).

⁹⁶⁰ BCMS: “*Al fetor della bocca, per haver mangiato agli, cipolle e altre cose d'odore*” [Soğan, sarımsak ve diğer kokulu şeyler yemekten dolayı ağız kokusu için].

⁹⁶¹ BCMS: *Zedoaria (cedvar)*. Mütercim tütün (تن/ل) olarak tercüme etmiştir. BCMS'de ayrıca karanfilin (*garofolo*) de aynı etkiyi yaptığı kaydedilmiş ancak mütercim tercüme etmemiştir (Auda, 1660, s. 87).

⁹⁶² BCMS: “*Rimedio per la Sordità*” [Sağırılık için ilaç] (Auda, 1660, s. 87).

⁹⁶³ BCMS: *Radicha di pan porcino mondato (Cyclamen coum Mill./Soyulmuş Yersomunu kökü)*. Mütercim muhtemelen ekmek anlamına gelen “pan” sözcüğünü yanlış yorumlayarak yersomunu (بحور/شجرة مريام) yerine kepek ekmeği (مطحنة/خبز نخالة) olarak tercüme etmiştir (Bedevian, 1994, s. 218).

[alıp] hepsini ez ve dört okka saf su⁹⁶⁴ ve aynı şekilde arak⁹⁶⁵ koy. Üç gün boyunca iyice arındır. Ondan sonra sağır kulağın içine üç gün boyunca sabah akşam bir damla koy hasta hemen kurtulur.⁹⁶⁶

[209] Onun gibi diğeri:⁹⁶⁷ Eşit miktarda yılan balığı yağı, arak ve boğa ödünü alıp birlikte karıştır. Ardından bunu sağır kişinin kulaklarının içine koy; çok denenmiş bir türdür.⁹⁶⁸

[210] Onun gibi diğeri:⁹⁶⁹ Bir okka mürver,⁹⁷⁰ birer kırat buhur, mür alıp hepsini iyice öğüt. Ardından her kısmı bir defa fayda sağlayana kadar beş kısma ayır. Hastaya bir kez onun üstünden duman aldır ve dumanı alması için ağzını açıp iyice kapat. Bunu uygulamadan önce ona baş için müşil verirsın; böylece fayda bulursun.⁹⁷¹

[211] Onun gibi diğeri:⁹⁷² Eşit miktarda ısırgan yağı,⁹⁷³ pelin otu yağı [alıp] hepsini karıştır. Ondan sonra ılık olacak şekilde sağır kişinin kulaklarının içine her gece bir damla koy. Eğer zaman var ise her gece [hastaya] müşil verdikten sonra iki damla koy. Bunu yap, fayda bulursun.⁹⁷⁴

[212] Başka ilaç:⁹⁷⁵ Birer dirhem mür, mastika, buhur, beşer dirhem tilki kanı,⁹⁷⁶ *sukûkrât*,⁹⁷⁷ *ķîķâmûnîyyâ*,⁹⁷⁸ *garî* zamkı,⁹⁷⁹ kiltermeni, Limni toprağı, üç dirhem servi

⁹⁶⁴ Mütercim tarafından eklenmiştir.

⁹⁶⁵ BCMS: *Acqua vita da ongere* (Macar arakı/alkol).

⁹⁶⁶ BCMS'de birkaç gün kulağa damlattıktan sonra kulakların muskatlı pamuk dolgusu (*bombace muscata*) ile kapatılması, öncesinde ise hastanın haplar ile arındırılması istenmektedir (Auda, 1660, s. 87).

⁹⁶⁷ BCMS: “*All'istessa sordità*” [Yine sağırlık için] (Auda, 1660, s. 88).

⁹⁶⁸ Sağır ifadesi ve çok denenmiş bir tür olduğu mütercim tarafından eklenmiştir. Diğer yandan kulağına damlatılan kişinin çok iyi duyacağı iddia edilmiştir.

⁹⁶⁹ BCMS: “*Rimedio per la sordità, provato*” [Sağırlık için kanıtlanmış ilaç] (Auda, 1660, s. 88)..

⁹⁷⁰ BCMS: *Cinabrio* (zincifre). Mütercim mürver (بیلاسان/حلاصل) olarak tercüme etmiştir.

⁹⁷¹ Beş parçaya ayrılan kısımların beş skropuloya denk gelecek şekilde ve tütsü yapmaya yeteceke eşitlikte olduğu belirtilmiştir. Ayrıca müşil olarak hapların kullanılması, kulakların içine de *anguilla viva* (yılan balığı) yağının konulması belirtilmiş olup duyma faaliyetinin mucizevi bir şekilde iyileşeceği söylenmektedir (Auda, 1660, s.88).

⁹⁷² BCMS: “*All'istessa sordità*” [Yine sağırlık için] (Auda, 1660, s. 88).

⁹⁷³ BCMS: *Oglio di mortella* (*Myrtus communis* L./Mersin hem de *Vaccinium Myrtillus* L./Yabanmersini yağı). Auda iki yağın da damıtma yöntemiyle elde edildiğini belirtmektedir.

⁹⁷⁴ BCMS'da ölçü olarak iki damla yer almaktadır. Mütercimin üzerinden zaman geçmiş olması hâlinde iki, diğer durumlarda bir damla kullanımının kendisi tarafından eklendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, Alkanolu bir bağcının altı aydır çanları bile duyamadığını ve Auda'nın bu sır ile onu iyileştirdiğini ifade etmektedir. Zira bu damlanın kulakları arındırdığını söylemektedir.

⁹⁷⁵ BCMS: “*Ceroto per la rottura*” [Kırık için yakı] (Auda, 1660, s. 89).

⁹⁷⁶ BCMS: *Sangue di drago* (Ejderha kanı).

⁹⁷⁷ BCMS: *Sarcacolla* (*Astragalus sarcacolla*/Anzarot reçinesi).

⁹⁷⁸ BCMS: *Mumia* (mumya).

⁹⁷⁹ BCMS: *Draganti* (kitre). Mütercim *garî*? (حار/غري) sözcüğünü kullanmıştır.

cevizi, iki okka yıkanmış altın mürdesenk, birer okka mastika yağı, gül yağı, bir okka dana iç yağını alırsın.⁹⁸⁰ Ardından sirke, yağ ve iç yağı katıp sirke bitene kadar hepsini kaynat. O sırada bunu turpentin, kara zift, mastika ve diğer eşyalarla birlikte karıştır; ardından da aşamasına göre bundan merhem yap. Zira gerçekten de birçok yerdeki ve ülkedeki insan bu merhemden şifa buldu.⁹⁸¹

[213] Onun gibi diğeri:⁹⁸² Parçalanmış müsvedde kâğıdı⁹⁸³ alıp havanda döv ve üzerine ciğer yağı⁹⁸⁴ katıp karıştır. Ardından bundan yakı yap ve yarığı olan bölgeye koyup sıkıca bağla. Her gün iki defa değiştir ve sekiz günden önce yarığı olan kişi kurtulur ve hiçbir şeyi kalmaz.⁹⁸⁵

[214] Onun gibi diğeri:⁹⁸⁶ Lübân⁹⁸⁷ alıp keten parçasının üzerine yay ve ağrı yerinin üzerine koy. Böylece hemen kurtulur. Denenmiştir ve çok faydalıdır.⁹⁸⁸

[215] Kötü ağrı için ilaç:⁹⁸⁹ Bir avuç sarı kantaron, *kâmûmîlâ*,⁹⁹⁰ yabani basit hatmi,⁹⁹¹ ebegümeci, kimyon,⁹⁹² bir dirhem keten tohumu, bir okka anason, iki okka acıbadem yağı, bir dirhem arıtılmış tuz,⁹⁹³ bir okka arıtılmış temiz balı alıp aşamasına göre pişir. Ardından

⁹⁸⁰ BCMS'de üçer okka *balaustri* (*Balausto*, nar çiçeği), *mirobalani citrini* (*Terminalia citrina* roxb. ex. Fleming/Sarı halile), *ipocistide* (*Cytinus hypocistis* L./Yernarı), *radiche di consolido maggiore e minore* (*Symphytum officinale* L./Karakafes otu, ve *Symphytum bulbosum* L./Şişkafes otu kökleri) ve iki okka *oglio di mortello* (mersin/yaban mersini yağı) tercüme edilmemiştir.

⁹⁸¹ En sonda eklenen beş dirhem *colla di pesce liquefatto* (eritilmiş balık tutkalı) ve afyonlu laudanum (*laudano*) tercüme edilmemiştir. Sirkenin ölçüsü dört okka olarak belirtilmiştir. Auda Sospello'da ayağı? altı aydır çatlak olan bir şapkacıyı (*Capellaro/Cappellàio*) iyileştirdiği, keza Roma'da pek çok kişiyi tedavi ettiğini ifade etmektedir (Auda, 1660, s. 89).

⁹⁸² BCMS: “*Rimedio per rottura de'putti*” [Çocukların kırığı için ilaç] (Auda, 1660, ss. 89-90).

⁹⁸³ BCMS'de aynı zamanda dağlama kâğıdı (*cauterio*) olduğu söylenmektedir.

⁹⁸⁴ BCMS: “*Quel licore, che è nelle vesiche dell'olmo*” (*Ulmus*/Karağaç şişliğinin içindeki likör. Mütercim ciğer yağı (ميم الحصى/شحم الكبد) olarak tercüme etmiştir (Battaglia, 2002, s. 809).

⁹⁸⁵ Auda Rieti ve benzer diğer yerlerde çokça denendiğini ifade etmektedir.

⁹⁸⁶ BCMS: “*All'istessa rottura, e vale anco al mal di madre*” [Yine kırık için ve anne hastalığına (histeri) da geçerli olan] (Auda, 1660, ss. 90).

⁹⁸⁷ BCMS: *Galbano* (*Ferula gummosa* Boiss./Galbanum/Kasrı).

⁹⁸⁸ BCMS'de keten yerine yün (lana) bulunmaktadır. Ayrıca yünün göbek (l'ombilica) üzerine konulacağı belirtilmiş olup denendiği ve çok faydalı olduğu ifadesi mütercim tarafından eklenmiştir (Auda, 1660, s. 90).

⁹⁸⁹ BCMS: *Clistero per la sciatica* [Siyatik için lavman] (Auda, 1660, s. 90).

⁹⁹⁰ BCMS: *Cammomilla* (*Matricaria chamomilla* L./Papatya).

⁹⁹¹ BCMS: *Centaurea minore* (*Centaureum erythraea* Rafn./Kantaron çiçeği). Mütercim yabani basit hatmi (حناءة تهاوية تاختمية ساذجة بريئة/حلاصه) olarak tercüme etmiştir.

⁹⁹² BCMS: *Aneto* (*Anethum graveolens* L./Dere otu).

⁹⁹³ BCMS: *Sal gemma* (Kaya tuzu).

sabah ve akşam bundan koy. Faydalı ve çok harikadır.⁹⁹⁴

[216] Onun gibi diğeri:⁹⁹⁵ Yarım dirhem gül usaresi⁹⁹⁶ [alıp] bir dirhem nişadır⁹⁹⁷ ile haplar yap ve seher vaktinde dört dirhem bundan ver. Ondan sonra da şu sıvı merhemi yap: Birer dirhem koyun otu⁹⁹⁸ dalları, nişadır,⁹⁹⁹ yarım dirhem kunduz yağı, bir dirhem sabun [ve] iyi merhem olmasına yetecek kadar arak¹⁰⁰⁰ [koy]; çok faydalıdır.¹⁰⁰¹

[217] Onun gibi diğeri:¹⁰⁰² Yarım okka ham mum, bir okka turpentin, yarım okka buhur, birer dirhem mür, mastika, üç okka zift alıp hepsini temiz sırlanmış tencerede kaynat. Ondan sonra turpentin ve bahsedilen diğer şeyleri yerleştir. [Öncesinde] ağrı bölgesini iyice ovarak bundan yakı yap. Ardından ilkin [hacamat] kupasını kan yarasına koy ve son olarak bahsedilen merhemi yerleştir zira hemen kurtulur; denenmiş ve çok faydalı bir türdür.¹⁰⁰³

[218] Karaciğer için faydalı diğer ilaç:¹⁰⁰⁴ Arap zamlı kantaron,¹⁰⁰⁵ bir dirhem burçak

⁹⁹⁴ Bir dirhem *fien greco* (*Trigonella foenum-graecum* L./Çemen otu), *radiche di brionia* (*Bryonia alba* L./Akasma kökü), iki dirhem beze bağlanmış *colloquintida* (*Citrullus colocynthis* (L.) Schrad./Acı karpuz) tercüme edilmemiştir. Bu kaynatma ile lavman yapılacağı ve harika olduğu belirtilmiştir (Auda, 1660, s. 90).

⁹⁹⁵ BCMS: “*Rimedio mirabile per la sciatica*” [Siyatik için mucizevi ilaç] (Auda, 1660, s. 90). Bu tarif 1652 ve 1655 edisyonlarında bulunmamaktadır.

⁹⁹⁶ BCMS: *Elettuario di sugo di rose* (Gül usaresi macunu). Macun mütercim tarafından tercüme edilmemiştir.

⁹⁹⁷ Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS’deki *diaprunis solutio* (Çözücü erik/Erik posasından yapılan bir çeşit müşhil macun), *polvere di hermodattili* (başta *Colchicum autumnale* L. olmak üzere *Colchicum*/acı çiğdem türleri tozu), dört dirhem *diagridio* (*Diagridium/Convolvulus scammonia* L./Mahmude’dan hazırlanan toz) tercüme edilmemiştir.

⁹⁹⁸ Mütercim tarafından eklenmiştir.

⁹⁹⁹ Mütercim tarafından eklenmiştir.

¹⁰⁰⁰ BCMS: *Acqua vita da ongere* (Macar arakı).

¹⁰⁰¹ Birer dirhem *bacha di ginebro* (ardıç meyvesi), *piretro* (*Anacyclus pyrethrum* L./Akıncıkarha), *zenzero* (zencefil) ve yarım dirhem *euforbio* (sütleğen) tercüme edilmemiştir. Siyatiğe sürüleceği belirtilmiştir (Auda, 1660, s.90).

¹⁰⁰² BCMS: “*Un altro unguento all’istessa*” [Aynısı için diğer bir merhem] (Auda, 1660, s. 91).

¹⁰⁰³ Bölgeyi ovarken çuha (*panno di lana*) kullanılması istenmektedir. Ayrıca bir dirhem *galbano* (*Ferula gummosa* Boiss./Galbanum/Kasrı) ve *armoniac* (*Ferula* L. türlerinden elde edilen zamlı) tercüme edilmiştir. Auda bu tarifi birçok kişiye öğrettiğini ve hepsinin Tanrının rahmetiyle iyileştiğini, bunu kullanması gereken kişinin başka ilaç aramasına gerek olmadığı, akasma kökü kaynatmasıyla (*decotto di radica di brionia/Bryonia alba* L.) veya daha iyisi usaresiyle ve yersomunu (*pan porcino*) ile kullanılabileceği belirtilmiştir (Auda, 1660, s. 91).

¹⁰⁰⁴ BCMS: “*Ceroto per consumir le gomme, tumori senza rompere, e per la milza*” [Kırmadan tümörleri ve gımları bitirmek için ve dalak için yakı] (Auda, 1660, s. 91).

¹⁰⁰⁵ BCMS: Dört okka *diachilon cum gummis* (Bir çeşit zamlı yakı) ve bir dirhem *cantarelle* (*Lytta vesicatoria*/İspanyol sineği). Mütercimin *diachilon* kelimesini tercüme etmediği ve İspanyol sineği yerine kantaron anlamına gelen (قطاريون/صليان) sözcüğünü kullandığı anlaşılmaktadır.

unu,¹⁰⁰⁶ iki dirhem düğümlemiş bal,¹⁰⁰⁷ yarım dirhem karabiber, iki okka doğal tuz [ve] merhem olmasına yetecek kadar mum alırsın. Kullanımı şöyledir: İlk olarak ağrı bölgesinin [üzerine] ince döşeme taşı¹⁰⁰⁸ ve onun üzerine de bahsedilen merhemi koyarsın. Ardından da bunu iyice bağlarsın ancak yakıyı sabah akşam değiştirmen gerek. Böylece çok faydalanırsın.¹⁰⁰⁹

[219] El çatlağı için ilaç:¹⁰¹⁰ Yaz günlerinden kuru samanı¹⁰¹¹ alırsın. Ardından kurutup öğüt ve yaranın üzerine serp. Böylece üç saat sonra orada hiçbir şey kalmadığını göreceksin.¹⁰¹²

[220] Onun Gibi Diğeri:¹⁰¹³ Beyaz olana kadar yakılmış kuşburnu kökünü¹⁰¹⁴ alıp keskin sirkeyle yoğur ve onunla yara bölgesini yıka. Bazıları bunun son derece faydalı ve çokça denenmiş bir şey olduğunu söylediler.¹⁰¹⁵

[221] Onun için garip bir sır daha:¹⁰¹⁶ Dört tane taze tavuk yumurtasını alıp çam yağından veya keten yağından omlet yap. Sıcak olarak bunu ağrı bölgesine koy, altında da eski ve temiz keten parçası olsun. İki defadan sonra hasta kurtulur. Denenmiştir ve çok faydalıdır.¹⁰¹⁷

[222] Aşağıda anlatıldığı gibi yeni faydalı bir sıvı merhem yapımı:¹⁰¹⁸ Yarımşar avuç

¹⁰⁰⁶ BCMS: *Farina di senapa* (hardal unu). Mütercim burçak unu (طحين الكرسي/لحم صلبة) olarak tercüme etmiştir.

¹⁰⁰⁷ BCMS: *Mele abbrugiato* (yakılmış bal). Mütercim düğümlemiş (مغفود/محمم) olarak tercüme etmiştir.

¹⁰⁰⁸ BCMS: *Pezza sottile* (ince bez), şişliğin genişliğinde olacağı belirtilmiştir. Mütercim döşeme taşı anlamına gelen “بلاطة/حلاطة” sözcüğünü kullanmıştır.

¹⁰⁰⁹ Yarım dirhem *euforbio* (sütlege) tercüme edilmemiştir.

¹⁰¹⁰ BCMS: “*Segreto mirabile per levar le veruche dalle mani*” [El siğillerini gidermek için mucizevi sır].

¹⁰¹¹ BCMS: *Scardaphoni* (*Scarafaggio*/hamam böcekleri). Yazın caddelerde bulunabileceği söylenmektedir. Mütercim kuru saman (قش يابس/محم) olarak çevirmiştir.

¹⁰¹² Auda bizzat kendisi tarafından kanıtlandığını dile getirmektedir. Siğillerin (*le verruche*) kazınmasının ardından bu tozun iki veya üç defa konulması ve neticesinde iz bile kalmayacağı söylenmektedir (Auda, 1660, s. 92).

¹⁰¹³ BCMS: “*All’istesse veruche*” [Aynı siğiller için].

¹⁰¹⁴ BCMS: *Radice di cauda equina* (*Equisetum arvense* L./Atkuyruğu kökleri). Mütercim kuşburnu anlamına gelen “تسرين/لحم” sözcüğünü kullanmıştır.

¹⁰¹⁵ Tramontana rüzgârına karşı toplanmış *parietaria* (*Parietaria officinalis* L./Yapışkanotu) usaresi ile siğillerin yıkandığında gittiği, benzer bir şekilde *herba verrucaria* (Siğilleri iyileştiren ot anlamına gelen bu ifade Florio’ya göre *Heliotropium europaeum* L./Akrepotu için kullanılmaktadır (Florio, 1598, s. 445)) ile de yapıldığını ancak Auda’nın sadece ilkinin denediği belirtilmiştir (Auda, 1660, s. 92).

¹⁰¹⁶ BCMS: “*Alli lombi caduti segreto raro*” [Düşmüş beller için nadir sır] (Auda, 1660, ss. 92-93).

¹⁰¹⁷ Altına konulan keten parçasına ilave olarak üstüne de peşkir (*tovagliolo*) konulması istenmektedir. Auda bunu Albano’daki rahibelerin imalathanesinde ve diğer yerlerde denediğini ifade etmektedir.

¹⁰¹⁸ BCMS: “*Oglio maraviglioso per doglie frigide*” [Soğuk ağrılar için harika yağ] (Auda, 1660, s. 93).

[223] **Ateş veya sıcak su yanıkları için ilaç:**¹⁰²⁹ Kalay nişadırı¹⁰³⁰ alıp iyice ısıt ve [bunun içinde] ince keten parçasını ıslatıp yara üzerine sargısız koy. Bu kuruduğu zaman başkasını koy, tıpkı ilkinde yaptığın gibi. Bu şekilde hasta kurtulur ve asla iz kalmaz.¹⁰³¹

[224] **Onun gibi diğeri:**¹⁰³² Lahananın taze yaprağını veya çiçeğini¹⁰³³ iyice ezip yaranın¹⁰³⁴ üzerine koy. Böylece hemen ağrısı diner. Aynı şekilde yağsız olarak bir iki [defa] bundan koy.¹⁰³⁵

[225] **Karaciğerin sıcaklığı için faydalı haplar:**¹⁰³⁶ Üç dirhem kilermeniyi¹⁰³⁷ sirkede iyice çöz; ödağacını¹⁰³⁸ menekşe suyu ile çöz üç dirhem. Birer dirhem arıtılmış cıva,¹⁰³⁹ demir tuzu,¹⁰⁴⁰ birer kırat tartar, pelin otu tuzu, kestere, on iki dirhem *cenânâ* otu tozu,¹⁰⁴¹ bir kırat tartar yağı¹⁰⁴² [alıp] eşit ölçülerde bahsedilen hapları yap. Akşam yemeğe yakın iken bir dirhem bundan verilir.¹⁰⁴³

¹⁰²⁹ BCMS: “*Rimedio per scottature di fuoco ò d’acqua*” [Ateş veya su yanıkları için ilaç].

¹⁰³⁰ BCMS: Tabaklanmış derileri (*li corami*) boyayan vernik (*vernice*). Mütercim ise kalay nişadırı (نشادر / حصرم القصدير/معجون) olarak tercüme etmiştir.

¹⁰³¹ Auda kendisi tarafından kanıtlandığını ifade etmektedir. Ayrıca bezin kuruduğu zaman değil kendiliğinden çıktığı zaman yenisinin konulması istenmektedir.

¹⁰³² BCMS: “*All’istesso male*” [Aynı hastalık için] (Auda, 1660, s. 94).

¹⁰³³ BCMS: *Cavali verdi* (*Brassica oleracea* var. *Capitata*/Lahana). Mütercim ise karnabit (*Brassica oleracea* var. *botrytis*/Karnabit) çiçeği (بهار قرنايط) veya yeşil lahana (*Brassica oleracea* L.) yaprağı (بهار محفوف/ورق ملفوف) olarak tercüme etmiştir.

¹⁰³⁴ BCMS: *Scottatura* (Yanık).

¹⁰³⁵ BCMS’de yağsız olarak değil yakıyı kaldırmadan sıkça değiştirileceği söylenmiş ve bir veya iki kez yapılacağından bahsedilmemiştir.

¹⁰³⁶ BCMS: “*Pilule maravigliose per levare l’ostruzione di fegato e milza*” [Karaciğer ve dalak tıkanmalarını gidermek için harika haplar] (Auda, 1660, s. 94).

¹⁰³⁷ BCMS: *Armoniaco* (*Ferula* L. türlerinden elde edilen zamk). Mütercim metin boyunca kilermeniyi için kullandığı “سحر/تراب الحرمل” sözcüklerini kullanmıştır.

¹⁰³⁸ BCMS: *Aloe succotrino* (*Aloe succotrino* Lam./Sokotra aloesi). Ölçüsü iki dirhem olarak verilmiştir ve *sugo di viole* (*Viola tricolor* L./Menekşe usaresi) beslenmiş olduğu belirtilmiştir.

¹⁰³⁹ Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS’deki dört scrup. epilepside kullanılan “hiera” isimli bir taş ve garikon ile hazırlanan hapları (*Pilule di hiera con agarico*), birer dirhem ravent pastilleri (*Trocisci di rhabarbaro*), kimyon ve diğer baharatlarla hazırlanan karışım (*Specie di diacimino*), bir scrup. *fecula di Aron* (*Arum maculatum* L./Yılanekmeği nişastası) ve demirhindi tuzu (*Sale di tamarisco*) tercüme edilmemiştir.

¹⁰⁴⁰ BCMS: *Vitriolo di marte cioe sal di ferro* (Mars vitriolü yani demir tuzu).

¹⁰⁴¹ BCMS’de yirmi *grano polvere di radica di gentiana* (*Gentiana lutea* L./Centiyane kökü tozu) ve on iki damla *sugo di celidonia maggiore* (*Chelidonium majus* L./ Kırlangıç otu usaresi) bulunmaktadır.

¹⁰⁴² BCMS’de ölçü verilmemiş ve hap kütleleri yapmaya yetecek kadar olduğu belirtilmiştir.

¹⁰⁴³ Hapların dozunun iki scrup. ile bir dirhem arasında olduğu belirtilmiştir. Auda bu hapları oldukça överek sadece bu haplar için bu kitabın tekrar basılması gerektiğini, yeryüzünde şimdiye kadar kimsenin onları bilmesini istemediğini ancak büyük ihtiyacı görerek bugün bu kitapta Tanrının övgü ve görkemi ve de muhtaçların selameti için o hapları yazdığını ifade etmektedir (Auda, 1660, s. 95).

[226] **Ağız ve ellerin çatlaması için faydalı ilaç:**¹⁰⁴⁴ *Kasaba*¹⁰⁴⁵ alıp içini oy ve gül yağı¹⁰⁴⁶ doldur. Biraz mum ve doğal yağ ile karıştırıp ateş külünün içine göm. Piştiği zaman bahsedilen sıvı merhemi alıp kullan. Çok harika ve acayıptır.¹⁰⁴⁷

[227] **Onun gibi diğeri:**¹⁰⁴⁸ Doğal arak¹⁰⁴⁹ alıp eski [ve] ince keten parçasını ıslat. Ellerde veya ayaklarda ya da nerde olursa olsun yaranın üzerine koy. Hemen kurtulur ve ağrı diner. Her kurduğunda tekrar ıslatırsın.¹⁰⁵⁰

[228] **Karaciğerin soğutulması için macun yapımı:**¹⁰⁵¹ İlk olarak hastayı arındırman gerektiğini bil ve ardından da hasta için şu macunu yap: İlk birer avuç kestere [ve] yabancı hindiba¹⁰⁵² alıp onu yeterli miktardaki gül suyunda demlendir. Ardından bunu yavaş yavaş kaynatıp macun yap ve üç sandaldan¹⁰⁵³ birer dirhem, misk ve üç dirhem ödağacı¹⁰⁵⁴ koy. Keza üç libra damıtılmış hindiba suyu¹⁰⁵⁵ da ekle. Her gün sabahları bir bardak bundan ver. Bir hafta sonra da hastanın kanını al. Böylece hemen kurtulur.¹⁰⁵⁶

[229] **Onun gibi diğeri:**¹⁰⁵⁷ Üç avuç arpa unu alıp basit suyla yarım saat kaynat ve ardından

¹⁰⁴⁴ BCMS: “*Unguento per le crepature delle mani e della bocca*” [Ağız ve el çatlakları için merhem]. Mütercimin kullandığı “تفسيخ/افهم” sözcüğü yerine çatlaklar/yarıklar anlamına gelen “شقوق” sözcüğünün kullanılması daha doğru olacaktır. sözlüklerde yer almamaktadır.

¹⁰⁴⁵ BCMS: *Rapa* (*Brassica rapa* L./Şalgam). Mütercim şalgam anlamına gelen “سلجم/لفت” sözcüğü yerine hem karnıksı hem de karaciğer anlamına gelen “قصبه/مرجة” sözcüğünü kullanmıştır (Bedevian, 1994, s. 117).

¹⁰⁴⁶ BCMS: *Oglio rosato* (Güllü yağ/maserat yağ).

¹⁰⁴⁷ BCMS’de büyük bir şalgamın ortasına kase gibi bir oyuk açılması istenmektedir (Auda, 1660, s. 95).

¹⁰⁴⁸ BCMS: “*Per guarire le buganze, che vengono l’inverno sopra le dita delle mani, e piedi*” [Kışın ayak ve el parmakları üzerinde oluşan ülserli kızarıklıkları iyileştirmek için] (Auda, 1660, s. 95).

¹⁰⁴⁹ BCMS: *Acqua vita da ongere* (Macar arakı).

¹⁰⁵⁰ Auda öğrettiği sayısız kişi tarafından kanıtlandığını söylemektedir.

¹⁰⁵¹ BCMS: “*Decotto per rinfrescare il fegato*” [Karaciğeri serinletmek için kaynatma] (Auda, 1660, ss. 95-96).

¹⁰⁵² BCMS: *Cicoria* (*Cichorium intybus* L./Yabancı hindiba). Arapça’da mütercimin kullandığı gibi yabancı hindiba olarak bilinmektedir. Diğer yandan birer avuç *cetracca* (*Asplenium ceterach* L./Dalak otu), *scolopendria* (*Phyllitis scolopendrium* L./Geyikdili) ve *epatica* (*Anomone hepatica* L./Ciğer otu) tercüme edilmemiştir.

“sözcüğünü kullanmıştır.

¹⁰⁵³ BCMS’de sadece sarı sandal (*sandali citrini*) bulunmaktadır.

¹⁰⁵⁴ BCMS: *Aloe epatico* (*Aloe ferox* özü).

¹⁰⁵⁵ BCMS: *Giuleppe di cicoria* (*Cichorium intybus* L./Yabancı hindiba julebi, şurubu). Damıtıldığı söylenmemektedir.

¹⁰⁵⁶ BCMS’de hastanın kurtulacağı değil ilacın kanıtlandığı söylenmektedir (Auda, 1660, ss. 95-96).

¹⁰⁵⁷ BCMS: “*Un altro all’istesso fegato*” [Aynı karaciğer için bir diğeri] (Auda, 1660, s. 96).

da süz. Sonra yarımşar avuç ebegümece, hindiba, papatya,¹⁰⁵⁸ bir okka sandal¹⁰⁵⁹ ekleyip kuruyana kadar yine kaynat; süz. Ondan sonra bir okka hıyarşembe içi,¹⁰⁶⁰ tatlanana kadar da şeker kat. Son olarak her gün sabahları bir kaşık bundan alırsın. Yaz mevsimi ise soğuk, kış ise ılık al. Çok faydalıdır.¹⁰⁶¹

[230] Onun gibi diğeri:¹⁰⁶² Bir kırat *sikâtec*¹⁰⁶³ tohumu, bir dirhem *kattetü'l-himâr*,¹⁰⁶⁴ üç tane misk, iki okka beyaz şeker alıp hepsini iyice ez. Süt veya beyaz şarap ile birlikte bir kırat ölçüsünde bundan ver. Bu çok faydalıdır ve denenmiştir.¹⁰⁶⁵

[231] Onun gibi diğeri:¹⁰⁶⁶ Üçer okka yuvarlak ve uzun hatmi,¹⁰⁶⁷ sedef otu,¹⁰⁶⁸ dört okka beyaz şeker, bir okka gözyaşından yılan kanı¹⁰⁶⁹ alıp hepsini iyice öğüt. Yazın her seferinde bir kırat ya da bir dirhem bundan ver. Çok faydalıdır ve çok kez denenmiştir.¹⁰⁷⁰

[232] Kuşpalazları için ilaç:¹⁰⁷¹ Bir dirhem öğütülmüş kireçlenmiş yumurta kabuğu¹⁰⁷² [al

¹⁰⁵⁸ BCMS: *Boragine (Borago officinalis L./Hodan)*. Papatya (حاصي/بابونج) mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS'deki birer avuç *lupuli (Bryonia alba L./Akasma)*, *epatica (Anomone hepatica L./Ciğer otu)*, *endivia (Cichorium endivia L./Hindiba)* tercüme edilmemiştir.

¹⁰⁵⁹ BCMS: *Sandali cetrini* (Sarı sandallar).

¹⁰⁶⁰ BCMS: *Cassia estratta di fresco (Cassia fistula L./Taze hıyarşembe özütü)*. Mütercim özüt yerine “içi” anlamına gelen “لب/حد” sözcüğünü kullanmıştır.

¹⁰⁶¹ Auda bu ilaç ile Genoa'dan geçmekte olan ve yüzü karaciğeri yüzünden mahvolmuş bir kişiyi kurtardığını, Roma'ya dönerken de onu sağlıklı bulduğunu söylemektedir (Auda, 1660, s. 96).

¹⁰⁶² BCMS: “*Per le fantigliole (Infantigliole (Battaglia & Sanguineti, 2008, s. 432)) de putti: Prima dategli un bottone di fuoco sulla nucca, doppo fategli questo rimedio*” [Çocukların konvülsiyonları için: Önce boyun üzerine ateş verirsiniz, ardından da bu ilacı yaparsınız].

¹⁰⁶³ Muhtemelen ıspanak sözcüğünün yanlış yazılmış halidir. Ancak BCMS'de ıspanak tohumu iki skropulo olarak verilmiştir. Diğer yandan birer dirhem *seme e radiche di peonia (Paeonia mascula (L.) Miller/Şakayık)* tohum ve kökü, yarım dirhem *dittamo bianco (Dictamnus albus L./Gazel otu)* kökü, birer skropulo eğelenmiş fil dişi (*aurio*), mercanlar (*coralli*) ve inciler (*perle*) tercüme edilmemiştir.

¹⁰⁶⁴ BCMS: Parçalanmış veya eğelenmiş *onghia d'asina* (Eşek tırnağı, *Tussilago farfara L./Öksürük otu*) (Bedevian, 1994, s. 599; Mattioli & Dioscorides, 1744, ss. 495-496). Mütercim “قطة” yerine “دوست الحمار” sözcüklerini kullanmıştır.

¹⁰⁶⁵ Auda bu hastalık için gördüğü en iyi sır olduğunu, fırsatı olan eczacıların ve kişilerin onsuz kalamadığını, çok kez denenmiş olan değerli bir ilaç olduğunu söylemektedir.

¹⁰⁶⁶ BCMS: “*Un altra polvere all'istesso male e è contra vermi*” [Aynı hastalık konusunda ve kurtçuklara karşı diğer bir toz] (Auda, 1660, s. 97).

¹⁰⁶⁷ BCMS: *Eristrologia longa (Aristolochia longa L./Uzun zeravent) e tonda (Aristolochia rotunda L./Yuvarlak zeravent)*. Diğer yandan *dittamo cretico (Origanum dictamnus L./Girit kekiği)*, *dittamo bianco (Dictamnus albus L./Gazel otu)*, *tormentilla (Potentilla erecta L./Beşparmak otu)*, *scordion (Teucrium scordium L./susarmışağı)* ve *cardo santo (Cnicus benedictus L./Mübarekdiken)* tercüme edilmemiştir.

¹⁰⁶⁸ Mütercim tarafından eklenmiştir.

¹⁰⁶⁹ BCMS: *Sangue di drago in lacrima* (Gözyaşı şeklinde Ejderha kanı).

¹⁰⁷⁰ Auda bu tozu kendisine Ripa'daki S. Francesco savcısı Üstat Domenico Miglioni'nin verdiğini, onunla büyük işler yaptığını ve kendisinin de onun ölümünden sonra bu sırrı elde ettiğini söylemektedir.

¹⁰⁷¹ BCMS: “*Rimedio per quelli, che hanno il gauazzo*” [Kuşpalazı olanlar için ilaç] (Auda, 1660, ss. 97-98).

¹⁰⁷² BCMS: *Pomice abbrugiato* (Yakılmış ponza taşı). Mütercim yumurta kabuğu (قشر البيض/حص) kullanmaktadır.

ve] tam on beş gün boyunca her gün sabahları, özellikle Ay yoksa, her defasında bir kırat ver. Böylece acı çeken kişi hemen kurtulur.¹⁰⁷³

[233] Onun gibi diğeri:¹⁰⁷⁴ Bir okka yakılmış sünger, iki okka akide şekeri, iki dirhem karabiber, bir dirhem karanfil alıp hepsini iyice ez. Ayın olmadığı zamanda her gün sabahları iki dirhem ölçüsünde bundan ver; çok faydalıdır.¹⁰⁷⁵

[234] Ölü cenini çıkarmak için ilaç:¹⁰⁷⁶ Bir dirhem *berâbanâ* tohumu ya da zahter¹⁰⁷⁷ [alıp] ince öğüt ve kadınlara içir, cenin hemen düşer. Keza sarı menekşe tohumu da aynısını yapar. Çok kez denenmiştir.¹⁰⁷⁸

[235] Kadının cenini düşürmemesi için diğeri:¹⁰⁷⁹ Birer okka papatya suyu ile fıstık yağı,¹⁰⁸⁰ bir okka sarı mum,¹⁰⁸¹ yarımşar dirhem yılan kanı,¹⁰⁸² kilermeni, hıyarşembe, üçer dirhem kastarûn kökü,¹⁰⁸³ servi kozalağı, kırmızı mercan, mastika, üç okka çobançantası otu¹⁰⁸⁴ usaresi ile yıkanmış turpentini alıp bahsedilen yağda pişirerek merhem yap. Ardından aşamasına göre bahsedilenlerin hepsini bir araya topla iyi olur zira bunun acayip etkisini kanıtlamam mümkün değil. Bundan yakı yaparak hamile kadının omurgasının üstüne keten parçası ile birlikte koy; [cenini] tuttuğu sürece bunu taşımaya devam eder.

¹⁰⁷³ Auda bu sırrı Piemonte'deki Cuneo'da bir cerrahıtan aldığını, o cerrahın bunu kullanan herkesi iyileştirdiğini ve kendisinin de boynu çok şişmiş olan bir hemşehrisi üzerinde tecrübe ettiğini söylemektedir (Auda, 1660, ss. 97-98).

¹⁰⁷⁴ BCMS: “*Un altra polvere per il gauazzo*” [Kuşpalazı için diğer bir toz] (Auda, 1660, s. 98).

¹⁰⁷⁵ Mütercim iki skropulo *ossa di seppia* (mürekkepbalığı kemiğini) tercüme etmemiştir. Ayrıca BCMS'de tozun sabah verileceğine dair bir ifade yer almamaktadır.

¹⁰⁷⁶ BCMS: “*Per far uscire la creatura morta dal corpo della madre*” [Anne bedeninden ölü cenini çıkarmak için] (Auda, 1660, s. 98).

¹⁰⁷⁷ BCMS: *Seme di bardana* veya *lappa maggiore* (*Articum lappa* L./Büyük dulavratotu tohumu).

¹⁰⁷⁸ Bir dirhem taze yapılmış mür pastillerinin (*trocisci di mirra*) de aynı etkiyi yaptığı ve Auda'nın bu üç türün hepsini kanıtladığı tercüme edilmemiştir.

¹⁰⁷⁹ BCMS: “*Ceroto, che le donne non si sconcino, quando sono grvide*” [Hamileyken düşük yapmayan kadınlara yakı] (Auda, 1660, s. 98).

¹⁰⁸⁰ BCMS'de *oglio di cotogni* (ayva yağı), *bistorta* (*Polygonum bistorta* L./Kurtpençesi kökü) kaynatmasında yıkanmış *oglio di mortella* (*Myrtus communis* L./Mersin hem de *Vaccinium Myrtillus* L./Yabanmersini) veya *oglio di burza pastoris* (*Capsella bursa-pastoris* (L.) Medik./Çobançantası) ya da daha doğrusu *acqua piantagine* (*Plantago major* L./Sinir otu suyu) kullanılması istenmekte olup ölçüleri dörder okka olarak verilmiştir.

¹⁰⁸¹ BCMS: *Cera rossa* (Kırmızı mum).

¹⁰⁸² BCMS: *Sangue di drago* (Ejderha kanı).

¹⁰⁸³ BCMS: *Radiche di bistorta* (*Polygonum bistorta* L./Kurtpençesi kökü). Mütercim “*قسطرون مصلي*” sözcüğünü kullanmıştır. Diğer yandan yarım dirhem *hipocistide* (*Cytinus hypocistis* L./*Yernarı*), üçer dirhem *galla* (mazi), *balausti* (*Punica granatum* L./Nar meyvesi ve çiçeği) ve bir okka üstübeç (*Cerusa*, PbCO₃) tercüme edilmemiştir.

¹⁰⁸⁴ Aynı tarifte daha önce tercüme edilmeyen çobançantası yağı (*oglio di burza pastoris*), bu defa “*حشيشة الراعي*” tercüme edilmiştir.

Denenmiştir ve çok faydalıdır.¹⁰⁸⁵

[236] Burun kanını önlemek için ilaç:¹⁰⁸⁶ Birer dirhem yakılmış müsvedde kâğıt, buhur [ve] beyaz cıva¹⁰⁸⁷ alıp hepsini iyice öğüt ve ele.¹⁰⁸⁸ Ardından keskin sirke koy. Sonra hasta burnunun içine bunu çeksın. Bu işlemi uygularken hastanın ayaklarını ve ellerini bağla. Bununla tamamen iyileşir.¹⁰⁸⁹

[237] Onun gibi diğeri:¹⁰⁹⁰ İlk olarak kanın karaciğerden gelip gelmediğini araştırman gerek; hemen hastadan kan al ve sonra aynı yere hava kupası çek. Ardından kan hemen diner ve eğer o kan kanlı ise bunun bir göstergesidir.¹⁰⁹¹

[238] Onun gibi diğeri:¹⁰⁹² Sonbaharda toplanmış ağaç mantarını¹⁰⁹³ alıp fırında kızart. Sonrasında iyice öğüt ve hastanın burnunun içine kuvvetli bir üflemeyle ver.

[239] Onun gibi diğeri:¹⁰⁹⁴ Isırgan otu alıp burnun içine koy ve bu şiddetli ve güçlü bir şekilde [içine] çekme ile olur. Bu da denenmiş ve faydalı olan bir türdür.¹⁰⁹⁵

¹⁰⁸⁵ Üstübeğin önce yağlar ile birlikte pişirilmesi ve turpentin, mum ve diğer toz hâlindeki maddelerin daha sonra eklenmesi istenmektedir. Auda, bu yakı ile düşükten korunmak için ne kadar büyük tecrübeler yaşadığını söyleyemediğini, beş parmak genişlikte bir avuç veya daha az uzunluktaki bir bant ile böbreklerin üzerine uygulanarak kadının sürekli taşınması belirtilmiştir. Ayrıca yazar bu yakının kendisine ilk defa eczacılık sanatını öğreten Sig. Giovanni Francesco Deptra tarafından yapıldığını söylemiş ancak bu ayrıntılar mütercim tarafından tercüme edilmemiştir (Auda, 1660, ss. 98-99).

¹⁰⁸⁶ BCMS: “*Per fermar il flusso di sangue dal naso*” [Burundan gelen kan akıntısını kesmek için] (Auda, 1660, s. 99).

¹⁰⁸⁷ BCMS: *Vitrolo bianco* (Beyaz vitriol, çinko sülfat). Mütercim beyaz cıva (احمر/زئبق الأبيض) olarak tercüme etmiştir.

¹⁰⁸⁸ Müsvedde kâğıdın dağlama demirinden arta kalan kâğıt olduğu belirtilmiştir. Ayrıca yakılmış kuru su kabağı (*cocozza secca abbrugiato/Lagenaria siceraria*), yakılmış yeşil mürekkep (*Inchiostro verde abbrugiato*), afyon (*oppio*) ve yakılmış şap taşı (*alume di rocca abbrugiato*) tercüme edilmemiştir. Eleğin ise asitte yıkandığı belirtilmiştir.

¹⁰⁸⁹ Şakaklara bu toz ile *bolo misti con chiara d'uovo e aceto rosato* (Yumurta beyazı ve güllü sirkeyle karıştırılmış kil) uygulanması, karaciğerden gelen burun kanaması var ise kesmeden büyük bir kupa veya vantuz uygulanıp sağ kefalik venden kan alınması, ayakların sıcak ve yüzün de güllü sirkeyle karıştırılmış soğuk su ile yıkanması ve sırt üstü yatması istenmektedir (Auda, 1660, s. 99).

¹⁰⁹⁰ BCMS: “*Per il flusso di sangue del naso*” [Burun kanı akıntısı için] (Auda, 160, ss. 99-100).

¹⁰⁹¹ Auda kanın kanlı (دموي/بمد) olması hakkında bir durumdan bahsetmemektedir. Bu ifade mütercim tarafından eklenmiştir. Diğer yandan Auda bu uygulamayı büyük kan kaybı nedeniyle baygın düşen manastırdaki bir arkadaşına uyguladığını ve onun da hemen kurtulduğunu kaydetmektedir (Auda, 1660, s. 99-100).

¹⁰⁹² BCMS: “*Polvere per fermare il sangue del naso*” [Burun kanını kesmek için toz] (Auda, 1660, s. 100).

¹⁰⁹³ BCMS’de eski mürver ağaçlarının (*Gli arbori delli sambuchi*) üstünde olan mantarlar olduğu söylenmektedir.

¹⁰⁹⁴ BCMS: “*All’istesso*” [Aynısı hakkında] (Auda, 1660, s. 100).

¹⁰⁹⁵ Dövülmüş ısırgan veya daha doğru olanı çıkartılmış usaresinin pamuk dolgu ile burun deliklerine tıkanması istenmektedir. Ayrıca Auda güneşte veya fırında kurutulmuş çinko sülfat tozunun (*Polvere di*

[240] **Kan tüküren kişi için ilaç:**¹⁰⁹⁶ Bir buçuk okka sedef otu suyu,¹⁰⁹⁷ iki okka koyun otu¹⁰⁹⁸ alırsın; üç defa hastaya suyunu verirsin. Böylece hemen kan iner ve kurtulur.¹⁰⁹⁹

[241] **Kanı cıvalaştırmak için ilaç:**¹¹⁰⁰ İlk olarak tam bir sakinlik ve letafet ile hastayı bununla arındırman gerektiğini bil. Sonrasında beş okka yeşil *kefife*¹¹⁰¹ usaresini alırsın ve *nûfer* şurubuyla¹¹⁰² birlikte karıştırırsın. Ardından üç gün boyunca sabahları hastaya bundan içir. Şurubun ölçüsü sadece iki okkadır. Böylece hasta hemen kolayca kurtulur.¹¹⁰³

[242] **Diğeri:**¹¹⁰⁴ Onar dirhem kireçlenmiş *kârabâ*,¹¹⁰⁵ hıyarşembe, arap zamkı, kırmızı gül, üç dirhem mastika, bir dirhem kimyon, yarım okka kırmızı mercanı alıp hepsini öğüt. Sonrasında ayva tohumu¹¹⁰⁶ kat ve hastaya saf suyla birlikte bir dirhem ölçüsünde bundan ver. Su mümkün olduğunca soğuk olur ve uyku vaktindeyken verilir. Böylece hasta hemen kurtulur.¹¹⁰⁷

vitriolo bianco) burun delikleri içine konulduğunda kanı hemen kestiğini, ayrıca yaralardaki kanı da durdurduğu ve bu sırrı şimdiye kadar sakladığını söylemektedir. Yazar ayrıca kırmızı mum, keskin sirke ve yumurta beyazı ile yapılan yakının alın ve şakaklara uygulanması ile kanın hemen kesileceğini, kendisinin tıpkı gümüş bir sikke gibi bir *diaspro verde* (yeşil diyaspro/bir çeşit kuvars taşı) sahip olduğunu ve bunun alın ile yaraların üzerine uygulandığında harika etki yaptığını söylemektedir (Auda, 1660, s. 100).

¹⁰⁹⁶ BCMS: “*A chi sputasse sangue*” [Kan tüküren için] (Auda, 1660, ss. 100-101).

¹⁰⁹⁷ BCMS: *Acqua di pan porcino* (*Cyclamen coum* Mill./Yersomunu suyu). Mütercim sedef otu anlamına gelen “سذاب/هباد” sözcüğünü kullanmıştır.

¹⁰⁹⁸ BCMS: *Acqua di porcellana* (*Portulaca oleracea* L./Semizotu suyu). Mütercim koyun otu (كافور/غافث) olarak tercüme etmiştir.

¹⁰⁹⁹ BCMS’deki *filonio persico* tercüme edilmemiştir. Auda bal, afyon ve çeşitli aromatiklerden hazırlan ve ağrı kesici ile uyutucu olduğu söylenen *filonio persico* tarifini *Pratica de’ Speciale* adlı eserinde vermektedir (Auda, 1674, s.60; Florio, 1598, s.132). Yazar önce bir lokma *filonio* alındığını, ardından suyun içildiğini söylemektedir. Auda bunu bizzat kendi üzerinde defalarca kanıtladığını çünkü sık sık büyük karaciğer sıcaklığından muzdarip olduğunu (*la gran calidità del fegato*) itiraf eder (Auda, 1660, ss.100-101).

¹¹⁰⁰ BCMS: “*Per fermar il flusso di sangue*” [Kan tükürmeyi kesmek için] (Auda, 1660, s. 101). Mütercim cıvalaştırmak anlamına gelen “لحم/ترقيق” sözcüğünü kullanmıştır.

¹¹⁰¹ BCMS: *Sugo di cocozza* (*Lagenaria siceraria* (Molina) Standl./Su kabağı usaresi) veya doğrusu *more salveticho verdi* (Yeşil yaban böğürtlenleri usaresi). Mütercim bunun içine kefife “محصة/كفيفة” sözcüğünü kullanmıştır.

¹¹⁰² BCMS: *Siropo mirtino* (Mirtillo, *Vaccinium myrtillus* L./Yabanmersini şurubu). Mütercim “نوفر/هباد” sözcüğünü kullanmıştır.

¹¹⁰³ Hastanın kurutulacağı mütercim tarafından eklenmiştir. Diğer yandan BCMS’de kişinin uygun çözücü bir ilaç ile kötü/hastalıklı hiltın vücuttan çıkarılması istenmiştir (Auda, 1660, s. 101).

¹¹⁰⁴ BCMS: “*Rimedio mirabile per lo sputo di sangue e uscita di corpo di che sorte si sia, purgato il corpo*” [Kan tükürme ve bedeni arındıran her çeşit beden çıkması için harika ilaç].

¹¹⁰⁵ BCMS: *Carabe abbrugiato* (Yakılmış kehribar).

¹¹⁰⁶ BCMS: *Mucilagine di seme di cotogni* (Ayva tohumları müsilağı).

¹¹⁰⁷ On dirhem *hipocistide* (*Cytinus hypocistis* L./Yernarı) ve bir dirhem *oppio* (Afyon) tercüme edilmemiştir. Ayrıca ilacın uykudan sonra verileceği belirtilmiştir (Auda, 1660, s. 101).

[243] Şerbet verilen kişi için ilaç:¹¹⁰⁸ İkişer dirhem servi kozalağı, defne yaprağı,¹¹⁰⁹ ödağacı, nane, kırmızı gül, bir dirhem sumak, iki dirhem yakılmış arap zımkı, üç dirhem ravent alıp rezene¹¹¹⁰ ile yani onun suyu ve nûfer şurubu¹¹¹¹ ile macun yap. Her seferinde hastaya beş dirhem ölçüsünde bir bardak bundan verirsın.¹¹¹²

[244] Onun gibi faydalı olan başka bir tür:¹¹¹³ Bir libra sirke içerisinde pişirilmiş ayva, yarımşar dirhem sinameki dalları,¹¹¹⁴ sümüklü böcek, hıyarşembe, üzüm tohumu, mür, mastika, [bir dirhem] biberiye alıp hepsini ez. Eşit miktarda hasâlbân yağı¹¹¹⁵ ve gül sirkesi ekleyip bundan yakı yap ve omurganın üstüne koy, hemen kurtulur.¹¹¹⁶

[245] Onun gibi diğeri:¹¹¹⁷ Birer avuç oğul otu¹¹¹⁸ [ve] maydanoz¹¹¹⁹ köklerini alıp keçi sütüyle yoğur ve ardından da saf su koy, her birinden aynı miktarda ve kaynatıp süz. Sonra bir dirhem kilermeni, üç adet yumurta sarısı kat. Ardından hastaya üç defa bundan ver, hemen kurtulur.¹¹²⁰

¹¹⁰⁸ BCMS: “Al flusso disperato, doppo la purga” [Arındırmadan sonra çaresiz akıntı için].

¹¹⁰⁹ BCMS: *Folio indo* (Indigo/çivit yaprağı). Mütercim defne (غار/جاء) olarak tercüme etmiştir.

¹¹¹⁰ BCMS: *Bollitura di rombice* (*Rumex obtusifolius* L./Kökükızıll/Yabani labada kaynaması) ve *mortella* (*Vaccinium myrtillus* L./Yabanmersini/Ayıüzümü). Mütercim ise rezene (شمره/معدنه) olarak tercüme etmiştir.

¹¹¹¹ BCMS: *Sirolo mirtino* (Mirtillo, *Vaccinium myrtillus* L./Yabanmersini şurubu). Mütercim “نهف/نوفر” sözcüğünü kullanmıştır.

¹¹¹² İki dirhem *spico nardo* (*Nardostachys jatamansi* /Hint sümbülü), beş dirhem ölçüsü mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS’de macun değil kaynatma (*decotto*) yapılması istenmektedir. *Berberi* (*Berberis vulgaris* L./Amberparis) tercüme edilmemiştir. Ayrıca mucizevi bir şey olduğu ve kanıtlandığı belirtilmiştir (Auda, 1660, ss. 101-102).

¹¹¹³ BCMS: “*Empiastro per il vomito e uscita di corpo*” [Beden çıkması ve kusma için yakı] (Auda, 1660, 102).

¹¹¹⁴ Mütercim tarafından eklenmiştir.

¹¹¹⁵ BCMS: *Oglio masticino* (Mastikalı yağ). Hasâlbân (سحل/حصالبان) sözcüğü genellikle biberiye için kullanılmaktadır (Bedevian, 1994, s. 510; Löw, 1881, s. 426; Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 887). Ancak burada buhur, günlük anlamında kullanılan hasa-lübân (سحل/حصى لبنان) sözcüğü kastedilmiş olmalıdır (Almaany, 2025f).

¹¹¹⁶ Yarımşar dirhem *galluzza da far l’inchostro* (mürekkep yapmak için küçük mazı), *bache di mirto* (mersin meyveleri) tercüme edilmemiştir. Ayrıca sirkenin güllü olduğu, omurga üstüne konulacağı ve hemen kurtulacağı mütercim tarafından eklenmiştir (Auda, 1660, s. 102).

¹¹¹⁷ BCMS: “*Clistero per il flusso di sangue*” [Kan akıntısı için hukne].

¹¹¹⁸ Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS’deki birer avuç *piantagine* (*Plantago major* L. /Sinir otu), *centinodia* (*Polygonum aviculare* L. /Köy otu), *tasso barbasso* (*Verbascum thapsus* L./Burunca) ve *cime di rovi* (Böğürtlen tepeleri) tercüme edilmemiştir.

¹¹¹⁹ Mütercim tarafından eklenmiştir.

¹¹²⁰ İki dirhem *amido* (nişasta) ve bu ilacın hukne (*clistero*) olacağı tercüme edilmemiştir (Auda, 1660, s. 102).

[246] **Onun gibi diğeri:**¹¹²¹ Beşer dirhem kârabâ,¹¹²² yılan kanı,¹¹²³ akik taşı,¹¹²⁴ kırmızı mercan, oğul otu tohumu,¹¹²⁵ menekşe tohumu, mühürlü pastil,¹¹²⁶ dört adet servi kozalağı, yarım okka tarçın, yarımşar okka kireçlenmiş yengeç,¹¹²⁷ kireçlenmiş istiridye alıp döşeme taşı üzerinde hepsini iyice öğüt. Ardından ihtiyaç için kendinde sakla ve iki dirhem ölçüsünde bundan ver. Hangi bölgede olursa olsun bütün kan akıntısı türleri için çok faydalıdır. Çok kez denenmiştir.¹¹²⁸

[247] **Onun gibi acayip olan diğeri:**¹¹²⁹ Şu şekilde yapman gerekmektedir: Hasta kişiyi al ve kıyafetlerini çıkarıp denize at. Ardından [hasta], mide ağzının sınırına kadar [suyun] içine dalsın ve tam yarım saat kalsın. Bu işlemi hastaya üç kez uygula. Eğer deniz sana uzaksa bunu evde tuzlu su içerisinde yap. Böylece bu da uygulanan kişiye aynısını yapar. Faydalı bir tedavidir ve birçok insanda denenmiştir. Bitti.

[248] **Dışarı çıkmış bağırsağı düzeltmek için ilaç:**¹¹³⁰ Yeşil incir köklerini¹¹³¹ alıp doğal suda kaynat ve [kaynadıktan sonra] akşama kadar bırak. Ardından süz ve sabah-akşam hastaya bunu içir. Sonra biraz eşit miktarda mastika [ve] kireçlenmiş geyik boynuzu serp.¹¹³² Böylece hemen kurtulur.¹¹³³

¹¹²¹ BCMS: “*Polvere per il flusso, mirabile*” [Akıntı için harika toz].

¹¹²² BCMS: *Carabe* (kehribar).

¹¹²³ BCMS: *Sangue di drago* (Ejderha kanı).

¹¹²⁴ BCMS: *Pietra hematite* (Kan taşı). Mütercim akik taşı (حجر عقيق / حديد) olarak tercüme etmiştir.

¹¹²⁵ Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS’deki *seme di porcelanna* (*Portulaca oleracea* L./Semizotu tohumu), *di piantagine* (*Plantago major* L./Sinir otu tohumu) ve *di viole mambole* (*Viola odorata* L./Kokulu menekşe tohumu), *radiche di tormentilla* (*Potentilla erecta* L./Beşparmak otu kökleri) tercüme edilmemiştir. Ayrıca ölçüler ikişer okka olarak belirtilmiştir.

¹¹²⁶ BCMS: *Terra sigillata* (Mühürlü toprak, Limni toprağı).

¹¹²⁷ Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS’deki kitabın üçüncü bölümünde anlatılan Mars safranı (*Croco di Marte*/demir oksit) ve yakılmış talk (*talco abbrugiato*) tercüme edilmemiştir.

¹¹²⁸ BCMS’de kan akıntılarının isimleri ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Bu akıntılar dizanteri, lenteria, burun kanı, beyaz ve kırmızı renkli vajinal akıntılar için geçerli olduğu, iki veya üç defa kullanıldığında etki ettiği ve bizzat Auda tarafından denendiği kaydedilmiştir (Auda, 1660, s. 103).

¹¹²⁹ BCMS: “*Un altro rimedio meraviglioso*” [Diğer bir harika ilaç] (Auda, 1660, s. 103).

¹¹³⁰ BCMS: “*Rimedio per rimetter il budello uscito fuori*” [Dışarı çıkmış bağırsağı tekrar koymak için ilaç] (Auda, 1660, s. 103).

¹¹³¹ BCMS: *Fron di fico fresche* (incirin taze yapraklı dalları). Mütercim kökleri (عروق / جذم) olarak tercüme etmiştir.

¹¹³² *Pece greca* (Kolofan) tercüme edilmemiştir.

¹¹³³ İncir yaprakları ile hazırlanan kaynatmanın sabah akşam bölgeye serpileceği ve hemen kişinin iyileşeceği belirtilmiş; alternatif olarak keçi sütüyle bağırsakların yıkanacağı ve ardından da üzerine eşit miktardaki geyik boynuzu, mastika ve kolafandan yapılmış tozun konulacağı ve bunu kanıtlanmış olduğu ifade edilmiştir (Auda, 1660, s. 103).

[249] [Zehirli hayvan tarafından] ısırılmış ve sokulmuş kişi için ilaç:¹¹³⁴ *Sukûkrân*¹¹³⁵ alıp ez ve bundan yakı yap. Yaranın üzerine koyup her kısa zamanda değiştir ve yılanmış şarap ile birlikte yoğur.¹¹³⁶

[250] Onun gibi diğeri:¹¹³⁷ Bir dirhem kunduz yağı, iki dirhem *sukûkrân*¹¹³⁸ al ve artırılmış balla birlikte yoğurup macun yap. Hastaya her defasında şarap ile birlikte bir buçuk dirhem bundan ver; bitti.¹¹³⁹

[251] Onun gibi diğeri:¹¹⁴⁰ Birer dirhem uzun ve yuvarlak hatmi,¹¹⁴¹ mürver,¹¹⁴² bir dirhem ısırgan otu,¹¹⁴³ yarım okka kunduz yağı alırsın. Ardından bunlara bal koyup macun yap ve iyi yılanmış şarap¹¹⁴⁴ ile birlikte sadece iki dirhem bundan ver.

[252] Onun gibi diğeri:¹¹⁴⁵ *Şemsiyye* usaresi¹¹⁴⁶ ve keza aynı miktarda *batârik* mürri¹¹⁴⁷ alıp sür. Denenmiştir ve çok faydalıdır.¹¹⁴⁸

¹¹³⁴ BCMS: “*Rimedio a chi fosse morsicato da vipere ò scorpioni ò altri animali venelosi*” [Zehirli yılan veya akrep ya da diğer zehirli hayvanlar tarafından sokulan kişi için ilaç] (Auda, 1660, s. 104).

¹¹³⁵ BCMS: *Frondi di frassino* (*Fraxinus* L./Dişbudak dalları). Mütercim bir sonraki tarifte *scordion* (*Teucrium scordium* L./Susarmısağı) için de kullandığı “سکوران/حصصان” sözcüğünü kullanmıştır

¹¹³⁶ BCMS’de kişi eğer akrep tarafından sokulmuş ise yaş veya kuru yarpuz (*Puleggio*, *Mentha Pulegium* L./Yarpuz) alıp ezilmesi ve ardından da iyi şarap ile yakı yapılması istenmektedir (Auda, 1660, s. 104).

¹¹³⁷ BCMS: “*Al morso di scorpioni, e leva il tremore nelle febri maligne*” [Kötücül ateşte titremeyi gidermek ve akrep sokması hakkında] (Auda, 1660, s. 104).

¹¹³⁸ BCMS: *Scordion* (*Teucrium scordium* L./Susarmısağı).

¹¹³⁹ Bir buçuk dirhem *costo* (*Costus* L.) ve bir dirhem zencefil (*zenzero*) tercüme edilmemiştir.

¹¹⁴⁰ BCMS: “*Un altro rimedio al morso di scorpioni*” [Akrep sokmasında diğer bir ilaç] (Auda, 1660, s. 104).

¹¹⁴¹ BCMS: *Aristolochia longa* (*Aristolochia longa* L./Uzun zeravent) e *tonda* (*Aristolochia rotunda* L./Yuvarlak zeravent otu).

¹¹⁴² BCMS: *Cimino* (*Cuminum cyminum* L./Acemkimyonu). Garşûnî metindeki “حلاصل/بيلسان” sözcüğü mürver (*Sambucus* L.) için kullanılmaktadır.

¹¹⁴³ BCMS: İkişer dirhem *assa faetida* (*Ferula assa-foetida* L./Şeytanteresi ve diğer türlerin kökünden elde edilen zamlı reçine), *carvi* (*Carum carvi* L./Kimyon), *seme di ruta* (*Ruta graveolens* L./Sedef otu tohumu).

¹¹⁴⁴ BCMS: *Decotto di gentiana nel vino* (Şarap içinde kaynatılmış *Gentiana lutea* L./Centiyane).

¹¹⁴⁵ BCMS: “*Rimedio all’Erisipila*” [Erizipel/Yılancık hastalığı için ilaç] (Auda, 1660, ss. 104-105).

¹¹⁴⁶ BCMS: *Sugo di linaria* (*Linaria vulgaris* Mill. /Nevruz otu usaresi).

¹¹⁴⁷ BCMS: *Sugo di pimpinella* (*Sanguisorba minor* L./Çayırduğmesi usaresi).

¹¹⁴⁸ Yazar ayrıca bir tarif daha vermektedir. *Sempreviva maggiore* (*Sempervivum tectorum* L./Herdemtaze) e *crespigna* (*Crespino*, *Berberis vulgaris* L./Kızıl karamuk ve *Sonchus* L./Eşekgevreği türleri için kullanılmaktadır) alınır ve usaresi çıkarılır. Ardından yumurta beyazıyla karıştırılır ve bununla ıslatılan bir bez parçası ile hastalık bölgesine uygulanır. Her *miserere*’de (yaklaşık beş veya altı dakika) değiştirilir, on ya da on iki defa yapılır ve yazar bunun kanıtlandığını belirtmektedir. Auda ayrıca başka bir ilaç uygulamadan önce Erizepele (Yılancık hastalığı) gümüş ile dokunmanın eski hâline dönmesini sağlayacağını iddia etmektedir (Auda, 1660, ss. 104-105).

[253] **Onun gibi diğeri:**¹¹⁴⁹ Dört okka beyaz cıva¹¹⁵⁰ [ve] kereviz kökleri,¹¹⁵¹ yarım okka kiltermeni,¹¹⁵² bir dirhem safran alıp hepsini iyice karıştır. Ardından üç okka saf su ile iyice arınana kadar kaynat. Kullanmak istediğinde biraz bundan alıp gül suyu ile karıştır ve ağrının üzerine koy. Ardından ağrı hemen diner ve hasta kurtulur.¹¹⁵³

[254] **Soğuk balgama faydalı ilaç:**¹¹⁵⁴ Altı okka koyun otu¹¹⁵⁵ alıp saf suyla kaynat ve süz. Ardından yatarken ılık olarak bir bardak bundan ver. Sonrasında hastayı iyice ört ve bu [işlemi] üç defa yap.¹¹⁵⁶

[255] **Aynı şekilde diğeri:**¹¹⁵⁷ Üç libra arıtılmış karnabahar çiçeği usaresi¹¹⁵⁸ [ve] iki libra bal alıp hafif ateş üzerinde iyice pişir. Ardından sabah-akşam sadece ceviz kadar bundan ver. Böylece hasta hemen kurtulur.

[256] **Sinirler için ilaç:**¹¹⁵⁹ Kereviz kökü,¹¹⁶⁰ atın iç yağı her birinden bir buçuk libra, dört okka doğal yağ alıp hepsini iyice ez ve ince cam kabın içine koy. Ardından bir avuç buğday unu hamuru ile hepsini ört ve yaklaşık bir gece tandırın içine koy, sonrasında da iyice süz. Bu durum için çok faydalıdır.¹¹⁶¹

[257] **Onun gibi diğeri:**¹¹⁶² Üç okka düğümlenmiş *keffif*,¹¹⁶³ iki okka düğümlenmiş tatlı

¹¹⁴⁹ BCMS: “*Pietra contra l’eresipele*” [Erizipele (Yılancık hastalığı) karşı taş] (Auda, 1660, s. 105).

¹¹⁵⁰ BCMS: *Vitriolo bianco* (Beyaz vitriyol/çinko sülfat/ZnSO₄).

¹¹⁵¹ BCMS’de yer almamaktadır. Diğer yandan dörder okka *cerusa* (üstübeç/kurşun karbonat/PbCO₃) ve *alume di rocca* (şap taşı) tercüme edilmemiştir.

¹¹⁵² BCMS: *Bolo armeno* (kiltermeni). Mütercim çeviri boyunca kiltermeni için *hrml toprağı* veya *hrml* sözcüklerini kullanmaktadır. Arapçada *harmel* (حرملة) üzerlik (*Peganum harmala* L.) için kullanılmaktadır (Bedevian, 1994, s. 144).

¹¹⁵³ Auda iltihaplı bölgeye uygulandıktan sonra kişinin faydayı hissedeceğini ve denenmiş en büyük ilaç olduğunu belirtmektedir (Auda, 1660, s. 105).

¹¹⁵⁴ BCMS: “*Rimdio mirabile per catarro freddo*” [Soğuk nezle için mucizevi ilaç] (Auda, 1660, s. 105).

¹¹⁵⁵ BCMS: İki avuç *marrubio bianco* (*Marrubium vulgare* L./ Boz otu).

¹¹⁵⁶ Hastaya iki üç defa bu işlemi uygulandığında iyileşeceği belirtilmiştir (Auda, 1660, s. 105).

¹¹⁵⁷ BCMS: “*All’istesso male*” [Aynı hastalık hakkında] (Auda, 1660, s. 105).

¹¹⁵⁸ BCMS: *Sugo di cauli purificato* (Arıtılmış *Brassica* türleri, lahana usaresi).

¹¹⁵⁹ BCMS: “*Rimedio per li nervi ritirati*” [Geri çekilmiş sinirler için ilaç] (Auda, 1660, s. 106).

¹¹⁶⁰ BCMS: Bir libra *radiche di ebuli* (*Sambucus ebulus* L./Cüce mürver otu kökü). Ayrıca at yağı da yarım libra olarak verilmiştir. Mütercim ikisini değiştirerek birer buçuk okka olarak tercüme etmiştir.

¹¹⁶¹ Auda bu ilacın kendisi tarafından çok kez denenip kanıtlandığını ve hemen ağrıları kestiğini belirtmektedir (Auda, 1660, s. 106).

¹¹⁶² BCMS: “*Pane solutiuo per purgar li putti*” [Çocukları arındırmak için çözücü ekmek] (Auda, 1660, s. 106).

¹¹⁶³ BCMS: *Sucche condite* (*Zucche/Cucurbita pepo* L./ baharatlı adi küçük kabak). Bir okka *Gratiola* (*Gratiola officinalis* L./Hüdaverdi otu) tercüme edilmemiştir.

turunç,¹¹⁶⁴ bir libra buğday ununu al ve balla yoğurup somun yap. Sonra fırında bunu pişirip ekmek yap ve hastaya her defasında bir okka ver, fakat büyük adama üç okka [verirsin].¹¹⁶⁵

[258] Nefes darlığı ve astım için ilaç:¹¹⁶⁶ Bir okka ısırgan tohumu alıp iyice öğüt ve dört okka balla beraber yoğur. Ardından eğer hasta küçük ise bir kaşık, büyük ise iki kaşık bundan ver. Bu tür için çok faydalı bir ilaçtır.¹¹⁶⁷

[259] Büyük frengi hastalığı için ilaç:¹¹⁶⁸ Kalınca ezilmiş bir libra peygamber ağacı kabuğunu alıp bakır tencerenin içine koyarsın. Üzerine on dört libra saf su ekleyip bu şekilde yirmi dört saat bırak. Ardından on libra civarı saflaşana kadar iyice kaynat. Sonrasında üç dirhem aloe,¹¹⁶⁹ bir avuç yabani hindiba,¹¹⁷⁰ bir avuç sedef otu¹¹⁷¹ ile karıştırıp yarım saat kaynamaya bırak. Ondan sonra bir okka sinameki yaprağı,¹¹⁷² sekiz okka şeker karıştırıp yarısı eksilip yedi libra kalana kadar tekrar kaynat.¹¹⁷³ Bundan sonra süzüp cam kabın içerisine al ve on iki tane doğu miski ekle; ardından macun olur ve sabah akşam bundan mümkün olduğunca ılık bir şekilde bir bardak [hastaya] ver ve terleyene kadar onu yatağında tut. Yirmi gün boyunca seyrek olacak şekilde her gün hiç yatağından kaldırmadan bu işi yapmaya devam et. Terledikten iki saat sonra sadece kuru şeyler yer ve sırf bu sudan iç.

[Bahsedilen su] türü: Parçalanmış peygamber ağacını on libra iyi beyaz şarap içerisine koy. Ağaç bir libra miktarında ve şarap da iyi beyaz olur. Ardından tam bir saat onu kaynatıp on beş libra doğal su ekle ve tekrar yavaş yavaş kaynamaya bırak. Böylece iyi olur. O vakit cam kap içerisine [koyup] nemli bir bölgede muhafaza et ve susadığında hastaya her defasında bundan içir. Bunu uygulayan kimsede ödem ve uyuşukluk olmaz;

¹¹⁶⁴ BCMS: *Merangoli conditi* (*Melangoli*/ baharatlı turunçlar). Bunların hepsinin ezileceği belirtilmiştir.

¹¹⁶⁵ Ödemi temizlediği ve kurtçukları öldürdüğü belirtilmiştir (Auda, 1660, s.106).

¹¹⁶⁶ BCMS: “*Rimedio per li putti, che per troppa graszezza no ponno respirare*” [Aşırı şişmanlıktan nefes alamayan çocuklar için ilaç] (Auda, 1660, s. 106).

¹¹⁶⁷ Auda ayrıca ısırgan tohumunun çok iştah açıcı olduğunu söylemektedir (Auda, 1660, s. 106).

¹¹⁶⁸ BCMS: “*Vero modo per curarsi del mal francese*” [Frengiden iyileşmek için gerçek yöntem] (Auda, 1660, ss. 107-108).

¹¹⁶⁹ BCMS: *Aloe epatico* (*Aloe ferox* Mill.). Diğer yandan iki okka *polipodio quercino* (*Polypodium vulgare* L./Besbaye) tercüme edilmemiştir.

¹¹⁷⁰ BCMS: *Cicoria* (*Cichorium intybus* L /Yabani hindiba).

¹¹⁷¹ BCMS: İki avuç *cardo santo* (*Cnicus benedictus* L./Mübarekdiken).

¹¹⁷² BCMS: *Folicoli di sena* (*Senna alexandrina* Mill./Sinameki folikülü).

¹¹⁷³ BCMS’deki altı dirhem *coloquintida* (*Citrullus colocynthis* L./Acı karpuz), bir okka *epitimo* (*Cuscuta epithimum*/Cinsacı) tercüme edilmemiştir.

asla kendinden geçmez.¹¹⁷⁴ Denenmiştir ve çok faydalıdır.¹¹⁷⁵

[260] Onun gibi diğeri:¹¹⁷⁶ Bir buçuk okka sinameki yaprağı, birer okka peygamber ağacı kabuğu, sasafras, bir libra arıtılmış bal¹¹⁷⁷ alırsın ve bunlar aşamasına göre macun olur.¹¹⁷⁸ Arından bir gün arayla sabahları iki dirhem bundan ver, ondan sonra [hasta] iki saat bir şey yiyip içmez. Yatağında kalmasa da sorun olmaz, yiyeceklerine dikkat etmesi yeter.¹¹⁷⁹

[261] Onun gibi hapların yapımı:¹¹⁸⁰ Ekşi limon usaresinde öldürülmüş cıvayı¹¹⁸¹ alırsın. Sonra altı dirhem ada çayı usaresi, beş dirhem aloe,¹¹⁸² üç dirhem saf ravent, yarımşar dirhem tarçın, sandallar,¹¹⁸³ sasafras,¹¹⁸⁴ misk [ve] kaynamış arıtılmış balı¹¹⁸⁵ alırsın.¹¹⁸⁶ Ondan sonra ahşap bir kapta yoğurup bundan haplar yap ve ihtiyaç için sakla. Bunlar arındırıcı faydalardır, hatta frengi hastalığı için de [faydalıdır], uzak olsa bile.¹¹⁸⁷

[262] Yine onun gibi diğer haplar:¹¹⁸⁸ Birer dirhem doğu sinamekisi, tartar tuzu,¹¹⁸⁹

¹¹⁷⁴ İtalyanca metinde bu bölüm yer almamaktadır.

¹¹⁷⁵ Auda, bu ilacı Monsu Viani adındaki tıp sanatını icra eden usta bir Fransız hekimin yaptığını, bu ilacı kullanan otuzdan fazla kişinin iyileştiğine şahid olduğunu ve tarifi o ülkelerde sanatı öğrendiği sırada yaptığını söylemektedir. Deneyimledikten sonra kopyasını alıp başkalarında kullandığını, onların da iyileştiğini belirtmektedir (Auda, 1660, ss. 107-108).

¹¹⁷⁶ BCMS: “*Elettuario per il ma Francese*” [Frengi için macun] (Auda, 1660, s. 108).

¹¹⁷⁷ BCMS: *Miele in decotto di china espumato* (*Smilax china* L./Çöpçini kaynatması içerisinde köpüğü alınmış bal).

¹¹⁷⁸ BCMS’deki altı dirhem *hermodattili* (Başta *Colchicum autumnale* L. olmak üzere *Colchicum*/acı çiğdem türleri ve bazen de *Iris tuberosa* L./Karakulak süseni için kullanılmaktadır.) ve altı dirhem *turbiti* (*Convolvulus turpethum* L./Türbit) tercüme edilmemiştir.

¹¹⁷⁹ BCMS’deki yarım okka *salsa pariglia* (*Smilax ornata* Lem./Saparna) tercüme edilmemiştir. Diğer yandan Auda bu ilacın yatakta kalamayacak kadar büyük işleri olan kişiler için olduğunu söylemektedir (Auda, 1660, s. 108).

¹¹⁸⁰ BCMS: “*Pilule all’istesso mal Francese*” [Aynı frengi hastalığı için haplar] (Auda, 1660, s. 108).

¹¹⁸¹ Önce limon usaresinde öldürüldüğü (*estinto*) ve sonra da ada çayı usaresinde beslendiği (*nutrito*) ifade edilmiştir.

¹¹⁸² BCMS: *Aloe succotrino* (*Aloe succotrino* Lam./Sokotra aloesi).

¹¹⁸³ BCMS: *Sandali citrini* (Sarı sandal ağacı?).

¹¹⁸⁴ BCMS: *Sassofrasso* (Sasafras).

¹¹⁸⁵ BCMS: *Miele dispumato in decotto di legno guaiaco* (*Guaiacum officinale* L./Peygamber ağacı kaynatmasında köpüğü alınmış bal).

¹¹⁸⁶ BCMS’de yer alan *salsa pariglia* (*Smilax ornata* Lem./Saparna), *storace calamita* (*Styrax officinalis* L./Ayıfındığı sakızı), *macis* (küçük Hindistan cevizi baharatı) ve *diagridio* (*Diagridium/Convolvulus scammonia* L./Mahmude’den hazırlanan toz) tercüme edilmemiştir.

¹¹⁸⁷ İtalyanca metinde uzak olmasıyla ilgili bir ifade yer almamaktadır. Auda bu hapların Fransa Kralı’nın doktoru tarafından başarılı bir şekilde yapıldığını söylemektedir.

¹¹⁸⁸ BCMS: “*Pillule per il mal Francese*” [Frengi hastalığı için haplar] (Auda, 1660, s. 109).

¹¹⁸⁹ BCMS: *Cremor di tartaro* (Krem tartar).

ravent, aloe,¹¹⁹⁰ yarım okka iyi tiryak,¹¹⁹¹ üç dirhem mastika hapı alıp hepsini ez ve kestere şurubuyla yoğur. Eğer kestere yoksa karabaş lavanta otu [şurubu] al. Bunlardan yarım dirhem ölçüsünde haplar yap ve bu haplardan sadece bir dirhem [hastaya] ver.¹¹⁹²

[263] Onun gibi diğeri:¹¹⁹³ İki okka kırmızı lübân,¹¹⁹⁴ iki dirhem erkek buhur [alıp] ezdikten sonra hepsini birlikte kaynat. Ardından üç kısma ayır ve hastaya müşhil verdikten sonra sabah bunun üzerinde üç defa [hastaya] buhar aldır. Ancak hasta sakın hava almasın. Eğer soğuksa o zaman sadece ateşin üzerinde buhar aldır.¹¹⁹⁵

[264] Burun deliği sivilceleri için ilaç:¹¹⁹⁶ Koyun otu suyunda¹¹⁹⁷ demlendirilmiş aloe, üç dirhem mercanköşk suyu,¹¹⁹⁸ iki dirhem mür, yarımşar dirhem ham antimon, Hint tutyâsı, ikişer okka sarı kantaron yağı, gül yağı, bir okka arıtılmış bal¹¹⁹⁹ [alıp] hepsini birlikte kaynat. Kaynama bitince bir dirhem bâzehir,¹²⁰⁰ beş tane misk koy ve merhem yapıp sür. Üzerine de yakı koy. Faydalı ve acayıptır.¹²⁰¹

¹¹⁹⁰ BCMS: *Aloe epatico* (*Aloe ferox* Mill.).

¹¹⁹¹ Tiryak'ın iyi olduğu mütercim tarafından eklenmiştir ve ölçüsü BCMS'de yarım okka olarak verilmiştir.. Diğer yandan iki skropulo *diagridio* (*Convolvulus scammonia* L./Mahmude'den hazırlanan toz), yarımşar dirhem *polipodio quercino* (*Polypodium vulgare* L./Besbaye) ve *epitimo* (*Cuscuta epithymum*/Cinsaçı), ikişer dirhem *radiche di elleboro nero* (*Helleborus niger* L./Kara çöpleme kökü), *turbiti* (*Convolvulus turpethum* L./Türbit), *mirobalani citrini* (*Terminalia citrina roxb. ex. fleming.*/Sarı halile), *emblici* (*Phyllanthus emblica* L./Amla meyveleri), ikişer scrop. *polvere di gentiana* (*Gentiana lutea* L./Centiyane tozu), *dittamo cretico* (*Origanum dictamnus* L./Girit kekiği) ve yarım dirhem *sassafrasso* (*Sassafras officinale* L./Sasafras) tercüme edilmemiştir.

¹¹⁹² BCMS'de ölçüler yarım ile bir dirhem arasındır.

¹¹⁹³ BCMS: “*Profumo per il mal Francese mirabile*” [Frengi hastalığı için mucizevi tütsü] (Auda, 1660, s. 109).

¹¹⁹⁴ BCMS: *Cinaprio polverizzato* (toz zincifre, cıva sülfür/HgS).

¹¹⁹⁵ İki dirhem *storace liquida* (*Liquidambar orientalis* Mill./Günlük ağacı reçinesi, sıgla yağı) tercüme edilmemiştir. Auda, hastanın küçük bir iskemleye oturtulup kafası dışarıda kalacak şekilde iyice örtünmesini ve bu tütsünün de bacakların arasına konulmasını istemektedir. Hazırlanan karışıma bir köz parçası atıldıktan sonra hasta bunun dumanı aşağıdan almaya başlar. Yazar harikalığın görüleceğini ve bu hastalık için yeterli olduğunu ifade etmektedir (Auda, 1660, s. 109).

¹¹⁹⁶ BCMS: “*Unguento mirabile per le ulcere del naso*” [Burun ülserleri için mucizevi merhem] (Auda, 1660, ss. 109-110).

¹¹⁹⁷ BCMS: *Acqua di piantagine* (*Plantago major* L./Sinir otu suyu). Mütercim koyun otu (كافور/غافث) kullanmıştır. Aloe'nin ölçüsü ise üç dirhem olarak verilmiştir.

¹¹⁹⁸ Mütercim tarafından eklenmiştir.

¹¹⁹⁹ BCMS: *Mel rosato semplice* (Basit güllü bal).

¹²⁰⁰ BCMS: *Belzoino* (*Styrax* L. türlerinin sakızı, Benzoin). Mütercim bezoar/bâzehir için kullanılan “بازهر/حاجه” sözcüğünü tercih etmiştir.

¹²⁰¹ Birer dirhem *sarcocolla* (*Astragalus sarcocolla*/Anzarot reçinesi), *ireos* (süsen), yarımşar dirhem *cerusa* (üstübeç/kurşun karbonat), *minio* (Minium/Kırmızı kurşun oksit Pb₃O₄), ikişer okka *sugo di draganti* (Kitre usaresi) ve *di pilosella* (*Pilosella officinarum* VailL./Tırnak otu usaresi) tercüme edilmemiştir. Yazar usarelerin bitene kadar yağlarda kaynatılacağını, ardından güllü yağ ve sonunda da ince toz hâline getirilen diğerlerinin ekleneceği belirtilmiştir. Auda bu hastalık için mucizevi ve değerli olduğunu söyler (Auda, 1660, s. 109-110).

[265] **Vücuttaki bitler için faydalı diğer sır:**¹²⁰² Arak alıp bütün bedeni yıka ve sadece onun kokusundan bitler ölür. İstersen cıva koy daha etkili [olur] ve eğer cıva yoksa iki adet yumurta sarısı¹²⁰³ kat. Böylece o vücudu güzelce arındırır ve bütün bitler yok olur.¹²⁰⁴

[Kasılmalar, frengi ve artrit için tartar macunu].¹²⁰⁵

[266] **Boğaz İçin Faydalı İlaç:**¹²⁰⁶ Manda etinden bir parça alıp haşla. Ondan sonra hastanın tam yutabileceği büyüklükte bir parça alıp sağlam bir iple sıkıca bağla. Ardından ver hastaya yutsun. Sonra sen kuvvetlice bunu ipten çek. Böylece boğazda [takılı] duran her şeyi çeker. Çok kez denenmiştir.¹²⁰⁷

[Etten diken ve diğer şeyleri çıkarmak için].¹²⁰⁸

[267] **Onun gibi diğeri:**¹²⁰⁹ Üç libra beyaz şarap, sekiz okka sinameki yaprağı, iki okka anason alıp hepsini ılık bir mekânda yirmi dört saat şarap içerisinde demlendir. Ardından bir libra arıtılmış şeker ilave edip hafif ateş üzerinde şarap tamamen bitene kadar kaynat.¹²¹⁰ Sonra cam kap içerisinde sakla ve sabahları üç kaşık bundan ver. Ardından [hasta] iki saat ya da onu iyi yapana kadar hiçbir şey yiyip içmez.¹²¹¹

¹²⁰² BCMS: “*Per ammazzare li pedocchi per la vita*” [Arak ile bitleri öldürmek için] (Auda, 1660, s. 110).

¹²⁰³ BCMS: *Chiare d’ova* (yumurta beyazı).

¹²⁰⁴ Auda, eğer cıva bilinmiyorsa pantolon kuşağı veya bandının alınıp bahsedilen madde içerisinde ıslatılmasını ve üç parmak genişliğindeki başka bir kuşağa dikilerek çıplak vücutta kemer olarak taşınmasını söylemektedir. Bunu pek çok ihvanın çok kirlenmemek için yaptığını ve yapmak için kolay ve güzel bir sır olup başkasını asla hasta edemeyeceğini söylemektedir (Auda, 1660, s.110).

¹²⁰⁵ BCMS: “*Elettuario diaartaro per li premiti, mal francese, dolori artetici*” (1652 ve 1655 edisyonlarında bulunmamaktadır). Bu tarif tercüme edilmemiştir. Birer buçuk okka *tartaro preparato* (hazırlanmış toz tartar), *sena orientale* (*Senna alexandrina* Mill./Sinameki), birer okka iyi *manna eletta* (seçilmiş menne/Kudret helvası/ *Fraxinus ornus* L.’in gövdesine yapılan yaralamalar ile elde edilen kurutulmuş usaresi), *zuccaro rosso* (kırmızı şeker), birer dirhem *zenzero* (zencefil), *anisi* (anason), *canella* (tarçın), *galanga* (*Alpinia officinarum* /Havlıcan), beş okka gül şurubu (*Siroppo rosato*) ile macun yapılır ve dozu bir badem ölçüsündedir (Auda, 1660, ss.110-111).

¹²⁰⁶ BCMS: “*Rimedio di Galeno per estrarre dalla canna della gola qualche spina ò osso ò altra cosa che fosse attaccata mangiando*” [Yemek yerken takılan diken, kemik ve diğer şeyi yemek borusundan çıkarmak için Galen’in ilacı] (Auda, 1660, s. 111).

¹²⁰⁷ Yazar güçlü bir kusanın da aynı etkiyi yaptığını belirtmektedir (Auda, 1660, s.111).

¹²⁰⁸ BCMS: “*Per estrarre dalla carne spine ò altre cose*”. Bu tarif tercüme edilmemiştir. İstenilen miktarda *polipodio quercino* (*Polypodium vulgare* L./Besbaye) alınır ve *assogna di porco* (Domuz iç yağı) ile ezilir. Yaki yapılıp üzerine uygulanır. Aynısının *farfara* (*Tussilago farfara* L./Öksürük otu) ile de yapılabileceği belirtilmektedir (Auda, 1660, s.111).

¹²⁰⁹ BCMS: “*Per far la passarina solutiva*” [Çözücü kuru üzüm yapmak için] (Auda, 1660, s. 111).

¹²¹⁰ BCMS’deki iki libra *passarina di levante* (Levant kuru üzümü (Ceccarelli, 1598, s. 284) tercüme edilmemiştir.

¹²¹¹ Auda iki veya üç kaşık aç karnına alınacağını ve sorunsuz işleyeceğini söylerken mütercim aldıktan iki saat sonra veya iyi olana kadar bir şey yenilmeyeceğini belirtmektedir (Auda, 1660, ss.111-112).

[268] **Onun gibi diğeri:**¹²¹² Yarımşar okka doğu sinamekisi, tartar tuzu ve julep, yarımşar okka rezene, anason, üç libra artırılmış beyaz şeker alıp hepsini ince toz hâline getir. Bu tozdan iki dirhem [hastaya] ver. Kim olursa olsun, ne zaman olursa olsun gerçekten yararlıdır.¹²¹³

[269] **Onun gibi diğeri:**¹²¹⁴ İki okka sinameki, bir okka tartar tuzu, üç dirhem cevriş,¹²¹⁵ ikişer dirhem anason, rezene, tarçın, bir libra artırılmış şeker alıp yoğur. Her defasında iki dirhem bundan ver. Bitti.¹²¹⁶

[270] **Onun gibi diğeri:**¹²¹⁷ Bir okka sinameki, yarım okka artırılmış ravent, üç dirhem julep, yarım okka tartar, birer buçuk dirhem anason, tarçın, rezene, bir libra artırılmış şekeri alıp yoğur. Her defasında iki dirhem bundan ver.¹²¹⁸

[271] **Onun gibi diğeri:**¹²¹⁹ Bir okka saf sinameki,¹²²⁰ bir dirhem kimyon,¹²²¹ birer dirhem tarçın, tartar [alıp] her şeyi öğüt ve bu basitten her defasında altı dirhem ver.¹²²²

[272] **Onun gibi diğer mürekkep olanı:**¹²²³ Üç okka sinameki, yarımşar okka mürekkep tartar, akide şekeri, üç dirhem mastika,¹²²⁴ bir dirhem tarçını alıp hepsini ince toz hâline

¹²¹² BCMS: “*Diatartaro, il quale è mirabile per purgar ogni sorte d’humore e di ogni tempo*” [Her zaman ve her türden hıltı arındırmak için harika tartar terkihi] (Auda, 1660, s. 112).

¹²¹³ Üç dirhem *diagridio* (*Convolvulus scammonia* L./Mahmude’den hazırlanan toz) tercüme edilmemiştir. Anason ve rezenenin tohumlarının kullanılacağı, malzemelerin hepsinden küçük tekerlek (*Rotelle*) şeklinde ilaçlar yapılacağı ve bu ilacın verilme ölçüsünün ise bir ila iki dirhem arasında olacağı belirtilmiştir. Her zaman her kese faydalı olacağı ifadesi mütercim tarafından eklenmiştir (Auda, 1660, s. 112).

¹²¹⁴ BCMS: “*Un altro modo*” [Diğer bir yöntem] (Auda, 1660, s. 112)..

¹²¹⁵ BCMS: *Diagridio* (*Convolvulus scammonia* L./Mahmudeden hazırlanan toz). Daha önce tercüme edilmemesine rağmen bu defa “*جوارش*” olarak tercüme edilmiştir.

¹²¹⁶ Anason ve rezenenin tohumlarının kullanılacağı, malzemelerin hepsinden küçük tekerlek (*rotelle*) şeklinde ilaçlar yapılacağı belirtilmiştir (Auda, 1660, s. 112).

¹²¹⁷ BCMS: “*In altro modo senza diagridio*” [*Convolvulus scammonia* L./Mahmude’den hazırlanan toz olmadan diğer bir yol] (Auda, 1660, s. 112).

¹²¹⁸ Anason ve rezenenin tohumlarının kullanılacağı, malzemelerin hepsinden küçük tekerlek (*rotelle*) şeklinde ilaçlar yapılacağı belirtilmiştir. Mütercim ravent için ayrıca artırılmış/saf anlamına gelen “*نه/نقي*” sözcüğünü eklemiştir (Auda, 1660, s. 112).

¹²¹⁹ BCMS: “*Polvere solutiva di senna senza scamonea*” [Mahmudesiz çözünür sinameki tozu] (Auda, 1660, ss. 112-113).

¹²²⁰ BCMS: *Foglie di senna* (Sinameki yaprakları).

¹²²¹ Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS’deki üçer dirhem zencefil (*zenzero*), küçük Hindistan cevizi baharatı (*Macis*) tercüme edilmemiştir.

¹²²² Hastaya iki ila altı dirhem aralığındaki bir ölçüde et suyuyla (*brodo*) birlikte verilir (Auda, 1660, s. 112-113).

¹²²³ BCMS: “*Un altro polvere con scamonea*” [Mahmudeli diğer bir tozu] (Auda, 1660, s. 113).

¹²²⁴ Mütercim tarafından eklenmiştir. Diğer yandan üç dirhem küçük Hindistan cevizi baharatı (*Macis*) ile yarım dirhem *diagridio* (*Convolvulus scammonia* L./Mahmude’den hazırlanan toz) tercüme edilmemiştir.

getir. Et suyuyla birlikte her defasında dört dirhem bundan ver.¹²²⁵

[273] Hükümdarlık hapları:¹²²⁶ İlk olarak birer dirhem kimyon, anason, mastika, nane,¹²²⁷ küçük Hindistan cevizi, karanfil, safran, habbe¹²²⁸ ve aloe,¹²²⁹ Frenk kudret helvası, doğu sinamekisi, iki okka ravent alıp hepsini toz hâlinde öğüt. Yeni arıtılmış bal¹²³⁰ ile karıştırıp üçer dirhem ölçüsünde haplar yap. Haftada iki defa bunlardan ver. Bu haplar sağlığı koruyucu haplardır ve sahibi zor hasta olur.¹²³¹

[274] Yine başka haplar:¹²³² Eşit miktarda koyun otu,¹²³³ aloe,¹²³⁴ sandallar¹²³⁵ kestere şurubuyla yoğrulur. Sonra bundan birer kırat ölçüsünde haplar yapıp bu şekilde ver. Ardından bir bardak sıcak et suyu içir, [fakat] çok sıcak olduğu için sakın yazın verme. Bunlar bütün hastalık türleri için iyidir ve bedendeki bütün evhamı temizlerler.¹²³⁶

[275] Onun gibi diğeri:¹²³⁷ Bir libra keskin sirke, bir okka sinameki alıp kaynat. Buna yarım okka Frenk kudret helvası, iki dirhem tarçın ilave et. Sıcak bir yere koy ve ardından da süz. İhtiyaç için kendinde sakla. Bundan yarım okka verirsin. Şüphesiz çok faydalıdır, biteviye [temizleme] yapar.¹²³⁸

¹²²⁵ Et suyu mütercim tarafından eklenmiştir (Auda, 1660, s. 113).

¹²²⁶ BCMS: “*Pilule Imperiali di Paolo Terzo*” [III. Paul’un Hükümdarlık Hapları] (Auda, 1660, s. 113).

¹²²⁷ Mütercim tarafından eklenmiştir.

¹²²⁸ BCMS: *Cubebe* (*Piper cubeba*/Kebabe). Mütercim habbe (حبّة/سحّة) olarak tercüme etmiştir. Diğer yandan birer dirhem *amomo* (Kakule ve zencefil de dâhil olmak üzere *Amomum Roxb.* türü tohumları), *cardamomo* (*Elettaria cardamomum*/Kakule), *zedoaria* (Cedvar), *macis* (Küçük Hindistan cevizi baharatı), *turbiti* (*Convolvulus turpethum* L./Türbit), *agarico trotiscato* (Pastil hâline getirilmiş garikon mantarı), *tutti li mirabolani* (Tüm mirabolanlar; kara halile, sarı halile ve amla meyvesi) tercüme edilmemiştir.

¹²²⁹ BCMS: *Legno aloe* (*Aquilaria* cinsinin reçineli odunu/Ödağacı).

¹²³⁰ BCMS: *Miele rosato* (Güllü bal).

¹²³¹ Dört okka *aloe succotrino* (*Aloe succotrino* Lam./Sokotra aloesi) tercüme edilmemiştir. Yazar ölçülerinin iki veya üç dirhem olacağını, bu hapların yumuşakça arındırdığını belirtmektedir. Sağlığı koruyucu olduğu mütercim tarafından eklenmiştir (Auda, 1660, s. 113).

¹²³² BCMS: “*Altre pilule piu potenti*” [Daha kuvvetli diğer haplar] (Auda, 1660, s. 113).

¹²³³ BCMS: *Agarico trociscato* (Pastil yapılmış garikon mantarı). Mütercim koyun otu (كرفس/فافت) kullanmıştır.

¹²³⁴ BCMS: *Aloe succotrino* (*Aloe succotrino* Lam./Sokotra aloesi).

¹²³⁵ BCMS: *Trocisci alandali* (*Trocisci coloquintida* (*Citrullus colocynthis* L./Acı karpuz) pastilleri (Auda, 1674, s. 125)). Mütercim sandallar (سندال/سندال) olarak tercüme etmiştir.

¹²³⁶ Ölçülerin bir ila iki scropulo arasında olduğu belirtilmiştir. Diğer yandan yazar bedendeki vehimler yerine ödem, dalak ve diğer hastalıkları arındırdığını söylemektedir (Auda, 1660, s. 113).

¹²³⁷ BCMS: “*Aceto solutivo*” [Çözücü sirke] (Auda, 1660, s. 114).

¹²³⁸ İki dirhem *polipodio* (*Polypodium vulgare* L./Besbaye) tercüme edilmemiştir. Diğer yandan maddelerin yirmi dört saat sirkede bekletileceği, hastaya salata (*Insalata*) içerisinde verileceği ve bunun kişiyi yumuşak bir şekilde arındıracağı belirtilmiştir. Diğer yandan yazar dokuz defa değiştirilecek şekilde sirkeye batırılmış *rose damaschine* (*Rosa damascena* Mill./Isparta gülünün) aynı etkiyi yaptığını ancak aşırı gaza neden olduğunu, anason ile düzeltilebileceğini ifade etmektedir (Auda, 1660, s. 114).

[276] **Onun gibi diğeri:**¹²³⁹ Birer libra oğul otu suyu¹²⁴⁰ veya sedef otu suyu¹²⁴¹ ve ısırgan çiçeği¹²⁴² alırsın. [Ardından] on iki yumurta beyazını iyice çırpıp bu parçaların içine koy ve kendinde sakla. Birçok hastalık içindir, [hastada] ateş olsa bile müdebbere suyu gibi bunu içirirsin.¹²⁴³

[277] **Her tür için yeni nefis bir merhem:**¹²⁴⁴ Birer okka arap zamkı,¹²⁴⁵ çam,¹²⁴⁶ ham mum, bir okka turpentin alıp sanatına göre hazırlanmış merhem yap ve İstedğin gibi uygulayıp sür; çok faydalıdır.¹²⁴⁷

[278] **Onun gibi diğeri:**¹²⁴⁸ Bir libra keçi iç yağı, altı adet beyaz *fıstıkyân*,¹²⁴⁹ yarımşar dirhem karanfil, mürver çiçeği,¹²⁵⁰ bir buçuk dirhem tarçın, on adet doğu miski, birer libra halis gül suyu ve çiçeğin suyunu¹²⁵¹ alırsın. Hepsini koyup hafif ateş üzerinde suyu kuruyana kadar kaynat. Böylece bütün vücut hastalıkları için faydalı ve iyi olur.¹²⁵²

¹²³⁹ BCMS: “Acqua aluminosa per le feбри maligne” [Kötü huylu ateş için şaplı su] (Auda, 1660, s. 114).

¹²⁴⁰ BCMS: *Sugo di piantagine (Plantago major L./Sinir otu usaresi)*. Mütercim oğul otu (ترنجان/لانیچل) /*Melissa officinalis L.*) olarak tercüme etmiştir.

¹²⁴¹ BCMS: *Sugo di porcellana (Portulaca oleracea L./Semizotu usaresi)* ve *sugo di agresta* (Koruk suyu). Mütercim sedef otu suyu (سذاب/سذاب/Ruta L.) olarak tercüme etmiştir.

¹²⁴² Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS’deki şap taşı (*alume di rocca*) tercüme edilmemiştir.

¹²⁴³ Auda malzemelerin yumurta beyazı ile karıştırıldıktan sonra *boccia* adı verilen bir imbikte damıtılmasını söylemektedir. Yazar bu suyun ağızdaki ülserler ve kötü sıtma (*febre maligne*) için mucizevi olduğunu; dilin karardığı zamanda üzerine biraz konulduğundan eski hâline döneceğini, uçukları (*herpeti*) iyileştirdiğini ve sayısız faydası olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca mütercimin kullandığı müdebbere suyu? (مء مدبرة/مء مدبرة) BCMS’de bulunmamaktadır (Auda, 1660, s. 114).

¹²⁴⁴ BCMS: “*Ceroto di gomma elemi, il quale guarisce le crepature de’piedi applicato ben caldo, e le socolate delle gaule, e si medicano le scrofole per incarnarle doppo il caustico e mirabile per saldar le ferite e si fa così*” [Sıcak uygulanarak ayak çatlaklarını ve boğaz şişliğini iyileştiren, aşındırıcıdan sonra etlendirmek için sıracayı tedavi eden, yaraları dindirmek için ve böyle yapılan harika elemi zamkı yakısı] (Auda, 1660, s. 114-115).

¹²⁴⁵ BCMS: *Gomma elemi* (elemi zamkı).

¹²⁴⁶ BCMS: *Rasa di pino* (çam reçinesi). Mütercim sadece çam anlamına gelen “سند/صنوبر” sözcüğünü kullanmıştır.

¹²⁴⁷ Turpentinin ölçüsü bir buçuk okka olarak belirtilmiştir. Soğumadan sıcak bir şekilde hastalık yerinin yıkanması istenmekte ve iki üç defadan sonra olacağı belirtilmektedir (Auda, 1660, ss. 114-115).

¹²⁴⁸ BCMS: “*Per far l’unguento pomata ò mantega*” [Pomad veya mantega merhemi yapmak için] (Auda, 1660, s. 115). Teryağı veya hayvan iç yağları ile yapılan merhemler için *pomato* (pomade) ve *mantega* (manteiga) kullanılmaktadır.

¹²⁴⁹ BCMS: *Mel appie bianche* (Beyaz Amasya elması). Mütercimin “سند/سند/سند” sözcüklerini kullanmıştır.

¹²⁵⁰ BCMS: *Fiori di spica (Nardostachys jatamansi (D.Don) DC. (1830)?/Hint Sümbülü veya lavanta çiçeği)*. Mütercim mürver (بيلسان/سند) olarak tercüme etmiştir.

¹²⁵¹ BCMS: *Acqua di melangoli* (Turunc suyu). Mütercim çiçek suyu “سند/سند/سند” olarak tercüme etmiştir.

¹²⁵² İki dirhem *ireos orientale (Iris orientalis Mill./Ankara süseni)*, bir dirhem *acoro (Acorus calamus L./Eğir)*, üçer dirhem *storace calamita (Styrax officinalis L./Ayıfındığı sakızı)*, *belzoino (Styrax L. türlerinden elde edilen reçene)* tercüme edilmemiştir. Yazar tarçın ve karanfillerin elmaların içine konulması, diğer

[279] **Çok faydalı tıp taşı yapımı:**¹²⁵³ Dört okka cıva,¹²⁵⁴ birer okka güherçile, kilermeni, yarım okka arıtılmış tuz¹²⁵⁵ alıp hepsini ince toz hâline getir. Ardından geniş bir tencereye alıp ateş üzerinde kaynat ve üzerini geçene kadar keskin sirke kat. Bu şekilde suyu çekene kadar yavaş yavaş kaynamaya bırak. Böylece bu madde arıtılmış taş gibi olur. Yapımı bu şekildedir, bitti.¹²⁵⁶ **Kullanmak istediğinde:** Bir okka ondan alıp kuruyana kadar müsvedde kâğıt üzerine yay.¹²⁵⁷ Ondan sonra keten parçasını onun suyuyla ıslatıp ağrıyan yerin üzerine koy ve [onun üzerinde de] bu bahsedilen tozdan koy.¹²⁵⁸ **Bil ki** bu sır Fransa tabiplerinden [ve] âlimlerinden biri tarafından yapılmıştır.¹²⁵⁹

[280] **Çok faydalı bir balsam yapımı:**¹²⁶⁰ On dirhem eski doğal yağ, bir libra iyi beyaz şarap alıp şarap tamamen kuruyana kadar kaynat. Sonrasında o yağı büyük sırlanmış güvece koyup üç okka ödağacı, iki okka buhur, bir buçuk libra biberiye çiçeği ilave edip

şeylerin ince bir keten parçası içine bağlanması ve hepsinin su banyosu içerisinde su tamamen tükenene kadar kaynatılmasını istemektedir. Auda pek çok kez yaptığını ve bunun hakiki *manteqha* olduğunu söylemektedir (Auda, 1660, s. 115).

¹²⁵³ BCMS: “*Pietra medicinale che cura molti mali*” [Birçok hastalığı tedavi eden tıp taşı] (Auda, 1660, ss. 115-117).

¹²⁵⁴ BCMS: *Vitriolo* (Vitriyol demir veya bakır sülfat). Mütercim cıva (زئبق / حمض) olarak tercüme etmiştir.

¹²⁵⁵ BCMS: *Sale armoniaco* (nişadır, amonyum klorür). Arapçada nişadır tuzu (ملح النشادر) olarak bilinen madde mütercim tarafından arıtılmış tuz (محض ملح مكرر) olarak tercüme edilmiştir. Diğer yandan birer okka üstübeç (*cerusa*) ve şap taşı (*alume di rocca*) tercüme edilmemiştir.

¹²⁵⁶ Üstübeç ile kilermeninin taş üzerinde un şeklinde öğütülmesi ve ardından da diğer şeylerle birlikte karıştırılarak madde şiştiği için ateşe dayanıklı bir kaba konulması istenmektedir. Maddeyi iki parmak örtecek kadar keskin sirke eklendikten sonra dingin ateşte tüm ıslaklığı gidene kadar kaynatılması, ardından da daha fazla duman çıkmayana kadar yüksek ateş verilip maddenin taş şeklinde kurutulması anlatılmaktadır.

¹²⁵⁷ Taşın suda kaynatılıp müsvedde kâğıt ile filtrelenmesi, tozun kurutulması ve saklanması istenmektedir.

¹²⁵⁸ Bir kişinin apsesi olduğunda, süzülen suyun ısıtılması ve bez parçasının bununla yıkanıp kişinin tahammül edebileceği sıcaklıkta bölgeye uygulanması, eğer yara veya apse kırılmış ise (*Rotta*) o zaman filtrelenen tozun yaranın üzerine serpilmesi, üzerine de ince beyaz keten parçasının konulması belirtilmiştir. Eğer yara eski ise o zaman yarım okka merhem içerisinde bir nohut kadar o tozun karıştırılması gerekmektedir. Auda, bahsedilen suyun uyuza, öd yayılmasına (*Lo spargimento di fiele*), *li morviglioni* (Çocuklarda görülen, parlak yoğun kabarcıkların olduğu çiçek benzeri bir cilt hastalığı) ve diğer tüm yüz lekelerini, püstül ve arpacıkları (*Orzoli*) iyileştirdiği, ilkin açık (*Aperti*) olacıklar ise sabah ve akşam bahsedilen su ile yıkanacağı; *Schirantia* (Bademcik iltihabı), tüm ağız ülserlerini, çürümüş diş etlerini ve dişleri, kanser, *il mal di formica* (*Formica* hastalığı/Nemle) iyileştirdiği, üç gün uygulanacak şekilde kurtçukları öldürdüğü; sabah akşam iki damla kullanarak tüm göz hastalıklarını, kadınların meme çatlaklarını iyi ettiği, eğer şişmişler ise parçaladığını, hülasa diğer merhem ve yakıların tedavi edemediği tüm ülserleri günde üç defa yıkayarak iyileştirdiği, ancak daha önce defalarca anlatıldığı gibi öncesinde bedenin arındırılacağı zira sebep ortadan kalkmadıkça etkinin de ortadan kalkamayacağı (*Nisi removeatur causa non potest removeri effectus*) gibi ayrıntılı ifadeler yer almasına rağmen mütercim tercüme etmemiştir (Auda, 1660, s. 116).

¹²⁵⁹ Bu tarifi bir Fransız cerraha ait olduğu, Auda bahsettiği ülkelerde iken bu tarifi ondan gizlice aldığını itiraf etmektedir. Yazar hekimlik mesleğini icra eden herkese bunu ellerinde bulundurmaları için nasihat ettiğini zira onunla büyük nam ve iyi miktarda para kazanacaklarını söylemektedir (Auda, 1660, s. 117).

¹²⁶⁰ BCMS: “*Balsamo mirabile per ferite e altre infermità come si dirà doppo*” [Sonra anlatılacağı gibi yaralar ve diğer hastalıklar için harika balsam/merhem] (Auda, 1660, ss. 117-118).

güveci iyice kapat. Ardından toprağın altına iki karış göm ve altı ay bırak.¹²⁶¹ Oraya konulması ekim başında ve çıkarılışı da nisan başında olur. Çıkarttıktan sonra güneşe koy ve birer avuç kara üzüm,¹²⁶² ada çayı, biberiye, kestere, ısırgan, üçer dirhem safran, sedef otu, karanfil, küçük Hindistan cevizi, mür, üçer dirhem mastika, yılan kanı gözyaşı,¹²⁶³ yarım okka arap zankı,¹²⁶⁴ yarımşar okka çam ıtırı,¹²⁶⁵ aloe,¹²⁶⁶ çeyrek okka domuz iç yağı, yedi okka sarı mum, her birinden çeyrek okka sarı kantaron ıtırı,¹²⁶⁷ onun çiçeği ve tohumları, yarım dirhem doğu miski ilave et. Hepsini kalınca ezip yağı ekle. Ardından kuruyana kadar hafif ateş üzerinde kaynat ve sonrasında da iyice süz. Ondan sonra bunun her bir librası için altı dirhem balsam¹²⁶⁸ koy. Bahsedilen balsamı bu kitabın üçüncü bölümünde göreceksin. Keza balsâmînâ elması¹²⁶⁹ da kat ve bu şekilde iyi olur. Ağzı iyice kapalı olacak şekilde cam kabın içerisinde sakla. Bu büyük bir hazine ve önemli bir sırdır. Ne kadar yıllanmış olursa o kadar çok yararlı ve kazançlı olur.¹²⁷⁰

[281] Faydası ve aşaması hakkında:¹²⁷¹ Bu iksirin ılık gül şurubuyla (asla soğuk olmayacak) birlikte verilmesi gerektiğini bil; yarım okka ondan üç dirhem balsamdan.¹²⁷²

¹²⁶¹ Beş okka *bdelio* (*Commiphora* (Burseraceae) cinsi ağaçlardan elde edilen sakızlı reçine) tercüme edilmemiştir. Ayrıca güvecin ağzının bir avucun girebileceği kadar büyük olması gerektiği belirtilmiştir. Malzemeler konulduktan sonra güvecin hava almayacak düzeyde kapatılması, nemin girmemesi için de üzerine bir kase konulması istenmektedir. Ayrıca iki kol uzunluğunda toprak altına konulması belirtilmiştir. Mütercim ise iki karış (شبرين/مذبح) olarak tercüme etmiştir.

¹²⁶² BCMS: *Tamaro cioe vite nera* (*Tamus comunis* L./Dövülmüşavrat otu).

¹²⁶³ BCMS: *Sangue di drago in lacrima* (Gözyaşı şeklinde Ejderha kanı).

¹²⁶⁴ BCMS: *Pece greca* (Kolafon).

¹²⁶⁵ BCMS: Dört okka *rasa di pino* (Çam reçinesi). Mütercim ıtır/güzel koku anlamına gelen “حرف/عرف” sözcüğünü kullanmıştır. Diğer yandan *radiche di consolida maggiore* (*Symphytum officinale* L./Karakafesotu kökleri), *millefoglio* (*Achillea millefolium* L./Civanperçemi), *radica di viticella salvatica* (*Clematis viticella* L./yakmuk kökü?), *spico nardo* (*Nardostachys jatamansi*/Hint Sümbülü), *galanga* (*Alpinia officinarum*/Havlıcan), ve bir libra *lingua serpentina* (*Ophioglossum lusitanicum* L./Dilotu) tercüme edilmemiştir.

¹²⁶⁶ BCMS: *Aloe hepatico* (*Aloe ferox* özü).

¹²⁶⁷ BCMS: *Cime d'hipericon con li fiori e semente* (*Hypericum perforatum* L./Çiçeği ve tohumlarıyla birlikte sarı kantaron tepeleri/başları). Mütercim Arapçada baş/tepe için kullanılan “قمة” sözcüğü yerine muhtemelen daha önce kullanılan ıtır/güzel koku anlamına gelen “عرف” sözcüğünün çoğul hâli olarak “عروف” sözcüğünü kullanmıştır.

¹²⁶⁸ BCMS: *Balsamo nero* (Siyah balsam/merhem).

¹²⁶⁹ BCMS: İki libra kırmızı *pomi di balsamina* (*Momordica balsamina* L. ve *Momordica charantia* L. meyvesi, kudret narı).

¹²⁷⁰ Elden ele taşınabilecek kadar büyük ezilen maddeler yağın içine konulur ve su banyosunda otlar kuruyana kadar kaynatılır. Ardından bezle süzülür, siyah balsam eklendikten sonra ekim ayında iki libra iyice kızarmış kudret narı eklenir; ardından hazır olan ilaç iyice kapatılmış kalın cam vazo içerisinde bir hazine gibi saklanır (Auda, 1660, ss. 117-118).

¹²⁷¹ BCMS: “*Le sue virtu col modo di adoprarlo*” [Uygulama yöntemi ile birlikte onun fazileti] (Auda, 1660, ss. 118-119).

¹²⁷² BCMS’de balsamın ölçüsünün yarım okka olduğu belirtilmiştir. Diğer yandan iksirin ölçüsü belirtilmemiştir.

Tam kırk gün boyunca vermeye devam edersin, hangi yara veya acı olursa olsun hiç şüphesiz hasta kurtulur. Keza frengi hastalığı için de faydalıdır.¹²⁷³

[282] Onun gibi diğeri:¹²⁷⁴ İkişer okka altın mürdesenkli gül yağı, gül sirkesi, bir buçuk okka beyaz mum, yarım okka çam ıtrıları,¹²⁷⁵ ikişer dirhem kara zift [ve] beyaz şarap alıp bundan aşamasına göre merhem yap. Ondandır keten üzerine koy. Ardından sabah ve akşam değıştir, böylece ondan şifa bulunur.¹²⁷⁶

[283] Onun gibi diğeri:¹²⁷⁷ Çeyrek okka beyaz mum parçası, çeyrek okka basit zamk,¹²⁷⁸ arıtılmış sedir yağı¹²⁷⁹ alıp hepsini birlikte karıştır. Çok faydalıdır.¹²⁸⁰

[284] Faydalı ve iyileştirici olan suyun niteliğı:¹²⁸¹ İstedigin kadar kükürt yağı suyu al ve cam kabın içine koyup yarısı eksilene kadar kaynat. Ardından onu muhafaza edip kabı iyice kapat. Sonra basit tartar yağı al ve kullanmak istediğinde bunun yarısını ve kükürt yağını alıp birlikte karıştır. Ardından bir okka iyi arak alıp hepsini karıştır ve bundan sür. Çok faydalıdır ve birçok kişide denenmiştir.¹²⁸²

¹²⁷³ Mütercim tüm yara ve acılar olarak özetlemiştir ancak BCMS’de hastalıkların ayrıntılı bilgisi bulunmaktadır. hatasız bir şekilde ödemi olanları (*li hipropici*) ve veremlileri (*li etici*), sürülerek harika bir şekilde peteşiyi (*Le petecchie*) iyileştirdiğı; yaralanmış ve kemik, sinir ve damarları kesilmiş olan kişileri yara kısımlarını birleştirerek sıcak yağ ile yüzeye uygulanacak şekilde kısa sürede başka değışiklik olmaksızın tedavi ettiğı; akşamları buruna sürülerek üşütenleri ve nezleleri iyileştirdiğı; mideye sürülerek iyi hazmettirdiğı; idrar söktürücü olduğı, sürüldüğünde saç bitirdiğı, sakalları siyah olarak muhafaza ettiğı, frijit ağrılarına mucizevi olduğı tercüme edilmemiştir. Diğer yandan mütercim frengiye faydalı olduğunu belirtse de Auda aksine frengi ağrılarının müstesna olduğunu vurgulamıştır. Zira yazara göre bu hastalıktan zorlu ağrılar çıkmakta olduğunu ve ağrıların frengiden veya başkasından gelip gelmediğinin bilinebileceğini belirtmektedir. Auda büyük deneyimleri neticesinde bu balsamsız hareket etmediğini vurgular ve ihtiyaç hâlinde büyük faydasını hissedecekleri için herkesin bunu bulundurmasını tavsiye eder (Auda, 1660, s. 119).

¹²⁷⁴ BCMS: “*Per fare un ceroto per il cauterio*” [Dağlama için yakı yapımı] (Auda, 1660, s. 119)..

¹²⁷⁵ BCMS: *Rasa di pino* (Çam reçinesi). Mütercim ıtır/güzel koku anlamına gelen “حد/عرف” sözcüğünün çoğul hâli olarak “عروف” sözcüğünü kullanmıştır.

¹²⁷⁶ BCMS’de müsvedde kâğıdın (*Carta straccia*) asla kullanılmayacağı, dağlamanın kokuşmaması için bezin temizlenmesinin yeterli olduğı belirtilmiştir (Auda, 1660, s. 119).

¹²⁷⁷ BCMS: “*Pelle (Palle) per il cauterio*” [Dağlama için toplar] (Auda, 1660, s. 119).

¹²⁷⁸ BCMS: Bir parça *gutta gomma* (*Garcinia* L. türlerinden elde edilen sakızlı reçine). Diğer yandan yarım parça *belzoino* (*Styrax* L. türlerinden elde edilen reçine, benzoin) tercüme edilmemiştir.

¹²⁷⁹ BCMS: *Oglio odorato di cedro* veya *di spica* (Hoş kokulu *Cedrus*/Sedir veya hint sümbülü yağı).

¹²⁸⁰ BCMS’de mumun ölçüsü beş parça olarak belirtilmiştir. Güzel kokulu olduğı söylenen bu topların mucizevi bir şekilde arındırığı belirtilmiştir.

¹²⁸¹ BCMS: “*Acqua, che guarisce molte infermità*” [Bir çok hastalığı iyileştiren su] (Auda, 1660, s. 120).

¹²⁸² BCMS’de sadece kükürt yağı (*oglio di solfo*) bulunmaktadır ve su mütercim tarafından eklenmiştir. Bu yağın *campana* adı verilen bir çeşit imbikte yapıldığı; yağın küçük cam ibrik (*Bocchetta piccola di vetro*) içerisine konulup yarısı eksilene kadar buharlaştırılması istenmektedir. Kalan maddenin *ampollina* adı verilen bir kap içerisine konulacağı belirtilmiştir. Tartar yağının ve kükürt yağının ölçüleri bir okka, arak ölçüsü ise çok sararmaması için on okka olarak kaydedilmiştir. Karıştırılan bu maddeler ile yaralar, kangrenler, fistül

[285] **Kadının hamileliği için ilaç:**¹²⁸³ İlk olarak gebreyi¹²⁸⁴ alıp fırında kurutursun. Sonra kart horoz eti suyuyla kaynatıp her sabah kadına içir. Böylece kolaylıkla hemen hamile kalır; faydalı bir şeydir.¹²⁸⁵

[286] **Gizli hastalıklar için diğeri:**¹²⁸⁶ Eşit miktarda ham kükürt, sönmemiş kireç, ham sabun alırsın. Önce biberiye arakı¹²⁸⁷ ve kırmızı şaraplı gül ve servi kozalağı suyu ile birlikte hastalıklı yeri yıka. Sonrasında bu tozu üzerine koy. Acayip fayda bulacaksın ve çok acayip bir sırdır.¹²⁸⁸

[287] **Ağır öksürük için bir diğeri:**¹²⁸⁹ Fesleğen tohumunu,¹²⁹⁰ hıyar tohumunu [ve] onun kabuğunu¹²⁹¹ alırsın. Ondan sonra iyice sütünü çıkarıp pekmez¹²⁹² ile karıştır ve iyice kuruması için hafif ateş üzerine koy. Ardından arap zamlı, yeşil karpuz tohumu içi, yeşil acur tohumu alıp hepsini öğüt ve pekmezle düğümlerle.¹²⁹³ Düğümlendiğinde söylediğimiz gibi çok faydalı olur. Bundan sabah ve akşam yarım okka verilir. İçeceği ise sadece arpa

ve diğer yaraların yıkanacağı, iki üç defadan sonra ise hepsinin iyileşeceği; bunun *il mal di formica* (Formica hastalığı/Nemle) için mucizevi bir sır olduğu; öncesinde kişinin arındırılacağı vurgulanmıştır (Auda, 1660, s. 120).

¹²⁸³ BCMS: “*Segreto bellissimo per fare ingrauidar la donna*” [Kadınları hamile bırakmak için çok güzel sır] (Auda, 1660, s. 120).

¹²⁸⁴ BCMS: *Testicoli di verro* (Domuz testisleri). Testislerin dışı domuzun ilk doğumundan olacağı belirtilmiştir. Gebre (قبار / محار) mütercim tarafından eklenmiştir.

¹²⁸⁵ Auda hastalığının cinsel soğukluktan (*frigidita*) kaynaklanması hâlinde kadının kısa sürede hamile kalacağını ve bunun Demokritos tarafından söylendiğini belirtmektedir (Auda, 1660, s. 120).

¹²⁸⁶ BCMS: “*Segreto meraviglioso per guarire fistole, cancrene, mal morto e bugnoni*” [Fistül, kanser, ölüm hastalığı ve hıyarcıkları iyileştirmek için harika sır] (Auda, 1660, s. 120-121).

¹²⁸⁷ BCMS’de kırmızı şarapta pişirilmiş *mortella* (*Vaccinium myrtillus* L./Yabanmersini), *rosmarino* (biberiye), *noci di cipresso* (servi kozalağı) ve *rose* (gül) kaynatması olduğu belirtilmiştir. Biberiyedeki arak (عرق / حم) mütercim tarafından eklenmiştir.

¹²⁸⁸ Auda bu sırrın diğer tüm sırların üstünde olduğunu ve az kişi tarafından yazıldığını ifade etmektedir.

¹²⁸⁹ BCMS: “*Rimedio mirabile per li frenetici, tosse secca con febre e chi havesse qualche postema nel cervello. Se la frenesia procede da sangue se li cava dalla vena della fronte doppo si facci il seguente rimedio*” [Deliler, ateşli kuru öksürük ve beyinde apse olan için harika ilaç. Eğer delilik kandan geliyorsa alındaki toplar damardan kan alınır, sonra aşağıdaki ilaç yapılır]. Bu tarif 1652 ve 1655 edisyonlarında bulunmamaktadır (Auda, 1660, s. 121).

¹²⁹⁰ BCMS: *Seme di psilio* (*Plantago psyllium* L./Karnıyarık otu tohumu). Mütercim fesleğen (*Ocimum basilicum* L.) anlamına gelen “سحم/حبق” sözcüğünü tercih etmiştir (Löw, 1881, ss. 151-152, 428; Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 103).

¹²⁹¹ BCMS: *Semi di cocomeri cioe peponi* (*Citrullus lanatus*/Karpuz tohumu). Aynı zamanda 16. ve 17. yüzyıllarda *Cucumis Sativus* L./Hıyar için kullanılmaktadır (Mattioli & Dioscorides, 1744, s. 323). Kabuğu ise mütercim tarafından eklenmiştir.

¹²⁹² BCMS: *Mosto cotto* (Pişirilmiş şıra). Mütercim pekmez anlamına gelen “نيس/حمص” sözcüğünü kullanmıştır.

¹²⁹³ Pişirilmiş şıranın ölçüsünün tozdan dört kat daha fazla olacağı belirtilmiştir. Ayrıca, eşit miktardaki *draganti* (Kitre), *cocoze* (*Lagenaria siceraria* (Molina) Standl./Su kabağı tohumu), *cotogni* (ayva tohumu), *althea* (*Althea officinalis* L./Hatmi tohumu), *porcacia* (*Porcàcchia*, *Portulaca oleracea* L./Semiz otu tohumu), *amido* (Nişasta) ve *sandali cetrini* (sarı sandal) tercüme edilmemiştir.

suyudur.¹²⁹⁴ Bu kitabın birinci bölümü tamamlandı. Tek Tanrı’ya sonsuz hamdolsun.

İKİNCİ BÖLÜM

Binbir çeşit faydalı sırrı içerir. İlk olarak bu bölümde su ve de diğerlerinden yapılan doğal mürekkep şeylere yer vermeliyim.

[1] Keskin olması için sütün arıtılması:¹²⁹⁵ İlk olarak iki okka yıkanmış altın mürdesenk [ve] yarım libra keskin sirke alıp temiz bir tencerede iki kere “merhamet et bize ya Allah” miktarınca kaynamaya bırak. Ardından da ateşten indir ve bırak berraklaşsın. Sonra nazıkçe süz [ve] aşağıda [anlatıldığı] gibi [yap]. Ondan sonra yarım libra gül suyu, bir okka güherçile¹²⁹⁶ veya beyaz tuz alıp hepsini karıştır ve bir cam kap içerisine koyup bu şekilde bırak. Kullanmak istediğinde bir ud veya kuş tüyü üzerine alıp onunla yüzünü ve elleri beraber yıka. Çok faydalıdır.¹²⁹⁷

[2] Yine onun gibi faydalı bir su:¹²⁹⁸ On libra doğal arak¹²⁹⁹ alırsın ve buna üçer dirhem buhur, mastika, mür, bâzehir,¹³⁰⁰ arap zamkı, birer¹³⁰¹ okka karanfil, küçük Hindistan cevizi, tatlı badem, on iki tane doğu miski katarsın.¹³⁰² Bunları arakın içine koymadan önce dövmezsın.¹³⁰³ Ondan sonra dövüp hepsini iyice kaynat. Ardından süzüp ihtiyaç için

¹²⁹⁴ BCMS’de bu hastalık için uygun olan nehir yengeçlerinin pişirildiği arpa suyu olarak belirtilmiştir. Yazar yeterli olmadığı takdirde sülüklerin yapıştığını, bunun güvenli ve kanıtlanmış bir ilaç olduğunu ifade etmektedir (Auda, 1660, s. 121).

¹²⁹⁵ BCMS: “*Per fare il latte verginale*” [Bakire süt yapmak için]. Auda, vücudun en asil kısmı olduğu için, kadınların yüzünü güzelleştiren suları yazmaya başlayacağını belirtmektedir (Auda, 1660, ss. 122-123). Bu tarif Cortese tarafından da verilmiştir (Cortese, 1561, s. 84)

¹²⁹⁶ BCMS: *Sal gemma* (kaya tuzu). Mütercim daha önce güherçile için kullandığı “ملح كندري/لحم صبيح” sözcüklerini kullanmıştır.

¹²⁹⁷ Yazar suyun kullanılacağı zaman bahsedilen tuzlu gül suyu ile sirkeyi avucun içine alıp karıştırınca hemen süt gibi beyazlaşacağını ve bununla elleri ve yüzü yıkayınca tüm kirleri ve uçukları gidereceği, onları parlak ve güzel yapacağını belirtmektedir. Ud veya kuş tüyü üzerine alınacağı mütercim tarafından eklenmiştir (Auda, 1660, ss. 122-123).

¹²⁹⁸ BCMS: “*Acqua che fa bianca la faccia*” [Yüzü beyazlatmak için su] (Auda, 1660, s. 123).

¹²⁹⁹ BCMS: *Acqua vita da ongere* (Macar arakı).

¹³⁰⁰ BCMS: *Belzoino* (Benzoin, *Styrax* L. türlerinden elde edilen sakız). Mütercim bâzehir/bezoar anlamına gelen “حارون/بازهر” sözcüğünü kullanmıştır.

¹³⁰¹ BCMS’de üçer okka olarak belirtilmiştir.

¹³⁰² BCMS’deki *pignoli* (çam fıstıkları) tercüme edilmemiştir.

¹³⁰³ BCMS’de arakın içine konulmadan önce hepsinin dövüleceği belirtilmiştir. Tüm maddeler su banyosundaki uzun boyunlu imbik (*boccia col collo longo*) içerisine alınıp tüm madde çıkana kadar kaynatılır.

kendinde sakla. Onunla yüzü yıka, çok faydalıdır.¹³⁰⁴

[3] Yine onun gibi diğeri:¹³⁰⁵ Önce on libra doğal arak alırsın. Onu bir şişe içerisine koyup aşağıda bahsettiklerimizle birlikte karıştır: Bir libra yumuşak ekmek içi, yarım libra *batârik* zamkı,¹³⁰⁶ dört okka beyaz altın mürdesengi,¹³⁰⁷ dört okka tatlı badem alıp hepsini sekiz gün boyunca çözülmeye bırak. Sonrasında saflaşana kadar hafif ateş üzerinde kaynat ve sağlam bir kap içerisinde sakla. Bunu yüze sür ardından hemen çok güzel olur, kişi yaşlı olsa bile.¹³⁰⁸

[4] Yine onun gibi diğeri:¹³⁰⁹ Eşit miktarda ekşi limon suyu [ve] yumurta beyazı alıp iyice çırp. Daha sonra sırlanmış tencere içerisine koyup altını hafif kömür ateşiyle tutuştur ve tereyağı gibi olana kadar değnekle karıştır. Ardından ateşten indir. Kullanmak istediğinde ilk olarak içerisinde kepek kaynayan su ile yüzünü yıka ve iyice kuruduktan sonra bu merhemi yüze sür.¹³¹⁰

[5] Yine onun gibi diğeri:¹³¹¹ Birer avuç bakla çiçeği, karabaş lavanta otu çiçeği,¹³¹² sığır dili¹³¹³ alırsın. Sonrasında içi oyulmuş küçük güvercin yavrusu, yumurta beyazı ve dört okka beyaz tuz, beş okka kâfur alıp hepsini cam kap içerisine koy ve hafif ateşte özü damıtılana kadar kaynat. Ardından altı adet doğu miski ekle ve altı ay güneşte beklet. Eğer yaz mevsimi ise bir ay, [ancak] akşamları dışarıya değil eve koymak şartıyla. Kullanmak istediğinde ilk olarak yüzünü yıkayıp iyice kurula. Ardından keten parçasını bununla ıslat ve az ovacak şekilde yüzün üzerine koy ve çok geçmeden iyice temizle. Çok acayip

¹³⁰⁴ Madde süzildükten sonra cam vazoda saklanır ve berrak olana kadar dinlenmeye bırakılır. Kullanılacağı zaman, yüz güçlü kül suyu ile yıkanıp kurulanır, ardından bu su ile tekrar yıkanır ve kendi kendine kuruması için bırakılır. Auda, bu suyun yüzü parlattığını ve tereyağı gibi yumuşak tuttuğunu; büyük beylere yaraşır bir şey olduğunu ifade eder (Auda, 1660, s. 123).

¹³⁰⁵ BCMS: “*Un altr’acqua per la faccia*” [Yüz için diğer bir su] (Auda, 1660, ss. 123-124).

¹³⁰⁶ BCMS: *Gomma di brugne* (Prugne/Erik sakızı).

¹³⁰⁷ BCMS: *Litargirio d’argento* (Gümüş mürdesengi).

¹³⁰⁸ Su banyosunda damıtılan karışım tüm madde çıkana kadar damıtılmaya devam eder. Yazar bu suyun yüzü tıpkı bir ayna gibi parlak ve güzel yaptığını, Torino’da bir Markiz Hatun (*Signora Marchese*) tarafından kullanıldığını belirtmektedir. Yaşlı olması ile ilgili ifade mütercim tarafından eklenmiştir (Auda, 1660, s. 124).

¹³⁰⁹ BCMS: “*Per far un lustro bellissimo che fa bianca la carne*” [Eti beyazlatan güzel bir parlaticı yapmak için] (Auda, 1660, s. 124).

¹³¹⁰ Cildi parlak ve beyaz yaptığı söylenmektedir.

¹³¹¹ BCMS: “*Acqua che fa bianca e lustra la faccia*” [Yüzü beyaz ve parlak yapan su] (Auda, 1660, ss. 124-125).

¹³¹² BCMS: *Fiori di sambuco* (*Sambucus nigra* L./Mürver çiçekleri). Mütercim Karabaş lavanta otu (*Lavandula stoechas* L.) için kullanılan “ستاخودج/سداجوب” sözcüğünü kullanmıştır. Arapçada mürver (*Sambucus nigra* L.) için “بيلسان/بلسان” sözcüğü kullanılmaktadır (Bedevian, 1994, s. 527).

¹³¹³ BCMS: *Fiori di lingua bovina* (*Anchusa officinalis* L./Sığirdili çiçeği).

olduğunu göreceksin.¹³¹⁴

[6] Yine yüz için onun gibi diğeri:¹³¹⁵ İlk olarak *cabşîn*¹³¹⁶ alıp kızart ve gözenekli ebegümeci otu¹³¹⁷ ile karıştırıp kireçle. Ondan sonra öğütülmüş sarı kükürt al ve aynı şekilde kireçlenen maddeye ekleyip güzelce kurumaya bırak. Eğer kış mevsimi ise cam fırına koyup altı saat beklet ve hepsini ezip kapalı cam kabın içinde nemli bir mekâna koy.¹³¹⁸ Su gibi olana kadar böyle bırak ve öyle olduğunda çok ince bir bez parçası ile süz. Son olarak bundan alıp yüze sür, beyazlık ve parlaklık için çok faydalıdır.¹³¹⁹

[7] Yine onun gibi diğeri:¹³²⁰ Asmasında daha olgunlaşmamış hâlde olacak şekilde istediğin kadar taze üzüm¹³²¹ alıp arıtılmış suda kaynat. Ardından iki libra doğal ballı yumurta beyazı, yarım libra turpentin, bir dirhem bâzehir¹³²² alıp hepsini cam kap içerisine koy ve iyice damıt.¹³²³ Bundan çıkan her libra için dört tane misk koy. Sonrasında tam on gün boyunca güneşte bırak. Bahsettiğimiz durum için iyi ve faydalı olur.¹³²⁴

¹³¹⁴ Cildi incelttiği ve yumuşak tuttuğu belirtilmiştir. Ayrıca güneşte sadece bir ay bekletileceği söylendiği ve altı ay bekletileceği ifadesinin de mütercim tarafından eklendiği anlaşılmıştır (Auda, 1660, ss. 124-125).

¹³¹⁵ BCMS: “*Per fare l’acqua di talco per lustrar la faccia*” [Yüzü parlatmak için talk suyu yapımı] (Auda, 1660, 125-126).

¹³¹⁶ BCMS: Biraz yeşilimsi olan ve *gesso* (alçı taşı) olarak adlandırılan *talco* (talk/Magnezyum metasilikat ve magnezyum silikat karışımı (Eklund, 1975, s. 41)). Yazar bunun köpek balığı (*pesce cane*) derisiyle kazanacağını belirtmiştir.

¹³¹⁷ Mütercim tarafından eklenmiştir.

¹³¹⁸ Eritme potası içerisinde talk ve kükürtten katman oluşturarak en alt ve üst katmanda kükürt olacak şekilde potayı bu maddeler ile doldurulur ve ikinci bölümde yazılı olan hikmet lökü (*Luto di sapienza*) ile pota löklenip bakır telle bağlanır. Kurumaya bırakıldıktan sonra ateş verilir ya da altı saat cam fırına koyulur. Sonrasında talk dövülür ve güzelce elenir; sıcak suyla tuzu gidene kadar yıkanır. Suyu atılır ve kalan madde kurutulur. Tekrar potaya döndürülür ve iki saat cam fırına bırakılır. Sonrasında bir libra kireçlenmiş olan talk ve iki okka *sal armoniaco* alınıp hepsi birlikte dövülür. Sonrasında cam imbik içerisinde hepsi suda çözünene kadar nemli bir yerde bırakılır. Ardından bulanmaması için hızlıca eğim verilerek süzülür zira üstteki su *sal armoniaco*’ya ait iken alttaki su talka aittir ve süt gibi beyazdır.

¹³¹⁹ Yazar yüzü beyazlatmak ve parlatmak için harika olduğunu, bu kutsal suyu yapmak için ondan fazla tarifi elinde bulundurmasına rağmen bir türlü talkın nasıl yakılacağını bulamadığını, ancak Roma’da gözünün önünde bir Felemenk tarafından kendisine gösterildiğinde öğrenip buraya yazdığını söylemektedir. Ayrıca Auda daha sonra bir kitapta bunu yazılı olarak bulduğunu da itiraf eder (Auda, 1660, ss. 125-126).

¹³²⁰ BCMS: “*Acqua odorifera, che fa bianca la faccia e lucida*” [Yüzü beyaz ve berrak yapan kokulu su] (Auda, 1660, s. 126).

¹³²¹ BCMS: *Ova fresche* (taze yumurta). Mütercim üzüm anlamına gelen “*uva*” sözcüğü ile yumurta anlamına gelen “*ova*” sözcüğünü burada karıştırmıştır. Ancak daha sonra bölümde yumurta beyazı olarak düzeltmiştir. Diğer yandan BCMS’de katılaşıp kaynatılan yumurtalar soyulur ve sarısı ile beyazı ayrılıp beyazı saklanır.

¹³²² BCMS: Bir libra *Storace liquida* (Günlük ağacı reçinesi) ve iki okka *belzoino* (Benzoin, *Styrax* L. türlerinden elde edilen sakız). Bir libra gül suyu (*acqua rosa*) ise tercüme edilmemiştir.

¹³²³ Balın ölçüsü sekiz okka olarak belirtilmiştir.

¹³²⁴ Damıtma işlemi su banyosunda yapılmaktadır. Auda, bu suyun bir Markiz (*Signora Marchese*) ve diğer birçok Bey tarafından çok başarılı bir şekilde kullanıldığını ifade eder (Auda, 1660, s. 127).

[8] **Yine onun gibi diğeri:**¹³²⁵ Sekiz libra halis gül suyu, on iki libra birikinti suyu,¹³²⁶ bir dirhem misk, bir dirhem bâzehir¹³²⁷ alırsın. Hepsini iyice damıt ve sonrasında on beş gün boyunca güneşe koy. Böylece iyi, kokulu bir su olmuş olur ve az önce söylediğimiz için de faydalı olur.¹³²⁸

[9] **Yine onun gibi diğeri:**¹³²⁹ Küçük ve semiz olacak şekilde iki adet güvercin alıp tüylerini yol ve içini çıkar. İki libra arak, iki dirhem bâzehir,¹³³⁰ yarım libra buğday unu katıp mermer havanda hepsini döv. Ardından hepsini cam kap içerisine alıp sıcak kül üzerinde damıt. O vakit ondan damıtılanı sakla ve bir dirhem misk, birer okka gül suyu ve çiçek suyu¹³³¹ ilave et. İyice arınana kadar bu şekilde bırak. Kullanmak istediğinde ilk olarak yüzü kepek ve kül özü suyuyla yıkayıp iyice kurut. Ondan sonra sabah akşam o suyla yıka ve bu şekilde yüzün nasıl dönüştüğünü görürsün.¹³³²

[10] **Yine onun gibi diğeri:**¹³³³ İlk olarak on beş libra iyi yıllanmış beyaz şarap, iki libra doğal bal, on adet taze yumurta [ve] iki adet güvercin yavrusu alırsın. Hepsini kalınca ez ve yumurtayı da kabuklarıyla birlikte. Bu malzemeleri şarapla birlikte dört gün beklet. Ardından ondan iki libra elde edecek şekilde damıt ve sonrasında da çok az tartar yağı,¹³³⁴

¹³²⁵ BCMS: “*Un altr’acqua odorifera per la faccia*” [Yüz için diğeri bir kokulu su] (Auda, 1660, ss. 126-127).

¹³²⁶ BCMS: *Acqua di pozzo* (Kuyu suyu). Mütercim birikinti suyu “طاهر ماء جمع” ifadesini tercih etmiştir.

¹³²⁷ BCMS: Bir okka *belzoino* (Benzoin, *Styrax* L. türlerinden elde edilen sakız).

¹³²⁸ Tüm maddelerin cam imbikte su banyosu üzerinde damıtıldığı, duman çıkmaya başladıktan sonra daha fazla damıtılmayacağı, güzelce kapatılmış cam vazoda on beş gün boyunca güneşte bekletileceği; kabın dibinde kalan maddenin daha büyük bir kaba alınıp üzerine yirmi dört libra kuyu suyu ekleneceği ve güneşte bekletileceği, böylece elleri yıkamak için enfes bir suya sahip olunacağı belirtilmektedir (Auda, 1660, ss. 126-127).

¹³²⁹ BCMS: “*Acqua che fa la carne polita, morbida e lustra come un specchio*” [Eti temiz, yumuşak ve ayna gibi parlak yapan su] (Auda, 1660, s. 127).

¹³³⁰ BCMS: Bir okka *belzoino* (Benzoin, *Styrax* L. türlerinden elde edilen sakız).

¹³³¹ BCMS: *Acqua di merangoli* (*Melangolo*, turunç suyu). Ayrıca miskin doğu miski (*muschio di levante*) olduğu belirtilmiştir.

¹³³² Damıtma öncesinde eklenecek olan üç okka şap taşı (*alume di rocca*) tercüme edilmemiştir. Damıtmada ise alıcısı (*recipiente*) ve kapağı/şapkası (*capello*) olan, *orinale* olarak adlandırılan cam bir imbik kullanılmıştır. Sıcak kül üzerinde damıtılan maddeler en son kapak kısmında duman görünmeye başladığında sonlanır ve alıcı kısmında yer alan damıtılmış madde muhafaza edilir. Damıtılmış olan bu maddelere misk, saf gül ve turunç suyu eklenir ve arınmaya bırakılır. Kullanılmak istendiğinde ise kül ve kepekten kül suyu yapılır ve yüz yıkanır kurutulur. Ardından da elde edilen damıtma suyu ile sabah ve akşam yüz yıkanır. Yazar böylece etin güzelleşeceğini ve şaşırtıcı olduğunu; çok sülümen (*solimato*, cıva klorür) ve diğeri pis (*percherie*) şeyleri kullanmadan yapıldığını belirtir (Auda, 1660, s. 127).

¹³³³ BCMS: “*Modo di far un’acqua per conservar la faccia lucidissima e giovanile*” [Yüzü parlak ve genç tutmak için su hazırlama yöntemi] (Auda, 1660, s. 128).

¹³³⁴ BCMS’de ölçüsü iki okka olarak verilmiştir ancak aşırı güçlü/keskin (*Non troppo forte*) olmaması gerektiği vurgulanmıştır.

bir okka gül suyu, bir okka çiçek suyu,¹³³⁵ on adet misk¹³³⁶ ekle. Sabah akşam bununla yıka. Çok faydalı ve muazzamdır.¹³³⁷

[11] Yine onun gibi diğeri:¹³³⁸ Bir dirhem kâfur alıp çok ince öğüt.¹³³⁹ Ardından birer buçuk libra arıtılmış ekşi limon usaresi, gül suyu, *keffîf* suyu¹³⁴⁰ ve bakla çiçeği suyunun içine koy. Ardından da cam kabın içerisinde on beş gün boyunca güneşe koy. Sonra yüzüne uygula zira o çok faydalıdır.¹³⁴¹

[12] Yine onun gibi diğeri:¹³⁴² İki dirhem mür, yarımşar okka buhur, mastika, üçer dirhem tarçın, kalemis miski, bir dirhem kâfur, bir libra yumurta beyazı alırsın.¹³⁴³ [Yumurtayı] iyice çırp ve geri kalanı da ez. Ardından birlikte [karıştırıp] kara tavuk¹³⁴⁴ karnı koy ve yine üç libra keçi sütü de ekle. İyice damıt ve ardından yukarıdaki gibi bundan kullan; çok faydalıdır.¹³⁴⁵

[13] Yine onun gibi diğeri:¹³⁴⁶ Sekizer okka gül suyu, ekşi limon usaresi, iki dirhem kalemis miski,¹³⁴⁷ dört yumurta beyazını alıp karıştır ve birlikte çırp. Ardından sekiz gün boyunca güneşe koy. Ondan sonra bununla yüzünü yıka. Bu da onun gibi çok faydalıdır.¹³⁴⁸

[14] Yine diğeri:¹³⁴⁹ Ekşi kavun usaresi¹³⁵⁰ ve eğer o yoksa onun yerine limon alırsın. İçine

¹³³⁵ BCMS: *Acqua di fiori di merangoli* (Melangolo, turunc çiçeği suyu).

¹³³⁶ BCMS'de miskin gül suyunda çözünmüş olduğu belirtilmiştir.

¹³³⁷ Ellerin ve yüzün bu suyla yıkandığı, kişinin harika şey göreceği belirtilmiştir (Auda, 1660, s. 128).

¹³³⁸ BCMS: “*Un altra Acqua per la faccia*” [Yüz için diğer bir su] (Auda, 1660, s. 128).

¹³³⁹ BCMS'deki bir okka *solimato* (sülümen, cıva klorür) tercüme edilmemiştir.

¹³⁴⁰ BCMS: *Acqua di nenufari* (*Nymphaea alba* L./Nilüfer suyu) ve *di cocozza* (*Lagenaria siceraria* (Molina) Standl./Su kabağı suyu). Mütercim *keffîf* (كفیف/مفف) sözcüğünü kullanmıştır.

¹³⁴¹ Auda bu suyun yüzü güzel, kırmızı ve parlak yaptığını, bu nedenle onu görmek için mucizevi bir şey olduğunu söylemektedir (Auda, 1660, s. 128).

¹³⁴² BCMS: “*Altr'acqua all'istessa*” [Aynısı için diğer su] (Auda, 1660, s. 128).

¹³⁴³ Üç dirhem cedvar (*zedoaria*) ve bir dirhem kâfur (*canfora*) tercüme edilmemiştir. Kalemis miski (زباد/حاج) ise mütercim tarafından eklenmiştir.

¹³⁴⁴ BCMS: *Ventre di gallina pelata* (Yolunmuş tavuk karnı). Siyah tavuk mütercim tarafından eklenmiştir.

¹³⁴⁵ Yazar su banyosunda damıtılan suyun diğerleri gibi uygulanacağı; cildi yumuşattığı, parlattığı ve beyazlattığı için büyük beylere (*Gran Signore*) yaraşır bir şey olduğunu belirtmektedir (Auda, 1660, ss. 128-129).

¹³⁴⁶ BCMS: “*Un altr'acqua che imbianca la faccia, e leva le macchie de moruiglioni*” [Lekeleri gideren ve yüzü beyazlatan diğer bir su].

¹³⁴⁷ BCMS: *Solimato* (sülümen, cıva klorür). Kalemis miski (زباد/حاج) mütercim tarafından eklenmiştir.

¹³⁴⁸ Auda okuyucudan kadınları uyarmasını istemektedir. Zira yazar içerisinde sülümen olan suların zamanla cildi kırıştırdığı, dişleri kararttığı ve nefesi kokuşturduğu hususunda uyarmaktadır.

¹³⁴⁹ BCMS: “*Acqua per levarla ogni sporchezza dalle mani*” [Ellerdeki bütün kirleri çıkarmak için su] (Auda, 1660, s. 129).

¹³⁵⁰ BCMS: *Sugo di merangoli agri* (*Melangoli agri*, ekşi turunc usaresi).

biraz arıtılmış tuz koyup onunla sabah ve akşam ellerini ve yüzünü kurulamadan yıka. Çok faydalıdır.¹³⁵¹

[15] Yine onun gibi diğeri:¹³⁵² Eşit miktarda burçak unu, *lûbiye* unu,¹³⁵³ pirinç unu, arpa unu, tartar tozu alıp hepsini birlikte karıştır.¹³⁵⁴ Onda olduğu gibi bununla yıkarsın.¹³⁵⁵

[16] Misk kokulu sabun yapımı:¹³⁵⁶ İlk olarak istediğin kadar ham sabun¹³⁵⁷ alıp iyice soy ve on gün boyunca gölge bir mekânda kurumaya bırak. Ardından ince ezip ele. Sonra bir okka sandallar,¹³⁵⁸ üç okka un¹³⁵⁹ ekleyip hepsini öğüt ve iyice ele. Beş libra sabun ölçüsünü alıp hepsini beraber karıştır. Onlara iki dirhem gül yağı,¹³⁶⁰ iki dirhem kalemis miski¹³⁶¹ ilave et. Son olarak on tane doğu miski de ekleyip yoğur ve bundan toplar yapip kurumaya bırak. Böylece misk kokulu iyi sabun olur.

[17] Yine onun gibi diğeri:¹³⁶² Üç okka laden, iki okka buhur damlası,¹³⁶³ bir okka bâzehir,¹³⁶⁴ yarımşar okka tarçın,¹³⁶⁵ beyaz sandal,¹³⁶⁶ kırmızı gül, ödağacı, iki buçuk dirhem ham mum, birer kırat amber [ve] misk alırsın. [Bunların] hepsini havanda dövüp elma [şekline getir]. Onu nereye koyarsan tamamen güzel koku olur ve veba zamanında

¹³⁵¹ Yazar hazırlanan suyla ellerin yıkanması ancak kurulanmamasını, bir müddet sonra da berrak su ile yıkamasını ve böylece tüm kirlerin gideceğini, bunun kanıtlandığını ifade etmektedir (Auda, 1660, s. 129).

¹³⁵² BCMS: “*Un altro rimedio all’istesso*” [Aynısı için diğer bir ilaç] (Auda, 1660, ss. 129-130).

¹³⁵³ BCMS: *Farina di lupini* (*Lupinus albus* L./Termiye unu). Mütercim “لوبيّة/لحمّة” sözcüğünü kullanmıştır.

¹³⁵⁴ BCMS’deki *farina d’amido* (*Typha* L. tanelerinden elde edilen un veya mısır/nişasta unu), *di fascioli* (*fagiolo*/fasulye unu), *polvere di ireos* (*Iris germanica* L./Süsen tozu), *draganti* (kitre) tercüme edilmemiştir.

¹³⁵⁵ Ellerin bununla yıkanacağı ve temiz olacağı belirtilmektedir (Auda, 1660, ss. 129-130).

¹³⁵⁶ BCMS: “*Per fare saponette muschiate*” [Miskli sabun yapmak için] (Auda, 1660, s. 130). Aynı tarif Alesso Piemontese tarafından da verilmiştir (1555, s. 112).

¹³⁵⁷ BCMS: *Sapone Gaetano* (Gaeta sabunu).

¹³⁵⁸ BCMS: Bir buçuk okka *sandali cetrini* (sarı sandallar). İki okka *ireos orientale* (*Iris orientalis* L./Ankara süseni), iki okka *macaleppo* (*Macalepo*/*Prunus mahaleb*/*Cerasus mahaleb* (L.) Mill./Mahlep) tercüme edilmemiştir.

¹³⁵⁹ BCMS: *Farina d’amido* (*Typha* L./Saz tanelerinden elde edilen un veya mısır/nişasta unu).

¹³⁶⁰ BCMS: *Oglio di spica odorata* (Kokulu *Nardostachys jatamansi*/Hint sümbülü yağı). Mütercim gül yağı (زيت الورد) kullanmıştır.

¹³⁶¹ Mütercim tarafından eklenmiştir.

¹³⁶² BCMS: “*Per fare un pomo odorifero*” [Kokulu elma yapmak için] (Auda, 1660, s. 130).

¹³⁶³ BCMS: *Storace in lagrima* (*Styrax officinalis* L./Gözyaşı şeklinde Ayıfındığı sakızı, günlük). Arapçada bunun için “لبنى” kullanılmasına rağmen mütercim buhur, tütsü anlamına gelen “حجّة/بخور” sözcüğünü kullanmıştır.

¹³⁶⁴ MKHBA: بيازهر/bâzehir. BCMS: “*belzoino/benzoin/aselbent*“. Mütercim burada benzoin/aselbent yerine “bâzehir” sözcüğünü kullanmıştır.

¹³⁶⁵ BCMS: *Garafole* [karanfiller].

¹³⁶⁶ BCMS: *Sandali bianchi* (*Santalum album* L./beyaz sandal ağacı) e *cetrini* (sarı sandallar.).

faydalıdır.¹³⁶⁷

[18] Yine onun gibi diğeri:¹³⁶⁸ Birer okka buhur damlası,¹³⁶⁹ bâzehir,¹³⁷⁰ bir okka ödağacı, iki dirhem taze karanfil, üç dirhem laden alıp hepsini öğüt ve bir araya koyup çiçek suyu¹³⁷¹ kat. [Ardından] bakır kaşık alıp ateş üzerinde iyice çırp. Ondan sonra bundan pastil yap, çok faydalıdır. İspanya sabunu¹³⁷² olarak adlandırılır.¹³⁷³

[19] Onun gibi diğeri:¹³⁷⁴ Birer okka gül renkli taş,¹³⁷⁵ bâzehir,¹³⁷⁶ ödağacı, bir okka ‘arîş kömürü,¹³⁷⁷ birer dirhem karanfil [ve] küçük Hindistan cevizi, altı tane misk, iki dirhem kalemis miski¹³⁷⁸ [ve] bir dirhem¹³⁷⁹ tarçın alıp gül suyu ile yoğurup [pastil yap] ve ihtiyaç için sakla.

[20] Misk kokulu buhur:¹³⁸⁰ İki dirhem küçük Hindistan cevizi, bir dirhem karanfil, bir dirhem tarçın, birer dirhem bâzehir [ve] kalemis miski, yeterli miktarda gül suyu, çiçek suyu,¹³⁸¹ dört adet misk alıp hepsini ateş közü üzerinde yavaş yavaş kaynamaya bırak.

¹³⁶⁷ İki buçuk dirhem *Storace liquida* (Liquidambar orientalis Mill./Günlük ağacı reçinesi, sığla yağı) ve yarım okka *ciperi/cipero* (*Cyperus rotundus* L./Topalak veya *Cyperus longus* L./Karatopalak) tercüme edilmemiştir. Ayrıca havanın metal, havan tokmağının ise sıcak demir olduğu belirtilmiştir. Elmanın birçok yerine delik açıldığında iyi koktuğu söylenmiştir.

¹³⁶⁸ BCMS: “*Per fare pastiglia di Spagna*” [İspanya pastili yapmak için] (Auda, 1660, s. 131).

¹³⁶⁹ Üç okka “*storace in lagrima* (*Styrax officinalis* L./Gözyaşı seklinde Ayıfındığı sakızı, günlük).

¹³⁷⁰ BCMS: Üç okka *belzoino amandolato* (Bademli benzoin/aselbent).

¹³⁷¹ BCMS: *Un poco di malvasia* (Biraz Malvasia şarabı) ve *un poco d’acqua di merangoli* (*Melangola*, biraz turunc suyu). Auda ayrıca turunc çiçeği suyunda çözünmüş on adet misk tanesini de eklediğini belirtmektedir. Bu kısımlar tercüme edilmemiş olup mütercimin kastettiği çiçek suyu turunc çiçeği suyudur.

¹³⁷² BCMS: “*Pastiglia di Spagna*” [İspanya pastili] (Auda, 1660, s. 131).

¹³⁷³ İki dirhem küçük Hindistan cevizi baharatı (macis) tercüme edilmemiştir. Ayrıca Auda günlük ve aselbent ölçüsü için üç okka, ödağacı için bir buçuk okka vermiştir. Ayrıca maddeler ısıtıldıktan sonra sıcak haldeyken pastil yapılmasını söyler.

¹³⁷⁴ BCMS: “*Un altra pastiglia pure pretiosa*” [Başka değerli bir pastil daha] (Auda, 1660, s. 131).

¹³⁷⁵ BCMS: *Storace calamita* (*Styrax officinalis* L./Ayı fındığı sakızı). Garşûnî metinde “سج حه” olarak tercüme edilmiştir ancak Arapçada “شجر المريم/سطركا/اصطرك/عبر/البنى/مبعة” olarak bilinmektedir (Ibn el-Beithar, 1877, s. 93, 1881, ss. 252, 327, 328, 1883, ss. 228, 350-352; Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 1041).

¹³⁷⁶ BCMS: *belzoino/benzoin/aselbent*.

¹³⁷⁷ BCMS: Bir buçuk okka *carbone di salce* (*salice/salcio/Salix* L./Söğüt kömürü). Garşûnî metinde “سم حه” olarak tercüme edilmiştir ancak Arapçada söğüt için “صفاف” kelimesi kullanılmaktadır (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 895).

¹³⁷⁸ BCMS: *Oglio di spica* (*Nardostachys jatamansi*/Hint sümbülü yağı). Garşûnî metinde misk kedisinden elde edilen kalemis miski anlamına gelen “ح/زباد” sözcüğü kullanılmıştır. Arapçada Hint sümbülü “نردین/هندي سنبل” olarak bilinmektedir (Ibn el-Beithar, 1881, ss. 106, 295).

¹³⁷⁹ BCMS: *dramma una e mezza* [Bir buçuk dirhem].

¹³⁸⁰ BCMS: “*Profumo per Chiese e camere di Signori*” [Kilise ve Beylerin odaları için parfüm, misk] (Auda, 1660, s. 131-132).

¹³⁸¹ BCMS: *Acqua di merangoli* (*Melangola*, Turunc suyu). Mütercim çiçek anlamına gelen “زهر/هه” sözcüğü kullanılmıştır.

[Güzel] kokulu olur ve çok faydalıdır.

[21] Onun gibi diğeri:¹³⁸² Üç okka karanfil, birer okka Arap zamkı, ‘*arîş kömürü*’¹³⁸³ alıp hepsini ayrı ayrı ez. Ardından çömlek ya da taş kap içerisinde [bunları] karıştır. Gül suyu ekleyip yoğur ve kuru pastiller yapıp kurumaya bırak. Böylece çok faydalı olur.

[22] Bâzehir yağı:¹³⁸⁴ Bâzehir, laden¹³⁸⁵ alıp hepsini döv. Kumun altında biraz ateş olacak şekilde, kuru kum üzerindeki cam kap içerisine [bunları] koy. [Onların] üzerini bir *kırat*¹³⁸⁶ kaplayacak [şekilde] iyi arak ekleyip on altı saat civarı bu şekilde yavaş yavaş [kaynamaya] bırak. Ardından bundan yağ [ve su] çıkar. [Onları ayrı ayrı saklarsın], hepsi çok faydalıdır.

[23] Yine onun gibi diğeri: Bir libra çiçek suyu¹³⁸⁷ alıp damıtma kabının içine koy ve üzerine arıtılmış gül suyu ilave et. Ardından aynı oradaki gibi, ilk olarak su damlayıp ardından da yağ çıkana kadar hafif ateşli kumun üzerine koy. Rengi değiştiğinde hazır olduğuna bir işarettir.

[24] Tarçın ve karanfil yağı [yapım] yöntemi: Yeterli miktarda karanfil alıp hatmi suyunda¹³⁸⁸ demlendir. Kapalı cam bir kap içinde çok hafif ateşte üç gün boyunca [su banyosunda] bırak. O vakit [bu] ılık [karanfilleri] [su banyosundan] çıkarıp iyice saflaşması için [damıtmaya] bırak. Böylece bundan iyi ve faydalı yağ çıkar. Bitti. Aynı şekilde tarçın yağını da yaparsın.

¹³⁸² BCMS: “*Per fare paternostri di garafoli*” [Karanfil *paternostro* ’ları (kokulu pastil) yapmak için] (Auda, 1660, s. 132).

¹³⁸³ BCMS: *Carbone di salce* (*salice/salcio/Salix L./Söğüt kömürü*). Garşûnî metinde “*فصم حنم*” olarak tercüme edilmiş ancak Arapçada söğüt için “*صفصاف*” kelimesi kullanılmaktadır (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 895).

¹³⁸⁴ BCMS: “*Per fare oglio di belzoino, di storace, e di ladano*” [Aselbent, günlük ve laden yağı yapmak için]. Mütercim bâzehir kullanmıştır.

¹³⁸⁵ BCMS: *Ladano* [Laden].

¹³⁸⁶ BCMS: *Due dita* (İki parmak).

¹³⁸⁷ BCMS: *Belzoino polverizato* (Toz benzoin/aselbent). Mütercim daha önce “*Acqua di merangoli* (*Melangola*, turunç suyu)” için “*ماء زهر*” sözcüklerini kullanılırken bu defa *belzoino polverizato* için kullanmıştır. Ayrıca mütercim genellikle benzoin yerine “*bâzehir*” kelimesini tercih etmiştir. Ancak burada “*merangoli*” için kullandığı “*زهر* /*zehr*/ çiçek” sözcüğünü kullanmıştır. Dolayısıyla diğer bölümlerde de görüldüğü gibi mütercim bilinçli bir şekilde ve isteyerek formüllerde değişiklik yapmıştır.

¹³⁸⁸ BCMS: *Malvasia* (Bir çeşit İtalyan şarabı). Mütercim zaman zaman “*malvasia*” sözcüğünü ebegümeci anlamına gelen “*malva*” ile karıştırıp “*خبيزة*” olarak tercüme etmesine rağmen burada “*ختمية*/hatmi” sözcüğünü tercih etmiştir.

[25] **Çiçek yağı yöntemi:**¹³⁸⁹ İmkân doğrultusunda istediğin kadar kavun limonu¹³⁹⁰ alıp yeni tatlı badem yağında demlendir ve cam şişe içerisine al. [Üzerine] biraz amber¹³⁹¹ ilave edip ağzı iyice kapalı olacak şekilde sıcak [olduğu gün] güneşe koy ve bir ay süresince her gün azar azar çiçek suyu¹³⁹² ekle. Ardından süzüp kendinde sakla. Zira çok faydalıdır.

[26] **Yine diğeri karanfil:** Bir libra yeni tatlı badem yağı alıp sağlam bir cam kap içerisine koy. Üzerine bir okka ezilmiş karanfil koyup kabın ağzını iyice kapat ve yaklaşık bir ay boyunca at ahırında bırak. Sonrasında azar azar süzüp iyice arınması için güneşe koy. Faydalı olur.

[27] **Yine onun gibi diğeri:** Bir libra karanfil alıp iyice ez ve sonrasında üç libra temizlenmiş tatlı badem alıp iyice ez. Ardından karanfili arıtıp aynı şekilde bırak. Her bir libra için bir libra beyaz şarap ve bir okka şarap koyup sekiz gün beklet.¹³⁹³ Sonra yoğurup çömlek kap içine al ve sadece cürufu çıkana dek kaynat [ama] cürufunu almadan [kaynat].¹³⁹⁴ Tamamen faydalı olur.

[28] **Tarçın yağı yöntemi:**¹³⁹⁵ Bir libra tarçın alıp ince toz hâline getir ve merhem gibi olana dek yeni tatlı badem yağıyla yoğur. Sadece biraz ısıtıp bu şekilde on iki gün bırak.¹³⁹⁶ Sonra tekrar ısıt ve tamamen [suyunu çekip] kuruyana kadar yağın çıkar. Böylece tıpkı bu kitabın üçüncü bölümünde de göreceğin gibi çok hoş kokulu, halis ve renkli yağı görürsün.¹³⁹⁷

[29] **Küçük Hindistan cevizi yağı:**¹³⁹⁸ Eşit miktarda küçük Hindistan cevizi ve temizlenmiş tatlı bademi alıp birlikte ez ve beş gün civarı beklet. Sonrasında ısıt ve iyice

¹³⁸⁹ BCMS: *Fiori mi (di) merangoli (Melangola, Turunç veya portakal çiçeği).*

¹³⁹⁰ BCMS: *Fiori mi (di) merangoli (Melangola, Turunç veya portakal çiçeği).* Mütercim bu bölümde “*merangoli*” için “kavun limonu” anlamına gelen (ليمون شمام/حمص محام) sözcüklerini kullanmaktadır.

¹³⁹¹ BCMS: *Ambra* (amber). İtalyanca metinde ambere ek olarak *alume di rocco* (şap taşı) eklenmesi istenmektedir.

¹³⁹² İtalyanca metinde “*nuovi fiori*” yani “yeni çiçekler” eklenmesi belirtilmesine rağmen Garşûnî metnin mütercimi bu çiçeklerden hazırlanan suyun kullanılacağını ifade etmektedir.

¹³⁹³ İtalyanca metinde her bir libra için bir okka *vino bianco* (beyaz şarap) konulacağı belirtilmektedir.

¹³⁹⁴ İtalyanca metinde kaynatma ifadesi yer almamakla birlikte maddenin sıkılıp özünün çıkarılması gerektiği anlatılmaktadır. Başka bir yöntem olan damıtma yönteminin üçüncü bölümde bulunacağını söylemektedir (Auda, 1660, s. 134).

¹³⁹⁵ Aynı tarif Fioravanti tarafından da belirtilmiştir (Fioravanti, 1571, s. 155).

¹³⁹⁶ Kese (*pochette*) içerisine konulması istenmektedir.

¹³⁹⁷ BCMS’de üçüncü bölümdeki tarçın yağının damıtılmış olduğu belirtilmektedir. Burada badem yağı ile damıtılmıştır (Auda, 1660, ss. 134-135).

¹³⁹⁸ BCMS: “*Per fare oglio di noce moscate magistrale*” [Majistral küçük Hindistan cevizi yağı yapmak için] (Auda, 1660, s. 135). Aynı tarif Fioravanti tarafından da belirtilmiştir (Fioravanti, 1571, s. 155).

ısındığı zaman biraz beyaz şarapla birlikte karıştır. Gücün [yettiği] kadar suyunu sık böylece çok faydalı ve iyi yağ çıkar.¹³⁹⁹

[30] Hangi çiçek olursa olsun [ondan] yağ [yapma] yöntemi:¹⁴⁰⁰ İsteddiğin basit ya da ikili çiçeği iyice ezip tatlı badem yağı koy ve bu şekilde beş gün bırak. Yukarıda söylediğimiz gibi ısıt böylece çok faydalı ve acayip olur.

[31] Melaîkiyye olarak adlandırılan hükümdarlık suyu yöntemi:¹⁴⁰¹ Sarı çiçeği¹⁴⁰² kalacak şekilde temizlenmiş gül yaprağından dört libra, bir okka yeşil karanfil, bir buçuk okka tarçın, yarım okka bâzehir¹⁴⁰³ alırsın. Ardından hepsini ezip gülle karıştır ve hafif ateş üzerinde damıtıp bundan çıkan suyu bir ay civarı güneşe koy. [Sonra] dört tane misk ilave et. Böylece o kristal gibi ışıltılı ve de çok güzel kokulu olacak. Bu hükümdarlara özgü olan hükümdarlar¹⁴⁰⁴ suyudur.

[32] Yine onun gibi diğeri:¹⁴⁰⁵ İkişer libra gül suyu ve çiçek suyu,¹⁴⁰⁶ on altı tane saf misk, yarım okka karanfil alıp hepsini birlikte karıştır. [Ardından] damıtıp ondan çıkan suyu sekiz gün boyunca güneşe koy. Böylece çok güzel kokulu su ve parfüm olacak.

[33] Kokulu toz yöntemi:¹⁴⁰⁷ İsteddiğin kadar kalemis miski¹⁴⁰⁸ alırsın ve sonrasında arıtılmış gül suyu ilave edersin. Ardından süzgeçle süzüp yarım okka bâzehir,¹⁴⁰⁹ dört tane misk alıp hepsini temiz bir tencereye koy. Üzerine yarım okka gül suyu ekleyip biraz

¹³⁹⁹ BCMS'de bademlerin bu yağı hoş (*soave*) ve keskin (*penetratiuo*) yapacağı, kokuyu gidermeyeceği belirtilmiştir.

¹⁴⁰⁰ Aynı tarif Fioravanti tarafından da belirtilmiştir (Fioravanti, 1571, s. 156).

¹⁴⁰¹ BCMS: “*Per far l’acqua d’Angeli per gran Signore*” [Büyük Bey için Melekler suyu yapımı] (Auda, 1660, ss. 135-136).

¹⁴⁰² BCMS: *Seme giallo del mezzo* [*giallo*, orta/yarisındaki sarı tohumlar]. Çünkü bunların kokulu olduğu söylenmektedir.

¹⁴⁰³ Bâzehir bu bölümde *belzoino* (aselbent) yerine kullanılmıştır. Ayrıca *storace in lagrima* (*Styrax officinalis* L./Gözyaşı şeklinde Ayıfındığı sakızı, günlük) Garşûni metinde tercüme edilmemiştir.

¹⁴⁰⁴ BCMS: “*Acqua di Angeli*” [Melekler suyu]. Bunun güzel kokusu nedeniyle prenseslerin çok değer verdiği belirtilmiştir.

¹⁴⁰⁵ BCMS: “*Per fare un acqua assai odorifera*” [Çok güzel kokulu su yapmak için]. Auda su banyosunda damıtılan bu hoş ve güzel kokulu suyun Büyük Beylere (*gran Signore*) layık olduğunu söylemektedir (Auda, 1660, s. 136).

¹⁴⁰⁶ BCMS: *Acqua di merangoli* (*Melangola*, turunc suyu). *Acqua di tribuli* (*Tribulus terrestris* L./Demirdiken suyu) Garşûniye tercüme edilmemiştir.

¹⁴⁰⁷ BCMS: “*Polvere di ireos odorata*” [Güzel kokulu süsen tozu] (Auda, 1660, s. 136). Aynı tarif Alessio tarafından da verilmiştir (Alessio & Ruscelli, s. 101).

¹⁴⁰⁸ Misk kedisinden elde edilen kalemis miski anlamına gelen “*كحل/زباد*” İtalyanca metinde yer almamaktadır. İtalyanca metinde *ireos di levante* (Levant süseni) bulunmaktadır.

¹⁴⁰⁹ Bâzehir bu bölümde *belzoino* (aselbent) yerine kullanılmıştır. Ayrıca *storace calamita* (*Styrax officinalis* L./Ayıfındığı sakızı) Garşûni metinde tercüme edilmemiştir.

kaynat. Ardından süzüp kurut ve sonrasında çok saf bir şekilde parlar.¹⁴¹⁰

[34] Yine onun gibi diğeri:¹⁴¹¹ Birer libra süsen¹⁴¹² ve kırmızı gül tomurcuğu alıp iyice ez. Yine dört okka kurutulmuş ağaç kavunu kabuğu, birer okka sandallar¹⁴¹³ ve karanfil, bir okka küçük Hindistan cevizi, yarım okka bâzehir¹⁴¹⁴ alıp hepsini ince toz hâline getir ve sendeki korunaklı cam kap içerisine koy. Çok faydalıdır.

[35] Yine onun gibi diğeri:¹⁴¹⁵ İstediyin kadar ağaç miski¹⁴¹⁶ alırsın. Ardından ocak veya şubatta elde edilmiş basit suyla kaynat. [Ardından] gölgede onu kuruttuktan sonra yaklaşık bir saat gül suyu içinde demlendir ve tekrar kurut. Kuruduğu zaman ele ve ikinci defa serip üzerini ört. Ardından şunlarla birlikte onu tütsü yap: Yarım okka bâzehir,¹⁴¹⁷ yarım okka melek otu suyu,¹⁴¹⁸ iki dirhem aloe¹⁴¹⁹ [alıp] hepsini ince toz hâline getir ve dört parçaya ayır. Yağını alıncaya kadar yanması için bir parçasını eleğin üstüne veya altına koyup iyice ört. Oradaki her bir okka için altı tane kalemis miski,¹⁴²⁰ yirmi dört tane misk koyup iyice ez ve cam kabın içinde sakla. Çok faydalı olur.

[36] Yine onun gibi:¹⁴²¹ Fıstık kabuğu¹⁴²² alıp ilkinde olduğu gibi kurut. Onun gibi şunları

¹⁴¹⁰ İtalyanca metinde bu tozun kıyafetlere koku vermek için iyi olduğu belirtilmektedir.

¹⁴¹¹ BCMS: “*Polvere di violetta eccelente*” [Enfes menekşeli toz] (Auda, 1660, s. 137). Ancak tarifte menekşe kullanılmamıştır. Aynı tarif Alessio tarafından da verilmiştir (Alessio & Ruscelli, s. 102).

¹⁴¹² BCMS: *Ireos orientale* (*Iris orientalis* Mill./Ankara süseni).

¹⁴¹³ BCMS: *Sandali citrini* (sarı sandallar). İtalyanca metindeki “*spiga Romana secca* (*Valeriana celtica* L./Rum sümbülü, kuru), *coriandoli* (*Coriandrum sativum*/Kişniş), *maggiorana gentile secca* (kuru ince *Origanum majorana*/Mercanköşk), *storace calamita* (*Styrax officinalis* L. /Ayıfındığı sakızı) tercüme edilmemiştir.

¹⁴¹⁴ Bâzehir burada “*belzoino* (aselbent)” yerine kullanılmıştır.

¹⁴¹⁵ BCMS: “*Per far la polvere di Cipri*” [*Cipri* tozu yapmak için] (Auda, 1660, ss. 137-138). Aynı tarif Alessio Piemontese (Girolamo Ruscelli) ve Isabella Cortese tarafından da aktarılmaktadır (Alessio & Ruscelli, 1555, ss. 102-103; Cortese, 1561, ss. 76-77).

¹⁴¹⁶ BCMS: *Musco arboreo di noce* (ceviz ağacı miski) veya *di quercia* (meşe miski). Alessio meşe veya ceviz ağaçlarının dallarının üstünde olan ve saç benzeyen bitki olduğunu söyler. Bu nedenle misk ile meşe palamudu kastedilmiş olmalıdır (1555, s. 102).

¹⁴¹⁷ Bâzehir burada “*belzoino* (aselbent)” yerine kullanılmıştır.

¹⁴¹⁸ BCMS: *Storace calamita* (*Styrax officinalis* L./Ayıfındığı sakızı), *timiamia* (bir çeşit buhur, tütsü), *lavanda cioe spiga Romana* (Lavanta olarak adlandırılan *Valeriana celtica* L./Rum sümbülü). Garşûnî metindeki melek otu suyu (ماء ملکہ/ماء محمده) mütercim tarafından eklenmiştir.

¹⁴¹⁹ BCMS: *Legno aloe* (*Aquilaria* cinsinin reçineli odunu, Ödağacı).

¹⁴²⁰ BCMS: *Zibetto* (Kalemis miski/civet). Daha önceki İtalyanca bölümlerde “*zibetto*” sözcüğü yer almamasına rağmen Garşûnî metnin mütercimi “زبد/زبد” /Kalemis miski” sözcüğünü kendi isteğiyle bölümlerde kullandığı görülmektedir. Bu bölümde ise hem İtalyanca metinde hem de Garşûnî metinde yer almaktadır. O hâlde mütercimin önceki bölümlerde drogları kendi isteği ile değiştirdiği anlaşılmaktadır (Auda, 1660, s.138).

¹⁴²¹ BCMS: “*Altra polvere di Cipri*” [Diğer *Cipri* tozu] (Auda, 1660, s. 138).

¹⁴²² BCMS: *Il pelo di quercia* (meşe saçı?).

ovala. Ardından yumurta sarısını örtecek kadar üzerine beyaz tuz¹⁴³⁸ döküp kurumaya bırak. Sonrasında hemen ılık suyla yıka hiçbir şey kalmaz. [Ancak] rengini yitirdiği için kıyafetin [rengi] mavi¹⁴³⁹ olmamalıdır.

[41] Onun gibi diğeri: Beyaz nişadırı¹⁴⁴⁰ ezip ele ve sonrasında ısıt. Altında müsvedde kâğıt¹⁴⁴¹ üstünde de sıcak kiremit olacak şekilde elbisenin üzerine koy. Bu [iş] iki taraftan iki veya üç defa yaparsın. [Ancak işe yaraması için] yağ [lekesi] taze olmalı [çünkü eski lekede fayda etmez].

[42] Onun gibi diğeri: Fırından çıkmış sıcak beyaz ekmeği alırsın. Somonun yarısını açıp her bir yarımı [leke] tarafına koy. Ardından ekmek yağı çekene kadar üzerine bırak.

[43] Onun gibi diğeri:¹⁴⁴² Yeterli miktarda kepek alıp kekik suyu¹⁴⁴³ ile beraber kaynat. Bir bardak basit suyla kaynatacak şekilde yağlı yeri onunla yıka. Ondan sonra da soğuk suyla yıka. Bitti.¹⁴⁴⁴

[44] Onun gibi toz çeşidi:¹⁴⁴⁵ İğdiş¹⁴⁴⁶ budu kemiğini alıp beyazlayana kadar kireçle. Sonrasında iyice öğüt ve ısıt. Ondan sonra yağ lekesine koy ve [leke] gidene kadar bu şekilde yap. [Ancak] yağ [lekesi] taze olmalı.¹⁴⁴⁷

[45] Onun gibi diğeri:¹⁴⁴⁸ İlk olarak *muḳaddem-i kâruf*¹⁴⁴⁹ alıp saf suyla kaynat ve bu suyu yağ [lekeli] bölgeye sür. Sonrasında kuru kepek alıp üzerine serp ve saf suyla [kepeği]

¹⁴³⁸ BCMS: *Sal bianco* (beyaz tuz).

¹⁴³⁹ BCMS: *Pauonazzo/paunaccio/paonazzo* (Mor).

¹⁴⁴⁰ BCMS: *Calcinaccio vecchio* (eski kireç).

¹⁴⁴¹ BCMS: *Foglio di carta da cauterio* (Dağlayıcı kâğıdı yaprağı).

¹⁴⁴² BCMS: “*Per cavar macchie d’oglio dal raso e velluto*” [Atlas ve kadifeden yağ lekelerini çıkarmak için] (Auda, 1660, s. 140).

¹⁴⁴³ BCMS: *Sugo di bieta* (*Beta vulgaris*/Yabani pancar usaresi).

¹⁴⁴⁴ İtalyanca metinde bu işlemde ipek kıyafetlerin renklerinin asla çıkarılmadığı ancak yağın çıkarılması için en azından yirmi veya otuz somonun gerektiği belirtilmektedir.

¹⁴⁴⁵ BCMS: “*Polvere, che leva le macchie da ogni panno e seta*” [Bütün kumaş ve ipeklerden leke çıkaran toz] (Auda, 1660, s. 140-141).

¹⁴⁴⁶ BCMS: *Ossa di gambe di castrato* (iğdiş edilmiş koyun bacağı kemiği).

¹⁴⁴⁷ BCMS’de toz leke üzerine döküldüğünde siyahlaşacağı belirtilmektedir. Ayrıca toz ısıtıldıktan sonra leke üzerine konmaktadır. Leke çıkana kadar bu şekilde uygulanması ve ardından taze suyla yıkanıp kurumaya bırakılması istenmektedir. Yazar tozun hatasız olduğunu ve onu Rieti’deki S. Benedetto’da bulunan bir rahibeden (*una monaca*) öğrendiğini söylemektedir (Auda, 1660, s. 141).

¹⁴⁴⁸ BCMS: “*Un altro modo per levar macchie da ogni panno e seta*” [Bütün ipek ve kumaşlardan leke çıkarmak için diğer yöntem] (Auda, 1660, s. 141).

¹⁴⁴⁹ BCMS: *Una tenca* (*Tinca tinca* L./Kadife balığı (Battaglia, 2000, s. 1043). Suda dağılana kadar kaynatılması istenmiştir. Garşûnî metinde ise sözlüklerde bulunmayan (مقدم كارف/مصمم حاد) sözcükleri kullanılmıştır.

kaynatıp ikinci kez [yağ lekesini] yıka.¹⁴⁵⁰

[46] Onun gibi diğeri: Tartar yağı¹⁴⁵¹ alıp yağ lekeli bölgeyi onunla ıslat. Sonrasında ılık suyla birlikte yıka ve ardından da dört libra-dirhem soğuk suyla [üç veya dört defa] yıka.¹⁴⁵² Böylece bir şey kalmaz.

[47] Onun gibi diğeri:¹⁴⁵³ Güçlü arak¹⁴⁵⁴ alıp yağ [lekeli] yerini iki taraflı yıka. Ardından bir yumurta beyazı alıp yağ lekesinin üstüne yay. Güneşe koyup kurumaya bırak. Sonrasında soğuk suyla yıka. Bir şeyi kalmaz.¹⁴⁵⁵

[48] Soluk renkleri geri döndürmek için:¹⁴⁵⁶ İki parça sıcak kireç,¹⁴⁵⁷ bir parça kül,¹⁴⁵⁸ altı parça kül özü¹⁴⁵⁹ alıp hepsini bakır tencereye koy ve sopayla iyice karıştır. Ardından arınmaya bırak ve ondan sonra da bu suyla eşyaları yıka. Böylece ilk renklerine geri dönerler.

[49] Onun gibi diğer renk:¹⁴⁶⁰ Eğer rengi siyah ise ilk olarak yıkayıp kurumaya bırak. Ardından incir dallarını¹⁴⁶¹ alıp suyla kaynat. Söz konusu [lekeli eşyayı] bunun içerisinde yıka. Böylece olduğundan daha güzel hâle gelir.

[50] Onun gibi diğeri:¹⁴⁶² Eski doğal yağı¹⁴⁶³ alıp yağ ılık olacak şekilde yağ [lekeli]

¹⁴⁵⁰ BCMS'de kepeğin (*semola*) sadece suda kaynatılıp bununla lekenin yıkanması istenmiştir (Auda, 1660, s. 141).

¹⁴⁵¹ BCMS: *Oglio di tartaro* (tartar yağı/konsantre potasyum karbonat çözeltisi K₂CO₃) (Eklund, 1975, s. 33).

¹⁴⁵² BCMS'de üç veya dört defa yıkanması söylenmektedir (Auda, 1660, s. 141).

¹⁴⁵³ BCMS: “*Per levar macchie d’oglio da seta bianca e cremesina, che non perda il colore*” [Rengi kaybetmeden beyaz ve kırmızı ipeklerden yağ lekesi çıkarmak için] (Auda, 1660, s. 141).

¹⁴⁵⁴ BCMS: *Acquavita da ongere* (Macar arakı/etanol).

¹⁴⁵⁵ BCMS'de soğuk suyla yıkandıktan sonra ipeğin sıkılması istenmektedir. İki veya üç defa bu yöntemin uygulanması neticesinde lekenin çıkacağı iddia edilir. Yazar bu hususta birçok yöntem bildiğini ancak bunun en güzeli ve kanıtlanmış olduğunu, konuyu daha fazla uzatmayacağını söyler (Auda, 1660, s. 141).

¹⁴⁵⁶ BCMS: *Per ridurre il colore smarrito da ogni panno* [Tüm kumaşların soluk rengini azaltmak için] (Auda, 1660, s. 142). Garşûnî metinde somurtan (مطحس/كالح) sözcüğü kullanılmıştır.

¹⁴⁵⁷ BCMS: *Calce viva* (canlı kireç/kalsiyum oksit).

¹⁴⁵⁸ BCMS: *Cenere* (kül)

¹⁴⁵⁹ BCMS: *Liscia* (kül suyu).

¹⁴⁶⁰ BCMS: “*Per rendere il calor nero ad un panno lavato*” [Yıkamış bir kumaşa yeniden siyah renk vermek için] (Auda, 1660, s. 142).

¹⁴⁶¹ BCMS: *Fron di fichi* (incirin yapraklı dalları).

¹⁴⁶² BCMS: “*Per cavar pece, resina e altra gomme da ogni panno*” [Bütün kumaşlardan zift, reçine ve diğer sakızları çıkarmak için] (Auda, 1660, s. 142).

¹⁴⁶³ BCMS: *Oglio commune vecchio* (eski doğal yağ).

bölgeye sür ve bu şekilde yirmi dört saat bırak. Ardından iki elinle sık.¹⁴⁶⁴ Son olarak da sıcak su ve sabunla yıka. Böylece iyice eski hâline döner.

[51] **Onun gibi diğeri:**¹⁴⁶⁵ Sıcak keskin beyaz sirke¹⁴⁶⁶ alıp o [lekeli] bölgeye dök. Ardından sıcak suyla [ve sabunla]¹⁴⁶⁷ yıka; bir şey kalmaz.

[52] **Onun gibi kâğıt için diğeri:**¹⁴⁶⁸ Toz sıcak kireç¹⁴⁶⁹ alıp yağ lekesinin olduğu sayfanın arasına koy. Bir şey kalmaz.¹⁴⁷⁰

[53] **Onun gibi diğeri:**¹⁴⁷¹ Hatmi¹⁴⁷² alırsın. Ekşi kavun limonu usaresi¹⁴⁷³ ile yoğurup havada kurumaya bırak. Kurduğunda harflerin yanını iyice ovala böylece hemen gider.¹⁴⁷⁴

[54] **İspanya mumu yapma yöntemi:**¹⁴⁷⁵ Bir okka mastika, üç dirhem şınâdır¹⁴⁷⁶ alırsın. İlk önce mastikayı eritip çöz. Soğuduktan sonra üzerine biraz sîrâkûn¹⁴⁷⁷ ile o şınâdırı koy. Ardından öncesinde tatlı badem yağıyla yağladığın sıcak mermer taşın üzerine dök. Kuruttuktan sonra bunlardan çubuklar yap.

¹⁴⁶⁴ BCMS'de sıkamak (سقم/سقمه/spremere) yerine ovma (strofinare/فرك) fiili kullanılmıştır (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, ss. 1022, 1050).

¹⁴⁶⁵ BCMS: “*Per lavar macchie d’inchostro da panni e seta*” [Giysi ve ipekten mürekkep lekesini çıkarmak için]. Ancak yazar tarifte sadece mürekkep lekesinin değil diğer renklerin de çıkacağını belirtmektedir (Auda, 1660, s. 142).

¹⁴⁶⁶ BCMS: *Aceto bianco forte* (Beyaz güçlü/keskin sirke) veya *distillato* (damıtılmış sirke) ya da *orina calda* (sıcak idrar). Sıcak idrar tercüme edilmemiştir. Yazar aynı zamanda yıkamadan önce lekeli bölgenin ovulmasını istemektedir.

¹⁴⁶⁷ BCMS: *Con acqua calda e sapone* (Sıcak su ve sabunla).

¹⁴⁶⁸ BCMS: *Per levare oglio dalla carta ò libri* [kitaplardan veya kâğıttan yağ çıkarmak için] (Auda, 1660, s. 143).

¹⁴⁶⁹ BCMS: *Calce viva sottilissima* (Çok ince canlı kireç/kalsiyum oksit). İtalyanca metne göre eğer yağ lekesi eskiyse kâğıttaki lekenin üzerine yeni yağ dökülmeli ve onun üzerine kireç konulmalıdır.

¹⁴⁷⁰ BCMS'de “*osso di vitello bene abbrugiato* (iyice yakılmış buzağı kemiği)” ile de yapılabileceği belirtilmiştir ancak Garşûnî metinde tercüme edilmemiştir (Auda, 1660, s. 143).

¹⁴⁷¹ BCMS: “*Per levar le lettere dalla carta senza guastarla*” [Zarar vermeden kâğıttaki harfi çıkarmak için].

¹⁴⁷² BCMS: *Alume di rocca polverizzato* (toz hâline getirilmiş şap taşı). Mütercim şap taşı (حجر الشب) yerine “hatmi/خطمية/خطمية/خطمية” sözcüğünü kullanmıştır.

¹⁴⁷³ BCMS: *Sugo di merangoli agri ò limoncelli* (Ekşi turunç veya küçük limon usaresi). Mütercim kavun limonu (حصى/حصى/ليمون شمام) ifadesini kullanmıştır.

¹⁴⁷⁴ BCMS'de bu yöntemle kâğıda zarar verilmeyeceği iddia edilmiştir (Auda, 1660, s. 143).

¹⁴⁷⁵ BCMS: “*Per far cera di Spagna*” [İspanya mumu yapmak için] (Auda, 1660, s. 143).

¹⁴⁷⁶ BCMS: *Cinabrio* (cinabro/zincifre/cıva sülfür). Yazmadaki “şınâdır/شنادر/شنادر” sözcüğü muhtemelen “nişadır” sözcüğünün hatalı yazılmış halidir. Diğer yandan İtalyanca metinde zincifrenin muma renk vermesi için kullanıldığı şu ifadeyle anlaşılmaktadır: *Se la vuoi d’altro colore pigliarai quello che ti piace* (üç dirhem zincifre veya hoşuna giden başka renk istiyorsan onu alacaksın) (Auda, 1660, s. 143).

¹⁴⁷⁷ İtalyanca metinde zincifreden başka bir maddeye yer verilmemiştir. Mütercim sonraki bölümlerde zincifreye karşılık olarak “sîrâkûn/سيراقون/سيراقون” sözcüğünü kullanmıştır.

[55] **Onun gibi diğeri:** Beyaz *kârab*¹⁴⁷⁸ alıp ateş üzerinde çiçek arakıyla¹⁴⁷⁹ çöz. Çözöldükten sonra [rengi] kızarana kadar *sîrâkûn*¹⁴⁸⁰ ilave edip bilahare yukarıda söylediğimiz gibi yap.¹⁴⁸¹

[56] **Diğ er karşı t mum şekli:**¹⁴⁸² Bir libra beyaz mum [ve] bir okka doğ al yağ alırsın. Sonrasında yarım okka turpentin ve *sîrâkûn*¹⁴⁸³ alırsın. Mumu turpentin [ve yağ]¹⁴⁸⁴ ile çözüp ardından *sîrâkûn* koy. Yeş il olmasını istersen *sîrâkûn* yerine *niş adır*¹⁴⁸⁵ koy. Bu matbaalar ve diğ erleri için iyidir.¹⁴⁸⁶

[57] **Demiri boyamak için su:**¹⁴⁸⁷ Yarım okka güherç ile,¹⁴⁸⁸ bir okka kireç lenmiş tuz¹⁴⁸⁹ alıp hepsini ince ez ve bakır tencere iç erisinde beyaz sirkeyle¹⁴⁹⁰ kaynat. Bu suyla demiri boya. Böylece [demir] bundan altın rengini alır.

[58] **Onun gibi diğ eri:**¹⁴⁹¹ Ü ç libra doğ al su,¹⁴⁹² bir okka Roma cıvası,¹⁴⁹³ bir dirhem niş adır,¹⁴⁹⁴ dört okka güherç ile¹⁴⁹⁵ alıp hepsini birlikte kaynat. Biraz kaynadığında yarım

¹⁴⁷⁸ BCMS: *Carabe bianco*. “*Carabe*” sözcüğü hem keçiboynuzu için hem de “kehribar” için kullanılmaktadır (Ceccarelli, 1678, s.221). Burada kehribar için kullanılmıştır.

¹⁴⁷⁹ BCMS: *Acqua vita da ongere* (Macar arakı/etanol). Garşûnî metinde “*ماء حبه*”/çiçek arakı“ olarak tercüme edilmiştir.

¹⁴⁸⁰ BCMS: *Cinabrio* (zincifre). *سیراقون/سیراقون/sîrâkûn*“ burada zincifrenin karşılığı olarak kullanılmıştır ve üzerine örtene kadar değı l rengi kırmızı olana kadar konulması söylenmektedir.

¹⁴⁸¹ BCMS’de yazar bu tarifi Fransa’daki bir eczacı/aktarın (*droghiero*) yaptığını ve kendisinin de ondan öğrendiğini söylemektedir. Ayrıca bu eczacının bundan çok miktarda sattığını zira ışığ a yaklaşıldığında etanol (*acqua vita*) sayesinde hemen ışık verdiğini belirtmektedir (Auda, 1660, s. 143-144).

¹⁴⁸² BCMS: “*Per fare cera rossa, e verde da stampe*” [Matbaalardan/baskılardan yeş il ve kırmızı mum yapmak için] (Auda, 1660, s. 144).

¹⁴⁸³ BCMS: *Cinabrio* (zincifre). Yazmada “*سیراقون/سیراقون/sîrâkûn*” sözcüğü zincifreye karşılık kullanılmıştır.

¹⁴⁸⁴ İtalyanca metinde mumun yağ ve turpentin ile çözüleceğı söylenmektedir (Auda, 1660, s.144).

¹⁴⁸⁵ BCMS: *Verderame* (bakır yeş ili/zincar/bakır asetat). Mütercim bakır yeş ili (صدأ/زنجار) yerine “niş adır/نیشادر/نیشادر” kullanmayı tercih etmiştir (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 1149).

¹⁴⁸⁶ BCMS’de hazırlanan mumun matbaaların/baskıların iç ine atılacağı belirtilmiştir.

¹⁴⁸⁷ BCMS: “*Acqua per indorare il ferro*” [Demiri yaldızlamak için su].

¹⁴⁸⁸ BCMS: *Salnitro* (güherç ile). Yazmada “*كندر ي/كندر ي/كندر ي/sîrâkûn*” sözcükleri kullanılmıştır. Diğ er yandan *alume di rocca abbrugiato* (yakılmış ş ap taşı) tercüme edilmemiştir.

¹⁴⁸⁹ BCMS: *Sale armoniaco* (niş adır/amonyum klorür). Mütercim niş adır tuzu (ملح النشادر) yerine kireç lenmiş tuz (ملح محض/ملح محض) ifadesini tercih etmiştir.

¹⁴⁹⁰ BCMS: *Aceto bianco forte* (güçlü beyaz sirke).

¹⁴⁹¹ Aynı tarif Piemontese tarafından da anlatılmaktadır (Alessio & Ruscelli, 1555, s. 218).

¹⁴⁹² BCMS: *Acqua commune* (yaygın su). Diğ er yandan iki okka *alume di rocca* (ş ap taşı) tercüme edilmemiştir.

¹⁴⁹³ BCMS: *Vitriole Romano* (Roma vitriyolu/zacı, bakır veya demir sülfat). Mütercim zaç (زاج) yerine Arapç ada cıva anlamına gelen “*زئبق/زئبق/zibek*” sözcüğüyle değı l “*zâc/زاج*” sözcüğüyle karşılanmaktadır.

¹⁴⁹⁴ BCMS: *Verderame* (bakır yeş ili/bakır asetat). Mütercim bakır yeş ili (صدأ/زنجار) yerine “niş adır/نیشادر/نیشادر” kullanmayı tercih etmiştir (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 1149).

¹⁴⁹⁵ BCMS: *Sal gemma* (kaya tuzu). Ayrıca bir okka “*orpimento* (orpiment)” tercüme edilmemiştir.

okka bitkisel tartar¹⁴⁹⁶ ve doğal tuz¹⁴⁹⁷ ilave et. [Tekrar] biraz kaynamaya bırak ve ardından da ateşten indir. Aynı suyla demiri boya ve o sıcaktır.¹⁴⁹⁸ Bitti.

[59] Demire su verme şekli:¹⁴⁹⁹ Eşit parçada arıtılmış tuz¹⁵⁰⁰ [ve] nişadır¹⁵⁰¹ alıp iyice çözülmesi için keskin sirke içinde demlendir. Bu şekilde üç gün bırak. Sonrasında demire biraz mum sürüp üzerine de o hazırlanmış sirkeyi koy.¹⁵⁰² Bu her türlü alet ve silah içindir.

[60] Onun gibi diğeri: Yukarıda söylediklerimi yaptıktan sonra demire keskin sirke sür. Sirkeden sonra üzerini kaplayacak şekilde sülümen¹⁵⁰³ serp. Üç saat sonra istediğini elde edersin.¹⁵⁰⁴

[61] Demirin gücü için:¹⁵⁰⁵ Isırgan otu usaresi,¹⁵⁰⁶ inek ödü,¹⁵⁰⁷ domuz yavrusunun idrarı¹⁵⁰⁸ veya keskin sirke ya da biraz tuz alırsın. Onu demire sür böylece hemen istediğini elde edersin.¹⁵⁰⁹

[62] Çeliğe su vermek için:¹⁵¹⁰ Demir ve çelik ya da hangi silahı istersen onu alırsın. Sonra

¹⁴⁹⁶ BCMS: *Tartaro di botte* (fiçı tartarı/potasyum hidrojen tartarat $KHC_4H_4O_6$) (Eklund, 1975, s. 42). Garşûnî metinde “bitkisel tartar/طارتير نباتي/الانجيد حلاط” olarak tercüme edilmiştir.

¹⁴⁹⁷ BCMS: *Sal commune* (yaygın tuz).

¹⁴⁹⁸ İtalyanca metinde demirin boyanmasından sonra ateşte ısıtılıp parlatılması istenmektedir (Auda, 1660, s.144).

¹⁴⁹⁹ BCMS: “*Per incauare il ferro*” [Demiri oymak için] (Auda, 1660, s. 145).

¹⁵⁰⁰ BCMS: *Sal armoniaco* (nişadır/amonyum klorür). Mütercim nişadır tuzu (ملح النشادر) yerine arıtılmış tuz (محجّد محجّد/ملح مكرّر) kullanmıştır.

¹⁵⁰¹ BCMS: *Verderame* (bakır yeşili/bakır asetat). Mütercim yine bakır yeşili (صدأ/زنجار) yerine “nişadır/نشار/نشار” kullanmayı tercih etmiştir (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 1149).

¹⁵⁰² BCMS’de mum sürülen demir üzerine, demire de degecek şekilde, ince bir yazı tarağı (*stiletto*) ile yazılacağı ve ardından sirkenin buraya döküleceği belirtilmektedir. Yazar iki veya üç saat sonra yazılan yerin sirke sayesinde oyulmuş olacağını söyler. Ayrıca bıçak ve diğer silahların üzerine yapıldığını ve görünüşünün güzel olduğunu, ancak sonraki reçetenin daha kolay yapıldığını ifade eder (Auda, 1660, s. 145).

¹⁵⁰³ BCMS: *Solimato polverizzato* (toz sülümen, cıva klorür).

¹⁵⁰⁴ Yazar daha önce bahsettiği gibi demire mum sürülüp üzerine yazılmasını ve ardından da sirkeyle toz sülümenin dökülmesini ister. Üç veya dört saat sonra istenilenin olacağı ve yapımının çok kolay olduğunu belirtir (Auda, 1660, s. 145).

¹⁵⁰⁵ BCMS: “*Tempra di ferro durissima*” [Demiri ısıtıp söndürerek çok sertleştirme] (Auda, 1660, s. 145).

¹⁵⁰⁶ BCMS: *Sugo di ortica* (Isırgan otu usaresi). Garşûnî metinde ise sadece ısırgan otu (فَرِيص/كُرْرِيس *kurrîs*) kullanılmıştır.

¹⁵⁰⁷ BCMS: *Fiele di bove* (öküz ödü).

¹⁵⁰⁸ BCMS: *Orina di putto* (çocuk idrarı). Garşûnî metindeki “خَنُوص/حَنُوص *hinnavş*” sözcüğü domuz yavrusu (*porcellétto/porcellino*) anlamına gelmektedir (Almaany, 2025h; Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 763).

¹⁵⁰⁹ BCMS’de bununla bir demirin bir nokta bile zarar görmeden diğerini kesebileceği belirtilmektedir. Ayrıca idrarın da beş günlük olması gerektiği ifade edilmektedir (Auda, 1660, s.145).

¹⁵¹⁰ BCMS: “*Tempera di acciario, che tagliara l’altro come se fosse piombo*” [Kurşunmuş gibi diğerini kesmesi için çeliğe su verme] (Auda, 1660, ss. 145-146).

onu az miktarda [damıtılmış] toprak solucanı ve yabancı kurbağa suyuyla¹⁵¹¹ sula. Onunla [demire] su ver üç gün sonra tamamlanır.

[63] Demirin yumuşaması için: Demir ve çeliği alıp ateşte ısıt ve geciktirmeden koyun otu usaresi¹⁵¹² ile söndür. Bunu dört defa tekrarla, böylece yumuşak olur.

[64] Kuru, sağlam olması için: Demiri alıp kızdır ve söndür.¹⁵¹³ Yaklaşık dört defa yaptıktan sonra kuru, sağlam olacaktır.

[65] Maden için:¹⁵¹⁴ *Muâmele madeni*¹⁵¹⁵ alıp üç defa damıtılmış keskin sirke içerisine koy. Eğer daha güzel olsun istersen sirkenin içerisine üç avuç ada çayı (sadece yaprağını)¹⁵¹⁶ koy. Ardından madeni de oraya koyarsın ve bir müddet [bu şekilde] bırak. Böylece kalay¹⁵¹⁷ gibi yumuşak olur.

[66] Her madenin beyazlığı için:¹⁵¹⁸ Kökboyası¹⁵¹⁹ usaresini alırsın ve [kızdırılmış] demiri yahut diğerlerini üç defa onunla boyarsın ve [bu işlemi] yedi kez tekrarlırsın. Böylece çok beyaz bir hâle gelir.

[67] Bakırın gümüş gibi beyaz [olması] için: Bakir idrarı¹⁵²⁰ alıp içine tuz koyarsın. Ondandır bakırı kızdırıp üç defa onun içinde söndür. Böylece hemen gümüş gibi beyaz hâle gelir.

¹⁵¹¹ BCMS: *Acqua stillata di vermi terrestri* (damıtılmış toprak solucanı) *e di raffani* ve (*Raphanus raphanistrum* L./Yabancı turp suyu) (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 818; Battaglia, 1990, s. 288). Mütercim kurbağalar (زبادی/ضفادع) olarak tercüme etmiştir.

¹⁵¹² BCMS: *Sugo di cicuta* (*Cicuta virosa* L./Subaldıranı usaresi). Garşûnî metinde koyun otu (غافث/gâfeth/*Agrimonia eupatoria* L.) kullanılmıştır (Battaglia, 1964, s. 127; Bedevian, 1994, s. 26).

¹⁵¹³ BCMS'de demirin *sugo di nigella* (*Nigella sativa*/Çörek otu usaresi) *ouero di pilosella* (*Pilosella officinarum* Vaill./Tırnak otu usaresi) içerisinde söndürüleceği belirtilmiştir (Auda, 1660, s.146).

¹⁵¹⁴ BCMS: “*Per mollificare l’auorio come pasta*” [Fildişini hamur gibi yumuşatmak için] (Auda, 1660, s.146).

¹⁵¹⁵ BCMS: *Auorio* (fil dişi).

¹⁵¹⁶ Mütercim ada çayının sadece yaprağının kullanılacağını belirtmiştir.

¹⁵¹⁷ Garşûnî metindeki “القصدير” sözcüğü kalay anlamına gelmektedir. İtalyanca metinde bulunmamaktadır.

¹⁵¹⁸ BCMS: “*Per imbiancare ogni metallo*” [Tüm metalleri beyazlatmak için].

¹⁵¹⁹ BCMS: *Sugo di flammola* (*Fiàmmola*, *Clematis flammula* L./Kokulu filbahar) (Battaglia, 1968, s. 913; Bedevian, 1994, s. 184). Garşûnî metindeki “الفوة/el-füvve” sözcüğü kökboyası için kullanılmaktadır (Löw, 1881, s. 311; Bedevian, 1994, s. 515).

¹⁵²⁰ BCMS: *Orina di putto vergina* (bakir çocuk idrarı).

[68] **Kemikler için boya:**¹⁵²¹ Bakır bir tencere ve biraz nişadır¹⁵²² alırsın. İçine kemik ve üzeri iyice örtülene kadar da keskin sirke koy. Ardından hiç hava almaması için ört ve on beş gün [boyunca] at ahırında bırak. Böylece hemen yeşil rengini alır.

[69] **Onun gibi diğeri:** Altı libra keskin sirke, bir dirhem nişadır¹⁵²³ [ve] yarım okka bakır tozunu¹⁵²⁴ alıp hepsini karıştır ve cam kap veya yağlı kap içerisine koy. İçine de kemiği koyup iyice ört. Ardından yirmi gün civarı nemli bir yerde bırakırsın. Hemen olur.

[70] **Onun siyah boyası için:**¹⁵²⁵ Yarım libra sıcak kireç¹⁵²⁶ alıp basit suyla kaynat. İçine kemiği koy ve sürekli karıştıracak şekilde kaynamaya başlayana kadar [beklet ve ardından da ateşten indir]. İlyana kadar [karıştırmaya devam et]. Böylece kemiğin siyah olduğunu göreceksin.¹⁵²⁷

[71] **Geyik boynuzunun ateşsiz kireçlenmesi:**¹⁵²⁸ Saç uzunluğunda kesilmiş geyik boynuzu alıp kesici¹⁵²⁹ içine koy. O aynı gözenekler onları alır.¹⁵³⁰ Bir süre sonra gebre¹⁵³¹ ve sedef otu¹⁵³² ilave edersin. Böylece tüm zehirler için panzehir olur. Güçlendiricidir; hatta tutar.¹⁵³³

¹⁵²¹ BCMS: “*Tintura verde per colorire ogni osso*” [Bütün kemikleri boyamak için yeşil tentür/boya] (Auda, 1660, s. 147).

¹⁵²² BCMS: *Verderame* (bakır yeşili, bakır asetat). Garşûnî metinde bakır yeşili (صدأ/زنجار) yerine nişadır (نشاادر/نشاادر) kullanılmıştır.

¹⁵²³ BCMS: *Verderame polverizzato* (toz bakır asetat). Garşûnî metinde “نشاادر/نشاادر” olarak tercüme edilmiştir (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 1149).

¹⁵²⁴ BCMS: *Limatura di ottone* (pirinç tozu/bakır-çinko alaşımı). Garşûnî metindeki “نحاس/نحاس” bakır anlamına gelmektedir.

¹⁵²⁵ BCMS: “*Per far negro ogni osso* [Tüm kemikleri siyah yapmak için] (Auda, 1660, s. 147).

¹⁵²⁶ BCMS: *Calce viva* (Canlı kireç/Kalsiyum oksit). Garşûnî metinde “كلس حار/كلس” sıcak kireç anlamına gelmektedir. Ayrıca BCMS’deki *litargirio* (mürdesenk/kurşun oksit) tercüme edilmemiştir.

¹⁵²⁷ BCMS’de kemiklerin önce kaynayana kadar karıştırılması ve kaynadıktan sonra da ateşten indirilip ılıyana kadar karıştırılması gerektiği belirtilmiştir (Auda, 1660, s. 147).

¹⁵²⁸ BCMS: “*Modo di preparare il corno di Cervo senza abbrugiare*” [Yakmadan geyik boynuzunu hazırlamak için] (Auda, 1660, s. 148). Bu tarif 1652 ve 1655 edisyonlarında bulunmamaktadır.

¹⁵²⁹ BCMS: *Tamborlano* (tambura benzeyen ve damıtmada kullanılan bir çeşit imbik). Mütercim tamburlano (مقطعة) yerine kesici anlamına gelen *mikṭa’a* (مقطعة) sözcüğünü kullanmıştır (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 1073).

¹⁵³⁰ MKHBA: م. الح. المصالحا حسدا مالحدا.

¹⁵³¹ BCMS: *Scorzonera* (*Scorzonera hispanica* L./İskorçına). Garşûnî metindeki “كبار/كبار” Arapçada gebre (*Capparis spinosa* L.) için kullanılmaktadır.

¹⁵³² BCMS: *Ruta capraria* (*Galega officinalis* L./Keçisedefi) veya *cardo santo* (*Cnicus benedictus* L./Mübarekdiken).

¹⁵³³ Güçlendirici olduğu ve tuttuğu (محصي/يمسك) mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS’de bir karış uzunluğunda kesilen boynuzların içerisinde *capello* adı verilen bir kabın bulunduğu imbiğe (*tamborlano*) dökülmesi istenir. Zira yazara göre boynuzlar burada damıtma sırasında yükselen ruhları (*spiriti*) alırlar ve bu ruhtar boynuzların kordiyallığıne (*cordialità*) zarar vermeden onları kireçlemektedir (*calcineranno*). Yazar

[72] **Onun gibi diğeri:**¹⁵³⁴ Kaynak suyunu¹⁵³⁵ alıp tencereye koy ve içerisine bakır veya kalay tozu¹⁵³⁶ kat. Ardından kemiği koyup orada bir gece bırak. Ertesi gün onu zümrüd gibi bulacaksın.

[73] **Bütün kemik türlerinin yumuşatılması için:**¹⁵³⁷ Eşit miktarda Roma cıvası¹⁵³⁸ ve doğal tuz alıp hepsini iyice ez ve damıt. Ardından da o suların içine kemiği koy. Böylece hemen mum gibi yumuşak hâle gelir.

[74] **Abanoz odunu boyası için:**¹⁵³⁹ Dut¹⁵⁴⁰ odunu veya *sindân*¹⁵⁴¹ odunu veya elma¹⁵⁴² odunu ya da kayısı¹⁵⁴³ odunu alıp nehir suyunda¹⁵⁴⁴ demlendir ve [sonra da] güneşe koy. Eğer güneş yoksa, [su] sıcak kalsın diye, onu ateşin karşısına [koyarsın]. Ondan sonra saf zeytinyağı ya da zakkum¹⁵⁴⁵ yağı alırsın. İçine cevizden az miktarda Roma cıvası¹⁵⁴⁶ ve aynı şekilde kükürt koyarsın. Bir süreliğine tencereye koyup odunu yağ içerisinde kaynat. Son olarak iyice ılımaya bırak, abanoz gibi parlar.

[75] **Çiçeğin ve diğerlerinin boyası için:**¹⁵⁴⁷ Bir libra *kartab*¹⁵⁴⁸ çiçeği alıp güneşte veya

damıtma sırasında içerisine *scorzanera* (iskorçına), *ruta capraria* (*Galega officinalis* L./Keçisedefi), veya *cardo santo* (*Cnicus benedictus* L./Mübarekdiken) konulduğu zaman kordiyal (*cordiale*) ve panzehir olacağı iddia edilir. Sinir otu (*piantagine*) konduğunda ise çok büzücü (*astringente*) olacağı söylenmektedir. Auda'ya göre bu yöntemle boynuzlar sahip olduğu güce ek olarak damıtılan otun gücünü de kazanacaktır. Zira boynuzlar ateşte yakıldığında geriye sadece büzücü özelliğinin kaldığı çünkü kordiyalin (*cordiale*) ateş tarafından tüketildiği söylenmektedir (Auda, 1660, s. 148).

¹⁵³⁴ BCMS: “*Per tingere auorio, o altr'osso in verde bellissimo*” [Fil dişini veya başka kemiği çok güzel yeşile boyamak için] (Auda, 1660, s. 148).

¹⁵³⁵ BCMS: *Acqua forte da partire* (Güçlü ayırma suyu/1:16 oranında derişik nitrik asit). Garşûnî metinde kaynak suyu (ينبوع/ynbû'/fonte) kullanılmıştır (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 357).

¹⁵³⁶ BCMS: *Limatura di rame ò ottone* (bakır veya çinko tozu). Garşûnî metindeki “*قصدیر/كاسدیر/kasdîr*” ise kalay (*stagno*) anlamına gelmektedir.

¹⁵³⁷ BCMS: “*Per mollificare ogni osso come cera*” [Tüm kemikleri mum gibi yumuşatmak için] (Auda, 1660, s. 148).

¹⁵³⁸ BCMS: *Vitriolo Romano* (Bakır veya demir sülfat).

¹⁵³⁹ BCMS: “*Per far Ebano contrafatto*” [Sahte/taklit abanoz yapmak için] (Auda, 1660, s. 149). Aynı yöntem Alessio tarafından da verilmektedir (Alessio & Ruscelli, 1555, s. 166).

¹⁵⁴⁰ BCMS: *Legno di celso* (*Morus* L./Dut odunu).

¹⁵⁴¹ BCMS: *Legno di busso* (*Buxus sempervirens*/Şimşir odunu). Mütercim şimşir (يقس) yerine *sindân* (سندان) sözcüğünü kullanmıştır (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 121).

¹⁵⁴² BCMS: *Legno di pero* (*Pyrus communis*/Armut odunu). Mütercim armut (نجاسة/كمنزى/إجاص) yerine elma (احامه/تفاح) olarak tercüme etmiştir (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, ss. 605, 727).

¹⁵⁴³ İtalyanca metinde yer almamaktadır.

¹⁵⁴⁴ BCMS: *Acqua di alume* (şap suyu).

¹⁵⁴⁵ BCMS: *Vitriolo Romano* (Bakır veya demir sülfat).

¹⁵⁴⁶ BCMS: *Oglio di seme di lino* (*Linum usitatissimum*/Keten tohumu yağı).

¹⁵⁴⁷ BCMS: “*Per fare il colore incarnato per tingere tele da far rose e altri fiori*” [Gül ve diğer çiçekleri yaparken bezleri boyamak için kırmızı/pembe renk yapımı] (Auda, 1660, ss. 149-150).

¹⁵⁴⁸ BCMS: *Cartamo* (*Carthamus tinctorius*/Aspir). Arapçada “*قراطيم/kartam*” olarak bilinmektedir. Garşûnî

fırında kurumaya bırak. Sonrasında havanda dövüp kumaş kese içerisine koy ve bağla. Ardından su iyice arınana kadar nehir suyu ile yıka. O vakit bunu o keseden boşaltıp çömlek tasın veya tabağın içerisine koy. Her bir libra için bir okka toz alkali¹⁵⁴⁹ ekle ve bu şekilde bir saat bırak. Sonra tekrar kesenin içine koyup üzerine sıcak su koy. Su arınıp berrak olana kadar süz ve ondan sonra ağzını açıp bir bardak taze ekşi limon usaresi koy. Eğer limon yoksa kavun¹⁵⁵⁰ ya da keskin sirke¹⁵⁵¹ koyup yaklaşık [bir] “*es-selâm lek*”¹⁵⁵² [süresince] çubukla karıştır. Sonrasında içine yarım okka çember¹⁵⁵³ koyup saf olana kadar ince bir ketene boşalt. İyice yıkanması için üzerine soğuk su koy. Böylece kan gibi kırmızımsı hâle gelir. Ondan istediğin gibi çiçekler ve teşâkîl¹⁵⁵⁴ yap.¹⁵⁵⁵

[76] Kökler ve dallar için diğer yeşil:¹⁵⁵⁶ Arındırılmış nişadır-kalay¹⁵⁵⁷ ve onunla birlikte limon usaresi veya ekşi limon yaprağı ya da kavun¹⁵⁵⁸ veya keskin sirke¹⁵⁵⁹ alıp yirmi dört saat demlenmeye bırak. Ardından keçi derisinden torba¹⁵⁶⁰ yapıp geniş derin bir tabak içine

metnin mütercimi muhtemelen “قرطم” sözcüğünü “قرطب/مهد/ kartab” olarak yanlış yazmıştır (Battaglia, 1962, s. 813; Bedevian, 1994, s. 148).

¹⁵⁴⁹ BCMS: Soda (Sodyum karbonat, Na₂CO₃) (Battaglia, 1998, s. 237). Alkali (معد/قلي) sodyum karbonat (Na₂CO₃) ve potasyum karbonat (K₂CO₃) için kullanılmaktadır (Eklund, 1975, ss. 12, 21; Battaglia, 1966a, s. 293). Auda sodanın güzelce yakılmış ve un gibi öğütülmüş olduğunu söylemektedir.

¹⁵⁵⁰ BCMS: *Melangoli agri* (Ekşi turunç). Garşûnî metindeki “شمام/معدام/šemmâm” Arapçada kavun (*Cucumis melo* L. ve *Cucumis dudaim* L. var. *Aegyptiacus*) anlamına gelmektedir (Bedevian, 1994, s. 212). Ancak önceki bölümlerde turunç için “شمام/معدام/ekşi kavun ve ليمون شمام/kavun limonu” ifadelerinin kullanıldığı bilinmektedir. Bu nedenle buradaki kavun ile kastedilenin turunç olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁵⁵¹ BCMS: *Aceto stillato* (damıtılmış sirke).

¹⁵⁵² MKHBA: نحو السلام لك/سه/كطام حو. BCMS: *per un ave maria* (Ave Maria, Katolik kiliselerinde okunan bir dua boyunca).

¹⁵⁵³ MKHBA: شنبير/معد/šenber (çember). BCMS: *Una mezza canna di cambràia* (yarım kamış pamuklu kambrik kumaş) veya diğer ince *tela* (tuval/bez).

¹⁵⁵⁴ MKHBA: تشاكيل/معدام/teşâkîl (اشكال) yani şekiller).

¹⁵⁵⁵ BCMS’de yazar beyaz gül yapılmak istendiğinde bu suyun içine hemen başka bir bezin iki defa batırılıp hemen çıkarılacağı ve ardından üzerine limon usaresi veya damıtılmış sirke konulacağı söylenmektedir. Bu usare bir leğen (*catino*) içerisine yerleştirilmiş bezin tamamına dokunur. Ardından bezin bir kez daha yıkanıp gölgede kurutulacağı ve sonra da tezgâhın (*telaro/telaio*) üzerinde nişasta katılıp gölgede kurutulacağı söylenmektedir. Yazara göre bu yöntem en doğru olanıdır ve kendisi de Torino, Sezza ve diğer yerlerde çok başarılı bir şekilde denediğini belirtmektedir (Auda, 1660, s. 150).

¹⁵⁵⁶ BCMS: “*A fare il color verde per le frondi*” [Yapraklı dallara bir yeşil rengi yapmak için] (Auda, 1660, s. 151).

¹⁵⁵⁷ BCMS: *Verderame purgato* (arındırılmış bakır yeşili, bakır asetat). Garşûnî metindeki “نشار قصدير/معدام/nişâdir-kasdîr” sözcükleri “nişadır-kalay” anlamına gelmektedir.

¹⁵⁵⁸ BCMS: Her bir libra bakır asetat için bir buçuk yaprakçık (*foglietta*/Battaglia yarım litre civarı olduğunu söylemektedir (Battaglia, 1970a, s. 100)) ölçüsünde *sugo di limoni* (Limon usaresi) ò *melangoli agri* (ekşi turunç).

¹⁵⁵⁹ BCMS: *Aceto stillato* (damıtılmış sirke).

¹⁵⁶⁰ BCMS: *Una colla gentile di carta pecora* (Koyun derisi tutkalı). Bunun küçük kap içerisine konulacağı ve aşırı açık olmaması için az miktarda *fiore di rame* (bakır çiçeği/bakır oksit) katılacağı belirtilmiştir.

koy.¹⁵⁶¹ [Sonra] renk yeşil [rengi] alana kadar içine bahsettiğimiz o suyu azar azar koy ve kurumaya bırak. İstedığın gibi bundan kullan.¹⁵⁶²

[Boyama için yeşil renk yapımı].¹⁵⁶³

[77] Yine onun gibi diğeri:¹⁵⁶⁴ Yeşilden sonra başka bir türle değiştirmek için sana bir şekil veya renk gerekiyor,¹⁵⁶⁵ isteğine göre ona çivit katarsın.¹⁵⁶⁶

[78] Gümüş olması için bakır yapım türü:¹⁵⁶⁷ Kalayı¹⁵⁶⁸ alıp demir bir kap içerisinde erit. Ondaki her bir libra için bir buçuk okka antimon tozu¹⁵⁶⁹ (bu kitabımızın üçüncü bölümünde yazılmış olduğunu gördüğün gibi) katarsın. Aynı şekilde iki dirhem kırmızı zehebi¹⁵⁷⁰ [ve] bir okka doğal yağ katarsın. [Ardından] sakın ateş üzerinde yağ yanana kadar yani eriyene kadar bir çubukla karıştır. Ondan sonra da üzerine bir avuç buğday kepeği koyup yanmaya bırak. Böylece hemen iyi olur. Özellikle güzelce erimişse ondan hangi türü istersen yap.¹⁵⁷¹

¹⁵⁶¹ Yazar bu yeşil rengin açık renkte olacağını söyler. Diğer yandan çiçeklerin büyüklüğünde bir bez alınıp tezgaha serilmesi ve fırça (*pennello*) ile bir kat boyanıp kurutulması beklenmektedir. Gerek duyulması hâlinde ikinci kat yapıp kurutulacağı da belirtilmektedir. Diğer yandan iyice kuruduğu zaman dallar kesilir. Yazar arap zambının turpentin gibi olacağı bir şekilde demlendirileceğini ve bakır asetatin bu zambın içine konulup kurutulduğunda yeşil renk olacağını söyler. Ardından küçük bir fırçayla yaprakların birer birer fırçalanıp kurutulur. Auda eğer ilkindeki gibi parlak olmazsa ikinci katmanı yapılacağını belirtir (Auda, 1660, s. 151).

¹⁵⁶² Bu ifadeler mütercim tarafından eklenmiştir.

¹⁵⁶³ BCMS: “*Per fare un color verde da miniare*”. Garşûnî metinde bu bölüm tercüme edilmemiştir. Tarifte eşit miktardaki *verderame polverizzato* (toz bakır asetat), *litargio d'oro* (altın mürdesengi/kurşun oksit) ve *argento vivo* (cıva) mermer üzerinde *orino di putto* (çocuk idrarı) ile ezilir. Ardından kap içerisinde at gübresi altında yirmi gün bekletilir ve ardından da tekrar ezilir. Yazar böylece boyama için çok güzel bir yeşil elde edileceğini iddia eder (Auda, 1660, ss. 151-152).

¹⁵⁶⁴ BCMS: “*Per fare un altro verde*” [Başka bir yeşil yapmak için] (Auda, 1660, s. 152).

¹⁵⁶⁵ BCMS: *Color verde* (yeşil renk) veya *verderame* (bakır asetat) veya *verdeporro* (pırasa yeşili).

¹⁵⁶⁶ Yazar yeşil renk içerisinde istenildiği gibi koyu veya açık olması için çivit (*indigo*) ekleneceğini belirtmektedir (Auda, 1660, s. 152).

¹⁵⁶⁷ BCMS: “*Per far lo stagno che parera argento*” [Gümüş gibi görünen kalay yapmak için] (Auda, 1660, s. 152). Garşûnî metnin mütercimi metin içerisinde kalayı doğru tercüme etmesine rağmen başlıkta bakır anlamına gelen “*تحاس/ساهد*” sözcüğü kullanılmıştır. Mütercimin metin içerisinde bilinçli değişiklikler yaptığı açık bir şekilde görülmektedir.

¹⁵⁶⁸ BCMS: *Stagno* (kalay). MKHBA: *قصدير/مرويت/kasdîr* (kalay). Mütercim yetmiş yedinci tarifte “*kasdîr*” sözcüğünü nişadır ile birlikte “*verderame/bakır yeşili*” için kullanmıştır. Ancak burada “*stagno* (kalay)” için doğru bir şekilde kullandığı görülmektedir. Dolayısıyla mütercimin bu metinde kalayı bildiği ancak bakır yeşili için farklı bir karşılık kullandığı anlaşılmıştır.

¹⁵⁶⁹ BCMS: *Regolo d'antimonio* (antimon).

¹⁵⁷⁰ BCMS: *Arsenico rosso* (kırmızı arsenik). Mütercim *احمر اسعد* sözcüklerini kullanmıştır. Ancak arsenik Arapçada “*زرنیخ*” adıyla bilinmektedir (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 71).

¹⁵⁷¹ Yazar bu kalaydan vazo veya istenilenin yapılacağını, ayrıca kalayın gümüş gibi dövüldüğünde ikisi arasında bir fark bulunamayacağını iddia eder (Auda, 1660, s. 152).

[79] **Demir suyu yöntemi:**¹⁵⁷² Kayalar ve mağaralar arasında çıkan yuvarlak, siyah, kuyruklu küçük kurtçuklardan¹⁵⁷³ alıp kap içerisinde sık¹⁵⁷⁴ [ve suyunu çıkar]. Onlardan çıkan suyu sakla ve keten parçasını [bununla] ıslatıp demire dola. Böylece onu hemen mum gibi çözer ve arındırır.¹⁵⁷⁵

[80] **Yağı bir süre muhafaza etmek için:**¹⁵⁷⁶ Her bir libra yağ için içine sadece bir dirhem tuz ve biraz da bakır tozu koyarsın.¹⁵⁷⁷ Ardından biraz kaynatıp sekiz gün güneşte bırak. Sonunda iyice kapalı bir kap içerisinde sakla. Böylece ona asla bir şey bulaşmaz.¹⁵⁷⁸

[81] **Matbaa için kalıplar:**¹⁵⁷⁹ Yarım okka beyaz Arap zımkı, dört okka arıtılmış şeker, her [bir] okka için bir tane doğu miski alırsın.¹⁵⁸⁰ Bunu yoğurup kalıplar [yap], her [türlü] fayda için.¹⁵⁸¹

[82] **Sahte altın yapmak için:**¹⁵⁸² Altın yaprağı¹⁵⁸³ alıp biraz balla birlikte yoğur ve deniz kabuğu¹⁵⁸⁴ içine koy. Kullanmak istediğinde zımk suyuyla¹⁵⁸⁵ karıştır böylece [hazır] olur.

[83] **Altın harflerin yapımı:** İlk olarak sandolos¹⁵⁸⁶ alıp [kül] özü suyla¹⁵⁸⁷ yıkarsın.

¹⁵⁷² BCMS: “Acqua che consuma e rode il ferro in brevissimo tempo” [Kısa zamanda demiri aşındıran ve tüketen su] (Auda, 1660, s.152). Aynı tarif Fioravanti tarafından da verilmiştir (1571, s. 108).

¹⁵⁷³ BCMS: *Animalletti* (hayvancıklar). Bu hayvancıkların bataklıklarda (*paludi*) çıktığı, kürek (*paletta*) gibi yuvarlak oldukları belirtilmiştir (Auda, 1660, s.152). Burada kurbağa yavruları kastediliyor olabilir.

¹⁵⁷⁴ BCMS: *Distillali per boccia* (*Boccia* (bir çeşit imbik) ile onları damıt).

¹⁵⁷⁵ Auda bunun Milano’da bir kimyacı tarafından kanıtlandığını belirtir (Auda, 1660, s.153).

¹⁵⁷⁶ BCMS: “Per conservare l’ogli, che non rancischino [Kokuşmasınlar diye yağları muhafaza etmek için] (Auda, 1660, s. 153).

¹⁵⁷⁷ BCMS’deki *granelli di alume di rocca* (şap taşı tanecikleri) tercüme edilmemiştir. Ayrıca ölçüler Garşûnî metinde tane hesabıyla değil dirhem olarak kaydedilmiştir.

¹⁵⁷⁸ BCMS’de kaynatma işleminin su banyosunda yapılacağı belirtilmiştir. Ayrıca yazar bunun kanıtlandığını iddia eder.

¹⁵⁷⁹ BCMS: “Per fare moscardini” (*Moscardinolar* (aromatik bitkiler ve miskten yapılan, eskiden ağız kokusu için de kullanılan pastiller (Battaglia, 1978, s. 983) yapmak için). Muhtemelen metin içerisinde “moscardini ò altri lavori nelle stampe [Matbaada moscardinoları ve diğer işler]” ifadesi geçtiği için mütercim “مماحد محماد/لأجل مطابع قوالب” /matbaalar için kalıplar” olarak tercüme etmiş olmalıdır.

¹⁵⁸⁰ BCMS’deki *Amido onc. tre* (üç okka nişasta) sözcüğü tercüme edilmemiştir.

¹⁵⁸¹ BCMS’de tatlı lezzeti ve kokusu için prenslere ve büyük Beylere sunulacak bir şey olarak anlatılmaktadır (...che sarà cosa da presentare a Principi (principi) e gran Signori per la soavità del gusto e odore) (Auda, 1660, s. 153).

¹⁵⁸² BCMS: “A macinar oro per miniare” [Boyamak için altın öğütmek] (Auda, 1660, s. 153). Aynı yöntem Alessio tarafından da kullanılır (Alessio & Ruscelli, 1555, s. 176).

¹⁵⁸³ BCMS: *Fogli d’oro battuti* (dövülmüş altın yaprakları).

¹⁵⁸⁴ BCMS: *Conchiglie di mare* (deniz kabukları).

¹⁵⁸⁵ BCMS: *Acqua gommata* (zımk su).

¹⁵⁸⁶ BCMS: *Purpurina* (*Rubia tinctorum* L./Kökboyası köklerinden elde edilen kırmızı boya). Florio’ya göre kadınların boyamada kullandığı parlak kırmızı bir renktir (Florio, 1598, s. 529). Garşûnî metinde “صندلوس/sandalûs” (*Tetraclinis articulata*/Sandalos sakızı) kullanılmıştır.

¹⁵⁸⁷ BCMS: *Liscio* (kül suyu).

Ardında biraz safran ve zamk suyuyla¹⁵⁸⁸ karıştırıp hazırla. Sonra onunla yaz, böylece harf saf altın olacak.

[84] Onun gibi diğeri:¹⁵⁸⁹ Bir okka öğütülmüş saf billur¹⁵⁹⁰ alıp yumurta beyazı ile¹⁵⁹¹ karıştır [ve onunla yaz]. Veya [diğer yöntemle] birer dirhem ya da ikişer safran,¹⁵⁹² saf altın yaprağı¹⁵⁹³ alırsın. Kara keçi ve teke ödü ile¹⁵⁹⁴ [veya] balığın [ödü]¹⁵⁹⁵ daha iyi [olur] hepsini birlikte öğüt. Sonrasında her şeyi bir haftadan az [olacak şekilde] birkaç gün civarı [gübre altında] gömülü olan cam kabın içine koy. Ardından o yerden çıkarıp kendinde muhafaza et. Böylece bundan çok güzel altın harfler olur.¹⁵⁹⁶

[85] Usulünce mürekkep yapma yöntemi:¹⁵⁹⁷ Bir okka arap zamk, iki okka cıva,¹⁵⁹⁸ üç okka servi zamk,¹⁵⁹⁹ iki buçuk libra beyaz şarap alırsın. Ardından zamk ez ve o şarapta demlendirip süz. Ondan sonra tencerenin içine al ve her gün iki defa karıştırarak şekilde tam on gün [boyunca] güneşe koy. Sonra biraz kaynatıp süz. Bu süzölmüş suyla birlikte biraz şarapla çözülmüş zamk ve cıvayı bir araya koy. Ardından üç gün güneşe koy. Böylece iyi olur.¹⁶⁰⁰

[86] İyi mürekkep yapmak için toz:¹⁶⁰¹ İçiyle birlikte şeftali tohumu veya kayısı tohumu

¹⁵⁸⁸ BCMS: *Acqua gommata* (zamlı su).

¹⁵⁸⁹ İlk yöntemin aynısı Alessio tarafından da kullanılmıştır (Alessio & Ruscelli, 1555, s. 178).

¹⁵⁹⁰ BCMS: *Christallo* (cristallo) *macinato* (öğütölmüş kristal/billur). *Orpimento fino* (arıtılmış orpiment, sarı zırnık) tercüme edilmemiştir.

¹⁵⁹¹ BCMS: *Chiara d'ovo* (yumurta beyazı/akı).

¹⁵⁹² BCMS: *Saffarano* (*zaffarano*, safran).

¹⁵⁹³ BCMS: *Orpimento fogliato* (yaprak orpiment).

¹⁵⁹⁴ BCMS: *Fiele di capra* (keçi ödü).

¹⁵⁹⁵ BCMS: *Luccio pesce* (*Esox lucius*/Turna balığı ödü).

¹⁵⁹⁶ İtalyanca metinde Auda bu renkleri Torino'daki Sig. Domenico adında bir ressamın (*pittore*) yaptığını ve kendisinin de bunları yaparken ona yardım ettiğini söylemektedir (Auda, 1660, s.154).

¹⁵⁹⁷ BCMS: “*Vero modo per fare inchiostro*” [Mürekkep yapmak için doğru yol] (Auda, 1660, s. 154).

¹⁵⁹⁸ BCMS: *Vitriolo* (zaç/demir sülfat). Garşûnî metindeki “زيبق/زيبق/زيبق/zeybek” sözcüğü Arapçada cıva için kullanılmaktadır. Vitriol ise “زاج/زاج/zâc” sözcüğü ile karşılanmaktadır (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, ss. 66, 1166).

¹⁵⁹⁹ BCMS: *Galla* (mazı). Arapçada “غصّة” olarak bilinmektedir. Garşûnî metindeki “صمغ سرو/صمغ سرو/صمغ سرو” servi zamk anlamına gelmektedir (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 379).

¹⁶⁰⁰ BCMS'de mazının dövölüp şarap içerisinde on gün güneşte demlendirileceğı belirtilmiştir. Ardından kaynatılıp süzölen bu mazılı şarap içerisine yine şarapta eritilmiş arap zamkıyla birlikte zaç konulacağı ve tekrar güneşte bekletileceğı söylenmiştir. Auda bu yöntemin mürekkep elde etmek için bu kitapta bulunabilecek en iyi yöntem olduğunu iddia eder. Ayrıca yazın ve kışın mürekkebin donmaması için “*acqua vita* (etanol)” konulacağını belirtir (Auda, 1660, ss. 154-155).

¹⁶⁰¹ BCMS: “*Polvere per fare inchiostro perfettissimo*” [Çok mükemmel mürekkep yapmak için toz] (Auda, 1660, s. 155).

ya da acıbadem tohumu alıp cam olmayan veya başka bir kap içerisinde iyice kızart.¹⁶⁰²
Son olarak o dumanı bir kâğıtla alıp yararı için kendinde sakla.¹⁶⁰³

[87] Çok faydalı kînâ-kînâ boyası:¹⁶⁰⁴ On libra çok kez arıtılmış çiçek arakı¹⁶⁰⁵ [ve] iki okka arıtılmış zambak¹⁶⁰⁶ alıp arak ile birlikte cam kap içerisine koy ve kısık ateşte [su banyosunda] damıt.¹⁶⁰⁷ Sonra ince ketenle süz. Ondan sonra arıtılmış akik¹⁶⁰⁸ alıp çiçek arakı¹⁶⁰⁹ ile öğüt. Ardından iyice kurur.¹⁶¹⁰ Bu vakitten itibaren [boyanacak eseri] kaldırıp fil dişi ile¹⁶¹¹ iyice perdahla. Çok harika olur.¹⁶¹²

[88] Altın yaldızlı pervazlar için:¹⁶¹³ Bir libra arıtılmış şeker, bir libra arıtılmış zambak¹⁶¹⁴

¹⁶⁰² BCMS'de bu çekirdeklerin yakılıp kömür hâline getirilmesi ve sonrasında da toz yapılması anlatılmaktadır.

¹⁶⁰³ Tarif eksik tercüme edilmiştir. BCMS'de yazar çam reçinesinin (*rasa di pino*) bir kaba konulup üzerine ateş bırakılması ve buradan çıkan duman/isin bir kâğıda alınması istemektedir. Ardından bir parça bu çam reçinesi dumanı, bir parça yakılmış ve toz hâline getirilmiş çekirdek kömürleri, bir parça *vitriol* (demir/bakır sülfat), iki parça *galluzza frita nella padella alquanto con oglio* (tavada biraz yağla kızartılmış küçük mazı), dört parça *gomma arabica* (arap zambak) bir araya koyulur ve öğütülür. Sonra elenir ve karıştırılıp iyice sarılı bir deri torbacık (*saccoccia di corame*) içerisinde muhafaza edilir. Ayrıca ne kadar çok beklerse o kadar iyi olacağı ve kullanılmak istendiğinde biraz şarap veya ılık sirkeyle karıştırılacağı belirtilmiştir (Auda, 1660, s.155). Bu ayrıntılar mütercim tarafından tercüme edilmemiştir.

¹⁶⁰⁴ BCMS: “*Vero modo di fare la vernice della China, con la quale si fanno lavori rarissimi e belli*” [Bununla çok nadir ve güzel eserler yapılan hakiki Çin verniği yapımı]. Mütercim kına kına (حصا/الكينا كينا) olarak tercüme etmiştir.

¹⁶⁰⁵ BCMS: Çok kez damıtılmış *spirito di vino* (şarap ruhu). Garşûnî metinde çiçek arakı (عرق / حم حمرة/ارaku zehra) olarak tercüme edilmiştir.

¹⁶⁰⁶ BCMS: İki okka *gomma lacca fina e pure* (saf ve arıtılmış şellak) ve *sandracca* (sandolos). Garşûnî metindeki “صحبر/اسمك” sözcüğü zambak anlamına gelen “صمغ” sözcüğünün farklı yazılmış bir hâlidir.

¹⁶⁰⁷ BCMS'de şellak ve sandolosun ayrı ayrı öğütüleceği ve sonra cam kap içerisinde su banyosunda eritileceği belirtilmiştir. Mütercim damıtılacağını (استقطره) söylemektedir.

¹⁶⁰⁸ BCMS: *Cinabrio fino* (saf/arıtılmış zincifre/cıva sülfür). Garşûnî metindeki “عقيق/حمم” sözcüğü akik taşı için kullanılmaktadır.

¹⁶⁰⁹ BCMS: *Acqua vita* (hayat suyu/arak/etanol). Garşûnî metindeki “زهرة عرق/حم حم” sözcükleri bu defa ters bir şekilde çiçek-arak olarak yazılmıştır.

¹⁶¹⁰ BCMS'de zincifre ile verniğin bir fırça yardımıyla karıştırılıp kurutulacağı ve tekrar karıştırılıp kurutulacağı belirtilmektedir.

¹⁶¹¹ BCMS: *Dente di lupo* (kurt dişi). Garşûnî metindeki “ناب فيل/نيب فيل” ifadesi fil dişi anlamına gelmektedir. Ayrıca yazar verniklenecek olan eserin önce ince bir bezle, sonra kurt dişi ve geyik derisiyle (*pelle di dante (daino) giallo/sarı geyik derisi*) perdahlanacağı belirtilmiştir.

¹⁶¹² Garşûnî metinde bu bölüm eksik tercüme edilmiştir. Bahsedilen vernik esere sürülmeden önce yazar bir başka bir verniğin sürüleceğini söyler. Bu vernik ise *oglio di spigo* (Hint sümbülü yağı) ve *sandracca* (sandolos) ile hazırlanmış verniktir ve perdahlanan eserin üzerine sıcak sürülmektedir. Auda bu kurduğu zaman zincifre konulmuş ilk verniğin sürüleceğini söyler. Ayrıca rengin siyah olması isteniyorsa zincifre yerine *fume di rasa* (çam reçinesi dumanı/isi), sarı isteniyorsa *la curcuma* (*Curcuma longa* L./Zerdeçal), beyaz ise *il bianco di Spagna* (İspanya beyazı/bizmut oksiklorür veya oksinitrat BiOCl/BiONO₃), mor (*porpora*) ise *la lacca di grana* (?), mavi (*pauonazza*) ise *il tornasole* (*Chrozophora tinctoria*/Siğil otu) kullanılabileceği belirtilmiştir. Bu renklerle küçük masaların, dolapların ve sandıkların boyanabileceği ve daha iyisinin olmadığı vurgulanmıştır. Dikkat çeken bir nokta ise bu verniğin su ve ateşe karşı dayanıklı ve de ayna gibi parlak olduğudur. Ancak yazın tozun olmadığı bir mekânda yapılması gerektiği de eklenmiştir.

¹⁶¹³ BCMS: “*Per fare la vernice da oro*” [Altından vernik yapmak için].

¹⁶¹⁴ BCMS: *Gomma lacca fina* (saf/arıtılmış şellak).

iki dirhem aloe¹⁶¹⁵ alıp hepsini ayrı ayrı öğüt. Ardından sekiz okka turpentin yağı alıp hepsini bir araya koy. Sonra süzgeç ile süzüp ihtiyaç için sakla.

[89] Sadece beyaz için:¹⁶¹⁶ İki okka İngiliz kalayı,¹⁶¹⁷ dört okka güçlü kaynak suyu¹⁶¹⁸ alıp birlikte arıt. Sonrasında maddeyi soğuk suyla birlikte sahana koy. Ardından biraz çöz ve kurutup ihtiyaç için sakla.

[90] Resim verniği:¹⁶¹⁹ İki okka turpentin yağı, bir okka Venedik turpentinini, yarım dirhem sandolos [alınır]. [Bunlar] hafif ateş üzerinde arınıp süzülürler ve ihtiyaç için saklanırlar.

[91] Yine onun gibi garip bir sır:¹⁶²⁰ Beyaz fil boynuzu¹⁶²¹ alıp iyice kazı ve kömür külüyle¹⁶²² birlikte güçlü [kül] özü suyu¹⁶²³ yap. [Ardından] hepsini birlikte karıştırıp on beş gün beklet. Sonra öğütülmüş *sîrâkûn*¹⁶²⁴ al ve biraz saf suyla çözüp onunla karıştır. [Ardından] iyice kurumaya bırak ve [bu boyayla] birlikte resim ya da dişler ve diğerlerini boya.¹⁶²⁵

[92] *Sîrâkûn* yapımı:¹⁶²⁶ Eşit miktarda canlı cıva¹⁶²⁷ [ve] bakir kükürt¹⁶²⁸ alıp hepsini bakır tencere ya da sırlanmış kap içerisine al. Bundan mavi veya sarı duman çıkana kadar kısık ateşli fırına koy. O vakit iyice ört. Ardından ateşi arttır, böylece iyi olur.¹⁶²⁹

[93] İncilerin istediğin gibi çözülmesi:¹⁶³⁰ İstedığın kadar deliksiz küçük ham inci alıp

¹⁶¹⁵ BCMS: *Aloe succotrino* (*Aloe succotrino* Lam./Sokotra aloesi).

¹⁶¹⁶ BCMS: “*Per fare il bianco di Spagna*” [İspanya beyazı yapmak için].

¹⁶¹⁷ BCMS: *Stagno di Inghilterra* (İngiltere kalayı).

¹⁶¹⁸ BCMS: *Acqua forte da partire* (1:16 oranında derişik nitrik asit).

¹⁶¹⁹ BCMS: “*Vernice per dare sopra la pitture*” [Resim/tablo üzerine sürmek için vernik] (Auda, 1660, s. 157).

¹⁶²⁰ BCMS: “*Per far coralli fini bellissimi*” [çok güzel saf mercanlar yapmak için].

¹⁶²¹ BCMS: *Corno di becco bianche* (beyaz teke boynuzu). Garşûnî metinde fil boynuzu anlamına gelen “قرن / قرن” sözcükleri kullanılmıştır.

¹⁶²² BCMS: *Cenere di frassino* (*Fraxinus* L./Dişbudak ağacının külü).

¹⁶²³ BCMS: *Liscia forte* (güçlü kül suyu).

¹⁶²⁴ BCMS: *Cinabrio* (zincifre). Garşûnî metinde Zincifrenin karşılığı olarak sürekli “سیراقون/سیراقون” *sîrâkûn*“ sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir.

¹⁶²⁵ BCMS’de kül suyu ile boynuzların on beş gün bekletilmesinin ardından güzel renk vermesi için kül suyunun biraz su ve zincifre (cıva sülfür) ile karıştırılması istenir.

¹⁶²⁶ BCMS: “*Per far il Cinaprio*” [Zincifre/cıva sülfür yapmak için] (Auda, 1660, s. 158).

¹⁶²⁷ BCMS: *Argento vivo* (canlı gümüş/cıva).

¹⁶²⁸ BCMS: *Solfo vergine* (bakir kükürt/kükürt).

¹⁶²⁹ Kullanılan kabın lökleneceği ve iyice örtüleceği belirtilmiştir.

¹⁶³⁰ BCMS: “*Per dissolvere perle, e farle grosse come Orientali*” [İnciyi çözmek ve Doğudakiler gibi büyük yapmak için] (Auda, 1660, ss. 158-159).

yeni ekşi limon usaresi veya keskin sirke¹⁶³¹ içerisinde bunları üç gün güneşe¹⁶³² koy. [Ardından] bunları kabın altında çözünmüş bulacaksın. Eğer çözünmüş [hâlde] bulamadıysan o asiti değiştir, ardından hemen çözünürler. O vakit buna basit zamk¹⁶³³ ilave et. Sonrasında [inciler] için ya gümüşten ya da camdan kalıp yapacak şekilde, bundan istediğin büyüklük ve küçüklükte iri inciler yapıp [kalıbın içine koy]. Ardından [o kalıbı] beyaz ekmek içerisinde fırında kurut. Böylece halis muhlis [inciler] olurlar. ¹⁶³⁴

[94] Bu incilere nasıl parıltı verilmesi gerektiği hakkında: İstediyin kadar kalay veya temiz teneke¹⁶³⁵ alıp çöz ve içine onun ağırlığı miktarında arıtılmış halis cıva¹⁶³⁶ koy. [Ardından] ondan pastil yapıp döşeme taşının üzerine koy. Kurduğunda biraz sülümen¹⁶³⁷ ile bunu öğüt. Sonrasında hepsini nemli bir yerde toprak altında [bulunan] cam kap içerisine koy ve saf suyla çok kısık ateşte çöz.¹⁶³⁸ Ardından on iki saat kalacak şekilde bu inciye içerisine koy. İnciyi çıkardığında arzu ettiğin kadar parlak beyaz değilse ikince defa daha o suyun içine koyup istediğin kadar [beklet], böylece isteğine uygun olurlar. Bu faydalı ve çok kez denenmiş bir türdür.¹⁶³⁹

[95] Yıl boyunca gülü taze tutmak için: Açmaya hazır hâle gelmiş ergin gül tomurcuklarını¹⁶⁴⁰ alıp elinle dokunmadan bıçakla aç. Ardından akşam çiyi altında bunları sahraya koy. Çiy üzerine devamlı düşmesin diye sabah [olmadan] önce kaldıracak şekilde [orada bırak]. Ondan sonra [sabah] erkenden onları yeni sırlanmış kaba koyup [üzerini] iyice ört. O kabı kuru olacak şekilde kumun altına göm. Böylece kaliteli olur.

¹⁶³¹ BCMS: *Aceto stillato, tre volte* (üç defa damıtılmış sirke).

¹⁶³² Mütercim tarafından eklenmiştir.

¹⁶³³ BCMS: *Gomma dragente disfatta* (çözünmüş kitre zamkı).

¹⁶³⁴ İtalyanca metinde hazırlanan kalıpların *stampe* (baskı, matbaa) içerisine konulup *budello di pesce* (balık bağırsağı) ile sarıldıktan sonra ekmeğin içerisine konulması istenir. Ekmek fırında piştikten sonra içerisindeki zamklı incilerin sertleşip sertleşmediği kontrol edilir. Sertleşmemiş ise aynı süreç tekrar edilir. Bu tarif doğrultusunda Auda incilerin Doğudakiler gibi büyük olması için küçük incileri kitre zamkı ile karıştırmıştır (Auda, 1660, s.159).

¹⁶³⁵ BCMS: *Stagno fino* (saf kalay).

¹⁶³⁶ BCMS: *Argento vivo di miniere e non di piombo* (kurşundan değil madenden olan cıva).

¹⁶³⁷ BCMS: *Solimato* (sülümen, cıva klorür).

¹⁶³⁸ İtalyanca metinde damıtılan suyun içine *alume di rocca* eklenmiştir.

¹⁶³⁹ Auda birçok kişinin inci yapmayı denediğine ancak çok azının onlara parıltı vermeyi bildiğini ifade etmektedir. Kutsal Ruh Manastırında Sig. Don Ippolito Spetiale'nin bunları yaptığını ve incilerin çok güzel ve doğal olduğunu, kendisinin de ondan gördüğünü belirtir. Ayrıca Don Ippolito'nun yaptıklarını bilen herhangi bir kuyumcunun da olmadığını eklemektedir (Auda, 1660, s.159). Garşûnî metnin mütercimi bu ayrıntıları tercüme etmemiştir.

¹⁶⁴⁰ BCMS: *Bottoni di rosa* (gül tomurcukları).

[96] **Çeşitli güller oluşturmak için:**¹⁶⁴¹ *Cevriyye* gülü¹⁶⁴² alıp yanan kükürt üzerine koy ki dumanını alsın. Böylece gül çeşitli renklerde olur. Keza onun gibi duman *kevâzî* karanfilini¹⁶⁴³ de yapar ancak kokusu yok olur.

[97] **İpeği sadece beyaz yapmak için:** Közde yakılmış kükürt alırsın. Dumanını alması için üzerine gerilmiş ipek¹⁶⁴⁴ koy. Böylece hemen beyaz olur.

[98] **Güçlü şarap yapma[mak] için:**¹⁶⁴⁵ Tuzlanmış domuz iç yağı parçasını alıp kenevir lifi ile bağla ve şaraba biraz yakın olacak şekilde şarap fıçısının içine koy. Böylece asla keskin olamaz.

[99] **Şaraptan küfü çıkarmak için:** Şalgamı¹⁶⁴⁶ alıp dört parçaya böl ve mendilin içine bağla. Şaraba asla yakın olmayacak şekilde üzerinden fıçının içine koyup bir ay beklet. Böylece bütün küfleri hemen kendisine çeker. Bu da çok denenmiştir.

[100] **İyi misket şarabı olması için ve bu bir sırdır:**¹⁶⁴⁷ Bir parça kekik çiçeği¹⁶⁴⁸ ve iki parça kuru mürver çiçeği,¹⁶⁴⁹ bir parça mercanköşk¹⁶⁵⁰ alıp ayrı ayrı ez. Ardından bunları geniş olmayan keten torbaya koy. Sonra fıçının yarısına ulaşacak şekilde şarabın içine koyup bu şekilde ipe bağlanmış olarak orada on gün bırak. Sonrasında şaraptan çıkarıp

¹⁶⁴¹ BCMS: “*Per fare una rosa di varii colori*” [Bir gülü çeşitli renklerde yapmak için] (Auda, 1660, s. 160).

¹⁶⁴² BCMS: *Rosa incarnata* (kırmızı/pembe gül). Garşûnî metinde “ورد جورية / ورد حمرة” olarak tercüme edilmiştir.

¹⁶⁴³ BCMS: *Garofoli incarnati* (kırmızı/pembe karanfiller). Garşûnî metinde “القرنفل الكوازي / الحمرة الحمراء” olarak tercüme edilmiştir.

¹⁶⁴⁴ BCMS: *La tesa distesa* (gerilmiş ipek).

¹⁶⁴⁵ BCMS: “*Per fare che il vino non doventi (diventi) forte*” [Şarabı güçlü yapmamak için]. Garşûnî metinde ise yapmak olarak tercüme edilmiştir ve “güçlü olması için” yazılmıştır.

¹⁶⁴⁶ BCMS: *Nespoli* (*Mespilus germanica*/Muşmula). Garşûnî metinde ise şalgam anlamına gelen “لفت / لفت” sözcüğü kullanılmıştır.

¹⁶⁴⁷ BCMS: “*Per far vino moscatello, secreto bellissimo*” [Misket şarabı yapmak için çok güzel bir sır] (Auda, 1660, s. 161).

¹⁶⁴⁸ BCMS: *Fiori di ciambusca* (*lambrusco*, İtalya’da yetişen bir çeşit siyah üzüm asması ve üzümünden yapılan şarap için kullanılmaktadır (Battaglia, 1990, s. 708)) *secchi* (kuru lambrusco çiçeği). Garşûnî metinde ise kekik anlamına gelen “زعر / زعر” sözcüğü kullanılmıştır. Lambrusco Arapçada “عنب بري / کشمش” olarak bilinmektedir (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 539).

¹⁶⁴⁹ BCMS: *Fiori di sambuco* (*Sambucus nigra* L./Mürver çiçeği).

¹⁶⁵⁰ BCMS: *Pitartima, cioe coriandoli parti tre* (üç parça *Pipartima* yani kişniş). “*Pipartima*” sözcüğünün 15. yüzyılda kişniş (*coriandoli*) için kullanıldığı bilinmektedir (Martino, 2005, ss. 24, 56). Garşûnî metinde ise mercanköşk “مردقوش / مردقوش / مردقوش” kullanılmıştır.

biraz iyi pekmez¹⁶⁵¹ koy. Böylece söylediğimiz gibi iyi şarap olur.¹⁶⁵²

[101] Midenin ıslahı için şarap yapımı:¹⁶⁵³ Bir okka tarçın, iki dirhem *cenzâre*,¹⁶⁵⁴ ikişer dirhem karanfil, sedef otu,¹⁶⁵⁵ biber, yarım okka küçük Hindistan cevizi¹⁶⁵⁶ alıp hepsini birlikte ince öğüt. Ardından bir *ritl* iyi beyaz şarap içerisinde demlendirip sadece tatlı olacak kadar şeker [kat]. Sonrasında kaynatıp iyice saflaşana kadar süz ve cam kap içerisinde sakla.¹⁶⁵⁷ Eğer sabah bundan sadece iki dirhem¹⁶⁵⁸ miktarında alırsan büyük fayda bulursun.¹⁶⁵⁹

[Güçlü/keskin sirke yapmak için].¹⁶⁶⁰

[102] İyi iş için:¹⁶⁶¹ Ada çayı usaresi¹⁶⁶² veya şap¹⁶⁶³ alıp zeytinyağı ile kaynat ve onu [tahtakurusunun olduğu mekâna] sür. Bu tahtakurusu için de faydalıdır. Ancak [yağı] ılık değil kaynar olacak şekilde sürersin.

¹⁶⁵¹ Mütercim tarafından eklenmiştir. Garşûnî metindeki “نيس/نيس” sözcüğü pekmez, şurup ve şerbet gibi anlamlarda kullanılmaktadır. İtalyancada “*melassa/melazzo*” olarak bilinmektedir (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 605).

¹⁶⁵² Auda bu tarifi neredeyse bulunduğu bütün mekânlarda başarıyla uyguladığını belirtmektedir. Ayrıca yazar on gün boyunca bu şaraptan çıkarılmamasını istemektedir (Auda, 1660, s.162).

¹⁶⁵³ BCMS: “*Per far vino ipocrasso (ippocrasso) per lo stomaco*” [Mideye hipocrass şarabı yapmak için]. Hippocras şarabı, şarapla birlikte bal, şeker ve çeşitli baharatlar içeren bir çeşit içkidir (Battaglia, 1973, s. 517).

¹⁶⁵⁴ BCMS: *Zenzero* (zencefil). Garşûnî metinde zencefil anlamına gelen “زنجبيل” sözcüğü yerine “جنزارة/جنزارة” sözcüğü kullanılmıştır.

¹⁶⁵⁵ BCMS: *Grana di paradiso* (*Aframomum meleguete*/Cennet biberi), *cardamomo* (*Elettaria cardamomum*/Kakule). Garşûnî metindeki “سذاب/سذاب” sözcüğü sedef otu (*Ruta graveolens*) için kullanılmaktadır.

¹⁶⁵⁶ BCMS’de ölçü bir okkadır. Ayrıca İtalyanca metindeki birer okka *macis* (Küçük Hindistan cevizi baharatı), *galanga* (*Alpinia officinarum* /Havlıcan) ve *zedoaria* (*Curcuma zedoaria*/Cedvar) Garşûnî metinde tercüme edilmemiştir.

¹⁶⁵⁷ İtalyanca metinde süzme aracı olarak “*la manica d’Ipocrate (manicum hippocraticum)*” kullanılmaktadır. Hipokrat’a atfedilen bir çeşit filtredir (Battaglia, 1975, s. 666) Hippocras şarabının yapımı sırasında karışımındaki tortuların filtrelenmesinde kullanılır.

¹⁶⁵⁸ BCMS: *Due dita* (iki parmak).

¹⁶⁵⁹ Auda aç karnına alınan bu şarabın içen kişiyi çok güzel hazmettirdiğini ve kişinin asla üşümeyeceği/soğukluk hissetmeyeceğini belirtmiştir (Auda, 1660, s. 162).

¹⁶⁶⁰ BCMS: “*Per fare aceto forte*” (Auda, 1660, s.162). Garşûnî metinde tercüme edilmemiştir. Olgunlaşmamış kırmızı *crognali* (*Corniolo/Cornus mas* L./Kızılcık) ve *more verdi di rovi* (yeşil böğürtlen) kurutulup *aceto forte* (güçlü/keskin sirke) ile karıştırılır. Ardından yuvarlak toplar (*pallotte*) yapıp güneşte kurutulur. Ondandır ısıtılan şarabın içine bu toplar konulduğunda güçle sirke olacağı anlatılmaktadır.

¹⁶⁶¹ BCMS: “*Rimedio contra le çimici*” [tahtakurularına karşı ilaç]. Garşûnî metnin başlığında tercüme edilmemesine rağmen bölüm içerisinde tahtakurularına (القى) karşı faydalı olduğu belirtilmiştir.

¹⁶⁶² BCMS: *Sugo di assentio* (*Artemisia absinthium* L./Pelin otu usaresi). Mütercim pelin otu (سذاب) yerine ada çayı (مريمية/مريمية) kullanmıştır (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 898).

¹⁶⁶³ Mütercim tarafından eklenmiştir.

[103] **Mekâna yaklaşmasın diye karıncaları önlemek için:**¹⁶⁶⁴ Ada soğanı¹⁶⁶⁵ alıp kereviz ile¹⁶⁶⁶ birlikte ez ve mart ayında karıncaların izlediği yola sür.¹⁶⁶⁷ Bu çok denenmiştir.

[104] **Bal arısı ve eşek arısı sokmaları için:** İnek gübresini alıp keskin sirke içinde demlendir ve sokulan yerin üzerine koy. Böylece tamamıyla hemen biter.¹⁶⁶⁸

[105] **Burnun iğrenç [kokusu] için:**¹⁶⁶⁹ Fesleğen¹⁶⁷⁰ dalları alıp iyi şarap içerisinde demlendir. Bunu sabah ve akşam burnun içine birkaç gün süresince koy, hemen sonuç verir.

[106] **Şarabın bir kişiye iğrenç [gelmesi] için:** Büyük keçi dalağını¹⁶⁷¹ yanana kadar yeni tava içerisinde fırında pişmeye bırak. Ardından öğüt ve iki ya da üç defa verilecek şekilde tiryaki olmuş kişiye şarapla içir. Böylece tamamen bundan iğrenecek ve bir daha asla onu istemeyecektir. Eğer bu fayda etmemişse canlı yılanbalığı alıp içerisinde ölmesi için şarapta demlendirdikten sonra yak.¹⁶⁷² Sonrasında bahsettiğimiz gibi kişiye bundan içir, böylece büyük etki [yapar].

[107] **İslanınca ateş veren çakmak taşı yapımı:** Eşit miktarda sıcak kireç,¹⁶⁷³ siyah tuz,¹⁶⁷⁴ basit İskenderiye tutyası,¹⁶⁷⁵ demir çeken güçlü mıknatıs, ikişer parça ham kükürt, kâfur alıp hepsini toz hâline getir. Ardından hepsini ince keten parçasına koyup iyice bağla.

¹⁶⁶⁴ BCMS: “*Per impedire che le formiche non vadano sopra gli alberi a mangiare i frutti*” [Meyveleri yemesinler diye karıncaların ağaçların üzerine çıkmasını önlemek için] (Auda, 1660, s. 163).

¹⁶⁶⁵ BCMS: *Cipolle squille (Urginea maritima/Scillia maritima L./Ada soğanı)*. Garşûnî metinde deniz soğanı (حرنج/حسن/بصل بحري) ifadesi kullanılmıştır.

¹⁶⁶⁶ BCMS: *Assogna* (donyağı). Garşûnî metindeki (كرفس/حصفه) sözcüğü Arapçada kereviz (*Apium graveolens* L.) için kullanılmaktadır (Bedevian, 1994, s. 68).

¹⁶⁶⁷ BCMS’de bir avuç ağacın ayaklarının etrafına sürülmesinin ardından karıncaların kaybolacağı söylenmektedir. Ayrıca Auda bunu Roccantica’da *brugnolo verdaccio* (yeşilimsi erik?) üzerinde başarıyla denediğini söylemektedir (Auda, 1660, s.163).

¹⁶⁶⁸ Bu ifade mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS’de buna alternatif olarak *frondi e sugo di malva (Malva sylvestris/Ebegümece dalları ve usaresi)* kullanılacağı söylenmiştir (Auda, 1660, s.163).

¹⁶⁶⁹ BCMS: “*Per il fetore del naso*” [Burnun kötü kokusu için]. Kötü kokuları duymamak için hazırlanmaktadır. Auda, bu tarif denendiğini belirtmektedir (Auda, 1660, s.163).

¹⁶⁷⁰ BCMS: *Trocisci edicroi che entrano nella triaca* (Tiryak içerisine konulan *Edicroi/Hedicroi* pastilleri). Auda PS’de bu pastilin tarifini vermektedir (Auda, 1674, ss.113-114). Garşûnî metinde ise bunun yerine fesleğen (*Ocimum basiLlicum* L.) dalları (أغصان ريحان/الحرنج/بصل) kullanılmıştır (Bedevian, 1994, ss. 419-420).

¹⁶⁷¹ BCMS: *Un polmone di pecora* (bir koyun akciğeri). Garşûnî metindeki “طحال/لحم” sözcüğü dalak, “عذرة/حمرة” sözcüğü ise keçi anlamına gelmektedir.

¹⁶⁷² İtalyanca metinde yakılması belirtilmemiştir. Sadece bunun kişiye içirilmesi söylenmektedir. Ayrıca Auda bunu içtiğinde kişinin hissedemeyeceği kadar iğreneceğini iddia etmektedir (Auda, 1660, s.163).

¹⁶⁷³ BCMS: *Calce viva* (Canlı kireç/Kalsiyum oksit).

¹⁶⁷⁴ BCMS: *Salnitro raffinato* (arıtılmış güherçile).

¹⁶⁷⁵ BCMS: *Tutia alessandrina* (İskenderiye tutyası/çinko oksidi).

Altına veya üstüne biraz ateş koyup demir¹⁶⁷⁶ telle bağla. Pişene kadar ikinci kez kızart. Son olarak çıkarıp kendinde sakla. Ateş yakmak istediğinde sadece üzerine tükür, hemen güç verir.¹⁶⁷⁷

[108] Muamele hikmet taşı yapım çeşidi:¹⁶⁷⁸ Yumurta beyazı alıp köpürene kadar iyice çırp. Ardından demir tozuna koyup iyice arıt. Ardından çok kısık ateşin üzerine koy ve kurduğunda hemen oradan indir. Bu şekilde iki veya üç kez yap. Sonunda onu doğal bir demir gibi kuru bulacaksın.¹⁶⁷⁹

[109] Yeşil zambak boyası için:¹⁶⁸⁰ Mavi zambağın¹⁶⁸¹ sadece yaprağını veya çiçeğini alıp iyice ez. Biraz sıcak kireç ile¹⁶⁸² karıştırıp temiz keten parçasının içine koy. Kap içerisine [suyunu] sıkıp güneşte kurut.¹⁶⁸³ Güzelce kurduğunda biraz safran ilave et. Böylece kesinlikle saf zümrüt¹⁶⁸⁴ gibi yeşil olacaktır.

[110] Onun gibi diğer tür:¹⁶⁸⁵ *Zehrü 'z-zerkâ*¹⁶⁸⁶ alıp beyaz şarap içerisinde demlendir ve ona ekşi limon usaresi ilave et. Ardından arıtırsın [ve] böylece güzel bir yeşil elde

¹⁶⁷⁶ BCMS: *Rame* (bakır). Tozların olduğu keten parçası bir eritme potasının içine koyulur. Ağızları üst üste gelecek şekilde diğer bir eritme potası ilkinin üzerine kapatılıp löklenir ve fırına verilir.

¹⁶⁷⁷ İtalyanca metinde ıslanan bu taşın kibritleri yakacağı söylenmektedir. Auda bunu Rieti’de yaptığını ve bu tarifi şehrin piskoposu olan *il Cardinal Bagni*’de olduğunu belirtmektedir. Diğer taraftan yapım sırasında ateşin fazla verilmemesi gerektiği aksi takdirde işe yaramayacağı da eklenmiştir (Auda, 1660, s.164).

¹⁶⁷⁸ BCMS: “*Per fare un luto di sapienza magistrale*” [Majistral hikmet lökü yapmak için]. “*Luto di Sapienza*” tercimi Latince *lutum sapientiae* (hikmet çamuru/kili) sözcüklerinden türemiştir (Linden, 2003, s. 79).

¹⁶⁷⁹ Demir tozuyla karıştırılan yumurta beyazı bir fırçayla birlikte imbiğe sürülür. Ardından ateş üzerinde kurutulup tekrar sürülüp kurutulur. Bu işlem üç veya dört defa sürer ve Auda son defada demir bir kap gibi görünen güçlü lök elde edileceğini iddia eder (Auda, 1660, ss.164-165). Bu lökleme işleminin amacı damıtma sırasında dışarıya hava çıkmasını engel olmaktır (Ure, 1835, ss. 598-599).

¹⁶⁸⁰ BCMS: “*Per fare il verde giglio da miniare*” [Boyamaya yeşil zambak yapmak için] (Auda, 1660, s. 65).

¹⁶⁸¹ BCMS: “*Foglie di gigli paonazzi cioè del fiore*” (Mor zambak yaprakları yani çiçeği/*Iris germanica* L./Süsen) (Creber & Wrobel, 1996, s. 301). Sadece mavi kısımları alınacağı belirtilmiştir.

¹⁶⁸² BCMS: *Calce viva* (canlı kireç/kalsiyum oksit).

¹⁶⁸³ Kireç dibe indiğinde yavaş yavaş suyunu süzüp deniz kabuğunun içine konulması istenmektedir. Ayrıca rengin açık olması isteniyorsa biraz *verderame* (bakır pası, bakır asetat) eklenmesi söylenmiştir (Auda, 1660, s.165).

¹⁶⁸⁴ Mütercim tarafından eklenmiştir.

¹⁶⁸⁵ BCMS: “*Per fare il colore di Amaranto*” [Kadife çiçeği rengi yapmak için]. Bu renk kırmızı olmasına rağmen metin içerisinde yeşil olarak belirtilmiştir.

¹⁶⁸⁶ BCMS: *Fiori di amaranti (che si chiamano fiori di velluto)* (Kadife çiçeği olarak adlandırılan *Amaranthus caudatus* L./Kadife çiçeği). Garşûnî metinde kadife çiçeği (قطيفة) yerine mavi/mor çiçeği anlamına gelen “زهر الزرقاء/حويما” sözcükleri kullanılmıştır (Bedevian, 1994, s. 45).

edersin.¹⁶⁸⁷

[111] **Onun gibi diğeri:**¹⁶⁸⁸ İki okka cıva, birer okka kurşun [ve] arıtılmış tuz¹⁶⁸⁹ alıp birlikte karıştır ve ateş üzerinde kaynat. [Gök mavisi] dumanın çıktığını gördüğünde ateşten kaldır ve ılımaya bırak. Sonrasında kabı kır, böylece mükemmel bir altın tozu¹⁶⁹⁰ bulursun.

[112] **Onun gibi diğeri:** İki parça cıva, iki parça kükürt, dört parça arıtılmış tuz¹⁶⁹¹ alıp hepsini ez ve hafif ateş üzerindeki iyi yağlı kabın içine koy. Kaynayıp [gök mavisi duman çıkmaya] başladığında ateşten indir ve önceden anlatıldığı gibi yap.¹⁶⁹²

[113] **Kaliteli rastık boyası için:**¹⁶⁹³ *Tal'atü's-şems*¹⁶⁹⁴ alıp cam kap içerisinde bir gece bırak. Ardından sabah biraz sıcak kireç ile biraz çocuk idrarı kat.¹⁶⁹⁵ Kullanmak istediğinde süz. Ondan sonra bununla ne istersen onu yap.

[114] **Onun gibi diğeri:**¹⁶⁹⁶ Maydanoz¹⁶⁹⁷ dallarını alırsın. Çok az sıcak kireç¹⁶⁹⁸ içerisine koy ve kaynatıp ince keten parçasıyla birlikte iyice süz. Ardından [deniz kabuğu içerisinde] gölge bir yerde kurut.¹⁶⁹⁹ Böylece hemen [hazır] olur.

¹⁶⁸⁷ Sıkıp suyunun çıkarılması ardından tekrar yeni bitki konulması istenmektedir. Sonunda ise ıslaklığın gitmesi için güneşe konulmaktadır. Garşûnî metnin aksine yeşil bir renk değil sadece güzel bir renk elde edileceği belirtilmiştir (Auda, 1660, s.165).

¹⁶⁸⁸ BCMS: “*Per fare bell'azurra*” [Güzel gök mavisi yapmak için] (Auda, 1660, ss. 165-166).

¹⁶⁸⁹ BCMS: *Sal armoniaco* (nişadır/amonyum klorür). Arapçada “نشادر” olarak bilinmesine rağmen arıtılmış/saf tuz anlamına gelen “ملح مكرر/محد” olarak tercüme edilmiştir.

¹⁶⁹⁰ BCMS: *Azzurro perfetto* (mükemmel gök mavisi). Garşûnî metindeki “تبر/لاد” sözcüğü altın filizi/tozu anlamına gelmektedir. Mütercim değerli bir ürün olduğuna işaret etmek için altın tozu ifadesini kullanmış olabilir (Auda, 1660, s.166). Diğer yandan yazar bu işlemin zincifre işlemiyle aynı olduğunu söyler.

¹⁶⁹¹ BCMS: *Sal armoniaco* (nişadır/amonyum klorür). Arapçada “نشادر” olarak bilinmesine rağmen arıtılmış/saf anlamına gelen “ملح مكرر/محد” olarak tercüme edilmiştir.

¹⁶⁹² Soğumaya bırakılır ve kap kırılır. Böylece gök mavisi/azure rengi bulunacağı söylenmektedir.

¹⁶⁹³ BCMS: “*Per fare un turchino bellissimo*” [Çok güzel bir turkuaz yapmak için]. Garşûnî metindeki “كحل/صب” sözcüğü rastık/göze çekilen siyah sürme anlamına gelmektedir. (Auda, 1660, s.166).

¹⁶⁹⁴ BCMS: *Tornasole* (*Chrozophora tinctoria* L./Siğilotu). J. Florio güneşle birlikte dönen çiçek (*Torna sole/Turnesole*) olarak anlatmaktadır (Florio, 1598, s.425). Garşûnî metinde *tal'atü's-şems* (طلعة محض) (شروع الشمس؟) olarak çevrilmiştir.

¹⁶⁹⁵ BCMS'de ise bir gece idrarda bırakılıp yumuşatılması ve ardından taş üzerinde ezilmesi istenmektedir. Ondan sonra açık renkli olması için *calce viva* (canlı kireç/kalsiyum oksit) eklenir. Yazar idrardan başkasıyla karıştırılmayacağını söyler. Kullanılmak istendiğinde ise ılık hâle getirilip yazılması veya boyanması istenir. Auda boyanın parlak olması için biraz *gomma arabica* (arap zıkkı) konulması önerilmektedir.

¹⁶⁹⁶ BCMS: “*Per fare un altro turchino*” [Başka bir turkuaz yapmak için] (Auda, 1660, s. 166).

¹⁶⁹⁷ BCMS: *Sugo di bacche di mortella ben mature* (*Myrtus communis* L./Mersin hem de *Vaccinium Myrtillus* L./Yabanmersininin iyice olgunlaşmış meyvelerinin usaresi).

¹⁶⁹⁸ BCMS: *Calce viva* (canlı kireç/kalsiyum oksit).

¹⁶⁹⁹ İtalyanca metindeki *conchiglie* (deniz kabuğu) Garşûnî metinde tercüme edilmemiştir (Auda, 1660, s.166).

[115] **Renk için ilaç:**¹⁷⁰⁰ Mesela bir rengi çözmek istediğinde onu soğuk doğal suyla karıştır. Ardından boya suyunun içine biraz diğerini koy ve saflaşmayana kadar arıt.¹⁷⁰¹ Billur gibi olana kadar onu çok defa yapmış olsan bile! Sonrasında boyaları içine koyup kuruması için güneşe bırak, hemen [hazır] olur.¹⁷⁰²

[116] **Terhecü amacıyla resim yapmak için:**¹⁷⁰³ Eşit miktarda kireçlenmiş yumurta kabuğu, arap zamkı suyu, yumurta beyazı alıp güneşte kurutacak şekilde bunlarla matbaa çeşidi yap.¹⁷⁰⁴ Böylece büyük acayıpliği bulacaksın.

[117] **Altın ve gümüşün parlatılması için:**¹⁷⁰⁵ Güçlü [kül] özünü¹⁷⁰⁶ alıp iyice kaynat. İçine bir avuç ısırgan otu¹⁷⁰⁷ koy. Ardından köpüğünü alıp ince bir keten parçası içinde gümüş ve altını bu suda kaynat. Ondan sonra yıkayıp iyice kurut. Güneşe bırak kurusunlar, böylece yeni olurlar. İstersen biraz ince [yakılmış çavdar¹⁷⁰⁸] samanı alıp içerisinde gümüşü ovala, böylece harika bir şekilde parlayacaktır.

[118] **Bakırın¹⁷⁰⁹ gümüş gibi parlaması için:**¹⁷¹⁰ Güçlü [kül] öz suyu¹⁷¹¹ alıp [onun] her bir librası için bir okka nişadır çiçeği¹⁷¹² koy. Ondan sonra iyice kaynat. Son olarak onunla

¹⁷⁰⁰ BCMS: “*Per lavare li colori da miniare*” [Boyama renklerini yıkamak için] (Auda, 1660, s. 167).

¹⁷⁰¹ İtalyanca metinde suyla karıştırıldığı zaman kabın dibinde çok bulanık olacağı belirtilir. Bu boyalı su açık/berrak olana kadar çok defa başka bir sürahiye aktarılır. Dipte kalan boyayı almak için üstteki su filtrelenir ve dipteki boya güneşte kurumaya bırakılır. Garşûnî metindeki ifade tam olarak anlaşılamamaktadır.

¹⁷⁰² Auda mor rengin (*purpurina*) su yerine *liscia* (kül suyu) ile yıkanmasını söyler (Auda, 1660, s.167).

¹⁷⁰³ BCMS: “*Per fare un vaso ò figura che parrà maiolica fina*” [Saf mayolika (bir çeşit seramik) gibi görünen bir figür veya vazo yapmak için]. Diğer bir ifadeyle bir çeşit sahte mayolika yapımı anlatılmaktadır (Auda, 1660, s. 167).

¹⁷⁰⁴ İtalyanca metinde yapılmak istenen eserin matbaa/baskıda yapılması belirtilir. Ayrıca hazırlanan eser güneşte kurutulur (Auda, 1660, s. 167).

¹⁷⁰⁵ Altın mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS’de gümüş (*argento*), cam kadeh (*calici*) ve diğer vazolar (*altri vasi*) içindir.

¹⁷⁰⁶ BCMS: *Liscia forte* (güçlü kül suyu). Kül suyunun daha önceki bölümlerde “صفوة رماد” olarak tercüme edildiği bilinmektedir. Bu bölümde sadece “صفوة قوية” yani güçlü öz olarak tercüme edilmiştir.

¹⁷⁰⁷ BCMS: *Allume di rocca* (şap taşı/potasyum alum). Garşûnî metindeki “قریس/منه” sözcüğü ısırgan otu için kullanılmaktadır.

¹⁷⁰⁸ BCMS: *la paglia di segale* (çavdar samanı).

¹⁷⁰⁹ BCMS: *Ottone* (pirinç/bakır çinko alaşımı). Bakır (الحساس/النحاس) ve gümüş (الفضة/الفضة) mütercim tarafından eklenmiştir.

¹⁷¹⁰ BCMS: “*Per brunire l’ottone, e lustrarlo come nuovo*” [Pirinci perdahlamak ve yeni gibi parlatmak için].

¹⁷¹¹ BCMS: *Liscia forte* (Güçlü kül suyu). Kül suyunun daha önceki bölümlerde “صفوة رماد” olarak tercüme edildiği bilinmektedir. Bu bölümde sadece “ماء صفوة قوية” yani güçlü öz suyu olarak tercüme edilmiştir.

¹⁷¹² BCMS: *Allume di rocca* (şap taşı/potasyum alum). Garşûnî metinde bir önceki tarif içerisinde şap taşının karşılığı olarak ısırgan kullanıldığı bilinmektedir. Ancak bu kez *nişadır çiçeği* anlamına gelen “نيسادر/الفضة” sözcükleri kullanılmıştır.

bakır ve kalayı yıka. Yıkamadan sonra da iyice kurula. Sonra sarı toprakla¹⁷¹³ ov. Böylece altın gibi saf olur.

[119] Altın rengi yöntemi:¹⁷¹⁴ Arıtılmış tuz¹⁷¹⁵ alıp havanda ez ve süt¹⁷¹⁶ [gibi] olana kadar tükürükle yoğur. Sonrasında onu bakır ve kalaya¹⁷¹⁷ sürüp kuruması için biraz ateş üzerine koy. Son olarak keten parçasıyla veya yünle ovala. Böylece hemen altın gibi olur.

[120] Camın yapıştırılması için:¹⁷¹⁸ Aynı miktarda kalay tozu¹⁷¹⁹ [ve] sıcak kireç¹⁷²⁰ alıp birlikte arıt. Ardından onu hamur yapıp kırık olan camın üzerine koy ve kurumaya bırak. Yahut eşit miktarda Roma zifti,¹⁷²¹ mermer toprağı¹⁷²² ve mum alıp bunları ateş üzerinde merhem gibi yap. Bu şekilde sıcak olarak, tıpkı ilkindeki gibi, [kırık camın] üzerine koy.

[121] Onun gibi diğeri:¹⁷²³ Eşit miktarda ham mum, siyah tuz,¹⁷²⁴ kâfur [ve] ham kükürt alıp bunlardan mum yap. Çok rüzgâr olmuş olsa dahi bunun asla sönmeyeceğini bil.¹⁷²⁵

[122] Onun gibi diğeri:¹⁷²⁶ Çok ince buğday unu, yumurta beyazı [ve] müsvedde kâğıt¹⁷²⁷ alıp hepsini birlikte hamur gibi olana kadar ez. Bundan alıp kabın ağzının üstüne koy.¹⁷²⁸

¹⁷¹³ BCMS: “*Terra gialla che si chiama tripoli*” (Diyatom kabukları ile ışınların (*radiolaria*) iskeletlerinin birikmesiyle elde edilen, organik kökenli, sarı renkli, silika toprak (Battaglia, 2002, s. 369; Eklund, 1975, s. 43).

¹⁷¹⁴ BCMS: *Ottone* (pirinç, bakır-çinko alaşımı).

¹⁷¹⁵ BCMS: *Sal armoniaco* (nişadır/amonyum klorür). Garşûnî metinde “محج/ملح مكرر” olarak tercüme edilmiştir.

¹⁷¹⁶ Garşûnî metindeki “لبن/لحم” “sözcüğü süt/sütten yapılan yarı katı bir ürün anlamına gelse de İtalyanca metinde sadece *liquido unguento* (sıvı merhem) ifadesi bulunmaktadır (Auda, 1660, s.168).

¹⁷¹⁷ BCMS: *Ottone* (pirinç, bakır-çinko alaşımı). Mütercim bakır (حساس/النحاس) ve kalay (حصى/القصدير) olarak tercüme etmiştir.

¹⁷¹⁸ BCMS: “*Colla da vetri che resiste all’acqua*” [Suya dayanıklı cam tutkalı] (Auda, 1660, s.168).

¹⁷¹⁹ BCMS: *Vernice* (vernik). Garşûnî metindeki “اح/مروء/تبر قصدير” kalay tozu anlamına gelmektedir.

¹⁷²⁰ BCMS: *Calce viva* (canlı kireç/kalsiyum oksit).

¹⁷²¹ BCMS: *Pece di greca* (Yunan zifti/kolofan/rosin).

¹⁷²² BCMS: *Polvere di marmo* (mermer tozu).

¹⁷²³ BCMS: “*Per fare torcie à vento*” [Rüzgâr meşalesi yapmak için] (Auda, 1660, ss. 168-169).

¹⁷²⁴ BCMS: *Salnitro* (güherçile). Garşûnî metinde siyah tuz (ملح اسود/ محج احم) olarak tercüme edilmiştir.

¹⁷²⁵ Auda hiçbir rüzgârın bunları söndüremeyeceğini, pahalı olsalar bile onların normal yapılanlardan daha iyi olduğunu belirtir (Auda, 1660, ss. 168-169).

¹⁷²⁶ BCMS: “*Per fare il lutto di sapienza per le quinte essenze magistrale*” [Majistral beşinci öz yapmak için lök yapımı] (Auda, 1660, s. 169).

¹⁷²⁷ BCMS: *Carta straccia bagnata* (yıkamış müsvedde kâğıt). Garşûnî metindeki “هيم صم/ورق خدش” sözcükleri bu anlamda kullanılmıştır.

¹⁷²⁸ Burada beşinci öz elde edilmek istendiğinde damıtma sırasında kabın ağzından hava çıkmasını durdurmak için bir çeşit lök yapımı anlatılmaktadır. Hazırlanan hamur ile kabın ağzı löklenir. Burada löklenerek olan kap döngüyle/tekrarla arıtma (*circolare*) sırasında kullanılan kaptır. Auda bu lökün diğerlerinden daha güçlü olduğunu zira onların hava kaçırdığını söyler (Auda, 1660, s.169).

Bu türü kitabımızın üçüncü bölümünde göreceksin.

[123] Bu tartarın kireçlenmesi için çok garip bir sır:¹⁷²⁹ Aynı miktarda Bologna tartarı,¹⁷³⁰ siyah tuz¹⁷³¹ alıp hepsini birlikte öğüt. Ardından onu kalaylanmış geniş bir tencereye veya yeni bir kaba¹⁷³² koy. Sonrasında tuz eriyene kadar kömür ateşinin üzerine yerleştir ve iyice kuruyuncaya kadar kamış ile karıştır. Ondan sonra közü onun içine koy, böylece hemen iyi olur. Eğer yağa dönüşmesini istersen toprak altında nemli bir yere koy.¹⁷³³

[124] Güzel kokulu amber yoğurma çeşidi:¹⁷³⁴ Bir okka misk kokulu ot,¹⁷³⁵ dört okka laden,¹⁷³⁶ yarım okka sarı bâzehir,¹⁷³⁷ dört adet iyi küçük Hindistan cevizi, altı tane misk, dört tane amber alıp hepsini ince toz hâline getir. Ardından suyla yoğurup iyice kurumaya bırak ve bunlardan pastiller yap.¹⁷³⁸ Böylece hoş kokulu ve çok acayip olurlar.

Bu kitabın ikinci bölümü tamamlanmıştır ve onu kitabın üçüncü bölümü izlemektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Doğal damıtma sırlarını, diğer çeşitli kimyasal bileşim sırlarını ve türlü benzerlerini içermektedir.¹⁷³⁹

¹⁷²⁹ BCMS: “*Segreto bellissimo per calcinare il tartaro in un subito*” [Tartarı bir anda kireçlemek için çok güzel sır]. Buradaki kireçleme bir şeyin yakılarak beyaz kül hâle getirilmesi anlamına gelmektedir. Kuruyana kadar ısıtılan güherçile-tartar karışımı içerisine bir anda ateş atıldığında tartarın yanıp “kireçleneceği” belirtilmektedir. Eğer güzelce beyazlamazsa bir kez daha güherçile katılması önerilmiştir. Aynı yöntem Fioravanti tarafından da uygulanmaktadır (1571, s. 100).

¹⁷³⁰ BCMS: *Tartaro di Bologna* (Bologna tartarı).

¹⁷³¹ BCMS: *Salnitro raffinato* (arıtılmış güherçile).

¹⁷³² BCMS: *Pignatta nuova, che sia capace* (Geniş bir kap). Pignatta sözcüğü pişirmede kullanılan, genellikle sırlanmış çömlek ve nadiren metalden yapılan, yuvarlak altlı silindirik bir kaptır (Battaglia, 1973, s. 462).

¹⁷³³ İtalyanca metinde kilerde (*marmo in cantina*) bulunan bir mermerin üzerine konulması söylenmektedir (Auda, 1660, s.169).

¹⁷³⁴ BCMS: “*Per far pasta d’ambra di soavissimo odore*” [Çok hoş kokulu amber hamuru/macunu yapmak için] (Auda, 1660, s. 170).

¹⁷³⁵ BCMS: *Storace calamita* (*Styrax officinalis* L./Ayıfındığı sakızı, günlük). Garşûnî metinde kokulu ot (حبشة ممسكة/سمعة محصدة) olarak tercüme edilmiştir. Arapçada “الإصطرك/اللَّبْنَى” gibi isimlerle bilinmektedir (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 1041).

¹⁷³⁶ BCMS: *Ladano* (Laden reçinesi). Garşûnî metinde “لبدنة/حبه” olarak tercüme edilmiştir.

¹⁷³⁷ BCMS: *Belzoino* (Benzoin, aselbent). Bu sözcüğün daha önceki bölümlerde de “بازهر/حاره” olarak tercüme edildiği bilinmektedir.

¹⁷³⁸ BCMS’deki *Ireos orientale* (*Iris orientalis* Mill./Ankara süseni), *gomma dragante infusa nell’acqua rosa* (gül suyunda demlendirilmiş kitle zamkı) tercüme edilmemiştir. Bunlarla yoğurup pastil yapılır. Yapılan pastillerin İspanya pastilleri gibi olacağı belirtilmiştir (Auda, 1660, s.170).

¹⁷³⁹ BCMS: “*De secreti Chimici di varie sorti*” [Türlü kimyasal sırlar hakkında].

[1] İlk olarak arakın beşinci tabiatı hakkında:¹⁷⁴⁰ İlk istediğin kadar basit şarap arakı¹⁷⁴¹ alırsın. Ardından sırlanmış kaba¹⁷⁴² veya geniş bir şişeye¹⁷⁴³ koyup bir parça saf olana kadar damıt. Sonrasında müterekkep şişe¹⁷⁴⁴ alıp [ağızlarını] birbirinin [içine] geçir. Ardından [bu kitabın] ikinci bölümünde mürekkep çökelti¹⁷⁴⁵ [kısımında da] söylediğim gibi asla havasının çıkmaması için ikisini birlikte yağla.¹⁷⁴⁶ Ondan sonra bunu sıcak at gübresine göm. Özün [gübrenin sıcaklığından dolayı ısınıp buharlaştıktan sonra tekrar yoğunlaşması ve] devamlı [aşağı] inerek dökülmesi için kabı sadece üstten kapatmaya dikkat et. Sonra bırak orada üç ay sürekli kaynasın dursun. Gübrenin ılıdığını gördüğünde onu sıcak [gübreyle] değiştir ki asla ılsın. Zamanı geldiğinde oradan [alıp] kristal ya da cam kap içerisine taşı [ve] kendinde sakla.¹⁷⁴⁷ Zira bu beşinci tabiattaki arak ruhu olarak adlandırılır.

[2] Onun etkileri hakkında: Şundan emin ol ki bahsedilen bu maddenin ne kadar faydası olduğunu bir insan dilinin tarif edebilmesi mümkün değildir. Zira ister soğuk ister sıtmalı olsun tüm hastalık türlerine faydalığı olduğu gibi sağlığı¹⁷⁴⁸ da korur. İster *müdebbere* suyuyla¹⁷⁴⁹ ister diğer ot sularıyla birlikte olsun, bundan verilme [ölçüsü] yarım okkadır. Ancak gençler için [ölçüsünü] arttırma çünkü o kanı coşturur. Diğer yandan yaşlılara sürekli [verilmiş] olsa dahi sorun olmaz. Aynı şekilde onun türlü hastalıklar da çok faydalı

¹⁷⁴⁰ BCMS: “*Per far la quinta essenze di spirito di vino*” [Şarap ruhunun beşinci tabiatını yapmak için] (Auda, 1660, s. 171).

¹⁷⁴¹ BCMS: *Acqua vita senza flemme fatta d’ottimo vino* (En iyi şaraptan yapılmış balgamsız? Aqua vita (Su çözümlü konsantre etanol).

¹⁷⁴² BCMS: *Vaso di hermete* [Hermes’in vazosu/sürahi].

¹⁷⁴³ BCMS: *Boccia grande* [Boynu uzun ve dar, cam ya da kristal vazo/sürahi] (Battaglia, 1962, s. 282). Yazar vazonun üçte birinin boş olduğunu belirtir.

¹⁷⁴⁴ BCMS’de ağız aşağı gelecek şekilde çevrilmiş daha küçük *Boccia* kullanılması istenmiştir. Nitekim bu küçük şişenin ağız büyük şişenin ağzının içine girmektedir. Garşûnî metindeki “مسحود/قنية متركبة” sözcükleri terkip edilmiş şişe anlamına gelmektedir.

¹⁷⁴⁵ BCMS’de sadece ikinci bölümde yazılı olan lök (muhtemelen 122 numaralı reçete) ile löklenmesinden bahsedilmektedir. Garşûnî metindeki “الثقل المتركب/الحديد” sözcükleri ikinci bölümde bulunmamaktadır.

¹⁷⁴⁶ Burada lök sürülmesi anlatılmaktadır.

¹⁷⁴⁷ Löklenen şişeler üç ay boyunca sıcak at gübresine gömülür ve sonra çıkarılıp kontrol edilirler. Auda şişedeki özün beyaz posasından ayrışması ve hoş bir koku yayması gerektiğine dikkat çeker. Bu koşullar sağlanmadığı takdirde damıtma işleminin devam ettirilmesi gerektiğini belirtir. Ayrıca elde edilen özün posayla karışmaması için dikkatli bir şekilde azar azar süzülmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Auda, 1660, s.171-172).

¹⁷⁴⁸ BCMS: ...*conserva la carne incorrotta* (eti bozulmadan korur) (Auda, 1660, s.172).

¹⁷⁴⁹ BCMS: ... *e si può alterare con herbe, fiori, droghe e altre cose* (Otlarla, çiçeklerle, baharatlarla ve diğer şeylerle karıştırılabilir/sevreltilir). Ayrıca verilme ölçüsü kişinin mizacına göre değişebildiği de belirtilmiştir. İçen kişinin genç hissedeceği de iddia edilmektedir. Garşûnî metinde *müdebbere?* suyu (ماء) (مسحود/قنية متركبة) kullanılmıştır.

olduğunu bil: [Bu hastalıklar] ödem,¹⁷⁵⁰ uyuşukluk,¹⁷⁵¹ dalak, soluk tümörü,¹⁷⁵² akciğer, karaciğer, mide, baş ağrısı¹⁷⁵³ ve aynı şekilde diğerleri.¹⁷⁵⁴

[3] Diğer: İnsan kanının beşinci tabiatı:¹⁷⁵⁵ İlk olarak otuz yaşını aşmamış, *sevdavi*¹⁷⁵⁶ olmayan, çok demevî¹⁷⁵⁷ ve sıcak¹⁷⁵⁸ olan *nâşih*¹⁷⁵⁹ insan kanını alırsın. Bu bahsedilen kanı alıp iyice ölç. Her on librası için ona bir libra beyaz arıtılmış tuz¹⁷⁶⁰ koyup geniş bir cam kap içerisinde bu kanla birlikte karıştır. Ardından hikmet mührüyle¹⁷⁶¹ bunu mühürleyip sıcak at gübresinin içine koy ve sıcaklığı artsın diye haftada iki kere [gübre]yi değiştir. Otuz veya kırk gün kaldıktan sonra kan doğal suya dönüşür¹⁷⁶² ve fayda verir. Ardından hafif

¹⁷⁵⁰ BCMS: *Li etici (etico/hectic/febre etica)*, çoğunlukla ftizi, tüberküloz/vereme eşlik eden uzun süreli ateşli hastalık hâli anlamında kullanılmaktadır (Galli vd., 2023, s. 2). Mütercim ödem (استسقاء/استسقاء) olarak çevirmiştir (Battaglia, 1968, s. 504; Almaany, 2025d).

¹⁷⁵¹ BCMS: *Li tisici* (Tüberküloz/Ftizi/verem hastalığı için kullanılan “*tisi*” sözcüğünün sıfat hâli). Garşûnî metindeki “خدار/خدار” sözcüğü ise uyuşukluk ve anestezi anlamlarına gelmektedir (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 1091; Battaglia, 2000, s. 1080; Almaany, 2025g).

¹⁷⁵² Bu ifade tüberküloz/verem için kullanılmış olmalıdır. Soluk, üfleme, nefes anlamlarına gelen “نفخة/نفخة” sözcüğü ile şişlik, tümör anlamına gelen “ورم/ورم” sözcüklerinden oluşmaktadır.

¹⁷⁵³ Auda sıcak veya soğuk nitelikli olmadığı için bu özün tüm hastalıklara faydalı olduğunu söyler. Ayrıca “*l’emicrania* (migren)” için de faydalı olduğu Garşûnî metinde tercüme edilmemiştir (Auda, 1660, s.172).

¹⁷⁵⁴ BCMS’de Auda bu öz için büyük şeyler gördüğünü belirtir. Bu özün *Giovanni di Rupescissa* (Johannes de -Rupescissa, ö. 1366) adındaki bir keşiş ve filozof-simyacı tarafından icat edildiğini söyleyen yazar *Convento di Bologna* (Bologna Manastırı) kütüphanesinde 1470 yıllarına ait bir kitapçık bulduğunu itiraf eder. Ona göre aynı tarif bu kitapta da bulunmaktadır. Auda Rupescissa’nın 1580’lerde yaşamış bir yazar olduğunu düşündüğü için bu tarifi ona ait olamayacağı sonucuna varmaktadır. Ancak Rupescissa’nın 14. Yüzyılda yaşamış olduğu dikkate alındığında yazarın Rupescissa hakkında yanlış anlaşılmalıdır (Benzenhöfer, 1989, ss. 12-13). Auda’yı böyle düşündüren durum muhtemelen Rupescissa’nın beşinci özler üzerine olan kitabının (*Liber de consideratione quintae essentiae omnium rerum*) Latince ilk baskısının 1561 yılında basılmasından ileri gelmektedir (Benzenhöfer, 1989, ss. 15-16; Moran, 2006, s. 17). Diğer yandan Auda bu özün Rupescissa tarafından Venedik’te kullanıldığı ve Auda’nın kendi zamanında da Venedik’te yapılmaya devam ettiğini söyler (Auda, 1660 s.173).

¹⁷⁵⁵ BCMS: “*Per fare la quint’essenza (quintessenza) di sangue humano*” [İnsan kanının beşinci özünü yapmak için]. İnsan kanının tuzla karıştırıldıktan sonra at gübresi altında daha sonra da damıtma kaplarıyla defalarca damıtılması sonucu elde edilen açık/beyaz su tarifi anlatılmaktadır (Auda, 1660, ss.173-174).

¹⁷⁵⁶ BCMS: *Malinconico* (dört hılttan siyah renkli olana sahip olan kişi için kullanılmaktadır, melankolik). Arapçada “sevdâvî/سوداوي/سوداوي” olarak bilinmektedir.

¹⁷⁵⁷ BCMS: *Sanguigno* (dört hılttan kan renkli olana sahip olan, kanlı anlamına gelmektedir). Arapçada “demevî/دموي/دموي” olarak bilinmektedir.

¹⁷⁵⁸ İtalyanca metinde sıcaklıktan bahsedilmemektedir. Onun yerine sarı safra hıltına sahip olan anlamında “*colerico*” sözcüğü kullanılmıştır. Ayrıca bu kanın diğer ve son hılt olan “*flemma* (balgamdan)” ayrılması gerektiği de belirtilmektedir (Auda, 1660, s.173).

¹⁷⁵⁹ Garşûnî metindeki “ناصح/ناصح” sözcüğü nasihat eden, tavsiye veren anlamına gelmektedir. Ancak İtalyanca metinde “*uomo (uomo) sano*” yani sağlıklı insan ifadesi yer almaktadır. Bu nedenle “ناصح/ناصح” sözcüğü yerine “سليم/سليم، معافي” sözcükleri yahut benzer anlamları veren sözcükler kullanılmalıdır.

¹⁷⁶⁰ BCMS: *Sale bianco preparato* (hazırlanmış beyaz tuz). Auda bunun tarifinin sonraki reçetelerde verileceğini söylemektedir.

¹⁷⁶¹ BCMS: *Lutto di sapienza* (hikmet lökü). Bu lök ikinci bölümdeki 108 numaralı reçetede “Muamele hikmet taşı” olarak anlatılmıştır. Burada ise hikmet mührü anlamına gelen “ختم حکمة/ختم حکمة” sözcükleri tercih edilmiştir.

¹⁷⁶² BCMS’de “bozulmuş, kokuşmuş” anlamlarına gelen “*putrefatto*” sözcüğü kullanılmıştır.

ateşte onu damıt ve ondan damıtılanı al.¹⁷⁶³ [Böylece] şüphesiz çok muhteşem sulara sahip olacaksın. Ardından kokusunu alması için onu ikinci kez ilk yerine [yani at gübresinin altına] koy.¹⁷⁶⁴ Daha sonra sana anlatacağım fayda için bunu kendinde sakla.

[4] Yine onun gibi insan kanı, çiçekler ve meyveler:¹⁷⁶⁵ Bahsettiğimiz gibi kanı suya çevirdikten sonra o suyu [su banyosu içindeki] damıtma kabına koyup olabildiğince damıt.¹⁷⁶⁶ [Ardından] yedi gün boyunca kapalı ve ılık kalacak şekilde sendeki [su banyosunda] beklet. Belirlenmiş günler bittikten sonra oradan alıp cam fırına koy.¹⁷⁶⁷ Ardından onu buradan alınca hava ve su maddesini [yani elementlerini]¹⁷⁶⁸ bulacaksın.¹⁷⁶⁹

[5] Dört elementin etki durumu hakkında; ilk olarak su elementi: İnsanın mizacı orta [derecede] olacak şekilde [hem] sıtmalar [hem de] soğuk [hastalıklar] için faydalıdır.¹⁷⁷⁰ Aynı şekilde kalp *kaftasından*¹⁷⁷¹ muzdarip kişiler için faydalıdır, bütün zehirleri

¹⁷⁶³ İtalyanca metinde ayrıntılı olarak anlatılan bu işlem Garşûnî metinde eksik tercüme edilmiştir. Auda bunun mümkün olduğu kadar damıtılacağını, ardından içerisinden “*capo morto cioe le feccie* (ölü kafayı yani tortu/posa)” çıkarılıp tekrar suyun için konulacağını söyler. Bu işlemi dört veya beş kez uygulayarak damıtmaya devam edilir. Yazara göre işlem sonunda temiz/açık bir su elde edilmektedir.

¹⁷⁶⁴ Kokusunu aldıktan sonra özün posasından/tortusundan ayrılması istenmektedir.

¹⁷⁶⁵ BCMS: “*Per cavare li quattro elementi dal sangue humano & anche da herbe, frutti, fiori & altre cose*” [İnsan kanı, keza otlar, meyveler, çiçekler ve diğer şeylerden dört elementi çıkarmak için] (Auda, 1660, ss. 174-175).

¹⁷⁶⁶ Daha fazla damıtlamayacak hâle geldiğinde ilk element yani su elementi elde edileceği belirtilmiştir. Damıtma bitince damıtılan maddenin hepsi alınır ve aynı kabın içine karıştırılarak geri koyulur.

¹⁷⁶⁷ Kap su banyosundan çıkarıldıktan sonra içerisinde *ceneri preparate* (hazırlanmış kül ki bundan kül suyu yapılır) olan fırın üzerine konulur. İçerisine bir adet büyük tava ve üzerine de yuvarlak cam şişe (*boccia*) konulup damıtılır. Ardından ateşten alınır (Auda, 1660, s. 174).

¹⁷⁶⁸ Bu ikisinin ayrılması için ilkinde olduğu gibi madde damıtmaya koyulur. Suyunki yukarı çıkar havanın ki dipte kalır ki bu bir cam vazoda muhafaza edilir (Auda, 1660, s. 174).

¹⁷⁶⁹ Garşûnî metinde bu bölüm eksik tercüme edilmiştir. Hava ve su elementinden sonra ateş ve toprak elementlerinin nasıl ayrılacağı anlatılmaktadır. Ateş ve toprak elementinin her bir librası için dört libra bahsedilen su elementinden alınır. “*Orinale*” adı verilen damıtma kabı içinde karıştırılarak daima sıcak kalacak şekilde yedi gün su banyosuna koyulur. Ardından iyice löklenen kap fırın üstüne konulup ihtimamla damıtılır. Buradan kan gibi kırmızı su çıkar ve daha fazla damlamadığı zaman damıtma kabı ateşten indirilir. İçerisinde mürekkep gibi siyah renkte bir su bulunur ki bu yazara göre toprak elementidir. Ateş elementi ise su banyosunda tekrar damıtmaya koyulur ve çıkan madde su elementi, dipte kalan ise ateş elementidir. Böylece dört elementin ayrıldığı bildirilmiştir. Diğer taraftan toprak elementinin çıkarılması için su elementinin muhafaza edilmesi gerektiği söylenmiştir. Onun yardımı olmadan elde edilemeyeceği vurgulanmıştır. Daha mükemmel olması için beşinci özdeki gibi at gübresine damıtmaya koyulur. Auda maddenin uçucu özelliğine değinerek duman gibi uçup kaybolduğunu söyler ve bu nedenle güzelce kapanmış bir cam vazoda muhafaza edilmesini ister (Auda, 1660, s.175).

¹⁷⁷⁰ BCMS: “...*essendo di oculta natura* (gizli tabiata sahip). Ayrıca kim karışık mizaca sahipse onun mizacını azalttığı söylenmektedir (Auda, 1660, ss.175-176).

¹⁷⁷¹ BCMS: *Afflittione (afflizione) di cuore* (kalp sıkıntısı, kederi, acısı, hastalığı). Garşûnî metinde *kalp kaftası* “*نقطة القلب/معدة*” olarak çevrilmiştir.

defeder,¹⁷⁷² içerideki karaciğer hararetini¹⁷⁷³ önler, kanı çok arındırıp saflaştırır,¹⁷⁷⁴ [hayvan] sokmasından kurtarır. Eğer genç ise sadece bir, yaşlı ise iki kaşık ölçüsünde verilir.¹⁷⁷⁵

[6] Hava elementi hakkında: Yok etmemesi için su elementine yaklaşmayacak şekilde bütün hastalıklar için faydalı olduğunu bil. Özellikle gençlerin gençliğini ve gücünü korur. Bunun verilme [ölçüsü] çok azdır. Aynı şekilde kanın bozulmasını ve mizaç sıcaklığını önler. Kanın daha iyi arındırılması için bunu uygulayan kişilerin kan almayı çoğaltmaları gerek. Hatta bu yirmi seneden beri gözünde leke olan [ve göremeyen] bir gençte denenmiştir. İçerisine sadece bir damla koyarsan [kişi] bir aydan sonra kurtulur. Aynı şekilde düşme hastalığı¹⁷⁷⁶ ve diğer kas hastalıklarına¹⁷⁷⁷ [faydalıdır].

[7] Ateş elementi hakkında: Bunun o ilk ikisinden daha değerli ve de çok acayip bir güce sahip olduğunu bil. Bu cümleden olmak üzere eğer bir insan can çekişme hâlinde ve de duyuları yok olmuş ise, onun yutacağı şekilde biraz şarapla birlikte bu elementten bir nohut tanesi kadar ver. Böylece ilkin hemen duyularını geri getirir ve tamamen bilinçli bir şekilde durumunu ve kendini toparlayabilmek için tam bir saat konuşur. Bu iş hiç bilinmeyen [bir durum] değildir, aksine çok kez çeşitli [kişide] denenmiştir.¹⁷⁷⁸

¹⁷⁷² Ayrıca geri çekilmiş arterleri (*le arterie ritirate*) nemlendirip yaydığı/rahatlattığı (*humetta (umetta) e distende*) söylenmektedir.

¹⁷⁷³ BCMS: ... *consuma le flemme del polmone* (Karaciğer balgamlarını bitirir/yok eder). Aynı şekilde onun ülserlerini de iyileştirdiği, sağlıklı ve iyi koruduğu söylenmektedir.

¹⁷⁷⁴ Ayrıca hangi vücut akıntısı olursa olsun (hıltlar), hepsini iyileştirir/sağlıklı kılar.

¹⁷⁷⁵ İtalyanca metinde kime ne kadar verileceği açık olarak ifade edilmemiştir ancak kişinin genç-yaşlı olmasına ve de mizacına göre uygun bir likörle birlikte bir ya da iki kaşık bundan verileceği belirtilmiştir (Auda, 1660, s.176).

¹⁷⁷⁶ BCMS: *Mal caduco* (epilepsi için kullanılmaktadır ve düşme hastalığı anlamına gelmektedir). Arapçada “داء الصرع، داء السقوط، داء النقص، الصراع” olarak bilinen epilepsi İtalyancadaki karşılığına uygun olarak *calque* yöntemiyle düşme (السقطة/الحممة) hastalığı olarak çevrilmiştir (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 579; Battaglia, 1975, s. 509; Almaany, 2025b).

¹⁷⁷⁷ BCMS’de kas hastalıkları yerine baş ağrısı, vertigo ve migrenden bahsedilmektedir. Ayrıca su elementinde bahsedilen hastalıklara da fayda ettiği, hatta su elementinden daha güçlü olduğu ve onun iyileştiremediği zamanda hava elementinin kullanıldığı belirtilmektedir. Yazara göre kanın bozulmasına, balgamın galip gelmesine ve safranin az olmasına müsaade etmez, spermi ve kanı ziyadesiyle artırır, bu yüzden sıkça kan alınması gerekir. Arter ve venleri rahatlatacak kadar güçlüdür. Yirmi beş senedir gözlerinde birkaç leke (*macchia*) olan kişinin gözlerine bundan damlatıldığında bir ayda görmesi mükemmel ve hasarsızca iyileştiği de belirtilmektedir. Keza tümör veya lezyonu olan kişiyi kısa zamanda iyi et çıkararak iyi eder. Bütün hastalıklar için kullanılabilirken uygun bir ilaçla birlikte verilmesi gerektiği de eklenmiştir (Auda, 1660, ss.176-177).

¹⁷⁷⁸ Bu bölüm eksik tercüme edilmiştir. Metnin devamında Auda bunun üç yerde denendiğini gördüğünü anlatmaktadır. Bunlardan biri Provence’de Citta di Fregius’da Cerrah-Simiyacı Monsu Mattei tarafından, diğeri de San Spirito’da Sig. Fra Hippolito Spetiale tarafından denenmiş olduğunu söylemektedir. Yaşlı bir

[8] Kısırlaştırılmış horoz, tavuk, yumurta ve diğer doğal etlerin tabiatının dönüşümü:¹⁷⁷⁹ İlk olarak bu bahsedilenlerin [birinden] alıp iyice ez ve bir parça¹⁷⁸⁰ arıtılmış tuz¹⁷⁸¹ kat. Ardından cam kabın içine koy. Suya dönüşene kadar bozulması için [o kabı] at karnına koy.¹⁷⁸² Sonrasında kokusu iyice ortaya çıkana kadar at gübresinin içine koy. Ardından süzüp hangi hastalık olursa olsun onun için kendinde sakla.¹⁷⁸³

[9] Antimonun dönüşümü hakkında diğeri:¹⁷⁸⁴ İlk önce istediğin kadar saf antimon¹⁷⁸⁵ alıp iyice ez. Ardından üç kez arıtılmış keskin sirke alıp [antimon ile birlikte] kapalı cam kap içerisine koy. Yaklaşık yetmiş gün sıcak at gübresinin içinde kaynatıp damıt. Sonra sıcak köz üzerindeki başka bir kaba koyup bu şekilde bırak. Böylece sirke kaynar ve renkli olur. [Ancak] kap kapalı olur. Rengini aldığında (yani sirkeden bahsediyorum) bulanık olmaması için çok titiz bir şekilde süz. Sonra tıpkı ilkinde olduğu gibi tekrar [yeni] sirkeyle arıtmaya devam edersin. Arınıp saflaşana ve sirkenin rengi tamamen gidene kadar bu şekilde yaparsın. Birçok hastalık türü için çok faydalıdır.¹⁷⁸⁶

[10] Kükürt ve diğerlerinin dönüşümü hakkında:¹⁷⁸⁷ İlk olarak arzu ettiğin parçadan istediğin kadar alırsın. Onu iyice ezip kapalı cam kabın içine koy. Üzerine eski idrarı¹⁷⁸⁸

adamin bundan az miktarda kullandığını ve yaş olarak olmasa da en azından sağlık ve afiyet açısından onu genç gösterdiği belirtilmiştir. Auda bu elementin simya ile değil insan kanından yapılan gerçek bir *elixir-vitae* (hayat iksiri) olduğunu söyler. Zira ona göre doğanın kandan yapılanı arzularken diğerinden öğrenmektedir. Yazar son olarak bu elementin at gübresi altında damıtıldığında daha büyük kerametler göstereceğini iddia eder. Diğer yandan okuyucuları uyararak damıtma aracı olmayan kimselerin bunu yapmamalarını aksi takdirde kötü yapıldığında ölümcül zehirlere dönüşeceğini belirtir (Auda, 1660, s.177).

¹⁷⁷⁹ BCMS: *Per fare la Quint'essenza di Capponi, Galline, ova & altre carni* [Kısırlaştırılmış horoz, tavuk, yumurta ve diğer etlerin beşinci özlerini yapmak için] (Auda, 1660, s. 178).

¹⁷⁸⁰ BCMS'de 1/10 (*decima*) parça olarak belirtilmiştir.

¹⁷⁸¹ BCMS: *Sale preparato* (hazırlanmış tuz).

¹⁷⁸² Yazar tarifi sonunda at karnı (*ventre*) ile at gübresinin (*sterco*) kastedildiğini söylemektedir.

¹⁷⁸³ Auda bunlardan birinin yarım horoz değerinde olduğunu ve ilacın alımının kolay olduğunu iddia eder.

¹⁷⁸⁴ BCMS: *Per fare la quintessenza d'Antimonio chiamata Marchesita di Piombo* [Kurşun piriti olarak adlandırılan antimonun beşinci özünü yapmak için] (Auda, 1660, ss. 178-179).

¹⁷⁸⁵ BCMS: *Antimonio vero, e bello venato* (Güzel damarlı ve gerçek antimon).

¹⁷⁸⁶ Garşûnî metinde tercüme eksik bırakılmıştır. Sirkenin rengi gidince, onları alıcı hazneyi (*recipiente*) ve şapkası (*cappello*) olan cam damıtma kabına (*orinal di vetro*) koyup kısık ateşte damıtılması istenmektedir. İlk sirke çıkar ardından da şapka kanalı (*canale del capello*/yoğuşturucu) noktasından gelen kan gibi bir madde görülür. O sırada alıcı hazne değiştirilip damıtmaya devam edilir. Yazara göre bu antimonun beşinci özüdür (*quintessenza*). Çok değerli olduğu ve tadındaki tatlılığın eşi benzeri olmadığı söylenmektedir. Auda'ya göre bunu yapmayı bilen çok az kişi vardır ve kötü kimyacılar bunu yapamamaktadır. Yazar bunu en son 1642 yılında Roccantica'da yapmıştır. Diğer birçok şeyle birlikte bu beşinci özün yara ağrılarını hemen giderdiğini söylemektedir. Kullanmadan önce kırk gün kapalı cam vazo (*vaso di vetro*) içerisinde at gübresinde bekletilmesi istenir. Bu şekilde daha mükemmel olacağı, ayrıca tüm apseleri iyileştireceği iddia edilmektedir (Auda, 1660, s.178).

¹⁷⁸⁷ BCMS: *Per fare la quintessenza di Solfo, d'Orpimento, d'Arsenico, di Marchesita, etc* [Kükürt, Orpiment, Arsenik, Pirit vesair [maddenin] beşinci özünü yapmak için].

¹⁷⁸⁸ BCMS: *Orina vecchia purgata dalle feccie (feccia)*. Tortusundan arındırılmış eski idrar.

koyup kaynayana ve antimonda yaptığımız gibi idrarın rengi değişene kadar hafif ateş üzerine al. İdrarın rengi gidene kadar bunu uygularsın. Sonrasında geri kalan şeyleri de ekleyip hafif ateş üzerine tekrar koyarsın. Böylece dönüşmüş olur ve içerisinde beşinci tabiat bulunur.¹⁷⁸⁹

[11] Kuru demirin dönüşümü için:¹⁷⁹⁰ İlk olarak demiri alıp ince törpülersin. Ardından üç defa arıtılmış sirkenin içerisine koy ve biraz doğal tuzla¹⁷⁹¹ karıştırıp geniş ağızlı cam kap¹⁷⁹² içerisine al. Ardından kısık ateş üzerine koyup çok az kaynat. Böylece beşinci tabiatlı olur.

[12] Onun gibi diğeri: İlk olarak demir denâvesinin¹⁷⁹³ tamamını alıp fırında cam gibi parlayana kadar kızart. Sonrasında ince ezip geniş ağızlı cam kap içerisine koy. Üzerine de iyi keskin sirke¹⁷⁹⁴ eklersin. Çok az kaynayana kadar orta ateş üstüne al. Eğer yaz mevsimi ise on beş gün boyunca sirke kırmızı olana dek güneşe koy. Önceden bahsedildiği gibi kırmızı rengi kaybolana kadar arındır.¹⁷⁹⁵ Arzu ettiğin gibi olur.

[13] Onun etkileri hakkında: İlk olarak hangisi olursa olsun tüm [vücut] akıntılarına¹⁷⁹⁶ ve mide ağrısına¹⁷⁹⁷ faydalı olduğunu bil. Doğum sonrası kadın hastalıklarını¹⁷⁹⁸ önler, kronik olsa bile basurdan kurtarır.¹⁷⁹⁹ İdrar tutulmasına¹⁸⁰⁰ fayda eder, burun kanamasını,

¹⁷⁸⁹ Tercüme eksik bırakılmıştır. Madde ve idrar hafif ateşte ısınırken idrar renklendiğinde, o idrarın alınıp yenisiyle değiştirilmesi istenmektedir. Ayrıca bu işlem idrar artık hiç renklenmeyecek bir hâle gelene kadar yapılır. O vakit tüm sıvı alınır ve buharlaşması için kısık ateş üstündeki kapalı cam kaba koyulur. Buharlaştığında beşinci öz dipte kalır ve ona az miktarda damıtılmış sirke (*aceto stillato*) konulup tekrar ateş üstüne alınır. Ardından üzerinde siyah dumanlar çıkacağı ve dipte yakut gibi kırmızı (eğer kükürten yapılmışsa) beşinci öz bulunacağı belirtilmektedir. Etkisinin minerallerin etkisinden çok daha fazla olduğu da eklenmiştir (Auda, 1660, s.180).

¹⁷⁹⁰ BCMS: *Per fare la quint'Essenza di ferro* [Demirin beşinci özünü yapmak için].

¹⁷⁹¹ BCMS: *Sal commune ò sale armoniaco* (yaygın tuz veya nişadır).

¹⁷⁹² BCMS: *Vaso di vetro di bocca larga* [geniş ağızlı cam vazo].

¹⁷⁹³ BCMS: *Scoria di ferro di color ceruleo* (serülen/koyu mavi demir cürufu).

¹⁷⁹⁴ BCMS: *Aceto stillato* (damıtılmış/arıtılmış sirke).

¹⁷⁹⁵ Kırmızı renkli olduğunda süzüp yeni sirke eklenir ve bu durum sirkenin rengi değişmeyene dek devam eder. Ardından tüm sıvı alınır ve su banyosundaki cam damıtma kabı içinde damıtılır. Sonunda dipte kırmızı bir madde kalır. O vakit onun üzerine berrak su (*acqua chiara*) konulup tekrar damıtılır. İki veya üç defa yapıldıktan sonra sirkenin asidinin kaybolacağı ve hazır hâle geleceği belirtilmektedir (Auda, 1660, s.181).

¹⁷⁹⁶ BCMS: *Tutti li flussi di corpo* (tüm beden akıntıları). Garşûnî metindeki “الانسفال/الاصهال” sözcüğü yanlış yazılmıştır. “Flusso” sözcüğü Arapçada “جرى، جريان” sözcükleriyle karşılanmaktadır (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 354).

¹⁷⁹⁷ BCMS: *Dissenteria, lenteria* (Dizanteri ve lenteria).

¹⁷⁹⁸ Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS: *Li mestruï bianchi delle donne* (kadınların beyaz vajinal akıntısı).

¹⁷⁹⁹ BCMS: *Gonorrhea benche invecchiata* (eski/kronik bile olsa belsoğukluğu),...*hemoroidi* (basur).

¹⁸⁰⁰ BCMS: *Quelli che non può tener l'orina* (idrarını tutamayanlar).

dalak ve karaciğer sıcaklığını¹⁸⁰¹ engeller. Ondan önce müşhil alınır. [Dalak için] yabancı Hint dikenini¹⁸⁰² ile veya demirhindi ile birlikte verirsin.¹⁸⁰³ Yine kan tükürmeyi de engeller. Oğul otu veya sedef otu suyuyla ya da kırmızı şarapla birlikte alınır.¹⁸⁰⁴ Sağlığı koruduğunu ve onu çok daha uzun kıldığını bil. Halis gül macunuyla¹⁸⁰⁵ birlikte sekiz tane adedinde¹⁸⁰⁶ bundan [verirsin]. Birçok insanda denenmiştir ve faydalıdır.¹⁸⁰⁷

[14] Demirin cıvaya dönüşümü hakkında:¹⁸⁰⁸ İlk bir okka dumansız cıva¹⁸⁰⁹ veya kükürt yağı, iki okka doğal su, bir okka arıtılmış ince demir tozu alırsın. Altı saat civarı hafif ateş üzerinde kaynaması için hepsini kapalı cam kabın içine koy. Ondan sonra ateşten indirip soğuk bir yerde soğumaya bırak. Ardından onda çok acayip bir kristal parıltısı¹⁸¹⁰ bulacaksın. Bilhassa dalak [ve karaciğer tıkanıklıkları]¹⁸¹¹ için faydalıdır.

[15] Onun gibi diğeri: İlk öğütülmüş kükürtle ince demir tozunu alıp geniş bir sahan ya da tencere içerisine koy. Ardından arınmaya¹⁸¹² bırak ve kükürt yanana kadar sürekli karıştır. Sonrasında elde edileni ezip iyice öğüt. Demir şişle karıştıracak şekilde tekrar arındır.¹⁸¹³ Bu şekilde üç kere yaptıktan sonra bir tenceredeki kaynar su içine koyup

¹⁸⁰¹ BCMS: *Tutte le ostruzioni di fegato e milza* (tüm dalak ve karaciğer tıkanıklıkları). Garşûnî metindeki “سائوة الحصى/حرارة الكبد” sözcükleri Karaciğer harareti/sıcaklığı anlamına gelmektedir.

¹⁸⁰² BCMS: *Acqua di cetracha (cedraccia, Asplenium ceterach/Dalak otu suyu)*. Garşûnî metindeki “شوكة” sözcükleri “yabancı Hint dikenini” anlamına gelmektedir.

¹⁸⁰³ İtalyanca metinde karaciğer için *acqua di cicoria* veya *di epatica* veya *di agrimonia (Cichorium intybus L./Yabancı hindiba veya Anomone hepatica L./Ciğer otu ya da koyun otu suyu)*.

¹⁸⁰⁴ BCMS: *Acqua di piantaggine, di tormentilla, di bursa pastoris, di vero con vino rosso se non ci è febre* (Sinir Otu veya beşparmak otu veya çobançantası suyu, ya da en doğrusu ateş yoksa kırmızı şarapla). Ama ateş olmadığı zamanda kullanılmakta olduğu söylenmektedir.

¹⁸⁰⁵ BCMS: *Cottognato di vero sugo di cottognato di vero sugo di cottogni di conserve di rose* (ayva reçeli veya daha doğrusu ayva reçeli usaresi veya daha doğrusu ayva usaresi ya da gül reçelidir). Garşûnî metinde sadece halis gül macunu anlamına gelen “محلى/معجون ورد خالص” sözcükleri kullanılmıştır.

¹⁸⁰⁶ Yaşa ve mizaca göre ölçü sekiz ila otuz arasındır.

¹⁸⁰⁷ BCMS’de ikinci tariftaki beşinci özün ilkinden daha güzel olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Auda Kutsal Ruh’ta bizzat kendisi üzerinde kanıtladığını söylemiştir. Günde kırk defadan fazla tuvalete gittiğini ve dizanteri olduğunu ancak iki defa söz konusu beşinci özden alınca kurtulduğunu anlatmaktadır. Diğer yandan Cenevizli bir eczacı olan Stefano ismindeki arkadaşının da bundan aldığını söyleyen Auda, arkadaşının iyileşip iyileşmediği hakkında bilgi vermemektedir (Auda, 1660, s.182).

¹⁸⁰⁸ BCMS: *Per Fare il Sale di Ferro detto Vitriolo di Marte* [Mars Zacı denilen Demir Tuzunu yapmak için] (Auda, 1660, ss. 182-183). Garşûnî metinde daha önceki bölümlerde de “vitriolo (zaç/demir sülfat)” sözcüğü “زبيقي/cıva” olarak tercüme edilmiştir.

¹⁸⁰⁹ BCMS: *Spirito di vitriolo senza flemma* (balgamsız vitriol ruhu/derişik sülfürik asit, zaç yağı). Garşûnî metindeki “زئبق من غير دخنة/احم مع حمض وجة” sözcükleri dumansız cıva anlamına gelmektedir.

¹⁸¹⁰ BCMS: *Cristallizzata in sale verde* (yeşil tuz hâlinde kristalize).

¹⁸¹¹ BCMS: *Ostruzioni di fegato, e milza* (karaciğer ve dalak tıkanıklıkları). Mütercim tarafından tercüme edilmemiştir.

¹⁸¹² BCMS: *Calcinare* (Kireçlemek/yakılarak beyaz kül hâline getirmek). Garşûnî metinde arınmak/arıtmak anlamına gelen “يتكزر/لصق” fiili kullanılmıştır.

¹⁸¹³ BCMS: *Calcinare* (Kireçlemek/yakılarak beyaz kül hâline getirmek).

[madde] kabın dibine çökene kadar karıştır. Ardından su tamamen soğur. Ondan sonra soğuk bir yerde onu süz. Çok acayip bir kristal¹⁸¹⁴ elde edeceksin.

[16] Onun gibi diğeri: İnce çelik tozu alıp çömlek içerisine koy. Ardından üstüne bir damla kibrit yağından koy, böylece hemen ısınır ve çelik de hızlıca çözünür. Soğuyana kadar bırak biraz dinlensin, [böylece] saf beyaz kristal çıkacak. İstersen mavi [ve] yeşil de [elde edersin]. Bu gerçekten de değerli ve muteberdir. Kronik öksürük ve sancı gibi birçok durum için faydalıdır.¹⁸¹⁵ Bundan üç tane miktarında şurupla ve aynı şekilde arakla birlikte ver.¹⁸¹⁶

[17] Kimyasal demir yağı yapım şekli: İlk olarak istediğin kadar demir tozu alıp keskin idrarda¹⁸¹⁷ demlendir ve arıt. Ardından rengi kan [rengi] olsun diye sıcak ateş külü üzerine koyup arıt. [Kan renginde olduğunda] o vakit bunu gömülü¹⁸¹⁸ kap içerisine alıp üstüne ikinci [defa] idrar koy ve ateşi az verecek şekilde yirmi dört saat arıt. Böylece iyi yağ elde edeceksin. Hatta bu yağın içine hangi maddeyi koyarsın koy iyi hakiki altın rengini alır. [Ama] kalıcı değildir.¹⁸¹⁹

[18] Yine onun gibi altın olanı:¹⁸²⁰ İlk olarak saf Venedik altını¹⁸²¹ alıp parça parça kes ve iyice ısıt. Ardından, cam kap ya da yağlı çömlekte olacak şekilde, güçlü sıcak arak¹⁸²² içerisinde söndür. Böylece hemen hazır olur. Arak koyduğunda alev almaması için hemen

¹⁸¹⁴ BCMS: *Cristalli paonazzi* (mor kristal).

¹⁸¹⁵ BCMS: *Posteme invecchiate, tosse antica, asma* (eski apseler, kronik öksürük, astım). Garşûnî metindeki “شكة/معه” sözcüğü “شكة” olarak okunduğunda “sancı, ağrı, batma, saplanma” anlamına gelmektedir.

¹⁸¹⁶ İtalyanca metinde *siropo pettorale* (pektoral şurup, göğüs şurubu) ile verileceği belirtilmiştir. Ölçüsü iki veya üç tanedir (*grani*) (Auda, 1660, ss. 183-184).

¹⁸¹⁷ BCMS: *Orina purgata* (arındırılmış idrar). Garşûnî metindeki “بول بكر/حصه” bakır ya da güçlü idrar anlamına gelmektedir. Önceki bölümlerde keskin sirke için “خل بكر” sözcükleri kullanıldığı için “keskin/güçlü idrar” olarak tercüme edilmiştir.

¹⁸¹⁸ BCMS: *Storta ben lutata* (iyi löklenmiş bir çeşit imbik, damıtma kabı). Garşûnî metindeki “اناء مطمور/معه” gömülü kap anlamına gelmektedir.

¹⁸¹⁹ Auda bunu en son Rieti’de Eczacı ve Usta Simyacı Sig. Leonardo Francese ile birlikte Sig. Cardinal Bagni’nin *buona memoria*’sını (Florio, *memoria*’nın aynı zamanda baştaki taç anlamına geldiğini söylemektedir (Florio, 1611, s. 307)) yaptıklarını anlatmaktadır. Ayrıca bir bıçağı boyadığını ve güzel olduğunu söyler.

¹⁸²⁰ BCMS: *Per estrarre la virtù dell’oro e metterla nella quintessenza di spirito di vino* [Altının faziletini çıkarmak ve şarap ruhunun beşinci özüne koymak için] (Auda, 1660, ss. 184-185).

¹⁸²¹ BCMS: *Oro di zecchino è altr’oro che fino in lamine sottile (Zecchino Altını veya diğer saf ince altın varak). Zecchino, Venedik’in altın parası olarak bilinmektedir ve muhtemelen bu nedenle Garşûnî metinde Venedik altını anlamına gelen “ذهب بندقى”* sözcükleri tercih edilmiştir (Battaglia, 2002, s. 1064).

¹⁸²² BCMS: *Acqua vita senza flemma/fiamma* (Balgamsız hayat suyu/arak/etanol).

ona üfle ve [üstünü] ört. [Dikkat et] altına¹⁸²³ yaklaşmasın. Arak bitene kadar bu şekilde elli kez yap ve sayı tamamlanana kadar her defasında üstüne arak koymaktan geri durma. Bittikten sonra onu muhafaza etmeye çalış. İhtiyaç sırasında sana fayda vermesi için kendinde sakla.¹⁸²⁴

[19] Altının kireçlenmesi ve bileşimi:¹⁸²⁵ İlk cıvayla birlikte altın tozu [ve eritme kabı] alırsın. Her bir dirhem altın için yedi dirhem cıva koy ve [eritme kabını] demir ızgara üzerine oturtup kor üstüne yerleştir. [Dikkat et] cıva uçmasın ve ısındığında altını koyup birlikte karıştır. Böylece altın tıpkı toprak ya da kireç gibi hemen cıvanın altında olur.¹⁸²⁶ Ardından geniş cam kabın içinde bulunan arıtılmış keskin sirke alınır ve içerisinde kireçlenmiş [altın] olacak şekilde [o kireçlenmiş altını] orada üç kez söndür.¹⁸²⁷ Eğer yaz [mevsimi] ise sıcakta güneşe, kış ise ateş korunun üstüne koy ve biraz [bu şekilde] bırak. Böylece onu hemen sonuçlanmış bulacaksın. Saf gümüş bir alet dışında onu [başkasıyla] karıştırmazsın. Ardından onu içerisinde biraz su bulunan bardağa koyup daima sıcak olsa bile karıştır. Böylece o hemen beşinci tabiatını alır.¹⁸²⁸ Ancak zenginler dışında [kimsenin] onu almaya gücü yetmez çünkü çok değerlidir.

[20] Beşinci gümüşün kireçlenmesi türü:¹⁸²⁹ İlk bir dirhem ham gümüş filizi alırsın. Sonra aynı şekilde iki dirhem muamele gümüş¹⁸³⁰ [alıp] hepsini birlikte karıştır. Ardından

¹⁸²³ İtalyanca metinde anlatılmak istenen durum, altın *acqua vita*/arak içerisinde söndürülürken ısıtılmış altın demirle/maşayla tutulur. O demirin *acqua vita*/araka değmemesi istenmektedir: “*Ma avverti che il ferro, con quale tieni l'oro, non tocchi l'acqua vita*”.

¹⁸²⁴ İşlem bittiğinde saklanması gereken madde Garşûnî metinde açıkça ifade edilmemiştir. BCMS’ye göre altının söndürüldüğü *acqua vita*/arak alınıp *quintessenza di spirito di vino* (şarap ruhunun beşinci özü, etanol) içerisine koyulur ve muhafaza edilir. Auda’ya göre bu içilebilir altından daha faydalıdır çünkü hem şarap ruhunun hem de altının özü bulunmaktadır. Ayrıca *acqua vita*’nın tüm özünü çıkardığı ve altından ise çok az eksildiği ya da hiç eksilmediği iddia edilmektedir. Auda Kutsal Ruh’ta bunu l’Eminentiss Cardinal Genasio için yaptıklarını söyler. Diğer yandan altını bu beşinci öz içerisinde yıkamamalarını aksi takdirde duman olacağını söylemektedir (Auda, 1660, s.185).

¹⁸²⁵ BCMS: *Modo di calcinar l'oro per cavarne la quint'essenza vera, e reale* [Doğru ve gerçek beşinci özünü çıkarmak için altını kireçleme yöntemi] (Auda, 1660, ss. 185-186).

¹⁸²⁶ Ardından eritme kabının yanan kömür üzerine konulacağı ve akabinde de cıvanın buharlaşacağı söylenmektedir. Cıva buharlaştıktan sonra sadece “kireçlenmiş altın” kalacağı belirtilmiştir. Bu nedenle buradaki “kireçlenmiş” sözcüğü ile cıvanın buharlaşmasından sonra kalan madde kastedilmektedir.

¹⁸²⁷ BCMS’de kireçlenmiş altının üç defa söndürülmesinden bahsedilmemektedir. Onun yerine kireçlenmiş altının üç kez damıtılmış güçlü/keskin sirke (*aceto forte stillato tre volte*) içerisine konulması istenir.

¹⁸²⁸ Fazla altın görünmeyene kadar madde sıcak tutulur. Ardından su yavaş yavaş dışarı alınır ve böylece altının beşinci özü (*quintessenza*) elde edilir. Sonrasında bu beşinci öz muhafaza edilir ve ikisi birlikte çok etkili olduğu için şarap ruhunun beşinci özüyle (*quintessenza di spirito di vino*) karıştırılır (Auda, 1660, s.186).

¹⁸²⁹ BCMS: *Modo di calcinare l'argento per cavarne la quintessenza* [Beşinci özünü çıkarmak için gümüşü kireçleme yöntemi] (Auda, 1660, ss. 186-187).

¹⁸³⁰ BCMS: *Argento vivo, dr. vent'una* (canlı gümüş/cıva yirmi bir dirhem).

buna Roma cıvası¹⁸³¹ ile sülümen¹⁸³² kat. Sonra o maddeyi yeni yağlı kaba koy ve ateş üzerinde [iki kabı] ağız ağıza yerleştirip iyice ört. Ardından gümüşünü arıtılmış kireç olarak bulacaksın. [Böylece] bu bahsedilen gümüşten beşinci elementi alırsın.

[21] Onun gibi diğeri: İlk yeterli miktarda üç kez arıtılmış keskin sirkeyi alırsın. Ardından içine kireçlenmiş tartar¹⁸³³ veya güherçile¹⁸³⁴ ve cıvalaşmış gümüş¹⁸³⁵ koy. Böylece ilkinde olduğu gibi onu arıttıktan sonra bu gümüşten istediğini bulursun.

[22] Mercan ve inci cevherinin çıkarılması: İlk hazırlanmış mercanı ve inciye alıp beşinci mürekkep arak ruhunun¹⁸³⁶ içine koy. Böylece üç saat içinde içerisinde saklı olan tüm cevheri kendine çeker. Eğer altın veya gümüşten olan [beşinci özleri] ona karıştırırsan çok itibarlı ve güçlü bir ilaç elde edersin.¹⁸³⁷ Hastalıklar için bundan acayıpler üretmen mümkündür.

[23] İnci ve mercan terkibi:¹⁸³⁸ İlk olarak büyük bir inci alıp kabaca ez veya doğal suda demlendir. Ardından ekşi limondan olacak şekilde cıvadan ona biraz ekşi ver.¹⁸³⁹ [İnci] eridiğinde üzerine damla damla tartar yağı veya arıtılmış şarap ruhu koy, süt gibi olur. Ondan sonra üzerine doğal su kat, ardından madde dibe iner. Kuruyana kadar ona biraz kordiyal suyu ekle.¹⁸⁴⁰ Kendinde sakla. Şüphesiz gerçek olur.¹⁸⁴¹

[24] Onun gibi diğeri: İlk olarak istediğin kadar inci veya mercan alıp kabaca ez. Ardından [sirke] maddeyi üç parmak örtene kadar, üç kez arıtılmış olan keskin sirke içinde demlendir ve yirmi dört saat sıcak bir yere koy. Eridiği zaman üzerine tartar yağı kat, madde hemen

¹⁸³¹ BCMS: *Vitriolo Romano* (Roma zacı/bakır veya demir sülfat).

¹⁸³² BCMS: *Solimato* (sülümen/cıva klorür).

¹⁸³³ BCMS: *Tartaro calcinato* (kireçlenmiş tartar).

¹⁸³⁴ BCMS: *Sal armoniaco* (nişadır/amonyum klorür).

¹⁸³⁵ BCMS: *Argento vivo* (canlı gümüş/cıva). Garşûnî metinde cıva için ilk defa cıvalaşmış gümüş “الفضة المزينة/الاصفر” sözcükleri kullanılmıştır.

¹⁸³⁶ BCMS: *Quintessenza di spirito di vino* (şarap ruhunun beşinci özü).

¹⁸³⁷ İtalyanca metinde ek olarak *acqua vita*’nın (arak/etanol) beşinci özü de bulunmaktadır (Auda, 1660, s.187).

¹⁸³⁸ BCMS: *Per fare il magisterio di perle e coralli* [İnci ve mercanların majisterini yapmak için] (Auda, 1660, ss. 187-188.).

¹⁸³⁹ BCMS’de suya *spirito di vitriolo* (derişik sülfürik asit) veya taze toplanmış limon usaresi ile ekşilik (*fatta agra*) verilmiştir (Auda, 1660, s.188).

¹⁸⁴⁰ BCMS: *Acqua cordiali* (Kordiyal suyu/ballağan, hodan, menekşe, kırmızı gül, melisa, kokulu menekşeden yapılan likör. Yumuşatmak/tatlandırmak için kullanılmaktadır. Auda PS’de tarifini vermektedir (Auda, 1674, s.258). Ayrıca kordiyal suyu konduktan sonra maddenin kurutulacağı anlaşılmaktadır (Auda, 1660, s.188).

¹⁸⁴¹ BCMS’de bunun en doğru yöntem (*il vero modo*) olduğu söylenmektedir.

aşağı iner. [Yukarıda] bahsedildiği gibi onu [kordiyal] suyuyla çözüp gölgede kurut. Ardından iyi olur ve ondan bir kırıat¹⁸⁴² verirsin.

[25] Onun etkileri: İlk bedenini doğru bir şekilde koruyarak iç damarları ve müsemmece¹⁸⁴³ arterleri delerek geçer. Kadınların sütünü getirir, aklı güçlendirir ve bilgili kılar. Ödem¹⁸⁴⁴ dışında, bütün mide gazlarını, [kötü] hılt ve basurları engeller.¹⁸⁴⁵ Eğer sabah olmazsa sadece akşam altı ay boyunca bundan verilir.¹⁸⁴⁶ Ölçüsü yarım kırıattır, hazırlanmış ılık [bir] suyla verilir.

[26] Onun gibi diğeri:¹⁸⁴⁷ Bahsettiğimiz gibi [yukarıdaki] inci hamurunu alıp cam kap içine koy. Üzerine maddeyi üç parmak örtecek [kadar] arıtılmış iyi şarap ruhu koyup kabı iyice ört ve kaynamayacak şekilde kısık ateş¹⁸⁴⁸ üzerine yerleştir. Ruhun rengini alana kadar bu şekilde bırak ve [aldığında] o vakit kabı çıkarıp hiçbir şey kalmayana kadar ruhu iyice damıt.¹⁸⁴⁹ Ardından kurut, böylece değerli bir inci bulacaksın. Eğer ona biraz bal katarsan değerli mercan elde edersin.¹⁸⁵⁰

[27] Mercan ve inci tuzu yapma türü: Bütün inciye veya kireçli mercanı alıp [ateşte kızarttıktan sonra] hemen arıtılmış şarap ruhuyla söndür.¹⁸⁵¹ Ardından eriyene kadar ekşi limon usaresine koy. [Sonra] onu süz, dibe iner ve o tuzdur.¹⁸⁵² Bunu kurut, böylece çok etkili olur. Bitti.

¹⁸⁴² BCMS: *Scropulo* (skropulo).

¹⁸⁴³ İtalyanca metinde arter veya venlerden bahsedilmemektedir. Onun yerine *nervi ritirati* (çekilmiş sinirler) yer almaktadır. Garşûnî metinde “الممسجة/الممسجة/el-Mümessice?” sözcüğü bulunmaktadır.

¹⁸⁴⁴ Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS’de ödem anlamına gelen “الاستسقاء/الاستسقاء/el-istiskâ” sözcüğünün karşılığı bulunmamaktadır.

¹⁸⁴⁵ Tercüme edilmeyen hastalık ve rahatsızlıklar: *Convulsione* (spazm, kasılma), *frenesia* (frenzi, delilik/cılgınlık), *vertigine* (vertigo), *podagra* (gut, Auda’ya göre bu kötü hıltlardan olur.), *dolore artetici* (artrit ağrıları/eklem iltihabı, Auda’ya göre buna da kötü hıltlar sebep olur), *calcoli* (böbrek taşları), *paralisia* (felç), *la palpitatione del cuore* (kalp çarpıntısı).

¹⁸⁴⁶ İtalyanca metinde altı hafta (*settimane*) sabah ve akşam verileceği belirtilmektedir.

¹⁸⁴⁷ BCMS: *Per fare la essenza di perle, detto estratto* [Özüt denilen inci özü yapmak için] (Auda, 1660, s. 189).

¹⁸⁴⁸ BCMS: *Luogo caldo* (sıcak mekân/yer).

¹⁸⁴⁹ Şarap ruhunun rengi değiştiğinde kap çıkarılır ve o alınıp yeni ruh koyulur. Ardından şarap ruhu daha fazla renklenmeyecek duruma geldiğinde tüm sıvı alınır ve damıtılır.

¹⁸⁵⁰ İtalyanca metinde bal katılmasından bahsedilmez. Onun yerine bu madde damıtıldığında bal gibi katı/kalın/yoğun olacağından bahsedilmektedir.

¹⁸⁵¹ BCMS’de ısıtılan madde şarap ruhunda söndürüldüğü zaman *calcinatione* (kalsinasyon/kireçlenme) olduğu belirtilmektedir.

¹⁸⁵² Süzildükten sonra *acqua cordiale* (kordiyal suyu) ile tatlandırılacağı/yumşatılacağı belirtilmektedir (Auda, 1660, s.189).

[28] **İnci ve mercan yağı türü:** Yukarıda bahsedilen [inci] tuzunu alıp mermer taşın üzerine koy. Ardından nemli bir yere yerleştir. Böylece şüphesiz yağa dönüşecektir.

[29] **Diğer madenlerin terkip türü:**¹⁸⁵³ O maden türlerinden birini (mesela zümrüt), alıp kükürt çiçeği ile [veya güherçile ile]¹⁸⁵⁴ kireçle. Önceden söylediğimiz gibi geri kalanları da yap. Ondandır sonra hiç şüphesiz [hazır] olmuştur ve eğer onu çözersen çöz.¹⁸⁵⁵

[30] **Mercan boyası türü:** İstediyin kadar ezilmiş kırmızı mercanı alırsın. Ardından onu cam kaptaki ekşi limon usaresi veya arıtılmış sirke içine koy. Damıtılacak şekilde orada sekiz gün beklet. Sonrasında özünü al ve boyasını iyice hazır edersin.¹⁸⁵⁶

[31] **Usulünce çelik yapımı:**¹⁸⁵⁷ Üç Libra saf ve taze olan ekşi kavun usaresi,¹⁸⁵⁸ yarım libra saf çelik tozu [ve] yarım okka tartar tuzu¹⁸⁵⁹ alıp hepsini cam kap içerisine koy. Maddenin cevheri iyice çıksın diye cam kap içerisinde kaynamayacak [ancak] ılık olacak şekilde [üstünü] örtüp sekiz gün demlenmeye bırak.¹⁸⁶⁰ Sonrasında deri süzgeçle veya kâğıtla süz. Ardından nemliliğinin gitmesi için kum üstündeki yağlı kap içerisine koy ve yanmaması için sürekli karıştır. Üçte biri azaldığında [oradan] kaldır ve ihtiyaç için sakla. Et suyu veya diğer güçlendirici şerbetlerle birlikte bundan sadece iki dirhem ver. Eğer bunu macun yapmak istersen bal katıp yoğur ve iki kırat ver.¹⁸⁶¹ Bu çok denenmiştir ve harikadır.

¹⁸⁵³ BCMS: “*Per fare il magisterio delle gemme e altre pietre pretiose*” [Mücevher ve diğer değerli taşların majisterini yapmak için] (Auda, 1660, s. 190).

¹⁸⁵⁴ BCMS: *Fiori di solfo* (kükürtçiçeği, kimyasal) *ovvero Salnitro* (ya da güherçile).

¹⁸⁵⁵ Garşûnî metindeki “eğer onu çözersen çöz (وإن تحله حله)” ifadesi İtalyanca metinde yer almamaktadır. Ayrıca BCMS’de sertliği nedeniyle kıymetli taşların kalsinasyon/kireçleme işlemi olmaksızın çözülmeyecekleri ve bu nedenle işlemin o taşlarda yapıldığı belirtilmektedir (Auda, 1660, s.190).

¹⁸⁵⁶ Burada boya (صباغ/رصاص) olarak tercüme edilen madde İtalyanca metinde “*tintura* (boya, ilaç, tentür)” olarak yer almaktadır. Ayrıca bu tentürle mercan şurubu (*il scioppo di coralli*) yapılabileceği belirtilmektedir.

¹⁸⁵⁷ BCMS: “*Per fare l’acciario potabile e il suo estratto delli più perfetti che si trovino*” [İçilebilir çelik ve bulunanların en iyisi olan özütünü yapmak için] (Auda, 1660, ss. 190-191). Bu tarif 1652 edisyonunda bulunmamaktadır.

¹⁸⁵⁸ BCMS: *Sugo di merangoli agri* (ekşi turunc usaresi). Garşûnî metinde ekşi kavun usaresi (زوم شمام) olarak tercüme edilmiştir.

¹⁸⁵⁹ BCMS: *Cremor di tartaro* (krem tartar).

¹⁸⁶⁰ BCMS’de günde iki veya üç defa kaşıkla karıştırılacağı söylenmektedir. Turunc usaresinin çelikteki özü/maddeyi çıkaracağı söylenmektedir (Auda, 1660, s.191).

¹⁸⁶¹ BCMS’de macundan değil *estratto* (özüt) çıkarmaktan bahsedilmektedir. Garşûnî metindeki gibi bal ilave edilmez. Bal gibi katı/yoğun olana kadar sürekli karıştırarak şekilde tavada kaynatılır. Bu elde edilen özüt hodan reçeli ya da menekşe veya diğer reçellerle birlikte verilir. Auda denediklerinin arasında daha iyisini bulamadığını iddia eder (Auda, 1660, s.191).

[32] **Onun gibi diğeri:**¹⁸⁶² İstedğin kadar çelik tozu alıp aynı miktardaki kükürt ile kireçle. Artık [daha fazla] yanmadığında onu keskin sirke içerisinde söndür ve bu işlemi sirke çeliği [emip] kurutana kadar üç veya dört defa yap.¹⁸⁶³ Ardından onu bir ay boyunca güneşe veya banyoya koy, sonrasında da süzüp ihtiyaç için kendinde sakla. Bundan üç dirhem verilir.¹⁸⁶⁴

[33] **Karanfil, tarçın ve diğerlerinin yağının çıkarılması:** İstedğin kadar tarçını alırsın. Ardından onu cam kap içerisindeki arıtılmış gül suyunda demlendir ve [at gübresinin altında]¹⁸⁶⁵ on beş gün beklet. Sonra gücünü yitirmiş ateş üstünde damıt. Bundan su ve yağ çıkar. Ancak o [yağ] süt gibi beyaz çıkar ve [suyun] üstünde dolaşır. İhtiyaç için onun kuvvetini [sakla].

[34] **Tohumların, köklerin ve otların her birinden yağ çıkarma:** İlkini hangi ot, tohum veya kök olursa olsun onu alıp kurutman gerek. Sonrasında ince öğütüp ele. Bahsedilen maddenin her bir librası için bir avuç tartar macunu¹⁸⁶⁶ koyup hepsini birlikte karıştır. Ardından onu çıkarıcı¹⁸⁶⁷ üstüne koy ve üstünü yaklaşık bir karış örtmeye yetecek kadar saf su katıp karıştır. Sonra hikmet karı [ile birleştir]¹⁸⁶⁸ ve iyice karıştır. Yüksek ateşte damıt ancak damıtma başlar başlamaz damla damla akacak şekilde ateşini hafiflet. Başlangıcından itibaren bunu beş saat [boyunca] uygularsın. Damıtması sona erdiğinde o vakit ateşini tamamen dizginle. Soğuduğu zaman çok titiz bir şekilde yağı bir yana suyu bir yana ayır.¹⁸⁶⁹ Artık hazırdır, çünkü bahsettiğimizi elde edersin.

¹⁸⁶² BCMS: “Per fare la tintura d’acciario detto acciario potabile” [İçilebilir çelik denilen çelik tentürünü yapmak için] (Auda, 1660, s. 191).

¹⁸⁶³ Garşûnî metinde, sirke çeliği “kurutana (يُنشَفُ/سعد) kadar” ifadesi tam olarak anlaşılamamaktadır. Bu nedenle İtalyanca metindeki “emmek (*sughi/succhi/succhiare*)” sözcüğüne binaen sirkenin çeliği çözmesi/aşındırmasından bahsedildiği anlaşılmaktadır. Diğer yandan kükürt tortularının yıkanarak alınması gerektiği ve o hazırlanmış çelik tozu üstüne damıtılmış sirke (*aceto stillato*) konulacağı belirtilmektedir.

¹⁸⁶⁴ İtalyanca metinde ölçü bir ila üç dirhem arasındadır. Auda bu tentürün hem karaciğer hem de dalak tıkanıklıklarına faydalı olduğunu iddia eder.

¹⁸⁶⁵ İtalyanca metinde “*fimo equino* (at gübresi)” altında bekletileceği belirtilmişken Garşûnî metinde tercüme edilmemiştir.

¹⁸⁶⁶ BCMS: *Tartaro polverizzato* (toz tartar). Tartar macunu (مَعجون/حصى) ifadesi sadece Garşûnî tercümede yer almaktadır.

¹⁸⁶⁷ BCMS: *Il tamborlano* (tambura benzeyen ve damıtma kullanılan bir çeşit imbik).

¹⁸⁶⁸ BCMS: *Lutto di sapienza* (hikmet lökü). Garşûnî metinde sadece “hikmet karı (حَصَصَة ثَلَج الحِكْمَة/حصى)” ifadesi yer almaktadır.

¹⁸⁶⁹ BCMS’de yağında suda cam huni (*imbottatore/imbottatoio di vetro*) ile ayrılacağı belirtilmiştir (Auda, 1660, s. 193).

[35] Biber, karanfil, tarçın, sedef otu,¹⁸⁷⁰ mercanköşk, habbe,¹⁸⁷¹ biberiye, hasâlbân¹⁸⁷² ve diğerlerinin yağının çıkarılması: Bu bahsettiğim şekillerden istediğin birini alıp iyice ez ve elekten geçir. Ardından bir avuç doğal tuzla ve aynı şekilde tartar tuzuyla karıştır. Damıtmak için geniş bir çıkarıcının¹⁸⁷³ içine yerleştir [ve] maddenin üzerini üç karış kaplayacak şekilde doğal su [kat]. Ancak damıtmadan önce iyice kapatılmış bir kap içerisinde on gün boyunca sıcak bir yerde demlemeye bırakman şartıyla. Ondan sonra iyice damıt.

[36] Anason yağı türü: İlkin bir libra anason alıp kalınca ez ve on gün boyunca demlendir. Ardından kabın ağzını iyice kapat. Ondan sonra hafif ateşte damıt ve bittiğinde soğumaya bırak. Son olarak katılaşımdan önce bir kaşıkla onu topla.

[37] Onun gibi diğeri:¹⁸⁷⁴ İki libra anason alıp biraz ez ve basit suda demleyip sıcak bir yerde kenetlenmiş cam kap içerisinde üç defa arıt.¹⁸⁷⁵ Ondan sonra hafif ateş üstünde damıt, hemen suyu ve yağı çıkar. Yağı ayırıp sakla, değerli bir şey elde edersin.

[Tüm kokulu çiçeklerden yağ çıkarma yöntemi].¹⁸⁷⁶

[Gülün beşinci özünü yapmak için].¹⁸⁷⁷

¹⁸⁷⁰ BCMS: *Cardamomo* (*Elettaria cardamomum*/Kakule), *zenzero* (zencefil). Garşûnî metinde bunlar tercüme edilmemiştir. Ayrıca Garşûnî metindeki sedef otu (سذاب/هباد) İtalyanca metinde bulunmamaktadır.

¹⁸⁷¹ BCMS: *Cubebe* (*Piper cubeba*/Kebabe). Garşûnî metindeki habbe (حبة/سحة) sözcüğü kullanılmıştır. Kebabe Arapçada “حب الهال/حبهان” olarak da bilinmektedir (Bedevian, 1994, s. 253).

¹⁸⁷² Garşûnî metinde biberiye anlamına gelen iki sözcük aynı anda kullanılmıştır: “حصالبان/سراجح” ve “رزمارين/زجاج”. Bu durum eser içerisinde bazı bölümlerde de tekrar etmektedir. Bu nedenle حصالبان sözcüğünün

¹⁸⁷³ BCMS: *Tamborlano grande* (tambura benzeyen ve damıtma kullanılan bir çeşit büyük imbik).

¹⁸⁷⁴ Bu tarif 1652 edisyonunda bulunmamaktadır.

¹⁸⁷⁵ BCMS’de ezildikten sonra anasonlara *malvasia* (bir çeşit İtalyan şarabı) püskürtülür ve bu işlemden sonra üç libra *acqua commune distillata tre volte* (üç defa damıtılmış yaygın su) ilave edilir.

¹⁸⁷⁶ BCMS: “*Modo di estrarre l’olio da tutti li fiori odoriferi*”. Bu reçete tercüme edilmemiştir. Çiçekler gölgede bekletildikten sonra yukarıdaki gibi damıtılır. Yağı ve suyu ayrılır. Ölçüsü yarım skropulodur (Auda, 1660, s.194).

¹⁸⁷⁷ BCMS: “*Per fare la quintessenza di rose*”. Bu reçete tercüme edilmemiştir. Tarife göre sabah çiyyile toplanmış kırmızı güller kesilip dövülür ve ekşiyene kadar cam kap içerisinde fermente edilir. Ardından ekşiyen güller alınıp su banyosunda damıtılır. Damıtmadan çıkan suya tekrar fermante güllerden koyulur, tekrar damıtılır. Bu işlem birkaç defa devam eder. Sonunda çıkan su tartılır ve güller olmadan yine tek başına damıtılır. Ardından onun sadece 1/12 kısmı alınır. Elde edilen bu beşinci özün çok güzel kokulu olduğu ve *aqua vita* (arak/etanol) gibi yanabildiği söylenmektedir. Auda’ya göre bu diğerleri gibi arıtılırsa bir hazine kadar değerli olacaktır. Tıbbî faydaları arasında iki veya üç damla verildiğinde kalbi ve *spiriti vitali* (yaşam ruhlarını/humoral patolojide ve doğa felsefesinde bedendeki üç enerjiden biri) rahatlatacağı anlatılmıştır. Ayrıca yine Auda’ya göre damıtılan güller kurutulup yakıldığında elde edilen kül/tuz çok etkili bir madde olacaktır (Auda, 1660. s.195).

[38] Bu güherçilenin arıtılması hakkında:¹⁸⁷⁸ İlk bir parça arıtılmış güherçile,¹⁸⁷⁹ üç parça *kartâb*¹⁸⁸⁰ alıp birlikte karıştır. Ardından bunlardan haplar yapıp iyice kurut. Ondan sonra hafif ateş üstündeki saflaştırıcı çıkarıcı¹⁸⁸¹ içerisine koy. Ardından ruhu çıkar, o vakit ihtiyaç için onu saklarsın.¹⁸⁸²

[39] Doğal tuzun arıtılması hakkında:¹⁸⁸³ İstedğin kadar doğal tuz¹⁸⁸⁴ alıp çıkarıcının¹⁸⁸⁵ içerisinde demle. İlk olarak yüksek ateşte kaynat, böylece cürufu çıkar ve ondan sonra da ruhu çıkar. Son olarak da kırmızı yağı görünür. Ondan on iki¹⁸⁸⁶ damla verilir.

[40] Onun gibi diğeri: Dört libra kuru [ve] beyaz olan doğal tuzu alıp beyaz *arcilâ*¹⁸⁸⁷ ile iyice yoğur ve mümkün olduğu kadar [bunlardan] toplar yap. Ardından onu güneşte veya fırında iyice kurut. Ondan sonra, ilk olarak cürufu çıkana kadar hafif ateşte; ardından da beyaz [özü] [damıtma] gözeneğine geçene kadar yüksek ateşte bunu damıt. Eğer kişide ödem varsa taşkıran otu¹⁸⁸⁸ suyuyla veya ona benzer bir [suyla] birlikte dört damla verilir. Eğer cüzzamlıysa beyaz şarapla birlikte ver.¹⁸⁸⁹

¹⁸⁷⁸ BCMS: “Per estrarre lo spirito di nitro” [Güherçile ruhunu çıkarmak için]. Arapçada “الملح البارود، الصخري” olarak bilinmesine rağmen Garşûnî metinde “ملح مكندر/لحد حصص” olarak tercüme edilmiştir (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, ss. 658, 896; Almaany, 2025c).

¹⁸⁷⁹ BCMS: *Salnitro raffinato* (arıtılmış güherçile). Arapçada “الملح البارود، الصخري” olarak bilinmesine rağmen Garşûnî metinde “ملح مكندر/لحد حصص” olarak tercüme edilmiştir (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, ss. 658, 896; Almaany, 2025c).

¹⁸⁸⁰ BCMS: *Creta* (J. Florio’ya göre hem kil hem de tebeşir anlamına gelmektedir (1598, s. 91) Battaglia da kil, killi toprak, içerisinde ışnılar, derisidikenlilerin ve mercan spiküllerin mikroskopik kalıntıları olan, beyaz-sarımsı beyaz renkli, metal temizlemede kullanılan homojen kireç taşı olarak açıklamaktadır (Battaglia, 1964, s. 966)). Arapçada “شقيط/تراب الفخار” olarak bilinmektedir (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 238). Garşûnî metinde “قرطاب/ملح” olarak tercüme edilmiştir. Diğer yandan daha önce ikinci bölümde 75 numaralı reçetede *cartamo* (*Carthamus tinctorius*/Aspir) için “قرطاب/ملح” sözcüğünün kullanıldığı bilinmektedir. Mütercimim tam olarak hangi maddeyi kastettiği anlaşılamamaktadır.

¹⁸⁸¹ BCMS: *Storta* (bir çeşit damıtma aleti).

¹⁸⁸² İtalyanca metinde verilme ölçüsünün on ila yirmi damla arasında olduğu, kolik ağrıları (*dolori colici*), bademcik iltihabı (*schirantia*) ve sancı/batma/saplanma/plörezi (*puntura/pontura* (Battaglia, 1988, ss. 1005-1006)) için değerli olduğu belirtilmiştir (Auda, 1660, s. 195).

¹⁸⁸³ BCMS: *Sale commune* (yaygın tuz). Doğal tuz (ملح طبيعي/لحد حصص) ile sofraya tuzu (sodyum klorür/NaCl) kastedilmektedir.

¹⁸⁸⁴ BCMS’de bir sonraki tarifte anlatılan çatlaşmış tuzun (*decrepitato*) kullanılacağı söylenmiştir.

¹⁸⁸⁵ BCMS: *Storta* (bir çeşit damıtma aleti).

¹⁸⁸⁶ BCMS’deki ölçü altı ila on iki damla arasındadır. Auda bunun harika bir şekilde idrar söktürdüğünü iddia eder.

¹⁸⁸⁷ BCMS: *Argilla* (kil).

¹⁸⁸⁸ BCMS: *Acqua di parietaria* (*Parietaria officinalis* L./Yapışkanotu), *ò di anonide* (*Ononis spinosa* L./Kayışkıran suyu) *o di Sassifragia* (*Saxifraga paniculata* Miller/Taşkıranotu suyu). Ayrıca *acqua di absintio* (Pelinotu suyu) Garşûnî metinde tercüme edilmemiştir. Kullanıldığında hemen idrarı söktüreceği de belirtilmektedir.

¹⁸⁸⁹ İtalyanca metinde *li leprosi* (leprosy, cüzzam) için şarapla birlikte dört gr. *sale di absintho* (Acı pelin otu tuzu/külü) verileceği de belirtilmiştir.

[Çatlamış tuz yapmak için].¹⁸⁹⁰

[41] İnsan ödünün arıtılması ve onun yağı hakkında:¹⁸⁹¹ Dört adet ansızın ölmüş insanın ödünü¹⁸⁹² alıp küçük parçalara ayır ve sekiz gün boyunca güçlü şarap ruhunda demlendir. Ardından küçük imbikle damıt. Böylece ondan su ve yağ damlar, [yağı] kendinde sakla.¹⁸⁹³ Bu, düşme hastalığıyla¹⁸⁹⁴ düşen [kimsele] faydalıdır. Armut şurubuyla¹⁸⁹⁵ birlikte ondan altı damla verilir.¹⁸⁹⁶

[42] Kükürt yağı ve terkibi:¹⁸⁹⁷ Bir okka kükürt çiçeği,¹⁸⁹⁸ üç okka tartar tuzu¹⁸⁹⁹ alıp birlikte karıştır ve cam imbiğin içine koy. Üzerine de basit su katıp yaklaşık yirmi dört saat sıcak kuma yerleştir çünkü [yirmi dört saatten] sonra su kükürtle birlikte kaynar. O vakit iyice süz ve üstüne arıtılmış keskin sirke veya beyaz şarap koyup biraz bekle. Böylece [hazır] olur.¹⁹⁰⁰ Onu iki veya üç kez iyice yıkayıp sakla. Bu şişlik ve diğerleri için faydalıdır.¹⁹⁰¹

¹⁸⁹⁰ BCMS: “*Per fare il sale decrepito*”. Bu reçete tercüme edilmemiştir. Tarifte tuzun kap içerisinde ateşte ısıtılarak/kavrularak çatlatılması ve su içerisinde çözdürülüp süzülmesi anlatılmaktadır (Auda, 1660, s.196).

¹⁸⁹¹ BCMS: “*Per fare l’oglio di cranio humano*” [İnsan kafatasının yağını yapmak için]. Mütercim kafatası (جُلْجُلَة/جُذْمَة/قحف) yerine öd/acılık (مَرَارَة/مَرَارَة) olarak tercüme etmiştir. Benzer bir yöntem John French tarafından uygulanmıştır (French, 1653, s. 91).

¹⁸⁹² BCMS: *Cranio humano* (insan kafatası). Garşûnî metindeki “مَرَارَة الإنسان” sözcükleri “insan ödü” anlamına gelmektedir.

¹⁸⁹³ İtalyanca metinde daha fazla yağ çıkmayacak hâle geldiğinde posasının alınıp kireçlenmesi ve sanata göre tuzunun çıkarılması istenir.

¹⁸⁹⁴ BCMS: *Mal caduco* (düşme hastalığı anlamına gelip epilepsi için kullanılmaktadır).

¹⁸⁹⁵ BCMS: *Decotto di peonia* (*Paeonia mascula* (L.) Miller/Şakayık kaynatması). Garşûnî metindeki “مَاد لِيَا/شَرَاب اجاص” sözcüğü armut şurubu anlamına gelmektedir (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 728).

¹⁸⁹⁶ İtalyanca metinde Auda günde iki defa düşen/nöbet geçiren bir başrahibin bu yağı denediğini gördüğünü iddia eder. Haftada üç defa *decotto di peonia* (şakayık kaynatması) ile birlikte altı damla o yağdan aldığını ve kırk gün sonra başrahibin kurtulduğunu aktarır. Bu kısımlar Garşûnî metinde tercüme edilmemiştir (Auda, 1660, ss.196-197).

¹⁸⁹⁷ BCMS: “*Per fare il magisterio, latte, cremore e butiro di solfo*” [Kükürtün tereyağı, kreması, sütü ve Majisterini yapmak için]. Buradaki süt, tereyağı, krema gibi isimler daha çok işlem sırasında elde edilen maddenin renk ve yapısına uygun olarak yapılmış benzetmelerdir.

¹⁸⁹⁸ BCMS: *Fiori di solfo* (Kükürt/ Sülür çiçeği).

¹⁸⁹⁹ BCMS: *Sale di tartaro* (tartar tuzu).

¹⁹⁰⁰ Garşûnî metinde hazır olma süreci net olarak anlatılmamıştır. İtalyanca metne göre sıcak bir yerde yirmi dört saat bekleyen çözelti son zamanlarda kaynamaya başlar ve tuzla kükürt eriyip sıvı hâle geçerler. O sırada kâğıtla süzülür ve süzülen kısma *aceto stillato* (damıtılmış sirke) veya *vino bianco* (beyaz şarap) koyulur. O sırada *il cremor latte* (süt kreması) yavaş yavaş dibe iner. Ardından dibe inen madde sıvıdan ayrılıp suyla birkaç defa yıkanır. Sonrasında kurutulur ve son defa *acqua cordiale* (kordiyal suyu) veya *acqua vita* (arak/etanol) ile tekrar yıkanır. Böylece çok beyaz kükürt sütü (*latte di solfo*) elde edilir (Auda, 1660, s. 197).

¹⁹⁰¹ BCMS: *li asmatici, tisici e altri mali de polmoni* (astım, verem ve diğer karaciğer hastalıkları). Yaygın olarak “tümör, şişlik” anlamına gelen “وَرْم/وَرْم” sözcüğü kullanılmıştır.

[43] **Onun gibi diğeri:**¹⁹⁰² İsteddiğin kadar çelik tozunu alırsın. Bunu saman değil saf odun koyacak şekilde yüksek ateşli fırına yerleştirip yaklaşık on iki saat beklet. Ardından oradan kaldırıp iyice soğumaya [bırak]. Ondan sonra, [croco olarak isimlendirilen ve etrafına yapışan pasları] kâğıt üzerinde bıçakla kazıyarak sil. [Ardından] tekrar [yeni toz alıp aynı işlemi uygula ve yeterli miktarda croco elde edip] hiçbir şeyi kalmayana dek [pasları] kazı. Sonrasında kendinde sakla; kan kaybı ve diğer kadın hadiseleri için faydalıdır.¹⁹⁰³ Bundan sadece bir dirhem verilir.

[44] **Kükürt çiçeği yapımı:**¹⁹⁰⁴ Aynı miktarda kükürt ve arıtılmış cıvayı¹⁹⁰⁵ alıp temiz [ve] geniş bir tencere içerisinde fırına koy. Üstüne de süzgeç yerleştir. Aynı şekilde dokuz delik kapağı olana kadar kapak kapak üzerine topla.¹⁹⁰⁶ Ondan sonra buna ateş ver. Kükürt erimeye başladığı vakit birer birer onları çıkart. Böylece sonunda mükemmel kükürt çiçeği bulacaksın.¹⁹⁰⁷ Kendinde sakla. Birçok hastalığa faydalıdır, özellikle de bel için.¹⁹⁰⁸ Bundan yarım kırıntı verilir.¹⁹⁰⁹

[Prunelle tuzu yapmak için].¹⁹¹⁰

¹⁹⁰² BCMS: “*Per fare il croco di Marte astringente*” [Kanamayı durduran Mars safranı (demir oksit Fe₂O₃ veya demir karbonat (Eklund, 1975, s. 24; Battaglia, 1964, s. 1002)) yapmak için]. Çelik tozlarının fırında on iki saat boyunca ısıtılması sonucu fırının etrafına yapışan *ruggine*’nin (pas) kazınmış hâline “*croco* (*crocus*/safran)” denilmektedir (Auda, 1660, s.198). Mars ise demiri temsil etmektedir. “*Astringente*” sözcüğü büzücü ve kan durdurucu anlamlarına gelmektedir (Battaglia, 1964, s. 1002, 1966a, s. 792).

¹⁹⁰³ İtalyanca metinde zikredilen rahatsızlıklar: *Flusso di sangue* (kan akması), *altri flussi di corpo* (beden-vücut akıntıları), *gonorrea* (belsoğukluğu, gonore). Garşûnî metindeki “kadın hadiseleri (حوادث النساء / حاضتها)” ifadesinin mütercimin kendi yorumu olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca verilme ölçüsü yarım dirhemdir ancak mizaca göre azalıp artabileceği belirtilmiştir.

¹⁹⁰⁴ BCMS: “*Per fare il fiore di solfo*” [Kükürt çiçekleri yapmak için] (Auda, 1660, ss. 198-199). Kükürt çiçekleri süblimleşmiş ve yoğunlaştırılmış kükürt buharları anlamına gelmektedir (Eklund, 1975, s. 27).

¹⁹⁰⁵ BCMS: *Vitriolo rubificato* (yakut rengine getirilmiş/kırmızılaştırılmış zaç, demir sülfat). Garşûnî metinde daha önceki bölümlerde olduğu gibi vitriol sözcüğü cıva “زئبق/حم” olarak tercüme edilmiştir.

¹⁹⁰⁶ İtalyanca metne göre maddeler büyük bir kaba alınıp iyice löklenmiş bir şekilde fırın üstüne koyulur. Kabın üstüne de içerisinde dibi olan ve dibin üstünde büyük bir delik olan diğer bir kap ağız ağıza gelecek şekilde löklenir. Onların üzerine de diğer kaplar yerleştirilir ve bu sayı dokuz olana kadar devam eder. En son kapta küçük bir delik olur ve kükürt süblimleşmeye başladığında son delik tıkanır. Süblimleşme bittiğinde kapaklar yavaş yavaş çıkarılır ve kükürt çiçeği ayrı ayrı konulur çünkü en üstteki en iyisidir. Aşağı doğru indikçe kalite azalır. Auda bundan iki veya üç çeşit elde edilebileceğini belirtmektedir (Auda, 1660, s.198-199).

¹⁹⁰⁷ Auda, eğer bunun yapılmasına bakılmazsa onun güzelce öğrenilemeyeceğini söylemektedir ve kendisinin de bunu denemeden önce defalarca yapıp işi gördüğünü söylemektedir.

¹⁹⁰⁸ İtalyanca metinde bahsedilen sağlık sorunları: *Li asmatici* (astımlılar).

¹⁹⁰⁹ İtalyanca metinde ölçü yarım- bir skropulo olarak belirtilmektedir.

¹⁹¹⁰ BCMS: “*Per fare il sale prunelle*” [Potasyum sülfat (K₂SO₄) ve potasyum nitrat (KNO₃) karışımı için kullanılmaktadır (Eklund, 1975, s. 37)]. Buradaki “*prunelle* (küçük erikler) tuzu yapmak için” anlamına gelen bu tarif Garşûnî metinde tercüme edilmemiştir. İsminde erik ve tuz sözcükleri geçmesine rağmen bunlar sembolik anlamlar içermektedirler. Tarife göre bir libre arıtılmış *sal nitro* (güherçile) ile bir okka *fior di solfo*

[45] **Kurşun yağı yapmak için:** Bir libra *câriha*¹⁹¹¹ otu alıp iyice kuruyana kadar keskin sirkeyle kaynat; böylece [hazır] olur. Hangi yara olursa olsun onun için çok harikadır. Ancak [yaranın] taze olması lazım. Onu iki veya üç gün bırak. Sakla onu¹⁹¹² çok faydalıdır.

[46] **Hangi uyuz, cerahat veya başkası olursa olsun onlara faydalı olacak şekilde tartar yağının çıkarılma yöntemi:**¹⁹¹³ İkinci bölümde de bahsettiğimiz yeni kireçlenmiş Bologna tartarını¹⁹¹⁴ alıp şişeye koy. Ona, maddeyi iki parmak örtecek kadar şarap ruhu kat. Ondan sonra bunu damıt. Bundan çıkan su yüzün beyazlatılmasından başka bir şeye fayda etmez. Eğer dilinle [tartarın] tadına bakarsan onun güçlendiğini görürsün. Bunu yedi defa arıt ve ardından da şişeden çıkarıp nemli bir yerde mermer taşın üstüne koy. Böylece hemen saf yağa dönüşecektir; onu çift [camlı] şişenin içine koyup ağzını iyice kapat ve kendinde sakla.¹⁹¹⁵ Hangi ağrı, yara bere olursa olsun fayda eder.

[Saf antimon yapmak için].¹⁹¹⁶

(kükürt çiçeği) alınır. İlk olarak güherçile eritme kabında bir okka kükürt çiçeği ile kireçlenir. Yani ilk olarak güherçile çözülür ve azar azar kükürt çiçeği koyulur. Daha fazla yanmadığı zamanda ateşten alınır ve güherçile mermer taşın üzerine koyulur. Böylece soğumaya bırakıldığında saf şekere benzeyeceği belirtilmiştir. Verilme ölçüsü iki ila dört skropolodur; ateşli sıtmalar (*le febri ardenti*) için faydalı olduğu belirtilmiştir (Auda, 1660, s.199).

¹⁹¹¹ BCMS: *Cerusa* (üstübeç, kurşun karbonat). Arapçada “الإسبيداج/إسفيداج” olarak bilinmektedir (Almaany, 2025a). Garşûnî metinde *câriha*? otu (سمعة حجارة/حشيشة الجارخة) olarak tercüme edilmiştir.

¹⁹¹² Auda bunu çok kez denediğini, iki veya üç gün içerisinde yaraları kurutacağını ve *oglio rosato* (güllü yağ) ile sıvılaştırılabileceğini anlatmaktadır (Auda, 1660, s.199).

¹⁹¹³ BCMS: “*Per fare l’oglio di tartaro composto, qual guarisce ogni sorte di rogn, tigna e altre piaghe*” [Tüm uyuz/kabuk türlerini, saçkıranı ve diğer yaraları iyileştiren bileşik tartar yağı yapmak için] (Auda, 1660, s. 200).

¹⁹¹⁴ BCMS: *Tartaro di Bologna* (Bologna tartarı).

¹⁹¹⁵ BCMS’de ek olarak kişiye göre içerisine *sal armoniaco* (nişadır/amonyum klorür) katılabileceği, ancak kabın ağzının hemen kapatılacağı belirtilmiştir. Böylece etkisinin kaybolmayacağı söylenmektedir. Ayrıca Auda bu damıtma işleminin toprak kapta yapılması gerektiğini söyler. Yazar cam kabın sürekli kırılacağı hususunda okuyucuları uyarmaktadır. Diğer yandan *piaghe* (yaralar) ve *rogna* (uyuz/kabuk) için nişadır konulmasının gerekli olmadığını ancak *tigna* (kepek) için iyi olacağını belirtmektedir. Yine bu yağın içine *solimato* (sülümen/cıva klorür) konulduğunda *argento vivo*’ya (cıva) dönüşeceği söylenmiştir (Auda, 1660, s.200).

¹⁹¹⁶ BCMS: “*Per fare il regolo d’Antimonio*”. Bu ifade saf antimon için kullanılmaktadır (Eklund, 1975, s. 22). Garşûnî metinde tercüme edilmeyen bu bölüm 47 numaralı reçetenin içeriklerinden birini teşkil etmektedir. Sözlüklerde “kural, düstur, reçete, tarif, yol, yöntem” gibi çeşitli anlamlara gelen “*regolo*” sözcüğü, tarif içerisinde gümüşe benzeyen, potanın dibinde kalan ve tortusundan ayrılarak elde edilen saf antimon için kullanılmıştır. Tarife göre eşit miktarda *antimonio crudo* (ham antimon/stibnit), *salnitro* (güherçile/potasyum nitrat), *tartaro di botte* (fiçi tartarı/şarap fiçilerinin dibinde biriken ve saf olmayan potasyum hidrojen tartarat) ve *carbone* (kömür) alınıp ince toz hâline getirilir ve karıştırılır. Ardından kuyumcuların kullandığı büyük eritme potası alınır ve yanan kömürlerin üstüne konulup ısıtılır. İyice ısındığında demir kaşıkla bahsedilen karıştırılmış toz alınır ve her defasında iki veya üç okka olacak şekilde ısıtılmış potanın içine koyulur. Sonra hazırlayan kişinin mandalla tuttuğu toprak kapak üzerine hemen sıkıca kapatılır. İlk duman çıktığında tekrar toz koyulur ve kapak kapatılır. Bu işlem toz kalmayana kadar yapılmaya devam eder. Ancak yazar toz konurken göze gelmemesi gerektiği konusunda uyarıda bulunur. Zira ona göre

[47] Altınlı kükürt yapma yöntemi, zira kimyacılar ona muamele altın derler:¹⁹¹⁷

İkinci bölümde bahsedilen antimon parçalarını alıp ince ez ve ele.¹⁹¹⁸ Ardından tencereye veya yağlı kaba koyup doğal suyla kaynat ve madde erimeye başladığında [ateşten alıp] soğumaya bırak. Ondan sonra üstüne biraz keskin sirke kat; böylece cevheri yavaş yavaş dibe iner; o suyu damıt.¹⁹¹⁹ Ardından onu iyice kurutup ihtiyaç için sakla. Bundan bir kırıat verilir. Oldukça terleticidir ve suyu uyuza sürersen kişi hemen uyuzdan kurtulur.¹⁹²⁰

[48] Harika antimon yağı şekli: Aynı miktarda ham antimon, ısırgan otu çiçeği¹⁹²¹ ve saf şeker alıp hepsini birlikte öğüt. Çıkarıcının içine koyup hafif ateş üzerinde beş saat damıt. Ondan sonra onu toplayıp yağın alırsın. Böylece hiç şüphesiz harika bir yağ olur.¹⁹²²

[49] Onun gibi diğeri: Aynı miktarda antimon ve akide şekeri alıp hepsini ince ez. Ondan sonra hafif ateş üzerinde yağı iyice çıkana kadar damıt. Hummalara ve dış [hastalıklara],¹⁹²³ keza dört günde bir olan [sıtmaya]¹⁹²⁴ çok faydalıdır; dört damla verilir.

bu büyük alev yaratır ve aynı zamanda dumanı da zehirleyici olduğu için açık havada yapılması söylenir. Tozlar bitince kısa süreliğine erimesi için pota ateşe koyulur ve sonra da ateşten alınır. Ardından soğuyunca potanın dibinde duran ve gümüş gibi olan “*il regolo*” tortudan ayrılıp muhafaza edilir. Zira Auda’ya göre bunun sonsuz etkisi vardır. Diğer taraftan ayrılan tortusu atılmaz, alttaki terleten kükürt reçetesinde (*Solfo/Solfore Diaforetico*) kullanılır (Auda, 1660, s.201).

¹⁹¹⁷ BCMS: “*Per fare il Solfore Diaforetico aureato, detto dagli Alchimisti Oro de metalli per provocare il sudore*” [Terlettiği için kimyacılar/simyacılar tarafından “metallerin altını” denilen altınlı terletici kükürt yapmak için]. Garşûnî metindeki “القائموبين/الحامصه” sözcüğünün kimyacı-simyacı anlamına gelen “كيمانيون” kelimesinin yanlış yazılmış bir hâli olduğu anlaşılmıştır ve bu nedenle kimyacılar olarak tercüme edilmiştir. Diğer taraftan “metallerin altını” anlamına gelen “*Oro de/di metalli*” sözcüğünün “*muamele altın*/ذهب معامله/” olarak tercüme edildiği görülmektedir (Auda, 1660, s. 202).

¹⁹¹⁸ Garşûnî metnin mütercimi 47 numaralı tarifi tercüme etmediği için o tarifte geçen “*antimon regolosu tortusu (le feccie del regolo d’antimonio)*” yerine ikinci bölümdeki antimon parçalarının kullanılmasını söyler (Auda, 1660, s.202).

¹⁹¹⁹ Garşûnî metinde işlem açık bir şekilde anlatılmamaktadır. Nitekim cevher (İtalyanca metinde safran renginde olan nesne anlamına gelen “*il croco*” sözcüğü kullanılmıştır) dibe indiğinde suyla cevherin eğmeyle (*per inclinatione*) birbirinden ayrılması istenmektedir. Bundan farklı olarak Garşûnî metinde ise suyun damıtılması söylenir. Diğer yandan BCMS’de ayrılan suyun daha sonra kurutulacak olan cevherin yıkanarak tekrar “tatlandırılmasında (*rindolcere/rindolcire*)” kullanılacağı için atılmaması istenir. Dolayısıyla kurutulacak olan bu madde sudan süzülen safran renkli çökeltidir (Auda, 1660, s.202).

¹⁹²⁰ BCMS’deki su antimon tortusunun kaynatıldığı sudur (*l’acqua che hai fatto bollire le feccie*). Ayrıca kadınların mahrem yerleri için parfüm/güzel koku yapıldığı zaman menstrüel akıntıyı hemen getirdiği (*fa venir subito le purghe*) belirtilmiştir. Bu bilgi Garşûnî metinde tercüme edilmemiştir (Auda, 1660, s.202).

¹⁹²¹ Isırgan otu çiçeği (من/زهر قريص) mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS’de onun yerine “*alume di rocca* (şap taşı)” yer almaktadır.

¹⁹²² BCMS’de bunun kan gibi kıpkırmızı bir yağ olduğu söylenmektedir.

¹⁹²³ İtalyanca metinde “*infermite esterne* (dış hastalıklar)” için çok iyi olduğu belirtilmiştir. Garşûnî metinde ise “dışarıda olan, görünen” anlamlarına gelen “الظاهرة/الجلية” sözcüğünün kullanıldığı anlaşılmaktadır (Auda, 1660, s.202).

¹⁹²⁴ BCMS: *Quartana* (Dört günde bir tekrar eden ateş, sıtma, humma anlamına gelmektedir). Bu ateşin başlangıcında ağız yoluyla iki veya üç damla ondan verileceği belirtilmektedir. Garşûnî metinde ise “dörtte bir, dörtlük” anlamlarına gelen “الرابع/الحد” sözcüğü kullanılmıştır (Auda, 1660, s.203).

[50] Hazırlanmış antimon, zira o kusturmaksızın temizler ve yumuşaktır, her kesimden insana verebilirsin.¹⁹²⁵ İki okka en kalitelisinden ham antimon, dört okka mükender tuz¹⁹²⁶ alıp hepsini ayrı öğüt ve ardından da birlikte karıştır. Ateşe dayanıklı geniş çömlek kap alıp kömür ateşi üstüne koy. İçerisine de bahsedilen maddeyi koyup demir çubukla madde kuruyana kadar yavaş yavaş karıştır. Çünkü ilkinde suyla birlikte dönüşür.¹⁹²⁷ Ardından kurusun diye içine iyice tutuşmuş közü koy. Gözlerini koru, çünkü o anda alev alır.¹⁹²⁸ Ondan sonra sıcak su alıp üzerini üç parmak kapatana kadar üstüne kat. Bu şekilde hemen kaptan ayrılır.¹⁹²⁹ Ardından iyice süzüp suyu sakla; ileride onu sana bildireceğim.¹⁹³⁰ O vakit o antimonu alıp güneşte veya fırında iyice kurut ve onu ikince defa ez.¹⁹³¹ Ondan sonra üzerine dört okka ezilmiş tartar tuzu¹⁹³² koy. Ardından ikinci kez ateşin üzerine al. Aynı şekilde bunu üç kez yap. Sonra kap kırılmasın diye onu havanda ez.¹⁹³³ Bu şekilde ateşe koy. Yüzünü koru; ancak onu sadece demirle karıştır.¹⁹³⁴ Ondan sonra kuruduğunda ateşten alıp soğumaya bırak.¹⁹³⁵ Yine onu öğütüp içine tartar tuzu¹⁹³⁶ kat ve ilkindeki gibi sırlanmış kap içerisinde ateşin üstüne koyup “merhamet et bize ya

¹⁹²⁵ BCMS: “Preparazione dell'Antimonio, il quale purga senza vomito e con ogni benignità e si può dare in ogni tempo ad ogni sorte di persone” [Antimon hazırlaması, o kusturmadan ve yumuşakça arındırır, her zamanda her türden kişiye verilebilir] (Auda, 1660, ss. 203-207).

¹⁹²⁶ BCMS: *Salnitro* (güherçile/potasyum nitrat).

¹⁹²⁷ Burada anlatılmak istenen durum güherçilenin iyice kurutulmadığı zaman suda sıkça çözünüyor olmasıdır. Zira yazara göre üzerine kaynar su eklenecektir. Ayrıca körükle sürekli körüklenmesi de söylenmektedir (Auda, 1660, s.203).

¹⁹²⁸ BCMS’de büyük bir alev çıkaran maddenin güherçile olduğu belirtilmiştir. Auda alevin göze zarar vermemesi için okuyucuyu uyarmaktadır (Auda, 1660, s.203).

¹⁹²⁹ BCMS’de kavurma sürecinde kaba yapışmış olan madde su konulunca ayrılır. Auda bu maddenin spatula ile kabın dibine gönderilmesini ve suyun arınması için bu şekilde bırakılmasını ister. Ardından bulanık olmaması için de süzülür.

¹⁹³⁰ BCMS’de muhafaza edilecek olanın su mu yoksa madde mi olduğu açıkça belirtilmemiştir.

¹⁹³¹ BCMS’de Auda okuyucuları kabın çatlamış olabileceği hususunda uyarmaktadır. Auda’ya göre kap iyi olmayan bir topraktan yapıldığı zaman sıkça çatlamaktadır. Eğer çatlamışsa spatula ile birlikte antimonun olabildiğince kaptan kazınması ve bunu yaparken de suyun ziyan olmamasına dikkat edilmesi istenir. Ardından ezilen yakılmış antimon alınır ve üstüne yine güherçile eklenir. Ancak Garşûnî metinde güherçile yerine tartar tuzu eklenmesi belirtilmiştir.

¹⁹³² BCMS: *Salnitro* (güherçile/potasyum nitrat).

¹⁹³³ BCMS’de iki veya üç defa yanması zor olduğu için kırılmayacak olan metal havan içerisinde yapılması belirtilmiştir. Havan ise “focone” ismindeki kömürlü bir ocağa koyulur ve ardından da ezilmiş antimon tozu havan içerisine bırakılır.

¹⁹³⁴ Bu sırada ateş körüklenir ve toz devamlı karıştırılır. Bu toz iyice kuruduğunda ceviz büyüklüğünde bir kor koyulur ve ateş verilir. Ancak Auda “regolo” ayrılacağı için eritme ateşi verilmemesi hususunda uyarıda bulunmaktadır. Diğer yandan yüzün korunması ve demirle karıştırılması sadece Garşûnî metinde yer almaktadır.

¹⁹³⁵ Daha fazla yanmadığında ateşten indirilir ve havan soğumaya bırakılır.

¹⁹³⁶ BCMS: *Salnitro* (güherçile/potasyum nitrat).

Allah“ süresince kaynat.¹⁹³⁷ Kaynama sırasında maddeyi sakın çıkarma. Ondan sonra iyice süz ve uyuz suyunu al.¹⁹³⁸ Ardından maddeyi sakla. Şüphesiz bu, antimon yapımında ve hazırlanmasındaki en güzel yöntemdir çünkü o asla kurutmaz, bilakis çok kolaylıkla tabiata hizmet eder.¹⁹³⁹ Eğer hasta için mümkünse, yarım okka ölçüsünde sütle birlikte verilmesi daha iyidir. Eğer terlemeye sebep olmuşsa daha güzel olur.¹⁹⁴⁰

[51] Yine antimon gibi diğer bir terkip yapımı:¹⁹⁴¹ Bir okka Antakya mahmudesi¹⁹⁴² alıp kabaca ez ve müsvedde kâğıt üstüne koy. Ondan sonra [üstünde] yarım avuç öğütülmüş kükürt olan demir mihmâsayı¹⁹⁴³ alıp [kâğıda yayılmış maddeyi] onun üzerine koy. Onu

¹⁹³⁷ İki defa aynı işlemden geçmiş olan maddeye tekrar güherçile katılarak bir kez daha aynı işlem uygulanır. Bu işlem sonlanınca madde yine ince ezilir ve maşrapalı yeni kaba alıp tozla birlikte bir *miserere* (Katolik ilahisi) süresince kaynatılır. Ancak üçte birlik kısmı boş bırakılır.

¹⁹³⁸ Madde süzgeçle birlikte yeni bir leğen içine süzülür ve su berrak olana kadar bırakılır. Ardından filtre kâğıdıyla veya bezle filtrelendir. Ondan sonra tekrar su koyulur, karıştırılır ve tekrar filtrelendir. Bu işlem antimon tatsız olana kadar yapılır ve sonra da güneşte kurutulur. Ancak kusturucu olması isteniyorsa çok yıkanmayacağı söylenir. Ancak bu defa biraz tuzlu olacağı belirtilmiştir. Auda bu terkinin gerçekte tam olarak anlaşılamayacağını söylemekle birlikte bir kez yapıp görülmesinin yeterli olduğunu eklemektedir. Auda'ya göre antimonun iyice yanıp yanmadığının anlaşılması ise yakılmadan önceki antimon ile yakıldıktan sonraki antimon ağırlığının aynı yani iki okka yahut biraz daha fazla olmasından ve renginin de kül renginde olmasından anlaşılır. Yazar antimonun kaynatıldığı suyun *rogna* (uyuz), *piaghe di gambe* (bacak yaraları), *croste* (kabuk), *tigna* (saçkıran) ve diğer ülseler için harika olduğunu iddia eder (Auda, 1660, s. 205).

¹⁹³⁹ Garşûnî metindeki ifade net olarak anlaşılammaktadır. “لأنه لا يجف و لا يعمل أبداً بل بكل سهولة يخدم الطبيعة.” ifadesi, “çünkü o asla kurutmaz, bilakis çok kolaylıkla tabiata/mizaca hizmet eder” anlamına gelmektedir. Diğer yandan BCMS'de başka antimon terkiplerinin kişileri kusturduğu, ağrı verdiği ve bunlarla çok kişinin öldüğü belirtilmektedir. İtalyanca metne göre iyi hazırlandığında bu terkinin kullanımı daha kolaydır; etkisi ise yumuşak, ve her yaş ile durumdan kişiye verilebilir. Bu nedenle Garşûnî tercümedeki “kurutmaz” veya “asla yapmaz” ifadelerinden kusmaya sebep olmayacağı anlaşılmaktadır.

¹⁹⁴⁰ Reçetede yakalışık bir sayfalık bölüm tercüme edilmemiştir. Auda bu terkinin faydalarını anlattıktan sonra okurun kendisine inanmasını istemediğini ancak Sabina'daki Roccaantica'da *Sig. Giuliano Valentini*, Frascati'deki *Sig. Gio. Pietro da Sora Medico*, Montefortinolu *Sig. Medico* ve daha sayısız nicelerinin bunu başarıyla denediğini ve kendisinin de herkese öğrettiğini söyler. Ayrıca Bologna'da dalağı şişmiş olan ve doktor tarafından ölüme terkedilmiş bir keşişe bunu hazırlayıp verdiğini ve o keşişin kurtulduğunu iddia eder. Bunlara ek olarak eskiden düşmanı olan doktorun bunu görünce dosta dönüşmesini ve Auda'dan bunu gözünün önünde yapmasını istediğini belirtir. Auda ise onlar için yarım libra ölçüsünde bu terkipten hazırladığını ve aynı şekilde onlara saf antimon, *il croco di Marte* (Mars safranı/demir oksit) ve başkalarını da hazırladığını, hatta bir keresinde dört yaşında Frengi hastalığına (*mal francese*) yakalanan bir çocuğa sütle birlikte bundan üç defa verip kurtardığını söyler. Kullanım yönteminde ise 51 ve 52 numaralı reçetelerde anlatılan “*scamonea* (mahmude)” terkihi ve tartar terkibinden sonra konulduğunu belirtmektedir. Auda'ya göre bu antimon terkihi eğer “*scamonea* (mahmude)” ve tartar tuzu ile birlikte karıştırılmazsa kusturmadan terleterek arındırır ve bütün kötülükleri çıkarır (Auda, 1660, ss. 206-207).

¹⁹⁴¹ BCMS: “*Preparazione della Scamonea per l'Antimonio*” [Antimon için mahmude hazırlanışı]. John Florio “*scamonea/scammonia*” sözcüğünü hem *Convolvulus scammonia* L./Mahmude bitkisi olarak hem de balgamı arındırmak için ilaçlarda kullanılan bu bitkinin suyu olarak tarif etmektedir (Florio, 1598, s. 470). Auda da PS adlı eserinde mahmude ve bu otun yoğunlaştırılmış suyu olarak tarif etmektedir (Auda, 1674, s.29). Aynı şekilde I. Ceccarelli mahmude kökünden elde edilen ve hafif ateşte pişirilen suyu için üç farklı tarif vermektedir. Ceccarelli ve Auda Antakya'da üretilenin en iyisi olduğu konusunda hemfikirdirler (Ceccarelli, 1678, s.218).

¹⁹⁴² BCMS: *Scamonea Antiochena* (*Convolvulus scammonia* L./Antakya mahmudesi).

¹⁹⁴³ BCMS: *Paletta di bragia* (köz küreği). Garşûnî metindeki “محاصة/مسطلة” sözcüğü muhtemelen “kızartmak, kavurmak” anlamına gelen “حَصَّ” fiilinden türemiş ve bu kızartma-kavurma aracı anlamında kullanılmıştır.

ateşe yaklaştırmazsın, sadece kükürtün dumanını alır.¹⁹⁴⁴ [Böylece] iyi olur; onu kendinde sakla ve bahsedileceği gibi kullan.

[52] Mükkender tartar tuzu hazırlanışı:¹⁹⁴⁵ Bologna tartarı veya ondan bulamazsan başka güzel olanından alırsın. Ez ve su berraklaşana kadar yıka.¹⁹⁴⁶ Ondan sonra yeni sırlanmış kap alıp içerisinde doğal suyla birlikte kaynamaya bırak. Ardından ateşten indir ve seramik kapta suyu süz ve tartarın katılaşması için soğuk bir yere koy. Su soğuduğunda böylece tartarı hazır bulacaksın.¹⁹⁴⁷ Çıkan [tartarı] alıp kurut ve o antimon tozuyla [birlikte] vermek için sakla.

[53] Bahsedilen bu antimonun nasıl kullanılması gerektiği hakkında: İlkin bu tozu vermeden önce onu tüketecek kişinin mizacının zayıf mı yoksa güçlü mü olduğunu bilmen gerek.¹⁹⁴⁸ Zira herkese dosdoğru veremezsin çünkü farklıdırlar. Üç-yedi [yaş arası için], sekizer tane-kamha hazırlanmış Antimon ve hazırlanmış mahmude, dört tane tartar [alıp] hepsini iyice ince öğüt ve et sularıyla veya arıtılmış beyaz şarapla birlikte ver. Ardından tüketen kişi iki saat sonra yemek yer. Yedi-on beş [yaş arası], on beşer tane antimon ve mahmude, altı tane tartar. On beş-elli [yaş arası], yirmişer tane antimon ve mahmude, on tane tartar. Fakat kişi hararetili ise ve ahlakı sıcaksa, mahmudeyi beş tane azalt ve onun yerine antimonu arttır.¹⁹⁴⁹ Bundan haftada iki defa vermelisin.¹⁹⁵⁰

¹⁹⁴⁴ İtalyanca metne göre ateşten yarım avuç yükseklikte olacak şekilde, üstüne ezilmiş bingöz otu yayılan kâğıt o küreğin üzerine konulur ancak ateşe değmez sadece yanan kükürtün dumanını alır. Bingöz otu kâğıda yapışmaya başlayınca hemen ateşten indirilir çünkü fazla kalırsa, Auda'ya göre, tüm çözünebilir kısmı? (*la parte solutiva*) kaybolur (Auda, 1660, s.207).

¹⁹⁴⁵ BCMS: “*Preparazione del cremor e sale di tartaro per l'antimonio*” [Antimon için tartar tuzu ve krem tartar hazırlanışı].

¹⁹⁴⁶ Büyük bir tencere içerisinde çok kez yıkanır. Bu yıkama, tartarın tüm posası gidene ve suyun rengi bulanık olmayana kadar devam eder.

¹⁹⁴⁷ Eğer ilkinde madde erimemişse/çözünmemiş ise, o zaman tekrar başka su koyulup kaynatılır. Ardından kaynar hâlde süzülür ve soğumaya bırakılır. O zaman da krem tartar, üstünde toplanmış olarak bulunur. Onu alıp kurutulur ve berrak suyla (*acqua chiara*) yıkanıp tekrar kurutulur. Elli altıncı ve elli yedinci tarifler elli beşinci tarifte yer alan antimon ile birlikte kullanılmaktadır.

¹⁹⁴⁸ İtalyanca metinde mizacın zayıf veya kuvvetli olmasına dair bir ifade yer almamaktadır. Ancak herkese aynı tek bir şekilde verilemeyeceği belirtilerek yaşlara göre farklı ölçüler verilmiştir. Garşûnî metnin mütercimi yaş aralıklarına vermesine rağmen bunların yaşları temsil ettiğini bildirmemiş ve dolayısıyla metnin tam olarak anlaşılmasına sebep olmuştur. İtalyanca metinle mukayesili olarak, metni anlaşılır kılmak amacıyla köşeli parantez içerisinde tarafımızca eklemeler yapılmıştır.

¹⁹⁴⁹ BCMS'de “kişi sarı safranin hâkimiyeti altında ise (*se li predomina la colera*)” ifadesi yer alırken Garşûnî metinde “kişi hararetili ve ahlakı (tabiatı, huyu, mizacı) sıcak ise (أما إن كان الشخص ذا حرارة وأخلاق حارة)” ifadesi yer almaktadır. Diğer yandan buna ek olarak, kişi kara safranın (*malincolia*) hâkimiyet altındaysa bunun tam tersi düzeyinde bir ölçü uygulanacağı söylenmektedir. Diğer bir ifadeyle, antimon azaltılıp mahmude arttırılır (Auda, 1660, s.209).

¹⁹⁵⁰ Yaklaşık yarım sayfalık bir bölüm tercüme edilmemiştir. İtalyanca metne göre sekiz günde en az iki defa

[54] **Sünger taşı hazırlanışı:**¹⁹⁵¹ İlk olarak süngerin içindeki beyaz renkteki taşı alıp tencerede ısıt veya kızart. Piştikten sonra küle dönüşene kadar iyi şarapta veya keskin sirkede söndür. Bu şekilde kireçlenmiş [ve] hazırlanmış olur. Bu kendinden geçme ve felç hastalığı için faydalıdır.¹⁹⁵²

[55] **Billurun kireçlenmesinin nasıl olduğu hakkında:** İlk olarak dört okka billuru [alıp] ince ez. İkişer okka mastika, kâlûfûnyâ¹⁹⁵³ ve kükürt [alıp] hepsini öğüt. Ardından ateşte kireçle, böylece hazır olur. Ondan sadece bir dirhem verilir.

[56] **Billur yağı terkibi ve türü:** İlk olarak istediğin kadar billur alıp potada kızart. Ondan sonra bakır kap içerisindeki suda onu erit. Ardından billurun bir parçası kadar kükürt al ve kükürt tamamen eriyene kadar birlikte ateş üstüne koy.¹⁹⁵⁴ Sonra üstünü açıp doğal su kat. Böylece billur küle benzer bir hâle dönüşür. Bunu öğüt ve ona güherçile¹⁹⁵⁵ ekle. Ardından tamamıyla [eridikten sonra] soğuyana kadar tekrar ateşte kızart.¹⁹⁵⁶ Sonra bunu ince öğüt ve madde eriyip bitene kadar doğal suyla kaynat.¹⁹⁵⁷ Sonrasında fırında veya başka bir yerde kurutup tekrar öğüt. Ondan sonra mermer taşın üzerine alıp nemli bir yere koy; böylece yağa dönüşür. Bakla suyuyla yahut diğer iştah açıcılarla birlikte dört damla bundan verilir. Tüm gizli hastalıklar için çok faydalıdır.¹⁹⁵⁸

[57] **Onun gibi başka billur:**¹⁹⁵⁹ Saf billuru alıp iyice kızart ve toza dönüşene kadar üç

alınması gerekmektedir. Bu durum ilacı veren kişinin bu antimonun nasıl işlediğini görmesine ve düzenlemesine yardımcı olacaktır. Eğer ilkinde fazla gelirse ikincisinde azaltır veya tam tersi uygulanır. Auda çok pratik yaptığı için artık ölçmeden verdiğini söylemektedir. Ayda bir veya iki defa kullandığını ve hiç hasta olmadığını hatta bu antimonun onun siyatik (*sciatico*) ve artrit ağrılarını (*doglie artetiche*) iyileştirdiğini de eklemektedir. Yazar bu terkibi yapan Marco Cornacina adındaki kişinin kendisi kadar çok koymadığını ve bunun nedeni olarak da onun daha iyi hazırladığını söyler. Auda başlangıçta onun söylediği gibi hazırladığını ve bunun kişiyi kusturduğunu belirtmekle birlikte şimdi uzun süren denemeler sayesinde kusturmayan yöntemle hazırladığını iddia eder. Bunu uygulamak isteyen kişinin yazdığından daha fazlasını bulacağını da ekleyerek bu bölümü sonlandırmaktadır (Auda, 1660, s. 209).

¹⁹⁵¹ BCMS: “*Preparazione delle pietre sponghie*” [Sünger taşı hazırlanışı] (Auda, 1660, ss. 209-210).

¹⁹⁵² BCMS’de sadece *gosso/gozzo/guazzo* (boyundaki tiroit bezinin şişmesiyle oluşan ve guatr olarak adlandırılan boyun şişi ve yumrusu/difteri?) iyileştirdiği belirtilmiştir (Battaglia, 1995a, s. 619, 1995b, s. 1000).

¹⁹⁵³ BCMS: *Colofonia* (kolofan).

¹⁹⁵⁴ İtalyanca metinde kükürt iki parça, billur bir parça olarak belirtilmektedir. Kükürt tamamen yanana kadar ağzı kapalı potada yüksek ateşte yakılır.

¹⁹⁵⁵ BCMS: *Salnitro* (güherçile).

¹⁹⁵⁶ Madde ateşte yakılıp eritilir ve sonra soğuyana kadar bekler.

¹⁹⁵⁷ Madde koyu/yoğun olana kadar kaynatılır (*sino che la materia si spessisca/ispessisca*).

¹⁹⁵⁸ İtalyanca metinde ölçüsü üç veya dört damla olarak verilmektedir. Ayrıca *renella* (böbrek taşı) için faydalı olduğu iddia edilir. Bu nedenle Garşûnî metindeki gizli hastalık (جف) vücut içerisinde olan hastalık anlamında kullanılmıştır.

¹⁹⁵⁹ BCMS: “*Un'altra preparazione di cristallo*” [Diğer bir kristal/billur hazırlanışı] (Auda, 1660, s. 211).

defa keskin sirkeyle erit. Ondan sonra aynı miktarda güherçile¹⁹⁶⁰ ilave edip yaklaşık on sekiz saat cam fırına koy. Ardından bakır çanak içerisine koyup kaynayana kadar suyla kaynat.¹⁹⁶¹ Ondan sonra kurut; böylece toz olur. Müdebbere suyla birlikte her defasında ondan yarım kırat verilir.¹⁹⁶² Böylece yukarıda bahsettiğimiz [hastalık] için de çok faydalıdır.

[58] Canlı cıvanın arıtılma türü:¹⁹⁶³ Ondan istediğin kadar alıp uzun boyunlu şişe içerisine koy. Üzerine arıtılmış şarap ruhu¹⁹⁶⁴ katıp kararana kadar karıştır. Ondan sonra bunu bir kenara süz ve başkasını koyup ilkindeki gibi yapıp.¹⁹⁶⁵ Eğer söylendiği gibi olmadıysa biraz sıcak kireç¹⁹⁶⁶ koyarsın böylece hemen hazır olur.

[59] Cıvanın kırmızıya ve beyaza ayrılması:¹⁹⁶⁷ İsteddiğin kadar ondan alıp ufak şişe içerisine koy. Ardından beyaz [tuza] dönene kadar üzerine kaynak suyu¹⁹⁶⁸ koyarsın. O vakit, yarısı element suyu¹⁹⁶⁹ [ile dolu] olan başka bir çanağın içine koyarsın. Üstüne de tuzlu su veya taze idrar katarsın. Böylece hemen cıvanın dibe [indiğini] ve suyun da berrak olduğunu göreceksin.¹⁹⁷⁰ Eğer onu kırmızı yapmak istersen ateş üzerinde biraz kaynatırsın, böylece hemen istediğin gibi olur.¹⁹⁷¹ Ondan yarım kırat verilir, özellikle Frengi hastalığı

¹⁹⁶⁰ BCMS: *Salnitro purificato* (arıtılmış güherçile). Ayrıca Garşûnî metinde cam fırın (فرن زجاج/ف) ifadesi yer almasına rağmen İtalyanca metinde sadece *crociolo* (eritme potası) içerisine konulması söylenir.

¹⁹⁶¹ BCMS’de kaynatma ifadesi geçmemektedir. Onun yerine güherçileden arınıp tekrar tatlı olana kadar yıkanması istenmektedir: *...laualo fino che l’habbi rindolcito, e purgato dal salnitro* (Auda, 1660, s. 211).

¹⁹⁶² İtalyanca metinde ölçü bir veya iki skrupolo olarak verilmiştir. Ayrıca uygun bir suyla (*acqua appropriata*) verilmesi istenir (Auda, 1660, s.211).

¹⁹⁶³ BCMS: *“Modo di purgare l’argento vivo”* [Canlı gümüşü/cıvayı arındırma yolu]. “Canlı gümüş” anlamına gelen “*argento vivo*” sözcükleri cıva için kullanılmaktadır.

¹⁹⁶⁴ BCMS: *Spirito di vino retificato* (arıtılmış şarap ruhu/alkol).

¹⁹⁶⁵ Buradaki tekrar konulacak olan madde cıva mı yoksa şarap ruhu mu açıkça belirtilmemiştir.

¹⁹⁶⁶ BCMS: *Calce viva* (Canlı kireç/kalsiyum oksit). Garşûnî metinde kalsiyum oksit sürekli “sıcak kireç/كلس ساج” olarak tercüme edilmiştir. Sıcak kirecin eklenme nedeni ise cıvanın tamamının kararması olarak açıklanmaktadır. Auda bu durumla bir kere karşılaştığını söyler. Bunun nedenini cıvanın madenden değil kurşundan çıkarılmış olmasına dayandırmaktadır (Auda, 1660, ss. 211-212).

¹⁹⁶⁷ BCMS: *“Precipitazione di Mercurio bianco e rosso”* [Kırmızı ve beyaz cıvanın çökmesi] (Auda, 1660, s. 212).

¹⁹⁶⁸ BCMS: *Acqua forte da partire* (1:16 oranında derişik nitrik asit).

¹⁹⁶⁹ BCMS: *Acqua commune* (doğal su). Garşûnî metinde mütercim muhtemelen sularda karışıklık olmaması adına içme suyu için “element/unsur suyu/ماء حزين” ifadesini tercih etmiştir.

¹⁹⁷⁰ Su berrak olduğunda filtrelendir ve cıva yıkanarak tatlandırılır. Buna ek olarak eğer güçlü su konulduğu zaman hepsi kireçlenmez ise o zaman kireçlenmeyen maddenin alınıp tekrar güçlü su konularak kireçlendirilebileceği iddia edilmektedir.

¹⁹⁷¹ BCMS’ye göre kırmızı yapılmak istendiğinde güçlü su ile kireçlendikten sonra üstüne su katılmadan doğrudan şişe içerisine konulup kızgın közde kaynatılmalıdır. Güçlü su kaynayıp buharlaştıktan sonra “kırmızı cıva” elde edilir. Bu kırmızı cıva *piaghe* (yaralar) için kullanılmaktadır (Auda, 1660, s. 212).

için çok faydalıdır.¹⁹⁷²

[60] Onun gibi diğeri: Bir okka arıtılmış cıva¹⁹⁷³ ve iki okka kaynak suyunu¹⁹⁷⁴ alırsın. Cıva çözüldüğü zaman üstüne üç okka sıcak element suyu¹⁹⁷⁵ koyarsın. Ondan sonra da üstüne biraz taze idrar koyarsın, hemen [cıva] ayrılır ve kan kırmızısı [renginde] olur. Bu da yine *sakîl*¹⁹⁷⁶ hastalığına faydalıdır.

[61] Sülümen yapım türü:¹⁹⁷⁷ Bir libra canlı cıva¹⁹⁷⁸ alıp biraz sirke ve öğütülmüş güherçileyle¹⁹⁷⁹ beraber ağaç havanın içine koy. Cıva değişene edene kadar iyice karıştır.¹⁹⁸⁰ Ardından altı okka beyaz tuz,¹⁹⁸¹ dört okka güherçile alıp hepsini birlikte öğüt ve cıva ile karıştır.¹⁹⁸² Sonra küllü köz ateşi üzerindeki yağlı kaba koyup iyice damıt. Ondan sonra nemi çıkana kadar ateşi hafif ver.¹⁹⁸³ İnmesi sona erdiğinde ateşten alıp kabın [ağzını] iyice kapat.¹⁹⁸⁴ İçerisinde arıtılmış kireç¹⁹⁸⁵ ve yumurta beyazı olan keten parçasını [alıp] üstüne koy ve o buharın üstünden sülümen çıkana kadar ikinci kez ateşini arttır.¹⁹⁸⁶ Ondan

¹⁹⁷² İtalyanca metinde Frengi dışında, *taroli* (tarlo/tahta kurdu anlamına gelen bu sözcük bir çeşit yara türü için kullanılmıştır. Battaglia kemik dokusunu tahrip eden, kıkırdağı yok eden bir diş çürüğü olarak tanımlamaktadır (Battaglia, 2000, s. 741)) üstüne konduğunda ağrı vermeden iyileştirdiği, tümör foliküllerini giderdiği belirtilmektedir. Ölçüsü yarım veya bir skrupolodur (Auda, 1660, s.212).

¹⁹⁷³ BCMS: *Mercurio ben purgato* (iyice arındırılmış cıva).

¹⁹⁷⁴ BCMS: *Acqua forte da partire* (1:16 oranında derişik nitrik asit).

¹⁹⁷⁵ BCMS: *Acqua commune* (doğal su). Garşûnî metinde mütercim muhtemelen sularda karışıklık olmaması amacıyla içme suyu için “element/unsur suyu/ماء حريد” ifadesini tercih etmiştir.

¹⁹⁷⁶ Garşûnî metindeki “*es-sakîl/التقىل/حاصم*” ağır” anlamına gelmektedir. Mütercimin tam olarak hangi manada kullanıldığı anlaşılamamaktadır (Auda, 1660, s. 212).

¹⁹⁷⁷ BCMS: “*Per fare il solimato*” [Sülümen (cıva klorür) yapmak için]. Sülümen Arapçada “*سليماني/سليماني*” olarak bilinmektedir. Aynı yöntem Alessio tarafından da kullanılır (Alessio & Ruscelli, 1555, ss. 193-194).

¹⁹⁷⁸ BCMS: *Argento vivo* (canlı gümüş/cıva).

¹⁹⁷⁹ BCMS: *Salnitro* (güherçile/potasyum nitrat).

¹⁹⁸⁰ İtalyanca metinde “cıva öldürülene kadar (*fino che mortificato l'argento vivo*)” ifadesi kullanılmaktadır. Cıvanın “canlı” olarak anılmasının nedeni sıvı ve akışkan hâlde olmasıdır. Dolayısıyla burada “öldürülmesi” ile zararsız hâle getirilmesi olabileceği gibi katı hâle dönüşmesi de kastedilmiş olabilir.

¹⁹⁸¹ BCMS: *Sal bianco* (beyaz tuz).

¹⁹⁸² İtalyanca metinde ayrıca iki libra yakılmış toz *alume di rocca* (şap taşı) eklenip karıştırılması ve ardından ağzı löklenmiş şişe içerisine konulup hazırlanmış küllü kap içerisine oturtulması istenmektedir. Fırındaki *capello* (damıtma başlığı) ve *recipiente* (damıtılan özün toplandığı kap) iyice kapatılır.

¹⁹⁸³ İtalyanca metinde, çıkan nem (humidita) başkasını daha yapmak için saklanacağı belirtilmektedir.

¹⁹⁸⁴ Burada “inmesi” ifadesiyle anlatılmak istenen damıtmanın sona ermesidir.

¹⁹⁸⁵ BCMS: *Calce* (kireç).

¹⁹⁸⁶ Mütercim ayrıntılı bir şekilde tercüme etmediği için tam olarak anlaşılamamaktadır. Fırındaki *capello* (damıtma başlığı) ve *recipiente* (damıtılan özün toplandığı kap) dışında *boccia* (damıtma kabı) da bulunmaktadır. Dolayısıyla İtalyanca metne göre, damıtma işlemi sona erdiğinde ateşten kaldırılacak olanlar *capello* ve *recipiente* kaplarıdır. Ağzı tıkacla tıkanıp üstüne yumurta beyazı ve kireç içeren keten bez konulan kap *boccia*’dır. Diğer bir ifadeyle, özü çıkarılmış olan maddenin bulunduğu cam kap ağzı kapalı olarak yüksek ateşte tekrar ısıtılır. Sülümen, tortusunun üstüne çıktığı zaman hazır olur. Eğer sülümenin daha

sonra soğumaya bırak, böylece ondan kaliteli sülümen çıkarırsın.

[62] Altının çözülmesi için su yapımı:¹⁹⁸⁷ Üçer libra güherçile,¹⁹⁸⁸ zehebiyye,¹⁹⁸⁹ bir libra tartar tuzu¹⁹⁹⁰ alıp cam ocak içinde yirmi dört saat damıt. ¹⁹⁹¹ Böylece hemen istenildiği gibi olur.

[63] Gümüşün çözülmesi için su yapımı:¹⁹⁹² Aynı miktarda zehebiyye¹⁹⁹³ ve güherçile¹⁹⁹⁴ [alıp] yukarıda anlatıldığı gibi damıt. Böylece kaliteli olur ve eğer altınla gümüş birlikte ise onu hemen ayırt eder.¹⁹⁹⁵

[64] Demir, çelik ve diğerlerinin çözülmesi için su yapımı:¹⁹⁹⁶ Bir libra doğal tuz, sekizer libra Roma cıvası,¹⁹⁹⁷ güherçile¹⁹⁹⁸ [ve] zehebiyye¹⁹⁹⁹ alırsın. [Ardından] cıva beyaz hâle gelene kadar onu kızart. Ondan sonra öğütüp hepsini bir araya topla ve yukarıda anlatıldığı gibi damıt.

[65] Onun gibi diğeri:²⁰⁰⁰ İkişer libra Roma cıvası²⁰⁰¹ ve güherçile,²⁰⁰² beş libra yakılmış

yükseğe çıkması istenirse *boccia*'nın ağzına kâğıt dolanır ve ateş arttırılır. Böylece sülümen *boccia*'nın boynuna kadar yükselir ve hazır olur. Ardından soğuması için çıkarılır ve ardından kilden temizlenip eczacı tarafından yavaş yavaş *boccia* kırılır. Böylece çok iyi bir sülümen elde edilir. Auda bunun ilaç olarak kullanılması istendiğinde *alume di rocca* (şap taşı) yerine *vitriolo crudo* (ham zaç/metalik sülfat) kullanılması hususunda okuru uyarmaktadır (Auda, 1660, s.214).

¹⁹⁸⁷ BCMS: “*Acqua forte che solve l'oro*” [Altını çözen güçlü su] (Auda, 1660, s. 214). Aynı tarif Fioravanti'nin eserinde de bulunur (1571, s. 82). Fioravanti, doğası gereği nişadırın altını çözdüğünü ve gümüşe dokunmadığını, dolayısıyla bu güçlü suyun sadece altını çözdüğünü belirtir. Bu nedenle ona göre bu insan kanı ile altına benzeyen maddelerin karışımıdır (1571, s. 82).

¹⁹⁸⁸ BCMS: *Salnitro* (güherçile).

¹⁹⁸⁹ BCMS: *Alume di rocca* (şap taşı). 67-70. tariflerde “ذهبيّة/زهبيّة/zehebiyye” olarak tercüme edilmiştir.

¹⁹⁹⁰ BCMS: *Sale armoniaco* (nişadır/amonyum klorür). Garşûnî metindeki “محلى طرطير/ملح طرطير” tartar tuzu anlamına gelmektedir.

¹⁹⁹¹ *Capello* (damıtma başlığı) ve *recipiente*'nin (damıtılan özün toplandığı kap) büyük olanlarından alınır; ateş odun ateşidir ve *boccia* (kap/sürahi) iyice löklenmiştir. Ateş başlangıçta yavaştır daha sonra arttırılır (Auda, 1660, s.214).

¹⁹⁹² BCMS: “*Acqua forte che solve l'argento, e non tocca l'oro*” [Altına dokunmayıp gümüşü çözen güçlü su] (Auda, 1660, s. 214). Aynı tarif Fioravanti'nin eserinde de bulunur (1571, ss. 82-83).

¹⁹⁹³ BCMS: *Alume di rocca* (şap taşı). 67-70. tariflerde “ذهبيّة/زهبيّة/zehebiyye” olarak tercüme edilmiştir.

¹⁹⁹⁴ BCMS: *Salnitro* (güherçile).

¹⁹⁹⁵ Diğer bir ifadeyle altına dokunmayıp gümüşü çözeceği belirtilmiştir (Auda, 1660, s.214).

¹⁹⁹⁶ BCMS: “*Acqua forte che solve il ferro, l'acciario (acciaio) e gli altri metalli*” [Demir, çelik ve diğer metalleri çözen güçlü su]. Aynı yöntem ve maddeler farklı ölçülerde Fioravanti tarafından da kullanılmıştır (1571, s. 83).

¹⁹⁹⁷ BCMS: *Vitriolo romano* (Roma zacı/bakır veya demir sülfat).

¹⁹⁹⁸ BCMS: *Salnitro* (güherçile).

¹⁹⁹⁹ BCMS: *Alume di rocca* (şap taşı). 67-70. tariflerde “ذهبيّة/زهبيّة/zehebiyye” olarak tercüme edilmiştir.

²⁰⁰⁰ BCMS: *Un altr'acqua forte col salnitro* [Güherçileli diğer bir güçlü su] (Auda, 1660, s. 213).

²⁰⁰¹ BCMS: *Vitriolo romano* (Roma zacı/bakır veya demir sülfat).

²⁰⁰² BCMS: *Salnitro* (güherçile).

zehebiyye²⁰⁰³ alıp hepsini karıştır ve onun gibi damıt.²⁰⁰⁴

[66] Usulünce tuz yapma yöntemi:²⁰⁰⁵ Ot, kök veya başka ne istiyorsan onu alıp kurut ve yak. Ardından onun külünü alıp ince öğüt ve buna öğütülmüş kükürt koy. Ardından bütün her şeyi tencereye koyup kükürt yanana kadar ateşte kızart. O vakit kuruması için bu küli suda çöz.²⁰⁰⁶ Böylece harika bir beyaz tuz elde edeceksin.²⁰⁰⁷

[67] Yaşam iksirinin hazırlanışı:²⁰⁰⁸ İlkin birer avuç arıtılmış yakut,²⁰⁰⁹ Arap karabaş otu,²⁰¹⁰ may‘â,²⁰¹¹ zufa,²⁰¹² mür,²⁰¹³ buğlûsâ,²⁰¹⁴ papatya,²⁰¹⁵ ısırgan,²⁰¹⁶ kuzukulağı, pelin

²⁰⁰³ BCMS: *Alume di rocca* (şap taşı). 67-70. tariflerde “ذهبية/zehebiyye” olarak tercüme edilmiştir.

²⁰⁰⁴ Öncekiler gibi büyük *recipiente*’si (damıtılan özün toplandığı kap) olan iyice löklenmiş *storta* (bir çeşit imbik) ile damıtılır.

²⁰⁰⁵ BCMS: “*Vero modo di fare li sali di ogni cosa e come erbe, radice, semi e altre cose*” [Ot, kök, tohum ve başkaları gibi her şeyin tuzunu yapmak için doğru yöntem] (Auda, 1660, s. 215).

²⁰⁰⁶ Ateşte tekrar yakılan kül, filtrelenmiş su içerisinde çözünür ve suyu gidene kadar buharlaştırılır.

²⁰⁰⁷ Bu yolun beyaz tuz elde etmede en doğru yol olduğu söylenmektedir. Ayrıca, kitap içerisinde sürekli ismi geçen “*sale bianco* (beyaz tuz)” ile buradaki “*sale bianco*” aynı maddelerdir. Dolayısıyla sodyum klorürden yaygın tuz (*sale commune*) olarak bahsedilirken bitkilerin yakılmasıyla elde edilen küllerinden “*sale bianco*” olarak bahsedilmiştir (Auda, 1660, s. 216).

²⁰⁰⁸ BCMS: “*Elixir vitae del Gran Duca*” [Büyük Dük’ün hayat iksiri] (Auda, 1660, ss. 216-217).

²⁰⁰⁹ İtalyanca metinde “arıtılmış/saf yakut (محمدا/ياقوت نقي)” sözcüğüne karşılık gelecek bir madde ismine rastlanmamıştır. Diğer yandan *serpello* (*Thymus serpyllum* L./Sater (Battaglia, 1970b, s. 744)) ve *calamento montano* (*Calamintha officinalis* Moench./Yaban nanesi (Bedevian, 1994, s. 130)) maddeleri Garşûnî metinde tercüme edilmemiştir.

²⁰¹⁰ BCMS: *Sticados arabico* (*Lavandula stoechas* L./Karabaş lavanta otu).

²⁰¹¹ İtalyanca metinde “may‘â/ميا/حمدا” sözcüğüne karşılık gelen bir madde yer almamaktadır. Diğer yandan *menta* (*Mentha piperita* L./Nane) ve *thimo* (*Thymus*/Kekik) bitkileri tercüme edilmemiştir.

²⁰¹² BCMS: *Hisopo* (*Hyssopus officinalis* L./Zufa).

²⁰¹³ İtalyanca metinde “mür/مر/حمدا” sözcüğüne karşılık gelen bir madde yer almamaktadır.

²⁰¹⁴ BCMS: *Buglossa* (*Anchusa azurea*/Sığırdili). Arapçada “لسان الثور” olarak bilinmesine rağmen *buglossa* sözcüğünün Arapçaya ödünçleme yöntemiyle aktarıldığı görülmektedir. Bu nedenle Garşûnî metinde “بو غلوسا/حججهما” olarak yazılmıştır.

²⁰¹⁵ Garşûnî metindeki “بابونج/حامي” sözcüğü Arapçada papatya anlamına gelmektedir. Diğer yandan İtalyanca metinde papatya yerine *borragine* (*Borago officinalis*/Hodan) kullanılmaktadır.

²⁰¹⁶ Garşûnî metinde ısırgan anlamına “من/قريص” sözcüğü kullanılmasına karşın İtalyanca metinde ısırgan kullanılmamıştır. Diğer yandan *ruta* (*Ruta gravelons* L./Sedef otu) ve *melissa* (*Melissa officinalis* L./Oğul otu) Garşûnî metinde tercüme edilmemiştir.

otu,²⁰¹⁷ hasâlbân,²⁰¹⁸ kişniş,²⁰¹⁹ ikişer avuç papatya çiçeği,²⁰²⁰ buğlûsâ çiçeği,²⁰²¹ hatmi çiçeği,²⁰²² ada çayı çiçeği,²⁰²³ biberiye çiçeği,²⁰²⁴ gül çiçeği, beşer okka küçük Hindistan cevizi, karanfil,²⁰²⁵ tarçın, kakule,²⁰²⁶ uzun beyaz biber,²⁰²⁷ karabiber, ikişer dirhem uzun

²⁰¹⁷ BCMS: *Assentio* (*Artemisia absinthium*/Pelin otu). Garşûnî metindeki “افسنتين/افسدن” sözcüğü de aynı anlamda kullanılmaktadır.

²⁰¹⁸ Garşûnî metindeki hasâlbân (ساحل/حصالبان) sözcüğü genellikle biberiye için kullanılmaktadır (Bedevian, 1994, s. 510; Löw, 1881, s. 426; Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 887). Ancak metin içerisinde biberiye anlamına gelen “روزمارين/رومارين” sözcüğü ile aynı anda ve farklı bitkilere karşılık olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunun dışında *capeluenera* (*Adiantum capillus-veneris* L./Baldırıkara), *pimpinella* (*Sanguisorba minor* L./Çayır düğmesi), *agrimonia* (*Agrimonia eupatoria*/Koyun otu), *iva artetica* (*Ajuga chamaepitys* L.) Schreber/Yerçamı), *nepeta* (*Nepeta cataria*/Kedinanesi), *satureia* (*Satureia hortensis* L./Sater), *tamarisco* (*Tamarindus indica*/Demirhindi) tercüme edilmemiştir.

²⁰¹⁹ Garşûnî metindeki “كزبرة/كزبرة” sözcüğü, kişniş anlamına gelmektedir. İkişer dirhem alınan maddeler arasında *coriandoli* (*Coriandrum sativum*/Kişniş) yer alırken bu ölçülerdeki maddeler arasında İtalyanca metinde kişniş bulunmamaktadır.

²⁰²⁰ Yine İtalyanca metinde papatya yerine *fiori di borragine* (*Borago officinalis*/Hodan çiçekleri) kullanılmaktadır.

²⁰²¹ BCMS: *Fiori di buglossa* (*Anchusa azurea*/Sığırdili çiçekleri).

²⁰²² BCMS: *Fiori di viole* (*Viola tricolor* L./Menekşe çiçekleri). Garşûnî metindeki “زهر ختمية” sözcükleri hatmi çiçeği (*Althaea officinalis*) anlamına gelmesine rağmen İtalyanca metinde hatmi kullanılmamıştır.

²⁰²³ BCMS: *Fiori di salvia* (*Salvia officinalis* L./Ada çayı çiçeği).

²⁰²⁴ BCMS: *Fiori di rosmarino* (*Rosmarinus officinalis*/Biberiye çiçekleri). Diğer yandan *fiori di sambuco* (*Sambucus nigra* L./Mürver çiçekleri) tercüme edilmemiştir.

²⁰²⁵ BCMS: *Garofoli* (karanfiller). *Zenzero* (zencefil) ve *macis* (küçük Hindistan cevizi baharatı) tercüme edilmemiştir.

²⁰²⁶ Garşûnî metindeki “حب هال/سد مله” sözcüğü muhtemelen kakule için kullanılan “الحبهان” sözcüğünün yanlış ya da farklı yazılmış halidir. İtalyanca metinde *cardamomo maggiore e minore* (*Elettaria cardamomum* ve *Amomum subulatum*/Büyük ve küçük kakule) iki dirhem alınan maddeler arasında geçmekteyken bu ölçüler arasında bulunmamaktadır.

²⁰²⁷ Garşûnî metindeki “فول ابيض/فول ابيض” sözcükleri arasında bakla anlamına gelen “فول/هه” sözcüğünün yanlış yazılarak uzun anlamına gelen “طويل” sözcüğünün yerine kullanıldığı tespit edilmiştir. İtalyanca metindeki *pepe longo* (*Piper longum*/Uzun biber), *bianco* (akbiber) e *nero* (*Piper nigrum*/Karabiber) sözcüklerinden hareketle bakla anlamına gelen فول yerine uzun anlamına gelen طويل *sözcüğünün* kullanılması gerekmektedir.

cıva,²⁰²⁸ sedef otu çiçeği,²⁰²⁹ mercanköşk,²⁰³⁰ *habbe*,²⁰³¹ ‘*abîsrân*,²⁰³² safran, maya,²⁰³³ beyaz papatya (kırmızı değil),²⁰³⁴ ağaç kavunu tohumu,²⁰³⁵ yarımşar okka oğul otu dalları,²⁰³⁶ kuzukulağı tohumu, anason [tohumu], rezene [tohumu], kuşkonmaz tohumu,²⁰³⁷ ravent, ödağacı,²⁰³⁸ bir avuç miskli ot,²⁰³⁹ yarım dirhem amber,²⁰⁴⁰ bir dirhem misk, dört okka arıtılmış şeker, birer okka tiryak ve mitridatus, dört okka *bşhde* balı,²⁰⁴¹ altı okka çiçek arakı²⁰⁴² alırsın. Sonra bunları sertçe ezip sağlam cam kabın içine koy ve dört gün [süresince] toprağa göm.²⁰⁴³ Ondan sonra damıt. Cevheri yok olmasın diye toprak altında

²⁰²⁸ Mütercim tarafından eklenmiştir. BCMS’deki *spiconardo* (*Nardostachys jatamansi*/Hint sümbülü), *squinanti* (*Cymbopogon schoenanthus* Spreng/Tibni mekke), *zedoaria* (*Curcuma zedoaria*/Cedvar), *cardamomo maggiore e minore* (*Elettaria cardamomum* ve *Amomum subulatum*/Büyük ve küçük kakule), *galanga* (*Alpinia officinarum*/Havlıcan), *ciperi* (*Cyperus rotundus* L./Topalak veya *Cyperus longus* L./Karatopalak) Garşûnî metne tercüme edilmemiştir.

²⁰²⁹ İtalyanca metinde iki dirhem ölçüsündeki maddeler arasında sedef otu bulunmazken en baştaki birer avuç alınan maddeler arasında yer almaktadır. Dolayısıyla mütercimin bilinçli bir şekilde tercümede değişiklik yaptığı görülmektedir.

²⁰³⁰ İtalyanca metinde mercanköşk bulunmamaktadır.

²⁰³¹ Garşûnî metindeki “*كبابة*” sözcüğü muhtemelen kebabe (*Piper cubeba*) anlamına gelen “*كبابة*” sözcüğünün yanlış yazılmış hâli olmalıdır. Zira İtalyanca metinde buna karşılık olarak *cubebe* (*Piper cubeba*/Kebabe) sözcüğü yer almaktadır.

²⁰³² Garşûnî metindeki “*بعيثران*” sözcüğü muhtemelen bazı *Artemisia* türleri için kullanılan “*عبيثران/احدة*” sözcüğünün farklı yazılmış hâlidir (Almaany, 2025e). İtalyanca metindeki *coriandoli* (*Coriandrum sativum*/Kışniş) tercüme edilmemiştir.

²⁰³³ Garşûnî metindeki “*خميرة/محنة*” sözcüğü maya anlamına gelmektedir. İtalyanca metinde yer almamaktadır. Diğer yandan İtalyanca metindeki *liquiritia* (*Glycyrrhiza glabra*/Meyan) ve *radiche di petrosello* (*Petroselinum crispum*/Maydanoz kökü) tercüme edilmemiştir.

²⁰³⁴ Garşûnî metinde kırmızı değil beyaz papatya anlamına gelen “*حصى احمر لا يسعد/ينفسج ابيض لا احمر*” ifadesi muhtemelen İtalyanca metindeki *dittamo bianco* (*Dictamnus albus* L./Gazel otu) için kullanılmış olmalıdır. İtalyanca metindeki *dittamo cretico* (*Origanum dictamnus* L./Girit kekiği) ise tercüme edilmemiştir.

²⁰³⁵ BCMS: *Semi di cedro* (*Citrus medica* L./Ağaç kavunu tohumları).

²⁰³⁶ Garşûnî metindeki “*لعل/لعل/أغصان ترنجان*” sözcükleri oğul otu (*Melissa officinalis*) dalları anlamına gelmektedir. Diğer yandan İtalyanca metinde oğul otu yerine *bacche di ginepro* (*Juniperus communis*/Ardıç meyveleri/tohumları) bulunmaktadır. Diğer yandan *semi di petrosello* (*Petroselinum crispum*/Maydanoz tohumları) Garşûnî metinde tercüme edilmemiştir.

²⁰³⁷ BCMS: *semi di asparagi* (*Asparagus officinalis*/Kuşkonmaz tohumları). Garşûnî metindeki “*هليون/احم*” sözcüğü de kuşkonmaz için kullanılmaktadır.

²⁰³⁸ BCMS: *Legno aloe* (*Aquilaria* cinsinin reçineli odunu/Ödağacı). Garşûnî metindeki “*عود ند قائل*” sözcüğü de bu anlamda kullanılmıştır.

²⁰³⁹ BCMS: 1.5 manipolo *Radiche di valeriana minore* (*Valeriana officinalis* L./Kedi otu kökü). Garşûnî metindeki “*حشيشة ممسكة/سبعة مخصصة*” sözcükleri misk gibi/güzel kokan ot anlamına gelmektedir.

²⁰⁴⁰ BCMS: *Ambra* (amber). Garşûnî metindeki “*عنبر/احد*” sözcüğü de amber anlamına gelmektedir. Diğer yandan *trocisci di gallia moscata* (küçük Hindistan cevizi ve çeşitli ürünlerle hazırlanmış haplar. Auda, diğer eserinde iki ayrı tarif vermektedir (Auda, 1674, ss.122-123) Garşûnî metne tercüme edilmemiştir.

²⁰⁴¹ BCMS: *Miele di spagna* (İspanya balı). Garşûnî metindeki “*جمع/بشده*” sözcüğünün anlamı sözlüklerde yer almamaktadır.

²⁰⁴² BCMS: *Spirito di vino basta per infondere ogni cosa* (her şeyi demlendirmeye yetecek kadar şarap ruhu, damıtılmış şarap). Garşûnî metindeki “*خدم/عرق زهرة*” sözcüğü çiçek arakı anlamına gelmektedir ve İtalyanca metinden farklı olarak altı okka ölçüsünde alınacağı belirtilmiştir.

²⁰⁴³ İtalyanca metinde *bagno maria tepido* (ılık su banyosu) kullanılmasına rağmen Garşûnî metinde kum altına gömülmesi tercih edilmiştir.

bir yerde kapalı olmasına dikkat et. Bittiğinde çıkan şeyi billur kaba koy.²⁰⁴⁴ Böylece çok değerli bir hazine elde etmiş olursun. Kahveyle birlikte ondan sadece beş damla verilir. Faydalarını burada tam anlamıyla tarif etmem mümkün değil zira zaten herkesçe malumdur. Süreğen olsa bile bütün hastalık ve ağrı türlerini arındırmaya yeter.²⁰⁴⁵ Buna “Hayat İksiri” denir.

[68] Mide ağrısı için hazırlanmış arak yöntemi: İkişer okka küçük Hindistan cevizi, karanfil, kakule,²⁰⁴⁶ sedef otu, *habbe*,²⁰⁴⁷ tarçın, safran, câveri buhûru²⁰⁴⁸ alıp hepsini kalınca ez ve iyice kapatılmış cam kap içerisine koy. Üzerine altı libra doğal arak²⁰⁴⁹ koyup bu şekilde altı saat bırak. Ondan sonra kırmızı rengini alana kadar biraz kaynat ve süzüp bu şekilde ondan içecek yap. Çok faydalıdır ve bahsettiğimiz gibi göğüs hastalıklarına, veba zamanında öksürüğe [ve] zehirlere iyi gelir.²⁰⁵⁰ Ondan sadece iki kaşık içilir.²⁰⁵¹

[69] Onun gibi diğeri:²⁰⁵² İkişer okka melek otu kökü,²⁰⁵³ oğul otu kökü,²⁰⁵⁴ sedef otu kökü,²⁰⁵⁵ geyik boynuzu,²⁰⁵⁶ birer okka kırmızı ve beyaz iki sandal,²⁰⁵⁷ dört okka tiryak ve mithridatus, bir dirhem kâfur, bir kırat misk alıp hepsini kabaca ez ve şişenin içine koy.²⁰⁵⁸

²⁰⁴⁴ İtalyanca metinde damatıldıktan sonra damıtılan maddenin *circolare* (buharlaşan madde yoğunlaşarak tekrar geri döner ve bu işlem sürekli olarak tekrar eder) için at gübresi altına konulması söylenmektedir.

²⁰⁴⁵ Bu ifade İtalyanca metinde bulunmamaktadır.

²⁰⁴⁶ Garşûnî metindeki “حب هال/سد” sözcüğü muhtemelen kakule için kullanılan “الحبهان” sözcüğünün yanlış ya da farklı yazılmış hâlidir. Nitekim BCMS’de *cardamomo* (*Elettaria cardamomum*/Kakule) sözcüğü yer almaktadır.

²⁰⁴⁷ Garşûnî metindeki “خبة/حبة” sözcüğü muhtemelen kebab (Piper cubeba) anlamına gelen “كبابة” sözcüğünün yanlış yazılmış hâlidir. Nitekim İtalyanca metinde buna karşılık olarak *cubebe* (*Piper cubeba*/Kebabe) sözcüğü yer almaktadır.

²⁰⁴⁸ BCMS: *Incenso* (buhur). Diğer yandan İtalyanca metindeki *galanga* (*Alpinia officinarum*/Havlıcan), *macis* (küçük Hindistan cevizi baharatı) ve *zenzero* (zencefil) tercüme edilmemiştir.

²⁰⁴⁹ BCMS: *Acqua vita rettificata* (çok kez arıtılmış hayat suyu, su çözültü konsantre etanol). İtalyanca metinde *si distilla per cenere seconda l'arte* (sanata göre külle damıtılır) anlatılmaktayken Garşûnî metinde sadece yavaş yavaş kaynatılması söylenmektedir.

²⁰⁵⁰ İtalyanca metinde *infermita frigida* (soğuk hastalıkları) iyileştirdiği, üstüne uygulanarak ağrı vermeden *piaghe/ferite* (yaraları) iyileştirdiği, hafızayı iyi yaptığı, öksürüğü iyileştirdiği, zehirlere karşı harika olduğu söylenmektedir.

²⁰⁵¹ İtalyanca metinde ölçü bir veya iki kaşık olarak belirtilmiştir.

²⁰⁵² BCMS: “*Un altr’acqua vita contra peste*” [Vebaya karşı diğer bir hayat suyu] (Auda, 1660, ss. 217-218).

²⁰⁵³ BCMS: *Radice di angelica* (*Angelica archangelica*/Melek otu kökü).

²⁰⁵⁴ BCMS’de ise oğul otu (النبيل) yerine *carlina* (*Carlina vulgaris*/Yaban domuzdikeni) kökü bulunmaktadır.

²⁰⁵⁵ BCMS’de sedef otu (منه هبات) yerine *gentiana* (*Gentiana lutea* L./Centiyane) kullanılmaktadır. Ayrıca *tormentilla* (*Potentilla erecta*/Beşparmakotu), *imperatoria* (*Peucedanum ostruthium*/Kral Otu) ve *zedoaria* (*Curcuma zedoaria*/Cedvar) tercüme edilmemiştir.

²⁰⁵⁶ BCMS’de *membro genitale di cervo* (geyiğin genital organı) kullanılmaktadır.

²⁰⁵⁷ BCMS’deki *sandali citrini* (sarı sandallar) türü tercüme edilmemiştir.

²⁰⁵⁸ İtalyanca metindeki *muschio* (misk) ölçüsü iki skropulodur. Ayrıca köklerin büyükçe ezilmesi belirtilmiştir.

Üzerine üç libra güçlü arak²⁰⁵⁹ koyup şişeyi iyice kapat ve bu şekilde bir ay bırak. Ağzını açmadan her gün yavaşça çalkala. Ondan sonra temiz kumaşla süz.²⁰⁶⁰ Bundan sadece bir okka verilir.

[70] Yapay balsam:²⁰⁶¹ Bir libra Venedik turpentini,²⁰⁶² dörder okka defne yağı, Arap zamkı, üçer okka caverî buhuru, basit buhur,²⁰⁶³ mür, birer okka ödağacı,²⁰⁶⁴ karanfil, tarçın, küçük Hindistan cevizi, *mükâvî* sedef otu,²⁰⁶⁵ birer dirhem misk ve amber alıp hepsini ez ve kabın içine koy. Üzerine altı libra güçlü arak²⁰⁶⁶ koyup birlikte karıştır ve bu şekilde kabı kapatıp dokuz gün demlenmeye bırak. Ardından hafif ateş üzerinde onu damıt; böylece beyaz su ile yağ beraber çıkar. Ardından bundan saf siyah yağ çıkana kadar bu şekilde [damıtmaya] devam et.²⁰⁶⁷ O anda cevheri çıkana kadar ateşi daha çok kızdır ve bittiğinde yağı bir yana suyu bir yana ayır.²⁰⁶⁸ Bu su “balsam suyu” olarak isimlendirilir; ikinci siyah su ise “balsamın anası” olarak isimlendirilir.²⁰⁶⁹ Siyah yağ ise “hakiki arıtılmış balsam” olarak isimlendirilir.²⁰⁷⁰ Onu kendinde sakla; bütün yaralar ve diğerleri için çok değerlidir.²⁰⁷¹

[71] Ödem ve muḥalla ‘în için bir sır ilaç:²⁰⁷² Altışar dirhem safran, tarçın, kakule,²⁰⁷³

²⁰⁵⁹ BCMS: *Spirito di vino rettificato* (çok kez arıtılmış şarap ruhu, alkol).

²⁰⁶⁰ BCMS’de *tela triplicata* (üçlü/üçkatlı bez) ile süzüleceği söylenmektedir.

²⁰⁶¹ BCMS: “*Balsamo artificato*” [Yapay balsam] (Auda, 1660, s. 218-219).

²⁰⁶² BCMS: *Trementina di Venetia* (Venedik turpentini).

²⁰⁶³ BCMS: *Galbano* (*Ferula gummosa* Boiss./Galbanum/kasrı) ve *incenso* (buhur).

²⁰⁶⁴ BCMS: *Legno aloe* (*Aquilaria* cinsinin reçineli odunu/Ödağacı).

²⁰⁶⁵ BCMS’de sedef otu (سدف) yer almamaktadır. Diğer yandan *gomma edera* (*Hedera helix*/Duvarsarmaşığı’nın dallarından ve gövdesinden elde edilen sakızlı kokulu likör), *galanga* (*Alpinia officinarum* /Havlican) *consolida minore* (*Symphytum bulbosum* K.F.Schimp/Şişkafe otu), *zedoaria* (cedvar), *zenzero* (zencefil), *dittamo bianco* (*Dictamnus albus* L./Gazel otu) Garşûnî metinde tercüme edilmemiştir.

²⁰⁶⁶ BCMS: *Spirito di vino senza flemma* (balgamsız şarap ruhu).

²⁰⁶⁷ İtalyanca metinde siyah yağ çıktığı zaman damıtılan özün toplandığı kabın değiştirileceği ve ateşin harlanacağı belirtilmiştir. Ayrıca yağın o siyah sudan ayrılıp saklanacağı belirtilmektedir.

²⁰⁶⁸ İtalyanca metinde ilkindeki beyaz suyla yağında ayrılacağı söylenmektedir. Böylece beyaz su ve yağ, siyah su ve yağ olmak üzere iki ürün elde edilmiştir.

²⁰⁶⁹ İtalyanca metinde beyaz suyun *acqua di balsamo* (balsam suyu), siyah suyun *madre di balsamo* (balsamın anası) olarak adlandırıldığı belirtilmektedir.

²⁰⁷⁰ Buradaki siyah yağın bahsedilen *balsamo artificato* (yapay balsam) olduğu belirtilmiştir. Auda’ya göre, kişi bu yağı çok değerli bir hazine gibi saklamalıdır.

²⁰⁷¹ İtalyanca metinde, bu yapay balsamın ya da diğer bir ifadeyle siyah yağın birinci bölümde bahsedilen ve yaralar için hazırlanan balsamların içine katılması söylenmektedir (Auda, 1660, s.218-219).

²⁰⁷² BCMS: “*Rimedio mirabile per la paralisa e stupidità dei membri*” [Felç ve uzuvların ahmaklığı (uyuşukluğu/işlevsizliği) için acayip bir ilaç] (Auda, 1660, s. 219-220).

²⁰⁷³ Mütercim tarafından eklenmiştir.

hıyarşembe, mercanköşk, Arap zankı, ısırğan otu tohumu, caverî buhuru,²⁰⁷⁴ sumak, kükürt, yıkanmış mıknaş,²⁰⁷⁵ ak biber, dörder dirhem kırmızı gül, ayva tohumu, üç dirhem armut tohumu,²⁰⁷⁶ iki dirhem *kartab*²⁰⁷⁷ tohumu alırsın. Hepsini ince toz hâline getirip cam kaba veya sırlanmış kaba koy. Ardından güzel olana kadar üstüne iyi beyaz şarap²⁰⁷⁸ kat. Ondan sonra hava almaması için kapatıp üç gün ılık bir yere koy. Üstüne beş libra *bşhde* bal,²⁰⁷⁹ bir okka balsam yağı kat. Biraz kaynaması için çok kısık ateşin üstüne koy. Son olarak sıkıca kapanmış cam [kap] içerisine koy. Altı ay [orada mayalanması için] kalır; o vakit bunu kullan. Ne kadar eski olursa o kadar iyi olur. Yaşlılara üç dirhem, gençlere de sadece bir dirhem verilir.²⁰⁸⁰ Bütün şişliklere, kuduz köpek ısırıklarına, baş ağrısına, diş ve kulak ağrılarına faydalıdır.²⁰⁸¹ Dalak ağrısı için gebre suyuyla²⁰⁸² birlikte bir dirhem bundan verirsın ve eğer ağzına yılan girmişse²⁰⁸³ eski beyaz şarapla²⁰⁸⁴ birlikte verirsın.

²⁰⁷⁴ BCMS: *Incenso* (buhur). Ayrıca İtalyanca metindeki *euforbia* (sütlegən), *opio tebaico* (afyon), *acacia* (*Acacia nilotica* ağacının olgunlaşmamış meyvelerinden elde edilen konsantre), *costo* (*Costus* L.), *spiconardo* (*Nardostachys jatamansi*/Hint sümbülü), *semi di ricino* (*Ricinus communis* L./Hintyağı bitkisi tohumları) *bdelio* (*Commiphora* (Burseraceae) cinsi ağaçlardan elde edilen sakızlı reçine), *radiche d'elleboro nero* (*Helleborus niger* L./Kara çöpleme kökü) tercüme edilmemiştir.

²⁰⁷⁵ Garşûnî metindeki” sözcükleri yıkanmış mıknaş anlamına gelmektedir. İtalyanca metinde yıkanmış mıknaş (میکناش) yerine *storace calamita* (*Styrax officinalis* L./Ayıfındığı sakızı) bulunmaktadır.

²⁰⁷⁶ Garşûnî metindeki “نجاص/نجاس” sözcüğü *Pyrus communis* (armut) anlamına gelen “إنجاص” sözcüğünün yanlış yazılmış hâli olmalıdır. İtalyanca metinde ise dört dirhem *seme di appio* (*Apium graveolens* L./Kereviz tohumu) kullanılmaktadır.

²⁰⁷⁷ Garşûnî metindeki “قرطب/قرط” sözcüğü daha önce ikinci bölümde 75 numaralı reçetede *cartamo* (*Carthamus tinctorius*/Aspir) için kullanılmıştır. Arapçada “قرطم/ḳartam” olarak bilinmektedir. Garşûnî metnin mütercimi muhtemelen “قرطم” sözcüğünü “قرطب/ḳartab” olarak yanlış yazmıştır (Battaglia, 1962, s. 813; Bedevian, 1994, s. 148). İtalyanca metinde ise onun yerine altı dirhem *seme di taraxacon* (*Taraxacum officinale*/Karahindiba) bulunmaktadır. Ayrıca *piretro* (*Anacyclus pyrethrum* L./Akırıkarma), *pan porcino* (*Cyclamen coum* Mill./Yersomunu), *ammeos* (*Cuminum cyminum* L./Acemkimyonu, *Carum carvi* L./Kimyon ve *Pimpinella anisum* L./Anason için kullanılmaktadır), dörder dirhem *midolla di seme di carthamo* (*Carthamus tinctorius*/Aspir tohumu içi), *zenzero* (zencefil) tercüme edilmemiştir.

²⁰⁷⁸ BCMS: *Vino bianco vecchio e potente* (eski ve güçlü beyaz şarap).

²⁰⁷⁹ BCMS: *Miele di spagna de spumato* (köpürtülmüş İspanya balı).

²⁰⁸⁰ BCMS’ye göre ölçüsü yaşlılar için bir ila üç dirhem, gençler için bir buçuk dirhemdir.

²⁰⁸¹ İtalyanca metinde *paralisia* (felç) için de faydalı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca soğukluktan kaynaklanan baş ağrısı için saçları tıraş ettikten sonra bir dirhem bu maddeden alıp *aceto forte* (güçlü/keskin sirke) ile karıştırarak sabah akşam kafaya sürülmesi istenir. Ayrıca sürülecek şekilde *rumor di orecchie* (kulak uğultusu?) veya balsam yağı ile karıştırılıp içine konacak şekilde *sordità* (sağırlık) için kullanılmıştır. Yine *decotto di sebesten* (*Cordia sebestena* Forsk./Sebesten ağacı kaynatması) ile birlikte *schirantia* (bademcik iltihabı) için, *decotto di aneto* (dereotu kaynatması) ile birlikte *asmatici* (astımlılara) verilmektedir.

²⁰⁸² BCMS: *decotto di cappari o tamarisco* (gebre veya demirhindi kaynatması).

²⁰⁸³ İtalyanca metindeki *hemorroidi* (*emorroidi*/basurlar) için eski şarapla birlikte verilmesi, *dolor di reni* (böbrek ağrısı) için *decotto di calamento aquatico cioe simbrio* (*Mentha arvensis* L./Kır nanesi kaynatması) ile verilmesi gerektiği tercüme edilmemiştir. Ayrıca karnına veya ağzına giren *serpe* (zehirli yılan) için *decotto di granati* (*Punica granatum*/Nar kaynatması) ile birlikte verilmesi istenir. Garşûnî metinde ise yılan için eski şarap kullanılmaktadır.

²⁰⁸⁴ BCMS: *Vino vecchio* (eski şarap).

Sonuç olarak bedende saklı olan bütün hastalık ve ağrıları iyileştirir.²⁰⁸⁵

[72] Çok faydalı kaliteli balsam yapımı:²⁰⁸⁶ İlk olarak altışar dirhem saf mür, ödağacı²⁰⁸⁷ caverî buhuru,²⁰⁸⁸ mükâvî balsamı,²⁰⁸⁹ bâzehir,²⁰⁹⁰ gözyaşı,²⁰⁹¹ saf mastik, Arap zambkı, saf laden,²⁰⁹² defne dalları,²⁰⁹³ kastariyûn,²⁰⁹⁴ bir buçuk dirhem safran, ikişer dirhem küçük Hindistan cevizi, tarçın, karanfil, zambk,²⁰⁹⁵ *habbe*²⁰⁹⁶ alıp hepsini ez ve ağzı dar olan cam kabın içine koy. Üzerini bir parmak örtecek kadar çiçek arakı²⁰⁹⁷ koyup sekiz gün demlenmeye bırak. Ondan sonra sanata göre hafif ateş üstünde imbikte damıt. Damıtma sırasında bahsedilen [damıtılmış] yağları ve balsamları içine koyarsın.²⁰⁹⁸ Yine ona birer

²⁰⁸⁵ BCMS'de "ısıtılması/sıcaklaştırılması" gereken tüm hastalıkları iyileştireceği belirtilmesine rağmen bu ifade Garşûnî metinde tercüme edilmemiştir. Klasik tıptaki soğuk-sıcak hastalık kuramına bağlı olarak buradaki "ısıtılması/sıcaklaştırılması" gereken hastalıkları soğuk hastalıklar olarak anlamak yerinde olacaktır. Ayrıca denenmiş bir ilaç olduğu belirtilmektedir (Auda, 1660, s.220).

²⁰⁸⁶ BCMS: "*Balsamo mirabile sopra tutti gl'altri, quale chiamano balsamo di vita cavato da Schrodero*" [Schrodero'dan alınmış hayat balsamı dedikleri diğerlerinden üstün olan acayip balsam]. Bu tarif 1652 edisyonunda bulunmamaktadır (Auda, 1660, s. 220-221).

²⁰⁸⁷ BCMS: *aloe epatico* (*Aloe ferox* özü). Garşûnî metindeki "عده ب ماصه/عود ند قائل" sözcüğü ödağacı için kullanılmaktadır.

²⁰⁸⁸ BCMS: *Incenso maschio* (erkek buhur). Garşûnî metindeki "حبه/علاه/بخور جاورى" olarak tercüme edilmiştir.

²⁰⁸⁹ BCMS: *Balsamo indiano* (Hint balsamı/*Myroxylon balsamum var. pereirae* reçinesi/Peru Balsamı).

²⁰⁹⁰ BCMS: *Bdelio* (*Commiphora* (Burseraceae) cinsi ağaçlardan elde edilen sakızlı reçine). Garşûnî metindeki "بازهر/حاده" sözcüğü bâzehir için kullanılmaktadır.

²⁰⁹¹ Garşûnî metindeki gözyaşı anlamına gelen "نمع/حده" sözcüğü muhtemelen İtalyanca metindeki *armonico in lagrima* (gözyaşı şeklinde armonico/ammonico, *Ferula* L. türlerinden elde edilen zambk (Auda, 1674, s.15; Ceccarelli, 1678, s.188.)) sözcüğüne karşılık olarak kullanılmıştır. Ayrıca İtalyanca metindeki *sarcocolla* (*Astragalus sarcocolla*/Anzarot) tercüme edilmemiştir.

²⁰⁹² BCMS: *Ladano puro* (saf laden reçinesi). Garşûnî metindeki "لبدنة/حبه" sözcüğü bu anlamda kullanılmıştır. Ayrıca *storace in lagrima* (gözyaşı şeklinde *Styrax officinalis* L./Ayıfındığı sakızı) tercüme edilmemiştir.

²⁰⁹³ BCMS: *Bache/bacche di lauro* (*Laurus nobilis* L./Defne meyvesi).

²⁰⁹⁴ BCMS: *Assongia di castoreo* (kunduzun iç yağı). Garşûnî metinde "مصله/مقسطوريون" olarak tercüme edilmiştir.

²⁰⁹⁵ BCMS: *Gomma assima* (?).

²⁰⁹⁶ BCMS: Garşûnî metindeki "خبة/حبه" sözcüğü muhtemelen kebabe (*Piper cubeba*) anlamına gelen "كبابه" sözcüğünün yanlış yazılmış hâli olmalıdır. Zira İtalyanca metinde buna karşılık olarak *cubebe* (*Piper cubeba*/Kebabe) sözcüğü yer almaktadır.

²⁰⁹⁷ BCMS: *Spirito di vino rettificato* (çok kez arıtılmış şarap ruhu, alkol).

²⁰⁹⁸ İtalyanca metinde yirmi iki damıtılmış yağ ismi yer alırken Garşûnî metinde sadece dört yağ ismi bulunmaktadır. Tercüme edilmeyen yağlar: birer dirhem *magiorana* (*Origanum majorana*/Mercanköşk), *cammomilla* (*Matricaria chamomilla* L./Papatya), *pulegio* (*Mentha pulegium*/Yarpuz) *ruta* (*Ruta graveolens* L./Sedef otu), *spica Romana* (*Valeriana celtica* L./Rum sümbülü), *lavanda cioe spica salvatica* (lavanta yani *spica salvatica*), yarımşar dirhem *timo* (kekik), *satureia* (*Satureia hortensis* L./Sater), *cubebe* (*Piper cubeba*/Kebabe), *zedoaria* (cedvar), *noce moscata fatto per spreSSIONe* (preslenerek yapılmış Küçük Hindistan cevizi yağı), ikişer dirhem *canella* (tarçın), *garofoli* (karanfil), *rose* (gül), *cedro* (*Citrus medica* L./Ağaç kavunu), *merangoli* (portakal ya da turunc), *finocchio* (*Foeniculum vulgare* Miller/Rezene), *anisi* (anason), *carvi* (*Carum carvi* L./Kimyon).

dirhem biberiye yağı, *şebebe*²⁰⁹⁹ yağı, zufa yağı ve ada çayı yağı katıp birlikte karıştırırsın. Ardından sekiz gün [demlenmeye] bırak. Bunun bilhassa kadın hastalıklarına faydalı olduğunu bil.²¹⁰⁰ Ondan sadece altı damla verilir.

[73] Düşme için balsam:²¹⁰¹ İlk bir okka küçük Hindistan cevizi yağı, yarım dirhem kârabâ,²¹⁰² yarımşar kırat gül yağı, tarçın yağı, sekiz tane kakule,²¹⁰³ yarımşar kırat bâzehir²¹⁰⁴ ve may‘a,²¹⁰⁵ dörder dirhem karanfil, ağaç kavunu tohumu alıp hepsini hafif ateş üzerine koy. Ardından bir dirhem öğütülmüş saf amber, dört kırat saf kalemis miski, bir dirhem doğu miski katıp ve iyice karıp karıştır. Böylece güzel saf balsam olur ve mafsallar, uyuşukluk,²¹⁰⁶ burun delikleri,²¹⁰⁷ ayaklar, mide, baş [veya] başka hangi hastalık olursa olsun faydalıdır.²¹⁰⁸ Sadece bunu sür.

[İktidarsızlık için zührevî balsam].²¹⁰⁹

²⁰⁹⁹ MKHBA: شبة/محبه. BCMS: *Oglia di pulegio* (*Mentha pulegium* L./Yarpuz/Yarpuz yağı).

²¹⁰⁰ İtalyanca metinde kalp çarpıntısına iyi geldiği, çürümeye karşı koyduğu, hayvansal ve yaşamsal ruhları yükselttiği, kafayı rahatlatığı, apopleksi, göz ve anne hastalığını (*mal di madre*/histeri) iyileştirip şişkinliği giderdiği belirtilmekteyken Garşûnî metinde sadece kadın hastalıklarına çok faydalı olduğu söylenmiştir. Ölçü üç ila altı damla arasındır.

²¹⁰¹ BCMS: “*Balsamo maraviglioso per il mal caduco*” [Düşme hastalığı/epilepsi için acayip balsam]. Bu tarif 1652 edisyonunda bulunmamaktadır (Auda, 1660, ss. 221-222).

²¹⁰² BCMS: *Oglia di carabe rettificato* (çokça artırılmış kehribar yağı).

²¹⁰³ Garşûnî metindeki “حب هال/سح سلا” sözcüğü kakule için kullanılan “الحبهان” sözcüğünün ayrı yazılmış hâlidir. İtalyanca metinde kakule bulunmamaktadır. Diğer yandan on beşer tane ölçüsündeki *lavandula* (lavanta), *maggiorana* (*Origanum majorana*/Mercanköşk) yağları tercüme edilmemiştir.,

²¹⁰⁴ BCMS: *Oglia di belzuino* (benzoin yağı). Garşûnî metindeki “بازهر/حاره” sözcüğü bâzehir anlamına gelmekte olup metin boyunca benzoin yerine de kullanılmaktadır.

²¹⁰⁵ Garşûnî metinde “مبعة/اصدة” sözcüğü *Styrax officinalis* L. ve aselbent/benzoin için kullanılmaktadır (Almaany, 2025j). Ayrıca *ruta* (*Ruta graveolens* L./Sedef otu yağı) tercüme edilmemiştir.

²¹⁰⁶ Garşûnî metindeki “خدار/حبه” sözcüğü uyuşukluk için kullanılmaktadır. Ancak BCMS’de bulunmamaktadır.

²¹⁰⁷ Garşûnî metin: “مناضر/حجان?”. BCMS’de burun deliklerine (*narici*), bileklere (*polsi*) ve kafanın üstüne (*cima della testa*) sürülmesi istenir. Burada muhtemelen burun delikleri anlamına gelen “مناضر” sözcüğünün “خ/ه” harfi yerine “ض/ز” harfi ile yazılmasından kaynaklanan bir yazım yanlışı bulunmaktadır.

²¹⁰⁸ İtalyanca metinde ihtiyaç hâlinde burun deliklerine, bileklere ve kafanın üstüne sürülmesi belirtilmektedir.

²¹⁰⁹ BCMS: *Balsamo venereo per l’impotenza*. 1652 edisyonunda da bulunmayan bu tarif Garşûnî metinde tercüme edilmemiştir. Tarife göre birer okka *radiche di piretro* (*Anacyclus pyrethrum* L./Akırıkarha kökü), *euforbio* (sütleğen), yarım okka *cantarelle* (*Lyttia vesicatoria*/İspanyol sineği) alınır ve toprak kap içerisinde iki libre malvasia şarabı veya diğer güçlü bir şarapla birlikte şarabın yarısı eksilene kadar kaynatılır. Ardından süzülüp içerisine dört okka tatlı zeytinyağı eklenir ve nemliliği gidene kadar kaynatılır. Sonra bir okka küçük Hindistan cevizi yağı, yarım okka *oglia di formiche nostrane* (ev karıncası yağı?), birer buçuk dirhem *oglia di noci d’India* (Hindistan cevizi yağı), *di castoreo* (kunduz yağı), birer buçuk dirhem *moscatellino di garafoli* (karanfilli misket şarabı), *di macis* (küçük Hindistan cevizi baharatlı misket şarabı), *di spica Romana* (*Valeriana celtica* L./Rum sümbülü), birer skropulo *zibeto vero* (gerçek kalemis miski/civet), *musco orientale* (doğu miski) eklenip karıştırılır. Bedene verilmeye yetecek kadar ince sıkım (*spremitura*) küçük Hindistan

[Böbrek taşı için ve kurtçuklar, sağırılık, spazm, felç ve ağrılara karşı balsam].²¹¹⁰

[74] Aşağıda anlatılacak olan için sır bir ilaç:²¹¹¹ Bir okka *cerdî* safran,²¹¹² altı tane *semavi* tohumu,²¹¹³ beşer okka kakule,²¹¹⁴ küçük Hindistan cevizi, karanfil,²¹¹⁵ üç dirhem kokulu *melaikî* kökü,²¹¹⁶ birer dirhem biberiye çiçeği, papatya çiçeği,²¹¹⁷ hatmi tohumu²¹¹⁸ alıp hepsini ince toz hâline getir. Eledikten sonra sanatına göre çiçek arakı²¹¹⁹ ile damıt. Ondan sonra bir libra ayva²¹²⁰ alıp parça parça kesip bu şekilde arak²¹²¹ içinde demlendir. Ardından birer dirhem kırmızı ve beyaz yabani gül,²¹²² on beşer dirhem inci macunu,

cevizi yağı ile balsam yapılır. Bu balsam organa (*il membro*/penis veya vajina), *gemelli* (ikizler/sural arterler veya gemelli kasları) ile *porta portusa* (?) arasındaki sinire, sağ ayaktaki büyük parmağa sürülür. Auda bunu yapacak kişinin sanatı iyi bilen birisi olması gerektiğini vurgular (Auda, 1660, ss. 222-223).

²¹¹⁰ BCMS: “*Balsamo per la renella e contro vermi, sordità, spasimo, paralisia e doglie*”. Bu tarif tercüme edilmemiştir. Bir libre *trementina* (turpentin), beş libre *oglio vecchio* (eski yağ), dört okka *oglio laurino* (defneli yağ), ikişer okka *canella* (tarçın), *spiconardo* (*Nardostachys jatamansi*/Hint sümbülü), dört okka *mattoni nuovi ben cotti* (iyice pişirilmiş yeni kiremitler) alınıp ezilir ve damıtma kabına koyulur. Kısık ateşte sanata göre damıtılır. Az miktarda ağızdan alınır ve dışarıdan da uygulanabilir. Auda bunu Büyük Dük’ten aldığı damıtıcıyla (*distillator*) yaptığını söylemektedir (Auda, 1660, s. 223).

²¹¹¹ BCMS: “*Ladano,ò Nepente cordiale per riconciliare il sonno, e ferma qualsivoglia flussione di catarro, ò reuma, e siste il sangue, leva lo spasimo e altri mali*” [Uyku getiren, tüm nezle veya burun akıntısını kesen, kanı dindiren, spazmı ve diğer hastalıkları gideren laudano veya kordiyal nepenthe). “*Ladano*” sözcüğünü laden reçinesi anlamına gelen “*ladano*” olarak değil, Paracelsusçu geleneğe uygun olarak ağrı kesici, uyutucu ve uyuşturucu olarak kullanılan bileşik bir afyonlu tentür olan “*laudano/laudanum*” olarak okumak gerekir (Sigerist, 1941). Ayrıca “*nepente*” sözcüğü de yine Eski Yunan’da “*nepenthes*” olarak bilinen bir anksiyolitik veya antidepresan için kullanılmaktadır (Crocq, 2007, s. 356).

²¹¹² BCMS: *Saffrano orientale* (Doğu safranı).

²¹¹³ BCMS: *Grana di paradiso* (*Aframomum melegueta*/Cennet biberi). Garşûnî metindeki “بزر سماوي/ح” sözcüklerinin *calque* tekniğiyle tercüme edildiği anlaşılmaktadır.

²¹¹⁴ Garşûnî metindeki “س.ه.ال/حب هال” sözcüğü kakule için kullanılan “الحبهان” sözcüğünün ayrı yazılmış hâlidir. İtalyanca metinde kakule yerine *canella fina* (saf tarçın) bulunmaktadır.

²¹¹⁵ İtalyanca metinde karanfilden sonraki beş okka *macis* (küçük Hindistan cevizi baharatı) tercüme edilmemiştir.

²¹¹⁶ BCMS: *Radiche d’Angelica odorato* (*Angelica archangelica* L./Kokulu melek otu kökü). Ayrıca İtalyanca metindeki *zenzero* (zencefil) tercüme edilmemiştir.

²¹¹⁷ Garşûnî metindeki “بابونج/حاصي” papatya anlamına gelmektedir. Ancak İtalyanca metinde papatya yerine *fiori di borragine* (Hodan çiçeği) bulunmaktadır.

²¹¹⁸ Garşûnî metindeki “ختمية/حاصه” sözcüğü *Alcea* (hatmi) türleri için kullanılmaktadır. İtalyanca metinde ise hatmi yerine *Fiori di buglosa* (*Anchusa azurea*/Sığırdili çiçekleri) ve *di viole* (*Viola tricolor* L./Menekşe çiçekleri) bulunmaktadır.

²¹¹⁹ BCMS: *spirito di vino* (şarap ruhu/alkol).

²¹²⁰ Garşûnî metindeki “سفرجل/صف” sözcüğü ayva anlamına gelmektedir. İtalyanca metinde ayva yerine bir libre *opio tebaico* (afyon) bulunmaktadır. Ceccarelli afyonu, haşhaş başının damıtılmasıyla elde edilen yoğunlaştırılmış süt olarak tanımlamaktadır ve Kahire’den gelenine “*Thebaico*” denildiğini belirtmektedir (Ceccarelli, 1678, s. 211).

²¹²¹ BCMS: *spirito di vino rettificato* (birkaç kez damıtılmış şarap ruhu, etanol).

²¹²² Garşûnî metindeki “ورد بري أبيض/” kırmızı ve beyaz yabani gül anlamına gelmektedir. Ancak BCMS’de onun yerine *coralli rossi e bianchi preparati* (hazırlanmış beyaz ve kırmızı mercanlar) yer almaktadır.

zümrüt macunu, bir dirhem nar macunu,²¹²³ iki dirhem ödağacı,²¹²⁴ bir dirhem bâzehir,²¹²⁵ iki dirhem mühürlü pastil,²¹²⁶ bir dirhem kilermeni,²¹²⁷ on beş tane amber, on iki tane misk, iki kırat çiçek kökü²¹²⁸ alıp hepsini ince ez ve birlikte karıştır. Ondan sonra bir kırat tarçın yağı,²¹²⁹ yarım kırat küçük Hindistan cevizi yağı, bir damla anason yağı,²¹³⁰ altı damla beyaz *brkorûk*²¹³¹ yağı katıp iyice damıt²¹³² ve ihtiyaç için kalay kap içerisinde kendinde sakla. Sadece bundan üç veya beş, $\frac{1}{3}$ tane²¹³³ verilir.

[75] **Onun gibi diğeri:**²¹³⁴ Üçer dirhem *b'al* ayva,²¹³⁵ mükender beyaz şeftali usaresi²¹³⁶ alıp çiçek arakıyla²¹³⁷ karıştır. Ondan sonra iki dirhem safran,²¹³⁸ bir miskal mercan macunu,²¹³⁹ iki dirhem beyaz kârabâ,²¹⁴⁰ bir buçuk kırat inci,²¹⁴¹ iki kırat mumya ruhu,²¹⁴² yarım kırat amber,²¹⁴³ bir kırat misk, yarım miskal altın yaprağı, yarım miskal küçük

²¹²³ BCMS'deki *succino bianco preparato* (hazırlanmış beyaz kehribar), *rubini* (yakutlar), *alicorno* (unicorn/tekboynuz), tercüme edilmemiştir.

²¹²⁴ BCMS: *Legno aloe* (*Aquilaria* cinsinin reçineli odunu, ödağacı).

²¹²⁵ BCMS: *Belzoaro* (bâzehir).

²¹²⁶ BCMS: *Terra sigillata* (mühürlü toprak/Limni toprağı).

²¹²⁷ BCMS: *Boloarmeno orientale* (Doğu kilermenisi).

²¹²⁸ BCMS: *Fogli d'oro* (altın yaprakları). Garşûnî metindeki “*هذه ورق زهر*” sözcükleri çiçek yaprağı anlamına gelmektedir.

²¹²⁹ BCMS: *Oglio di cannella chimico* (kimyasal tarçın yağı/uçucu tarçın yağı).

²¹³⁰ İtalyanca metinde ölçü on damla olarak verilmiştir.

²¹³¹ Garşûnî metindeki “*زيت برقوق أبيض/هذه حبة حمراء*” sözcüğü beyaz erik yağı anlamına gelen “*برقوق*” sözcüğünün yanlış yazılmış hâli olmalıdır. Diğer yandan İtalyanca metinde erikten farklı olarak *oglio di semi di papaveri bianchi* (beyaz haşhaş tohumu yağı) ve *di iusquiamo* (*Hyoscyamus niger* L./Ban otu yağı) bulunmaktadır.

²¹³² İtalyanca metinde damıtılması söylenmemektedir.

²¹³³ BCMS'de üç ila beş tane ölçüsü olarak belirtilmiştir.

²¹³⁴ BCMS: “*Un Altro laudano opiato*” [Diğer bir afyonlu laudanum] (Auda, 1660, s. 224-225).

²¹³⁵ BCMS: *Oppio tebaico* (afyon). Garşûnî metinde *b'al* ayva? anlamına gelen “*هذه سفرجل بعل*” sözcükleri kullanılmıştır.

²¹³⁶ BCMS: *Sugo di giusquiamo bianco condensato* (*Hyoscyamus albus* L./Yoğunlaştırılmış beyaz ban otu usaresi). Garşûnî metindeki “*هذه حبة حمراء/زوم خوخ أبيض مكندر*” sözcükleri mükender (?) beyaz şeftali usaresi anlamına gelmektedir.

²¹³⁷ *Spirito di vino* (şarap ruhu/alkol) içerisinde madde çözdürülerek özü çıkarılır.

²¹³⁸ İtalyanca metinde ölçü iki buçuk dirhemdir.

²¹³⁹ İtalyanca metinde ölçü dört skropulo olarak verilmiştir.

²¹⁴⁰ BCMS: *Carabe bianco* (beyaz kehribar).

²¹⁴¹ BCMS: *Essenza di perle* (incilerin özü). Garşûnî metindeki “*هذه من*” sözcüğü menne-inci anlamına gelmektedir. Muhtemelen “*من*” sözcüğü yanlış yazılmıştır. Zira menne/kudret helvası yerine “-den, -dan” anlamına gelen “*من*” harfi ceri olarak okunduğunda “inciden iki kırat” olarak tercüme edilebilmektedir. Bu nedenle nun harfi üzerindeki şedde silinmelidir.

²¹⁴² BCMS: *Essenza di mumia* (mumya özü).

²¹⁴³ BCMS: *Ambracane* (ambergriş/akamber).

Hindistan cevizi yağı, on iki damla anason yağı katıp rütbesine göre ondan macun²¹⁴⁴ yap; bu çok gariptir. Ondandır sadece üç veya beş ve üçte bir tane verilir.²¹⁴⁵

[Gördüklerimin en harikası olan diğer bir *Laudano* veya *Nepenthe*].²¹⁴⁶

[76] Yine onun etkileri: İlkin bunun iç veya dış olsun, sıcak ve soğuk tüm kızgın ağrılara fayda ettiğini bil.²¹⁴⁷ Yine koyun otu²¹⁴⁸ suyuyla alınacak şekilde basurlara,²¹⁴⁹ sevdalı veya tıkanmış²¹⁵⁰ olsun yel için fayda eder. Bütün kan türlerine fayda eder; merhem veya meşrubatla birlikte, sıcak veya soğuk olsun göğüs ağrılarında kurtarır. Eğer o kişide gizli hastalıklar varsa küçük Hindistan cevizi yağıyla birlikte üç damla ondan ver. Sonuç olarak, eklemlerde veya iç atar damarlarda olsa bile, her hastalık için çok faydalıdır.²¹⁵¹

²¹⁴⁴ İtalyanca metinde macun değil “ladano” yapılacağı söylenmektedir. “Ladano” sözcüğü genel anlamda laden reçinesi için kullanılmaktayken burada Paracelsusçu geleneğe uygun olarak ağrı kesici, uyutucu ve uyuşturucu olarak kullanılan alkollü afyon tentürü “*laudano*” için kullanılmıştır (Sigerist, 1941).

²¹⁴⁵ İtalyanca metinde ölçü üç veya beş tane ölçüsü olarak verilmektedir.

²¹⁴⁶ BCMS: “*Un altro laudano, ò nepente il più mirabile di quanti io ne abbia visto*”. Bu reçete Garşûnî metne tercüme edilmemiştir. Tarife göre *opio tebaico* (afyon), *sugo condensato di radiche di giusquiamo* (*Hyoscyamus albus* L./Beyaz banotu kökünün yoğunlaştırılmış usaresi) alınır ve *spirito di vino* (şarap ruhu/alkol) ile özü çıkarılır. Ardından şu belirtilecek özlerin birisi için bu özden bir okka alınır: Altı dirhem *essenza di radiche di mandragora fatta con lo spirito di vino* (şarap ruhuyla yapılmış *Mandragora autumnalis* Bertol./Adam otu kökü özü), dört okka *specie di diambra senza musco e ambra* (amber ve misksiz diambra baharatı (Auda, 1674, ss. 136-137), ikişer dirhem *sale di perle* ve *di coralli* (İnce tuzu ve mercan tuzu), dörder skropulo *carabe* (kehribar), *mumia* (mumya), iki skropulo *saffrano* (safran), bir skropulo *unicorno preparato* (hazırlanmış *unicorno*), iki dirhem *terra sigillata* (mühürlü toprak/Limni toprağı), bir libra *miele di Spagna despumato senza fuoco* (ateşsiz köpüğü alınmış İspanya balı) alınır. Ardından ateş üstüne konulup bunun içerisinde *essenze di opio* (afyon özü), *di giusquiamo* (*Hyoscyamus albus* L./Beyaz ban otu özü), *di mandragora* (adam otu özü) çözündürülür. Eğer bu özler aşırı sıvı olmuşlar ise o zaman özlerin çıkarıldığı *spirito di vino* (şarap ruhu/alkol) buharlaştırılır. Ardından bal içerisinde çözündürülüp iyice karıştığında ince toz hâline getirilmiş yukarıdaki inci ve mercan tuzları eklenir. Ondandır sonra da ince elenmiş diğer tozlar koyulur. Son olarak *specie di diambra* (diambra baharatı) eklenir. Özenle macun formunda karıştırılıp gümüş veya kalay kapta değerli bir hazine gibi saklanır (Auda, 1660, s. 225).

²¹⁴⁷ Garşûnî metindeki sıcak ağrılar anlamına gelen “*السخونة/الاجاع*” sözcükleri İtalyanca metindeki *li dolori acuti* (akut ağrılar) sözcüklerine karşılık olarak kullanılmıştır. Auda bu ağrıların kişiyi sık sık hayattan mahrum ettiğini söylemektedir.

²¹⁴⁸ Garşûnî metindeki “*غافث/كافد*” sözcüğü Arapçada koyun otu (*Agrimonia eupatoria* L.) için kullanılmaktadır. Ancak İtalyanca metinde koyun otu bulunmamaktadır.

²¹⁴⁹ İtalyanca metinde basurlardan bahsedilmemektedir.

²¹⁵⁰ Garşûnî metindeki “*سوداوي*” sözcüğü “kara safrayla ilgili olan” anlamında kullanılmaktadır. “*مسدد/مصبوب*” sözcüğü ise kelime anlamıyla tıkanmış anlamına gelmektedir.

²¹⁵¹ Garşûnî metindeki eksik ve farklı tercüme edilmiştir. BCMS: *Acqua di menta* (*Mentha piperita* L./Nane suyu) ile birlikte alınarak sıcak veya soğuk olsun *podagra* (gut), *chiragra* (elde çıkan gut) ve *dolori colici* (kolik ağrılar), *pleurisia* (plörezi, zatülcenp), *dolori artetici* (artrit ağrılarına) yardım eder. *Mastici* (mastika) veya *terra sigillata* (mühürlü toprak/Limni toprağı) ile alınarak tüm hılt akıntılarını durdurur. Ağızdan alınacak veya dışarıdan uygulanacak şekilde herhangi bir nedenden dolayı uyuyamayan kişilere uyumaları için acayip yardım eder; dışarıdan uygulanmak istendiğinde dört veya altı tane ölçüsünde bu laudanodan alınır. Ketan bez üç damla küçük Hindistan cevizi yağı ve bu laudano ile yağlanarak küçük bir tıkaç yapıp burun deliklerinin içine koyulur. Auda böylece kişilerin acayip bir şekilde uyuyacağını iddia eder. Eğer kişi aşırı uyursa tıkaçın dışarı çıkarılabileceği hususunda da bilgilendirmektedir. Ayrıca bahsedildiği gibi burnun

[Kara çöplemenin majistral özütünü yapmak için].²¹⁵²

[77] Yine onun için çok faydalı hap türü:²¹⁵³ İki libra mart veya ekim ayında toplanmış siyah ısırgan otu yağı²¹⁵⁴ alırsın ve onu parça parça kesip taş havanda ez. Ondan sonra mazbut bir cam kabın içine alıp üzerini bir parmak örtecek kadar çiçek arakı²¹⁵⁵ koy. Ardından kabı [tıpayla] iyice kapat ve ağzını açmadan her defasında günde dört kez karıştırarak şekilde on gün [dinlenmeye] bırak. On günden sonra oradan alıp diğer [kaba] koy. Sürekli onu karıştırırsın. İlkindeki gibi yaparsın.²¹⁵⁶ Ardından öğütülmüş saf ravent²¹⁵⁷ alıp onunla dört okka karıştırırsın. Bu şekilde sekiz gün dinlenmeye bırak. Sonrasında

içine uygulandığında burun kanamasını durdurur; ateşli sıtmalarda (*febri ardentı*) alındığında susuzluğu giderir ve uyku getirir. Dahası zufa suyuyla alınacak şekilde astım ve veremlilere yardım eder, melankoli için etkili bir ilaçtır. *Croco di Marte* (Mars safranı/demir oksit) ile birlikte alınarak kusmada, kan akışında ve menstrüel döngüde başarılı bir şekilde kullanılır; biraz şarap ruhuyla karıştırılıp bilek ve şakaklara sürülerek *frenetici* (deli/hezeyan hâlindeki kişileri) iyileştirir. Kullanım dozu altı ila on tane ölçüsü arasındadır. Auda alındığı zaman bedenden istifade edileceği ve onun daha çok çalışacağını iddia eder (Auda, 1660, ss. 226-227).

²¹⁵² BCMS: “*Per fare l’estratto di elleboro magistrale*”. Bu reçete tercüme edilmemiştir. Tarife göre mart veya ekim ayında toplanmış taze *elleboro nero* (*Helleborus niger* L./Kara çöpleme) kökleri iyice yıkanıp kabukları çıkarılır. Ardından yirmi dört saat sıcak bir yerdeki yağı çıkarılan damatılmış anason suyunda demlendirilir. Ardından suyu tamamen bitene kadar kaynatılır ve preste güçlüce sıkılır. Sonunda *scioppo rosato solutivo* (çözünür güllü şurup) ile birlikte özüt kıvamında pişirilip yağlı kapta muhafaza edilir. Auda üç veya dört damla karanfil veya tarçın yağı eklenirse daha mükemmel olacağını söylemektedir. Verilme ölçüsü bir veya iki skropulodur. Yazar bunu çok kez deneyip uyguladığını ve harika bir sır olduğunu belirtmektedir (Auda, 1660, s.227).

²¹⁵³ BCMS: “*Pilule di elleboro maraviglioso per quelli, che hanno stitichezza di corpo naturale*” [Doğal beden kabızlığı olanlar için harika kara çöpleme (*Helleborus niger*) hapları] (Auda, 1660, ss. 227-229).

²¹⁵⁴ BCMS: *Radice di elleboro nero* (*Helleborus niger* L./Kara çöpleme kökü). Garşûnî metindeki “زيت قريص” (*zayt qariv*) siyah ısırgan yağı anlamına gelmektedir. *Helleborus niger* Arapçada “خربق أسود” olarak bilinmektedir (Bedevian, 1994, s. 312). Mütercimnin neden ısırgan anlamına gelen “منبى” ile yağ anlamına gelen “سود” sözcüklerini kullandığı anlaşılamamaktadır. Nitekim devam eden cümlelerde bunun “parça parça kesilmesi” istenmektedir. Yağın parça parça kesilemeyeceği göz önünde bulundurulduğunda mütercimnin bu sözcükleri sehven tercih etmiş olması muhtemeldir.

²¹⁵⁵ BCMS: *Spirito di vino più volte rettificato* (çok kez arıtılmış şarap ruhu/alkol). Garşûnî metinde çiçek arakı anlamına gelen “حماء/عرق زهرة” kullanılmaktadır.

²¹⁵⁶ Garşûnî metinde tercüme edilmeyen bazı ifadeler bulunmaktadır. Bu ifadelere göre: On gün sona erdiğinde, şişedeki kökler süzülür ve preste madde güçlü bir şekilde sıkılır. Süzülen su başka kaba alınır. Ardından bu su ilkindeki gibi yeni köklerin üzerine koyulur ve kabın ağzı kapatılır. Bu işlem ilkindeki gibi on gün dinlenmeye bırakılacak şekilde on kez yapılır. Ardından su süzülür ve böylece koyu renkli, çok etkili bir likör elde edileceği iddia edilir. Ayrıca bu likörle eşit miktarda *infusione di rose solutiva* (çözünür gül demlendirmesi) alınıp beraber karıştırılır. Ardından madde için yeni sırlanmış büyük bir tava (*tegame*) alınır ve suda demlendirmeden önce kazan (*caldaro*) içerisindeki üç ayaklı su banyosunda (*bagno maria con li tre piedi*) bulunan bir kazan (*caldaro*) içerisine koyulur. Onun içerisine de bir libre *aloe succotrino* (*Aloe succotrino* Lam./Sokotra aloesi) koyulup yukarıdaki likör ve gül demiyle karıştırılır. Kazan yakılır ve gün boyu tahta kaşıkla karıştırılarak kaynatılır. Akşam su banyosundan alınıp örtülür ve sabah tekrar aynı yapılar. Bu işlem madde bal kıvamına gelene kadar yapılır.

²¹⁵⁷ BCMS: Dört okka *Rhabbarbaro fino ben poverizzato* (İyice toz hâline getirilmiş saf *Rheum rhabbarbarum*/Ravent). İtalyanca metne göre madde bal kıvamına geldiği zaman ravent tahta spatulayla tavadaki maddeye karıştırılmaktadır.

kırmızı Isparta gülü²¹⁵⁸ alırsın. Onu önce gölgede sonra da güneşte kurutup iyice ez ve buna maddenin 1/3'ü [miktarında] tarçın kat.²¹⁵⁹ Ardından merhemli mum gibi [hepsini] yoğurup ihtiyaç için kendinde sakla. Ondandır sabahları bir kırat verilir.²¹⁶⁰ Eğer cüsseli biri ise ondan iki dirhem verirsin ve [hastayı] üç defa temizlediğinde [hasta] tuzsuz et suyu içer.²¹⁶¹ Bu gerçekten büyük bir sırdır.

[78] Onun gibi diğeri:²¹⁶² İstedğin kadar melisa dalları²¹⁶³ alıp iyice ez ve iyi beyaz şarapla birlikte sırlanmış çömlek kapta yarım-çeyrek saat kaynat. Sonrasında zâbit bir kese ile süz. Ardından rütbesine göre hafif ateş üzerindeki cam imbik içerisine koyup [ağzını] ört. Böylece harika bir damla olur.²¹⁶⁴ Bu su, gaz [ve] kalp ağrısı²¹⁶⁵ için faydalıdır; saç çoğaltır, mide için hazmettiricidir, tıkanıklıklar [ve] sevdâ,²¹⁶⁶ idrar, akıl, melankoli,²¹⁶⁷ görme ve becerisi için [faydalıdır], veba hastalıklarına karşıdır.²¹⁶⁸ Hepsi defalarca denenmiş ve sınanmıştır.

[Her çeşit macun, hap ve diğer ilaçların özüt veya özlerini çıkarmak için].²¹⁶⁹

²¹⁵⁸ BCMS: *Foglie di rose damaschine* (Rosa damascena mill L./Isparta gülü yaprakları). Garşûnî metindeki “ورد جوري/ورد جوري” sözcüğü Rosa damascena mill L. için kullanılan “ورد جوري” sözcüklerinin yanlış yazılmış halidir.

²¹⁵⁹ BCMS: *sesta parte di canella* (1/6 tarçın).

²¹⁶⁰ Kabız kişiler için bir skropulo, çok arındırma (*purgare*) isteyenlere ise iki skropulo verilir.

²¹⁶¹ BCMS: *Brodo senza sale* (tuzsuz et suyu).

²¹⁶² BCMS: “*Per fare l’estratto di ginepro*” [Ardıç özütü yapmak için] (Auda, 1660, s. 229-230).

²¹⁶³ BCMS: *Bache di ginepro* (Ardıç meyveleri). Garşûnî metindeki “أغصان ترنجان/أغصان” sözcükleri *Melissa officinalis* dalları anlamına gelmektedir.

²¹⁶⁴ BCMS’de su banyosundaki cam imbikte hem *capello* (şapka) hem de *recipiente* (alıcı kap) bulunmaktadır. Damlayan öz, alıcı kapta toplanırken damıtılacak olan ana madde imbiğin içerisinde kalmaktadır. Auda’nın özüt ile kastettiği su alıcı kapta biriken değil madde damıtıldıktan sonra imbiğin dibinde kalan ve daha fazla damıtılamayan kısımdır (Auda, 1660, ss. 229-230).

²¹⁶⁵ BCMS: *Dolor di corpo* (vücut ağrısı).

²¹⁶⁶ İtalyanca metinde *li flat*i (gazları) giderdiği ve *li dolori colici* (kolik ağrısı) iyileştirdiği belirtilmiştir. Garşûnî metindeki “السوداء/السوداء” sözcüğü melankoli anlamına geldiği gibi kara safra, ve siyah anlamlarında da kullanılmaktadır.

²¹⁶⁷ İtalyanca metinde bulunmamaktadır.

²¹⁶⁸ Ayrıca İtalyanca metinde zehirlere karşı kullanıldığı da belirtilmektedir.

²¹⁶⁹ BCMS: “*Per cavare le essenze, ò estratti da tutte le sorti di elettuari, pilule e altre droghe*”. Bu reçete tercüme edilmemiştir. Tarife göre istenilen bir macun alınıp cam kap içerisinde maddeyi dört parmak kadar örten *acqua vita senza flemma cioe lo spirito di vino* (balgamsız hayat suyu/arak yani şarap ruhu/alkol) içerisinde çözündürülür. Sıcak kül üzerine koyulur ve böylece alkol boyanmış olur. Ardından yavaş yavaş süzülerek diğer bir kaba alındıktan sonra maddenin üstüne ilkinde olduğu gibi başka bir alkol konulur. Ardından bu işlem alkol daha fazla boyanmayana kadar devam eder. Böylece dipte *la parte terrea/terra* (toprak kısmı) kalır. Boyanan tüm alkollü kısımlar alınıp su banyosunda damıtılır ve damıtma kabının dibinde kalan ise çok arındırıcı (*purgatissimo*) öz veya özüttür. Haplardan da bu yöntemle elde edilir. Auda’nın belirttiğine göre bu özün bir skropulosu iki dirhem macundan daha fazla etki yapmaktadır. Ayrıca eczacının küçük ilaç bardaklarını (*bicchieri di medicine*) vermek zorunda kalmayacağını (ki bu bardaklar için bir

[79] Onun gibi raventli diğeri:²¹⁷⁰ İstedğin kadar saf ravent²¹⁷¹ alıp iyice öğüt ve cam imbik içerisine koy. Üzerine de yabancı hindiba veya diğer hindibayı²¹⁷² koy. Ardından birkaç damla tartar²¹⁷³ ekle. Başka bir temiz kap içerisine damlayacak şekilde, su boyanana kadar imbiği sıcak bir yere koy ve su ekşiyene kadar damıtmayı sürdür.²¹⁷⁴ Ondan sonra başka bir kap içerisine süzüp [üzerine] başka yeni su koyarsın ve [işlem] sular daha fazla boyanmayana kadar bu şekilde devam eder.²¹⁷⁵ O vakit bütün maddeleri damıt ve kendinde sakla. Ondan bir kırat verilir.²¹⁷⁶

[80] Mürekkep sinamekinin arıtılması:²¹⁷⁷ İstedğin kadar temizlenmiş sinameki²¹⁷⁸ alırsın. Ardından onu cam kap içerisinde tarçın suyunda²¹⁷⁹ demlendir çünkü başka suyla olmaz. Sonra raventteki gibi yapıp ondan bir veya iki kırat ver.

[Mechioacano (Ipomoea purga) özütünü yapmak için].²¹⁸⁰

öküz midesi (*lo stomaco di un bove*) gerekir söylemektedir. Yine Fransa’da sadece özüt veya özler üzerinde çalışıldığını, Auda kendisi oradayken özütten başka bir şey yapmadığını, keza orada çok güzel özütler yapıldığını söylemektedir. Okuru uyaran Auda, sinameki ve ravent dışında tüm özütlerin *spirito di vino, cioe acqua vita senza flemma* ile veya mayıs ayında damıtılmış *rugiada* (çiy) ile yapıldığını ifade etmektedir (Auda, 1660, ss. 230-231).

²¹⁷⁰ BCMS: “*Per fare l’estratto di rhabarbaro*” [*Rheum rhabarbarum*/Ravent özütünü çıkarmak için].

²¹⁷¹ BCMS: *Rhabarbaro fino* (ince/saf *Rheum rhabarbarum*/Ravent, muhtemelen toz ravent kökü).

²¹⁷² BCMS: BCMS: *Acqua di cicoria o di endivia* (*Cichorium intybus* L./Yabancı hindiba suyu veya *Cichorium endivia* L./Hindiba suyu). Ancak İtalyanca metinde bunların suları kullanılmaktayken Garşûnî metinde sularına dair bir ifade yer almamaktadır. Yine İtalyanca metne göre bunlardan başkası eklenmeyeceği de belirtilmiştir (Auda, 1660, s. 231).

²¹⁷³ BCMS: *Oglio di tartaro semplice* (basit tartar yağı/konsantre potasyum karbonat çözeltisi K_2CO_3) (Eklund, 1975, s. 33).

²¹⁷⁴ İtalyanca metinde özütünü çıkarmak için ilk olarak sıcak bir yere konulması söylenmesine rağmen damıtılması anlatılmamaktadır. Yine İtalyanca metinde suyun rengine bakılıyorsa da Garşûnî metnin mütercimi aynı zamanda suyun ekşimesini (تحقّق/اسم) de kontrol etmektedir.

²¹⁷⁵ Hindiba sularının içerisindeki ravent daha fazla suyu boyamadığı zaman süzülürler ve burada damıtılacak olan kısımlar raventten süzülüş boyalı sulardır.

²¹⁷⁶ İtalyanca metinde ölçüsü bir scrop. olarak belirtilmiştir.

²¹⁷⁷ BCMS: “*Per fare l’estratto di Sena*” [Sinameki özütü yapmak için] (Auda, 1660, s. 213).

²¹⁷⁸ BCMS: *Sena monda* (soyulmuş sinameki).

²¹⁷⁹ BCMS: *Acqua di canella* (tarçın suyu).

²¹⁸⁰ BCMS: *Per far l’estratto di mechioacano*. Bu tarif tercüme edilmemiştir. Auda ve Ippolito Ceccarelli eserlerinde “*Mechioacano*” veya “*Mechoacam*” sözcüklerinden bahsetmişlerdir. Auda Hindistan’dan gelen ve beyaz olan, *brionia*’ya (*Bryonia alba* L./Akasma) benzeyen bir kök olarak tanımlar (Auda, 1674, s.24.). Ceccarelli ise “*ribarbaro dell’Indie, reubarbaro di Mechioacan*” olarak bilinen ve Okyanus Denizi Hindistanı’ndaki (Amerika Kıtası) Yeni İspanya’dan taşınan bir bitki kökü” olarak tanımlar (Ceccarelli, 1678, ss. 208-209.). Tarife göre kök alınıp ince ezilir ve ardından da *aceto stillato* (damıtılmış sirke) içerisinde demlendir. Geri kalan işlem diğerleriyle aynıdır. Auda bu yöntemle *scialappa* (*Exogonium purga*/Calapa) özütünün de çıkarıldığını söylemektedir (Auda, 1660, s. 231).

[Basit kara çöpleme özütü yapmak için].²¹⁸¹

[81] **Pelin otu terkibi:**²¹⁸² Çiçeklendiği zaman istediğin kadar pelin otu alıp iyice öğüt ve biraz cıva ruhlu yabani hatmi suyu²¹⁸³ ile onu damıt. Veba ve zehirlere karşı faydalı olan harika bir sır elde ettiğini bil ve ondan sadece yarım dirhem ver.²¹⁸⁴

[82] **Burada anlattıklarımızın çeşitli faydaları hakkında:**²¹⁸⁵ İlk pelin otu ruhu:²¹⁸⁶ Özellikle çiçek ile tohumu damıtılır ve eşit miktardaki mür yağı²¹⁸⁷ ile karıştırılıp sadece üç damla sağır kulak [içine damlatılırsa] faydalı olacağını bil. Ancak öncesinde hastaya müşhil vermek gerek. Çok denenmiştir.²¹⁸⁸

İkinci olarak tarçın yağı:²¹⁸⁹ şarapla birlikte yedi damla [ölçüsünde] içirilerek verilecek şekilde tüm tıkanıklık türleri için faydalıdır ve görmeyi netleştirir; bundan sürüldüğünde de hazmettirir. Sonuç olarak sıcaklık ve kuvvet hususunda hangi tür olursa olsun onun için de faydalıdır.²¹⁹⁰

Üçüncü olarak karanfil yağı:²¹⁹¹ Balsam gibi alınır çünkü o kuvvet ve etkiye sahiptir. Böylece kalbi ferahlatır, aklı ve zayıf kuvveti güçlendirir, mideyi ısıtır²¹⁹² [ve] hazmettirir.

²¹⁸¹ BCMS: “*Per far l’estratto di elleboro nero semplice*”. Bu tarif Garşûnî metinde tercüme edilmemiştir. Hazırlanıp ezilen kara çöpleme kökü *acqua di melissa* (*Melissa officinalis* L./Oğul otu suyu) veya *di maggiorana* (*Origanum majorana* /Mercanköşk suyu) içerisinde demlendirip birkaç damla *oglio di tartaro* (tartar yağı/konsantre potasyum karbonat çözeltisi K_2CO_3) (Eklund, 1975, s. 33) eklenir. Diğerleri gibi özütü çıkarılır ve ölçüsü ise yarım ila bir skropulo olarak belirtilmiştir (Auda, 1660, s. 232).

²¹⁸² BCMS: “*Per cavar l’estratto d’assenzio romano*” [Roma pelin otu özütünü çıkarmak için] (Auda, 1660, s. 232).

²¹⁸³ BCMS: “*Acqua di centaurea minore fatta agra con spirito di vitriolo*” (Zaç ruhuyla (derişik sülfürik asit) ekşitilmiş *Centaureum erythraea* Rafn./Kantaron suyu). Garşûnî metinde kantaron yerine yabani hatmi anlamına gelen “*مدهة حنة/ختمية برية*” karşılığı kullanılmıştır. Ayrıca zaç ruhu için de cıva ruhu anlamına gelen “*روح زئبق*” ifadesi kullanılmıştır. İtalyanca metinde damıtma yerine özüt çıkarma ifadesine yer verilmiştir.

²¹⁸⁴ BCMS’de yarım dirhem ölçüsünde *il sale di assenzio cavato col solfo* (kükürtle çıkarılmış pelin otu tuzu) ve üç okka *acqua di assenzio* (pelin otu suyu) birlikte verildiğinde kusturarak temizlediği belirtilmektedir.

²¹⁸⁵ BCMS: “*Virtù e qualità d’alcuni ogli chimicamente distillati*” [Kimyasal olarak damıtılmış birkaç yağın fazileti ve niteliği] (Auda, 1660, s. 232-234).

²¹⁸⁶ BCMS: *Ooglio di assenzio* (pelin otu yağı).

²¹⁸⁷ BCMS: *Ooglio di mortella* (*Myrtus communis* L./Mersin hem de *Vaccinium Myrtillus* L./Yabanmersini yağı). Garşûnî metinde ise mür yağı anlamına gelen “*زيت مر مده*” kullanılmıştır.

²¹⁸⁸ BCMS’de Auda kendisinin de denediğini belirtirken Garşûnî metinde tercüme edilmemiştir.

²¹⁸⁹ BCMS: *Ooglio di cannella* (tarçın yağı).

²¹⁹⁰ İtalyanca metne göre menstrüel döngüyü harekete geçirir, doğumu kolaylaştırır, gözün köşesinin içine uygulanarak görüşü temizler, yüzdeki çilleri giderir, sürüldüğünde iyi bir sindirim sağlar. Sıcaklaştırılması (soğuk nitelikli hastalıklar açısından) gereken her hastalık için faydalı olduğu belirtilmiştir.

²¹⁹¹ BCMS: *Ooglio di garofoli* (karanfil yağı).

²¹⁹² BCMS: “*Conforta il cervello e li spiriti vitali, scalda lo stomaco e il ventricolo*” [beyni ve yaşam ruhunu rahatlatır, mideyi ve karıncığı ısıtır].

Sadece iki damla verilerek ağızdaki kötü kokuları önler ve hangi yaşta olursa olsun hemen ağrısı diner,²¹⁹³ görmeyi netleştirir, tıkanıklık gazı²¹⁹⁴ için faydalıdır. Kahve veya diğer içeceklerle birlikte ondan üç damla alınır.²¹⁹⁵

Dördüncü olarak Anason yağı:²¹⁹⁶ Et suyu veya şarapla birlikte sekiz damla²¹⁹⁷ verilecek şekilde, özellikle kadınlar için, göğüs darlığı, ses kısıklığı, sindirimsizlik [ve] nefes darlığı için iyidir; burun kanamasını önler.²¹⁹⁸ Çokça sinanmıştır.²¹⁹⁹

[83] Zaç yağı terkibi:²²⁰⁰ İstediyin kadar [bakır sülfat] alıp kırmızıya dönüşüne kadar kireçlenmesi için yeni bir tencereye koy. Ondandır ezip mazbut kap içine al ve kabı da ılık cam fırının içine koy. Ona tam kırk saat sürekli olarak ateş ver ve damıttıktan sonra da ondan harika bir yağ elde edersin.²²⁰¹

²¹⁹³ Ağrıyan dişe dokundurduğunda uyuşturduğu söylenmektedir.

²¹⁹⁴ BCMS: *dolori colici e altre curdita* (kolik ağrı ve diğer hamlıklar).

²¹⁹⁵ Bu ifade İtalyanca metinde yer almamaktadır.

²¹⁹⁶ BCMS: *oglio di anisi* (anason yağı).

²¹⁹⁷ İtalyanca metinde yedi ila sekiz damla olarak belirtilmiştir.

²¹⁹⁸ Garşûnî metinden farklı olarak İtalyanca metinde vertigo, göğse inen nezle, karıncıktaki hava/gaz, ödem ve sıcaklaştırılması gereken diğer hastalıklara yardım ettiği, kadınların beyaz akıntısını kuruttuğu, belsoğukluğuna ve daha nicelerine faydalı olduğu belirtilmiştir. Diğer yandan Garşûnî metindeki göğüs darlığı, ses kısıklığı, nefes darlığı ve burun kanaması faydalı olduğu ifadeleri İtalyanca metinde yer almamaktadır.

²¹⁹⁹ İtalyanca metinde ayrıca *oglio di maggiorana* (*Origanum majorana* /Mercanköşk) ve *di zedoaria* (*Curcuma zedoaria* L./Cedvar) yağları anlatılmışsa da bunlar Garşûnî metne tercüme edilmemiştir. Mercanköşk yağı için, ağızdan alınarak iki veya üç damlasıyla yardım ettiği, konuşma yetisini kaybetmiş kişileri iyileştirdiği, incinmiş organlara sürüldüğü, dalak şişmesi için nadir olduğu, humma geldiği zamanda üç veya dört damla alındığı, öncesinde hasta arındırılarak böbreklere sürüldüğü belirtilmiştir. Cedvar yağı ise bilhassa veba zamanında olmak üzere kötü ve bozulmuş havada korunmak için harika olduğu, zira tüm kötü mizaç/hıltları düzelttiği, ağızdan alınarak veya ısırılan yere uygulanarak yılan, akrep ve diğer zehirli hayvan ısırıklarını ve de yaraları hemen iyileştirdiği, soğuk tümörleri ve nezleyi giderdiği, akciğeri temizleyip astımlı kişilere yardım ettiği, eski yaraları iyileştirdiği, ağız kokusunu giderdiği, kalbi ve görüşü canlandırdığı, kurtçukları öldürdüğü ve ölçüsünün de üç ila dört damla olduğu belirtilmiştir (Auda, 1660, ss. 233-234).

²²⁰⁰ BCMS: “*Per fare l’oglio di vitriolo*” [Zaç yağı yapmak için]. *Vitriolo Romano* genel olarak bakır veya demir sülfat için kullanılmakla birlikte, vitriyol yağı sülfürik asit için kullanılmaktadır. Diğer yandan Garşûnî metin boyunca vitriyol/zaç “civa” olarak tercüme edilmesine rağmen burada ödünçleme yöntemiyle “وتریول/مازہ/vitriyûl” olarak tercüme edilmiştir (Auda, 1660, s. 234).

²²⁰¹ BCMS’deki tercüme edilmeyen ifadelerle göre kireçlenip kırmızıya dönen bakır sülfat büyük bir imbik içerisine konulup löklenir ve aynı zamanda büyük bir alıcı kap (*recipiente*) da löklenir. Daha fazla damla çıkmayana kadar yapılan işlem sonunda imbiğin dibinde kalan *capo morto* (ölü baş anlamına gelen sözcük kabın dibinde kalan katı madde için kullanılmaktadır) alınır ve ezilip tekrar damıtılan maddenin içerisine karıştırılır. Ardından tekrar damıtılır ve sonunda biraz kırmızı ve aşındırıcı bir yağ elde edilir. Auda dünyada bulunmayacak kadar mükemmel bir yağ olduğunu söylemektedir.

[84] **Yara yağı:**²²⁰² İkişer okka zamk²²⁰³ ve mür, bir libra zakkum yağı,²²⁰⁴ beş okka çam çiçeği²²⁰⁵ ve suda pişmiş yumurta beyazından beş libra ölçüsünde alıp hepsini geniş bir kap içerisinde karıştır ve kısık ateş üstüne koy. Böylece ilkin siyah yağı çıkar, ondan sonra da kırmızıya döner. Onu sudan ayır ve ardından kendinde sakla. Nerede olmuş olursa olsun her yara için faydalıdır.²²⁰⁶

[Zaçlı tartar tuzu yapmak için].²²⁰⁷

[85] **Filozofların yağı terkibi:**²²⁰⁸ İlk kızartılmamış yeni kiremitleri alıp parça parça kır; her biri yarım okka olsun. İyice kızartıp eski doğal yağda söndür; güzelce batarlar. Ondan sonra ince ezip damıtma kabının içine koy. Böylece yağı çıkar ancak çok değerlidir, bilhassa ne kadar eski olursa o kadar büyük fayda sağlar; üçüncü derecede sıcaktır.²²⁰⁹

[86] **Bal yağı terkibi:**²²¹⁰ İlk önce istediğim kadar iyi balı alıp çeyrek kısmı kuru kum olacak şekilde çömlek kap içine koy ki kaynadığı sırada bal dışarı taşmasın. Sonra ateş üstüne koy damlasın. Böylece ilkin su çıkar. Ardından ateşi biraz hafiflet, yağ çıkar. İlkinde rengi siyah olur, sonrasında güneşe koy rengi güneze döner.²²¹¹ Bu su, saç kremi için faydalıdır.²²¹² Yağ ise [saçın] altına boyanması için faydalıdır. Çok kez denenmiştir.

[87] **Mum yağı terkibi:**²²¹³ İlk kısaltılmış bakir mumdan²²¹⁴ istediğin kadar alıp erit ve

²²⁰² BCMS: “*Per fare un’oglio mirabile per ferite*” [Yaralara harika bir yağ yapmak için] (Auda, 1660, s. 235).

²²⁰³ BCMS: *Gomma elemi* (elemi zamkı).

²²⁰⁴ BCMS: *Ooglio di abetto* (*Abies* Mill./Göknaar yağı). Garşûnî metinde ise zakkum (*Nerium oleander* L.) yağı “*زيت زقوم*” (Bedevian, 1994, s. 414) kullanılmıştır.

²²⁰⁵ BCMS: *Raza di pino* (çam reçinesi).

²²⁰⁶ Kontüzyonlar (çürükler), baştaki ve diğer yaralar için harika olduğu belirtilmiştir.

²²⁰⁷ BCMS: “*Per fare il sale di tartaro vitriolato*”. Bu reçete tercüme edilmemiştir. Tarife göre bir okka *spirito di vitriolo* (zaç ruhu/derişik sülfürik asit) ve dört okka *oglio di tartaro semplice* (basit tartar yağı/konsantre potasyum karbonat çözeltisi K₂CO₃) (Eklund, 1975, s. 33) alınır. Zaç ruhu cam kaba alınır ve tartar yağı da üzerine damla damla koyulur. Bu sırada dibe beyaz tuz iner ki buna *tartaro vitriolato* (zaçlı tartar) denir. Tatlıdır, ödem ve kum dökme için harikadır, terletir. Güllü bal veya diğer bir şurupla verilir, ölçüsü yarım ila bir skropulo arasındadır (Auda, 1660, s. 235).

²²⁰⁸ BCMS: “*Per fare loglio de mattoni, detto oleum Philosophorum*” [Filozofların yağı denilen kiremit yağı yapmak için] (Auda, 1660, ss. 235-236).

²²⁰⁹ İtalyanca metinde soğuk ağrılara (*doglie frigide*), çekilmiş sinirlere (*nervi ritirati*), felç (*paralisia*) ve hibernasyona (*letargo*) harika olduğu, kurtçukları öldürdüğü; sıcaklaştırılması ve maddenin sindirilir küçültülmesi gereken hastalıklar için eşsiz olduğu belirtilmektedir.

²²¹⁰ BCMS: “*Per fare ooglio di miele*” [Bal yağı yapmak için] (Auda, 1660, s. 236).

²²¹¹ BCMS’de rengi yakut rengine döneceği belirtilmiştir.

²²¹² BCMS’de suyun saç çıkarmada, yağın da onları altın rengine boyamada iyi olduğu söylenmiştir.

²²¹³ BCMS: “*Per fare l’oglio di cera*” [Mum yağı yapmak için] (Auda, 1660, s. 236).

²²¹⁴ BCMS: *Cera vergine, odorata* (kokulu bakir balmumu, muhtemelen işlenmemiş bal mumu kastedilmektedir).

ona ⅓ parça yıkanmış kuru kum kat. Her şeyi imbiğin içine koy. Ardından ilk olarak yapman gereken ateşini kısmaktır. Biraz ısıttıktan sonra yağı çıkar ve bu türdeki gibi geri kalan tüm haşeratın yağlarını da çıkarman mümkündür.²²¹⁵

[88] Diğer: İki libra ham mum, altı okka doğal arak alıp hepsini imbik içine koy ve rütbesine göre damıt. Ondan sonra suyu yağdan ayır. Bunu büyük bir hazine gibi kendinde sakla. Yara eski olsa bile çok fayda eder.

[89] Turpentin yağının hazırlanması: İstediğin kadar turpentin alıp seramik kap içine koy. Ardından ⅓ parça yıkanıp kurutulmuş *sâbiyâ* otu²²¹⁶ karıştır. Sonra kısık ateşte damıt. Böylece ilk olarak ruh çıkar ki onu gümüş gibi görürsün. Ondan sonra yaralar için garip olan yağ çıkar. Verilme ölçüsü bir dirhemdir. Aynı şekilde bel ağrısı için de harikadır; ağızdan alınır.²²¹⁷ Ruhü ise güçlendiricilerle birlikte alınacak şekilde göğüs ağrısı ve nefes darlığı için faydalıdır.

[90] Mür ve akide şekeri yağının hazırlanması: İlk olarak iki yumurtayı alıp suda iyice haşla. Ondan sonra kabuklarını soy ve sarılarını çıkar.²²¹⁸ Beyazını ise öğütülmüş mür ile doldurup iyice tuttur ve mümkünse ipe onları bağla. Sonra altında kap olacak şekilde havası nemli olan bir yere as,²²¹⁹ dökülen yağı toplarsın. Akide şekeri için de bu şekilde yaparsın. Yüzde çıkan her şey için mür yağının faydalı olduğunu bil. Şeker yağı ise gözdeki laktayı²²²⁰ giderir. Çok kez denenmiştir.

[Rum sümbülü yağı yapmak için].²²²¹

²²¹⁵ İtalyanca metinde eğer yağ imbiğin baş kısmında donarsa bir kömürle ısıtılacağı ve böylece toplama kabına damlayacağı belirtilmiştir.

²²¹⁶ BCMS: *Sabbia lavata e ben asciutta* (yıkanmış ve iyice kurutulmuş kum). Garşûnî metnin mütercimi “sabbia” sözcüğünü ot zannederek “سمعة كالحام/حشيشة السابيا” olarak tercüme etmiştir (Battaglia, 1994, s. 292).

²²¹⁷ BCMS’de yağın yaralar ve astım için harika olduğu, ruhunun da kolik ağrı, kum dökme ve gaz için harika olduğu belirtilmiştir.

²²¹⁸ BCMS’de yumurtanın uzunlamasına ikiye ayrılması ve sarısını çıkardıktan sonra beyazının çukur kısmına toz mür doldurulması istenmektedir.

²²¹⁹ BCMS’de kilere/mahzene (*cantina*) asılması istenir. Nemli olacağı mütercimin yorumudur.

²²²⁰ BCMS: *Nuvolette de gl’occhi* (gözlerin bulutçukları?). Garşûnî metindeki “لقطة/حمية” sözcüğü ise leke, benek anlamına gelen “لطخة” sözcüğünün yanlış yazılmış bir hâli olması muhtemeldir (Auda, 1660, ss. 237-238).

²²²¹ BCMS: “*Per fare l’oglio di spica romano*” [Valeriana *celtica* L./Rum sümbülü]. Bu reçete tercüme edilmemiştir. Tarife göre, iyice çiçeklenmiş Roma sümbülü alınır ve küçük küçük kesilip iyi şarapta demlendirilir. Ardından at gübresi altında on beş gün bekletilir. Sonra da imbikte damıtılıp bilindiği gibi yağı ve suyu ayrılır. Auda bu suyun parfümler için harika olduğunu ve yağı da birçok mum ve merhem için kullanılabilirliğini ancak çok sıcak nitelikli olduğu için tek kullanılmadığını belirtmektedir.

[91] Tereyağı yağı terkibi:²²²² İlk istediğin kadar taze tereyağını alıp kısık ateşte olacak şekilde damıtmak için imbik içerisine koy. Sonunda ateşi yavaş yavaş kızdır. Böylece basur, eklem, uyuşukluk, nezleler ve hangi yara olursa olsun faydalıdır.²²²³

[92] Her türden yağın²²²⁴ **hazırlanması:** İstedığın bir yağdan iki libra alıp şarap veya arak ile yıka. Ardından siyah cam imbikte²²²⁵ damıt. Faydalıdır.

Bu kitabın üçüncü bölümü tamamlanmıştır ve onu dördüncü bölüm takip etmektedir,
Yüce Allah'ın yardımıyla.

²²²² BCMS'nin 1652 edisyonunda bulunmamaktadır (Auda, 1660, s. 238).

²²²³ BCMS'de yara, bere, gut ağrısı ve çekilmiş sinirlere iyi geldiği belirtilmiştir.

²²²⁴ BCMS: *Grasso* (İç yağı/hayvansal yağ). BCMS'nin 1652 edisyonunda bulunmamaktadır (Auda, 1660, s. 239).

²²²⁵ BCMS: *Orinal di vetro* (Cam damıtma kabı). Mütercim siyah cam imbik (إنبيق من زجاج) (انحم مع زجاج) olarak tercüme etmiştir.

4. BÖLÜM

Özellikle kan alınacak günleri, yeri ve durumunu elde etmek için cerrahlara ve astronomi ile insan mizacı açısından her usta tabibe lazım olan burçların ve dolaşmakta olan gök cisimlerinin bilgisini içermektedir. İlk olarak ayların anlatımıyla başlar.

Mart ayı: 11 Mart'tan 21 Nisan'a kadar Mars hükmeder. Bu zamanda doğmuş insan, kıvrıkcık, gür ve kır saçlara sahip olmaya meyillidir. Güleç yüzlü, küçük kulaklı, uzun boyunlu, sıcak, istekli, yumuşak mizaçlı, ancak renkli, acı [tadı] daha çok sever, itaat arar ve onu yerine getirir, iffet ister, akli ve bilgisiyle yönetir. Madeni demirdir, tabiatı yumuşaktır, suskundur; başkalarına öğretir ve rehberlik eder, güzel salık verir, evlenenlerin şölen yemeklerini ve yolculuk etmeyi sever. Ona koldan kan alınması fayda eder. İlaç ve devaların alınması da onun için faydalıdır. Tehlikeleri 12, 30 ve 75'li yaşlardadır.²²²⁶

Nisan ayı: 21 Nisan'dan 21 Mayıs'a kadar Boğa hâkimdir. Bu burçtaki kişi büyük ve yüksek alınlı, uzun yüzlü, büyük gözlü, keçi boynuzu renkli düz saçlı, yürekli fakat güçsüz olmaya meyillidir. Soğuk, nemli, tabiatı itibarıyla insancıdır. Menfur, hüznü, ekşiyi sever, düşüncesinde inatçıdır. Konuşmayı sever, Aslan [burcuna itaat eder]. Kalın boyunludur, yemeyi ve aynı şekilde içmeyi çok sever. Çok demevîdir. Cimridir ancak serveti de vardır. Eğer bir hedefe yönelmişse hemen onun üstesinden gelir. Meyli bakır madeninedir. Gençliğinde çok fitnecidir fakat ihtiyarlığında iffetli olur. Maksadına ulaşmak için birçok saygısızlığa katlanır. Ona kan çıkarmak ve ilaç almak fayda etmez. Hasta olduğunda mekân değiştirir. Tehlikeleri 12, 22, 33, 40 ve 74. yaşlardadır. Bitti.²²²⁷

²²²⁶ İtalyanca metindeki ifadelerin daha çok yorumlandığı görülmektedir. Nitekim mart ayı için özetle şu özellikler yer almaktadır: 11 Mart-21 Nisan arası Koç (*Ariete*) Burcu hâkimdir. Bu burçtaki kişi gür ve beyaza boyanan kıvrıkcık saçlara sahip olmaya meyillidir. Hoş görümlü, küçük kulaklı ve boynu da uzundur. Burç doğu yönündedir (*oriental*), ateşli (*igneo*), sıcak ve kuru, eril, gündüzcü (*diurno*) ve koleriktir (*colerico*). Tatlardan acıyı çeker. Keza değişken (*mobile*), eğimli (*oblique*) kıvrımlı (*tortuoso*), yükselen (*ascendente*) ve Başak burcuna itaat eden bir burçtur. İnsan bedeninden ise baş ve yüze hâkimdir; Mars'ın evidir ve metallerden demire hâkimdir. Tabiatı onu sakin ve barışçıl yapar, yargı insanı olur. Başkalarına öğretmeye ve doğru tavsiye vermeye meyillidir. Evlilik ve seyahate de meyillidir. Bu burçta koldan kan alınması ve ilaç alınması iyidir. Tehlikesi 12, 30, 75. yaşlardadır.

²²²⁷ Nisan ayı için özetle şu özellikler yer almaktadır: Boğa (*Tauro*), 21 Nisan-21 Mayıs arası hâkimdir. Bu burçtaki kişi geniş ve uzun alınlı, uzun yüzlü, büyük gözlü, kestane renkli uzun saçlı, büyük kirpikli ve güçsüz vücutlu olmaya meyillidir. Burç Güney yönündedir (*meridionale*), toprak elementli (*terreo*), soğuk ve kuru, dişil, gececi (*notturmo*) ve melankoliktir (*malinconico*). Tatlardan ekşiyi çeker. Sabit (*fisto*), eğimli (*oblique*) kıvrımlı *seu tortuoso*), yükselen (*ascendente*) ve Aslan burcuna itaat eden bir burçtur. İnsan bedeninde boynun arka kısmı ile yeme içmede büyük tat aldığı boğaz düğümüne (*il nodo della gola*) hâkimdir. Venüs'ün

Mayıs ayı: 22 Mayıs'tan 21 Haziran'a kadar Venüs hükmeder. Burada doğmuş olan insanın [bedeni] orta kararlı, güzel şekilli, geniş göğüslü olmaya meyillidir. İnanılabilir ve sadıktır. Güvenilirdir, katiptir, hesaplamaları sever. Kazançlar konusunda zekidir. Sıcak ve ılıktır, konuşması eril, saf, demevîdir. Tatlı [tadı] sevmeye çok meyillidir. Güzel, akıcı ve tam konuşur. Her şeyde uysaldır. Elleri becerikli ve hünerlidir, [hâkim olduğu maden] cıvadır. Nerede olursa olsun övülür; çok ihsanda bulunur. Yazısı çok güzeldir. İnsanlar tarafından çok sevilir ve hemen hızlıca [başkalarını] sever. Liyakatle konuşmayı sever, ne konuşursa konuşsun doğrudur ancak kazancı kısa sürer. Koldan kan almak asla fayda etmez, [ancak] ilaçlar fayda eder. Tehlikeleri 9, 10, 15, 25, 33, 42. yaşlardadır.²²²⁸

Haziran ayı: 21 Haziran'dan 21 Temmuz'a kadar Akrep hükmeder. O [burçta] doğan insan kısa boylu, sert kemikli, özellikle baş organları çok şehametli olmaya meyillidir. Saçı kalın, gözleri küçük, omuzları geniş olur. Soğuktur, tuzlu tadı sever. Belirtileri yumuşaktır, övülmeye değerdir. Madeni gümüşdür ancak kafası kurudur. İnatçıdır, anlayışı kuvvetlidir. Serveti çoktur ama hemen biter. Bir yerden başka bir yere yürümeyi ve gezmeyi sever. 33 yaşından sonra hayatı ve işi normal olur. İlaçlar ve kan almak fayda eder. Tehlikesi 24, 32 ve 72. yaşlardadır.²²²⁹

Temmuz ayı: 21 Temmuz'dan 21 Ağustos'a kadar Aslan hükmeder. Burada doğan kişi

evidir. Demevî (*sanguigno*) ve çok görkemlidir. Her şey için çok iyidir ve sana hayır demez, her türlü nezaketi gösterir. Metallerden bakıra hâkimdir. Yaşlılıkta iffetli olacaktır ve çok sıkıntı çekecektir. İlişkilerinde biraz soğuk olur. Bu burçta kan alınmaz, ilaç verilmez. Yer değiştirilmesi daha iyidir, özellikle hastalar için. Tehlikesi 12, 22, 33, 40 ve 74. yaşlardadır.

²²²⁸ Mayıs ayı için özetle şu özellikler yer almaktadır: 21 Mayıs-21 Haziran arası İkizler (Gemini) hükmeder. Bu burçta insan orta kararlı bir vücuda, güzel formdaki geniş göğse sahip olmaya meyillidir. Kişi her şeye çabuk kanar ve sadıktır. Katiptir, hesaplamadan ve aritmetikten hoşlanır. Burç, Batı yönündedir (*occidentale*), hava elementli (*aereo*), sıcak ve yaş, eril, gündüzcü (*diurno*) ve demevîdir (*sanguigno*). Tatlardan tatlı olanı çeker. Komün (*commune*), eğimli (*oblique*) kıvrımlı (*tortuoso*), yükselen (*ascendente*) ve Yengeç Burcu'na itaat eden bir burçtur. İnsan vücudunda omuzlara, kol ve ellere hükmeder. Merkür evindedir. Metallerden cıvaya hükmeder ve tabiatını cana yakın yapar. İyi bir kadere sahip olur, insanlar tarafından çok sevicecek ve başkalarını isteyerek sevecektir. Geveze olacak ve ona ne söylenirse hepsine inanacak. Kazancı kısa sürecek çünkü cıva gibi yapacak. Burç kola hükmettiği için koldan kan alınmaz ancak ilaç alınır. Ay, İkizler burcundayken evinde Merkür ile tehlikeli burçtadır. Ay, ayda bir kez iki buçuk gün orada olur. Tehlikesi, 9, 10, 15, 25, 33, 42 yaşlardadır.

²²²⁹ Haziran için özetle şu özellikler yer almaktadır: 21 Haziran-21 Temmuz arası Yengeç (*Cancro*) hükmeder. Kişi kısa boylu, büyük organlı, üst taraftaki organları daha büyük olur, büyük vücutlu, tam uzunlukta, farklı ve kıvrıkcık saçlı, küçük gözlü ve geniş omuzlu olmaya meyillidir. Burç, Kuzey yönündedir (*setentrionale*), su elementli (*acquatico*), soğuk, yaş, dişil ve gececidir. Tatlardan tuzlu tadı çeker. Değişken (*mobile*), doğru (*diretto*), yükselen, İkizler (Gemini) burcunun üstünde bir burçtur. İnsan vücudunda göğse, mideye, omurga, dalak ve akciğere hükmeder. Ay'ın evidir; metallerden gümüşe hükmeder. Koruyan sert ve düzgün kafalı, servete sahip olan ama uzun sürmeyen biridir. Kibirli ve mağrur olur, gezmeyi sever, gençliği perişan geçer ama 33 yaşından sonra iyi olur. Eşya satın almada konusunda zekidir. Bu burçta kan alınması ve göğüstten dışarı arındırılması iyidir. Birinci gökteki Ay'ın evi olduğu için tehlikesi 24, 32 ve 72. yaşlardadır.

sarı renkli, güzel nam sahibi, akli keskin ve zeki, yüksek anlayışlı olmaya meyillidir. Baş organları alttakilerden daha şehametlidir. Geniş göğüslüdür, uylukları incedir; çabuk sinirlenir. Madeni altındır, herkes tarafından övülmek ister. Bedeni kalındır. Kan alma ve ilaçlar fayda etmez. Tehlikeleri 12, 22, 30, 40 ve 85. yaşlardadır.²²³⁰

Ağustos ayı: 21 Ağustos'tan 21 Eylül'e kadar Oğlak hükmeder. Burada doğan insan güzel yapılı, çok güzel görünümlü, kazançlı, saygın, güvenilir ve sakin olmaya meyillidir. Nemlidir, latif hâlli, nahiftir, güvenilir ve sakindir. Ekşiyi sever. Madeni cıvadır ve cömert olur. Kan almak fayda eder ama ilaç almaz. Tehlikeleri 16, 28, 42 ve 85. yaşlardadır.²²³¹

Eylül ayı: 21 Eylül'den 21 Ekim'e kadar Koç hükmeder. Bu burçta doğmuş kişi orta boylu olmaya meyillidir ancak derisi abraştır. Bu huydakilerin çoğu kantör olur; güzel sesli, konuşması hoş [ve] tatlıdır. Kadınları sever. Balık [Burcu'na] yakındır. Madeni altındır. Cimri olur. Fakat adaleti ve kanunu sever, başkalarına zarar vermekten nefret eder. Kan alma fayda etmez ancak bazen ilaç [alır]. Tehlikeleri 15, 28, 42 ve 85. yaşlardadır.²²³²

Ekim ayı: 21 Ekim'den 21 Kasım'a kadar Merkür hükmeder. Bu burçta doğan çok kısa olmaya meyillidir. Saçlı, güzel gözlü, güzel yüzlü [ve] butludur. Nemlidir, uzun ruhludur. Kadınları ve tuzlu [tadı] sever. Madeni demirdir. Tartışmayı ve savaşmayı sever, harp zamanında sefere çıkar. Onların çoğu hırsız, güvenilir olmayan, cimrilerdir, hayatlarına itibar etmezler; ölümden korkmazlar. Hemen ahmaklaşırlar. Tehlikeleri 14, 18, 46, 61 ve

²²³⁰ Temmuz için özetle şu özellikler yer almaktadır: 21 Temmuz-21 Ağustos arası Aslan (Leone) hükmeder. Kişi sarışın, iyi namlı, zeki, uzun, üst organları aşağıdakilerden daha büyük, büyük koşucu/avcı, geniş göğüslü, çabuk sinirlenen, sivri akıllı görünümlü, ince bacaklı, geniş çeneli olmaya meyillidir. Burç, Doğu yönündedir (*orientale*), ateş elementli (*igneo*), sıcak, kuru, eril, gündüzcü (*diurno*) ve koleriktir (*colerico*). Tatlardan acı tadı çeker. Sabit (*fisso*), doğru (*diretto*), yükselen, Kova Burcu'nun (*Acquario*) üstünde olan bir burçtur. İnsan bedeninden kalbe ve omuzlara hükmeder. Güneş'in evidir; metallere altına hükmeder ve her şeyde müşerref olmaktan hoşlanır. Ağır, büyük ve iri olur, daima hükmetmek ister; sevilir. Bu burç altında ne kan alınır ne ilaç alınır ne de karın bölgesine ilaç uygulanır. Tehlikesi 12, 22, 30, 40, 58 ve 75. yaşlardadır.

²²³¹ Ağustos için özetle şu özellikler yer almaktadır: 21 Ağustos-21 Eylül arası Başak (Vergini) hükmeder. Kişi güzel vücutlu, güzel giyimli, biraz uzun, güzel yaratılmış, sadık ve güvenilir olmaya meyillidir. Burç Güney yönündedir (*meridionale*), toprak elementli (*terreo*), soğuk ve kuru, dişil, gececi (*notturmo*), melankoliktir (*malinconico*). Tatlardan ekşiyi çeker. Komün (commune), doğru (*diretto*), yükselen (*ascendente*), itaatkâr (*obediente*) ve Koç burcunun üstündedir. İnsan bedeninde karın, yanlara, iç organlara ve bağırsaklara hükmeder. Merkür'ün evidir; metallere cıvaya hükmeder. Güzel talihli, merhametli, tedbirli olur. Kan almak iyidir ancak ilaç almak iyi gelmez. Tehlikesi 16, 28, 42 ve 85. yaşlardadır.

²²³² Eylül için özetle şu özellikler yer almaktadır: 21 Eylül-21 Ekim arası Terazi (*Libra*) hükmeder. Kişi iyi ve güzel bir şekle, vasat etli ve vücutlu, güzel yüzlü, ancak eti zeytin renkli, bazısı iyi şarkı söyleyebilir, dilbaz, parmakları iyi görünür, kadınları ve sevgilileri severler, Balık burcundan daha üstündür. İnsan bedeninde bel, kalça bölgesi, böbrekler, karın içi, kasık ve göbeğe hükmeder. Venüs'ün evidir; metallere altına hükmeder. Çok görkemlidir, adaleti sever, başkalarının kötülüklerinden üzüdür. Bu zamanda uyluklara ve böbreklere ilaç uygulanmaz. Tehlikesi 15, 28, 42 ve 85. yaşlardadır.

70. yaşlardadır.²²³³

Kasım ayı: 21 Kasım'dan 21 Aralık'a kadar Yay ve Terazî hükmeder. Burada doğmuş kişi değişik vücutlu olmaya meyillidir, uzun sakallı, ince saçlıdır, kararmış yüzlüdür. Harareti yüzünden acı [tadı] sever, madeni kalaydır. Sert ve güçlüdür, çok cömerttir. İlaç almadan kan almak ona fayda eder. Banyo fayda etmez. Tehlikeleri 1, 19, 28 ve 85. yaşlardadır.²²³⁴

Aralık ayı: 21 Aralık'tan 21 Ocak'a kadar Oğlak hükmeder. Burada doğmuş kişi kuru vücutlu olmaya meyillidir. Baldırları incedir, keçiye benzer. Görünümü incedir, kılları tıpkı keçi kılına benzer. Sürekli hüznü ve kederli görür, ekşi [tadı] sever. Çok itaatkâr ve sakindir. Madeni kurşundur. Mutlaka dizlerine ve alnına ağrı musallat olur. Sevilir [ve] cömerttir. Akıllı [ve] tertiplidir. İlaç ve banyo ona fayda eder. Hastalığı çok tehlikelidir; zor iyileşir. Yürümeyi ve işi sever, ahlaklıktan ise nefret eder. Tehlikeleri 18, 32 ve 77. yaşlardadır.²²³⁵

Ocak ayı: 21 Ocak'tan 21 Şubat'a kadar Kova hükmeder. Bu burçta doğan kişinin bir uyluğu diğerinden daha kalın olmaya meyillidir. Demevî olur ve sahibi çok kanlı mizaçlıdır. Tatlı [tadı], nutku ve büyüğü dinlemeyi sever. Madeni kurşundur ancak çabuk hasta olur. Tehlikeleri 33, 42, 58, 75 ve 80. yaşlardadır.²²³⁶

²²³³ Ekim için özetle şu özellikler yer almaktadır: 21 Ekim-21 Kasım arası Akrep (*Scorpione*) hükmeder. İnsan geniş ve kısa boylu, gür saçlı, güzel gözlü, güzel yüzlü, büyük bacaklı, büyük ayaklı olmaya meyillidir., Hızlı koşarlar, çok sevicidirler, başkalarının eşyalarıyla asla tatmin olmazlar. Burç kuzey yönündedir (*setentrionale*), su elementli (*acquatico*), soğuk, yaş, dişil, gececi (*notturmo*) ve çılgıncıdır (*frenetico*). Tatlardan tuzluyu çeker. Sabit (*fisso*), doğru (*diretto*), yükselen, Kova burcundan üstün bir burçtur. İnsan bedeninden kasıklara, testislere, mesaneye ve iç kısımlara hükmeder. Mars'ın evidir, melankoliktir. Metallerden demire hükmeder. Kavga ve savaşa gitmeye meyillidir. Bazısı hırsız, emniyetsiz, görkemli kişilerdir; hayatlarına değer vermezler, ölümden korkmazlar. Çabuk sinirlenirler, titizdir. Uyluklar ve gizli organlar (*membri occulti*) ilaçla tedavi edilmez. Tehlikesi 14, 18, 46, 61 ve 80. yaşlardadır.

²²³⁴ Kasım için özetle şu özellikler yer almaktadır: 21 Kasım-21 Aralık arası Yay (*Sagittario*) hükmeder. Kişi sönük renkli, uzun ve büyük bacaklı, uzun yüzlü ve sakallı, sivri yüzlü, ince ve gür saçlı olmaya meyillidir. Burç doğu yönündedir (*orientale*), ateş elementli (*igneo*), sıcak ve kuru, eril, günlük (*diurno*) ve koleriktir (*colerico*); Tatlardan acıyı çeker. Komün (commune), doğru (*diretto*), yükselen, Oğlak burcundan (*Capricorno*) üstün bir burçtur. İnsan bedeninden uyluklara hükmeder. Jüpiter'in evidir, metallerden kalaya hükmeder. Güçlüdür, güçlü bir mizacı vardır ve cesurdur. Uyluklar ilaçla tedavi edilmez. Ne ilaç yapılır ne de banyo yapılır. Tehlikesi 1. 7, 19, 28 ve 85. yaşlardadır.

²²³⁵ Aralık için özetle şu özellikler yer almaktadır: 21 Aralık-21 Ocak arası Oğlak (*Capricorno*) hükmeder. Kişi ince bacaklı, kuru vücutlu, biraz keçiye benzer, yüzü ince ve sivridir, kalın ve keçi sakallı olmaya meyillidir. Burç güney yönündedir (*meridionale*), melankoliktir; tatlardan ekşiyi çeker. Yay Burcu'na itaat eder. İnsan bedeninde dizlere hükmeder. Satürn'ün evidir; metallerden kurşuna hükmeder. Dizlerinde ve alnında ağrılar olur. Aşık ve bilge kişidir. Bu burçta ilaç alınır, banyo yapılır. Bu burçta kim hasta olursa zor iyileşir. Aylak durmaz yürür, çalışır ve dağınık değildir. Tehlikesi 8, 18, 32 ve 77. yaşlardadır.

²²³⁶ Ocak için özetle şu özellikler yer almaktadır: 21 Ocak-21 Şubat arası Kova (*Aquario*) hükmeder. Kişide bacağın biri diğerinden daha büyük olmaya meyillidir. Demevî (*sanguigno*) ve koleriktir (*colerico*). Burç batı

Şubat ayı: 21 Şubat'tan 21 Mart'a kadar Balık hükmeder. Burada doğan kişi göğsü geniş, başı küçük, sakalı güzel, yüzü büyük olmaya meyillidir, az uyur. Rengi beyaz, gözleri yuvarlaktır. Tuzlu [tadı] çok sever, itaatkâr [ve] zorbadır. Madeni kalaydır. Gençlikte çeşitli deneyimler musallat olur ancak yaşlılıkta rahata kavuşur. Yönetmeyi sever ve yazısı iyi olur. Seyahat etmeyi çok sever. Özellikle bacağından tedavi fayda etmez. Kan ve ilaç almak fayda eder. Tehlikeleri 15, 30 ve 78. yaşlardadır.²²³⁷

Erkek ve kadınların içyüzleri.

Alın: Çok geniş alınlılar muhakkak tembel olurlar ve ineğe benzerler. Küçük, ince ve dar alınlılar, alışkanlıklarından açgözlü ve obur olurlar. Onlar domuzlara benzerler. Kırıksık alınlı olanlar ise cömertliğe işaret eder.²²³⁸ Dörtgen alını olanlar ifraza²²³⁹ işaret eder ve onlar da aslana benzerler. Tüylü alınlılar²²⁴⁰ şûra²²⁴¹ işaret eder ve onlar aslan ile boğaya benzerler. Değişik²²⁴² çok küçük alınlılar öfkeye işaret eder.²²⁴³

yönündedir (*occidentale*), hava elementli (*aereo*), sıcak, yaş, eril, günlüktür (*diurno*). Kanı boldur, tatlardan tatlıyı çeker. Sabit (*fisso*), eğimli (*oblique*), kıvrımlı (*tortuoso*), yükselen ve Akrep Burcu'ndan [üstün] bir burçtur. İnsan vücudundan bacaklara hükmeder. Satürn'ün evidir; insanı balgamlı (*flemmatico*) yapar. Metallerden kurşuna hükmeder. Bu burçtakiler dikkatli ve ince düşüncelidir (*sottile ingegno*). İnce akıllıdır, konuşması güzeldir, iyi yaratılmıştır ve güzel bahtlıdır ama sık hasta olurlar. Tehlikesi 33, 42, 58, 75 ve 80. yaşlardadır.

²²³⁷ Şubat için özetle şu özellikler yer almaktadır: 21 Şubat-21 Mart arası Balık (*Pesce*) hükmeder. Kişi geniş göğüslü, küçük kafalı, güzel sakallı, büyük yüzlü, az uykulu, beyaz renkli, yuvarlak gözlü olmaya meyillidir. Burç kuzey yönündedir (*settentrionale*), su elementli (*acquatico*), soğuk, yaş, gece (*notturmo*), balgamlıdır (*flemmatico*, aynı zamanda umursamaz anlamına da gelmektedir) ve tatlardan tuzluyu çeker. Komün (*commune*), eğimli (*oblique*), kıvrımlı (*tortuoso*), yükselen ve Terazi burcuna itaat eden bir burçtur. İnsan vücudunda ayaklara hükmeder. Jüpiter'in evidir; metallerden kalaya hükmeder. Gençliğinde büyük sıkıntı çeker ama yaşlılığında iyi bir insan olur ve yönetebilir. Talihli olur, istekli seyahat eder. Bu burçta ayaklar tedavi edilmez, kan ve ilaç almak iyidir. Tehlikesi 15, 30 ve 78. yaşlardadır.

²²³⁸ Garşûnî metindeki “مَجْعُودَة/مَجْعُودَة” sözcüğü ile muhtemelen “kıvırcık yapmak, kırıştırmak, kıvrırmak, bükmek” anlamına gelen “جَعْدَ” sözcüğünden türemiş olan ve “kırıksık” anlamına gelen “مَجْدَ” sözcüğü kastedilmektedir. Ancak İtalyanca metinde zavallılık (*miserabilità*) ve sinirliliğe (*iracondia*) işaret eden yuvarlak alın (*la fronte rotonda*), bilgeliliğe işaret eden büyük alın (*la fronte larga*) ve cömertliğe (*liberalità*) işaret eden geniş alın (*la fronte ampla*) yer almaktadır. İtalyanca fizyonomi metinlerinde kırıksık alın için “*fronte rugosa*” ifadesi kullanılmaktadır (Porta, 1613, s. 52).

²²³⁹ Garşûnî metindeki “اِفْرَاز/اِفْرَاز” sözcüğü kullanılmıştır. İtalyanca metinde ise “alıcenaplık, cömertlik, yüce gönüllülük” anlamlarına gelen “*magnanimità*” kelimesi kullanılmıştır.

²²⁴⁰ BCMS: *La fronte nubilosa* (bulutlu alın).

²²⁴¹ Garşûnî metindeki “عَدَا/عَدَا” sözcüğü muhtemelen “kavga, gürültü” gibi anlamlara gelen Farsça bir sözcük olmalıdır. İtalyanca metinde “cesurluk, cesaret, şecaat” anlamlarına gelen “*audacia*” sözcüğü kullanılmıştır.

²²⁴² Garşûnî metindeki “الْمَغِيرَة/الْمَغِيرَة” sözcüğü “değiştirilmiş/değişik” anlamına gelmektedir. Diğer yandan İtalyanca metinde melankoliye (*malinconia*) işaret eden “*la fronte pallida* (soluk alın)” yer almaktadır.

²²⁴³ İtalyanca metinde alın fizyonomisi ile ilgili özetle şu özellikler anlatılmaktadır: Alın çok büyük olan kimseler tembel ve kiloludur ve öküze benzerler. Küçük ve dar alını olanlar inatçı ve yiyen (*mangiatori*) kişilerdir ve domuzlara benzerler. Alın yuvarlak olanlar ise sinirlilik ve zavallılığa işaret eder. Büyük alını olanlar

Başın özelliği: Kaynaşık baş,²²⁴⁴ sahibinin keskin zekalı ve katı [biri] olduğuna işaret eder. Orta baş maruf,²²⁴⁵ anlama ve tam bilince işaret eder. Küçük baş ve uzun boyun ise sahibinin bahtsız ve basiretsiz, gevşek ve aptal olduğuna işaret eder.²²⁴⁶

Yüz: Semûh yüz²²⁴⁷ sahibinin çalışkan olduğuna işaret eder. Çok küçük yüz sahibinin tıpkı horoz gibi bağırdığına işaret eder. Büyük geniş yüz söz dinlemez [biri olduğuna], ihmâl ve imhâle işaret eder; inek ve dişi eşeğe benzerler. Orta yüz itibar ve ifraza işaret eder. Normal yüz hayatının ıslah olmadığını gösterir. Yuvarlak yüz sahibinin cahil olduğuna işaret eder. Herhangi bir sebepten dolayı hemen terleyen yüz sahibinin sıcak, cimri, açgözlü, obur ve içkici olduğuna işaret eder. Alnıyla bitişik basık yüz sahibinin terbiyesiz, eksik ve hırsız olduğuna işaret eder.²²⁴⁸

Kaşlar: İlkın filozof Aristo'nun dediğine göre birleşik bitişik kaşlı kişiye güvenmemen gerektiğini bil. Aşağı bakmayan gözler sahibinin çok övündüğüne²²⁴⁹ işaret eder. Kavisli kaşlar sahibinin haset olduğuna işaret eder. İnerek sarkan kaş, sahibinin yeterince zeki ve

bilgelige, geniş alınlı olanlar cömertliğe işaret eder. Kare ve normal alınlı olanlar alicenaplığa, bilgelige işaret eder; aslanlara benzerler. Bulutlu (*nubilosa/nebbioso*) alnı olanlar cesurluğa işaret ederler ve boğa ve aslana benzerler. Bu köpeklerde görünür. Sakin (*quieta*?) bir alna sahip olan köpekler ürrektir ancak bulutlu (*nubilosa/nebbioso*) alnı olanlar çabuk sinirlenirler. Soluk (*pallida*) alnı olanlar melankoliye işaret eder.

²²⁴⁴ Garşûnî metindeki “الماتحم/المتحمس” sözcüğü “lehimli, kaynaşık, yapışık” gibi anlamlara gelmektedir. Ancak İtalyanca metinde “la testa acuminata nella sommita (tepesinde/ucunda sivrilmiş baş)” ifadesi kullanılmıştır.

²²⁴⁵ Garşûnî metindeki “bilinmiş, bilinen, meşhur” anlamlarına gelen “معروف/معهود” sözcüğü muhtemelen “bilgi, ilim” anlamlarına gelen “معرفة” sözcüğünün yerine sehven kullanılmıştır. İtalyanca metinde “*huomo ingegnoso, sagace, astuto e di buona memoria* (akıllı, zeki, kurnaz ve iyi hafızalı insan)” ifadesi yer almaktadır.

²²⁴⁶ İtalyanca metinde baş fizyonomisi ile ilgili özetle şu özellikler anlatılmaktadır: Uç kısmında sivrilmiş baş, kişinin çok akıllı (*grosso ingegno*) ve sabit (*stabile*) biri olduğuna işaret eder. Orta büyüklükteki baş, akıllı (*ingegnoso*), zeki (*sagace*), kurnaz (*astutto*) ve iyi hafızalı (*buona memoria*) bir kişi olduğu anlamına gelir. Küçük ve aşırı uzun olmayan baş, kişinin mantıklı (*sensato*), ihtiyatlı (*prudente*) ve bilgin (*dotto*) olduğu anlamına gelir. Küçük baş ve çok uzun boyun, kişinin talihsiz (*sfortunato*), güçsüz/zayıf (*debole*) ve çılgın (*pazzo*) olduğu anlamına gelir.

²²⁴⁷ Garşûnî metindeki “سموح/سموح” sözcüğü “oldukça cömert, eli açık, bol” anlamına gelmektedir. Diğer yandan İtalyanca metinde “*macilente* (zayıf, sıska, ince)” sözcüğü yer almaktadır.

²²⁴⁸ İtalyanca metinde yüz fizyonomisi ile ilgili özetle şu özellikler anlatılmaktadır: Arık yüzü olanlar, işlerinde çalışkan olurlar. Çok küçük yüz, korkaklık anlamına gelir ve maymun ile horoza benzer. Büyük yüz, geç kalma anlamına gelir ve eşek ile öküze benzer. Orta yüz, yüce gönüllülük/cömertlik anlamına gelir. Yuvarlak yüz cahil olduğuna işaret eder. Biçimsiz yüz, iyi terbiye olmadığına işaret eder. Çok kolay bir şekilde sıkça terleyen yüz, sıcaklığa ve şehvetli, obur, çok yiyip içen biri olduğuna işaret eder. Alnın başlangıcından burun ve çenenin sonuna kadar içbükey olan yüz, kötü terbiye edildiğine işaret eder zira bunlar bazen çıkarıcılarda, gaspçı ve hırsızlarda görülmektedir.

²²⁴⁹ Garşûnî metindeki fiil “فكر/فكر” sözcüğü “يقتخر” olarak okunduğunda övünür, gururlanır anlamına gelmektedir. Ancak İtalyanca metindeki fiil “*pensa a gran cose*” sözcüğü büyük şeyler düşünür anlamına gelmektedir. Garşûnî metindeki “فكر” fiili yanlış yazılmış olma ihtimali göz önünde bulundurulursa “ف” ile “ل” harfleri yer değiştirdiğinde “تفekkür eder, düşünür” anlamına gelen “يتفكر/تفكر” olarak da okunabilir.

akıllı olduğuna işaret eder. Denk uzun kaşlar sahibinin tefeci olduğuna işaret eder.²²⁵⁰

Saçlar: Kıvrıkcık saç sahibinin bilgili ve zeki olduğuna işaret eder. Salınmış saç sahibinin kötü ve kibirli olduğuna işaret eder. Beyaz saç sahibinin korkusuz ve hayâsız olduğuna işaret eder.²²⁵¹

Gözler: Yüzden dışarı çıkan gözler görüşlerinin kısa olduğuna işaret eder; sıklıkla akılsız, yalancı [ve] arsızdırlar. Bunu söyleyen filozof muallimdir. Müterekkip büyük gözler sahibinin eşkıya, hırsız olduğuna işaret eder. Dik bakan gözler sahibinin insanları kandırdığına işaret eder; kıskanç, entrikacı ve hasettir. Sarı²²⁵² gözler sahibinin cahil ve kör olduğuna işaret eder. Çukur gözler sahibinin tamahkar olduğuna işaret eder. Mavi gözler sahibinin sâlih, edepli, kâmil ve cesim olduğuna işaret eder. Gülen gözler sahibinin ömrünün uzun olduğuna işaret eder. Doğal siyah gözler sahibinin ağırbaşlı olduğuna ve ifraza işaret eder. Gözleri aşağı kadar örten kirpikler uzun ömre işaret eder. Daha aşağıda olanı ondan daha uzun ömürlü olduğuna işaret eder.²²⁵³

Burun: Büyük burun sahibinin faizci, hain, yalancı [ve] kıskanç olduğuna işaret eder. Dar büyük burun sahibinin cömert olduğuna işaret eder. Gaga burun sahibinin kindar olduğuna işaret eder. İnce burun sahibinin kötü sözler söylemeyi sevdiğine işaret eder, kuduz köpeğe

²²⁵⁰ İtalyanca metinde kaş fizyonomisi ile ilgili özetle şu özellikler anlatılmaktadır: Aristoteles'ten alıntı yapılarak aşağı bakan bitişik kirpikli kişiye ve şaşı doğmuş kişiye güvenilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Aşağı bakmayan gözler, insanın büyük şeyler düşündüğü anlamına gelir. Sarkan kaşlar, kıskançlık anlamına geldiği gibi burna bitişen kavisli kaşlar, ince zekaya, öğrenme arzusuna işaret eder ve Merkür'e tahsis edilmişlerdir. Uzun kirpikler, kibir ve şehvet düşkünlüğüne işaret ederler.

²²⁵¹ İtalyanca metin ile karşılaştırıldığında Garşûnî metnin mütercimi özellikler ve yorumlarında değişiklikler yaptığı tespit edilmiştir. İtalyanca metinde saç fizyonomisiyle ilgili özetle şunlar anlatılmaktadır: Yumuşak (mollî) ve sarı (biondî) saçlar iyi zekaya işaret eder. Kıvrıkcık (ricci) saçlar kibir (superbia) ve kötülüğe (malitia/malizia) işaret eder. Beyaz saçlar çekingenlik (timidita/timidezza) ve utangaçlığa (vergogna) işaret eder.

²²⁵² Garşûnî metindeki “حرف العين الصفراء/الاحمر” sarı gözler anlamına gelmektedir. Ancak İtalyanca metindeki sarı göz yerine “li occhi piccioli (küçük gözler)” yer almaktadır. Ayrıca İtalyanca metinde bunun cehalet ve korkaklığa işaret ettiği, maymun gibi oldukları anlatılırken Garşûnî metinde korkaklık yerine “كفيف/kör” olduğu belirtilmiştir.

²²⁵³ İtalyanca metin ile karşılaştırıldığında Garşûnî metnin mütercimi özellikler ve yorumlarında değişiklikler yaptığı tespit edilmiştir. İtalyanca metinde göz fizyonomisiyle ilgili özetle şunlar anlatılmaktadır: Gözleri çok dışarı çıkan, lokma gözlü kimseler kısa görürler; geveze, düşüncesiz, yalancı ve çılgındırlar. Bu avamdan bir filozof tarafından söylenmiş ve gündelik deneyimle de kanıtlanmıştır. Ayrıca gözleri hızlı hareket eden kişiler keskin görürler ve dolandırıcılığa meyillidirler. Bunların çoğu kendilerini asılmış olarak gördüler. Dik bakmak, aşırı düşünmekten ve dolandırma arzusundan kaynaklanır, sinsî ve kıskançtır. Küçük gözler cehalet ve korkaklığa işaret eder, maymun gibidirler. Aşırı çukur/içbükey/içeride kalmış gözler hırsız olmaya meyillidir. Gök renkli, orta gözlü kişiler iyi ve âkil insanlardır. Merhametli ve gülen gözler (li occhi ridenti e pietosi), uzun ömre işaret ederler. Kara gözler, çekingenlik, ürkekliğe işaret ederler. Kafada gizlenecek kadar çukur/içbükey/içeride kalmış gözler, kurnaz/düzenbaz, çabuk sinirlenen, terbiyesiz, cesur, acımasız, yalancı ve mağrur bir insana işaret eder. Gözleri aşağı kadar örten göz kapakları uzun ömre işaret eder; aşağıdakinde ne kadar az kıl olursa o kadar uzun yaşar.

benzer.²²⁵⁴

Kulaklar: Orta boyuttaki kulaklar onun terbiyeli, edepli, düzenli olduğuna işaret eder. Ancak büyükler sahibinin perişanlığına,²²⁵⁵ bilgisiz ve uzun ömürlü olduğuna işaret eder. Küçük kulaklar sahibinin pis düşünceli, kısa ömürlü, sır tutmayan, güvenilir olmayan ve kıskanç olduğuna işaret eder. Uzun kulaklar sahibinin kıskanç olduğuna işaret eder. Kafayla kaynaşık kulaklar sahibin kalın kafalı, lakayıt olduğuna işaret eder. Tüylü kulaklar sahibinin iyi işittiğine işaret eder.²²⁵⁶

Ağız: Şunu bil ki kimin ağzı büyükse bu onun kötü ve açgözlü olduğuna açık bir alamettir. Onun gibi ağzı normal olan sahibinin çok konuştuğuna ve yatışmadığına işarettir.²²⁵⁷

Dudaklar: Ergin dudaklar sahibinin kalın kafalı olduğuna işaret eder. Uygun dudaklar sahibinin bilge ve kanaatkâr olduğuna işaret eder. Üst kalıp dudaklar bakmak ve doğrulamaksızın sahibinin saf ve basit olduğuna işaret eder. İnce dudaklar sahibinin cömert ve müsamahakâr olduğuna işaret eder, aslan gibidir. Alt kalıptaki dudaklar sahibinin zeki ve kıskanç olduğuna işaret eder.²²⁵⁸

Dişler: Uzun dişler sahibinin kesafetli, necis ve obur olduğuna işaret eder. Kalın dişler sahibinin kibirli, mecîd ve bâtıl olduğuna işaret eder. Küçük müsvedde²²⁵⁹ dişler sahibinin

²²⁵⁴ Garşûnî metnin eksik ve farklı tercüme edildiği görülmektedir. İtalyanca metinde burun fizyonomisiyle ilgili özetle şunlar anlatılmaktadır: Geniş ve büyük burunlu kişi, şehvet düşkün, hain, yalancı ve kıskanç olmaya meyillidir. Büyük ama geniş olmayan burun, iyi insan olduğuna işaret eder. Kartal/Gaga burun (*il naso aquilino*), insanın kindar olduğuna işaret eder. Ucu İnce burun, geveze, kavgacı ve çabuk sinirlenen biri olduğuna işaret eder ve köpeğe benzer. Geniş burun delikleri şehvete işaret eder. Kalın ve yuvarlak burun ucu, yüce gönüllülüğe işaret eder; aslana benzer.

²²⁵⁵ Garşûnî metindeki “تِيَّاسَة/لَمَاهَة” sözcüğü muhtemelen “Perişanlık, talihsizlik, zavallılık” anlamlarına gelen “تَعَاسَة” sözcüğünün yanlış yazılmış halidir. Zira dil fizyonomisi bölümünde “تَعَاسَة” sözcüğü doğru yazılmıştır.

²²⁵⁶ İtalyanca metinde kulak fizyonomisiyle ilgili özetle şunlar anlatılmaktadır: Orta kulaklar iyi terbiye aldığına işaret eder. Büyük kulaklar, basitlik, az hafıza, uzun ömre işaret ederler; bu yaşlılarda görülür. Küçük kulaklar kötü ruhlu, uzun ömürlü, gizli olmayan ve kıskanç olduğuna işaret ederler. Uzun ve dar kulaklar, kıskançlığa işarettir. Kafaya yakın/bitişik kulaklar, kalın kafalı ve tembelliğe işaret eder. Tüylü kulaklar, iyi işitmeye işaret eder.

²²⁵⁷ İtalyanca metinde ağız fizyonomisiyle ilgili özetle şunlar anlatılmaktadır: Ağzı büyük olan açgözlü, kavgacı, cesur olur. Ancak kesilmiş gibi çok açılan ağız, yiyici/obur anlamına gelmektedir.

²²⁵⁸ İtalyanca metinde dudağın doğası ve hareketiyle ilgili özetle şunlar anlatılmaktadır: Kalın/büyük dudaklar, cehalet ve kalın kafalılığa işaret eder. Dudak kalınlığı/büyüklüğü saf, iyi mizaçlı ve erdemli olduğuna, solukluğu ise aksine erdemsiz olduğuna işaret eder. Dışarı dönük dudak, basitlik, kolay inanma ve kötü zekaya olduğuna işaret eder. Ucu gevşek ve ince dudaklar, yüce gönüllü, cömert ve bilgedirler; aslan gibidirler. Kimin üst dudağı diş etleri görünsünler diye kalkmışsa, kavgacı ve kıskanç olduğunu gösterir. Uygun bir şekilde ince dudaklar ise her şeyde gizlilik ve zeki olduğuna işaret eder.

²²⁵⁹ Garşûnî metin: “المسودة/الصحيفة”. BCMS: *Rari/raro* (seyrek, aralıklı, nadir).

uzun ömürlü olduğuna işaret eder.²²⁶⁰

Dil: Ergin geniş dil ifraza²²⁶¹ işaret eder. Beyaz dil yoksulluk ve perişanlığına işaret eder. Kırmızı dil dinçlik ve arzuya işaret eder.²²⁶²

Sesler: Haşin ses sahibinin güçlü ve cesur olduğuna işaret eder. Güçlü yüksek ses sahibinin akıcı konuştuğuna, savaşmayı sevdiğine işaret eder. İnce uzun ses korkuya işaret eder. Orta ses hikmet ve bilgeliğe işaret eder. Az gülmek sahibinin güzel akıllı olduğuna işaret eder. Sebepsiz yere gülen ise akıllı olmadığına işaret eder. Zor gülen sahibinin sanatında usta olduğuna işaret eder. Çok sesli gülmek sahibinin yalancı olduğuna işaret eder. Gülerken kafasını hareket ettiren veya öksüren kişinin *müdehliz*²²⁶³ ve kısa akıllı olduğuna işaret eder.²²⁶⁴

Damak²²⁶⁵ **ve sakal:** Damağı uzun olan insan korku ve acımasızlığa işaret eder. Küçük damak sahibinin yılan gibi olduğuna işaret eder. Yuvarlak damak şuna işaret eder ki sahibinin aklı aynı kadın aklı gibidir. *Mk'acre?*²²⁶⁶ sakal sahibin güzel ahlaklı olduğuna işaret eder.²²⁶⁷

[Boyun]. Kemikli kalın boyun sahibinin güçlü [ve] yürekli olduğuna işaret eder. Etli kalın

²²⁶⁰ İtalyanca metinde diş fizyonomisiyle ilgili özetle şunlar anlatılmaktadır: Uzun ve güçlü dişler, kötü ve içkici olduğuna işaret eder. İçeri veya dışarıya meyilli kalın dişler, kibir ve şehvet düşkünlüğüne işaret eder. Küçük seyrek dişler uzun ömre işaret eder.

²²⁶¹ BCMS: *Ingegno rude* (Ham/kaba zekâ).

²²⁶² İtalyanca metinde dil fizyonomisiyle ilgili özetle şunlar anlatılmaktadır: Kalın ve geniş dil, ham/kaba zekaya (*Ingegno rude*) işaret eder. Beyaz dil, fakirlik ve perişanlığa işaret eder. Kırmızı dil, iyi zekaya işaret eder.

²²⁶³ BCMS'de kafir, inançsız anlamına gelen "*incredulo*" sözcüğü kullanılmıştır. Mütercimin kullandığı "مدهلز/صبر" sözcüğü ile muhtemelen inançsız, Tanrı tanımaz anlamına gelen "دهري" sözcüğü kastedilmiş olabilir.

²²⁶⁴ İtalyanca metinde sesin doğası ve hareketiyle ilgili özetle şunlar anlatılmaktadır: Küçük bir trompet gibi haşin ses güçlülüğe işaret eder. Haşin, yüksek veya konsonant ses, cesaretilik, gevezelik/konuşkanlık (*Loquacità*) ve silahlara yatkın olduğuna işaret eder. Kısa ve ince ses, korkaklığa işaret eder. Orta ses, bilgeliğe ve ihtiyatlılığa işaret eder. Nadir gülen insan akıllıdır. Çok gülen insan az konuşur. Zor gülen insan, akıllı, zeki, eli sıkı ve sanatında hünerlidir. Yüksek sesle gülen kişi güvenilirmez, yalancıdır. Sebepsiz gülen ve kafasını oynatan veya öksüren kişi, inançsız ve dar görüşlüdür.

²²⁶⁵ Garşûnî metindeki "الحنك/الحنك" sözcüğü Arapçada "damak" anlamına gelmektedir. BCMS'de "çene" anlamına gelen "*mento*" sözcüğü kullanılmıştır.

²²⁶⁶ Garşûnî metindeki "المعجزة/الصفحة" sözcüğü sözlüklerde yer almamaktadır. İtalyanca metinde "*la barba ben ordinata* (düzenli/düzgün sakal)" ifadesi yer almaktadır.

²²⁶⁷ Garşûnî metin boyunca "الحنك/damak" sözcüğü kullanılmasına karşın İtalyanca metinde çene anlamına gelen "*mento*" sözcüğü kullanılmıştır. İtalyanca metinde yer alan çene ve sakal ile ilgili şunlar anlatılmaktadır: Uzun çenesi olan insan, öfkeli ve acımasızdır. Küçük ve kısa çene, ahlaksız ve acımasız olduğuna işaret eder, yılanlara benzer. Yuvarlak çene, kadınsı ruha işaret eder. Çenesinin altında sakalı olan insan, şehvete meyillidir. Düzenli sakal, iyi huylu, mantıklı, iyi halli olduğuna işaret eder.

boyun sahibinin korkusuz olduğuna işaret eder. İnce uzun boyun sahibinin hain olduğuna işaret eder; filozofun dediği gibi ona çok dikkat et.²²⁶⁸

Kollar: Uzun [ve elleri dizlerine] varan kollar, [sahibinin] olgun ve çok akıllı [olduğuna], yönetmeyi ve idare etmeyi sevdiğine işaret eder zira Melik İskender Zülkarneyn de öyleydi. Ancak onların sayısı azdır. Kısa kollar sahibinin fitneci olduğuna, çok ilenen, kötuleyici ve nankör olduğuna işaret eder. Çok kılıklı kollar sahibinin açgözlü olduğuna, kazanç ve faizi sevdiğine işaret eder. Aynı şekilde konuşurken omuzlarını oynatan kişinin konuşmayı çok sevdiğine ve çok kıskanç olduğuna işaret eder.²²⁶⁹

Eller: Kısa eller güçsüzlüğe ve yoğun buharlara işaret eder. Muallim filozof Aristo'nun dediğine göre kadınların kısa elleri ve uzun parmakları onların zor doğurduğuna işaret eder. İnce uzun eller iyi kazançlara, uzun ömre işaret eder ve sahibi adaleti sever. Bir şey alırken titreyen eller aptallığa ve kurnazlığa işaret eder.²²⁷⁰

Omuzlarla birlikte göğüs: Göğüs, merhamete ve şûra işaret eder. Göğse sarkan kıvrık memeler sahibinin cesur ve çok yiğit biri olduğuna işaret eder. Geniş omuzlar sahibinin büyük bir âlim olduğuna işaret eder. Normal sırt övgüye işaret eder. Küçük kısa eller büsbütün cimriliğe işaret eder.²²⁷¹

Ayaklar: Küçük ayaklar sahibinin hafif olduğuna işaret eder. Etli ayaklar sahibinin dansçı olduğuna işaret eder. İnce ayaklar cahilliğe işaret eder. Kalın ayaklar cesaret ve güce işaret

²²⁶⁸ İtalyanca metinde boyun fizyonomisi ile ilgili özetle şunlar anlatılmaktadır: Sinir ve kemiklerin büyüklüğünden kaynaklı kalın boyun, güçlülüğe işaret eder. Etli ve kalın boyun, öfkeye işaret eder. İnce ve uzun boyun, çekingenliğe işaret eder. Çok küçük boyun, kişinin hain olduğuna işaret eder; Cocles, herhangi bir organı küçülmüş veya deforme olmuş kişiye dikkat edilmesini söylemektedir.

²²⁶⁹ İtalyanca metinde kol fizyonomisi ile ilgili özetle şunlar anlatılmaktadır: Kollar dize kadar vardığında, aklın gayretine, kibir, yönetme arzusuna işaret eder ki bunlar Büyük İskender'de de vardı ancak bunlar az bulunurlar. Kısa kollar, homurdanan ve dedikoducuya işaret eder. Çok tüylü kollar, şehvet düşkünü olduğuna işaret eder. Kim konuşur ve kollarını oynatırsa, kıskanç ve geveze olduğuna işarettir. Konuşurken ellerini hareket ettirmeden kaçınanların, mükemmel zekâsı ve büyük nasihati vardır.

²²⁷⁰ İtalyanca metinde el fizyonomisi ile ilgili özetle şunlar anlatılmaktadır: Çok kısa el, kalın mizaçlar/hıtlar (*Huomori grossi*) ve soğukluktan (*frigidita*) olur. Kadının uzun parmak ve kısa eli, onun zorlukla doğurduğuna işaret eder ki Aristo bunun sebebi olarak vulva'nın sabitliğini söyler. Eğer eklemli olursa uzun ömre ancak çokça kötülüğe işaret eder. İnce, uzun ve orantılı el, iyi terbiyeye, uzun ömre ve adalet severliğe işaret eder. Birisi bir şeyi almak için elini uzattığında titriyorsa, siniri çabuk geçer ve iyi huylu insandır. Yüksek ve şişkin kasık kemiği olan, şehvet düşkünü olduğuna işaret eder.

²²⁷¹ İtalyanca metinde göğüs ve omuz fizyonomisi ile ilgili özetle şunlar anlatılmaktadır: Büyük göğüs, yüce gönüllülük ve cesarete işaret eder. Göğüsten sallanan memeler, hünerli olduğuna işaret eder. Büyük karın, kibir ve şehvaniliğe işaret eder. Geniş omuzlar, kerim bir kişi olduğuna işaret eder. Orta omuzlar, övgüye değerdir. Eğri omuzlar, cimriliğe işaret eder.

eder. Mütearrız²²⁷² ayaklar sahibinin cesur olduğuna işaret eder. Yumuşak ayaklar sahibinin güvenilir, edepli olduğuna işaret eder.²²⁷³

İşte insan organlarının niteliğini bitirmiş bulunmaktayız. Şimdi kadın ve erkek arasındaki farklardan bahsedeceğiz. Bunlar çok acayıptır: Bil ki bir insan, kadın veya erkek olsun, tam olarak normal boyda olması için boyunun altı ayak uzunluğunda olması ve asla yediyi geçmemesi gerekmektedir. Eğer bu sınırın dışına çıkılmışsa [vücudun doğal] tertibi yitirilmiştir. O hâlde diyorum ki o, boyun sınırından insanın çeyreğidir. Buradan onu kolayca bölümlere ayırabilirsin. Yazıldığı gibi onu bölersin.²²⁷⁴

Ardından burada insana dair acayip olan bir kıyastan bahsedeceğiz: İlk olarak gök cisimlerinin muktedir olup insanın anne karnında biçimlenmesinden itibaren mahlukatı etkilediklerini bil. Bütün gök cisimleri aydan aya onunla ilgilenirler ve hepsinin yeri ve sayısı vardır.²²⁷⁵

Gök bilimci âlimlerin görüşüne göre mahluk yeryüzünde doğup var olduktan sonra o vakit

²²⁷² Garşûnî metindeki “متعرضة/معرضة” sözcüğü “maruz, maruz kalan, saldıran” gibi çeşitli anlamlara gelebilmektedir. Ancak İtalyanca metinde ise “la gambe neruose/nervose (Sinirli, kuvvetli bacaklar)” ifadesi yer almaktadır.

²²⁷³ İtalyanca metinde ayak fizyonomisi ile ilgili özetle şunlar anlatılmaktadır: Etli ayaklar, sıçrayıcı olduğuna işaret eder. Küçük ayaklar, hafif bir kişi (*persona legiera/leggero?*) olduğuna işaret eder. Çok ince bacaklar cehalete işaret eder. Kalın bacaklar, güçlülüğe işaret eder. Sinirli bacaklar, kuvvetliliğe/cesaretliliğe (*gagliardia*) işaret eder. Yumuşak bacaklar, iyi terbiye aldığına işaret eder. Haşın topuklar ve kalın bacaklar, rezilliğe işaret eder.

²²⁷⁴ Bu kısım eksik çevrilmiştir. BCMS’de zarif ve güzel bir insanın boy ve oranı hakkında özetle şunlar anlatılmaktadır: Mükemmel ve uygun boylu olması için bir kadın veya erkeğin boyunun altı ayak (*sei piedi*) olması ve yediyi geçmemesi gerekir. Sınır aşıldığı takdirde doğa nizamına karşı gelinmiştir. Dirseğin ölçüsü tüm bedenın çeyrek kısmıdır. Keza kafadan göğüs başlangıcına kadar olan kısım da öyledir. El bileğinden orta parmağın ucuna kadar olan uzunluk bedenın onda biridir. Aynı şekilde saçların tepesinden çenenin sonuna kadar olan uzun ve tüm yüzün uzunluk ölçüsü de öyledir. Yazar insan yüzünün üç eşit parçaya ayrılacağını belirtmiştir: Çenenin en altından, burnun en altından ve saç köklerine kadar! Auda bu kural birçoğunda başarısız olduğunu söyler ve ona alternatif olarak en doğru olduğunu söylediği başka bir kural anlatır: Baş parmağın bir mafsalıdan diğer mafsalına olan uzunluk ağız yüksekliği ve çene uzunluğudur. İşaret parmağının büyük mafsalı tam olarak alın yüksekliğidir. Diğer iki mafsalı tırnağın ucuna kadar uzunluğu ise burun uzunluğu ile aynıdır. Orta parmağın en büyük mafsalıdan diğer mafsalına kadar olan uzunluk çene noktasından burun deliği başlangıcına kadar olan uzunlukla aynıdır. Topuktan ayağın boynuna (*collo di piedi*) kadar olan uzunluk ile ayağın boynuna başparmak noktasına kadar olan uzunluk eşittir. Omuzlar ise insan boyunun yarısıdır. Yazar bir insanın 21 yaşına kadar uzadığını, ardından da enine genişlediğini söyler. Auda’ya göre kişi üç yaşını tamamladığında uzaması gereken boyun yarısına varmıştır (Auda, 1660a, ss. 264-265).

²²⁷⁵ Garşûnî metnin müterciminin bazı kısımları eksik çevirdiği görülmektedir. İtalyanca metinde özetle şunlar anlatılmaktadır: Mahluk anne karnındayken gök cisimlerinin kontrolündedir. Birinci ayda mahlukla Satürn ilgilenir, ikinci ayda Jüpiter ona kuvvet ve neşeli doğasını verir. Üçüncü ve dördüncü aylarda Güneş ona ısı verir ve organları düzeltir. Beşinci ayda Venüs ona rengini verir ve saçlarını büyütür. Altıncı ayda Merkür ona dilini verir ve yedinci ayda Ay mahlukun hepsini tamamlar. Sekizinci ayda tekrar Satürn ilgilenir; eğer mahluk bu ayda doğmuş ise hayatta kalamaz. Dokuzuncu ayda tekrar Jüpiter ilgilenir ve o zaman hayatta kalır; BCMS, 265.

onunla Ay ilgilenir ve bu ilgilenme 4 yaşına kadar devam eder. Onun için o mahluk asla durağan olmaz bilakis etkisi tıpkı Ay'ınki gibi olur. Onun için bu yıllara “bebeklik” denir. 4 yaşından itibaren o mahluk ile Merkür ilgilenir ve onun için bu günlere “mütetâir cahilliği” denir.²²⁷⁶ Bu ilgilenme 14 yaş sınırına kadar devam eder. 14 yaşından 22 yaş sınırına kadar bu mahluka Mars hâkim olur. O vakitte insan, dünyayı anlamaya başlar ve anlamak, araştırmak ve sormak ister. Bu ilim, “*makhûr* acemisidir”.²²⁷⁷ 22 sınırından 41 yaşına kadar, doğal kuvveti ona bahşederek, o mahluka Güneş gezegeni hâkim olur. Gerçekten de bu yıllara “gençlik” denir. 41 sınırından 56 sınırına kadar ona Satürn hâkim olur ve bu zamanda kişi, gençlik ve cahillik döneminden daha hırçın olur. 56 sınırından 68'e kadar ona Jüpiter hâkim olur ve o vakitte insan, özüyle ilgilenmeye başlar, keskin zekalı ve güzel-öğüt olur. Bu yıllar gerçekten “olgunluk” olarak adlandırılır. 68 sınırından 96 sınırına kadar ona son gök cismi hâkim olur. O insan devamlı olarak dolu, hüznü ve gamlı olur; önemsiz bile olsa en küçük hareketten sinirlenir ve en küçük şeye kızar. Bu yıllar “yaşlılık” olarak adlandırılır.²²⁷⁸

Kan almanın ve ilaç vermenin ne zaman faydalı olacağına dair gerekli tertip: İlk olarak şunu bil: İyice dikkat etmen gerek ki apaçık beyan etmeksizin, özellikle gök cismi Güneş birleşme noktalarındayken²²⁷⁹ asla ilaç, macun ve yumuşatıcı verme. Zira o vakitte o ilaçlar bir şeye fayda vermez ve işlemezler, aksine etkilerini kaybederler.²²⁸⁰ İkincisi Ay'ın Akrep veya Yengeç Burcu'nda olmasına dikkat et ve ilaçlardan çok geciktirerek azar

²²⁷⁶ “Mütetâyir/متطائر/مطائر” sözcüğü “uçan, yayılan” anlamlarına gelmektedir. Ancak İtalyanca metinde çocukluk dönemi olarak yorumlanabilecek “*pueritia/puerilità*” sözcüğü kullanılmıştır.

²²⁷⁷ “*Makhûr/مقهور/محمود*” sözcüğü “kahrolmuş, yenilmiş, mağlup olmuş” anlamlarına gelmekte olup “*مبتدئ/مبتدئ*” sözcüğü ise “acemi, çaylak, yeni başlayan” anlamına gelmektedir. Garşûnî metinde ilimden bahsedilirken (هذا العلم هو مبتدئ مقهور) İtalyanca metinde dönemden bahsedilmektedir (...*Quella eta si chiama adolescenza*).

²²⁷⁸ Garşûnî metin ile İtalyanca metin karşılaştırıldığında mütercimnin gök cismi isimlerini yanlış yazdığı görülmektedir. İtalyanca metinde özetle şu ifadeler yer almaktadır: İnsan doğduktan sonra 4 yaşına kadar onunla Ay ilgilenir; bu mahluk asla durağan olmaz ve Aya göre hareket eder. Bu dönem bebeklik (*infantia*) olarak adlandırılır. 4 yaşından 14 yaşına kadar Merkür ilgilenir ve onun etkisinde kalırlar. Bu dönem çocukluk (*pueritia/puerilità*) olarak adlandırılır. 14-22 yaşları arasında Venüs ilgilenir ve o vakitte insan dünyayı bilmeye başlar, bilmek, araştırmak ister, erdemle ilgilenmek ister ki bu dönem ergenlik (*adolescenza*) olarak adlandırılır. 22-41 yaşları arası Güneş hükmeder, ona tüm kuvvetini verir ki bu dönem hakikaten iyidir ve gençlik (*gioventù*) olarak adlandırılır. 41-56 yaşları arası Mars hâkimdir ve bu nedenle o dönemde insan daha huysuz olur ki bu döneme erkeklik (*virile/virilità*) dönemi denir. 56-68 yaşları arası Jüpiter hâkimdir ve kişi öz/ruhla (*anima*) ilgilenir, iyi bir beyne sahiptir, iyi nasihat verir ki bu döneme kocamışlık (*senile*) denir. 68-96 yaşları arası Satürn hâkim olur ki burada insan tam melankoliktir ve tamamen usandırıcı (*rincrescibile*), can sıkıcı (*fastidioso*) ve bırak-beni (*pieno di lasciarmi stare*) durumundadır ki bu döneme elden ayaktan kesilme/ileri yaşlılık (*decrepità*) denir.

²²⁷⁹ BCMS: *equinotti/equinozi e solstitii/solstizi* (ekinokslar ve gündönümleri).

²²⁸⁰ İtalyanca metinde ayrıca, Ayla birleştikleri zamanda Koç, Boğa, Aslan ve Oğlak Burçlarında da ilaç verilmemesi gerektiği belirtilmektedir. Bu günlerin aşağıdaki tehlikeli günler tablosunda da gösterildiği söylenmiştir. Aynı zamanda bu ilaçların bu zamanlarda işlemediği tecrübeyle kanıtlandığı da eklenmiştir.

azar ver. Onlar içirilerek [verilirler].²²⁸¹ Balık Burcu'nda olduğunda ise hap ilacı ver; böylece bu yolla her şey tertipli olur. Üçüncü olarak en güzel mevsimi bilmen gerek. Bütün ilaçları özellikle doğal olanları vermek için en güzeli ilkbahar günleridir (onda veya başkasında olsun). Bu şekilde hiç şüphesiz bunu yapabilirsin.²²⁸²

Kan alma bilgisi hakkında: İyice dikkat et ki Ay Aslan Burcu'ndayken asla kan alma. Zira o kalbi korur ve [burada kan alma] son derece tehlikelidir.²²⁸³ Ancak mümkünse, Ay Oğlak veya Koç Burcu'ndayken demevî şahısların kanını alabilirsin.²²⁸⁴ Yine Ay Akrep veya Yengeç Burcu'ndayken sevdâvî kişilerin kanını al.²²⁸⁵ Çok nahif olanların kanını ise Ay Kova Burcu'ndayken al.²²⁸⁶ Bu şekilde yanlış yapman asla mümkün değildir.

Ardından burada kan alma için uygun olan ve olmayan günlerin listesini vereceğiz:²²⁸⁷

Günler	Ayların Sayısı ²²⁸⁸	Uygun Günler
12	09	Ocak
15	04	Şubat
17	06	Mart

²²⁸¹ İtalyanca metinde Ay Yengeç Burcundayken ilaçların lokmalar hâlinde verilmesi, Akrep Burcundayken ise içecek içerisinde verileceği belirtilmiştir. Ayrıca bu yöntemle başarı sağlanacağı söylenmektedir çünkü bu temizleme yolu, Auda'ya göre, en doğru yoldur (Auda, 1660, s. 267).

²²⁸² İtalyanca metinde bedenin temizlenmesi için en doğru zamanın ilkbahar ve sonbahar olduğu belirtilmiştir. Ancak ihtiyaç aciliyet gösteriyorsa o tertip gözetilir yani Ayın Yengeç, Akrep, Balık, Terazi veya Kova Burçlarında olduğu zamanlarda. Zira gök cisimleri mizaç olarak sıcak ve yaşırlar.

²²⁸³ İtalyanca metinde Aslan Burcuna ilaveten İkizler Burcu (*Gemini*) da yer almaktadır. Çünkü bunlardan biri kollara diğeri kalbe hükmeder. Tehlikeli olanlara Terazi ve Akrep Burçları da eklenmiştir.

²²⁸⁴ İtalyanca metinde Ay toprak elementli burçlarda iken yani Boğa (*Tauro*), Başak (*Vergine*) ve Oğlak (*Capricorno*) Burçlarında iken.

²²⁸⁵ İtalyanca metinde kolerik (safrâvî) kişilerde, Ay zıt burçlarda iken yani Yengeç, Akrep ve Balık Burçlarında iken alınması belirtilmiştir. Garşûnî metinde ise farklı olarak “ذو السوداء / sevdâvî” sözcüğü yani melankolik kişilerden bahsedilmektedir.

²²⁸⁶ İtalyanca metinde melankolik kişilerin (*malinconici*) kanının Ay Terazi veya Kova Burçlarındayken alınması belirtilmektedir. Bunun dışında İtalyanca metinde balgâmî kişilerin (*flemmatici*) kanı Ay Koç Burcundayken alınması belirtilmesine rağmen Garşûnî metinde tercüme edilmemiştir.

²²⁸⁷ Garşûnî metindeki ay isimleri Hicri ay isimleri olup bu tercümede karşılık olarak Miladi aylar kullanılmıştır.

²²⁸⁸ İtalyanca metinde “Ayların Sayısı” ifadesi yer almamaktadır.

18	06	Nisan
21	13	Mayıs
27	22	Haziran
23	18	Temmuz
24	16	Ağustos
15 ^{۲۲۸۹}	16	Eylül
26	06	Ekim
28	21	Kasım
25	16	Aralık

Uygun Olmayan Günler²²⁹⁰

06	02	Ocak
19	01	Şubat
28	08	Mart

²²⁸⁹ BCMS: 25.

²²⁹⁰ İtalyanca metinde tablodan sonra bir paragraf bulunmaktadır. Burada, bazı günler tehlikeli olduğu için her gün kan alınmasının iyi olmadığı ve eğer uygun olmayan günlerde kan alınırsa durmayan ve günden güne hareket eden gök cisimlerinin etkileri yüzünden tehlikeye yol açabileceği belirtilmektedir. Bu yüzden her tabip ve cerrahın gözlemlmeleri gerektiği ifade edilmiştir.

29	09	Nisan
20	03	Mayıs
17	01	Haziran
13	03	Temmuz
26	06	Ağustos
21	06	Eylül
21	03	Ekim
22	03	Kasım
21	07	Aralık

Şimdi burada gök cisimlerinin tertibine göre içerisinde hasta olma tehlikesi olan günlerden bahsedeceğiz.

Bil ki buradaki sayılar ayın günleridir.

Ayın 1. Günü: Tehlikesi 14, 21 ve 27. [günlere kadardır].²²⁹¹

2.Gün: Tehlikesi 14, 21, 28. [günlerdedir].²²⁹² Eğer [günler] geçmişse [hasta] kurtulmuştur.

3.Gün: Sadece 14'te tehlikelidir, sonrasında kurtulmuştur.²²⁹³

²²⁹¹ BCMS: 14. 21. ve 28. günler şüphelidir ancak sonrasında iyileşir.

²²⁹² BCMS: 14. güne kadar şüpheli, sonra iyileşir (*è dubioso alli 14. poi sana*).

²²⁹³ BCMS: Şiddetli hastalık sonra iyileşir (*forte malatia/malattia, poi sana*).

- 4.Gün: Tehlikesi 21'e kadardır.²²⁹⁴ Sonrasında kurtulur.
- 5.Gün: En şiddetlisi 11'dir. Sonrasında kurtulur.²²⁹⁵
- 6.Gün: Hafiftir. Sonra kurtulur.
- 7.Gün: Son derece tehlikelidir, kurtuluş yoktur.²²⁹⁶
- 8.Gün: Tehlikesi 14'tedir.²²⁹⁷ Eğer geçmişse ondan kurtulmuştur.
- 9.Gün: En tehlikelisi 7'dir, ardından kurtulur.²²⁹⁸
- 10.Gün: Tehlikeli, Kurtuluş yok.
- 11.Gün: Hemen kurtulur.
- 12.Gün: Tehlikesi 15'in sınırına kadardır.
- 13.Gün: Tehlikesi 18. güne kadardır, ardından kurtulur.²²⁹⁹
- 14.Gün: 15'e kadar şüpheli, sonra kurtulur.
- 15.Gün: Tehlikesi 24'e kadardır, sonra kurtulur.²³⁰⁰
- 16.Gün: Tehlikesi 1 ay boyuncadır, sonra kurtulur.²³⁰¹
- 17.Gün: 1 aydan sonra ve geçmişse kurtulur.²³⁰²
- 18.Gün: Hemen kurtulur.
- 19.Gün: Hemen kurtulur.
- 20.Gün: Tehlikesi 7'ye kadardır, sonra kurtulur.

²²⁹⁴ BCMS: 21'e kadar şüphelidir (*è dubioso alli 21*).

²²⁹⁵ BCMS: Şiddetli hastalık sonra iyileşir (*forte malatia/malattia, poi sana*).

²²⁹⁶ BCMS: Tehlikeli hastalık (*pericolosa infermità*).

²²⁹⁷ BCMS: 14. güne kadar tehlikelidir (*Alli 14. é pericoloso*).

²²⁹⁸ BCMS: Şiddetli hastalık sonra iyileşir (*forte malatia/malattia, poi sana*).

²²⁹⁹ BCMS: 18. güne kadar şüphelidir sonra iyileşir (*é dubioso alli 18. poi sana*).

²³⁰⁰ BCMS: 4. güne kadar tehlikelidir sonra iyileşir (*é pericoloso alli 4. poi sana*).

²³⁰¹ BCMS: 1 ay içerisinde iyileşir (*fra un mese sana*).

²³⁰² BCMS: 1 ay içerisinde iyileşir (*fra un mese sana*).

21.Gün: 1 aydan sonra kurtulur.

22.Gün: Hemen kurtulur.

23.Gün: Tehlikesi 23'e kadardır,²³⁰³ geçmişse kurtulur.

24.Gün: Hemen kurtulur.

25.Gün: Hemen kurtulur.

26.Gün: Son derece tehlikelidir, kurtuluş yok.

27.Gün: Tehlikesi 9. güne kadardır, sonra kurtulur.

28.Gün: Hemen kurtulur.

29.Gün: Tehlikelidir, kurtuluş yok.

30.Gün: Tehlike şüphelidir.

[İnsan bedenine hükmeden burçların ve söz konusu gezegenlerin hükmettiği organın bu burçlardayken ve Ay onunla bir aradayken ilaçla tedavi edilmemesi gerektiğinin beyanı].²³⁰⁴

[Güneş Aslan Burcu'ndayken gündüz ve gece Güneş saatlerini bilmek için].²³⁰⁵

²³⁰³ BCMS: 22. güne kadar tehlikelidir sonra iyileşir (*é pericoloso alli 4. poi sana*).

²³⁰⁴ BCMS: "*Dichiarazione delli segni Celesti, che dominano il corpo umano, e in detti segni non si deve medicare quel membro che domina detto pianeta, ne meno quando la Luna sta congiunta con esso*". Bu bölüm Garşûnî metne tercüme edilmemiştir. Bölümde özetle şu bilgiler yer almaktadır: Koç Burcu başa, Boğa ve İkizler Burcu boyuna, Yengeç Burcu dalağa, Aslan kalp, Başak karın, Terazı kalça, Akrep üreme organı, Yay uyluk, Oğlak diz, Kova bacaklar ve Balık da ayaklara hükmeder. İlkbahar ekinoksu 20/21 Mart'ta başlar. Yaz gündönümü 21/22 Haziran'da başlar. Sonbahar ekinoksu 22/23 Eylül'de başlar. Kış gündönümü 21/22 Aralık'ta başlar (Auda, 1660, s. 270).

²³⁰⁵ BCMS: "*Per sapere in che ora del giorno e della notte sia l'ora del Sole nel Sole in Leone*". Bu bölüm Garşûnî metne tercüme edilmemiştir. Bölümde özetle şu bilgiler yer almaktadır: Aslan Burcu'ndayken Güneş saatini bilmek için geriye doğru yürüyerek Satürn'den başlanır ve Güneşe varana kadar gidilir, şu şekildedir Satürn, Jüpiter, Mars, Güneş, Venüs, Merkür ve sonra da Ay. Eğer kişi Güneş saatini biliyorsa o zamanki güne bakılır. Örneğin, o gün Ay'ın hükmettiği gün olan pazartesi ise, içeri doğru yürüyerek pazartesiden Güneşin hükmettiği pazar gününe kadar saymaya başlanır, birer gün aralıklı olacak şekilde yapılır. Böylece güneş saatinin 4 olduğu bulunur. Ancak bu kitapta da görülebileceği gibi öncelikle Güneşin hangi saatte yükseldiği daima bilinmelidir. Bilinmesi gereken diğer bir husus ise saatlerin her defasında aynı olmamasıdır zira bazen 1 saat 15 dakikadırlar. Ancak Auda, okurun bu saatleri İtalyanca metinde bulunan ancak Garşûnî metne tercüme edilmeyen gök cisimleri saatlerinde bulabileceğini belirtmektedir. Bu saatler, epilepsi (*il mal caduco/düşme hastalığı*) için kullanılan ve ete değdiğinde hastalığı gideren *la radica di peonia* (*Paeonia mascula* (L.) Miller/Şakayık kökü) toplanması için Aslan Burcu'ndaki güneş saatinin tespiti için kullanılır (Auda, 1660, s.271). Bu tablolar için bakınız, s.240-245.

Şimdi burada bütünüyle mevsimlerin kurallarını anlatacağız: Bil ki eğer ocak ayının ilk günü pazar günü ile başlıyorsa, o senede kışın çok sıcak, ilkbaharın nemli, yaz ve sonbaharın çok rüzgârlı olacağını bildirir. Keza sıklıkla o yılda tahılların, bal ve şarabın bol ancak meyvelerin çok az olacağı belli olur.

Eğer ilk günü pazartesi olursa: Kış ılık geçer, ilkbahar ve yaz sırasına göre dosdoğrudur ama çoğu kişinin bilmediği hastalıklar çok olur. Buğday çok pahalı olur ve arılar buz nedeniyle ölür.

Eğer ilk günü salı olursa: Kışın bol yağmurlu, karlı, buzlu olarak uzun geçeceğine olacağına işaret eder. İlkbahar ve yaz ise ılık olur. Sonbahar ise kurudur. Üzümler vasat olur, aletler havadan yanarlar. [Denizde] gemiler için tehlike çok olur. Rabbimiz kötü havadan, vebadan ve bilhassa da uyuzdan korusun.²³⁰⁶

Eğer ilk gün çarşamba olursa: Kışın çok soğuk, ilkbaharın nemli, yazın başarılı, sonbaharın da ılıman olacağını bildirir. Tahıllar iyidir. Özellikle genç delikanlılar üzerinde ateşli hastalıkların çok olacağını beyan eder.

Eğer ilk gün perşembe olursa: Kışın çok ılıman, ilkbaharın çok rüzgârlı olduğunu göreceksin. Yaz ise kuru ve sıcak, sonbahar da güzeldir. Tahıl ve meyveler boldur. Su çok az olur, pınarlar kurur, hatta nehirler de azalır.

Eğer ilk gün cuma olursa: Kış ılık, ilkbahar güzel, yaz ve sonbahar kuru olur. Mahsuller çok ucuz ve şarap da bol olur. Göz hastalıkları çok olur. İnekler²³⁰⁷ ölür ve *sâika*²³⁰⁸ çoktur.

Eğer ilk gün cumartesi olursa: Kışın rüzgâr ve fırtına çok olur. İlkbahar uzun, yaz çok sıcak, sonbahar da gelişkin²³⁰⁹ olur. Üzümler çokça yetişir. Üç günde bir ve dört günde bir olan sıtmalar çok olur. Bel ağrıları olur. Çok yaşlı ve ihtiyar ölür. Sebze ve meyveler bol

²³⁰⁶ İtalyanca metinde, ilkbahar ve yaz mevsiminin nemli (*humide/umide*), havada yanık buhar/dumanların görüldüğü ve denizcilerin deniz konusunda uyarılması gerektiği belirtilmiştir. Diğer yandan Auda, “Tanrım İtalya’mızı vebadan koru (*Dio guardi di peste la nostra Italia*)” diyerek paragrafı bitirmesine karşın Garşûnî metinde “İtalya’mız” kısmı tercüme edilmediği gibi İtalyanca metinde yer almayan “kötü hava ve bilhassa da uyuz” ifadesi eklenmiştir.

²³⁰⁷ BCMS: *Mortalita di putti* (çocuk ölümleri). Garşûnî metindeki “بقر/حم” sözcüğü sığır/inek anlamına gelmektedir.

²³⁰⁸ “Sürücü” anlamına gelen “سائقة/هالمة” sözcüğü İtalyanca metinde yer almamaktadır. İtalyanca metinde fiyat ucuzluğundan (*le biade saranno a buon mercato*) bahsettiği için “panayırlar, pazarlar, çarşılar” anlamına gelen “سوق” sözcüğünün çoğul hâli olan “أسواق” sözcüğü kastedilmiş olmalıdır.

²³⁰⁹ BCMS: *Vario* (çeşitli). Garşûnî metin: “نامي/لحم”.

olur. Bunu bize gök bilimciler öğretti.²³¹⁰

Şimdi burada her kişiye gerekli ve uygun olan, sağlığın tam olarak korunması için akılda tutulması gereken faydalı öğütlerden bahsedeceğiz.

İlk olarak: Doğal kuvveti yıpratıcı lüzumsuz yorgunluklara girmemeliyiz. Zira onlar bedeni eritip bitirir, değiştir ve ağır hastalıklara boyun eğerek hâle getirir. Rahat uykuyu engeller, ondan dolayı çeşitli sıtmalar ortaya çıkar. Çok defa her illetin sebebi olur. Usta filozof ve güzide muallim Galen’in 2. kitabının 28. bölümünde, 3. kitabının 31. bölümünde, keza sağlığın korunması hususunda 1. kitabının 12. bölümünde söylediğine göre “her şeyde aklî ayırt etmeyi”²³¹¹ kullanmalıyız. Onun gibi aynı şekilde, bize fazla üzüntüden korunmamız [gerektiğini] de öğütler çünkü o bedende çok etki yapar. Büyük hastalık ve ağrıyı artırır. Kral Süleyman’ın *Hikmet* kitabının 7. bölümünde söylediğine göre: “Üzgün ruh ve tehlikeli hastalık kemikleri eritip bitirir”.²³¹² Aklî, vicdanı²³¹³ ve bilgiyi gölgeler. Sevdâyı²³¹⁴ arttırıp kanı bozar. O, Galen’in 6. kitabının 2. bölümünde anlattığı şeydir. Yine gizli tehlikelere dikkat etmeliyiz zira onlar ruhun gücüne mâni olurlar.²³¹⁵ İnsanı birçok hastalık ve ağrıya götürürler. Çok kez birçok kişinin ölümü endişe ve korku içerisinde oldu. Sonuç olarak kim afiyette olmak isterse bahsettiğimiz bu hadiselerden kaçınır.²³¹⁶

İkinci öğüt: Bil ki fazla huydan²³¹⁷ korunmalısın ve hızlı konuşma zira o büyük zarar verir. İlk olarak [vücudun] doğasını kurutur ve o da sıtmalara ve diğerlerine neden olur, özellikle

²³¹⁰ İtalyanca metinde onu gök bilimcilerin değil gök cisimlerinin gösterdiği belirtilmiştir. Ayrıca Güneş ve Ay tutulmalarının olduğu yılın hariç tutulduğu zira çok etkileri oldukları vurgulanmıştır. Son olarak, her şey Yüce Hükümdar Kutsal Tanrı’nın elinde olduğu ve mağfiretiyle kendilerini kurtarmasını dileyen Auda, bu bölüm sonlandırmaktadır (Auda, 1660, s.273).

²³¹¹ İtalyanca metinde “her şeyde aklî ayırt etmeyi kullanmalıyız” ifadesi yer almamaktadır. Diğer yandan Galen’in Hipokrat’ın aforizmaları üzerine yazdığı yorum kitapları kullanılmıştır.

²³¹² BCMS: *Salomone, cap.17. de proverbiis*. Eski Ahit’te yer alan Süleyman’ın özdeyişleri kastedilmektedir.

²³¹³ Garşûnî metinde “الضمير/الضمير” sözcüğü vicdan anlamına gelirken İtalyanca metinde “intelletto/akıl,zeka” sözcüğü kullanılmıştır.

²³¹⁴ Garşûnî metinde “السوداء/السوداء” yer alırken İtalyanca metinde “bile/safra” yer alır.

²³¹⁵ Garşûnî metinde “Gizli tehlikeler/الأخطار المخفية” olarak okunan ifade bulunurken İtalyanca metinde “il timore/korku” sözcüğü yer almaktadır.

²³¹⁶ Sağlığını sürdürmek isteyen kişinin öldürücü bir zehir gibi zihne sıkıntı verebilecek tüm şeylerden kaçmasını belirtmektedir (Auda, 1660, s.275).

²³¹⁷ Garşûnî metindeki “خلق/الخلق” sözcüğü “huy, karakter, mizaç” gibi çeşitli anlamlara gelmektedir.

de demevî insanlarda.²³¹⁸ Keza onlara çok kez sara²³¹⁹ musallat olur ve ahmaklaşırlar²³²⁰. Diğerlerini de düşme²³²¹ ele geçirir. Sonuç olarak, şüphesiz insan vahşi bir hayvana dönüşür.

Üçüncü öğüt: Eğer sağlığını korumak istiyorsan, bozucu sıcaklığın artmaması, bilincini ve kendini kaybetmemen için çok şarap içmemeye dikkat etmen gerek.²³²² Dahası diğer olaylarla birlikte felç de geçirirsin.²³²³ Muallim Galen, beden madenlerinin özellikleri²³²⁴ hakkındaki 3. kitabının 5. bölümünde bize bunları göstermektedir.

Dördüncü öğüt: Akşam çok fazla yemek yememeye bilakis takatin kadar, çok az beslenmeye dikkat etmelisin. Zira akşam kim fazla yerse çok yorulmuş olarak uyur. Sindirim asla mümkün olmayacağı gibi aksine mide düzeni de mahvolur. Onun yerine [mideye] öğle yemeği yedirilir ve beslenir. Muallim Galen bize onu kitabındaki şu örneklerle anlatır: “Akşam az ye”.

Beşinci öğüt: Akşam yemeğinden sonra hemen ayağa kalkıp gezin çünkü o özellik ile besinler, asla mideye takılıp bozulmadan hızla sindirilirler. Adı geçen muallim 5. kitabında bize bunu öğretmiştir.

Altıncı öğüt: Akşam yemek yedikten sonra hemen yatmamalısın çünkü uyuduğun zaman kafan evhamla²³²⁵ dolar. Ondan sonra ileride daha net açıklayacağımız gibi nezleler²³²⁶

²³¹⁸ İtalyanca metinde ise sadece aşırı sinirlenilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır (*il secondo precetto è che deve avvertire di non adirarsi fuor di modo*). Çünkü sinirlenmenin şiddetli sıcak bir hareket olduğu ve doğadan zorla dışarı gönderildiği, böylece bedeni aşırı ısıtıp kuruttuğu, bundan dolayı da özellikle demevî kişilerde sıtmalara sebep olduğu belirtilmiştir (Auda, 1660, ss.275-276).

²³¹⁹ Garşûnî metinde “صرع دماغ”. Sara, epilepsi için kullanılmaktadır ancak metin içerisinde epilepsi için kullanılan “سقطه” sözcüğü de yer almaktadır. Mütercimim neden böyle bir ayrıma gittiğini açıklamadığı için ikisinde de epilepsiyi kastettiği kesin olarak anlaşılamamıştır.

²³²⁰ Garşûnî metinde “رعانين/حلم”. Arapçada güneş çarpması anlamına gelen “رَعْن” fiili dışında ahmaklaşmak, saçmalamak, ne söylediğini bilmemek anlamına gelen “رَعْن” fiilinden türemiş olmalıdır. Nitekim İtalyanca metinde “come attoniti e fuori di se, e spesso impazziscono (şaşkınlar/sersemlemeler gibi, kendilerinden geçmiş ve sıklıkla delirir/akıllarını kaybederler)” ifadeleri yer almaktadır. Giovanni Molino, “impazzire” fiilinin bir diğer anlamı için “sayıklamak” sözcüğünü vermektedir (2020, s. 429).

²³²¹ Garşûnî metinde “düşme” anlamına gelen “سقطه/هميه” sözcüğü “il mal caduco/düşme hastalığı, epilepsi” için kullanılmıştır.

²³²² Bu yolla doğal sıcaklığın (*il calore naturale*) artacağı ve sağlığın sürdürebileceği belirtilmek ile yapılmaması hâlinde bir vahşi olacağı söylenmektedir.

²³²³ BCMS: *Mal caduco, paralisis, convulsione di nervi, e anco debolezza di tutti li membri* (düşme hastalığı/epilepsi, felç, sinir kasılması ve tüm organların güçsüzlüğü).

²³²⁴ BCMS: *Gal.lib.3.cap.5. de temperam* (Mizaç hakkında). Garşûnî metin: “رقة مداهي/وصفة معادن الجسم”.

²³²⁵ BCMS: *...si riempie la testa di fumi* (kafa dumanla dolar).

²³²⁶ BCMS: *...deflussioni* (akıntılar) *e catarri* (nezleler).

iner.

Yedinci öğüt: Akışı sırasında²³²⁷ idrar boşaltımını durdurmamaya özen göster çünkü onun yüzünden birçok ağrı, idrar zoru ve tutulması, kum vesaire [sıkıntı] ortaya çıkar.²³²⁸

Sekizinci öğüt: Bil ki bu sonuncu öğüttür. Defihacet esnasında asla edep yerini²³²⁹ zorlama ve [dışkının çıkmasına da] mâni olma zira o maddeler geri dönüp kurur ve yoğunlaşır.²³³⁰ Bundan dolayı da şişlik hastalıklarının yelleri²³³¹ ve ona benzer diğerleri²³³² ortaya çıkar çünkü bahsetmiş olduğum sendeki bu maddeleri zapt etmene imkân yok.²³³³

Senin için, özellikle bir tabibin olmadığı zamanlarda, uyulması gereken üç vasıtayı kaleme almam gerek: İlk olarak, sevinçli olman gerek çünkü sevinç doğal sıcaklığı yatıştırır ve ruhun kuvvetlerini güçlendirir. En latif şekilde kanı arındırır\ doğal yapıyı ve gidişatını korur, ömrü uzatır, tüm üzüntü ve kederi yok eder, hangi ne iş olursa olsun melankoliyi boşaltır ve aklı [arttırır].

Birinci vasıta: Sevinç dengeli, düzenli olmalı ve fazla olmamalıdır çünkü birçok kişi fazla sevinç ve neşe yüzünden bedensel ve büyük tehlike altına girerler.

İkinci vasıta: Vicdan ve kalp rahatlığıdır çünkü afiyette ve sağlıklı olmak için bu bir ilaçtır. Muallim Hîbûlîtûs²³³⁴ 4. risalesinde bunu bize açıklamaktadır.²³³⁵

Üçüncü vasıta: Yaşamın dengeli düzenlenmesi gerekmektedir çünkü eğer yaşamını

²³²⁷ BCMS: ...quando uno ha bisogno di orinare (birisi idrarını yapması gerektiğinde).

²³²⁸ İtalyanca metindeki hastalıklar: *Viscosità, calcoli, renella e molte altre miserie* (Akmazlık, böbrek taşı ve kum dökme ve diğer birçok acı).

²³²⁹ BCMS: ... *che non si deve forzar[e] la natura per andar[e] del corpo* (dışkılama için doğa zorlanmamalıdır). John Florio ve Giovanni Molino, “natura” sözcüğünün anlamları arasında “edep yeri, üreme organı, avret” manalarını da zikretmektedir (Florio, 1598, s. 237; Molino, 2020, ss. 259, 352.)

²³³⁰ Bağırsak toplar damarının (*vene meseraiche, che sono contigue a gl'intestini*) sürekli emmesi (*per il continuo sugamento*) bağırsaklar içerisinde onu sertleştirir ve sonra da burada tıkanmalar olur (*oppilationi*) (Auda, 1660, s.277).

²³³¹ Garşûnî metin: “أَمْسَادُ أَحْدَانٍ مِمَّنْ / أَرِيَّاحُ أَمْرَاضٍ وَرَمَ”.

²³³² BCMS: *oppilationi, ventosità, dolori colici, infiammazioni, doglie di testa, per li fumi continui che ascendono* (bağırsak tıkanması, yellenme/flatulans, kolik ağrı, iltihap, sürekli yukarı çıkan dumanlardan dolayı baş ağrıları).

²³³³ Maddelerin zapt edilmesi hususu İtalyanca metinde yer almamaktadır.

²³³⁴ BCMS: *Ouidio lib.1. epistola 4. ad Hipolito*. Publius Ovidius Naso ya da kısaca Ovid (ö. M.S. 18) olarak bilinen Romalı şairin *Epistulae heroidum* adlı eserinden bir alıntı yapılmıştır. Garşûnî mütercim eserin sahibini Hippolytus olarak tercüme etmiştir.

²³³⁵ BCMS: ... *il riposo del corpo* (vücudun dinlenmesi, istirahatı). Auda, bunun sağlık için değil doğal sıcaklık (*il calor naturale*) için ve aşırı efor sarf etme nedeniyle kaybedilen kuvvetin geri kazanılması için gerekli olduğunu ifade etmektedir.

yiyecek ve içeceklerle düzenlemediysen, o hâlde yaşadığın ülkeyi hemen değiştirirsin.²³³⁶

Ardından unsurlar ve diğer duyusal unsurları korumak için sana altı vasıta ve tavsiye söyleyeceğim:²³³⁷ İlk olarak uyku vehdesinden²³³⁸ ve evham fazlalığından arınmak için, uykudan hemen kalkıp aç karnına gözlerini soğuk suyla yıkaman gerek. Ardından da onları kurula.²³³⁹ Bu özellik ile [gözler] istediğin gibi parlak, sağlıklı kalırlar çünkü filozof Aristo’nun dediği gibi gözler nemli sudan oluşmuştur. Onun için [yıkama] sıcak değil soğuk suyla olmalıdır.

İkinci tavsiye: Ellerini de soğuk suyla yıkamalısın çünkü onlar tüm diğer duyuları temizlemek için temel organlardır. Böylece onları sıcak suyla değil soğuk suyla yıka. Zira muallim İbn Sina’nın²³⁴⁰ söylediği gibi elleri sıcak suyla yıkamak karında kurtçuk [olmasına] neden olur; sindirimi engeller çünkü iç gözenekleri açar.²³⁴¹

Üçüncü tavsiye: [Uyandıktan sonra] biraz yürümen lazım ki idrar gözeneklerden kolayca geçsin.

Dördüncü tavsiye: Tıpkı muallim Hîbûlîtûs’un 29. kitabında bildirdiği gibi rahat bir uykunun ardından erimini alması ve kolayca [eski hâline] dönmesi için kollarını, ellerini ve diğer duyularını dizginlemelisin.²³⁴²

Beşinci tavsiye: Beyin gözeneklerinin tamamının açılması için saçlarını taramalı ve canavarları dışarı çıkarmalısın.²³⁴³

²³³⁶ Auda, kişi kendini yemeğe veremediği zaman ülke değiştirip orada birkaç gün perhiz yaptıktan sonra doluluktan ve vücuttaki fazla balgamdan (*flemme*) kurtulabileceğine işaret etmektedir (Auda, 1660, s.278).

²³³⁷ İtalyanca metindeki başlık Latince olarak yazılmıştır: *De confortatione Cerebri* (Beynin rahatlaması hakkında). Beş dizeden oluşan Latince aforizmalar yorumlanmaktadır.

²³³⁸ Garşûnî metin: “وهده النوم/وهده النوم”. Metindeki “وهده” sözcüğü çukur, obruk, vadi gibi anlamlara gelmektedir ancak buradaki manası ile uyuşmamaktadır. İtalyanca metinde ise “ogni caligine (her sis/duman/baca isi) ifadesi yer almaktadır.

²³³⁹ İtalyanca metinde yıkama işlemi daha ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Su serpilip ellerle gözlerin ovulması ya da onların açık tutularak içerisi berrak suyla dolu olan kap içerisine daldırıp sonra da beyaz ve ince kumaşla kurulanması anlatılmaktadır.

²³⁴⁰ BCMS: *Avicenna lib.16. tract.5 .cap.1.* (İbn Sina, 16. Kitap, 5. Makale, 1. Bölüm).

²³⁴¹ İtalyanca metinde sindirimin engellenmesinin sebebi olarak, sıcak suyun gözenekleri açması ve buradan da doğal ısının (*il calor naturale*) dışarıya yayılması gösterilmektedir (Auda, 1660, s.280).

²³⁴² İtalyanca metinde alıntı yapılan kaynak: Hipokrat, Aforizmalar, 29. Auda, hayati ruhların (*li spiriti vitali*) kanla birlikte tüm vücuda akması için kol, bacak ve diğer organların biraz gerilmesi/esnetilmesi gerektiğini ifade etmektedir (...*che distenda un poco li suoi membri*) (Auda, 1660, s.280).

²³⁴³ İtalyanca metinde tercüme edilmeyen ifadeler yer almaktadır: Saçları taramanın baştaki gözenekleri

Altıncı tavsiye: Kötü kokunun gitmesi, güzel nefesin kaybolmaması ve her şeyden daha latif olan akla zarar gelmemesi için akşamları dişlerini iyice temizlemen gerek. Muallim Galen'in 8. kitabının 4. bölümündeki görüşüne göre,²³⁴⁴ diş ve azı dişlerinin korunması için onları soğuk suyla veya arıtılmış sirkeyle birlikte yıkamalıdır.²³⁴⁵

[Görüşü canlandırmak üzerine, ek].²³⁴⁶

Öğle uykusundan ortaya çıkan tehlikelerin beyanı: İlki sıcaklıktır ki bu uykudan dolayı gözeneklerde ortaya çıkar ve buna karşın uyanma ile sona erer. İkincisi uykuda nefesin devam etmesidir ve artık besinlerin sindirimi mümkün olmaz. Böylece muallim Galen'in 2. kitabındaki görüşüne göre bu kokuşmadan dolayı ateş ortaya çıkar. Üçüncüsü baş ağrısına sebep olur çünkü uykudan dolayı hazımsızlık ve mide ağırlığı ortaya çıkar ki [bundan çıkan] buharlar beyne doğru yükselerek [baş ağrısı yapar]. Uyku, sakinlik ve

açmasının yanında gece toplanan kötü hıltların (*humori*) da uçmasına faydalı olduğu, aklı arındırdığı, hafızayı keskinleştirdiği eklenmektedir. Tarama işleminin ise alından başlanacak şekilde yukarıya doğru çekilmesi gerektiği de belirtilmiştir (Auda, 1660, s.280).

²³⁴⁴ İtalyanca metinde Galen'den alıntı yapılan asıl yer tercüme edilmemiştir. Galen, sık sık süt içilmesinin dişlere zarar verdiği ve dişlerin tüm pisliklerden temizlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca Auda, ağızdaki pis kokunun beyne büyük zarar verdiğini de söylemektedir. Yazın ağzın çalkalanmasını da tavsiye etmektedir. Ayrıca Galen'in eserindeki bölüm Garşûnî metinde 4. bölüm iken İtalyanca metinde 8. kitabının "de aliment. facultat." kısmının 14. bölümü olduğu belirtilmiştir (Auda, 1660, s.281).

²³⁴⁵ İtalyanca metinde tercüme edilmeyen 3 ayrı husus daha bulunmaktadır. İlk olarak Auda, soğuk havanın vücuda zarar vermemesi için yıkanan kişinin kapalı bir alanda bulunması gerektiğini, zira suyun sıcaklığıyla gözeneklerin açıldığını ve bir uçtan diğerine geçişin tehlikeli olması nedeniyle havanın azar azar alınması gerektiğini söylemektedir. Keza, yemek yedikten hemen sonra yıkanılması veya yıkandıktan hemen sonra bir şey yenilip içilmemesi gerektiğini de söylemektedir. Zira yemek yedikten sonra yıkanırsa terleyerek doğal sıcaklığın dışarı çıkmasıyla sindirimin engellendiği veya yıkandıktan hemen sonra bir şey yendiğinde iyice sindirilemediği çünkü doğal sıcaklığın tekrar bir araya toplanamadığı gerekçeleri gösterilmektedir. Bu nedenle de biraz uyumak ardından bir şeyler yemek gerektiği vurgulanmıştır. İkinci husus ise, bir şey yemeden önce biraz ayakta kalınmasıdır. Böylece sindirilemeyen yemek, birlikte pişmenin (*la concottione*) tamamlanacağı karnın dibine gidebilir. Üçüncü husus ise, kan alındıktan sonra kan sakinleşene kadar serin bir yerde yatarak beklenilmesi gerektiğidir (Auda, 1660, ss. 281-282).

²³⁴⁶ BCMS: *De recreatione visus, Additio*. Yaklaşık 1 sayfalık bir alanı kaplayan bu bölüm Garşûnî metne tercüme edilmemiştir. 3 husus üzerinde durulan bölümde, ilk olarak görmeyi canlandırmak için gözlerin pınar, kuyu, sarnıç veya diğer berrak ve temiz sulara bakması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Galen'in Hipokrat'ın aforizmaları üzerine yazdığı yorumunun 1. kitabın 16. yorumundan (*Galeno, Aphor. lib.1. comment.16.*) alıntı yapılarak, göz doğasının soğuk ve nemli olduğu ve bu özelliklerin aynısının suda da olduğu benzerliğinden hareketle, suya bakmanın görmeyi canlandırdığı sonucuna varılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, her şeyden daha temiz ve berrak olan gözler, kendileri gibi berrak ve temiz olan suya baktığında güçlenirler. İkinci husus ise aynalardır. Su ve gözlerin aynalar gibi parlak oldukları ve tecrübenin öğrettiğine göre bir kişi aynaya bakmaktan hoşlandığı için gözler de çokça canlanır. Bunun nedeni olarak da aynaların yoğun olması ve bu yoğunluk neticesinde görüş ışınlarının daha arkaya yayılabilmesinin engellenmesi gösterilmektedir. Ancak görüşün de canlandığı belirtilmektedir. 3. husus ise, ağaçları, otları ve çimenleri içine alan tüm yeşillığe bakılmasıdır. Auda, gözlerin yeşile bakmaktan hoşlandığını ancak görüşü korumak için yeşil gözlüklerin kullanımının da iyi olduğunu vurgulamaktadır. Son olarak, sabahları dağlara yani yeşil şeylere bakılması üzerinde durulmaktadır. Gözler gece karanlığından dolayı görüş karardığı için sabah güzel yeşil kırları ve ormanları görmenin gözleri canlandırdığı söylenmektedir. Auda, akşam suya bakılarak gözlerin güçlendiği ve çok canlanmadığı belirterek bölümün yeterli olduğunu söylemiş ve bitirmiştir (Auda, 1660, ss. 282-283).

hareketsizlikle birlikte mideye geri döner ve ondan da büyük zarar ortaya çıkar. Bu da adı geçen muallimin 1. kitabının 14. başlığındaki görüşüdür. Dördüncüsü [nezle] göğse düştüğü zaman ondan yani gündüz uykusundan kaynaklanır. Yatış anında baştan göğüs üstüne düşer, geçiş ve hareketini tıkayıp engeller. Ancak çoğu gündüz yatmaya alışık olduğundan sana bazı faydalı öğütler kaleme almak istiyorum. İlk uyku süresi uzun olmasın. İkinci olarak uyku, yemekten hemen sonra olmasın. Üçüncüsü ise uzanarak değil oturarak uyumasıdır ve pek az, sadece yarım saat olur.

[Karında flatulansın hapsedilmesi hakkında].²³⁴⁷

[Akşam yemeği hakkında].²³⁴⁸

[Yemeği tüketmeden önceki düzenleme hakkında].²³⁴⁹

²³⁴⁷ BCMS: *De flatu in aluo retento* (Auda, 1660, ss.285-286). Tercüme edilmemiştir. Bu bölümde karında gazın hapsedilmesinden kaynaklanan dört zarar ele alınmıştır. Galen, Hipokrat, Trauliano, ve İbn Sina'ya atıf yapan yazara göre bu zararlar spazm, kasılma veya sinirlerin geri, ödem, kolik ağrı ve vertigo ile epilepsidir. Birinci zararda spazm (*lo spasimo*), kasılma (*convulsione*) veya sinirlerin geri çekilmesi (*ritiramento de nervi*) gibi sorunlar yer almaktadır. Yazar gazların (*li flatu*) akışı sırasında (*nel suo influsso*) sinirleri şişirip kuruttuğunu (*gonfiare e disseccare*) ve bu nedenle kasılmalara neden olduğunu söyler. İkinci zararın ödem (*l'idropesia*) olduğunu belirten Auda, Trallesli Alexander ve Galen'e atıf yaparak, gazların neden olduğu karaciğer soğumasının (*la refrigeratione del segato*) önce sindirimi engelleyerek kötü kan (*cattivo sangue*) üretilmesine ve ardından da bu kanın mukusa (*pituita*) dönüşmesine neden olduğu için ödem oluştuğunu iddia eder. Diğer yandan bağırsaklarda yoğunlaşan soğuk ve kuru nitelikli gazların "cehennem ağrıları (*dolori d'inferno*)" olarak tanımladığı kolik ağrılara (*li dolori colici*) neden olduğu belirtilmiştir. Son olarak vücutta kapalı kalan gazların yükselerek baş kısmına ulaşması ve burada baş dönmesi (*giramento di testa*), göz değişimi (*alteratione d'occhi*) ve hatta Tanrı'nın korumasını dileyecek kadar korktuğu epilepsiye (*il mal caduco*) yol açmasının yanında gazların vertigoya (*la vertigine*) neden olduğunu söyler.

²³⁴⁸ BCSM: *De coena* (Auda, 1660, ss. 286-287). Tercüme edilmemiştir. Yazar sessiz sakin geçecek bir gece isteyen kişinin akşam yemeğini ölçülü yemesini ister çünkü ona göre karnını dolduran kişinin hazımsızlık yüzünden doğal sıcaklığı azalır, uykusu kaçır ve gece rahatsız geçer. Uyusa dahi aşırı rüya görür, kötü hıltlar belirir, yüzde püstüller çıkar, baş ağrıları ve ağızda acılık olur. Dili kurur, böbrek taşı, gut hastalığı, şiddetli ve kötü sıtma, apse, eklem ağrıları (*dolori artetici*) ve diğer hastalıklar meydana gelir. İbn Sina'ya atıf yapan yazar günde bir defa yemek yiyen kişilerin akşam yerine sabah yediklerinde daha sağlıklı olacaklarını, eğer pek çok kişinin başına geldiği gibi uyuyabilmek için yiyorlar ise o zaman yarısını sabah yarısını da akşam yiyecek şekilde iki öğüne ayırmalarını ister. Yazar uyku ve yatak ısısı yüzünden geceleri doğal ısının azaldığını ve bu yüzden sabahları sindirimin daha iyi olduğunu söyler. Auda kişinin sofradan kalkarken doymadan kalkmasını tavsiye eder ve bu yöntem ile sağlıklı olacağını bildirir.

²³⁴⁹ BCSM: *De dispositione ante cibi sumptionem* (Auda, 1660, ss. 287-289). Tercüme edilmemiştir. Yemekten önce uyulması gerek düzeni anlatan altı hususa değinilmektedir. İlk tavsiyesinde kişinin karnında henüz sindirilmemiş ve tüketilmemiş kötü hıltlar var ise o zaman yemek yememesi gerektiğini vurgular çünkü ona göre yenilen besin de kötü hıltlara benzeyerek bozulacaktır. Galen ve Hipokrat'tan alıntı yaparak bunun önlenmesi için öncelikle midenin yumuşak bir kusturma yoluyla boşaltılmasını tavsiye eder. İkinci tavsiyesinde de Galen'e atıf yapan yazar yemek yedikten sonra ilki sindirilmeden tekrar yenmemesini aksi takdirde sindirime engel olacağını söyler. Ayrıca sindirimin bittiğini anlamak için birtakım işaretler olduğundan bahseder ki bu işaretler iştahın iyi olması, idrarın renkli ve berrak olması (*l'orina colorita e chiara*) ve tükürüğün de ince ve sulu olmasıdır. Eğer geçirmeler ekşi ve idrarın rengi de beyaz ise o zaman sindirimin tamamlanmış olduğunu belirtir. Yazar deneyim yoluyla öğrendiği bilgi doğrultusunda kişinin iyi bir mide için yemek yedikten en az altı saat sonra tekrar yemek yemesi gerektiğini ifade eder.

[Melankolikler ve kaçınılması gereken yiyecekler hakkında].²³⁵⁰

Şimdi tesirli ve uygun gıdaları anlatacağım ki bunlar on iki tanedir. Tıpkı muallim Galen'in 3. kitabının 72. bölümünde bahsettiği gibi ilki buğdaydır ki bizim bundan anlamamız gereken ekmektir, özellikle de buğday yeni [ve] temiz olduğunda. Onun en güzeli saf kepekli ev yapımı olanıdır. Çünkü o, tecrübenin bize öğrettiği gibi, kalbi güçlendirir ve kuvveti sağlamlaştırır. İkincisi ise, özellikle kızıl inekten [sağılan] süttür çünkü o bol yağlıdır. Galen'in 3. kitabının 10. bölümünde söylediği gibi, keçi sütü de iyidir ancak az yağlıdır. Üçüncüsü, Hipokrat'ın 2. kitabının 63. bölümünde söylediği gibi çökelek veya taze peynirdir. Özellikle içerisine biraz tuz konursa yukarıda açıkladığımız gibi mideyi güçlendirir ve biraz yumuşatır. Dördüncüsü, Galen'in 3. kitabının 5. bölümünde ortaya koyduğu gibi horozun erbezi torbalarıdır. Yine o muallimin söylediği gibi domuz yavrusunun [erbezi torbaları] da anlaşılır ki özellikle iyice yağlı olursa. Beşincisi domuz etidir ki özellikle kışın avlanmış olan yabanisi olursa. Altıncısı muallim Galen'in 3. kitabının 7. bölümünde söylediği gibi akıl yani beyindir ve çok değerlidir. Kalbi güçlendirir ve ferahlatır; mideyi güçlendirir ve zehirleri engeller. Yedincisi Galen'in 3. kitabının 8. bölümünde kemikleri güçlendirdiğini ve sertleştirdiğini, akılla aynı türden olduğu için akıllı güçlendirdiğini söylediği gibi beyin ve kemik iliğidir. Sekizincisi yapay olmayan doğal tatlı şaraptır. Dokuzuncusu latif yiyecektir. Galen'in de ortaya koyduğu gibi eğer yiyecek latif ise hızlı sindirilir ve alınması çok faydalıdır. Onuncusu taze yumurtadır ki önceden onun hakkında yeterince bahsettik. On birincisi olgunlaşmış incirdir zira o harika bir besleyicidir ve ondan sağlık ve afiyet ortaya çıkar. Zehirlere panzehirdir özellikle sabah aç karnına yersen. On ikincisi tatlı olan taze üzumdür. İlk olarak besler, ikinci olarak da hıltları sindirir ve yok eder. O nedenle sabahlar bundan yendiğinde [beden] yumuşak olur.

Şimdi burada panzehir olan altı sırrı açıklayacağız. İlk olarak sarımsak. Sabahları aç karnına yenecek şekilde tüm zehirlerden korur; zehirli yılan sokması ve yaz mevsiminde iğrenç sulara da karşıdır. İkincisi sıcak *el-krre*,²³⁵¹ özellikle de yabani olursa, tüm evhamı

²³⁵⁰ BCMS: *De melancholics et evitandis cibis* (Auda, 1660, ss. 289-292). Tercüme edilmemiştir. Auda burada Galen ve Plinius'tan yaptığı alıntılar ile hastalara zarar veren sevdalı (*malinconico*) ve serumlu (*seroso*) kanı üretecek on yiyeceği açıklar. Auda'ya göre bu yiyecekler aslında şeftali, elma, armut, süt, peynir, tuzlanarak güneşte veya fırında kurutulmuş et, geyik eti, yabani tavşanın eti, öküz, inek ve boğa etleri ve keçi eti gibi günlük hayatta tüketilen bazı besinlerdir.

²³⁵¹ BCMS: *Ruta domestica* (*Ruta graveolens* L. Sedef otu). Arapça'da "سذاب" olarak bilinmektedir ancak Garşûnî metinde "الحصه/القرة الحارة" olarak tercüme edilmiştir. Ayrıca İtalyanca metince bahçede yetişen, yerli, evcil anlamına gelen "domestica" sözcüğü yer almasına rağmen Garşûnî metinde yabanda yetişen, yabani anlamına gelen "البرية" sözcüğü kullanılmıştır.

yok eder. Ardından, eğer sabahları onu yersen görüşe fayda eder. Üçüncüsü elmadır ki özellikle yabani olursa, tüm bilginlerin de ortaya koyduğu gibi, zehirleri uzaklaştırır. Dördüncüsü panzehir olan kereviz köküdür. Beşincisi tiryaktır çünkü o tüm zehirlere karşıdır; 1 dirhem ağızdan alınır. Faydası muazzamdır ve kim haftada iki defa bundan yerse, öldürücü zehir yemiş olsa bile kurtulur. Altıncısı cevizdir, özellikle biraz tuz ve kuru incirle birlikte yenirse gerçekten de tüm zehirlere karşı faydalı bir ilaç olur; besinleri sindirir. Eğer zehirli yılan sokmuş ise soğan, tuz ve balla birlikte tüketilirse hemen fayda eder. Ancak ceviz denince kuru cevizi de anlamalısın, aralarında fark yoktur. Son olarak besinlerin hızlı sindirilmesi için yorgun ye ve ardından da azar azar iç. Yedikten hemen sonra içme, biraz zaman geçsin. Sana söylediklerimi ve yazdıklarımı iyice belle ve Allah'ın selametiyle git.

Yüce Allah'ın yardımıyla kitap bitmiştir.

Ardından yine bazı çok faydalı sırları aktaracağız ve bu sırlar, soylu muallim, usta tabip Ronaldûs'tan alınmıştır.

İlk olarak burada bazı ince toz ilaçlardan bahsedeceğiz ki bunlar çok acayıptır. Ağızdan içilmesi yahut dişlerle çiğnenmesi içindir. İster zehirli yılan sokması olsun isterse başkası, tüm zehir türlerine faydalıdır. İçilme şekli anlatacağımız gibi mümkündür: Bil ki: Güneş Akrep Burcu'ndayken, o vakit bazısının kelifbânî gül²³⁵² yahut gül dikenini olarak isimlendirdiği yabanî gülün²³⁵³ meyvelerinden veya kökünden alman gerek. Onu topladıktan sonra tamamen kuruması için gölgeye bırak. Ardından da burundan alınan tütün gibi iyice öğüt. Ondan sonra her tür ayrı ayrı olacak şekilde iki türün kabında onu sakla. Gerçekten hangi zararlı zehir olursa olsun, onlar için çok itibarlı bir şeydir.

İkinci kısım: Burada bahsedeceğimiz gibi aynı şekilde faydalıdır. Ey kardeş! bil ki: Hangi tür olursa olsun o zehri almamak için korku duyuyorsan aynı şekilde yukarıda bahsedilenlerden yani bahsedilen köklerden ve meyvelerden yarım dirhem alıp yarım bardak sarı veya beyaz şaraba kat ve iç; nereden yemiş ya da içmiş olursan ol korkma. Hatta korktuğun yerden olsa dahi, böylece ondan asla tekrar endişelenmezsin. Korkmadan ye ve iç, hatta o yemekte zehir olsa dahi endişelenme; ancak yemeği bitirdikten hemen sonra

²³⁵² Arapçada kuşburnu (*Rosa canina* L.) “ورد السباح/عليق الكلب/نسرین/ورد الكلاب” gibi isimlerle anılmaktadır (Löw, 1881, s. 276).

²³⁵³ MKHBA: “ورد بري/هه/حـ”.

yarım bardak şarap ile birlikte yarım dirhem ondan içmen şart, tıpkı önceden yaptığın gibi. Yemeden önce ve bu yöntem ile bir daha asla ondan şüphelenmezsin ve vicdanın da rahat olur.

Üçüncü olarak bil ki: Veba zamanlarında ve zararlı zehirli hava zamanlarında ya da kalp bloğu ve şiddetli üzüntü veya bazı gizli iç ağrılar [olduğunda], idrar zoru olsa dahi yukarıda bahsettiğimiz gibi yapman gerek. Böylece şüphesiz bu durumdan tamamen kurtulursun ancak şifa bulana kadar her gün bunu kullanman gerekir.

Dördüncü olarak bil ki: Bazı habis, kötü siğiller için ilk olarak yarayı şarapla yıkaman ve ardından da 2-3 defa üzerine o öğütülmüş toz ilaçtan serpmen gerek. Böylece yüce Allah'ın yardımıyla iyileşir.

Beşinci olarak bil ki: E suyu içinde sadece bir dirhem ölçüsünde alınarak bu toz ilaç, sıtma ve veba ateşlerini önlemek için yararlıdır. Bunun kullanılması, ateş kesildikten sonra bir hafta daha devam eder.

Altıncı olarak: Eğer karın ağrısı varsa ve sindirim olmuyorsa, dallarından bu değerli çiçeğin tanelerini meyve içerisinde bulunan az miktardaki tohumlarıyla birlikte alır ve hepsini ezip birlikte karıştırır; ardından onlardan macun yapıp beslenmeden iki saat önce bundan alır. Böylece o vakit iyileşme ve sindirimle birlikte onun için çok faydalı olur.

Yedinci olarak: Yine bu meyvenin kenarını al ve kır; ardından da tohumunu çıkar ve meyveyi suyun içine koyup yarısı [eksilip] saflaşana kadar yeterli miktardaki suyla ateş üzerinde iyice kaynat. Ondan sonra da temiz keten parçasıyla süzüp o suyu al ve maddenin ¼'ünü ve şekerinde ¾'ünü katıp hepsini yağlı çömlek içerisine koy. Ardından hafif orta ateş üzerinde koyulaşana kadar ikinci kez kaynat ve sonrasında ateşten çıkarıp ılımaya bırak. Ondan sonra da bunu doldur. Bundan alıp şurup gibi içersin. İçmek istediğin zaman her defasında sadece bir kaşık al. Bu şurup baş ve mide ağrısı içindir ve sağlık ve afiyeti düzeltir. Yıl döngüsünden hangi mevsimde olursa olsun faydalıdır. Bil ki bu toz ilaç, ateşler için alındığında et suyu içerisinde alınır ve diğer ağrı türleri için ise, tıpkı yukarıda işaret ettiğimiz gibi, şarapla birlikte alınır.

Görmenin korunması için saklanmış bir ilaç sırrı ve gözlüklere ihtiyaç olsa dahi, böylece yüce Allah'ın yardımıyla ona görmesini çok güçlü bir şekilde geri getirir.

On dirhem kestere, sekiz libra *kûfrâsyâ*, *haşîşetü'r-rîh*, on dirhem *lilûm* yani süsen veya

yabanî zambak, *meryemiyye* yani ada çayı ... libra...²³⁵⁴

...dört dirhem tartar tuzu, üç dirhem Frenk kudret helvası, yarım dirhem kınakına. Bil ki ravent, kınakına, sinameki, tartar tuzu ve anasonun hepsi birlikte ezilir. Kudret helvası ise ... ve mümkünse tümü cam kap içerisine koyulur. On iki dirhem canlı cıva da koyarsın ve onu bir keten parçası içerisine koyup kabın içine at. Ondan sonra da suyu koyarsın ve hepsi kaynar ancak su basit su değil damıtılmış hindiba suyudur. Kaynama hafif ateş üzerinde yirmi dört saat devam eder. Ardından bir hafta boyunca sabahları bundan büyük bir bardak içersin ve eğer hastalık geri gelirse söylediğimiz gibi tekrar su ve toz [hazırlarsın]. Senden yiyeceklere dikkat etmeni istiyorum. Öğle yemeğinde haşlanmış et ve yumuşak yemekler dışındakileri yeme. Akşam ise biraz haşlanmış ve biraz da suyla karıştırılmış şaraptan [alırsın]. Ancak dolmadan ve mümkünse güneş batmadan önce olsun. Bitti.

Ardından soylu muallim, usta tabip Ronaldûs'tan bazı çok faydalı sırları aktaracağız.²³⁵⁵

İlk olarak burada bazı ince toz ilaçlardan bahsedeceğiz ki bunlar çok acayıptır. Ağızdan içilmesi yahut dişlerle çiğnenmesi içindir. İster zehirli yılan sokması olsun isterse başkası, tüm zehir türlerine faydalıdır. Burada anlatacağımız gibi içilmesi mümkündür ve şüphesiz kanıtladığı gibi gerçekten denenmiş ve sınanmıştır: Bil ki, Güneş Akrep Burcu'ndayken o vakit bazısının *kelîbânî* gül yahut gül dikenini olarak isimlendirdiği yabanî gülün meyvelerinden veya kökünden alman gerek. Onu topladıktan sonra tamamen kuruması için gölgeye bırak. Ardından da burundan alınan tütün gibi iyice öğüt. Ondan sonra her tür ayrı ayrı olacak şekilde iki türün kabında onu sakla. Gerçekten hangi zararlı zehir olursa olsun, onlar için çok itibarlı bir şeydir.

İkinci kısım: Burada ondan bahsedeceğimiz gibi faydalıdır. Bil ki o, veba zamanlarında ve zararlı zehirli havalı zamanlarda ya da kalp bloğu ve şiddetli üzüntü veya bazı gizli iç ağrılar [olduğunda], idrar zoru olsa dahi yukarıda bahsettiğimiz gibi yapman gerek. Böylece şüphesiz bu durumdan tamamen kurtulursun ancak şifa bulana kadar her gün bunu

²³⁵⁴ Garşûnî metinde 229. sayfadan sonraki iki sayfa kayıptır. Bir sonraki sayfa 232. sayfadan başlamaktadır.

²³⁵⁵ Garşûnî metinde daha önce anlatılan tabip Ronaldûs, bu defa Arnoldûs olarak kaydedilmiştir. Bu bölümde anlatılanlar önceki bölümde anlatılanlar ile benzer olmakla birlikte öncekilerden farklı olarak sadece iki kısım kalem alınmıştır. Ayrıca önceki bölümdeki ikinci kısım tercüme edilmemiş ve önceki bölümün üçüncü kısmı burada ikinci kısım olarak kaydedilmiştir. Bu nedenle mütercimin sehven tekrar tercüme ettiği anlaşılmaktadır.

kullanman gerekir.

Kûca şehrinde *Sebîdâl el-Melik* kitabından alınan taun iksirinin faydasının ve kullanım durumunun beyanı.

Ferahlatmak için en etkilisi, saygını ve şimdiye kadarki en güçlüsü bu taun iksiridir. Bunu icat eden tıp sanatıdır. Ne bir çiçek ne de onunla kıyaslanabilecek tüm güçlendirici ve rahatlatıcı şeyler [bulunur]. Kim onu denerse etkisini hisseder ve burada anlatılardan daha fazlasını görür. Hastanın yandığı zamandaki sıtmal vebada bundan altı buğday tanesi al ve bıçağın ucuyla soy. İçmek için istenilen her vakitte bu iksirden verilir. Zira o sıtmaları sakınleştirir ve onun kötülüğünün saldırısından kalbi korur, acayip bir şekilde ferahlatır ve güçlendirir. Eğer çok şarap içmek isteyen sıtmal biri varsa sevdânın hareketi ve darlığında insanın hissettiği her vakitte, iksirle birlikte biraz verilir çünkü sıtmal kişi ondan şarapla birlikte almış olur. Eğer sevdâ şiddetli ve sıtma hafif olursa onu şarap ve suyla birlikte alır. Hastalıktan çıkanlar su ve şarapla birlikte alırlar ve hastalıkta veya zehirli sokmalar olsun tüm zehir türlerine karşı çok etkilidir. Bazıları onu içer ve yaranın üzerine serper. Onun alındığı zamanlarda kim sabah aç karnına şarap veya suyla birlikte almayı alışkanlık hâline getirirse zehir ona zarar veremez. Keza eğer suyla alınır ve burun deliklerinden barnût gibi koklanırsa burun deliklerinden ve göğüsten gelen kanın kesilmesine fayda eder. Eğer suyla alınır, *demâmi* ve iç yaralara ve görmeyi korumaya faydalıdır; eğer şarap ile alınır, kötü iklimden kurtarır. Eğer şarap ve su ile alınır üç günde bir olan sıtmadan, su veya şarap ile alınır uyuz ve geri kalan bulaşıcı veba hastalıklarından korur; bazılarında olmayan yeti ve iştahı ona kazandırır. Hastalıktan bitkin düşmüş kimseleri kuvvetlendirip güçlü kılar. Şarapla birlikte alındığında taş ve kum ağrıları için de çok faydalıdır. Yine şarapla birlikte alındığında [kuduz köpek?] ısırığına karşı da faydalıdır...

BÖLÜM 5

5.1 Tespitler ve Değerlendirme

5.1.1 İçerik, Dil ve Üslup

Eserin Roma’da 1652 yılındaki İtalyanca ilk baskısı ve 1711 yılındaki Fransızca çevirisi dışında Süryanice alfabeyle yazılmış bir Arapça yazma nüshası bulunur. HMML katalog bilgilerine göre 18. yüzyılda yazıldığı düşünülmektedir. Doğu Akdeniz’de tespit edilebilen ve tek tercümesi olduğu düşünülen söz konusu yazma Lübnan’daki Katolik Marunî Tarikatı’na aittir. Ferağ kaydı yer almadığı için yazma eserin kesin yazım tarihi tespit edilememiştir. Diğer yandan yazmanın giriş kısmında 1606 yılında Roma’da yazıldığı kaydedilmiştir. Ancak buradaki tarihin bir yazım hatası olduğu ve eserin 1660’ta yayımlanan üçüncü edisyonundaki “6” ve “0” rakamlarının yer değiştirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim eserin ilk defa 1652 yılında basıldığı bilinmekte olup daha önceki bir tarihte yazılmış olamayacağı açıktır. Benzer bir şekilde yazmanın hazırlanması sırasında 1660 yılındaki üçüncü edisyonun kullanıldığına işaret eden birkaç ayrıntı bulunur. Örneğin eserin Angelo Bernabo tarafından incelendiği ve Roma’da Piazza Navona’daki Giovanni Succetti Kitapçısı tarafından basıldığı bilgisi sadece 1660 yılında yayımlanan üçüncü edisyonunda yer alır. Ayrıca giriş kısmında bulunan Kutsal Ruh Hastanesi hekimlerinden Sig. Francesco Malvetano’ya yazılan bir mektup da sadece bu edisyona özgüdür. Diğer yandan yazmanın son varaklarında Circis el-Hasrûnî adındaki bir kişinin mülkiyetinde olduğuna dair bir temellük kaydı düşülmüş olsa da mülk sahibinin kimliğine dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bununla birlikte yazmada kullanılan el yazısının eser boyunca tutarlı olduğu görülmektedir ve söz konusu özellik eserin tek bir kişi tarafından yazıldığına işaret eder. Öte yandan mütercimin çeviri sürecinde tutarlı hareket etmediğini gösteren bazı durumlar bulunur. Örneğin eserde bahsi geçen bazı drog isimlerin farklı adlandırıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca bazı reçetelerdeki başlıkların da tercüme edilmediği, tariflerin eksik aktarıldığı ya da değiştirildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla mütercimin çeviri sırasında izlediği yöntem nedeniyle eserin İtalyanca orijinalinden daha farklı bir esere dönüştüğü ve bir tercümeden çok tercüme-telif bir çalışma hâline evrildiği söylenebilir.

Yazma eser toplamda 138 varaktan oluşmaktadır. BCMS’nin tercümesinin bulunduğu kısım 1-113 numaralı varaklardır. 113-117 numaralı varaklarda Auda’ya ait olmayan ve

usta hekim Arnoldûs'a (Arnoldus de Villa Nova?²³⁵⁶) atfedilen zehirlere karşı hazırlanmış ilaç sırları, görme yetisini güçlendirmek için bir ilaç tarifi ve *Kûcâ* şehrindeki *Sebîdâl el-Melik* kitabından alıntılanan bir veba iksiri yer almaktadır. Ayrıca eserde 120-136 numaralı varakları arasında Auda'ya ait olmayan müstakil bir bölüm de bulunur. Bu bölümde aylara göre hava durumu tahminleri, Güneş ve Ay tutulmalarının gerçekleştiği ayların özellikleri, karı ve kocanın isimlerine göre ebce hesaplamasıyla kimin daha önce öleceği ve kişilik özellikleri gibi konular ele alınır. Söz konusu bölümün Estrangelo hattıyla yazıldığı ve mütercimmin metin boyunca kullandığı Serto hattından farklı olduğu görülür. Ayrıca bu bölümdeki varakların diğer bölümlerdekine kıyasla fiziksel olarak daha küçük olduğu anlaşılmıştır. Böylece bölümün mütercime ait olmadığı ve başka bir yazmadan alındığı tespit edilmiştir. Son olarak 137-138 numaralı varaklarda ise yine başka bir eserden alınmış ilaç reçeteleri bulunur. 117-138 varaklar arasındaki kısmın BCMS'den ve mütercimden bağımsız olduğu düşünülerek bu tez çalışmasında ele alınmamaktadır.

BCMS'nin tercümesinin bulunduğu 1-113 numaralı varaklar İtalyanca metne uygun olarak dört ana bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlerde işlenecek konular kitabın ve yazma eserin kapak kısmında özetlenerek belirtilmektedir. Ancak BCMS'de bölüm adları için İtalyancada "bölüm" anlamına gelen "*parte*" sözcüğü değil "kitap" anlamına gelen "*libro*" sözcüğü kullanılmıştır. Diğer yandan Garşûnî metnin mütercimi Arapçada "kitap" anlamına gelen "*kitâb*" sözcüğü yerine "bölüm" anlamına gelen "*cüz*" sözcüğünü tercih etmiştir. Benzer bir şekilde İtalyanca metinde Auda için "eczacı" anlamına gelen "*speciale*" sıfatı kullanılırken Garşûnî yazmada "başhekim" anlamına gelen "*reisü'l-etibbâ*" sıfatı tercih edilmiştir. Diğer yandan BCMS'de giriş kısmında alfabetik sıraya uygun olarak hazırlanan içindekiler kısmının mütercim tarafından eksik tercüme edildiği görülmektedir.

Dört bölüme ayrılan eserin birinci bölümünde Erken Modern Dönem'de toplumun her kesiminden bir kişinin karşılaşılabileceği temel sağlık sorunları ve bu sorunlara yönelik bir eczacıdan temin edilebilecek çeşitli ilaçların (kaynatma, macun, hap, özüt, yakı, merhem, tütsü ve fitiller) reçeteleri ve kullanım talimatları bulunmaktadır. Reçete başlıklarında genellikle ilgili sağlık sorununun ismi ve onun için hazırlanan ilacın türü (hap, kaynatma, yakı, merhem, tütsü vb.) belirtilir. Ayrıca çoğu ilaç için harika, mucizevi ve kanıtlanmış gibi okuyucuyu etkilemeye yönelik ifadeler yer verilmiştir. Auda, çoğu tarifi son

²³⁵⁶ Eserde adı geçen kişi ile Orta Çağ'ın meşhur İspanyol simyacı/kimyacısı Arnoldus de Villa Nova (1235-1311) kastedilmiş olması muhtemeldir.

kısımında ilacın kim tarafından bulunduğu, denendiği ve yazarın bizzat deneyip denemediğini de söyler. Benzer bir şekilde ilacın hangi tarihte, hangi şehirde ve kimden alındığı, ne kadar faydalı ve değerli olduğu gibi bilgilere yer verilir. Yazar reçeteleri kimi zaman bulunduğu şehirdeki usta bir cerrah, hekim ve kimyacından aldığını belirtirken kimi zaman da Vatikan Kütüphanesi'ndeki adı verilmeyen bir kitaptan ya da meşhur bir yazarın eserinden aldığını ve bu ilacın kanıtlanmış güvenilir bir ilaç olduğunu vurgular. Diğer yandan mütercim bu hususta Auda kadar ayrıntılı bilgilere yer vermediği görölmektedir. Nitekim istisnai birkaç durum dışında, çeviri sırasında çoğu şahıs, mekân ve eser ismine değinmez. Ayrıca reçetelerin başlıklandırması konusunda da Auda'dan farklı bir yol izlediği görölür. Kimi zaman bir reçete başlığını BCMS'dekine uygun olarak ayrıntılı bir şekilde tercüme ederken kimi zaman da sadece bir önceki tarifin devamı olarak "yine onun gibi diğer" (*gayruhu aydân mislehu*) ifadesini kullanmış, uzun ve ayrıntılı başlıklardan kaçınmaktadır. Benzer bir şekilde Auda ilaçları bizzat deneyip kanıtladığını söylemesine rağmen mütercim çoğu zaman özne olarak birinci tekil şahsı kullanmaz. Onun yerine cümleleri edilgen yapıda kurmaktadır. Örneğin Auda ilacın faydasından bahsederken "*onu Montefortino ve Frascati'de kanıtladım*" (*l'ho provato à Monte Fortino e à Frascati*) ifadesinde olduğu gibi birinci tekil şahsı kullanır. Ancak mütercim bu ayrıntıları ya hiç tercüme etmemiş ya da sadece "*denenmiş ve sınanmış (mücarrab ve mümtehan)*" gibi kısa ve edilgen ifadeler kullanmaktadır.

Mütercim drogların Arapça karşılığı hususunda farklı bir yol izler. Özellikle tercüme edilen droglar için Arapça tıp ve eczacılık kitaplarında yaygın olarak kullanılan karşılıklarını tercih etmediği ve onun yerine ödünçleme (*borrowing*) ile *calque* tekniklerini kullanarak ilaçları tarif etmeye çalıştığı görölmektedir. Bu yöntem bazı zamanlarda ilaçların tespitini ve metnin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca başta ilaç isimleri ve ölçüleri olmak üzere yine bazı ifadelerin mütercim tarafından bilinçli olarak tercüme edilmediği ya da değıştirildiği anlaşılır. Bununla birlikte Arapçadaki yaygın karşılıklarını kullanmaması mütercimin droglara vâkıf olmadığı intibahı uyandırmaktadır. Ancak BCMS'de yer almayan tıbbî yorumlarda bulunması, farklı hastalık isimleri ve reçetelere yer vermesi gibi durumlar dikkate alındığında en azından amatör olarak eczacılık ya da hekimlik mesleğini icra etmiş olabileceğine işaret eder.

Kitabın ikinci bölümü daha çok kozmetikte kullanılacak güzellik ürünleri, sabun ve temizlik malzemeleri yapımı, kıyafetlerden leke çıkarma, uçucu ve maserat yağ elde etme, parfüm ve kokulu madde hazırlama, metal aşındırma, parlatma ve boyama, fil dişi, kemik,

inci ve mercan işleme, mürekkep, vernik veya boya yapımı, çeşitli sirke, şarap ve alkollü mürekkepler hazırlama, yağ, şarap ve gülü bozulmadan muhafaza etme, tahtakurusu, bit ve karıncalardan kurtulmak için uygulamalar, arı sokmasına karşı ilaç, alkolik bir kişiye şarabı iğrenç gösterme, damıtma işlemlerinde buhar çıkışını önlemek için lök yapımı, taklit kap veya figür yapma, kırık camı yapıştırma ve onu suya dayanıklı hâle getirme, ısıtıldığında ateş çıkaran taş ile şiddetli rüzgârda sönmeyen meşale yapımı gibi daha çok ticari değere sahip ürün tarifleri ile teknik bilgiler ele alınır. Bu konular aynı zamanda Auda'dan önceki sırlar kitaplarında bulunduğu gibi modern dönem öncesi kimya metinlerinde de işlenmiştir (Eamon, 1996, ss. 144-147, 161-167, 2016, 2022, ss. 121-124). Tariflerin bazıları bu eserlerle oldukça benzerlik gösterirken bazılarının da farklı olduğu anlaşılmaktadır (Piemontese & Ruscelli, 1555; Cortese, 1561; Falloppio, 1565; Fioravanti, 1566; Zapata, 1586; Scarioni, 1630; Honofri, 1637; Lemery, 1709, 1732; Agricola, 1912; Biringuccio, 1990; Caley & Jensen, 2008; Baroni vd., 2013).²³⁵⁷

Üçüncü bölümde Grekoromen doğa felsefesi ve hermetik simya terimleri ile açıklanan birtakım kimyasal işlemler bulunur. Eserde damıtma başta olmak üzere çeşitli uygulamalar sonucunda elde edilen alkol, uçucu yağ, tentür, özüt, hap, derişik nitrik, sülfürik ve hidroklorik asitler, afyonlu ağrı kesiciler, basit yağlar ve aromatikler ile hazırlanan balsamlar, cıva, kükürt, antimon, kurşun, çelik, demir, bakır, altın, güherçile, üstübeç, tartar, şap taşı ve tuz gibi inorganik maddelerden yapılan karışımlar yer alır. Bu bölümde ayrıca insan kanı ve kafatasının damıtılması gibi mistik uygulamalara başvurulduğu da görülmektedir. Mütercim diğer bölümlerde yaptığı gibi başlıkları ve reçeteleri bazen eksik tercüme etmiş ya da onları değiştirmiştir. Örneğin metindeki insan kafatası (*cranio humono*), bir yerde insan dışkısı (*zebil*) ve başka bir yerde de insan ödü (*merarat*) olarak tercüme edilmiştir. Kitabın düzen ve içeriği açısından buradaki üçüncü bölümün bir diğer önemi ise birinci ve ikinci bölümlerde bahsedilen bazı mürekkep maddelerin nasıl hazırlanacağını anlatılmasıdır. Söz konusu bölümlerde bahsedilen antimon, balsam, alkol, geyik boynuzu ve cıvalı mürekkepler gibi hazırlanmış çeşitli karışımların içerikleri üçüncü bölümde açıklanmaktadır.

Kitabın son kısmı olan dördüncü bölümde burçların insan karakteri üzerindeki etkisi, organ ve dış görünüşten hareketle karakter analizinin yapıldığı fizyonomi, insanın boy oranı,

²³⁵⁷ Söz konusu eserlerdeki benzerlik ve farklılıklar Türkçe tercümedeki dipnotlarda belirtildiği gibi ayrıntılı olarak bu bölümdeki “Kimyasal Sırlar” alt başlığında da ele alınmıştır.

gezegenlerin yaşlara göre insan üzerindeki etkisi, kan alınmasında sakınca olan günlerin beyanı, Güneş Aslan Burcu'nda olduğu sırada Güneş saatine göre gündüz ve geceleri saatin kaç olduğunun bulunması, ocak ayının ilk gününün hangi güne denk geldiği, buna göre o senede mevsimlerin, mahsullerin ve hastalıkların nasıl olacağı hakkındaki tahminler gibi astroloji konuları işlenir. Eserin sonuna eklenen makalede ise Orta Çağ'ın meşhur tıp ekolü Salerno Okulu'nun ünlü eseri *Regimen sanitatis Salernitanum*'dan alıntılanmış Latince aforizmalar ve onların İtalyanca şerhleri yer alır. Diğer yandan BCMS'nin 1660 sonrası edisyonlarında kitabın sonuna ilâştirilen *Nuova Aggiunta* adlı ek bölümde açıklanan yeni merhem, yakı, macun, su ve yağ tariflerinin yazmada tercüme edilmediği görülmektedir.

Yazar ve mütercimin eserde kullandıkları üslup ayrı bir değerlendirme konusudur. Auda ve mütercim eserde tarifleri açıklarken edebî bir üslup yerine okura konuşma üslubu ile seslenirler. Yazarların bu üslubu tercih etmesinin başlıca nedenleri arasında okuyucuda samimiyet ve güven duygusu oluşturma çabası yer aldığı söylenebilir. Nitekim Auda kitabında anlattığı çoğu reçetenin son kısmında bu ilaçların usta hekim, cerrah ve kimyacılar tarafından yapıldığını, başta kendisi olmak üzere çeşitli kişiler tarafından çok kez başarılı bir şekilde denendiğini ve kullanan kişilerin kısa sürede iyileştiğini vurgulamaktadır. Yazarın bu üslubu tercih etmesinin nedeni büyük olasılıkla okuyucunun yazara güven duymasını sağlamaktır. Zira bu güvenin reçeteleri okurken okurun dikkatini çekmede kolaylık sağlaması kuvvetle muhtemeldir.

Auda kitabını kaleme almasının nedenini açıklarken aynı zamanda sırlar kitabı yazarlarının genel özelliklerinden bazılarını sergilemektedir. Nitekim sırlar üstatları kitaplarında sırlarını insanlık için iyilik adına ve gönüllü olarak açıkladığını dile getirirler. Benzer şekilde Auda söz konusu kıymetli sırlarını hekim ve eczacı dostlarının talepleri doğrultusunda, hayır amacıyla ve hastaların şifa bulmasına katkı sağlamak niyetiyle gönüllü olarak paylaştığını ifade etmiştir. Bu beyan başta Alessio Piemontese (Girolamo Ruscelli) olmak üzere diğer sırlar kitabı yazarları tarafından vurgulanan bir sırları açığa çıkarma nedenidir (Eamon, s.134, 138). Özellikle görme sorunu yaşayan hastaların tedavisinde kullanmak üzere kaleme aldığı iki reçetede ilaçların fakirler için olduğunu söylemesi ve her hekimin fakir kimseler için bahsedilen ilacı temin etmesi gerektiğini vurgulaması dikkate değer bir örnektir. Diğer yandan Auda'nın burada ne kadar samimi olduğu açık değildir. Nitekim reçetelerinin bir hazine kadar değerli olduğunu, zengin olmak isteyen her cerrahın bahsedilen reçeteyi elinde bulundurması gerektiğini, gerekçe olarak da ilacı satan diğer cerrah ve hekimlerin çok zengin olduklarını gösterir. Bu ifadeler aynı

zamanda yazarın eczacı ve hekimleri söz konusu reçeteleri bilmeleri hâlinde zengin olabilecekleri konusunda onları ikna etmek amacıyla vurgulanmış olabilir. Bu kanıyı destekleyecek bir diğer kanıt yine yazarın PS adlı eserinde bulunur. Auda eczacılığın kuramsal yönlerini anlattığı ilk sayfalarda iyi bir eczacıda (*buon speciale*) aranan şartları açıklamaktadır. Bu şartlar arasında eczacıların ekonomik durumları da gözetilmiştir. Yazara göre eczacı bir şey karşılığında başka bir şey yapmaması için kolayca zengin olmalı ve eczane dışındaki başka gelirlerle yaşayabilmelidir (Auda, 1668, ss. 13-14). Diğer bir ifadeyle eczacının işini iyi bir şekilde yapabilmesi için maddi sıkıntılardan uzak olması gerekmektedir. Bu açıdan mütalaa edildiğinde yazar tarafından zenginlik ve zenginleşme üzerinde sıkça durulması daha anlaşılır bir hâl almaktadır. Dolayısıyla ilaç yapabilecek malzeme ve teknik bilgiye sahip olmayan sıradan kişiler yerine tarife uygun olarak bu ilaçları yapabilecek donanımına sahip eczacı ve hekimlerin okuyucu kitlesi olarak seçilmiş olabileceği daha makul görünmektedir. Başka bir ifadeyle, hasta ve yoksul kişilerin sağlığa kavuşabilmesi adına sırlarını iyilik ve hayır maksadıyla açıkladığı izlenimi veren yazarın, aslında reçetelerini diğer eczacı ve hekimlere başarılı ve denenmiş göstererek kitabının daha fazla satmasını amaçlamış olabileceği dikkate alınmalıdır. Diğer yandan mütercimnin bu eseri ne ve kim için tercüme ettiği veya okuyucu kitlesi olarak kimleri dikkate alarak yazdığı hâlen muğlaklığını korumaktadır. Metnin Arapça yerine Garşûnî yazılması hedef kitlenin Garşûnî okuyabilen sınırlı bir zümreyi dikkate almış olduğunu gösterir. Ayrıca eserde tıp alanı dışında çeşitli zanaat bilgisinin bulunduğu dikkate alındığında okuyucu kitle olarak Garşûnî bilen zanaat zümresinin seçilmiş olabileceği söylenebilir.

5.1.2 Sağlık, Hastalık ve Tedavi Anlayışı

Eserde tedavi edilmeye çalışılan hastalıklar 17. yüzyılda yaşayan ve toplumun her kesiminden bir kişinin karşılaşılabileceği genel sağlık sorunlarıdır. Yazar eczacılık mesleğini icra ettiği için bir hekim gibi tıbbın kuramsal yönlerini ele almaz. Onun yerine tanı ve teşhisi konulmuş hastalıklara karşı kullanılan ilaçların hazırlanma süreçleri, ölçü ve kullanım yöntemleri gibi daha çok pratik yönlerini anlatır. Başka bir ifadeyle bir eczacı olarak belirti ve semptomlar aracılığıyla hastalığın tanı ve teşhisi için uğraşmaz ve sadece hekimler tarafından nedeni, doğası ve tedavisi önceden belirlenmiş olan hastalıklar için ilacın nasıl hazırlanacağını açıklar. Diğer yandan yazarın PS’de yaptığının aksine eczacılık sanatının kuramsal yönlerine değinmediği görülmektedir. Benzer bir şekilde Garşûnî

yazmanın mütercimi de Auda'nın yaklaşımını devam ettirerek metinde kuramsal tartışmalara yer vermemiştir.

Satır aralarında geçen bazı ifadeler ve atıf yapılan kaynaklar eserde humoral patoloji olarak da bilinen Grekoromen-İslam tıp geleneğinin takip edildiğini gösterir. Hipokrat, Galen ve İbn Sina'nın öncü olduğu bu tıp geleneğine göre sağlık ve hastalık durumları kan, safra, balgam ve sevdâ olarak adlandırılan dört vücut sıvısının (*hult/humore*) insan bedenindeki orantısız dengesi tarafından belirlenir (Ullmann, 1978, ss. 57-58; Jouanna, 2012, s. 335). Doğa felsefesindeki dört element (hava, ateş, su ve toprak) ve dört nitelik (sıcak, soğuk, kuru, yaş) ile ilişkilendirilen bu vücut sıvıları sıcak-yaş, sıcak-kuru, soğuk-yaş ve soğuk-kuru olmak üzere iki niteliğe sahiptir. Örneğin kan, hava elementiyle özdeşir ve onun gibi sıcak ve yaş niteliğe sahiptir. Balgam su elementi gibi soğuk ve yaştır. Safra ateş gibi sıcak ve kuru, sevdâ ise toprak gibi soğuk ve kuru niteliktedir (Ullmann, 1978, s. 58; Jouanna, 2012, s. 335). Normal bir bedende denge hâlinde bulunan bu sıvılardan biri diğerlerine üstün geldiği zaman hastalık olarak adlandırılan durum ortaya çıkar. Üstün gelen sıvıdaki fazlalığın vücuttan tahliyesi yoluyla veya o sıvıdaki niteliğin zıddı niteliğindeki ilaçların kullanımı neticesinde bozulan dengenin geri kazanılmaya çalışılması tedavinin en temel hedefini teşkil eder (Ejik, 2008, ss. 283-300; Pormann ve Savage-Smith, 2009, ss. 43-45; Totelin, 2018, ss. 200-216). Başka bir ifadeyle soğuk ve yaş nitelikli balgam sıvısının vücuttaki diğer sıvılara üstün gelmesi neticesinde teşekkül eden hastalık hâli müşhil ve arındırıcı ilaçlar aracılığıyla vücuttan tahliye edilmeye çalışılır. Benzer bir şekilde arındırıcı ilaçlar dışında soğuk-yaş niteliklerine karşı sıcak-kuru nitelikli ilaçlar verilerek hastalık sırasında bozulan denge geri kazanılır. Ancak modern öncesi hekimler önleyici sağlık tedbirlerine özen göstermişler ve hastalık henüz teşekkül etmemişken diyet, egzersiz, uyku, boşaltım, banyo ve hijyen gibi çeşitli hususlara dikkat ederek hastalığın teşekkülünü önlemek istemişlerdir (Ejik, 2008, ss. 297-300; Jouanna, 2012, s. 139; Totelin, 2018, ss. 200-203). Bu nedenle ilaçla tedavi ve cerrahi müdahale dışında egzersiz, hijyen ve uykunun da bulunduğu diyet uygulamaları bu tıp paradigması için önemli bir konumda yer alır

Eserde mide ve sindirim, hastalık ile sağlık arasındaki dengenin belirleyicisidir. Yazar tüm hastalıkların mideden çıktığını belirterek dönemin diğer sırlar kitapları ile benzer bir yaklaşımda bulunur. Hipokrat, Aristoteles, Galen ve meşşâî geleneğinin bir temsilcisi olan İbn Sina'nın yağ lambası benzetmesinde olduğu gibi kişi doğumla birlikte bir nemlilik (yağ) ve doğal iç ısıya (ateş) sahip olur (Gruner, 1930, s. 360; Niebyl, 1971; Albala, 2002, s. 53; İbn-i Sina, 2017a, s. 277). Tıpkı ateşin yağı yavaş yavaş yakarak lambaya ışık vermesi

gibi iç ısı da vücuttaki nemi yakarak kişiye hayat verir ve tüketilen gıdalar bu nemin tedarikini ve doymak bilmez bir alev gibi olan ısıнын korunmasını sağlar (Niebyl, 1971; Albala, 2002, s. 53). Diğer bir ifadeyle bu yaklaşıma göre yağ lambasının devamlı yanabilmesi için yağ tedarikinin sağlanması ve ateşin sönmemesi gerekmektedir. Bu nedenle ısıнын azalması veya artması neticesinde sağlık dengesinin bozulacağını düşünen modern öncesi hekimler için ısıнын muhafaza edilmesi önemlidir. Nitekim Auda'nın dördüncü bölümde sağlığın korunması hakkındaki makalesinde vurguladığı gibi doğal ısıнын kaybolması sindirimin zarar görmesine ve dolayısıyla hastalığın ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Auda, 1660, ss. 280-281).

Hastalık ve sağlık durumunu etkileyen unsurlar arasında hava, iklim, içme suları, mekânlar, hareket ve dinlenme, beslenme, uyku ve uyanıklık durumu, boşaltım ve kabızlık ile zihinsel durum gibi çeşitli etkenler de yer alır (Ullmann, 1978, ss. 97-103; Kennaway & Knoeff, 2020). Diğer yandan çürümüş maddelerden çıkan buharın havaya karışması neticesinde oluşan ve Eski Yunanlıların *miasma* (*μίασμα*) olarak adlandırdığı kokuşmuş ve çürümüş (*müte'affin*) hava veba gibi salgın hastalıkların nedeni olarak gösterilir (Jouanna, 2012, ss. 121-136; Arıcı, 2021, s. 100). Solunum yoluyla dışarıdan insan vücuduna giren bu bozulmuş havanın vücut içerisindeki sıvıları zehirlediğine ve bu nedenle de hastalığa neden olduğuna inanılmıştır. Hastalıktan kurtulmak amacıyla modern dönem öncesi hekimler daha hastalık vücuda sirayet etmeden sağlığı korumak için önleyici tedbirler almaya çalışmışlardır. (Ejik, 2008, ss. 297-300; Cavallo, 2017, s. 1). Nitekim yeme ve içme, uyku ve uyanıklık, hareket ve dinlenme, ortamın havası, beden temizliği, duygular ve kimi zaman da cinsel ilişkinin dâhil edildiği altı doğal olmayan durum (*Umûru'l-gayri tabi'yye/sex res non naturales*) bu önleyici sağlık yaklaşımın merkezinde yer alır (Wear, 2000, s. 156; Cavallo, 2017, s. 1-3). Bu nedenle Auda eserinin dördüncü bölümünde sağlığın korunması hakkında söz konusu durumları da gözeterek okurlarına tavsiyeler vermektedir.

5.1.3 Önleyici Sağlık Tedbirleri

Hastalık ortaya çıkmadan beden sağlığını korumaya çalışmanın kökeni eski çağlara kadar uzanır. Hipokrat, Galen, Ebu Bekr er-Râzî ve İbn Sina'nın eserleri aracılığıyla humoral patoloji Avrupa'daki tıp ekolleri tarafından devam ettirilmiş ve önleyici sağlık önlemleri bu doğrultuda şekillenmiştir (Castiglioni, 1947, ss. 329-333). Özellikle Hipokrat, Galen ve Müslüman hekimlerin eserlerinden etkilenen Orta Çağ Avrupa'sının en meşhur tıp

ekollerinden biri olan Salerno Tıp Okulu, Erken Modern Dönem yazarları için oldukça etkili oldu (Castiglioni, 1947, ss. 305-320; Wear, 2000, s. 157; Okka, 2015). Avrupalı pek çok hekim ve yazarda olduğu gibi Auda'nın da sağlığın korunması üzerine verdiği tavsiyelerde *Regimen sanitatis Salernitanum*'dan etkilendiği görülmektedir. Kitabının sonuna eklediği ilave bir makale ile koruyucu ve önleyici sağlık tedbirlerine değinen yazar, Salerno Okulu'nun bu meşhur eserinden alıntıladiğı Latince aforizmaların İtalyanca açıklamalarına yer vermiştir. Bu açıklamalar kuramsal bilgi içermeleri nedeniyle yazarın pratik bilgi içeren ilaç tariflerinden ayrılır. Sağlık, hastalık ve tedavi açısından eserdeki kuramsal yaklaşımlara ışık tutan bu ilave makalenin içeriğinde farklı bir yöntem benimsenmiştir. Buradaki yöntemde yazar ilk olarak *Regimen sanitatis Salernitanum*'dan alıntıladiğı Latince aforizmaları konularına göre on iki başlık altında toplamış ve ardından da iki ya da dört mısradan müteşekkil olan bu aforizmaları İtalyanca açıklamalar ile yorumlamıştır. Diğer yandan BCMS'de izlenen bu yöntemin Garşûnî tercümede devam ettirilmediği görülmektedir. Mütercim eserdeki Latince aforizmalara yer vermediği gibi konularına göre ayrılmış olan on iki başlıktan sadece altı başlığı tercüme etmiştir. Ayrıca başlıkları ayrıntılı tercüme etmek yerine özetleyerek tercüme etmiş ve bu nedenle bazı hususlara hiç değinmemiştir. BCMS'de ise yazar Hipokrat, Aristoteles, Plinius, Dioskorides, Galen, Trallesli Alexander, Ebu Bekr er-Râzî, İbn Sina, Afrikalı Konstantin ve Simeon Seth gibi hekim ve tıp yazarları dışında Kral Süleyman'ın *Özdeyişler* ve Roma Dönemi şairlerinden Ovidius'un *Mektuplar* adlı eserlerine atıf yapar. Ancak bu yazar ve eser isimlerinden bazılarının da mütercim tarafından alıntılanmadığı görülmektedir. Bu nedenle BCMS ile Garşûnî yazma arasında bu açıdan farklılıkların bulunduğu tespit edilmiştir.

Makalede humoral patoloji ve Grekoromen düşüncesi önemli rol oynar. Sağlığın korunması açısından önleyici tedbirlerin yer aldığı bölümde kişinin psikolojik durumu, beslenme, uyku ve egzersiz alışkanlıkları, sindirim ve boşaltım, banyo ve beden temizliği gibi çeşitli konular işlenmekte olup beden ile ruh sağlığının bir bütün olarak ele alındığı tespit edilmiştir. Yazar ilk başlıkta her insan için gerekli ve faydalı olduğunu söylediği sekiz kurala (*precetti*) yer verir. Bu kurallarda sağlıklı olmak isteyen kişinin yorucu işleri bırakması, üzülmemesi, korkmaması, sinirlenmemesi, aşırı şarap içmemesi, akşam yemeğinde ölçülü yemesi, yemekten hemen sonra aşırı olmayacak şekilde gezinmesi ve hemen uyumaması, idrarını yapması gerektiğinde onu tutmaması, dışkılamak istediğinde organlarını zorlamaması gibi çeşitli talimatlarda bulunur. Yazar ayrıca etrafta bir doktorun

bulunmadığı durumlarda aşırıya kaçmadan neşeli (*allegrezza*) olmanın, vücudu dinlendirmenin ve aşırıya kaçmadan perhiz (*la dieta moderata*) yapmanın ilaç olarak tanımlandığı üç durumdan bahseder. Uykusuzluk, hâlsizlik ve hatta ateşli hastalıklara neden olan, kişiyi melankolik (*malinconica*) yapan, doğal ısıyı bozan ve yazara göre birçok hastalığın da başlangıcı olan aşırı çalışma sonucu kaybedilen güçlerin (*forze*) vücuda geri kazandırılması ve vücuttaki doğal ısının (*il calor naturale*) muhafaza edilmesi amacıyla beden dinlendirilmeli ve ölçülü çalıştırılmalıdır. Auda, öldürücü bir zehir gibi etkili olduğunu söylediği tüm sıkıntılı (*noia*) durumlardan kaçınılması gerektiğini vurgular. Zira bu tür durumlar üzüntü ve korku gibi psikolojik ve fiziksel hastalıklara yol açabilen bozulmuş kan (*sangue corrotto*) ile safranın (*bile*) vücutta artmasına neden olur. Ayrıca yazar bunların ruhu (*spirito*), aklı (*intelletto*) ve zihni (*mente*) zedeleyebileceğini belirtir. Diğer bir ifadeyle yazara göre fiziksel eylemlerin neden olduğu psikolojik sorunlar iyileştirilemez fiziksel hastalıkları (*infermita incurabili*) da beraberinde getirmektedir. Hatta daha da ileri giden yazar pek çok kişinin korkudan dolayı aniden hayatını kaybettiğini söyler (Auda, 1660, ss. 275-276).

Gündelik hayatta kişinin en çok vakit harcadığı alanlardan birisi şüphesiz iş ve çalışma zamanlarıdır. Dünya genelinde çalışma saatleri farklılık göstermekte olup TÜİK Ekim 2024 verilerine göre haftalık ortalama çalışma süresi 42,5 saat olarak belirtilmiştir. 2019 yılında Batı Karadeniz Bölgesi'nde altı ili ve 478 anketi kapsayan bir çalışmada mobilya sektörü işçilerinin %49,8 oran ile 8 saat, %43,9 oran ile 8 saatten fazla ve %61,9 oran ile haftada 6 gün çalıştıkları belirtilmiş olup çalışma süresinin ortalamanın üzerine çıkabildiğini göstermektedir (Aydın ve Korkut, 2019). Dünya Sağlık Örgütü ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 194 ülkede yaptığı anketlerin 2016 yılındaki verilerinde 745,194 kişinin uzun süreli çalışmaya (≥ 55 saat/haftada) maruz kalmasına bağlı iskemik kalp hastalığı ile inme yüzünden hayatını kaybettiği ve 23 milyondan fazla DALY kaybı olduğu belirtilmiştir (Li vd., 2020; Pega vd., 2021). Burada uzun süreli çalışma ve yorgunluk arasında bir ilişki kurulmaktadır. Nitekim çeşitli iş sektörlerinde uzun süre çalışmaya maruz bırakılan işçilerde uyku bozukluğu, stres, depresyon, anksiyete, tükenmişlik ve intihar düşüncesi gibi ruhsal sıkıntılar, kas ve iskelet sistemi ağrıları, meme kanseri, hipotiroidi, kadınlarda obezite ve infertilite, iş kazaları ve yaralanmalar görülmektedir (Weeks vd., 2010; Lock vd., 2018; Uğurlu & Yıldız, 2024). Mevsim ve yapılan işe göre çalışma saatlerinin farklı olabileceği dikkate alınarak 17. ve 18. yüzyıllarda Auda'nın eczanesinin de bulunduğu Roma, Siena ve Venedik gibi İtalyan şehirlerinde aralarında üzüm hasatçısı, marangoz,

kalaycı, tophane çalışanı, ipek ve tekstil imalatçıların da yer aldığı farklı meslek gruplarının gün doğumundan gün batımına hatta gece yarısına kadar (öğle araları da dâhil olmak üzere) günde ortalama 10-14 saat mesai harcadıkları tahmin edilmektedir (Mocarelli & Ongaro, 2019, ss. 111-114). Auda her ne kadar meslek hastalıklarından bahsetmese de çağdaşı sayılabilecek İtalyan hekim Bernardino Ramazzini (ö. 1714) pek çok meslek hastalığını ele alarak *De Morbis Artificum Diatriba* adlı kitabında Auda'nın da bahsettiği birçok sağlık sorununa değinir (Ramazzini, 1940). Nitekim Ramazzini'nin bahsettiği astım, akciğer tüberkülozu, plörezi, zatürre, vertigo, diş kaybı, eklem ağrıları, felç, görme bozuklukları, cilt hastalıkları, siyatik, mide krampları, anjin, kas ve iskelet sistemi ağrıları gibi sağlık sorunları, 17. ve 18. yüzyıllarda madencilerden çiftçilere kadar geniş bir işçi zümresinin karşılaştığı sağlık sorunlarıydı (Mocarelli & Ongaro, 2019, ss. 119-126). Bu durum Auda başta olmak üzere sırlar kitabı yazarlarının neden bu hastalıklar için ilaç tarifleri kaleme aldıklarını açıklayan bir kanıt sunmaktadır.

Yazar için uyku, beslenme ve egzersiz de sağlık için önemli bir rol oynar. Modern araştırmacılar besin kalitesinin sağlığı etkilemesi gibi beslenme zamanının da diyabet, obezite ve kardiyovasküler hastalıklar gibi çeşitli sağlık sorunlarını önleme konusunda etkili olabileceğini ileri sürer ve kişinin kalorileri çoğunlukla günün erken vakitlerinde almasını, uyku vaktine yakın bir zamanda veya uykudayken yemek yememesini tavsiye etmektedir (Manoogian vd., 2019, ss. 479-481). Frankfurt Goethe Üniversitesi Mesleki, Sosyal ve Çevre Tıbbi Enstitüsüne bağlı Sağlık ve Performans Bölümü başkanı Doç. Dr. Tobias Engeroff ve arkadaşları yemekten önce veya uzun bir ara verdikten sonraki egzersiz yerine yemekten hemen sonraki yürüyüş egzersizinin postprandiyal hiperglisemi üzerinde akut faydalı etki yaptığı sonucuna ulaştılar (2023).

Auda aşırı şarap tüketimini de tavsiye etmez. karşı olan Nitekim modern araştırmacıların çalışmalarında ölçülü şarap kullanımında kolesterol nedeniyle damar sertleşmesi ve tıkanıklığı, kan pıhtılaşması ve belirli kanser türlerinin önlendiğine dair görüşler yer alırken aşırı alkol tüketiminde ise karaciğer yağlanması ve iltihabı, hipertansiyon, bağımlılık gibi sağlık sorunları riski barındırdığı ileri sürülmektedir (Sürücüoğlu & Özçelik, 2002; Gürbüz, 2003; Yücel & Akçiçek, 2006; Yaman vd., 2012; Yılmaz & Altındış, 2019; Hrelia vd., 2022). Dolayısıyla yazarın aşırı şarap tüketimindeki yaklaşımı bu açıdan manidardır.

Eserde ruh ve beden sağlığı arasında kurulan denge stres kaynaklı sağlık sorunlarını hatırlatmaktadır. Nitekim modern araştırmacıların ortaya koyduğu gibi kronik stresin

fonksiyonel böbrek yetersizliği, kemik kütlelerinde azalma, hipertansiyon, diyabet, kanser ve çeşitli kronik hastalıklara neden olabilmektedir. Dolayısıyla stres yönetiminin sağlık ile hastalık dengesi arasında önemli bir yeri olduğu anlaşılmıştır (Mariotti, 2015; Şahin vd., 2017; Akdoğan & Bayındır, 2023; Ertürk, 2023). Benzer bir şekilde öfkenin koroner kalp hastalıkları, düşük uyku kalitesi, diyabet ve bulimia nervosa gibi yeme bozuklukları riski taşıdığı veya bu sorunlar ile öfke arasında bağlantı olduğu modern araştırmalar tarafından ortaya konulmuştur (Golden vd., 2006; Chida & Steptoe, 2009; Staicu & Cuțov, 2010; Beshr & Arora, 2019). Korku ve anksiyetenin de vücutta fiziksel değişimlere yol açtığı bilinmekle birlikte panik atak sırasında beliren baş dönmesi, bulantı, karın ağrısı, üşüme, kalp çarpıntısı, el ve ayak parmaklarında titreme, nefes zorluğu gibi çeşitli fizyolojik değişimler duygu, düşünme ve beden arasında bağlantı olduğunu gösteren örnekler arasında yer alır (Cackovic vd., 2020; Chand vd., 2023). Dikkat çekici bir şekilde mutluluk üzerine yapılan araştırmaların toplandığı *Journal of Happiness Studies* dergisinde yayımlanan bir çalışmada Ruut Veenhoven, mutluluğun fiziksel sağlığı koruduğu ve mutlu kişilerin daha uzun yaşadığını iddia eder. Zira Veenhoven çok alkol tüketmeyen, sigara içmeyen ve fast-food ile beslenmeyen kişilerin daha mutlu olduklarını, mutlu kişilerin spor yaptıklarını, kilolarını dikkat edip daha sağlıklı yaşadıklarını söyler ve ona göre mutluluğun teşviki hastalıkları tedavi etmekten çok hastalıktan korunmak içindir (2008). Veenhoven çalışmasında her ne kadar kesinkes bir sonuca ulaşamamış olsa da duygular ve sağlık arasındaki bağlantı arayışının Auda'da olduğu gibi modern dönemde de devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

Yazar ikinci başlıkta sağlıklı kalmak için önemli gördüğü bir diğer husus olan beyin (*il cerebro*) ve diğer organların rahatlatılmasını (*confortare*) önerir. Verdiği altı kural ile bu durumu açıklayan Auda, kişinin sabah uyandıktan hemen sonra aç karnına kalkıp tüm bulanıklığı (*caligine*) ve pisliği (*lordura*) gidermek için gözlerini soğuk suyla yıkayıp temiz ve beyaz bir kıyafet ile kurulamasını ister. Aristoteles'e atıf yapan yazara göre bunun nedeni sulu bir tabiata sahip olan gözlerin yine aynı tabiattaki su ile yıkandığında görme işlemini iyileştireceği düşüncesinden ileri gelir.²³⁵⁸ İkinci kuralında bu defa İbn Sina'dan (*Lib. 16. Tract. 5. Cap. 1.*) alıntı yapmaktadır.²³⁵⁹ Burada kişinin gözler, burun delikleri,

²³⁵⁸ Auda Aristoteles'in hangi eserine atıf yaptığını söylememektedir.

²³⁵⁹ Auda muhtemelen İbn Sina'nın *el-Kânûn fî'l-Tıbb* adlı eserinin Latince tercümesine atıf yapmaktadır. Ancak burada eserin hangi baskısının kullanıldığı anlaşılamamaktadır. Nitekim eserin birçok Latince edisyonunda eser 5 kitaba (*liber*) ayrılmıştır (Avicenne, 1483; Avicenna, 1520; Avicenna vd., 1522; Avicenne, 1555). Ancak Auda burada 16. kitap olduğunu söyler. Dolayısıyla bu farklılık bir yazım yanlışından

kulaklar ve ağız gibi diğer organlarını temizlemek için birincil araç olarak kullandığı ellerini de soğuk suyla yıkaması gerektiğini vurgular. Yazara göre bunun nedeni İbn Sina'nın ellerin sıcak suyla yıkanması hâlinde midede kurtçukların (*vermi*) çıkacağını söylemesidir (Auda, 1660, s. 280). Zira onlara göre sıcak su gözenekleri (*porri*) açarak doğal ısıнын (*calor naturale*) vücuttan dışarı yayılmasına neden olacak ve bu da ısı kaybı nedeniyle sindirimi engelleyecektir. Bu inanca sahip olmalarının nedeni aslında modern öncesi hekimlerin sindirimi nasıl tanımladıkları ile ilgilidir. Auda da dâhil olmak üzere modern dönem öncesi hekimler için sindirim, tüketilen gıdaların midede pişirilmesi (*concuocere*) ve tüm bedene taşınması (*digerire*) anlamına geliyordu (Albala, 2002, s. 54). Bu nedenle onlara göre nasıl gıdalar zamanla bozulup kurtlanıyorsa midede pişirilemeyen ve sindirilemeyen gıdalar da bir süre sonra bozularak kurtlanacaktır (Albala, 2002, s. 59; Gentilcore, 2015, s. 19). Bu görüşe sahip olan tek kişi Auda değildir. Nitekim İtalyan hekim Castor Durante (ö. 1590) de yemekten sonra elleri sıcak suyla yıkamanın pişirme ve sindirme işleminde en önemli unsur olan vücut sıcaklığını veya doğal ısıyı (*il calor naturale*) dışarı çektiğini ve o sırada midedeki sindirimin sekteye uğrayarak kurtçukları oluşturduğunu kaydeder (1686, s. 15). Bu nedenle henüz bağırsak kurtlarının bir parazit enfeksiyonu olarak tanımlanmadığı 17. yüzyılda kurtçuk oluşumunun bozulma ve çürüme ile açıklandığı görülmektedir. Burada doğal ısıнын yazarlara göre nasıl azaldığının anlaşılması önemlidir. Ken Albala, Rönesans diyetisyenlerinin tanımlamaları üzerinden değişimi, “benzer benzerini çeker” düşüncesiyle bağlantılı olarak açıklar. Örneğin kişi sıcak bir havada dışarı çıktığında veya ateşin yanında oturduğunda vücuttaki karaciğerin sıcaklığı dışarıdaki ısıya doğru hareket ederek karaciğerin soğumasına neden olur ve bu da karaciğerin çalışmasını engeller. Zira karaciğerin sıcaklığı ile dışarıdaki sıcaklık benzerdir. Bu nedenle sindirim için en uygun koşul iç ısıнын içeri doğru çekildiği zamandır (2002, s. 61).

Auda üçüncü kuralında idrar ve dışkının vücuttan atılmaya hazır hâle gelmesi için yataktan kalktıktan hemen sonra kişinin gezinmesini anlatır. Dördüncüde Hipokrat'ın *Aforizmalar*'ına (*Aphor.* 29)²³⁶⁰ atıf yaparak kanla birlikte akan yaşamsal ruhların (*li spiriti*

kaynaklanmış olabileceği gibi eserin farklı bir baskısının kullanılmasından da kaynaklanmış olabilir. Zira Esin Kahya'nın *el-Kânûn fî'l-Tıbb* tercümesindeki birinci kitapta İbn Sina sıcak su tüketiminin sindirime zarar verdiğini söylerken ellerin sıcak su ile yıkanması neticesinde midede kurtçuk oluşacağına değinmemiştir (2017, ss. 179-180).

²³⁶⁰ Émile Littré ve W. H. S. Jones'un edisyonlarındaki 29 numaralı aforizmada bu ifade yer almamaktadır (Hippocrate, 1844, ss. 458-610; Hippocrates & Heraclitus, 1954, ss. 98-221). Ayrıca Auda'dan bir asır önce basılmış olan *Aforizmalar* baskısında da bulunmaz (Hippocratis, 1567). Bu nedenle Auda farklı bir baskı yahut bu eser üzerine yazılmış bir şerhi kaynak olarak kullanmış olmalıdır.

vitali) tüm vücuda akması için kolları, bacakları ve diğer organları esnetmesini belirtir. Beşinci kuralda kişinin alnından başlayarak yukarı doğru saçlarını taramasını söyler. Zira ona göre saçlar tarandığı zaman kafadaki gözenekler açılır, gece uyku sırasında toplanan kötü hıltlar (*cattivi humori*) bu gözeneklerden buharlaşarak çıkar ve böylece akli arındırıp zihni açar. Altıncı kural ise nefesin kötü kokmasına neden olan tüm pisliklerin dişlerden temizlenmesi ile ilgilidir. Yazar bu pisliklerin temizlenmemesi hâlinde ortaya çıkan kötü kokunun beyne gideceğini ve dişleri bozacağını söyler. Yaz mevsiminde ayrıca ağzın keskin sirke (*aceto forte*) ve soğuk su karışımıyla çalkalanmasını önerir. Ardından Galen'in *İlaçların Güçleri* kitabından yaptığı alıntıyla sütün sık tüketilmesinin dişlere zarar verdiğini iddia eder. Bunun yanında dişlerin tüm kirlerden temiz tutulması gerektiğini vurgulayarak bu bahsi sonlandırır.

Son kısma üç kural daha ekleyen yazar, kişinin soğuk havanın vücuda zarar vermeyeceği kapalı bir mekânda banyo yapmasını söyler. Böylece suyun ısıyla açılan gözeneklerin azar azar havayı alacağını aksi takdirde sıcaktan soğuğa geçişin aşırı olması hâlinde tehlikeli olacağını belirtir. Yazar ayrıca kişinin yemekten hemen sonra banyo yapmaması ve banyodan hemen sonra da bir şey yiyip içmemesi gerektiği konusunda uyarıda bulunur. Nitekim ona göre kişi yemekten hemen sonra duş alırsa banyodaki terlemeden dolayı doğal vücut ısısı dışarı çıktığı için sindirim sekteye uğrar. Eğer banyo yaptıktan hemen sonra yemek yerse o zaman da doğal ısı henüz eski hâline gelmediği için midesi güzelce sindiremez. Bu nedenle doğal ısının kazanılması için duştan sonra biraz uyuması ve sonrasında yemek yenilmesi istenir. İkinci kuralda yemekten biraz önce ayakta beklemesi gerektiğini ve böylece sindirilmemiş yemeğin sindirimdeki karışımın tamamlandığı karıncığın (*ventricolo*) dibine ulaşabileceğini söyler. Üçüncüde ise kan alındıktan sonra kan akışı sakinleşene kadar kişinin biraz serin bir mekânda beklemesini ister.

Auda ayrıca görme becerisini düzeltmek için üç kural daha vermiştir ancak bunların mütercim tarafından tercüme edilmediği anlaşılmaktadır. Bu kurallardan ilkinde Galen'in *Aforizmalar* üzerine kaleme aldığı kitabından alıntı yaparak göz ile aynı doğaya ve niteliklere sahip olduğunu iddia ettiği kaynak suları, nehir suları, kuyu suları, sarnıç suları ve diğer suların kullanımının görme yetisini düzeltereğini belirtir. İkincide ayna örneğini ele alan yazar tıpkı su ve gözlerin parladığı gibi parlayan aynanın yoğunluğu nedeniyle görme ışınlarının daha ileri yayılmasını engellediğini ve deneyim yoluyla öğrenilen bu yöntem sayesinde görmenin daha iyi olacağını söyler. Ona göre kişi bu yüzden aynada kendisine bakmaktan hoşlanır. Son kuralda ise gözlerin bakmaktan hoşlandığı otları ve

ağaçları da kapsayan tüm yeşil çime (*la gramigna*) bakma durumuna değinir. Ayrıca görme duyusunu muhafaza etmek için yeşil gözlük (*occhiali verdi*) kullanımının iyi olduğunu söyleyen yazara göre insanlar gecenin karanlığı nedeniyle kararan görme yetilerini düzeltmek için sabahları hemen yeşil dağlara ve kırlara, gece de suya bakarlar. Nitekim Auda gözlerin sabah ve akşam buralara bakmaktan hoşlandığını ve bunun görme yetisini iyileştirdiğini belirtir.

Üçüncü başlıkta ele alınan husus ise Akdeniz toplumlarının en yaygın alışkanlıklarından biri olan öğle uykusudur. İspanyolların *siesta* ve Müslümanların da *kaylûle* olarak tanımladığı öğle uykusu (*meridiano somno*) Auda tarafından ateşli hastalık (*la febre*), tembellik (*la pigrizia/pigrizia*), baş ağrısı (*doglia di testa*) ve nezle (*il catarro*) hastalıkları (*mali*) olarak tanımladığı dört sağlık sorunun müsebbibi olarak gösterilir. Yazar birçok kişinin başvurduğu öğle uykusunun zararını azaltmak için Bertrusio (?) tarafından işaret edilen üç koşula değinir. Bu koşullardan ilkinde *Aforizmalar*'a atıf yapan yazar öğle uykusunun uzun süreli bir alışkanlığa dönüşmemesi gerektiğini zira Latince bir özdeyiş ile “tutkunun mutat olandan doğmadığını (...*ab assuetis non fit passio*)” söyler. İkinci olarak yemekten hemen sonra olmaması ve uzanarak değil oturarak uyuması gerektiğini vurgular. Uyku için en doğru vaktin akşam yemekten iki saat sonra olduğunu belirtir. Bu vakitte yemeğin karıncığa inebilmesi ve sindirilmesi için biraz yürüyüş yapılması gerektiğini dile getirmektedir.

Mütercim dördüncü başlığı tercüme etmemiştir. Yazar burada midedeki gaz sıkışmasının (*retenimento de flati nel ventre*) verdiği dört zarara değinir. Birinci zararda spazm (*lo spasimo*), kasılma (*convulsione*) veya sinirlerin geri çekilmesi (*ritiramento de nervi*) gibi sorunlar yer almaktadır. Hipokrat ve Galen'den alıntılar yapan yazar gazların (*li flati*) akışı sırasında (*nel suo influo*) sinirleri şişirip kuruttuğunu (*gonfiare e disseccare*) ve bu nedenle kasılmalara neden olduğunu söyler. İkinci zararın ödem (*l'idropesia*) olduğunu belirten yazar Trallesli Alexander ve Galen'e atıf yaparak gazların neden olduğu karaciğer soğumasının (*la refrigeratione del segato*) önce sindirimi engelleyerek kötü kan (*cattivo sangue*) üretilmesine ve ardından da bu kanın mukusa (*pituita*) dönüşmesine neden olduğu için ödem oluştuğunu iddia eder. Auda diğer yandan kolik ağrıların (*li dolori colici*) üçüncü ve vertigonun (*la vertigine*) da dördüncü zararlar olduğunu kaydeder. Yazar, Galen ve İbn Sînâ'ya yaptığı atıflarla soğuk ve kuru nitelikteki gazların bağırsaklarda yoğunlaştığını ve bunların “cehennem ağrıları” (*dolori d'inferno*) olarak tanımladığı kolik ağrılara neden olduğunu belirtir. Bu gazların vücut içerisinde kapalı kalarak baş kısmına ulaşması

durumunda ise baş dönmesi (*giramento di testa*) ve gözlerin değişmesi (*alteratione d'occhi*) gibi semptomların ortaya çıktığını söyler. Yazar ayrıca korkusundan Tanrı'ya sığınacak kadar endişelendiği epilepsi (*il mal caduco*) gibi ciddi rahatsızlıklara da zemin hazırlayabileceğini ileri sürmektedir (Auda, 1660, ss.285-286).

Beşinci başlık akşam yemeğinin önemi üzerine olup yine Garşûnî yazmada tercüme edilmediği anlaşılmıştır. Yazar sessiz sakin geçecek bir gece isteyen kişinin akşam yemeğini ölçülü yemesini ister. Çünkü ona göre karnını dolduran kişinin hazımsızlık yüzünden doğal ısı azalır, uykusu kaçır ve gecesi rahatsız geçer, uyusa bile aşırı rüya görür, kötü hıtlar belirir, yüzde püstüller çıkar, baş ağrıları ve ağızda acılık olur, dili kurur, böbrek taşı, gut hastalığı, şiddetli ve kötü sıtma, apse, eklem ağrıları (*dolori artetici*) ve diğer hastalıklar meydana gelir. İbn Sina'ya atıf yapan yazar günde bir defa yemek yiyen kişilerin akşam yerine sabah yediklerinde daha sağlıklı olacaklarını, pek çok kişinin başına geldiği gibi uyuyabilmek için yiyorlar ise o zaman yarısını sabah yarısını da akşam yiyecek şekilde iki öğüne ayırmalarını ister. Uyku ve yatak sıcaklığı yüzünden geceleri doğal ısının azaldığını ve bu yüzden sabahları sindirimin daha iyi olduğunu söyler. Auda son olarak kişinin sofradan kalkarken doymadan kalkmasını tavsiye eder ve bu yöntem ile sağlıklı kalacağını bildirir (Auda, 1660, ss.286-287).

Altıncı başlıkta yemek konusu ele alınır. Yazar bu defa yemekten önce dikkat edilmesi gereken hususlara değinir ancak mütercim bu başlığı da tercüme etmediği görülmektedir. İlk tavsiyesinde kişinin karnında henüz sindirilmemiş ve tüketilmemiş kötü hıtlar var ise o zaman yemek yememesi gerektiğini vurgular çünkü ona göre yenilen besin de kötü hıtlara benzeyerek bozulacaktır. Galen ve Hipokrat'tan alıntı yaparak bunun önlenmesi için öncelikle midenin yumuşak bir kusturma yoluyla boşaltılmasını tavsiye eder. İkinci tavsiyesinde de Galen'e atıf yapan yazar yemek yedikten sonra ilki sindirilmeden tekrar yenmemesini aksi takdirde sindirime engel olacağını söyler. Ayrıca sindirimin bittiğini anlamak için birtakım işaretler olduğundan bahseder ki bu işaretler iştahın iyi olması, idrarın renkli ve berrak olması (*l'orina colorita e chiara*), tükürüğün de ince ve sulu olmasıdır. Eğer geğirmeler ekşi ve idrarın rengi beyaz ise o zaman bu durum sindirimin tamamlanmış olduğuna işaret eder. Yazar deneyim yoluyla öğrendiği bilgi doğrultusunda kişinin iyi bir mide için yemek yedikten en az altı saat sonra tekrar yemek yemesi gerektiğini ifade eder (Auda, 1660, ss.287-289). Ken Albala'nın da belirttiği gibi Rönesans ve Erken Modern Dönem tıp yazarları için iştah, önceki yemeğin sindirildiği hususundaki en belirgin işarettir. Nitekim eski yiyecek sindirilmeden yeni besinlerin yenmesi midede

pişirilmeden çiğ kalıp bozulmasına ve damar tıkanıklığı, şişlik ve diğer hastalıkların ortaya çıkmasına neden olur (2002, s. 54).

Yedinci başlıkta yemek ve sağlık konusuna devam eden yazar burada Galen ve Plinius'tan yaptığı alıntılar ile hastalara zarar veren sevdalı (*malinconico*) ve serumlu (*seroso*) kanı üretecek on yiyeceği açıklar. Mütercim bu başlığı yine tercüme etmediği anlaşılmaktadır. Auda'ya göre bu yiyecekler aslında şeftali, elma, armut, süt, peynir, tuzlanarak güneşte veya fırında kurutulmuş et, geyik eti, yabani tavşanın eti, öküz, inek, boğa ve keçi etleri gibi günlük hayatta tüketilen bazı besinlerdir (Auda, 1660, ss.289-292).

Muhtemelen bir baskı hatası sonucu 1660 baskısına alınmayan ancak 1652 baskısında bulunan sekizinci başlıkta yazar, Hipokrat ve Galen dışında İslam Dönemi'nin en meşhur hekimleri arasında yer alan Ebu Bekr er-Râzi'ye (ö. 925) atıf yapar. Burada oldukça besleyici üç gıda olarak tanımladığı yumurta, kırmızı şarap ve yağlı piliç suyunu açıklar. Mütercim tercüme etmediği bu başlıkta yumurtanın iyisi beyaz, uzun ve taze olarak belirtilmiştir. Yazara göre en iyi yumurtalar tavuk, keklik (*pernice*) ve sülün (*fagiano*) yumurtaları iken en kötüler ise ördek (*anetra/anitra*), kaz (*occa/oca*) ve güvercin (*piccione*) yumurtalarıdır. Şarabın iyisi yakut renginde olup doğal, başka bir şey ile karıştırılmamış, tatlı ve hoştur; koyu kırmızı olanı ise yoğun ve ağdalıdır, viskoziteye neden olur. Piliç suyu doğa dostudur (*amici della natura*) ve kolay hazmedilir. Yazar deneyimle kanıtlandığını iddia ederek karıncığın isteyerek aldığı tüm şeyleri istekle kucakladığını, kolayca sindirdiğini ve iyi kan ürettiğini, özellikle ince kepek unuyla (*farina di semolella*) çorba yapıldığında bedeni oldukça beslediğini söyler. (Auda, 1652, s. 267-268).

Gıdalar bahsini devam ettiren Auda dokuzuncu başlıkta Galen, Dioskorides, Simeon Seth ve İbn Sina'dan yaptığı alıntılarla on iki çeşit gıdadan bahseder. Buğday ve buğday ekmeği, süt, taze peynir, horoz ve genç domuz testisleri, domuz eti, keçi, tavuk ve tavşan gibi hayvanların beyni, kemik iliği, tatlı şarap, tatlı, hoş ve damakta lezzet bırakan yiyecek, incir, taze yumurta ve üzüm olarak tanımladığı bu gıdalar yazara göre oldukça besleyicidir.

Mütercim tarafından tercüme edilmeyen onuncu başlıkta iyi şarabın nasıl bilinebileceğini anlatan dört farktan bahsedilmektedir. Afrikalı Konstantin ve Hipokrat'a atıf yapan yazar oldukça besleyici, kan üretici, kalbi rahatlatıcı ve organları güçlendirici olarak tanımladığı iyi şarabın ilk olarak aromatik kokuya sahip olması gerektiğini söyler. Kötü şarabın ise tam tersine kalın ve sevdâvî hıltları ürettiği, kanı bozup mideye zarar verdiğini ve baş ağrısı yaptığını söyler. İkinci ve üçüncü olarak tadından ve parlaklığından anlaşıldığını söyleyen

yazara göre tadı tatlı ve hoştur, beyaz şarabın rengi saydam ve altın renginde, kırmızı şarabın ise yakut renginde olmalıdır (Auda, 1660, s. 296-297).

On birinci başlıkta öldürücü zehirlere karşı altı ilaç belirtilmiştir. Dioskorides’e atıf yapan yazara göre ilki sabah aç karnına yendiğinde zehirlere ve hayvan sokmalarına karşı en etkili panzehir olan sarımsaktır (*l’aglio*). Ayrıca yazın kötü su (*acque cattive*) içenler için, havanın soğukluğu (*frigidita dell’aria*) ve diğer kötü mekânlar (*luoghi cattivi*) için de faydalı olduğunu söyler. İkincisi üç türü bulunan, sıcaklık ve acılığıyla sindirime yardımcı olan bostan sedef otudur (*la ruta domestica*). Arı sokmasından akrep sokmasına, zehirlerden kuduz köpek ısırığına kadar çeşitli sağlık sorunlarına faydalı olduğunu söyleyen yazar aynı zamanda idrar söktürücü, görmeyi iyileştirici, gaz giderici ve viskoz hıltları (*humori viscosi*) inceltici olduğunu belirtir. Üçüncü olarak Dioskorides’e atıf yaparak zehirli mantarlar ve sümüklü böceklerle karşı yabani armut (*pera salvatichi*) ve onun yaprağına değinir. Dördüncüsü mantarlar ve zehirlere karşı panzehir olarak tanımladığı, üçüncü derece sıcak ve ikinci derece kuru niteliklere sahip olan pancar (*ramoraccie*) ve turptur (*radice domestica*). Yazara göre kişi pancar usaresini eline sürdüğü zaman güvenli bir şekilde zehirli hayvanları eline alabilmektedir. Beşincisi panzehirlerin kralı (*il Re degli antidoti*) olarak bilinen Eski ve Orta Çağ’ın tüm zehirlere karşı en popüler panzehiri tiryaktır (*la triaca*). Galen ve adını vermediği bir doktora (*un dottore*) atıf yapan yazar midenin balgamını (*flemme delle stomaco*) giderdiği, kanı arındırdığı ve sindirimde mükemmel bir rol oynadığını söyleyerek ağızdan bir dirhem veya haftada iki defa alınacak şekilde tüm zehirlere karşı faydalı olduğunu belirtir. Yazara göre son panzehir cevizdir (*le noci*). Sedef otu, kuru incir, tuz, bal, soğan gibi diğer gıdalar ile birlikte alındığında kuduz köpek ısırığına ve tüm zehirlere karşı faydalı olduğunu iddia eder (Auda, 1660, s. 298-300). Diğer yandan Garşûnî yazmanın mütercimi bu ifadeleri özetleyerek tercüme etmiş ve şalgam yerine kereviz kökü (*kerfus*), armut yerine elma (*tuffâh*) ve sedef otu yerine sözlüklerde yer almayan “*el-krre* (القرة / الحمة)” sözcüğünü kullanmıştır.

Sabina Vogt’a göre yazarların panzehir olarak sıcak nitelikli gıdaları kullanmaları zehrin vücudu soğuttuğu düşüncesinden ileri gelir (2008, s. 313). Bu nedenle yazarlar sarımsak, pancar, ceviz ve sedef otu gibi sıcak nitelikli maddeleri panzehir olarak kullanmışlardır. Bununla birlikte modern öncesi hekimlerin zehir ve panzehir anlayışı modern klinik toksikoloji yaklaşımlarından farklıdır. Gıda zehirlenmesi, ağır metal zehirlenmesi, zehirli hayvan sokması, kuduz köpek ısırığı, hatta vebaya neden olduğu düşünülen bozulmuş havanın da dâhil edildiği kapsayıcı bir zehir ve tüm zehirlere karşı kullanılabilecek tiryak

ile mitridatus gibi tümel bir panzehir anlayışı yerine, zehir türlerine göre tedavi yöntemlerinin uygulandığı modern yaklaşımdan ayrılmaktadır (Haddad & Winchester, 2007, s. 15; Magowska, 2021). Örneğin modern yaklaşımda karbonmonoksit zehirlenmelerinde hiperbarik oksijen, yılan ve akrep sokmalarına karşı antivenom, metal zehirlenmelerine karşı dimerkaprol (BAL) ve *Clostridium botulinum* bakterilerinin neden olduğu gıda zehirlenmelerinde botulizm antitoksinin kullanılması gibi tüm zehir türlerini tedavi ettiğine inanılan bir panzehir düşüncesi yerine zehirlenmenin türüne özgü bir tedavi uygulanmaktadır (Ekmekçi vd., 1998; Haddad & Winchester, 2007; Carmo vd., 2015; Gümüştekin vd., 2019; Reis vd., 2019). Henüz bakteriyoloji ve mikrobiyolojinin bulunmadığı 17. yüzyılda Auda ve diğer tıp yazarlarının zehirli hayvan sokmaları başta olmak üzere tüm zehirlenmelere karşı tiryak kullanması o dönemin tıp paradigmasına uygun ve oldukça yaygın bir durumdur. (Carmo vd., 2015; Gümüştekin vd., 2019). Nitekim başı ve kuyruğu koparılmış zehirli yılanın etinden yapılan tiryak ile mitridatus adlı bu tümel panzehirler 18. yüzyıla kadar resmi eczanelerde satılmaya devam etti ve Nicolas Culpeper’in da belirttiği gibi mıknaşın demiri çektiği gibi yılan etinin zehri çektiğine inanıldı (Culpeper, 1789, s. 51; Vogt, 2008, s. 313; Leigh, 2015, s. 95; Magowska, 2021).

Son başlıkta ise yine mütercim tarafından tercüme edilmediği anlaşılan yeme ve içme yöntemleri ele alınmaktadır. Öğle ve akşam yemeklerinde sık sık bir şeyler içtiklerini söyleyen yazar bunun nedenini içeceklerin sindirimi kolaylaştırması olarak açıklar. Zira midenin tabiatı mutedil (*temperato*) olduğu için yiyeceği pişirip (*concuocere*) sindirme konusunda zorlanmayacağını, kuru yiyecekler mideyi mühürlediği için sindirimin kolaylaşması adına başlangıçta sıvı yiyeceklerin tüketilmesi gerektiğini söyler. Midenin zor ve ham maddeleri sindiremediğini belirten yazara göre bu maddeler daha sonra geri kalanları da bozmaktadır. Auda’nın zaman zaman satır aralarında vurguladığı gibi sırlar kitaplarındaki tıbbî yaklaşımda mide ile sindirim, sağlık ve hastalık dengesinin tam merkezinde yer alır (Eamon, 1996, ss. 185, 187, 191, 249). Nitekim Auda’nın “tüm hastalıklar mideden çıkar²³⁶¹” sözü bu görüşün en açık itirafıdır. Yazar son olarak bu makale boyunca verilen tavsiyelere uyması hâlinde kişinin Tanrı tarafından bahşedilen sağlıklı yaşama kavuşacağını not düşerek kitabı sonlandırır (Auda, 1660, ss. 300-301). Garşunî yazmada ise bu başlığın tercüme edilmediği görülmektedir. Mütercim sadece bir önceki başlık altında besinlerin hızlı sindirilmesi için yedikten bir müddet sonra azar azar

²³⁶¹ BCMS: “...dallo stomaco procedono tutte l’infermita” (Auda, 1660, s. 18).

içilmesini tavsiye ederek konuyu sonlandırmıştır.

5.1.4 Hastalık Dönemi ve Tedavi

Diyet, egzersiz, uyku ve boşaltım gibi hususlara dikkat edilmiş olmasına rağmen ortaya çıkan hastalık hâli için bu defa tedavi süreci devreye girmektedir. Auda'nın eserinde bahsettiği zehirlenme, veba, frengi (sifilis), epilepsi, sıtmalar, yan ağrısı, böbrek ve mesane taşları, mide, rahim, kulak, burun, boğaz, göz, diş, dalak, beyin, karaciğer ve akciğer gibi organ hastalıkları, vertigo, dizanteri, lientaria, basur, idrar yanması, astım, kronik öksürük, gut, bel soğukluğu, uyuz, kuduz, saçkıran ve kellik, bağırsak kurdu, sarılık, nezle, menstrüel ve vajinal akıntılar, göz iltihabı, eklem ağrıları, kolik ağrı, siyatik, peteşi, şişler, kesikler ve ateşli silah yaralanmaları gibi pek çok sağlık sorununa diğer sırlar kitaplarında da rastlanır (Piemontese, 1555; Cortese, 1561; Fioravanti, 1561; Falloppio, 1565; Zapata, 1586). Yazarın tedavi konusunda da humoral patoloji kuramını takip ettiği görülmektedir. Hastalıkların mideden çıktığını ve zararlı hıtların (*cattivi humori*) bunlara neden olduğunu belirten Auda çözüm olarak müshil, kusturucu ve idrar söktürücü gibi ağızdan alınan basit ve mürekkep ilaçlara ek olarak vücuttaki zararlı hıltı atmak için kan alma ve hacamat yapma, veba gibi hastalıklara neden olan bozulmuş havadan (*miasma*) korunmak için güzel kokulu tütsüler yakmak, yara ve lezyonlar için merhem ve balsam sürmekten yakı yapmaya kadar farklı yollara başvurulmuştur. Hazırlanan ilaçların uygulanmasından önce hastanın kusturucu veya müshil ile arındırılması yazarın sıkça vurguladığı hususlar arasında yer alır. Zira ona göre hastalığın nedeni olan zararlı madde vücuttan giderilmeden hastalığın etkisi de gitmeyecektir.²³⁶² İlaçların kullanım dozu ise hastanın yaşı, mizacı, kilolu veya zayıf olması ve gök cisimlerinin mevcut konumlarına göre değişmektedir. Gök cisimlerinin hareketleri kan alınacak günlerin ve bitkilerin toplanacağı vakitlerin belirlenmesinde de önemli rol oynar.

5.1.5 Enfeksiyon Hastalıkları ve Salgınlar

Auda'nın eserinde veba, frengi, sıtma, verem, astım, sıracı (TB lenfadenit), bel soğukluğu ve dizanteri gibi toplum sağlığını ilgilendiren enfeksiyon hastalıkları önemli bir yer işgal

²³⁶² BCMS: “...nisi removeatur causa non potest removeri effectus” (Auda, 1660, s. 116).

etmektedir. Bir eczacılık kitabı olması nedeniyle eserde hastalıkların nedenlerine dair kuramsal bir anlatıya yer verilmemiştir. Bununla birlikte hastalık sırasında ortaya çıkan ateş, öksürük, kusma, ishal, kan tükürme, burun kanaması, titreme, döküntü ve yara gibi bazı klinik bulgulara değinilmiştir. Nitekim bağışıklık sisteminin bir cevabı olarak vücut ısısının yükselmesi neticesinde ortaya çıkan ve veba başta olmak üzere birçok durumda görülebilen ateşin (*febre/humma*) üç günde bir (*febri terzane/humma es-sülüs*) ve dört günde bir (*febri quartane/humma er-rub*) tekrar eden türleri sıtma nöbetlerine işaret eder (Dunn, 1993, s. 859). 14. Yüzyılda tarih sahnesine çıkan ve 19. yüzyılda belirli bölgelerde görülmeye devam eden veba salgını, Auda'nın eserinde önemli bir yer işgal etmektedir.

5.1.5.1. Veba

Yersinia pestis bakterisinin neden olduğu veba, enfekte olmuş vahşi kemirgenlerden pireler aracılığıyla insanlara ve diğer hayvanlara bulaşan bir bakteriyel enfeksiyondur (Dols, 1977, ss. 68-70; Kılıç, 2004, ss. 18-19; Varlık, 2015, ss. 17-54). Veba için Avrupa'da "*black death, peste, plague*" ve İslam Dünyası'nda da yaygın olarak "*tâ'ûn*" ile "*vebâ*" sözcükleri kullanılmaktadır. Arapça literatürde "*tâ'ûn*" sözcüğü sadece hıyarcıklı (bubonik) vebaya karşılık gelecek şekilde bir anlam kazanırken "*vebâ*" sözcüğü "*tâ'ûn*" sözcüğünü de kapsayacak şekilde genel olarak epidemik salgınlar için kullanılmıştır (Conrad, 1982, s. 271; Gökhan, 1998, ss. 52-53; Kılıç, 2004, s. 17; Varlık, 2015, s. 11). Benzer bir şekilde Osmanlı hekimlerinin vebayı "*hıyarcık, yumurcak, ölet, veba, taun, kıran*" gibi isimlerle andıkları bilinmektedir (Varlık, 2015, ss. 11-12).

Patojenin bulaşma yoluna göre üç veba formu bulunur: Hıyarcıklı (Bubonik), sepsisemik ve akciğer (pnömonik) vebaları. En yaygın olan hıyarcıklı formunda, enfekte vektör pirenin ısırmasıyla bakteri lenfatik sisteme girip lenf düğümünde çoğalır ve iltihaplanma sonucu boyun, koltuk altı ve kasıklarda yumurta büyüklüğünde "*hıyarcık/bubo/bubon*" adı verilen ağrılı ve sert şişlikler ortaya çıkar (Dols, 1977, s. 72; Kılıç, 2004, s. 18; Carmichael, 2008; Varlık, 2015, s. 7; Çam, 2017, ss. 57-58). Pirenin ısırıldığı yer nekrotikleşerek zamanla ölü dokular karbonkül adı verilen nekrotik püstüller üretir ve buna aniden ortaya çıkan ateş, baş ve vücut ağrısı, aşırı hâlsizlik, bulantı, kusma, titreme, ilgisizlik ve hezeyan gibi semptomlar eşlik edebilir (Carmichael, 2008; Çam, 2017, ss. 57-58). Hıyarcıklı formun ilerlemesiyle yahut bakterinin doğrudan kan dolaşımına yayılmasıyla daha şiddetli ve öldürücü bir hâl alan sepsisemik formunda yukarıdaki semptomlara ek olarak şok, organ ve

deri altı kanamaları, burun, deri, el ve ayak parmaklarında doku ölümü ile ilişkili olarak siyahlaşmalar görülebilmektedir (Kılıç, 2004, s. 18; Varlık, 2015, s. 7; Çam, 2017, s. 58). Hıyarcık formundan farklı olarak solunum yoluyla yahut ilerlemiş septisemik formdaki bakterinin kan yoluyla akciğere ulaşması sonucu oluşan akciğer (pnömonik) formu ise en nadir olanıdır. Bununla birlikte diğerleri arasındaki en öldürücü olan akciğer formunda şok, ateş, kanlı ve mukuslu balgam, göğüs ağrısı, öksürük, nefes darlığı ve solunum yetmezliği görülebilmektedir.²³⁶³ Günümüzde hıyarcıklı formu erken teşhiste antibiyotiklerle başarılı bir şekilde tedavi edilebilirken akciğer (pnömonik) formu ölümcül etkisini sürdürmeye devam eder (Varlık, 2015, s. 7).

Modern dönem araştırmacıları tarihsel süreçte *Yersinia pestis* bakterisinin neden olduğu üç pandemi dönemine dikkat çekmektedir.²³⁶⁴ Birinci pandemi dönemi 541 yılında Mısır'ın Palesium Limanı'ndan çıkarak Akdeniz boyunca yayılan ve Bizans İmparatoru I. Justinianus Dönemi'nde (527-565) gerçekleştiği için onun adıyla anılan Justinianus Vebasıdır (541-750) (Conrad, 1981, ss. 83-119; Horden, 2005, ss. 134-139; Little, 2007, ss. 4-5). İkinci pandemi dönemi Avrupa ve İslam Dünyası'nda büyük yıkımlara yol açan, din, düşünce, siyaset ve sosyo-ekonomik alanda bariz etkileri olan Kara Veba (1346-1353) salgınıdır.²³⁶⁵ Üçüncü pandemi dönemi ise 1894'de Hong Kong'da ortaya çıktıktan sonra dünyanın geri kalanına yayılıp milyonlarca insanı etkileyen Hong Kong vebasıdır (1894-1950) (Little, 2007, ss. 4-5, 2011, ss. 270-271; Varlık, 2015, s. 2).²³⁶⁶ 18. yüzyıla kadar belirli bölgelerde görülmeye devam eden Kara Veba salgınının etkisi oldukça yıkıcı olmuştur.²³⁶⁷ Salgının en şiddetli yaşandığı İtalyan şehir devletleri başta olmak üzere birçok

²³⁶³ Akciğer vebasının nadir görüldüğü bilinmekle birlikte 2017 yılında Madagaskar'da ortaya çıkan veba salgınında akciğer formunun %69.2 oran ile en yaygın form hâline geldiği görülür (Çam, 2017, s. 56).

²³⁶⁴ Atina (MÖ 430-426) ve Antoninus (MS 165-180) vebalarında olduğu gibi Eski Çağ'da da salgınlar ortaya çıkmıştır. Ancak Lester K. Little, R.J. Littman ve M. L. Littman bu dönemdeki salgınların daha çok kızamık, çiçek ve tifüs gibi birden çok enfeksiyondan kaynaklanmış olabileceğini ileri sürmektedir (Littman & Littman, 1973, ss. 243-255; Little, 2007, s. 3; Littman, 2009, ss. 456-467).

²³⁶⁵ Literatürde Kara Veba salgının tarihi için 1346-1353 yılları arası gösterilmesine rağmen salgının belirli periyotlarla tekrar ortaya çıktığı, 18. ve 19. yüzyıllarda Rusya ile Osmanlı topraklarında hâlâ varlığını sürdürdüğü bilinmektedir (Alexander, 2002, ss. 257-278; Varlık, 2015, s. 2).

²³⁶⁶ Hong Kong vebası, Hindistan'da oldukça yıkıcı bir etki yaratmıştır. 1898-1908 yılları arasında altı milyon kişinin ölümüne sebep olduğu ve hatta Çin, Hindistan ve Endonezya'da 15 milyona yakın vaka tespit edildiği iddia edilmektedir (Echenberg, 2002, s. 432). Bu salgın aynı zamanda vebaya neden olan patojenin ve vektörün keşfedildiği bir dönemdir. 1894'de İsviçre doğumlu Fransız bakteriyolog Alexandre Yersin (ö. 1943) ve Japon bakteriyolog Kitasato Shibasaburo'nun (ö. 1931) birbirinden bağımsız olarak vebaya neden olan patojenin *Yersinia pestis* bakterisi olduğunu keşfederken bir başka Fransız hekim ve mikrobiyolog Paul-Louis Simond (ö. 1947) ise bakteriyi insanlara taşıyan vektörün fare pireleri olduğunu kanıtlamıştır (Pryor, 1975, ss. 61-70; Benedict, 1988, ss. 107-108; Echenberg, 2002, ss. 429-449).

²³⁶⁷ Avrupa'daki nüfusun üçte biri yok olmuş, ticaret ve üretim düşüşe geçmiş, gıda fiyatları yükselmiş, iş gücüne duyulan ihtiyaç ve işçi ücretleri artmış, göçler ve isyanlar patlak vermiş, sanat, düşünce ve inanç

yönetim veba ile başa çıkabilmek için hekim ve cerrah istihdam etmiş, zararlı dumanların kaynağı olan endüstrileri şehrin bataklık kısımlarına taşımış, caddeler, sokaklar, umumi tuvaletler ve et dükkânlarının temizlenmesini zorunlu hâle getirmiş, domuzların şehirde dolaştırılmasını ve kullanım sularının kirletilmesini yasaklamış, hastaları, temaslı kişileri, onların eşyalarını ve ticaret gemilerini karantinaya tabi tutarak salgını kontrol altına almaya çalışmıştır (Campbell, 1931, ss. 112-122; Palmer, 1978, ss. 1-4, 28-51; Gökhan, 1998, ss. 321-329; Alexander, 2002, ss. 29-31; Kılıç, 2004, ss. 71-84).

Dönemin hekim ve yazarları vebanın nedeni, önlenmesi, tedavisi ve kullanılacak ilaç tariflerinin anlatıldığı veba risalelerini kaleme alarak yeni bir literatürün oluşmasına katkı sağlamıştır (Campbell, 1931, ss. 6-33; Palmer, 1978, ss. 87-123; Arıcı, 2021).²³⁶⁸ Bu eserlerde tıbbî yaklaşımların temelinde dönemin hâkim tıp paradigması olan humoral patoloji ve *miasma* doktrininin yer aldığı görülmektedir. Buna göre yazarlar vebanın mevsimsel hava değişimlerinden, depremlerden, gök cisimlerinin hareketlerinden ve çürümüş maddelerden çıkan buharların havaya karışmasıyla oluşan *miasma* adlı bozulmuş veya çürümüş havadan kaynaklandığını ve kişinin bu zehirli ve bozulmuş havayı soluması neticesinde vücuttaki hıtların da zehirlenerek bozulduğunu düşündüler (Campbell, 1931, ss. 36-63; Dols, 1977, ss. 84-98; Palmer, 1978, ss. 7, 84-122; Gökhan, 1998, ss. 71-73; Varlık, 2015, ss. 223-228; Arıcı, 2021, ss. 100, 123-126). Önlem ve tedavi yöntemi olarak bu havanın olduğu yerlerden uzak durmak, bozulmuş havayı temizlediğine inanıldığı için şehirde ateş yakmak, kâfur, gül, ödağacı, sandal ağacı gibi hoş kokulu maddeleri tütsülemek veya ilaçlarda kullanmak, evlere ve kişilere sirkeli gül suyu serpmek, evlerin ve hasta kişilerin yataklarının çevresini menekşe, gül, beyaz zambak gibi hoş kokulu çiçeklerle donatmak, kan almak, müşhil vermek, veba çibanlarını kesmek, hıyarcıkları (bubo/bubon) su, sirke, gül, mastika ve mersin yağı, papatya suyu ve dere otu ile yıkamak, merhem, kılmereni ve yumurta beyazı sürmek, yakı yapmak, elleri ve yüzü limon ve ağaç kavunu kokularıyla ovmak, tiryak kullanmak, uyku, cinsel ilişki, egzersiz ve beslenmeyi düzenlemek, hamamdan uzak durmak, kalbi güçlendirici ve koruyucu ürünler kullanmak, morali yüksek tutmak gibi çeşitli tavsiyeler verilmişse de vebanın yıkıcı etkisi hekimlere

dünyasına da etki ederek bir dizi yeni sosyo-ekonomik değişimleri tetiklemiştir (Dols, 1977, ss. 255-280; Blockmans, 1980, ss. 833-863; Gökhan, 1998, ss. 321-366; Alexander, 2002, ss. 12-16, 29-31; Bailey, 2021, ss. 1-15; Benedictow, 2021, ss. 889-898).

²³⁶⁸ Karl Sudhoff, Avrupa'daki veba literatürü için 1910-1925 yılları arasında *Archiv für Geschichte der Medizin* içerisinde 250'den fazla eser listelemiştir (Sudhoff, 1910, 1925). Müstakim Arıcı da *İslam Dünyası*'nda kaleme alınmış ve müellifi bilinen 90 adet veba risalesini kaydetmiş, yazarı bilinmeyen 50 eseri ise çalışmasına dâhil etmediğini vurgulamıştır (Arıcı, 2021).

bu hastalığın tedavi edilemez olduğunu düşündürmüştür (Campbell, 1931, ss. 65-77; Dols, 1977, ss. 98-109; Palmer, 1978, ss. 88-122; Gökhan, 1998, ss. 73-74).

17. yüzyıla gelindiğinde 1629-1631 Venedik ve 1665-1666 Londra vebaları başta olmak üzere Avrupa ve Akdeniz'in birçok bölgesinde tekrar veba salgınları ortaya çıkmıştır (Alfani, 2013, s. 413). 1647-1654 yıllarında İspanya'nın Akdeniz cephesini etkileyen veba salgını 1652'de (Auda'nın eserini ilk kez yayımladığı tarih) Sardinya Adası'na ulaşmış ve 1656'da Napoli ve Roma da dâhil olmak üzere İtalya'nın merkez ve güney bölgelerini etkilemiştir (Alfani, 2013, s. 413). 1656-57 tarihlerinde ölüm oranları Roma'da 80-130/1000 iken Cenova'da 490/1000 ve Napoli'de 500/1000 gibi rakamlara ulaşmıştır (Alfani, 2013, s. 417). Bu nedenle vebanın yeniden yüksek ölüm oranları ile ortaya çıkması Auda ve diğer sırlar kitabı yazarlarının eserlerinde neden vebaya yer vermeye devam ettiklerini anlaşılır kılar. Auda'nın eseri her ne kadar bir veba risalesi düzeninde yazılmamış olsa da yazar bazı ilaç tariflerini veba (*contra la Peste, per la Peste, in tempo di Peste*) için hazırlamıştır. “*Peste*” sözcüğü aynı zamanda tifüs, menenjit, grip, çiçek ve diğer bulaşıcı hastalıkları kapsayan geniş bir anlamda kullanıldığı için Auda'nın burada veba dışında başka bir hastalığı kastedip kastetmediği açıkça anlaşılamamaktadır (Eamon, 2010, s. 24). Garşûnî yazmanının mütercimi de yazma eserde hem “*vebâ*” hem de “*tâ'ûn*” sözcüklerini birlikte kullandığı için farklı enfeksiyonların kastedilmiş olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Auda birinci bölümün yedi reçetesini doğrudan vebaya ayırmıştır.²³⁶⁹ Hap, macun, su (*acqua*) adını verdiği sıvı karışımlar ve kokuların yer aldığı ilaç terkipleri içerisinde bitkisel, hayvansal ve madeni maddeler kullanılmıştır. Diğer yandan veba risalelerinden farklı olarak bölgeden kaçma, enfekte kişiden uzak durma, ateş yakma, evleri temizleme gibi tavsiyelerde bulunmamıştır. Benzer bir şekilde diğer tariflerde sıkça vurguladığının aksine vebaya karşı kullanılacak tariflerinde kan alma veya müshil verme gibi uygulamalardan da bahsetmez. Vebayı kötü sıtmalar²³⁷⁰ (*febre malingne*) ve zehirler (*veleni*) ile birlikte ele aldığı için onu ateşli hastalıklar ve zehirler kategorisinde

²³⁶⁹ Birinci bölümde 1, 4, 5, 6, 7, 8, 11, 14, 149, 152, ikinci bölümde 17, üçüncü bölümde 71, 84, 90 ve 91 numaralı reçetelerde vebaya karşı ilaç tarifleri verilmiştir. Ayrıca Auda'nın kitabında yer almayan ve mütercim tarafından yazma eserin sonuna eklenen iki ayrı bölümde veba için tarifler yer almaktadır.

²³⁷⁰ Garşûnî metnin mütercimi “yakıcı sıtma” anlamına gelen “*الحُمَّى المحرقة*” /*el-humma el-muhrika* / *حُمَّى*” karşılığını kullanmaktadır.

değerlendirdiği düşünülebilir.²³⁷¹ Nitekim Grekoromen-İslam tıp geleneğinde zehirlere karşı panzehir olarak kullanılan tiryak, mitridatus ve bâzehir (bezoar) taşının ilk reçetede vebaya karşı kullanıldığı görülmektedir. Benzer bir şekilde birinci bölümdeki 4 numaralı reçetenin başlığında yer alan “*Vebe zamanında harika [olan] Kral Mitridatus’un zehire karşı antidotu*”²³⁷² ifadesinden de anlaşılabilceği gibi Auda için zehirlenmeyi tedavi etmek ile vebayı tedavi etmek aynı anlama gelir. Nitekim Osmanlı tabiplerinden İbn Şerîf’in (15. yüzyıl) “*tâ’ûnun maddesi ki zehirdir, [bu ilaç onu] halledip dışarı çeker*” ifadesi Auda’nın bu düşüncesinde yalnız olmadığını gösterir (İbn-i Şerîf, 2017, s. 309). Benzer bir şekilde Auda’nın çağdaşlarından olan Osmanlı hekimbaşısı Salih b. Nasrullah (ö. 1669) da Avrupa tıbbındaki yaklaşımlara atıfta bulunur ve Avrupalı hekimlerin vebaya karşı en iyi yöntemin panzehir kullanımı olduğunu savunduklarını söyler (Nasrullah, 2019, s. 334).

Yazarın reçetelerinde kullandığı droglar klasik Grekoromen-İslam tıp geleneğinde kullanılanlar ile uyumluluk göstermektedir. Diğer yandan Orta Çağ hekim ve eczacılarından farklı olarak Amerika Kıtası’ndan getirilen ve yerliler tarafından zehirli oklara karşı kullanıldığı iddia edilen *contr’herba* (*Dorstenia contrajerva*) gibi yeni bitkilerin de vebaya karşı kullanıldığı görülmektedir (Ceccarelli, 1678, s. 261; Culbreth, 1917, s. 172). Yazar ayrıca Avrupalı hekim ve kimyacıardan etkilenen Salih b. Nasrullah’ta olduğu gibi vebaya karşı zümrüt, inci, mercan ve bezoar gibi bitkisel olmayan maddeleri kullanır (Nasrullah, 2019, ss. 333-334). Birinci bölümdeki reçetelerde daha çok ağızdan alınan hap, macun, toz ve sıvı ilaçlara yer verilirken ikinci bölümde bozulmuş veba havasına karşı “*un pomo odorifero*” adı verilen elma şeklindeki kokulu bir karışım tarifi anlatılmaktadır.

Auda humoral patoloji paradigmasını takip ettiği için vebaya karşı kullandığı droglar diğer tıp eserlerinde olanlar ile benzerlik göstermektedir. Yazar kuzukulağı, ağaç kavunu, kâfur, sandal ağacı, bezoar taşı, mitridatus, tiryak, kiltermeni, tîn-i mahtûm (Limni toprağı), şarap, sirkeli su, ödağacı, karanfil, cedvar, küçük Hindistan cevizi baharatı, defne tohumu, ardıç kozalağı, sedef otu, aloe özü, kuru incir, kuru ceviz, tarçın, mür, misk, günlük, akamber, mastika gibi çeşitli sakız ve aromatikleri bal, şeker ve şerbet ile macun hâline getirmiş,

²³⁷¹ Birinci kitabın 11 numaralı reçetesinin başlığında sadece veba ve zehir için harika su (*acqua maravigliosa*) ifadesi yer almasına rağmen tarifi içerisinde tüm kötü sıtmalar (*feбри maligne*), veba sıtmaları (*[feбри] pestifere*), peteşi (*le petecchie*) ve kuvvetlendirmenin (*corroborare*) gerekli olduğu diğer hastalıklar (*altri mali*) için geçerli olduğu belirtilmektedir. Aynı ifade 14 numaralı reçetede de yer almaktadır (Auda, 1660, ss. 7, 9).

²³⁷² “*Antidoto contra veleno de Rè Mitridato, maraviglioso in tempo di Peste*” (Auda, 1660, s. 3).

şarap, sirke ve su ile de sıvı karışımlar hazırlamıştır. Auda bunların yanında bileşik terkiplere de yer vermiştir ve bunlar arasında hodan, gül ve menekşe reçeli, kıymetli taşlar macunu,²³⁷³ kırmızı şekerlemesi,²³⁷⁴ soğuk *diamargariton* tozu,²³⁷⁵ zirkon şekerlemesi,²³⁷⁶ turunc ve gül suyu gibi kalbi güçlendirdiği düşünülen maddeler bulunmaktadır. Aynı şekilde hazırlanmış geyik boynuzu,²³⁷⁷ hazırlanmış inciler²³⁷⁸ gibi birtakım süreçlerden geçmiş basit maddeleri de zikretmek gerekir. Birinci bölümdeki 11 ve 14 numaralı reçetelerde damıtma işlemi uygulanmış ve 11 numaralı reçetede damıtma uygulanmadan önce maddeler sekiz gün boyunca alkol içerisinde çözünmeye bırakılmıştır. 149 numaralı reçetede karbonkül, hıyarcık ve şişleri üç saatte yok ettiği ve aynı zamanda kanserleri de iyileştirdiği söylenen ve içerisinde çoğunlukla kimyasal maddelerin kullanıldığı bir çeşit yakı tarifı bulunmaktadır. Bakır asetat, kalsiyum oksit, arsenik, potasyum nitrat gibi kimyasalların toz hâline getirilip yumurta sarısıyla karıştırıldıktan sonra hastalığın olduğu yere uygulanması ve üstüne de tereyağlı bir parçanın kapatılması istenmiştir. Yine hıyarcıklar da dâhil olmak üzere çeşitli apse ve yaralara uygulanacak olan 152 numaralı tarifte bakla dalı külünden yapılmış kül suyu (sodyum hidroksit) içerisinde kaynatılacak olan yakılmış zaç (metal sülfat), amonyum klorür, kalsiyum oksit ve yakılmış tartar bulunur. Bu tarifte de kimyasal maddelerin kullanıldığı görülmektedir.

İkinci bölümdeki 17 numaralı reçetede elma şekline getirilmiş ve kırmızı gül, laden, günlük, aselbent, sıgla yağı, karanfil, sandal ağacı, ödağacı, amber, misk gibi reçine ve

²³⁷³ *Elettuario di gemme* (safir, zirkon, zümrüt, garnet gibi madeni taşların yanında tarçın, karanfil gibi çeşitli maddelerin yer aldığı toz ilaç (Ceccarelli, 1678, s. 96)). Auda eserinde hazırlanmasına dair bilgi vermemektedir.

²³⁷⁴ *Confection alchermes* (kırmızı ile birlikte akamber, şeker, udi hindi, lapis lazuli, inci, gül suyu ve misk gibi birkaç maddeden müteşekkil macun, şekerleme). Auda BCMS’de tarifini vermemiştir ancak *Pratica de’ Spetiali* (s. 72-75) adlı eserinde ayrıntılı olarak hazırlanma sürecini anlatmaktadır.

²³⁷⁵ İncilerden (margariton) yapılmış soğuk nitelikli bileşik. Auda, PS’de tarifin içeriğinden bahsetmektedir (Auda, 1674, ss. 143-145).

²³⁷⁶ Metindeki “*giacinto*, çoğ. *giacinti*” sözcüğü sümbül (*Hyacinthus orientalis* L.) ve zirkon olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır. Zirkon şekerlemesinde, “*giacinto*” sözcüğü diğer madeni taşlar ile birlikte kullanıldığı için burada zirkon anlamına gelmektedir. Tarifte zümrüt, safir, zirkon gibi madeni taşlara ek olarak udi hindi, şeker, safran gibi çeşitli maddeler de kullanılmıştır. Auda, bu macunun nasıl hazırlandığını *Pratica de’ Spetiali* (1674, s.75) adlı eserinde anlatır. Auda’nın çağdaşı olan Salih b. Nasrullah da vebaya karşı verdiği tarifte “Frenklerin diyâsintâ dedikleri cevahir macunu” olarak zirkon şekerlemesinden bahsetmektedir (Elbir, 2000, s. 148).

²³⁷⁷ Auda kitap boyunca bazı basit ve bileşikler için “hazırlanmış” anlamına gelen “*preparato*” sözcüğünü kullanır. Bu sözcüğün nitelediği ürünler birtakım süreçlerden geçtikten sonra hazır hâle getirilmiş maddelerdir. Örneğin burada bahsedilen “hazırlanmış geyik boynuzu (*corno di cervo preparato*)” için Auda ikinci bölümün 81 numaralı reçetesinde bu ürünün nasıl hazırlanacağını anlatmaktadır (Auda, 1660, s. 148).

²³⁷⁸ Auda bunların hazırlığına dair bilgi vermez. Ceccarelli’nin verdiği tarife göre ise inciler dövülüp gül suyunda bekletilir ve toz hâline getirildikten sonra sudan arındırılıp kalan tozlara tekerlek şekli verilir (Ceccarelli, 1678, s. 223).

aromatikler ile balmumundan hazırlanan bir koku tarifi yer almaktadır. Üçüncü bölümdeki 71 numaralı reçetede ise ayrıca kral otu,²³⁷⁹ cedvar, geyik penisi veya testisi²³⁸⁰ ve şarabın damıtılmasıyla elde edilen aratılmış şarap ruhu²³⁸¹ anlamına gelen bir çeşit alkol tarifi bulunur. 84 numaralı reçetede ardıç kozalağı (*Juniperus communis*) kurutulup toz hâline getirildikten sonra çözücü olarak kullanılan beyaz şarap içerisinde yaklaşık otuz dakika bekletilir ve ardından su banyosunda (*bagno maria*) damıtılır. Bu işlemler neticesinde elde edilen ve özüt olarak isimlendirilen sıvının zehir ve veba dâhil olmak üzere birçok sağlık sorununa faydalı olduğu vurgulanmaktadır. Yine 90 numaralı reçetede bu defa pelin otunun derişik sülfürik asit ile karıştırılmış kırmızı kantaron suyunda bekletilmesi sonucu elde edilen özütün veba ve zehirlere karşı faydalı olduğu söylenmektedir. Son olarak 91 numaralı reçetede uçucu yağların anlatıldığı bölümde cedvar yağının özellikle veba zamanı başta olmak üzere bozulmuş kötü havalardan koruduğu ve zararlı hıtları düzelttiği belirtilmiştir.

Dördüncü bölümde ilaç reçeteleri bulunmadığı için vebaya karşı bir tarif bulunmamaktadır. Auda'nın kitabında yer almayan ve doğrudan mütercim tarafından eklenen yazma eserin son iki bölümünde veba için reçeteler ve tavsiyeler bulunmaktadır. Usta hekim Arnoldûs'tan (Arnoldus de Villa Nova? (ö. 1311)) alındığı söylenen bir reçeteye göre kuşburnu kökünün yahut meyvelerinin toz hâline getirilip beyaz şarap veya et suyu ile tüketilmesi neticesinde veba, sıtma ve zehirlere faydalı olacağı vurgulanmıştır. Son olarak *Kûca* şehrinde *Sebîdâl el-Melik* kitabından alınan bir veba iksirinin faydası ve kullanımı anlatılmasına rağmen iksirin içeriği belirtilmemiştir.

Garşûnî yazmada mütercimin birçok reçetede olduğu gibi bazı drogları tercüme etmediği görülmektedir. Ayrıca tercüme ettiği bazı bölümlerde de değişiklikler yaptığı anlaşılmıştır. Örneğin mütercim veba reçetelerindeki Amerika Kıtası'ndan getirilen *contra'herba* (*Dorstenia brasiliensis*), kaplanboğan otu, ayı gülü, çayır düğmesi, deli domuz diken i otu, küçük Hindistan cevizi baharatı, Girit kekiği, Sokotra aloesi (*Aloe succotrina Lam.*), cedvar yağı ve zirkon şekerlemesini tercüme etmemiştir. Benzer bir şekilde kilermen i, mitridatus, tin-i mahtûm, ağaç kavununun bazı bölümlerde tercüme edildiği ve bazı bölümlerde de tercüme edilmediği görülmektedir. Sedef otu yerine “*burkorûk?* (burkûk? erik?)” yaprağı, tekesakalı otu yerine siyah servi, safir, garnet ve topaz yerine mercan, zirkon yerine yakut,

²³⁷⁹ BCMS: “*Imperatorio*” (*Peucedanum ostruthium L.*).

²³⁸⁰ BCMS: “*Membro genitale di cervo*”.

²³⁸¹ BCMS: “*Spirito di vino rettificato*”.

mührüsüleyman otu yerine hayıt otu, mine çiçeği yerine *barkînâ*, ödağacı yerine mukaddes ağaç,²³⁸² gazel otu veya melek otu yerine “beyaz *melaikiyye*”, mübarekdikenini yerine sedef otu, değerli taş macunu yerine sadece mercan kullanılmıştır. İlaçlar genel olarak her iki metinde bir ila iki dirhem, yarım ila bir okka, bir kaşık ve bir kestane miktarı alınıp şarap, sirkeli su veya uygun likörlerle birlikte seyreltilerek yahut seyreltilmeden hastaya verilmektedir.

Auda'nın vebaya karşı kullandığı ilaçlar ve uygulamalar diğer sırlar kitabı yazarları ve çağdaşı Osmanlı hekimleri ile uyumluluk gösterir. Nitekim birinci bölümdeki 7 numaralı reçetede yazılan tarif ile Alessio Piemontese'nin (Girolamo Ruscelli) eserinde ele aldığı bir tarif büyük oranda benzerdir (Piemontese & Ruscelli, 1558, s. 120).²³⁸³ Yine Alessio ve Signora Isabella Cortese'nin (1561'de sağ) kaydettiği akrep yağı (*Oglio di scorpione*) tarifi ile BCMS'deki “Büyük Toskana Dükü'nün Yağı” (*Oglio chiamato del gran Duca di Toscana*) olarak adlandırılan birinci bölümdeki 9 numaralı tarifi oldukça benzer olduğu görülmektedir (Piemontese & Ruscelli, 1558, s. 131; Cortese, 1561, s. 3). Ancak tariflerin geri kalanına bakıldığında her ne kadar benzerlikler olsa da yazarın kaydettiklerinin çoğunlukla diğer eserlerdeki tarifler ile birebir aynı olmadığı anlaşılmaktadır (Cortese, 1561, ss. 1-3; Fioravanti, 1566, ss. 69-70; Honofri, 1637, s. 10; Lemery, 1709, ss. 394-406; Piemontese & Ruscelli, 1558, ss. 117-137; Scarioni, 1630, s. A3). Mardin Kırklar Kilisesi'nde bulunan anonim bir Garşûnî tıp yazmasında, Osmanlı tabiplerinden Emir Çelebi (ö. 1638) ile Salih b. Nasrullah'ın (ö. 1669) eserlerinde de kâfur, kilermeni, zümrüt, limon, turunc, ağaç kavunu, ödağacı, sirke, gül suyu, amber, misk, sandal, defne yaprağı gibi benzer maddelerin kullanıldığı dikkate alındığında 17. yüzyıl İtalyan ve Osmanlı tıp eserlerinin veba tedavisinde müşterek bilgiye sahip oldukları düşünülebilir (*Kthobo dosyutho*, 1753, ss. 400-401; Elbir, 2000, ss. 147-151; İstek, 2018, ss. 128-152; Atlı, 2021, ss. 454-455).

5.1.5.2 Frengi (Sifilis)

15. yüzyılın yeni hastalıklarından olan ve ortaya çıkmasından kısa bir süre sonra

²³⁸² Yazar kullandığı “خشب مقدس / احمد محمد” sözcüklerini daha önce *Guaiaicum sanctum* L. (Peygamber ağacı) için kullanmıştır.

²³⁸³ Ruscelli vebaya karşı 28'den fazla reçete vermiştir. Bu reçetelerde kullanılan maddeler Audâ'nın kullandıklarıyla benzerlik göstermektedir ancak reçetelerin olarak birebir aynı olmadığı anlaşılmaktadır.

Avrupa'dan Çin'e kadar yayılan frengi, *Treponema pallidum* bakterisinin etken patojen olduğu bir diğer enfeksiyon hastalığıdır.²³⁸⁴ Sifilis olarak da anılan bu enfeksiyon hastalığının daha çok cinsel yolla, hastalıkta ortaya çıkan şankr adlı yaralar ile temas sonucunda veya anne karnında kişiye bulaşabildiği (konjenital sifilis) bilinmektedir (Arrizabalaga, 2008, ss. 1025-1028; Ayvaz & Kaygusuz, 2021, s. 144; Plagens-Rotman vd., 2021, s. 550; Fidan, 2022, ss. 13-14). Hastalık birinci (primer), ikinci (sekonder) ve üçüncü (tersiyer) olmak üzere başlıca üç evreye ayrılmaktadır ki ikinci ve üçüncü evre arasında belirti ve bulgu bulunmayan latent dönemi dışında diğer evrelerde belirti ve bulgulara rastlanmaktadır (Arrizabalaga, 2008, ss. 1028-1029; Irwin, 2016, s. 115; Ayvaz & Kaygusuz, 2021, s. 144; Fidan, 2022, ss. 13-14; Plagens-Rotman vd., 2021, ss. 550-551). Birinci evrede *T. pallidum* bakterisi sağlam mukozadan ve hasar görmüş deriden vücuda girdikten ve iki ila altı hafta (ortalama üç hafta) arasında değişen bir kuluçka döneminin ardından genellikle genital bölgede, anüs çevresinde, ağız içi ve çevresinde olmak üzere küçük, oval, ağrısız, zamanla ülserleşen ve şankr adı verilen bir lezyon belirir (Ayvaz & Kaygusuz, 2021, s. 144; Plagens-Rotman vd., 2021, ss. 550-551). İkinci evrede şankr iki ila altı hafta arasında kendiliğinden iyileşse de ateş, kusma, boğaz ağrısı, bulantı, hâlsizlik ile birlikte gövde, el ve ayak tabanında beliren ağrısız döküntüler, nadir görülen saç dökülmeleri, mukokutanöz lezyonlar, lenf düğümlerinde genişleme ve şişmeler ortaya çıkar (Ayvaz & Kaygusuz, 2021, s. 144; Plagens-Rotman vd., 2021, ss. 550-551; Mohammad K. Shalabi vd., 2022, ss. 180-183). Tedavi edilmeyen vakaların üçte birinde görülen üçüncü evrede ise cilt, kemik ve iç organlarda çıkan gom lezyonları, kardiyak tutulum, aort damarı genişlemesi, jeneralize parezi, tabes dorsalis, menenjit, görme ve işitme kaybı gibi klinik bulgulara rastlanmakta olup ayrıca merkezî sinir sisteminin enfekte olması hâlinde

²³⁸⁴ VIII. Charles öncülüğündeki Fransız ordusunun 1494 yılında İtalya'yı işgal etmesi ve Napoli'yi ele geçirmesiyle ilk defa 1496 yılında tarih sahnesine çıkan bu enfeksiyon hastalığının kökenine dair üç yaklaşım bulunmaktadır: (1) Frenginin 1493 yılında Amerika Kıtası'ndan dönen Kristof Kolomb (ö. 1506) ve mürettebatı tarafından Avrupa'ya taşındığı, (2) Kolomb'dan önce de Frenginin Avrupa, Asya ve Afrika'da var olduğu ancak cüzzamdan ayırt edilemediği, (3) yine Kolomb öncesi tezinin bir parçası olarak frengi de dâhil olmak üzere treponemal hastalıkların hem "Yeni Dünyada" hem de "Eski Dünyada" Kolomb'dan önce de var olduğu ve insan popülasyonu ile birlikte evrildiği yönünde tezler bulunmaktadır. Ancak paleopatolojik bulgular ışığında araştırmacılar cinsel yolla bulaşan frenginin Avrupa ve diğer bölgelerde Kolomb sonrasında ortaya çıktığını ileri sürmektedir (Baker vd., 1988, ss. 703-737; Harper vd., 2011, ss. 99-133; Tampa vd., 2014, ss. 4-10). Diğer yandan 1493-1496 yılları arasında ortaya çıkmasından kısa bir süre sonra 1497'de İskoçya, 1498'de Hindistan, 1502'de Çin, 1512'de Japonya ve Kore'de frengi vakalarına rastlanmış ve tıp kitaplarında hastalık ve tedavisi hakkında bilgiler verilmiştir (Kousoulis vd., 2011, s. 390; Hernandez & Hudson, 2015, s. 22; Trambaiolo, 2015, s. 999). Ayrıca Osmanlı mühtedi cerrahı İbrahim b. Abdullah'ın 1500 yılında Mora Seferi sırasında Modon Kalesi'nde bulduğu *Çindar* adlı Süryanice-Yunanca tıp kitabından faydalanarak 1505 yılında tamamladığı *Alâ'im-i Cerrâhîn* isimli eserinde de ilk defa frengi ve tedavisinden bahsetmesi Osmanlıların da frengi ile erken tarihlerde tanıştığına işaret eder (Abdullah, 2016, ss. 21-24, 220-223).

nörosifilis görülebilmektedir (Ayvaz & Kaygusuz, 2021, s. 144; Plagens-Rotman vd., 2021, ss. 550-551). Tedavisinde genellikle penisilin tercih edilir (Ayvaz & Kaygusuz, 2021, s. 144; Fidan, 2022, s. 15).

Alman zoolog Fritz Schaudinn (ö.1906) ve dermatolog Erich Hoffmann (ö. 1959) tarafından 1905 yılında etken *Treponema pallidum* bakterisi izole edilene kadar hastalığın nedeni ve tedavisi hakkında birçok tez öne sürüldü.²³⁸⁵ Ferraralı yazar Bernardino Zambotti (ö. 1500'den sonra) bu hastalığın kadınlarla cinsel ilişkiye giren erkeklerde çıktığından yakınlıkla cinsel birlikteliğe işaret etti (Arrizabalaga vd., 1997, ss. 50-52) . Petrus Pintor (16. yüzyıl) vebada olduğu gibi hastalığın farklı bölgelerde aynı zamanda teşekkül etmesini gök cisimlerinin hareketlerine dayandırdı (Arrizabalaga vd., 1997, ss. 124-125). Girolamo Fracastoro (ö. 1553) ise Galenci ve atomcu görüşleri birleştirerek havaya karışmış, temas veya solunum yoluyla vücuda giren zehirli “tohumcukların (*semina, seminaria*)” hastalığa neden olduğu yönünde yeni bir tez ileri sürdü (Arrizabalaga vd., 1997, ss. 244-251; Worboys, 2016, s. 71). Paracelsus (ö. 1541) ve John Hunter (ö.1793) gibi bazı yazarlar da frenginin cüzzamlı veya belsoğukluğu olan hayat kadınlarıyla cinsel temas sonucu bulaştığını iddia ederek belsoğukluğu ve cüzzamı frengiyle ilişkilendirdiler. Ancak 1838 yılında yaptığı deney ile M. Ricord belsoğukluğunun sadece belsoğukluğu olan hastadan, frenginin ise sadece frengili hastadan bulaştığını kanıtladı (Jose vd., 2020, s. 111; Göksu & Afyoncu, 2024, s. 557). Ulrich von Hutten (ö. 1523) ve Richard Bunworth (ö. 1666) gibi Avrupalı hekimlere ek olarak İbrahim b. Abdullah, Salih b. Nasrullah (ö. 1669), Hayâtizâde Mustafa Feyzî Efendi (ö. 1692) ve Mustafa Behçet Efendi (ö. 1834) gibi Osmanlı hekimleri de hastalığın nedeni olarak zehirli madde ve bozulmuş havayı gösterdiler (Bunworth, 1666, ss. 2-4; Elbir, 2000, ss. 458-469; Hutten, 1533, ss. 3-4; Pekdoğan, 2024; Üngör, 2016, s. 28).

Humoral patoloji paradigmasında hastalığın niteliğine bağlı olarak karşıt nitelikli bir tedavi uygulanması gerektiği düşüncesi hastalığın niteliği hakkında hekimleri ihtilafa sürükledi. Bu nedenle Osmanlı hekimlerinden Hayâtizâde Mustafa Feyzî Efendi'nin de belirttiği gibi

²³⁸⁵ İspanya'da Ruy Díaz de Isla (ö. 1542), Gonzalo Fernández de Oviedo y Valdés (ö. 1557), İtalya'da Francesco Guicciardini (ö. 1540) ve Cirillo Bernardino Aquilano (ö. 1575) gibi yazarlar hastalığın Amerika Kıtası'ndan taşındığını ve müsebbibin de yerliler olduğunu, İtalyan tarihçi Sigismondo dei Conti (ö. 1512) hastalığı İspanya'dan kovulan Yahudilerin getirdiğini ve İtalyan tarihçi Bartolomeo Senarega (ö. 1514) ise Etiyopya'dan geldiğini iddia ettiler. Bir grup yazar da hastalığa dini bir imaj katarak Tanrıdan gelen bir dert olmasının yanında tedavisinin olmadığına ve çaresinin yine Tanrıdan geleceğine binaen Hz. Eyüp hastalığı ile özdeşleştirdiler ve frengiye “Hz. Eyüp hastalığı” (*male de Santo Job*) adını verdi (Arrizabalaga vd., 1997, ss. 24, 50-54, 158, 708-709).

hastalığın niteliğini sıcak ve soğuk olarak tanımlayan iki ayrı ekol tezahür etti. Hayatizade tedavide kullanılacak ilaçların zıt nitelik görüşüne uygun olması ve kendisinin de hastalığın soğuk nitelikli görüşünü savunan ekolü desteklemesi nedeniyle tedavide sıcak nitelikli ilaçların kullanılması gerektiğini belirtti (Üngör, 2016, ss. 22-23). Nitekim Petrus Pintor (16. yüzyıl) da hastalıkla oluşan ağrının sebebini vücuttaki doğal ısı eksikliğine dayandırdı ve bunun için doğal ısıyı geri getirecek ısıtıcı ilaçlar kullanılmasını önerdi (Arrizabalaga vd., 1997, s. 136).

Hekimler tedavide kan alma, müshil verme ve terletme yöntemleriyle hastalığın sebebi olarak gördükleri zehirli maddeyi bedenden tahliye etmeye çalıştılar. Bahsedilen zehirli maddenin terleme ile ciltteki gözeneklerden çıktığına inanıldığı için ağızdan alınan terletici ilaçların ardından hasta yatırılıp sıkıca örtülmüş veya Avrupa'da olduğu gibi bir insanın girebileceği boyuttaki yüksek ısılı fırınlarda bekletilmiştir (Arrizabalaga vd., 1997, ss. 137-139; Üngör, 2016, ss. 61-62). Ayrıca vücutta çıkan ülser, döküntü ve gomlar için dağlama yapılmış, merhem, yağ, toz ve kremler sürülmüştür. Dışarıdan uygulanan ilaçlarda içerik olarak cıva, cıva klorür, cıva sülfür, antimon, kurşun oksit, kükürt, kurşun karbonat, bakır asetat, kalsiyum oksit, kalsiyum hidroksit, metalik sülfatlar, tartar emetik, şap, kaya tuzu, sülfürik asit, nitrik asit, günlük, mür, galbanum, terebentin, mastika gibi bitkisel ve toksisitesi yüksek kimyasal maddeler kullanılırken ağız yoluyla alınan ilaçlarda Amerika'dan getirilen peygamber ağacı (*Guaiaacum sanctum* L.), sasafra (*Sassafras officinale* L.), saparna (*Smilax ornata*) ve Uzak Doğu'dan getirilen çöpçini (*Smilax china*) gibi yeni bitkiler kullanılmıştır (Arrizabalaga vd., 1997, ss. 132-142; Reddy, 1943, ss. 47-50; Trambaiolo, 2015, ss. 1001-1005).

Frenginin tedavisinde modern dönem öncesi hekimler antimon (Sb), cıva (Hg), arsenik (As), zincifre (Cıva sülfür/HgS), sülümen (HgCl₂/Cıva klorür), kalomel (Hg₂Cl₂/Cıva klorür) gibi toksisitesi yüksek kimyasalları kimi zaman merhem ve tütsülerde kimi zaman da ağızdan alınan macun, hap ve sulu ilaçlarda kullandılar (O'Shea, 1990, s. 393; Tampa vd., 2014). Kimyasalların kullanımında şüphesiz Paracelsus ve onun kimyasal tıp yaklaşımının etkisi bulunmaktadır (O'Shea, 1990, ss. 392-393; Zhao vd., 2022, s. 5). Yüksek dozlarda alındığında zehirlenme ve hatta ölüme neden olabilecek bu toksik metallerin kullanım nedeni kusturucu, idrar söktürücü, ishal edici, ağızdan salya getirici özelliklerinden dolayıdır (O'Shea, 1990, ss. 392-393; Periferakis vd., 2022, s. 12; Risse, 1973, s. 58; Zhao vd., 2022, ss. 3-6). Zira birçok hastalık türünde olduğu gibi vücuda giren zehirli maddenin (*virus*) vücuttan kusturma, kan alma, terletme veya boşaltım yoluyla

atıldığına inanılmıştır (Tampa vd., 2014). Bununla birlikte cıvalı bileşikleri kullanmayan yazarlar da bulunmaktadır. Örneğin Diyarbakır Meryem Ana Kilisesi kütüphanesinde kayıtlı olan ve Söзде-Said b. Hibetallah el-Husayn'ın (ö.1101) *el-Muğni fi't-Tıbb* adlı eseri olduğu iddia edilen Garşûnî tıp yazmasındaki frengi bölümünde cıvalı bileşiklerin ve hatta Amerika Kıtası'ndan getirilen bitkilerin kullanılmadığı görülmektedir.²³⁸⁶ Nitekim zehirlenmeleri de beraberinde getiren cıvalı bileşiklerin tedaviden çok zarara neden oldukları kaynaklara da yansımıştır.²³⁸⁷

Auda'nın da benzer bir şekilde tedavide toksisitesi yüksek antimon ve cıvalı bileşikleri kullandığı görülmektedir. Kitabındaki beş tarifi doğrudan frengiye ayıran yazar yine başka beş tarifte de frengiden bahsetmiştir. Ayrıca kimyasallara ek olarak Amerika Kıtası'ndan getirilen peygamber ağacı, sasafras, saparna, *mechioacano* (*Ipomoea purga*) ve Uzak Doğu'dan getirilen çöpçini, reçine ve başka bitkilere de yer vererek Avrupa'dan Çin'e kadar uzanan ortak bir tedavi yöntemini takip etmiştir.²³⁸⁸ Ancak diğer yazarlarda olduğu gibi terletme için yüksek ısıli fırına girme ve yaralar için dağlama uygulamalarına başvurmazlığı görülmektedir. Yazar tedaviyi iki aşamada gerçekleştirir. İlk olarak ağızdan alınan kaynatma, hap ve macunlar ile vücudu zararlı hıtlardan ve hastalık maddesinden arındırmayı amaçlar. İkinci aşamada ise merhem ve tütsü ile şankr ve gom yaralarını yok etmeye çalışır. Birinci bölümdeki 259-262 numaralı kaynatma, macun ve hap reçetelerinde kullanılan aloe özleri, sinameki, türbit, şeker, ravent, kara çöpleme, krem tartar, mahmude, besbaye, karabaş lavanta otu, sarıhalile, amla meyvesi, centiyane ve garikon mantarı, çöpçini, sasafras, saparna ve peygamber ağacı arındırıcı olarak kullanılmıştır.²³⁸⁹ Yazar 259

²³⁸⁶ 11. yüzyıl hekimlerinden olan Said b. Hibetallah el-Husayn'ının 15. yüzyılın sonunda zuhur eden frengi hastalığını ele alması mümkün olmadığı için eserin ona ait olmadığı anlaşılmaktadır. Yazmadaki frengi bölümünde tedavi için kullanılan maddeler Auda'nın tariflerinde kullanılanlardan farklıdır. Eserde ilk olarak kabuklu bölgenin kan çıkana kadar ovulması ve ardından da sirke ve kireçten hazırlanan bir çeşit sulu merhemın bölge üzerine uygulanması tavsiye edilmiştir. Devam eden kısımlarda vücudun iç tedavisi için nişasta (نشا), *dâşî* ceviz (Ceviz taşı? صخر، صخر) ve su karışımıyla hazırlanan küçük nohut miktarındaki hapların sabah akşam hastaya verilmesi ancak süt, ekşi ve tuzlu şeylerin yedirilmemesi istenmiştir. Balgamli kişilere ise hapları aldıktan sonra *kirşân* (işkembe? صندل) ve *el-cnhercîk*? yağı (عصا، عصا) karışımından elde edilen yağın dışarıdan sürülmesi önerilmektedir (al-Husayn, 1912, ss. 93-95).

²³⁸⁷ Cıva içerikli ilaçların neden olduğu ağrı ve acı dolu tedaviler hastalara zor anlar yaşatmıştır. 19. yüzyıl Japonya'sında frengiden kurtulmak için en ağır ilaçları ve hatta ölümü göze alan bir hastanın kullandığı cıvalı ilaç ağızda yanma, ağırlı yara ve şişliklere neden olurken yaşamı daha ızdıraplı bir hâle getirdiği kayıtlara yansdı (Trambaiolo, 2015, ss. 1003-1004).

²³⁸⁸ İran'da hekim İmadüddin Mahmud eş-Şirazi (1569'da sağ), Hindistan'da Bhava Mishra (16. yüzyıl) ve Madhava Upadhyaya (17. yüzyıl) gibi hekimler hem ağızdan alınan hem de dışarıdan uygulanan ilaçlarda çöpçini gibi bitkisel ürünlerin yanı sıra cıva kullandılar. Li Shizhen (ö.1593) gibi bazı Çinli hekimler frengi tedavisinde cıva içerikli ilaçlardan kaçınmak için cıva klorür ve cıva sülfür yerine çöpçini içerikli bileşikler öneriler de Çin ve Japonya'da 19. yüzyıla kadar cıvalı bileşiklerin kullanımına devam edildi (Elgood, 1931, ss. 475-478; Reddy, 1943, ss. 47-50; Trambaiolo, 2015, ss. 1001-1005; Bian, 2021).

²³⁸⁹ Garşûnî metnin mütercimi çöpçini, *mechioacano* ve saparna gibi bazı drogları tercüme etmemiştir.

numaralı reçetenin Monsu Viani adındaki usta bir Fransız hekim tarafından yapıldığını, bu ilaç sayesinde otuzdan fazla kişinin iyileştiğini, kendisinin bahsettiği ülkelerde eczacılığı öğrendiği sırada bu tarifi yaptığını ve bir kopyasını alıp başkalarında deneyerek onları iyileştirdiğini söyler (Auda, 1660, ss. 107-108). Diğer yandan 260 numaralı macun reçetesi yatakta kalamayacak kadar önemli kişiler ile büyük iş sahiplerine yazılmıştır. Bu nedenle yazarın kitabına tarifleri eklerken gündelik yaşamdaki unsurları dikkate aldığı anlaşılmaktadır (Auda, 1660, s. 108).

Auda'nın genital bölgelerde çıkan yaralar için tütsü kullandığı anlaşılmaktadır. Nitekim zincifre, günlük ve sıgla yağı ile hazırlanan 263 numaralı reçetede hastanın çıplak bir şekilde iskemleye oturacağı, hazırlanan tozun bir kap içerisinde hastanın bacakları arasına yerleştirilip tütsüleneceği söylenir. Zira Auda'ya göre hazırlanan zincifreli karışımdan çıkan duman frengi yaralarını iyileştirecektir (Auda, 1660, s. 109).²³⁹⁰ Üçüncü bölümdeki 50 numaralı reçetede de uzun bir süreçten geçerek hazırlanan antimon ve potasyum nitrat içerikli tozun yaralara, ülserlere ve frengiye faydalı olduğu söylenir. Yazar bu antimonun her türden kişiyi her zaman kusturmadan arındırdığını ve diğer antimonların hastaya büyük ağrılar yaşattığını, çoğunun kusturduğunu ve hastaların bundan dolayı öldüğünü söylemiştir. Ayrıca bu tozun dört yaşındaki frengili bir çocuğa sütle karıştırılarak verildiğini ve sonunda da çocuğun iyileştiğini iddia eder.²³⁹¹ Yine üçüncü bölümdeki 59 ve 60 numaralı cıva çökeltisi (*precipitatione*) reçetelerinin tümör folikülünü giderdiği, ağrısız bir şekilde kısa sürede yara ve frengiyi iyileştirdiği söylenmiştir (Auda, 1660, ss. 212-213). Tarifte derişik nitrik asit, su, tuzlu su veya ürik asit kullanılacağı belirtilir.

Diğer yandan doğrudan frengiye ayrılmayan birinci bölümdeki 126 ve 281 numaralı yara reçetelerinde cıvalı bileşikler ve Amerika Kıtası'ndan getirilen bitkiler kullanılmamıştır (Auda, 1660, ss. 117-119). Zeytin yağı, çeşitli aromatik bitkiler, baharat ve reçineler, hayvansal yağlar, kurbağa, engerek yılanı ve toprak solucanı gibi hayvanların yer aldığı bu merhem reçetelerinden 126 numaralı olanının İtalyan cerrah Giovanni da Vigo'ya (ö.1525) ait olduğu belirtilir.²³⁹² Yazar bu merhemin yaraları arındırdığını, etlendirdiğini ve

²³⁹⁰ Garşûnî yazmanın mütercimi ise Arapçada zincifre için kullanılan “زنجفرة” sözcüğü yerine kırmızı günlük/buhur anlamına gelen “لبان” sözcüğünü kullanmış ve sıgla balsamını (*storace liquida*) tercüme etmemiştir.

²³⁹¹ Garşûnî yazmanın mütercimi bu bölümü eksik tercüme ettiği için çocuktan ve diğer hususlardan bahsetmemektedir (Auda, 1660, ss. 203-207).

²³⁹² Mütercim reçetenin Vigo'ya ait bir yara merhem olduğundan bahsetmemiştir. Ayrıca Auda'nın tarifte küçük değişiklikler yaptığı görülmektedir: Vigo cıvayı domuz yağında değil tükürükte (*saliva*) bekletmiş,

kuruttuğunu, frengi gomlarını iyileştirdiğini iddia ederek yapılan merhemler ve yakılar arasında en iyisi olduğunu söyler (Auda, 1660, ss. 54-55).

5.1.5.3 Sıtma, Belsoğukluğu, Verem, Difteri, Sıraca ve Diğer Enfeksiyon Hastalıkları

Eserde ele alınan sağlık sorunları arasında enfeksiyon hastalıkları önemli bir yer işgal eder. Yazar hastalıklardan sadece isim olarak bahsettiği için hastalığın kuramsal yönleri hakkında bilgi vermemektedir. Bununla birlikte tariflerde öksürük, ateş, kan tükürme, titreme, uykusuzluk, döküntü ve yara gibi klinik bulgu ve belirtilerden bahsedilmesi bazı hastalıkların tespitini kolaylaştırmaktadır. Örneğin bağışıklık sisteminin bir cevabı olarak vücut ısısının yükselmesi neticesinde ortaya çıkan ateşin (*febri/humma*) üç günde bir (*febri terzane, humma es-sülüs*) ve dört günde bir (*febri quartane, humma er-rub*) görülen periyodik nöbetleri sıtma enfeksiyonuna işaret etmektedir (Sallares, 2002, s. 11; Dunn, 2008, s. 859). Sıtma, vektör dişi anofel sivrisineklerinin ısırması sonucu *Plasmodium* parazitlerinin kişiye bulaşmasıyla ortaya çıkar ve hastada yüksek ateş, terleme, titreme, göğüs, karın, baş ve kas ağrısı, öksürük, bulantı, kusma, diyare, dalak genişlemesi, yüksek ateşe bağlı deliryum ve konfüzyon gibi klinik bulgulara rastlanabilir (Dunn, 2008, s. 859; Somer, 2018, s. 37).²³⁹³ Başta İtalya olmak üzere Akdeniz ve Avrupa ülkelerinde sıkça rastlanan sıtma enfeksiyonu 20. yüzyıla kadar etkili olmaya devam etmiş ve zaman zaman salgın boyutlarına ulaşarak kitlesel ölümlere sebebiyet vermiştir (Majori, 2012). Sıtmanın özellikle belirli coğrafi bölgelerde yoğunlaşması modern araştırmacıların iklim değişiklikleri, tarımsal faaliyetler ve sivrisinek popülasyonundaki artış ile hastalık arasında ilişki kurmasını sağladı. Nitekim ormanların tahribiyle bataklık alanlarının oluşması, pirinç tarımı nedeniyle sulak arazilerin genişlemesi ve iklim değişiklikleri gibi çevresel faktörler sıtma parazitini taşıyan sivrisinekler için uygun bir yaşam alanı oluşturmakta ve onların çoğalmalarına olanak tanımaktaydı.²³⁹⁴

Modern öncesi hekimlerinin sıtma veya humma ile kastettikleri ateşin sadece sıtma enfeksiyonu ile sınırlı kalmayıp tifo, tifüs, tüberküloz ve zatürre de dâhil olmak üzere tüm

kırmızı şarap yerine kokulu şarap, Arap lavantası yerine lavanta, beyaz zambak yerine sadece zambak kullanmıştır (Vigo, 1534, s. 182, 1543, s. 162). Mütercim ise Auda'nın tarifinde yer almayan altın yaprağı ve sedef otu gibi maddeleri tarife eklemiş ve balmumunun ölçüsünü değiştirmiştir.

²³⁹³ *Plasmodium* patojenin *P. falciparum*, *P. vivax*, *P. ovale*, *P. malariae* ve *P. knowlesi* türleri enfeksiyonlarda görülen en yaygın türlerdendir (Sallares, 2002, s. 9; Somer, 2018, ss. 35-36; Packard, 2021, s. 22).

²³⁹⁴ Packard ve Sallares özellikle Eski Çağ'da Sardinya ve Roma Campagna'sındaki tarımsal faaliyetlerin sıtmaya yol açtığını vurguladılar (Sallares, 2002, ss. 101-114; Packard, 2021, ss. 38-44).

ateşli hastalıkları kapsayacak geniş bir anlamda kullanıldığı bilinmektedir (Atkins, 1982, s. 283). Nitekim 18. yüzyıla gelindiğinde hastanın nabızı ve görünüşüne göre 103 tür ateşten bahsedilmiştir (Atkins, 1982, s. 284). Humoral patoloji paradigmasında diğer hastalıklarda olduğu gibi ateşin nedeni olarak hılt dengesinin bozulması gösterilmiştir. Hekimlere göre ateşin yükselmesinin başlıca nedeni ateş elementi ile özdeşleştirilen, sıcak ve kuru nitelikli safra hıltının diğerlerine üstün gelmesidir (Atkins, 1982, s. 284; Sallares, 2002, ss. 222-223).²³⁹⁵ Bununla birlikte Fransız ordu hekimi Charles Louis Alphonse Laveran (ö. 1922) tarafından patojen *Plasmodium* parazitlerinin 1880 yılındaki keşfine kadar sıtma hastalığına neden olan etken olarak bataklıklardan ve çürümüş bitkilerden çıkan pis buharların kirlettiği kötü hava (*mal'aria*) gösterilmekteydi (Sallares, 2002, s. 7; Arrow, 2006, s. 128; Packard, 2021, s. 36). Özellikle yaz ve sonbahar zamanlarında çıkan üç günlük ve dört günlük periyodik ateşlere dalak genişlemesinin eşlik ettiği de belirtildi (Packard, 2021, s. 37). Tedavide ise sıcaklığı düşürmek için soğutucu gıda ve ilaçların kullanımına ek olarak bozulan hılt dengesi geri döndürülmeye çalışılmıştır. Ayrıca veba sıtması ile kötü sıtma etkeninin zehirli madde olduğu konusunda ittifak kılan hekimler tedavisinde panzehir olduğuna inandıkları maddeleri kullanmışlardır.²³⁹⁶

Benzer bir şekilde Auda eserinde kötü sıtmalar (*feбри maligne*), ateşli sıtmalar (*feбри ardenti*), veba zamanında ortaya çıkan sıtmalar (*feбри pestilenti/ humma el-vebâ'iyye*), üç günlük (*terzane*) ve dört günlük (*quartane*) sıtmalar olarak çeşitli ateş türlerinden bahseder (Auda, 1660, ss. 1, 14, 199, 274). Tedavide sıtmanın türüne göre farklı yöntemler izlediği anlaşılmaktadır. Örneğin birinci bölümün ilk reçetesindeki ilacın veba, zehir ve kötü sıtmaları (*febre maligne*) tedavi ettiğini söylemesi yazara göre zehir, veba ve kötü sıtma etkeninin aynı olduğuna ve hastalığı gidermek için etken olan zehire karşı panzehir kullanılacağına işaret eder (Auda, 1660, s. 1). Nitekim reçetede tiryak, mitridatus ve bezoar gibi panzehir olarak kullanılan basit ve bileşik maddelere yer vermiştir. Benzer şekilde yazar 16 numaralı reçetede suyun tüm ateşleri ve zehirleri iyileştirdiğini belirtir. 250 numaralı macun reçetesinde ise akrep sokması ile kötü sıtma bir arada ele alınmış ve tarifte

²³⁹⁵ Balgam ve sevdanın da ateşe neden olduğu söylenmektedir (Elbir, 2000, ss. 450-451; Karnak, 2016, s. 27).

²³⁹⁶ Örneğin Avrupalı kaynaklardan yararlanan Salih b. Nasrullah ve Hayâtizâde Mustafa Feyzî Efendi, veba sıtmasını (*humma el-vebâ'iyye*) ve kötü sıtmayı (*humma el-red'iyye*) açıklarken hastalığın etkenini zehirli madde olarak tanımladılar ve tedavisinde panzehirin kullanıldığını belirttiler. Hayâtizâde kötü sıtma üzerine kaleme aldığı müstakil çalışmasında bu ateşin geç dönem Avrupalı yazarlar tarafından teşhis edildiğini ve bu ateşe neden olan hıltlarda hem çürüme (*ufûnet*) hem de zehirlilik (*semmiyet*) hâli olduğunu söyler (Karnak, 2016, s. 26). Salih b. Nasrullah ise kötü sıtmanın maddesinin zehir olmadığını söylese de tedavi sırasında zehirlilik hâlinin yok edileceğini belirtir (Elbir, 2000, s. 454).

zehirlere karşı kullanılan susarımşağı ile kunduz yağına yer verilmiştir (Auda, 1660, s. 104). Yine 10 numaralı reçeteyi doğrudan tüm kötü sıtmaların (*ogni febre maligna*) tedavisine ayıran ve “sıtmayı kaçırın su” adını veren Auda’nın daha önceki reçetelerde zehirlere karşı kullandığı iskorçina kökü, beşparmak otu kökü, ağaç kavunu tohumu, geyik boynuzu ve kuzukulağı gibi drogları bu tarifine eklediği görülmektedir.²³⁹⁷ Yazar ayrıca hastalığın etkeni olarak görülen zehirli maddeyi yok etme düşüncesi dışında diğer hekimlerin ateşli hastalıklara yaklaşımında olduğu gibi soğuk nitelikteki gıda ve ilaçlarla bedeni soğutmaya çalıştığı görülür. Bu nedenle 277 numaralı tarifte sinir otu ve semiz otu usareleri, koruk suyu, kırmızı gül, menekşe ve hindiba gibi soğuk nitelikli maddeler kullanılmıştır (Auda, 1660, s. 114).²³⁹⁸ Bununla birlikte 17. yüzyılda sıtma başta olmak üzere ateş düşürücü olarak kullanılan ve kininin ham maddesi olan kınakına ağacının Auda tarafından henüz kullanılmadığı görülmektedir (Günergun & Etker, 2013; Sawyer vd., 2023).

Auda’nın eserinde ele aldığı enfeksiyon sıtmayla sınırlı kalmamıştır. Nitekim frengi gibi cinsel yolla bulaşan belsoğukluğu (*gonore*), tüberküloz, erizipel, dizanteri, bağırsak paraziti, kuduz, uyuz, cüzzam, saçkıran (*tigna*), uyuz ve nezle gibi üst solunum yolu enfeksiyonlarının tedavisinde kullanılmak üzere hazırlanan birçok ilaç reçetesi bulunmaktadır. Örneğin *Neisseria gonorrhoeae* bakterisinin neden olduğu bir veneral enfeksiyon olan belsoğukluğu (*gonore*), vajina ve penisten gelen beyaz-sarımsı akıntıya ek olarak idrar sırasında ağrı ve yanma hissi gibi belirtilerle kendini gösterir (Rothenberg, 2008, s. 756; Göksu & Afyoncu, 2024, s. 556). M. Ricord yaptığı deney ile 1838 yılında belsoğukluğunun sadece belsoğukluğu olan hastadan, frenginin ise sadece frengili hastadan bulaştığını kanıtlayana kadar frengi ile belsoğukluğu karıştırılmaya devam etti (Jose vd., 2020, s. 111; Göksu & Afyoncu, 2024, s. 428).

Auda birinci bölümdeki 90 ve 94-96 numaralı reçetelerde Eski Yunancada “tohum/meni akması” anlamına gelen “*gonorrea*” sözcüğü ile “böbreklerin akması” anlamına gelen “*scolatione di Reni*” sözcüğünü kullanarak belsoğukluğundan bahsetti (Auda, 1660, ss. 39-41; Battaglia, 1970b; Göksu & Afyoncu, 2024, s. 556).²³⁹⁹ Hastalık hakkında teorik bilgiler

²³⁹⁷ Garşûnî metnin mütercimi metin boyunca kötü sıtma yerine yakıcı sıtma (الحمة المحرقة) veya sadece sıtma karşılığını kullanmıştır. Ayrıca BCMS’de 24 drog ismi yer alırken mütercim sadece 16 drog ismi vermiştir. Bu drogların ve dozlarının da BCMS’den farklı olduğu anlaşılmıştır.

²³⁹⁸ İlaç ve gıdaların nitelikleri Auda’nın çağdaşları olan Sakızlı İsa Efendi (ö. 1649), N. Culpeper (ö. 1654) ve Salih b. Nasrullah’ın (ö. 1669) eserlerinde belirtilmiştir (Culpeper, 1649; Elbir, 2000; Aydın & Murad, 2019).

²³⁹⁹ Garşûnî yazmanın müterciminin belsoğukluğundan bahsetmediği görülmektedir.

vermeyen yazarın bu şekilde isimlendirmesinin nedeni muhtemelen genital organlardan akan sıvının böbreklerden geldiğini düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte 90 numaralı reçetenin asıl konusu kadınların menstrüel ve beyaz vajinal akıntılarını kesmek iken tarifin sonunda belsoğukluğu için geçerli olduğu belirtilir. Bu nedenle tedavide akıntıları kesmeye yönelik bir uygulama olacağı anlaşılmaktadır. Yazar bedenin arındırılmasını ve ardından toz, hap, damıtılmış mürekkep su ve kaynatma ilaçlarının kullanılmasını ister. Auda'nın bu ilaçlarda kullandığı maddeler çeşitlilik gösterir. Sıcak niteliklere sahip olanlar arasında mastika, Girit kekiği, sedef otu, şarap, küçük Hindistan cevizi (muskat cevizi) ile ravent bulunur. Diğer yandan ebegümeci ve marul gibi soğuk nitelikli maddeler ile böbrekleri temizleyip akmasında yardımcı olduğuna inanılan turpentin de tariflerde yerini alır (Auda, 1674, ss. 35-39; Culpeper, 1649, ss. 36, 42, 44, 51, 64).²⁴⁰⁰ Ayrıca Limni toprağı, servi kozalağı, nar çiçeği, nane, sinir otu, civanperçemi, kehribar, mersin, süsen, sıgırkuyruğu, beşparmak otu, hayıt, kırmızı gül tomurcukları ve demir oksit (*croco di Marte*) de kullanılmıştır (Auda, 1660, ss. 39-41).

Belsoğukluğu dışında solunum yoluyla bulaşan *Mycobacterium tuberculosis* basilinin neden olduğu tüberküloz enfeksiyonu en eski hastalıklar arasında yer alır (Raviglione & O'Brien, 2004, s. 1024; Bynum, 2012, ss. 1-2). Kronik öksürük, kanlı balgam, kilo kaybı ve aralıklı ateş başta olmak üzere çeşitli klinik bulgular ile ortaya çıkan pulmoner tüberküloz, tüberküloz hastalarının %85'inde görülmektedir (Kalender & Çiçek, 2016, ss. 58-59). *Mycobacterium* bakterilerinin akciğer dışında, baş ve boyun bölgesindeki lenf bezlerini tutması hâlinde buralarda skrofulo (*scroffole*) olarak adlandırılan sıraca (Servikal tüberküloz lenfadenit) teşekkül eder (Olçay vd., 2012, s. 121). Eserde akciğer tüberkülozu olanlar için *tisico/tisici* sözcüğü kullanılmıştır (Auda, 1660, s. 172). Tüberkülozun belirtileri arasında kan tükürmenin yanı sıra boyunda çıkan sıracalar (*scroffole*) bulunur. 241 numaralı reçetede kan tüküren kişi için tarif veren yazar kendi hayatından da bahseder. Örneğin sık sık karaciğerin çok hararetli (*calidità del fegato*) olmasından mustarip olduğunu ve bu ilacı çok defa kendi üzerinde denediğini söyler (Auda, 1660, s. 101).²⁴⁰¹ 243 numaralı reçetede ise kan tükürme ve tüm beden çıkmasını (*uscita di corpo*) mucizevi bir şekilde iyileştiren denenmiş bir pastili ele alır. Ancak Auda'nın bahsettiği kan

²⁴⁰⁰ Auda maddelerin niteliklerini PS'de belirtmiştir. Culpeper turpentinin böbrekleri temizleyip akmasında yardımcı olduğunu söyler (Culpeper, 1649, s. 67).

²⁴⁰¹ Tarifte *Pan porcino* (*Cyclamen L./Yersomunu*) ve semiz otu suyu, *filonio persico* macunu (Auda, 1674, s. 71) ve su kullanılmıştır. Culpeper bunların kan tükürme ve kan akışını durdurduğunu belirtir (Culpeper, 1649, s. 180).

tükürmelerinin tüberküloz kaynaklı olabileceği gibi farklı hastalıklarla da ilişkili olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır (Auda, 1660, s. 101). Diğer yandan sıracalar tüberkülozun işaretleri arasında yer alsa da Auda'nın onları daha çok yaralar kategorisinde ele aldığı anlaşılmaktadır. Kanseri, karbonkül, fistül ve apselerle birlikte sıracalar için ilaç tarifi veren yazar önce antimon tozu gibi maddeler aracılığıyla hasta bedeninin kusturma ve terletme yoluyla arındırılmasını ve ardından kan çıkana kadar kazınmış sıracaya yarayı üzerine merhem, toz ve zambak sürülmüş yakıların uygulanmasını önerir. Bunun nedeni yaraya neden olan şeyin hıtlar olduğunu düşünmesinden ileri gelir. Hastalığa karşı yaklaşımlarında sürekli olarak söylediği gibi ilk olarak hastalığa neden olan hıtlın vücuttan atılması ve ardından etkilerinin giderilmesi gerektiğini vurgular.

148 numaralı reçeteyi bir köylüden öğrendiğini söyleyen Auda pek çok başarılı tedavi yaptığını iddia etmektedir (Auda, 1660, s. 67). 152 numaralı reçetede yazar kalsiyum oksit, yakılmış zaç (metalik sülfatlar), amonyum klorür, yakılmış tartar ve kül suyu kullanır. İhtiyaç hâlinde kullanılmak üzere bir cam şişede saklanmasını isteyen yazar bu ilacın kullanımı ve güvenilirliği hakkında bilgi vermemiştir (Auda, 1660, s. 68). Yaranın yıkanıp temizlenmesinin ardından üzerine dökülmek üzere hazırlanan 143 numaralı toz reçetesinde ise ilacı Rieti'de bir sandalcı üzerinde denediğini ve kişinin iyileştiğini belirtir (Auda, 1660, s. 65). Garşûnî metnin mütercimi diğer tariflerde olduğu gibi bu husustaki reçeteleri yine farklı ve eksik tercüme etmiştir. Nitekim mütercim, Auda tarafından denenmiş 141 numaralı cıva klorür (sülümen) ve kitre içeren yakı tarifini tercüme etmemiş ve hatta onun yerine farklı bir tarif yazmıştır. Ayrıca tercüme sırasında kanser veya sıracaya terimlerini kullanmak yerine aşındırıcı, yiyici, yenirce yara anlamına gelen “âkile” sözcüğünü tercih etmiştir. Bu nedenle Garşûnî tercüme ile BCMS'deki bilgilerin birbirlerinden farklı olduğu tespit edilmiştir.

Eserde ele alınan diğer enfeksiyonlar arasında erizipel (*Erisipila*) ve cüzzam (*leprosi*) bulunur. Başta yüz olmak üzere deride kabarıklık ve kızarıklık, ateş, baş ve eklem ağrıları, hâlsizlik gibi çeşitli klinik bulguların yer aldığı erizipel (yılancık hastalığı) bir bakteriyel deri enfeksiyonudur (Gül, 2016, ss. 114-115). Cüzzam ise deri ve çevresel sinirleri etkileyen, nöropatolojik ülserler, şekil bozukluğu, lezyonlar, kaş ve kirpik dökülmesine neden olan ve *Mycobacterium leprae* bakterisinin etken patojen olduğu bir kronik enfeksiyondur (Öksüz vd., 2016, s. 44; Baysal vd., 2018, ss. 52-53; Santacroce vd., 2021, ss. 623-624). Cilt ve deri hastalıkları kişinin aynı zamanda utanç duymasına, toplumdan dışlanma ve soyutlanmasına neden olduğu için kişi üzerinde olduğu kadar toplum üzerinde

de etkili olmaktadır (Santacroce vd., 2021, ss. 638-639). Auda, erizipel için birinci bölümde müstakil iki reçete ayırırken üçüncü bölümdeki “tuz ruhu” (*spirito di sale*) reçetesinde hazırlanan karışımın cüzzamı iyileştirdiğini söyler (Auda, 1660, ss. 104-105, 195-196).²⁴⁰² Yazar nevruz otu ve taş anasonu usareleriyle veya yumurta beyazıyla karıştırılan herdemtaze (*Sempervivum tectorum*) ve eşek marulu usareleriyle ıslatılmış bezin erizipelli bölgeye uygulanmasını ister. Ayrıca başka bir ilaç yapmadan önce saf gümüş ile erizipele dokunulduğunda onun eski hâline döneceğini söyleyerek tarifi denemiş olduğunu iddia eder. Yazar erizipele karşı hazırladığı ikinci reçetede üstübeç (kurşun karbonat), şap taşı, beyaz zaç (çinko oksit), kilermeni ve safranı kuruyup katılaşıp suda kaynatarak elde ettiği taş (*pietra*) ilacını güllü suda çözer ve iltihaplı bölgeye uygular. Auda bunun denemiş olanlar arasında en muazzam ilaç olduğunu ve uygulama neticesinde kişinin genç hissedeceğini iddia etmektedir (Auda, 1660, ss. 104-105).

Kontamine sular, gıdalar ve dışkı ile temas sonucu bulaşan bağırsak parazitleri (*Enterobius vermicularis*) ve dizanteri yazarın ele aldığı diğer enfeksiyon hastalıklarıdır. Dünya genelinde bir milyardan fazla insanın hayatını etkileyen bir sağlık sorunu hâline gelen bağırsak paraziti enfeksiyonlarında diyare, kabızlık, dizanteri, karın ağrısı, bulantı ve kusma, beslenme yetersizliği, anüs ve çevresinde kaşıntı, ateş ve anemi gibi çeşitli klinik bulgular görülebilmektedir (Ahmed, 2023, ss. 136-137). Auda’nın eserinde bu enfeksiyonlar daha çok dışkıda beliren küçük kurtçuklar (*vermi*) ile ortaya çıkar. Bu nedenle yazar birinci bölümdeki 120 ve 231, üçüncü bölümdeki 74 numaralı reçeteden önceki tercüme edilmeyen reçeteleri doğrudan kurtçukların öldürülmesi için ayırır. Yine birinci bölümdeki 3 numaralı reçetede zehirlere karşı kullanılan bir macunun çocukların kurtçuklarını (*li vermi di putti*) öldürmede kullanıldığını söyler (Auda, 1660, s. 3). Benzer bir şekilde 280 numaralı reçetede birçok hastalığı iyileştirdiği söylenen tıp taşı (*pietra medicinale*) tarifindeki ilacın ve üçüncü bölümdeki damıtılmış uçucu yağların etkilerini anlattığı 82 numaralı reçetede cedvar yağının (*oglio di zedoario*) kurtçukları öldürdüğünü belirtir. (Auda, 1660, ss. 115-116, 234). Auda diş çürüklerini ifade etmek için de kurtçuk sözcüğünü kullanır (Auda, 1660, s. 35). Bu yaklaşım temelde dişleri çürüten şeyin kurtçuklar olduğu düşüncesinden ileri gelmektedir (Gerabek, 1999, ss. 1-5). Dolayısıyla diş çürüklerinde kullanılan kurtçuklar ile midede olduğu söylenen kurtçuklarının ayrı olduğuna dikkat edilmelidir. Diğer yandan Garşûnî yazmada mütercimin 3 ve 231 numaralı

²⁴⁰² Yazar cüzzam ile ilgili hiçbir ayrıntı vermemektedir. Ona göre beyaz kil (*argilla bianca*, seramik?) ile yoğurulan tuzun damıtılmasıyla elde edilen öz ile şarap, pelin otu ve tuz karıştırıldığında cüzzamı iyileştirir.

reçetelerde kurtçuklardan bahsetmediği görülmektedir. Benzer bir şekilde üçüncü bölümde 82 numaralı reçetede ki cedvar yağını hiç tercüme etmediği için kurtçuklara dair bir ifade de yer almaz. Yine aynı bölümde 73 ve 74 numaralı reçeteler arasında yer alan böbrek taşı, kurtçuklar, sağırılık, spazm, felç ve ağrılara karşı hazırlanan balsam reçetesini hiç tercüme etmediği görülmektedir.

Amip ve bakterilerin neden olduğu dizanteri daha çok kanlı ishal olarak bilinmektedir ve benzer bir şekilde diyare, karın ağrısı, bulantı, kusma, ateş, dışkıda mukus ve kan görülmekte olup sulu dışkı dehidrasyona neden olarak 12 gün içinde ölüme yol açabilir (Patterson, 2008c, s. 605).²⁴⁰³ Enfeksiyon modern öncesi dönemde olduğu gibi modern dönemde de salgın boyutlarına ulaşabildiği ve insan hayatını tehdit edebildiği bilinmektedir (Njamkepo vd., 2016, ss. 1-4; Lampel vd., 2018, ss. 4-8; Pai, 2020, ss. 123-127). Auda dizanteriye özgü bir reçete yazmasa da üçüncü bölümdeki demirin beşinci özünün (*quint'essenza di ferro*) etkilerini anlattığı 13 numaralı reçetede dizanteriden bahseder (Auda, 1660, ss. 181-182). Yazarın dizanteriden sadece bir vücut akıntısı olarak bahsetmesi nedeniyle hastalık ve tedavisine dair ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Diğer yandan önceki hastalıklarda olduğu gibi Garşûnî yazmada mütercimnin dizanteriyi tercüme etmediği ve bu nedenle yazmada dizanteriye dair bir ifade yer almadığı anlaşılmıştır.

Kuşpalazı olarak da bilinen difteri çoğunlukla *Corynebacterium diphtheriae* olmak üzere *Corynebacterium* cinsi toksijenik bakterilerin neden olduğu öldürücü bir enfeksiyondur (Carmichael, 2008b, s. 680; Sharma vd., 2019, s. 1). Daha çok boyundaki lenf düğümlerinin genişlemesiyle oluşan şişlikle bilinen bu enfeksiyonun cilt lezyonlarıyla temas sonucu veya ağız ve solunum yoluyla bulaşabildiği bilinmektedir (Sharma vd., 2019, s. 8; Carmichael, 2008b, s. 680). Auda doğrudan difteri sözcüğünü kullanmadığı için tam olarak difteriden bahsedip bahsetmediği bilinmemektedir. Ancak birinci bölümdeki 232-233 numaralı reçetelerde boyundaki tiroit bezinin şişmesiyle oluşan ve guatr olarak adlandırılan, boyun şişi anlamına gelen “*gauazzo/gozzo*” sözcüğüne yer vermesi difteriden bahsetmiş olabileceğine işaret eder (Battaglia, 1995a, s. 619, 1995b, s. 1000). Nitekim Garşûnî yazmada da difteri için kullanılan “*صام/خناق*” sözcüğü kullanılmıştır. Auda, 232 numaralı reçetede bir hemşerisinin boyununun çok şiştiğini ve bahsettiği ilacın onu iyileştirdiğine

²⁴⁰³ Bakterilerin neden olduğu dizanteride *Shigella* başta olmak üzere *Campylobacter*, *Salmonelle*, *Yersinia* cinsi ve *Escherichia coli* gibi bazı bakteri türleri etken olabilmektedir (Patterson, 2008c, s. 604). Amipli dizanterideki etken ise *Entamoeba histolytica* türü amiptir (Patterson, 2008b, s. 568).

şahit olduğunu belirtir (Auda, 1660, ss. 97-98).²⁴⁰⁴ Bunun dışında guatr, difteri veya başka bir nedenle oluşan boyun şişleri hakkında bilgi vermediği görülmektedir.

Daha çok sinüs, boğaz, burun ve nefes borusunu etkileyen ve viral üst solunum yolu enfeksiyonu olarak tanımlanan nezle (*catarro*) Auda'nın sıkça bahsettiği bir diğer sağlık sorunudur. Modern öncesi dönemde nezle ile kastedilen bir viral enfeksiyon değildir. Galenci yaklaşıma göre soğuk havanın etkisiyle beyinde aşırı miktarda hılt üretilir ve bu hılt damaktaki gözeneklerden geçerek soluk borusu aracılığıyla akciğere iner (*catarro*). Bu süreçte ses kısıklığı ve öksürük gibi semptomlar kendini gösterir. (R. French, 2008, s. 635). Nitekim Auda da nezlenin kafadan burun deliklerine, ağız, boğaz ve göğüs gibi diğer organlara doğru indiğini ve tüm hıltları içerdiğini söylemektedir (Auda, 1660, s. 284). Dolayısıyla nezle modern öncesi dönemde bir enfeksiyon olarak değil vücudun işlevsel bozukluğu olarak algılanmıştır (R. French, 2008, s. 636). Auda birinci bölümdeki 78, 160, 282 ve üçüncü bölümdeki 74 ve 82 numaralı reçetelerde nezleye değinmekte olup 165 ve 254 numaralı reçeteleri de doğrudan nezle tedavisi için ayırmıştır (Auda, 1660, ss. 72, 93, 105, 223, 234). Nitekim bu tedavilere örnek olarak 165 numaralı reçete gösterilebilir. Buradaki yöntemde külde pişirilen sarımsak kafalarının göğse uygulanacağı belirtilir. Ancak yazar bu uygulamayı tercih etmesinin nedenini açıklamaz. Diğer yandan 254 numaralı reçetede soğuk nitelikli nezle için hastaya boz otu kaynatması içirilir ve kişi terlemesi için yatakta iyice örtülür.²⁴⁰⁵ Buradaki uygulamanın terleme yoluyla arındırma olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim uygulamanın temelinde hastalık etkeni olan zararlı hıltın terleme yoluyla bedenden çıkacağı düşüncesi yer alır. Bununla birlikte yazar üçüncü bölümdeki 74 numaralı reçetede nezle akıntılarını kesmek için afyon tentürü (*laudano*) tarifi verir.²⁴⁰⁶ Yine üçüncü bölümdeki cedvar uçucu yağının nezleyi olgunlaştırdığı belirtilmiş ancak bu ifade Garşûnî yazmada tercüme edilmemiştir.

Uyuz (*rogn*) ve kuduz (*cane arrabbiato*) Auda'nın ele aldığı diğer enfeksiyon türleridir. Yazar yıllık hava tahminlerini yaptığı dördüncü bölümde ocak ayının ilk gününün salı olması hâlinde İtalya'yı vebadan koruması için Allah'a dua eder (Auda, 1660, s. 272). Diğer yandan Garşûnî metnin müterciminin veba dışında özellikle uyuzdan koruması için

²⁴⁰⁴ Tariflerde yakılmış ponza (*pomice*) ve sünger (*sponga*), akide şekeri, karanfil, karabiber ve mürekkep balığı kemiği kullanılmıştır. Garşûnî yazmada ise mütercim ponza yerine yumurta kabuğu kullanmış ve mürekkep balığı kemiğini tercüme etmemiştir.

²⁴⁰⁵ Garşûnî metinde mütercim boz otu yerine koyun otu kullanmıştır. Ayrıca nezle yerine soğuk balgam karşılığını kullanmıştır.

²⁴⁰⁶ Mütercim nezleden bahsetmediği gibi tarifi de eksik tercüme etmiştir.

dua etmesi dikkat çekicidir. Eski çağlardan beri şiddetli kaşıntısıyla insanlara zor anlar yaşatan uyuzun konforlu bir yaşam önünde engel olduğu düşünüldüğünde bu ifadeler daha anlaşılır hâle gelir. Eski Çağ yazarları kaşıntı sırasında cilt altında yaşayan bit benzeri bir organizmadan bahsetmiş olsalar da humoral patolojideki hastalığın hıtlar arasındaki dengesizlikten türediği düşüncesi hekimlerin *Sarcoptes scabiei* var. *hominis* akarını etken olarak değil hastalıkla birlikte meydana gelmiş bir organizma olarak algılamasına neden olmuştur (Craig, 2022, ss. 93-95).²⁴⁰⁷ Nitekim Auda'nın tok karnına incir yemenin uyuzla neden olacağını söylemesi beslenmeye bağlı hilt değişiminin etken olarak görüldüğüne işaret etmektedir (Auda, 1660, s. 296). Bununla birlikte uyuzun insandan insana ve eşyalar ile temas sonucu geçebildiği bilinmektedir ve ekskoriye papüller, nodüller, geceleri ve sıcak ortamda artan şiddetli kaşıntı gibi klinik bulgulara rastlanan uyuzun tedavisi için çeşitli yöntemler uygulanmıştır (Kazan & Odyakmaz, 2020, ss. 81-83; Akgöl & Köroğlu, 2022, s. 601).²⁴⁰⁸ Auda birinci bölümdeki 188-190 numaralı reçeteleri doğrudan uyuz tedavisine ayırmıştır (Auda, 1660, ss. 81-82). Bununla birlikte bazı reçetelerdeki ilaçların uyuzu iyileştirdiğine kısaca değinildiği görülmektedir (Auda, 1660, ss. 116, 200, 205). Tedavide kullanmak üzere hazırladığı merhem tariflerinde içerik olarak cıva, cıva klorür, kurşun oksit, kurşun karbonat gibi kimyasallara ek olarak domuz yağı, zeytinyağı, balmumu, turpentin, ada çayı usaresi, andız otu ve kurşun otu kökleri gibi bitkisel ve hayvansal ürünlere yer vermiştir (Auda, 1660, ss. 81-82).²⁴⁰⁹ Yazarın üçüncü bölümdeki uyuz, saçkıran ve tüm yaraları iyileştirdiğini söylediği damıtılmış tartar yağı tarifinde amonyum klorür, alkol ve tartar da kullandığı görülmektedir (Auda, 1660, s. 200). Yine aynı bölümdeki antimon tariflerinde antimonun kaynatıldığı suyun uyuz, saçkıran, bacak yaraları, kabuklar ve diğer ülserler için mucizevi olduğunu belirtir (Auda, 1660, ss. 202, 205). Garşûnî metnin mütercimi ise 180-190 numaralı reçetelerin arasında bulunması

²⁴⁰⁷ Akarın bitler ile karıştırılmış olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Errol Craig, uyuz ve etken akarın tarihsel süreçteki bahsini eserinde ayrıntılı bir şekilde ele alır. (Craig, 2022, ss. 93-115).

²⁴⁰⁸ Modern dönem öncesi hekimleri kan alma, kusturma, iğneyle deriyi kazıma, merhem sürme gibi çeşitli yöntemler uygulamıştır. Ayrıca modern dönemde haricî kullanımda tercih edilebilen kükürt içerikli ilaçların geçmişte de kullanıldığı bilinmektedir (Craig, 2022, ss. 95-96). Auda ise uyuz için sadece merhem gibi dışarıdan cilde uygulanacak ilaç reçeteleri vermektedir. Kan alma, kusturma ve iğne ile cildi kazıma gibi yöntemlere başvurmamıştır. Diğer yandan merhemlerde de kükürt kullanmadığı görülmektedir.

²⁴⁰⁹ İbn Sina'nın da uyuz tedavisinde kurşun oksit, cıva, sülfür gibi kimyasalları kullandığı bilinmektedir (İbn-i Sina, 2017b, ss. 553-558). Auda'nın çağdaşı olan Sahih b. Nasrullah andızotu, kurşun karbonat (üstübeç), kurşun oksit (mürdesenk), kükürt ve turpentin kullanırken cıva ve cıva klorür (sülümen) kullanmadığı görülmektedir (Elbir, 2000, ss. 472-473). Alessio Piemontese ise cıva ve cıva klorüre yer verirken Isabella Cortese kurşun oksit, cıva klorür dışında diğer kimyasalları kullanmamıştır (Cortese, 1561, ss. 56-57, 70-71; Piemontese & Ruscelli, 1558, ss. 51, 87-88, 224-226). Diyarbakır Meryem Ana Kilisesi'nde Sözde-Said b. Hibetallah el-Husayn'a atfedilen Garşûnî yazmada sarı su akan parmak aralarındaki ve diğer yerlerdeki kaşıntılar için kükürt, barut, yumurta, aloe özü, yağ, mür gibi maddelerden hazırlanan ve hem ağızdan alınan hem de dışarıdan uygulanan reçetelerin bulunduğu görülmektedir (al-Husayn, 1912, ss. 1-2).

gereken bir reçeteyi tercüme etmemiştir. Ayrıca bitki adlarında değişiklik yapmış, kurşun oksit, amonyum klorür ve kurşun karbonatı tercüme etmemiştir.

Kuduz yazar tarafından öfkeli/kuduran köpek (*cane arrabbiato*) ısırgı olarak tarif edilmiştir. Bununla birlikte Garşûnî metnin mütercimi köpekleşmiş köpek (محب/كلب مكلب) ısırması tabirini kullanır.²⁴¹⁰ Özellikle virüsü taşıyan köpeklerin ısırmasıyla bulaşan kuduz 1885 yılında Louis Pasteur (1822-1895) tarafından aşısı bulunana kadar yaşamı tehdit eden bir enfeksiyon olmaya devam etmiştir (Erdemir, 2017, s. 72; Muşmal & Semiz, 2018, s. 240). Batı dillerinde su korkusu (*hydrophobia*) ve kontrol edilemez aşırı öfke, kudurmak (*lyssa/rabies/rage*) gibi ifadelerle tarif edilmesi, bilinen en yaygın iki belirtisinden kaynaklanır (Patterson, 2008a, s. 662; Muşmal & Semiz, 2018, s. 237). Sinirler aracılığıyla beyne taşınan virüs hücrelere hasar vererek yorgunluk hissi, aşırı duyarlılık, agresiflik, kasılmalar, aşırı salya akması, yoğun susuzluk hissi ve su içmeye teşebbüs ettiği sırada boğazdaki şiddetli kas spazmı neticesinde su korkusu oluşması, depresyon, felç ve hatta ölüme neden olmaktadır (Patterson, 2008a, s. 663; Muşmal & Semiz, 2018, ss. 238-239). Auda kuduz için tedavide kaynatma, toz ve yakı kullanır. Isabella Cortese ve Salih b. Nasrullah gibi Auda'nın da kuduza zehirli bir hastalık gibi yaklaştığı anlaşılmaktadır. Zira birinci bölümdeki 190 numaralı reçetede ısırgının olduğu bölgeye tıpkı yılan sokmasında olduğu gibi tiryak konulmasını ister (Auda, 1660, ss. 82-83; Cortese, 1561, ss. 1-2; Elbir, 2000, s. 484). Aynı tarifte centiyane ve kedi otu kökleri, şişkafes otu, yarpuz, sedef otu, mumya ve yakılmış kerevitin beyaz şarapta pişirilmesiyle elde edilen kaynatmanın içirilmesini ister. 191 numaralı reçetede sedef otu, mine çiçeği, ada çayı, sinir otu, pelin otu, nane ve yakılmış nehir yengeci gibi çeşitli ürünlerin bulunduğu ve suyla tüketilecek olan bir toz tarifi yer aldığı görülmektedir.²⁴¹¹ 192 numaralı reçetede nehir yengeci külü, centiyane ve buhurun toz hâline getirilip su ile tüketildikten sonra yakı yapılması gerektiğini söyler.²⁴¹² Yazar muhtemelen humoral patolojiye uygun olarak

²⁴¹⁰ Arapçada kuduz, köpek hastalığı (داء الكلب) olarak ifade edilmektedir (Un religioso francescano di Terra Santa, 1878, s. 814).

²⁴¹¹ Üçüncü bölümdeki 71 numaralı reçetede organ uyuşması ve felç için verdiği ve yine ağızdan alınan ilacın da kuduz köpek ısırmasına fayda ettiğini söyler (Auda, 1660, s. 219).

²⁴¹² Osmanlı Dönemi'nde Anadolu'da kaleme alınan Türkçe tıp kitaplarında tatlı su yengeci ve tiryakın kuduz karşı kullanıldığı görülmektedir (Acar, 2018, s. 116). Ayrıca Diyarbakır Meryem Ana Kilisesi'nde Sözde-Said b. Hibetallah el-Husayn'a atfedilen Garşûnî yazmada kimyasal maddelerin kullanılmadığı görülmektedir. Sedef otu, soğan, tuz, çörek otu, acıbadem, insan saçı, bal, incir, rezene tohumu, sirke ve su ile hazırlanan ağızdan alınacak içecek ve macunlara ek olarak yara üzerine uygulanan sargılara yer verilmiştir (al-Husayn, 1912, ss. 83-84). Yine Meryem Ana Kilisesi'nde kayıtlı başka bir anonim Garşûnî yazmada (16. yüzyıl) İbn Sina'ya atıf yapılarak kuduz bir manya türü olarak gösterilir ancak tedavisine dair bir reçeteye yer verilmez (Anonim, 1570, ss. 117-118).

ağızdan alınan bu maddelerle bedeni arındırmaya ve ısırılan bölgenin üzerine tiryakı yerleştirerek zehri çekmeye çalışmaktadır. Garşûnî yazmada ise mütercimin sadece bir başlıkta kuduz köpekten bahsettiği ve tarifte değişiklikler yaptığı anlaşılmıştır. Ayrıca Mütercim Auda'nın eserinden farklı olarak yazmanın sonuna eklenen ve *Kûca Şehrindeki Sebîdâl el-Melik Kitabı*'ndan alındığı söylenen veba iksirinin de uyuz ve kuduza fayda ettiğini belirtir.

5.1.6 Zehirlenmeler, Cilt Hastalıkları ve Diğer Sağlık Sorunları

Modern öncesi dönemde vahşi yaşamla daha çok yüzleşmek zorunda kalan insanlar zehirli mantar ve bitki yenilmesi, bozuk gıda tüketimi, yılan ve akrep benzeri zehirli hayvan sokması gibi durumlarla sıkça karşılaşmışlardır. Bu durumlara ek olarak cıva, cıva tuzları, antimon, arsenik ve kurşun gibi toksisitesi yüksek inorganik maddelerin neden olduğu zehirlenmeler, avlanma ve kişiyi kasten öldürmek amacıyla hazırlanan zehirlerin tüketimi de birçok tıp ve eczacılık kitabının ele aldığı sağlık sorunları arasında yer almaktadır (Ainsworth, 1993; Aufderheide, 1993, ss. 822-826; Nepovimova & Kuca, 2019). Kimyasal tıbbın önde gelen ismi ve toksikolojinin de babası olarak tanımlanan Paracelsus'un dünyada her şeyin zehir olduğunu, yalnızca kullanılacak dozun bir maddenin zehir olup olmayacağını belirlediğini söylemesi zehir ve ilaç anlayışına farklı bir anlam kazandırmıştır (Grandjean, 2016, s. 126; Aronson & Ferner, 2018, s. 213; Hedesan, 2018, ss. 93-94).²⁴¹³ Paracelsus'u takip eden pek çok hekim ve eczacı tedavide toksisitesi yüksek kimyasalları kullanmaya devam etmiştir (Multhauf, 1954, ss. 110-125). Bu nedenle ilaçların da zehirlenmelere neden olabileceği dikkate alındığında zehirlenme vakaları ile sıkça karşılaşılabilirdiği düşünülebilir. İlaç yapımı dışında gündelik hayatta ağır metal ve kimyasallara maruz kalan zanaatkar ve işçilerde meydana gelen zehirlenme vakaları zehirle gündelik hayatta pek çok yerde karşılaşılabilirdiğine işaret eder. Nitekim ünlü İtalyan hekim Bernardino Ramazzini (ö. 1714) meslek hastalıklarını ele aldığı eserinde eczacıların, kimyagerlerin, metal ve zehirli maddelerle çalışan diğer meslek erbabının cıva, antimon, arsenik, kurşun, İspanyol sineği gibi çeşitli maddelerden zehirlendiğini belirtir (1940).

²⁴¹³ Modern dönemde zehirler ile ilgilenen toksikologların zehri tanımlarken canlı organizmaya zararlı bir etki yapması veya zehirlenmeyi, kişinin zehirlenmeye yol açabilecek dozda bir ajana maruz kalması olarak açıklaması bu açıdan benzerlik gösterir (Hodgson, 2011, s. 3; İzdes, 2011, s. 86). Benzer bir şekilde 19. yüzyıl toksikologlarından Alfred Swaine Taylor da Paracelsus'tan alıntı yaparak küçük dozda bir zehrin ilaç, yüksek dozda bir ilacın da zehir olduğunu söyler (Pieters, 2018, s. 10).

Roma başta olmak üzere İtalya ve Fransa'nın pek çok yerinde eczacılık mesleğini icra etmiş olan Auda da kitabında zehir ve zehirlenmeye fazlaca yer vermiştir. Birinci bölümdeki reçetelerde veba, kötü sıtma ve zehirlerin bir arada ele alındığı daha önce belirtilmiştir. Yazarın zehirlenme vakaları için tiryak, mitridatus ve bezoarın yanında incir, sarımsak, ceviz, sedef otu gibi panzehir olduğuna inanılan basit ve bileşik maddeleri kullandığı görülmektedir (Auda, 1660, ss. 1-3, 7, 9).²⁴¹⁴ Özellikle antik dönemden beri tüm zehirlere karşı kullanılan tiryak, mitridatus ve bezoarın modern dönem öncesi tıp metinlerinde zehirlere karşı yaygın olarak kullanıldığı ve eczanelerde resmi olarak satıldığı bilinmektedir (Rankin, 2021, ss. 23-24, 149-150; Watson, 1966, ss. 100-109). Ayrıca tiryak ve mitridatus hazırlanırken tarifte kullanılan diğer bitkisel ve hayvansal ürünlerin de reçetelerde yer aldığı görülür. Yılan başı ve kuyruğunun koparılmasının ardından etinden hazırlanan tiryak ile çeşitli maddelerin karışımıyla elde edilen mitridatus bileşiğinin içinde bal, şarap, uzun biber, tarçın, mür, garikon, susarımşağı, karabiber, zencefil, zeravent otu, kunduz yağı, kasnı, arap zamkı, kebabe, safran, afyon, ağaç kavunu tohumu, anason, Girit kekiği, kakule, centiyane, Limni toprağı, turpentin, küçük Hindistan cevizi, sarı kantaron gibi maddeler bulunur.²⁴¹⁵ 1894'de yılan ve 1909'da akrep antivenomları bulunana kadar Auda başta olmak üzere diğer eczacı ve hekimler zehirli hayvan sokması tedavisi için söz konusu maddeleri kullanmaya devam etmişlerdir (Gümüştekin vd., 2019, s. 74; Magowska, 2021). Bu nedenle antik dönemden beri süregelen tümel panzehir anlayışının eserde devam ettiği görülmektedir. Nitekim birinci bölümdeki 4 numaralı panzehir reçetesi başlığının "Veba zamanında harika [olan] Kral Mitridatus'un zehirlere karşı panzehiri" olarak isimlendirilmesi buna işaret eder (Auda, 1660, s. 3).²⁴¹⁶ Yazar 21 numaralı reçetede ise zehirlenmiş kişiler için bir kusturucu karışımı tarifi vermektedir. Tarifte mantar ve sümüklü böcek yemiş veya zehirlenmiş kişiye antimon camının (*vetro d'antimonio*) beyaz şarap içerisinde yirmi dört saat bekletilmesinin ardından şarabın hastaya içirilmesi istenmektedir.

²⁴¹⁴ Eserin sonunda yer alan Salerno Tıp Okulu'nun aforizmalarının açıklandığı bölümde öldürücü zehirlere karşı panzehir olarak kullanıldığı açıkça belirtilmiştir (Auda, 1660, ss. 298-300).

²⁴¹⁵ Auda PS içerisinde tiryak ve mitridatusta yer alan maddeleri ve hazırlanma aşamasını ayrıntılı olarak anlatır (Auda, 1674, ss. 78-95). Ayrıca Ceccarelli de tarifte benzer maddeleri kaydeder (Ceccarelli, 1678, ss. 45, 63). Benzer bir şekilde Mardin Kırklar Kilisesi'nde bulunan anonim Garşûnî tıp yazmasında zehirler ve zehirli hayvan sokmalarına karşı tiryak, turp, susam yağı, inek sütü, badem yağı, keten tohumu, kudret helvası, ağaç kavunu, limon, garikon, hıyarşembe, müstahleb, panzehir macunu (bezoar macunu?/بزوآر مآقون), incir, adasoğanı, keçi böbreği yağı, zift, kükürt, sarımsak, ayva, altın, bittüm, mastika, fıstık, havlıcan, sığır kuyruğu otu, arpa unu, kara nohut suyu, zümrüt, ekşi elma yaprağı vb. maddelerin kullanıldığı görülmektedir (Anonim, 1753, ss. 426-432).

²⁴¹⁶ Garşûnî yazmada mütercim Kral Mitridatus'tan (ö. MÖ 63) bahsetmemiştir. Kuru ceviz, kuru incir, gölgede kurutulmuş sedef otu yaprağı, ardıç meyvesi, beyaz tuz ve balla karıştırılıp macun yapılması istenmektedir.

Ayrıca tariflerde kuzukulağı tohumu, kral otu kökü, kuşburnu, melek otu kökü, domuzdiken kökü, beşparmak otu kökü, mübarekdiken tohumu, kâfur, ödağacı, iskorçina kökü, hodan, menekşe, gül, zirkon macunu, hazırlanmış geyik boynuzu ve inciler, altın yaprağı, Amerika Kıtası'ndan getirilen ve yerlilerin zehirli oklara karşı panzehir olarak kullandıkları *contr'herba* (*Dorstenia Contrajerva*) bitkisi gibi çeşitli maddeler kullanılmıştır.²⁴¹⁷ Garşûnî yazmada mütercim reçeteleri eksik tercüme ettiği için birçok maddenin tercüme edilmediği veya değiştirilip farklı maddelerin eklendiği görülmektedir.

Eserde cilt sorunları için de reçeteler verilmiştir. Güneş, ateş ve kaynar su yanıkları, ateşli silah yaralanmaları, kesik, darbe ve düşme sonucu oluşan yaralar, kızamık, çiçek, cüzzam, frengi, veba, erizipel gibi enfeksiyonların neden olduğu döküntü, lezyon, ülser ve yaralar için hazırlanan merhem, yağ ve yakı reçeteleri bulunmaktadır. Frengi sırasında başta genital organlar olmak üzere vücutta çıkan şankr ve gom yaraları (*gomme*), veba sırasında ortaya çıkan hıyarcıklar, çiçek veya cüzzam sırasında ortaya çıktığı düşünülen deri üzerindeki kötü ve yenirce ülserler (*formicola/mal di formica*²⁴¹⁸), soğuktan el ve ayaklarda oluşan kızarıklıklar (*buganze*), peteşi (*petecchia*), sıraca (*scroffole*), apse (*apposteme*), fistül (*fistule*), karbonkül (*carbonchio*), kangren (*cancrene*), hıyarcık (*bugnone/bubbone*), kanser (*cancaro*), küçük furonkül (*cicolino*), urlar (*natte*) ve şişler (*tumori*) yaygın cilt sorunları arasında yer alır (Auda, 1660, ss. 52-70). Yazar tedavide genellikle yaraların üzerine merhem, yağ ve yakılar uyguladığı görülmekte olup bunların içerisinde arsenik sülfür (*risagallo*), antimon (*antimonio*), cıva klorür (*solimato*), metalik sülfatlar (*vitriolo*), kurşun karbonat (*cerusa*), kurşun oksit (*litharge*), arsenik (*arsenico*), potasyum nitrat (*salnitro*), kalsiyum oksit (*calce viva*), bakır asetat (*verderame*), şap taşı (*alume/allume di rocca*) sodyum karbonat (*soda*),²⁴¹⁹ amonyum klorür (*sale armoniaco*) ve sodyum hidroksit (*liscia*) gibi kimyasalları sıkça kullanır. Bununla birlikte eşek, keçi ve kırlangıç dışkılarını, fırın isi karası, söğüt külü ve kömürü, kurbağa ve içinde arıların da olduğu eşekarısı yuvası gibi maddeleri de kullanmıştır. Tariflerde keçi sütü, sirke, gül suyu, papatya yağı, gül ve sarı kantaron yağı, menekşe, ebegümece, su teresi, beyaz zambak soğanı, sarımsak,

²⁴¹⁷ Alessio, Cortese ve Nicolas Lemery de panzehir olarak benzer maddeleri kullanmışlardır (Piemontese & Ruscelli, 1558, ss. 128-129, 140-141; Cortese, 1561, ss. 1-4; Lemery, 1709, ss. 169-170, 300-301).

²⁴¹⁸ Sözcük anlamıyla karınca (*formica/nemle*) hastalığı anlamına gelmektedir. Cerrah Leonardo Fioravanti bu hastalığı ülserler olarak tanımlar. Çoğu zaman çiçek hastalığının (*Pox*) onlara neden olduğunu söyler. Diğer yandan söz konusu ülserlerde, et üzerinde sürünerek ilerleyen kırmızı renkli ve yanlardan yukarıya doğru kalkmış birçok delik olduğunu belirtir (Fioravanti, 1659, s. 11). Vicentini ve Contini ise bunların cüzzamdan kaynaklandığını ileri sürer (2023). Diğer yandan Çiçekler ve Gürlek nemleyi “*deride iltihaplı olarak görülen hastalıkların genel adı, herpes*” olarak tanımlarlar (2006, s. 107).

²⁴¹⁹ Auda camcılarının elinde bulunan ve sabun yapılan soda olarak tanımlar.

karabiber, biberiye, nar ve mersin kaynatmaları, servi kozalağı, arpa unu, kurşun otu kökü, nar çiçeği ve gül kaynatması, sinir otu suyu kullanılırken aynı zamanda maddeler yumurta sarısı ve beyazı, domuz yağı, horoz yağı, tereyağı, mum ve elemi zamkıyla yakı ve merhem hâline getirilir. Diğer yandan Auda sıracı ve kanserleri tedavi ederken merhem veya yakı uygulamadan önce kusturucu veya terletici ilaçlarla hastalığa neden olan hıtlardan bedenini arındırılması gerektiğini vurgular (Auda, 1660, ss. 62-63). Bu sayede hıtlar temizlendiği zaman hastalığın etkileri olan yaraların ve şişlerin tedavisine başlanır. Yazar yaraların köklerini (*radicone*) kırmak (*rompere*) için uyguladığı merhem ve yakıların yaraları aşındırdığı (*corrodere*), kuruttuğu (*disseccare*) ve etlendirdiğini (*incarnare*) söyler. Kurutucu merhemler içerisinde 125 numaralı reçetede olduğu gibi kilermeni, mıknaş taşı, kurşun oksit, yakılmış kurşun, hazırlanmış çinko oksit, menekşeli yağ, buhur, buzağı yağı, köpeküzümü usaresi²⁴²⁰ ve turpentin²⁴²¹ kullanılmıştır (Auda, 1660, ss. 53-54). Aşındırıcı ve yakıcı (*caustico*) ilaçlarda ise kül suyunda kaynatılıp kurutulmuş metalik sülfatlar, amonyum klorür, kalsiyum oksit ve yakılmış tartar tozu kullanılmıştır (Auda, 1660, s. 68). 132 numaralı reçetede merhemini yaraları kuruttuğu, temizlediği ve etlendirdiği belirtilmiş olup tarifte yukarıdaki maddelere ek olarak demir oksit (*croce di Marte*), antimon trioksit (*fiori d'antimonio*), çinko sülfat, kâfur, zeytinyağı, keten yağı, defne meyveleri, mum, kolofan (*pece greca*), çakşır reçinesi, vernik (*vernice*), turpentin, kasnı, mercan, sedef, ejderha kanı, Limni toprağı gibi maddelerin kullanıldığı görülmektedir (Auda, 1660, ss. 57-59). 136 Numaralı reçetede ise yazar yağ sürmeden önce yaranın damıtılmış su veya sıcak şarap ile yıkanıp temiz ince bir keten parçası ile silinmesini ister.²⁴²² Ardından bahsi geçen yağın sıcak bir şekilde yaraya sürülmesini ve üzerine de bu yağdan sürülmüş keten parçasının örtülmesini söyler. Damarların kopmuş olma ihtimalini göz önünde bulundurarak bu yağın onlara da fayda edeceğini belirtmektedir. Yazara göre bu yöntem ile yara bozulmaktan korunur, lezyonsuz iyileşir, kısa zamanda kabuk bağlar, etlenir ve iltihap yok olur. Yağı çokça kez tecrübe ettiğini vurgulayan Auda, bunun harika bir balsam

²⁴²⁰ *Sugo di Solatro hortense* (*Solanum nigrum* L./Köpeküzümü). Mütercim ceviz usaresi olarak tercüme etmiştir. Modern çalışmalar, geleneksel olarak karbonkül, furonkül, kanser, egzama, diş ağrısı gibi çeşitli alanlarda kullanılan köpeküzümünün *in vitro* ve *in vivo* deneylerde antitümör, iltihap önleyici, antioksidan, antibakteriyel ve sinir koruyucu etkileri de içeren geniş bir terapötik potansiyeli olduğunu iddia etmektedir (Chen vd., 2022, ss. 21-28).

²⁴²¹ Modern dönemde turpentin bazı merhemlerin bakteriyel cilt hastalıklarını tedavi etmede başarılı bir şekilde kullanılabildiği bilinmektedir. İltihap önleyici etkisinin yanı sıra bazı mayalara ve bakterilere karşı uçucu yağının antimikrobiyal etkileri olduğu kanıtlanmıştır (Damas & Deflandre, 1984; Schelz vd., 2006; Fuchs-Algrim vd., 2023).

²⁴²² Yaraların şarap, sirke, etanol (*acqua vita*) ve su gibi sıvılarla yıkanması Cerrah Fioravanti ve Alessio'da da uygulanmaktadır (Fioravanti, 1659, ss. 5, 34, 116; Piemontese & Ruscelli, 1558, s. 44).

olduğunu ve kendisine inanmayanların burada anlatılandan daha fazlasını göreceğini söyler (Auda, 1660, ss. 59-61).

Bazı merhemlerin hastaya çok acı verdiği yazarın ifadelerinden anlaşılmaktadır. Örneğin 141 numaralı reçetede cıva klorür, kitre, şarap ve mumdan hazırlanan bir merhemın sıracı üzerine konulduğunda hastaya büyük acı verdiği belirtilmiştir (Auda, 1660, s. 63). 142 numaralı reçetede yine sıracı tedavisi için hazırlanan tozun, kan çıkana kadar kazındıktan sonra yara üzerine konulması ve ardından da kül suyunda ıslatılmış bez ile sargı yapılması istenir (Auda, 1660, s. 64). Auda buradaki işlemin acı verdiğiinden bahsetmez. Ancak yaranın kazınması hastanın şiddetli acı çekmesine neden olduğu tahmin edilebilir.

Yazar kışın soğuktan el ve ayak parmaklarının kızarmasına (*bugnanze*) karşı etanol (*acqua vita da ongere*) ile ıslatılmış ince keten bezin birkaç defa bölgeye uygulanmasını tavsiye etmektedir. El ve ağızda oluşan çatlaklar için bir turp içerisinde mum, güllü maserat ve doğal yağlardan pişirilerek elde edilen balsam uygulanır (Auda, 1660, s. 95). Kısaca yazarın yara tedavisinde temelde iki yöntem uyguladığı görülmektedir. İlk yöntemde hılt dengesizliğinden kaynaklandığını düşündüğü yaraların terletici ve kusturucu ilaçlar ile zararlı hıltları bedenden arındırmaya çalışır. İkinci yöntemde ise yaraları sıcak su, şarapta kaynatılmış bitkiler veya sadece sıcak şarap ile yıkadıktan sonra yara üzerine merhem veya yağ sürerek temiz bir bez ile bandajlar. Hayvansal iç yağlar, yumurta sarısı veya beyazı ile mum, merhem yapımında en çok tercih edilen hayvansal ürünler arasında yer alır. Yakılarda genellikle elemi zamkı sürülmüş veya kül suyu ile ıslatılmış bezler kullanmıştır. Kullanılan maddelerin çoğu Eski ve Orta Çağ yazarları tarafından da kullanılmıştır (Cope, 1958, ss. 163-168). Yazar pek çok merhem ve yağ için bizzat kendisinin tecrübe ettiğini belirtir. Ancak tedavinin hastaya verdiği acılar yine yazarın kendi ifadelerinde ortaya çıkmaktadır.

Eserde ele alınan diğer sağlık sorunları çeşitlilik göstermektedir. Enfeksiyon hastalıkları da dâhil olmak üzere çeşitli nedenlerle ortaya çıkabilen ateş, öksürük (*tosse*), titreme (*tremore*), astım (*asma*) ve nefes darlığı (*strettezza di petto*), hâlsizlik (*debolezza*), iştahsızlık (*inappetenza*), burun kanaması (*naso flusso di sangue*), kan tükürme (*sputo di sangue*), bademcik iltihabı (*schirantia/scaranzia*), baş ağrısı (*doglia di testa*), mide ağrısı (*doglia, dolori* veya *mal di stomaco*), kusma (*vomito*), idrar yanması (*orina ardente*), lienteria, nefesin kötü kokması (*fiato puzzalento*), artrit (*artetici*), mesane ve böbrek taşlarının neden olduğu yan ağrıları (*dolor di fianco, che procede da renella*) veya renal

kolik ağrılar (*dolori colici*), siyatik (*sciatica*) ve ödem (*idropesia*) gibi çeşitli klinik bulgular yer alır. Yazar ayrıca detaylı bir açıklama yapmaksızın beyin (*cervello*), mide (*stomaco*), dalak (*milza*), böbrek (*reni*), karaciğer (*fegato*), akciğer (*polmone*) ve kalp (*cuore*) gibi bazı organ rahatsızlıklarından bahseder. Kalp çarpıntısı (*palpitatione del cuore*), akciğer zarındaki sıvı birikmesi sonucu meydana gelen plörezi (*pleurisia/ponture*), karaciğerin işlevini yerine getirme konusundaki yetersizliğine bağlı olarak vücuttan atılamayan bilirubinin deri ve mukozalardaki artışının neden olduğu sarılık (*iteritia/itterizia, spargimento di fiele*), safra yolu²⁴²³ ve dalak tıkanıklığı (*ostruttione di fegato e milza*), böbreklerin süzmede yetersiz kalması veya metabolizma bozukluğu sonucu eklem ve yumuşak dokuda biriken ürik asit kristallerinin neden olduğu gut ağrısı (*podogra*), migren (*emicrania*), baş ağrısı (*doglia di testa*), santral vertigo (*vertigine*), epilepsi (*mal caduco*) ve felç (*apoplessia*) gibi beyin hastalıkları bu rahatsızlıklar arasında yer almaktadır. Auda ayrıca diş çürüğü (*denti guasi*) ve ağrıları, saç bitleri (*pidocchio*) ile bit sirkeleri (*lendini*), görme ve işitme sorunları (*sordita*), basur (*hemorroidi/moroidi*), bağırsak çıkması (*bdello uscito*), cinsel iktidarsızlık, menstrüel döngü (*mestruai*), vajinal akıntılar, meme çatlakları, hamilelik ve düşük yapma gibi kadın sağlığını ilgilendiren diğer hususlara da değinmektedir.

Yazar benzer bir şekilde tariflerde antimon, cıva klorür, orpiment, kurşun oksit, metalik sülfatlar gibi kimyasalları kullanmaya devam etmiştir. Bununla birlikte bitkisel ve hayvansal maddeler ile hazırlanan yağ, merhem, kaynatma, toz, tütsü, özüt ve alkollü suların haricen ve dâhilen kullanıldığı görülmektedir (**Tablo 1.**). Humoral patolojide hastalık nedeninin modern dönemden farklı olması tedavide uygulanacak yöntemi farklı şekillendirmiştir. Nitekim yazar diş çürüğüne kurtçukların (*vermi*) ve saçkırana da güvelerin (*tignole*) neden olduğunu düşündüğü için bir mantar enfeksiyonu olan saçkıranın (*tinea corporis*) tedavisinde muhayyel güveleri ve diş çürüklerinde ise muhayyel kurtçukları öldürmeye çalışmaktadır. (Auda, 1660, ss. 35, 77). Saç bitlerini öldürmek için de cıva ve alkolün yanında çeşitli maddelerden hazırladığı merhem ve sıvı karışımları uygulamıştır (Auda, 1660, ss. 65-66). Sadece alkol (*acqua vita*) kokusunun bile bitleri öldürdüğünü söyleyen yazara göre cıva ile karıştırıldığında daha etkili olmaktadır (Auda,

²⁴²³ Karaciğerde üretilip safra kesesinde depolanan safranin bağırsağa ulaşamaması safra yolu tıkanması olarak tanımlanmaktadır. Modern öncesi dönemde bu durum karaciğer tıkanıklığı (*ostruttione di fegato*) olarak isimlendirildiği için Auda da aynı isimlendirmeyi kullanmıştır (Ursin & Steger, 2018).

1660, s. 110).²⁴²⁴ Benzer bir şekilde sarılık ve guta neden olan şeyin hıtlar olduğuna inanılması tedavide arındırıcı ilaçların kullanılmasına yöneltmektedir. Zira modern öncesi dönemde, sarılığın (Fioravanti'nin de belirttiği üzere) karaciğerin besinleri yeterince kana dönüştürememesi ve sindirim işlevlerindeki yetersizlikler sonucu ortaya çıktığına inanılmaktaydı. Bu açıdan bedenın sağlıklı kan yerine, bozulmuş balgam, kan ve safra karışımıyla dolmuş düşünölmekteydi.²⁴²⁵ Fioravanti gibi Auda da sarı-yeşil ve siyah olmak üzere sarılığın iki türünden bahseder.²⁴²⁶ Bu türler hakkında bilgi vermeyen yazar tedavi için arındırma ve terletme gibi eylemlerde bulunur.

Fioravanti ayrıca bedeni fazla beslediğı söylenen aşırı et tüketim ile yetersiz egzersiz ve kötü sindirim sonucu oluşan bozulmuş hıtların guta yol açtığını söyler.²⁴²⁷ Nitekim Auda da gutun müsebbibi olarak hıtları gösterir. Reçetelerde verdiği alkollü suların, ağızdan alınan toz ve macunların bu hıtların arındırdığını, afyonlu merhemın (*laudano o nepente*), yağ ve diğer merhemlerin dışarıdan sürüldüğünde gut ağrısını dindirdiğini belirtir.²⁴²⁸ Diğer yandan bir sinir sıkışması olan siyatiğın de mide ve karaciğerin kötü niteliğinden kaynaklandığı ve bu nedenle mide ve karaciğerin arındırıcı ilaçlar ile tedavi edilmesi gerektiğine inanılmıştır. Benzer bir şekilde beyindeki rutubetin neden olduğu düşünölen epilepsiye karşı da rutubeti kurutucu ilaç ve yöntemler uygulanır (Fioravanti, 1659, ss. 2-3). Diğer modern öncesi hekim ve cerrahlar gibi Auda'nın da hastalığın nedeni olarak görölen sıcak-soğuk ve yaş-kuru nitelikli hıtlardan bedeni arındırmak için müshil verme, idrar söktürücü ve terletici yöntemler uygulama, zararlı hıtları bedenden temizlediğı düşünölen kan alma, hıtları çektiğı düşünölen yakı ve merhemleri haricen sürme gibi

²⁴²⁴ Saç bitlerine karşı Auda'dan önce de cıva kullanıldığı bilinmektedir. Nitekim Fornaciari ve arkadaşları, Napoli Kralı Aragonlu II. Ferdinand'ın (ö.1496) mezarından aldıkları örnek ile saçındaki bitler için cıva kullanıldığını ileri sürmüşlerdir (Fornaciari vd., 2011).

²⁴²⁵ Fioravanti bu sorunun genellikle genç kızlarda görüldüğünü belirtir. Yazar, ince ve açık tenli olmak için ten renklerini teskin etmek isteyen kızların ten renklerini değiştirdiğini iddia ettiğı elma, armut, kiraz, çiğ süt gibi pişmemiş çiğ gıdaları tüketmelerinden dolayı soluk ve yeşil tenli olduklarına inanır (Fioravanti, 1659, s. 52,66).

²⁴²⁶ Auda'nın sarılık için safranın bedene yayılması anlamına gelen *spargimento di fiele* ifadesini kullanması benzer bir yaklaşıma sahip olduklarını gösterir (Auda, 1660, ss. 49-51).

²⁴²⁷ Fioravanti etlerin sindirimi için bedenın doğal ısıya ihtiyaç duyduğunu belirtir. Ancak egzersiz yapmayan kişilerin bu ısıyı üretemedikleri için sindiremediklerini ve bu nedenle de sindirilmeyen hıtların bozulup bu soruna yol açtığını söyler. Tabiatın kendini iyileştirmeye çalıştığını da vurgulayan yazar vücudun bu hıtları el ve ayak gibi bedenın uç kısımlarına iterek uzaklaştırmaya çalıştığını söyler. Bu ifadelerin modern dönemdeki karşılığı ürik asit birikimidir. Tedavisi ise yazara göre karaciğer, mide ve kanı arındırıcı ilaçlar vermektir (Fioravanti, 1659, ss. 28-33).

²⁴²⁸ Ağızdan alınan ilaçların cildi inceltip (*assottiglia la pelle*) gözenekleri açtığını (*apre li porri*) ve böylece hıtların buharlaşarak çıktığını (*esalino li humori*) söyleyen yazar muhtemelen terleme yolu ile arındırmayı kastetmektedir. Macun reçetesinde ise ilacın tıkanıklıkları giderdiği ve idrar getirdiğini söylemesi idrar söktürücü olarak kullanıldığını işaret eder (Auda, 1660, ss. 46-49).

yöntemlere başvurduğu görülmektedir. Bununla birlikte yazarın bazen reçetelerde insan kafatası gibi oldukça mistik maddeler kullandığı görülür.²⁴²⁹ Garşûnî yazmada ise mütercim kafatası yerine insan ödü veya safra kesesini kullanmıştır. Bu örnekte olduğu gibi mütercimin metne çoğu zaman sadık kalmaması iki eser arasında büyük farklılıkların oluşmasına neden olmuştur. Tez çalışmasındaki dördüncü bölümde verilen açıklayıcı dipnotlarla bu farklar belirtilmektedir.

Sonuç olarak BCMS’de sağlık, hastalık, ilaç ve tedavi anlayışının humoral patoloji paradigmasına uygun olarak işlendiği tespit edilmiştir. Enfeksiyon hastalıkları, organların işlevsel bozuklukları, yaralanmalar, kadın hastalıkları gibi çeşitli sağlık sorunlarının yer aldığı eserde hastalıkların çeşitli etkenlerden dolayı bozulan hıtlardan ortaya çıktığı belirtilmiştir. Bu hıtların bozulmasındaki başlıca etken olarak mide ve sindirim sorunları gösterilmektedir. Bozulan zararlı hıtların kusturma, idrar ve dışkılama, terletme, kan alma, merhem ve yakıların uygulanması gibi yöntemler aracılığıyla bedenden tahliyesi, tedavinin en temel amacını teşkil eder. Bu nedenle söz konusu tahliye için kullanılan ilaçların ve uygulamaların bahsi bir sonraki alt başlıkta ele alınmaktadır.

5.1.7 İlaçlar, Ölçüler ve Aletler

Auda, PS’nin aksine BCMS’de eczacılık sanatının kuramsal yönü için müstakil bir bölüm ayırmamıştır. Yazar eczacının vazifesini sağlığı korumak ve kaybolduğunda geri kazanmak için ilaçları iyice tertip etme sanatı (*l’arte di ben comporre li medicamenti*) olarak tanımlar. Basit ve bileşik ilaç terkiplerini hazırlarken dönemin eczacılık kurallarına da riayet eder. Nitekim birçok reçetenin hazırlığı sırasında kaynatma, özütleme, kavurma, kireçleme, pişirme gibi işlemlerin “sanata göre” (*seconda l’arte*) uygulanması gerektiği söylemektedir. Garşûnî yazmanın mütercimi ise sanata göre ifadesi yerine genellikle “aşamasına/sirasına göre” anlamına gelen “rütbe” sözcüğünü kullanır. Buradaki ifade aslında işlemlerde kullanılacak madde, ölçü, araç ve gereçlerin bilgisine işaret eder. Zira bir eczacı maddelerin doğa felsefesindeki “sıcaklık” ve “soğukluk” derecelerine vâkıf olmalı, bu derecelere göre bir pişirme sırası takip etmeli, hazırlama sırasında kullanılacak olan aletlerin metal, cam veya toprak olanlardan hangisinin kullanılacağına karar verebilmelidir. Örneğin damıtma işlemi fırın, su veya kum banyosunda yapılabilir. Aynı

²⁴²⁹ Garşûnî metinde mütercim insan dışkısı ve insan ödü olarak tercüme etmiştir.

zamanda kaynatma sırasında kullanılacak ateşin derecesi kaynatılan maddenin niteliğine göre farklılık gösterebilir. Böylelikle sanatı icra edilebilmesi ve reçeteleri tekrar hayata geçirebilmesi için eczacıdan bu bilgilere vâkıf olması istenmektedir.²⁴³⁰

Yazar bu hazırlama sırasında başvuru olan işlemlerden bahseder. Maddenin şarap ve su başta olmak üzere sirke ve yağda kaynatılması (*bullire*) işlemi için kaynatmak (*decottione*) ve buradan elde edilen madde için de kaynatma (*decotto*) terimlerini kullanır. Kısa (*breve*), orta (*mediocre*), güçlü (*forte*) ve çok güçlü (*fortissima*) olmak üzere kaynatmayı dört kısma ayıran yazar odun, kök ve kabukların zor piştiğini ve bu nedenle ilk olarak peygamber ağacı, meşe ağacı, ödağacı ve tarçın kabuğu gibi sert ve sağlam maddelerin güçlü ateşte kaynatılması gerektiğini belirtir. En kolay kaynayan maddeler olmaları nedeniyle dallar, tohumlar ve bilhassa çiçeklerin kısa ve orta kaynatmalarda hazırlandığını ifade etmektedir. Diğer yandan baharatlar, aromatik tozlar, uçucu yağlar, misk, amber, kâfur, mür, sütleğen, kitre, günlük, aloe özü ve ejderha kanı gibi reçinelerin kaynatmaya uygun olmadığını söyler. Ayrıca kaynatılacak maddenin türü işlemde kullanılacak suyun veya sıvının miktarını da tayin etmektedir. Söz konusu maddenin kısa kaynatmaya uygun olması hâlinde her bir librası için üç libra ve güçlü kaynatmaya uygun olması hâlinde de her bir librası için on libra su kullanılmasını önerir. Eğer dört türün de bulunduğu bir kaynatma gerekiyor ise o hâlde her bir librası için en az on iki libra su kullanılması gerektiğini belirten yazar tüm bu hususların kaynatmadaki genel kurallar olduğunu vurgular (Auda, 1674, ss. 16-17).²⁴³¹

Auda reçetelerin hazırlanması sırasında maddeleri daha küçük ve ince hâle getirmek için öğütme (*trituratione*), toz hâline getirme (*polverizzare*), dövme (*pistare/pestare*), kesme (*tagliare*), karıştırma (*mescolare/incorporare*) ve yoğurma (*impastare*) gibi işlemlere sıkça başvurur. Maddeler kimi zaman kabaca (*grossamente*) kimi zaman da ince bir şekilde (*sottilmente*) kesilir ya da öğütülür. Macun (*elettuario*), pastil (*pastille/pastiglia*) ve hap (*pillole/pillule*) hazırlarken maddeler bal (*miele/‘asel*), şeker (*zuccero/sükkar*) ve şuruplar (*siropo/şarâb*) ile yoğurulup onlara şekil verilir. Maddeyi yakmadan asli ıslaklığını veya

²⁴³⁰ Yazar aynı zamanda bir eczacının bitkileri iyice öğrenebilmesi için bunların yazıldığı Latince kitapları okuyabilmesi ve dolayısıyla Latince bilmesi gerektiğini söyler. Diğer yandan “bir şey karşılığında başka bir şey yapmak zorunda kalmaması” için eczacının aynı zamanda zengin olması gerektiğini belirtir. Bir diğer husus ise karışımlar (*compositioni*) yerine karışıklıklar (*confusioni*) yapmaması için eczacının eczanesi dışındaki başka bir yerde yaşamaması gerektiğini vurgular (Auda, 1674, ss. 13-17). Bunlar Auda’ya göre sanatını icra edecek bir eczacıya lazım olan önemli niteliklerdir.

²⁴³¹ Bu uygulamalar 16. ve 17. yüzyıldaki diğer eczacı kitaplarında da anlatılmaktadır. Nicolas Culpeper, Antonio de Sgobbis, Giuseppe Donzelli ve Jacob de Constant de Rebecque gibi pek çok eczacı ve hekim eserlerinin giriş kısmında eczacıların başvurduğu işlemleri açıklar (Royal College of Physicians of London, 1653; Donzelli, 1677, ss. 1-15; De Sgobbis, 1682; Rebecque, 1683, ss. 263-290).

nemini gidermek için kavurma (*torrefattione*) ve kurutma (*asciugare/asciuttare*) işlemlerine başvurulur. Dövülmüş veya küçük doğranmış maddeler birkaç saat, gün veya hafta boyunca su, şarap, sirke ve yağ gibi çözücülerde bekletilerek demlenme (*infondare*) veya çözme (*dissolvere*) işlemine tabi tutulur. Uçucu yağ, alkol ve çeşitli özleri elde etmede olduğu gibi demlenmiş maddeler imbiklerde veya çeşitli damıtıcılarda damıtılır (*distillare*). Kimi zaman kapalı bir kap içerisine konulan sıvının belirli sıcaklıkta muhafaza edilmesi koşuluyla sürekli buharlaşıp geri yoğuşması anlamına gelen tekrarlı arıtma işlemine (*circolazione/circolare*) başvurulmaktadır. Yine alkol, su ve sirkede bekletilen bitkilerin özlerini elde etmek için özütleme (*estrazione/estrarre*) işlemi de uygulanır. Bununla birlikte görünüşü kirece benzediği için maddeleri kükürt veya güherçile ile ateşte yakarak beyaz kül hâline getirme işlemi olan kireçleme (*calcinatione*) ve yakmaya (*abbrugiare/bruciare*) da eserde sıkça yer verilmiştir.

Güneşte, gölgede veya fırında kurutulmuş çiçek (*fiore/zehra*), tohum (*seme/bizr*), kök (*radica/ırk/şirş/şilş*), dal (*fronde/ağşân*), yaprak (*foglio/varak*), kabuk (*scorza/kısr*), zamk (*gomma/şamğ*), reçine (*resina/ratinec*), uçucu, maserat ve doğal yağlar (*oglio/zeyt*), mum (*cera/şem*) ve don yağları (*grasso/assongia/dühn/şahm*) bahsedilen işlemlerden geçerek haricen ve dâhilen çeşitli sağlık sorunlarında kullanılmak üzere ilaçlara eklenmiştir (**Tablo 1.**). Hazırlanan toz (*polvere*), hap (*pillule*), macun (*elettuario*), merhem (*unguento/balsamo/pomato*), yakı (*ceroto/empiastro*), şurup (*siroppo*), su adı altında anılan bileşik sıvılar (*acqua*), bileşik alkollü sıvılar (*acqua vita*), esansiyel ve maserat yağlar (*oglio*), özütler (*estratto*), tütsü (*profumo*) ve kokulu maddelere ayrıca güherçile (*sal nitro*), kükürt (*sulfo*), nişadır tuzu (*sal armoniaco*), sülümen (*solimato*), zincifre (*cinabrio*), cıva (*argento vivo*), kurşun (*piombo*), mürdesenk (*litargirio*), üstübeç (*cerusa*), bakır (*rame*), metalik sülfatlar (*vitriole*), demir (*ferro*), kalay (*stagno*), pirinç (*ottone*), arsenik (*arsenico*), orpiment (*orpimento*), derişik sülfürik ve nitrik asit (*acqua forte*) gibi zararlı kimyasalların eklendiği görülmektedir.

Eserdeki yağ (*oglio*) sözcüğü hem maserat hem de uçucu yağlar için kullanılır. Bitkisel ürünlerin zeytinyağı, badem yağı, Hindistan cevizi yağı ve ayçiçeği yağı gibi doğal yağlarda demlenme yoluyla elde edilen maserat yağlar ile su ve alkolde birkaç saat veya gün demlenmesinin ardından damıtma yoluyla elde edilen uçucu yağlar hem haricen hem de dâhilen kullanılmıştır. Mür, benzoin, kâfur, laden, kitre, arap zamkı, buhur, günlük, sığla balsamı gibi reçineler, ödağacı, sandal ağacı, tarçın, karanfil, kakule, karabiber, küçük

Hindistan cevizi gibi aromatik baharatlar, misk, amber, kalemis miski, lavanta, turunc çiçeği ve gül gibi kokulu bitkilerden elde edilen su ve uçucu yağlar tütsü, parfüm ve kokulu ürün yapımının yanında merhem ve yakılarda da kullanılır. Yakı ve merhemler ise sığır, koyun, keçi ve domuz yağları, balmumu ve elemi zamkı gibi reçineler ile hazırlanmaktadır.

Tablo 1. *BCMS’de Bahsedilen Bitkisel, Hayvansal ve Kimyasal Maddeler*

BCMS	Bilimsel Adı/Türkçe Karşılığı	Kullanıldığı Sağlık Sorunu
<i>Abròtano</i>	<i>Artemisia abrotanum</i> L./Erkek Pelin	Soğuk ağrılar (<i>doglie frigide</i>) için merhem yapımında kullanılmıştır.
<i>Acacia/Accacia</i>	<i>Acacia nilotica</i> ağacının olgunlaşmamış meyvelerinden elde edilen konsantre (Auda, 1674, s. 25)	Dâhilen dişleri güçlendirme, kan tükürme, felç; haricen kusma ve kadınların düşük yapmaması için kullanılmıştır.
<i>Acciaro/Acciaro potabile</i>	Çelik/içilebilir çelik	Apse, kronik öksürük, astım için terletici olarak, beden akıntılarını, kan tükürmeyi, belsoğukluğunu kesmek ve karaciğer ile dalak tıkanıklıkları açmak için kullanılmıştır.
<i>Aceto</i>	Sirke	Birçok tarifte dâhilen ve haricen kullanılmıştır.
<i>Aceto bianco forte</i>	Güçlü/keskin beyaz sirke	Demiri boyamak için yakılmış şap taşı ve nişadır tuzu ile kullanılmıştır
<i>Aceto forte</i>	Güçlü/keskin Sirke	Haricen ve dâhilen pek çok ilaçta kullanılmıştır. Ayrıca kozmetikte ve metal işlemede de kullanılmıştır
<i>Aceto per vermi</i>	Kurtçuklar için sirke	Bağırsak parazitlerine karşı kullanılmıştır.
<i>Aceto rosato</i>	Güllü sirke	Burun kanını dindirmek için haricen kullanılmıştır.
<i>Aceto squillitico</i>	<i>Urginea maritima</i> (L.) Baker/ <i>Drimia maritima</i> (L.) Stearn/Ada soğanı sirkesi	Dalak için haricen yakı hazırlanmasında kullanılmıştır.
<i>Aceto solutivo</i>	Çözücü sirke/Sinameki, kudret helvası, tarçın ve besbayenin sirkede infusyonu	Arındırıcı/müşhil olarak kullanılmıştır.
<i>Aceto stillato</i>	Damıtılmış/arıtılmış Sirke	Dâhilen epilepside kullanılmıştır.
<i>Acetosa</i>	<i>Rumex acetosella</i> L./Kuzukulağı	Tohumları ve usaresi dâhilen zehirlere, vebaya ve kötü

		sıtmaya karşı kullanılmıştır.
<i>Acqua</i>	Su	Birçok tarifte kullanılmıştır.
<i>Acqua d'Angeli</i>	Melekler suyu/Gül, karanfil, tarçın, benzoin gibi çeşitli maddelerin damıtılmasıyla elde edilen güzel kokulu su	Güzel kokusundan dolayı prenseslerin büyük ilgi duyduğu belirtilmiştir.
<i>Acqua aluminosa/alluminosa</i>	Şaplı su	Kötü sıtma için, ağız ülserleri ve uçuklara kullanılmıştır.
<i>Acqua al rossore della faccia</i>	Kâfur, kükürt, mür ve gül suyundan hazırlanan karışım	Haricen yıkama yoluyla yüzü kırmızılaştırmak için kullanılmıştır.
<i>Acqua che indora il ferro</i>	Yakılmış şap taşı, güherçile, nişadır tuzu, bakır sülfat, bakır asetat, tartar ve tuzu su veya beyaz sirkede kaynatarak elde edilen su	Demiri yaldızlamak ve boyamak için
<i>Acqua commune/comune</i>	Yaygın su	Birçok tarifte kullanılmıştır
<i>Acqua d'assentio</i>	<i>Artemisia absinthium</i> L./Pelin otu suyu	Mide zayıflığına, özütü veba ve zehirlere karşı, kükürtle hazırlanmış tuzu kusturucu olarak dâhilen; tohumlarının damıtılmasıyla hazırlanmış uçucu yağı sağırlığa karşı haricen kullanılmıştır.
<i>Acqua de merangoli/melangoli</i>	<i>Citrus vulgaris</i> L./Turunç suyu	Dâhilen peteşi, kötü sıtma, veba, zehirlere karşı, sindirime yardımcı, hafıza ve zihni güçlendirmek, doğal sıcaklığı arttırmak, kiliselerde kullanmak üzere güzel koku hazırlamada kullanılmıştır.
<i>Acqua di fiori di primula veris</i>	<i>Primula veris</i> L./Çuhaçiçeği suyu	Dâhilen epilepsi/düşme hastalığı için kullanılmıştır.
<i>Acqua di polignano</i>	<i>Polygonum aviculare</i> L./Kuşekmeği suyu	Dâhilen menstrüel akıntıyı durdurmak için kullanılmıştır.
<i>Acqua di porcellana</i>	<i>Portulaca oleracea</i> L./Semiz otu suyu	Usaresi ve suyu, dâhilen kan tükürme (verem?) ve sıtmaya karşı kullanılmıştır.
<i>Acqua di pozzo</i>	Kuyu/Sarnıç suyu	Haricen yüz için, parfüm yapımında kullanılmıştır.
<i>Acqua di tribuli</i>	<i>Tribulus terrestris</i> L./Demirdiken suyu	Haricen parfüm yapımında kullanılmıştır.
<i>Acqua gommata</i>	Zamklı su	Altın renginde mürekkep yapımında kullanılmıştır.
<i>Acqua forte diverse</i>	Çeşitli güçlü sular/derişik nitrik asit/sülfürik asit/Hidroklorik asit	Metal çözücü olarak kullanılmıştır.

<i>Acqua forte da partire</i>	Güçlü ayırma suyu/1:16 oranında derişik nitrik asit (Mezzogori, 2014, s. 124)	Cıva ila kalayın çözünmesinde kullanılmıştır.
<i>Acqua odorifera</i>	Güzel kokulu su/parfüm	Yüz beyazlatıcı ve parlatıcı olarak kullanılmıştır.
<i>Acqua rosa</i>	Gül suyu	Tariflerde solvent olarak kullanılmıştır.
<i>Acqua stillata di ravanelli</i>	<i>Raphanus sativus</i> L./Damıtılmış turp suyu	Dâhilen böbrek taşı için kullanılmıştır.
<i>Acqua stillata di sambuco</i>	<i>Sambucus nigra</i> L./Damıtılmış mürver suyu	Dâhilen ödem için kullanılmıştır.
<i>Acqua teriacale/theriacale</i>	Tiryak suyu	Dâhilen veba ve zehirlere karşı kullanılmıştır.
<i>Acqua vita</i>	Hayat suyu anlamına gelen ve şarabın damıtılmasıyla elde edilen alkol/etanol	Birçok tarifte haricen ve dâhilen kullanılmıştır.
<i>Acqua vita da Ungere/Ongere</i>	Macaristan'da damıtılmış şaraptan elde edilen bir çeşit alkol/Macar arakı	Haricen kulak, siyatik, el ve ayak kızarıklıkları için merhem ve su yapımında kullanılmıştır.
<i>Acqua vita senza flemma cioe lo spirito di vino</i>	Şarabın damıtılmasıyla elde edilen alkol/Hayat suyu	Birçok tarifte ilaçların hazırlanmasında kullanılmıştır.
<i>Acoro</i>	<i>Acorus calamus</i> L./Eğir	Safran yağı hazırlanmasında ve dâhilen çeşitli hastalıklara faydalı olduğu söylenen ilaçlarda kullanılmıştır.
<i>Adianto</i>	<i>Adiantum capillus-Veneris</i> /Baldırıkara	Dâhilen böbrek taşları, sarılık, astım ve ses için kullanılmıştır.
<i>Agarico</i>	Garikon mantarı	Dâhilen birçok tarifte kullanılmıştır.
<i>Agarico trociscato</i>	Pastillenmiş garikon mantarı	Dâhilen ödem, dalak ve çeşitli hastalıklar için kullanılmıştır.
<i>Aglio</i>	<i>Allium sativum</i> L./Sarımsak	Dâhilen birçok tarifte kullanılmıştır.
<i>Agnocasto</i>	<i>Vitex Agnus-Castus</i> /Hayıt	Dâhilen rahim ve belsoğukluğu, haricen dalak için kullanılmıştır.
<i>Alchechengi/Alicacabo/Vesic aria</i>	<i>Physalis alkekengi</i> L./Güveyfeneri	Tohumları taş düşürmede kullanılmıştır.
<i>Alicababo</i>	<i>Cardiospermum halicacabum</i> L./Japon feneri	Tohumları taş düşürmede kullanılmıştır.
<i>Alicorno/Unicorno</i>	Unicorn/ Efsanevi tek boynuzlu at	Dâhilen uyuşturucu ve ağrı kesici ilaç yapımında kullanılmıştır.
<i>Alume/allume di rocca</i>	Potasyum alum/Şap taşı	Birçok reçetede haricen ve dâhilen kullanılmıştır.

<i>Aloe</i>	<i>Aloe</i> L. türlerinin yoğunlaştırılmış özleri ile <i>Aquilaria agallocha</i> Roxb./Ödağacı için kullanılmaktadır	Birçok reçetede haricen ve dâhilen kullanılmıştır.
<i>Aloe epattico</i>	<i>Aloe curacao-Aloe barbadensis</i> 'in yoğunlaştırılmış özü	Haricen göz kapağı için kullanılmıştır.
<i>Aloe succotrino/sucotrino</i>	<i>Aloe succotrino</i> Lam./Sokotra aloesinin yoğunlaştırılmış özü	Dâhilen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Amandole dolce</i>	<i>Prunus dulcis</i> (Mill.) D. A. Webb/Badem	Yağı ve meyvesi dâhilen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Amandole amare</i>	<i>Prunus amygdalus</i> var. <i>Amara</i> /Acıbadem	Dâhilen ve haricen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Ambra grisa/ambra grigia</i>	Akamber	Burun yoluyla beyni arındıran ilaçta kullanılmıştır.
<i>Ameos/Ammeos</i>	<i>Cuminum cyminum</i> L./Acemkimyonu, <i>Carum carvi</i> L./Kimyon ve <i>Pimpinella anisum</i> L./Anason için kullanılmaktadır (Drobnik, 2021, s. 107)	Dâhilen kolik ağrı, kusma, mide ağrısı, felç ve organ uyuşması, haricen rahim boğulmasında kullanılmıştır.
<i>Amido</i>	Nişasta	Dâhilen ve haricen çeşitli reçetelerde kullanılmıştır.
<i>Amomo</i>	Kakule ve zencefil de dâhil olmak üzere <i>Amomum</i> Roxb. türü (Battaglia, 1966a, s. 422)	Dâhilen sağlığı koruduğu söylenen hap yapımında kullanılmıştır.
<i>Anagalidea/Anagallide</i>	<i>Anagallis arvensis</i> L./Farekulağı	Dâhilen epilepsi/düşme hastalığına karşı kullanılmıştır.
<i>Aneto</i>	<i>Anethum graveolens</i> L./Dere otu	Tohumu ve uçucu yağı dâhilen ve haricen çeşitli reçetelerde kullanılmıştır.
<i>Angelica vera</i>	<i>Angelica sylvestris</i> L./Melek otu	Dâhilen zehirlere karşı kullanılmıştır.
<i>Anguilla viva</i>	Canlı yılan balığı	Haricen sağırılığa karşı, dâhilen alkolik bir kişiye şarabı iğrenç göstermek için kullanılmıştır.
<i>Anime d'ossa di cerase</i>	Kiraz kemiği ruhu/Kiraz çekirdeği içi	Dâhilen böbrek taşından kaynaklanan yan ağrısı için kullanılmıştır.
<i>Anime d'ossa di marasche</i>	<i>Prunus cerasus</i> var. <i>Marasca</i> /Marasca vişnesi çekirdeğinin içi	Dâhilen böbrek taşından kaynaklanan yan ağrısı için kullanılmıştır.

<i>Anime d'ossa di persiche</i>	<i>Prunus persica</i> /Şeftali çekirdeğinin içi	Dâhilen böbrek taşından kaynaklanan yan ağrısı için kullanılmıştır.
<i>Aniso/Anice</i>	<i>Pimpinella anisum</i> L./Anason	Dâhilen ve haricen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Anonide/Ononide</i>	<i>Ononis spinosa</i> L./Kayışkiran	Dâhilen böbrek taşı kırmak için kullanılmıştır.
<i>Argento</i>	Gümüş	Kimyasal işlemlerde kullanılmıştır.
<i>Argento vivo di miniere (non di piombo)</i>	Madenden olan (kurşundan olmayan) canlı gümüş/cıva	İncileri parlatmak için hazırlanan bileşikte kullanılmıştır.
<i>Argilla bianca</i>	Beyaz kil/seramik?	Haricen cüzzama karşı kullanılmıştır.
<i>Aristologia longa</i>	<i>Aristolochia longa</i> L./Uzun zeravent	Dâhilen ve haricen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Aristologia rotunda/tonda</i>	<i>Aristolochia rotunda</i> L./Yuvarlak zeravent	Dâhilen ve haricen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Armoniac/Armoniac/Ammoniaco</i>	<i>Ferula</i> L. türlerinden elde edilen zambak	Dâhilen ve haricen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Arsenico rosso</i>	Kırmızı arsenik	Kalaya gümüş rengi vermek için kullanılmıştır.
<i>Assa faetida</i>	<i>Ferula assa-foetida</i> L./Şeytanteresi ve diğer türlerin kökünden elde edilen zambaklı reçine.	Dâhilen akrep sokmasına karşı kullanılmıştır.
<i>Assara/Asaro</i>	<i>Asarum europaeum</i> L./Azaron	Kusturucu olarak ve öksürük, dalak ve ödem için kullanılmıştır
<i>Assentio</i>	<i>Artemisia absinthium</i> L./Pelin otu	Dâhilen kolik ağrısı, sarılığa; haricen bağırsak parazitlerine, yaralara, yağlı sağırlığa, soğuk ağrılara, karşı kullanılmıştır.
<i>Assongia</i>	Don yağı	Merhemlerde kullanılmıştır
<i>Assongia di castoreo</i>	Kunduz don yağı	Hayat balsamı adı verilen merhemde kullanılmıştır
<i>Assongia di porco (maschio)</i>	Domuz (erkek) don yağı	Bitlere ve uyuza karşı merhemlerde kullanılmıştır
<i>Antimonio</i>	Antimon (Sb)	Kusturucu ve arındırıcı olarak kullanılmıştır.
<i>Antimonio crudo</i>	Ham antimon	Kusturucu ve arındırıcı olarak kullanılmıştır.
<i>Auorio</i>	Fil dişi	Dâhilen bağırsak kurtları için kullanılmıştır.
<i>Auricula muris/Merendola</i>	<i>Auricula muris</i> /Farekulağı	Böbrek taşını kırmak için dâhilen kullanılmıştır.
<i>Bacche di ginepro</i>	<i>Juniperus communis</i> L./Ardıç kozalağı	Birçok tarifte dâhilen ve haricen kullanılmıştır.

<i>Bache di ellera arborea</i>	<i>Hedera helix arborescens</i> L./Duvarsarmaşığı türü	Dâhilen böbrek taşı için kullanılmıştır.
<i>Bache di mirto</i>	<i>Myrtus communis</i> L./Mersin meyveleri	Dâhilen kusmaya karşı kullanılmıştır.
<i>Balausta/Balausto/balaustra</i> (Lat. <i>Balaustium</i>)	<i>Punica granatum</i> L./Nar meyvesi ve çiçeği (Battaglia, 1966a, s. 950)	Haricen kırık ve yenirce yaralar için kullanılmıştır.
<i>Balsamo indiano</i>	Hint balsamı/ <i>Myroxylon balsamum</i> var. <i>pereirae</i> reçinesi, Peru Balsamı.	Haricen “hayat balsamı” yapımında kullanılmıştır.
<i>Bardana (lappa maggiore)</i>	<i>Articum lappa</i> L./Büyük dulavratotu	Dâhilen ölü cenini düşürmek için ilaç yapımında kullanılmıştır.
<i>Bdelio/bdellio</i>	Bdellium, <i>Commiphora</i> (Burseraceae) cinsi ağaçlardan elde edilen sakızlı reçine (Battaglia, 1962, s. 131)	Haricen yakı hazırlamada kullanılmıştır.
<i>Belzoine/benzoino</i>	Asilbent, <i>Styrax benzoin</i> başta olmak üzere <i>Styrax</i> L. türlerinden elde edilen sakız	Birçok tarifte dâhilen ve haricen kullanılmıştır.
<i>Belzoino amandolato</i>	Bademili benzoin bileşiği	İspanya pastili (<i>pastiglia di Spagna</i>) yapımında kullanılmıştır.
<i>Berberi</i>	<i>Berberis vulgaris</i> L./Amberparis	Akıntı (<i>flusso</i>) için kullanılmıştır.
<i>Bettonica</i>	<i>Bettonica officinalis</i> L./Kestere	Dâhilen tiryak suyu yapımında, epilepsi astım, göğüs ve akciğer hastalıklarında, karaciğer ve dalak rahatsızlıklarında, beyin arındırmada, görme sorunlarında, şurubu frengi ve ödemde; haricen ise yaralar ve meme ağrılarında kullanılmıştır.
<i>Belzoar</i>	Bazehir/panzehir/bezoar/Ant imonik asit H3Sb04 (Eklund, 1975, s. 22)	Dâhilen panzehir olarak kullanılmıştır.
<i>Bistorta</i>	<i>Polygonum bistorta</i> L./Kurtpençesi	Dâhilen ve haricen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Bolo misti con chiara d'uovo e aceto rosato</i>	Yumurta beyazı ve güllü sirkeyle karıştırılmış kil	Dâhilen burun kanını önlemek için kullanılmıştır.
<i>Boloarmeno</i>	Kilermenî	Dâhilen ve haricen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Boragine</i>	<i>Borago officinalis</i> L./Hodan	Dâhilen sıtma, göğüs ve karaciğer için, haricen usaresi saçkıran için kullanılmıştır.
<i>Botri (Herba/erba)</i>	<i>Chenopodium botrys</i>	Dâhilen göğüs için

	L./Nezle otu veya kızılback (Bedevian, 1994, s. 170; Creber & Wrobel, 1996, s. 138; Bizimbitkiler, 2019; Battaglia, 1962, s. 326).	kullanılmıştır.
<i>Branca ursina/brancorsina</i>	<i>Acanthus mollis</i> L./Ayıpençesi (Battaglia, 1966a, s. 54; Bedevian, 1994, s. 9; Stearn, 1996)	Haricen apseler için kullanılmıştır.
<i>Brionia</i>	<i>Bryonia alba</i> L./Akasma	Haricen kökü gut ve siyatik için kullanılmıştır.
<i>Brodo</i> <i>Brodo di galla vecchio</i>	Et suyu Yaşlı/kart horoz eti suyu	Dâhilen alınan ilaçların seyreltilmesinde kullanılmıştır.
<i>Brugne</i>	<i>Prunus</i> L./Erik	Dâhilen böbrek taşı için kullanılmıştır.
<i>Brugne damaschine</i>	<i>Prunus damascena</i> /eş. <i>Prunus domestica</i> /Şam eriği	Dâhilen sindirime yardımcı olarak kullanılmıştır.
<i>Burchellia bubalina</i>	<i>Burchellia bubaline</i> /Yaban narı	
<i>Burza pastoris</i>	<i>Capsella Bursa-Pastoris</i> (L.) Medik./Çobançantası	Haricen kadının düşük yapmaması için kullanılmıştır.
<i>Calamento/Calaminta/Calamento montano</i>	<i>Calamintha officinalis</i> Moench./Yaban nanesi (Bedevian, 1994, s. 130)	Dâhilen mide, rahim tıkanıklığı, sarılık ve felç, haricen gut için kullanılmıştır.
<i>Calce viva</i>	Canlı kireç/sıcak kireç/Kalsiyum oksit	Genellikle kimyasal işlemlerde kullanılmıştır. Haricen bazı reçetelerde kullanıldığı da görülmektedir.
<i>Calendula</i>	<i>Calendula officinalis</i> L./Tıbbi öküzgözü	Dâhilen epilepsi/düşme hastalığında kullanılmıştır.
<i>Camedrios</i>	<i>Teucrium chamaedrys</i> L./Kısamahmut	Dâhilen veba, zehirler, göğüs ve ödem, haricen yaralar için kullanılmıştır.
<i>Cammomilla/camomilla</i>	<i>Matricaria chamomilla</i> L./Papatya	Dâhilen ve haricen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Canfora</i>	<i>Cinnamomum camphora</i> (L.) J.Presl/Kâfur ağacından elde edilen güzel kokulu, beyaz ve yanıcı olup hekimlikte kullanılan bir madde	Dâhilen ve haricen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Cannella</i>	<i>Cinnamomum verum</i> /Tarçın	Dâhilen ve haricen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Cantarelle</i>	<i>Lytta vesicatoria</i> /İspanyol sineği	Haricen cinsel iktidarsızlık ve dalak için kullanılmıştır.

<i>Capel venere/Capeluenere</i>	<i>Adiantum capillus-Veneris</i> L./Baldırıkara	Dâhilen böbrek taşları, sarılık, astım ve ses için kullanılmıştır.
<i>Carabe bianco</i>	Beyaz kehribar	Dâhilen uyuşturucu ve ağrı kesici olan “ <i>laudano</i> ” yapımında kullanılmıştır.
<i>Carbone di salce/salice/salcio</i>	<i>Salix</i> L./Söğüt kömürü	Kimya bölümünde pastil ve “karanfil <i>paternostro</i> ’su” yapımında kullanılmıştır.
<i>Cardamomo maggiore</i>	<i>Amomum subulatum</i> /Büyük kakule	Dâhilen “yaşam iksiri” yapımında, haricen dalak için kullanılmıştır.
<i>Cardamomo/ Cardamomo minore</i>	<i>Elettaria cardamomum</i> /Kakule	Dâhilen ve haricen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Cardo santo</i>	<i>Cnicus benedictus</i> L./Mübarekdiken	Dâhilen veba, zehirler, göğüs, frengi ve bağırsak kurtları için kullanılmıştır.
<i>Carpo balzamo/carpo balsamum</i>	<i>Commiphora gileadensis</i> (L.) C. Chr. Meyvesi	Dâhilen kolik ağrı, artrit ve gut için kullanılmıştır.
<i>Carta straccia/Foglio di carta da cauterio</i>	Müsvedde kâğıt/Dağlayıcı kâğıdı	Süzme işleminde filtre olarak kullanılmıştır.
<i>Carvi</i>	<i>Carum carvi</i> L./Kimyon	Dâhilen ve haricen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Cassia</i>	<i>Cassia fistula</i> L./Hıyarşembe	Dâhilen böbrek taşı ve karaciğer için kullanılmıştır.
<i>Cauda equina</i>	<i>Equisetum Arvense</i> L./Atkuyruğu	Haricen siğiller için kullanılmıştır.
<i>Cauolo/cavalo verde</i> <i>Cauolo/cavalo nero</i>	<i>Brassica oleracea</i> L./Lahana <i>Brassica oleracea</i> var. <i>acephala</i> /Kara lahana	Haricen göz için kullanılmıştır.
<i>Celidonia</i>	<i>Chelidonium majus</i> L./Kırlangıç otu	Göz ve diş hastalıkları dâhil olmak üzere çeşitli reçetelerde haricen ve dâhilen kullanılmıştır.
<i>Celsi/Gelsi</i>	<i>Morus</i> L./Dut	Haricen kökleri soğuk ağrılar (<i>doglie frigide</i>) için kullanılmıştır.
<i>Centaurea minore</i>	<i>Centaureum erythraea</i> Rafn./Kantaron	Dâhilen zehirler, kolik ağrı, gut, kuduz, haricen bağırsak kurdu ve siyatik için kullanılmıştır.
<i>Centinodia</i>	<i>Polygonum aviculare</i> L./Köy otu	Dâhilen burun kanını önlemek için kullanılmıştır.
<i>Cera</i> <i>Cera bianche</i>	Balmumu Beyaz mum	Birçok reçetede merhem ve yakı yapmak için kullanılmıştır.
<i>Cerusa/cerussa</i>	Üstübeç/Kurşun karbonat (PbCO ₃)	Haricen yaralar, uyuz, erizipel ve ölü cenini düşürmek için kullanılmıştır.

<i>Cetracca/cetraca</i>	<i>Asplenium ceterach</i> L./Dalak otu	Dâhilen böbrek taşı, döl eşinin çıkarılması ve karaciğer için kullanılmıştır.
<i>Chiara d'ovo</i>	Yumurta akı	Birçok tarifte yakı için kullanılmıştır. Ayrıca kimya bölümünde de çeşitli araçların içeriğinde kullanılmıştır.
<i>Christallo</i>	Kristal/billur	Altın rengi elde etmede kullanılmıştır.
<i>Cicoria</i>	<i>Cichorium intybus</i> L./Yabani hindiba	Dâhilen sıtma, frengi, karaciğer ve çeşitli hastalıkları için kullanılmıştır.
<i>Cimino</i>	<i>Cuminum cyminum</i> L./Acemkimyonu	Dâhilen ve haricen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Cinaprio</i>	Zincifre	Genellikle kırmızı renk elde etmede kullanılmıştır.
<i>Ciperi</i>	<i>Cyperus rotundus</i> L./Topalak veya <i>Cyperus longus</i> L./Karatopalak	Dâhilen “Büyük Dük’ün hayat iksiri” yapımında kullanılmıştır.
<i>Cocomeri asinini</i>	<i>Ecballium elaterium</i> /Eşekhiyari	Dâhilen epilepsi/düşme hastalığı ile artrit için kullanılmıştır.
<i>Cocozza</i>	<i>Lagenaria siceraria</i> (Molina) Standl./Su kabağı	Dâhilen burun kanını önlemek ve haricen yüz beyazlatmak için kullanılmıştır.
<i>Colloquintida/Coloquintida</i>	<i>Citrullus colocynthis</i> /Acı karpuz	Dâhilen frengi, haricen kırık, anne hastalığı (histeri, <i>mal di madre</i>), bağırsak kurdu ve siyatik için kullanılmıştır.
<i>Confetione di Alchermes</i>	Kırmızı böceğinden elde edilen kırmızı boya ile akamber, şeker, udi hindi, lapis lazuli, inci, gül suyu ve misk gibi birkaç maddeden müteşekkil macun, şekerleme.	Birçok faydası olduğu belirtilen değerli taş macunu (<i>Elettuario di gemme/hakiki hâlâbâ</i>) yapımında kullanılmıştır.
<i>Confetione di diacinto/giacinto</i>	Zirkon şekerlemesi/macunu	Dâhilen veba, sıtma, zehirlere karşı ve birçok faydası olduğu söylenen “değerli taş julebi” yapımında kullanılmıştır.
<i>Conisa/coniza maggiore</i>	<i>Inula conyzae</i> /Gölge andız otu	Böbrek taşı kırmak için dâhilen kullanılmıştır.
<i>Conserva di boragione</i>	<i>Borago officinalis</i> L./Hodan konservesi	Dâhilen veba ve zehirlere karşı kullanılmıştır.
<i>Consolida maggiore</i>	<i>Symphytum officinale</i> L./Karakafes otu	Balsam yapımında kullanılmıştır.

<i>Consolida minore</i>	<i>Symphytum bulbosum</i> K.F.Schimp/Şişkafes otu	Dâhilen kolik ağrı ve kuduz için, haricen balsam yapımında kullanılmıştır.
<i>Contr'herba</i>	<i>Contrayerva, Dorstenia</i> Contrajerva/Ot karşıtı	Dâhilen veba, sıtma ve zehirlere karşı kullanılmıştır.
<i>Coralli rossi preparati</i>	Hazırlanmış kırmızı mercanlar	Dâhilen sancı/plörezi için kullanılmıştır.
<i>Corno di cervo</i>	Geyik boynuzu	Dâhilen birçok tarifte kullanılmıştır.
<i>Coriandolo/Coriandoli</i>	<i>Coriandrum sativum</i> /Kişniş	Dâhilen birçok tarifte kullanılmıştır.
<i>Costo</i>	<i>Costus arabicus</i> L. (Bedevian, 1994, s. 204) veya <i>Saussurea lappa</i> (Battaglia, 1964, s. 904)	Dâhilen felç, sıtma, akrep sokması, haricen bağırsak kurdu için kullanılmıştır.
<i>Cotogno/cotogni</i>	Ayva	Dâhilen belsoğukluğu, kan tükürme ve ishal, ateş, öksürükte, haricen ise kadınlara düşük yaptırmak için kullanılmıştır.
<i>Cremor di tartaro</i>	Krem tartar/ Potasyum bitartarat	Dâhilen böbrek taşı, gut, frengi ve içilebilir çelik yapmak için kullanılmıştır.
<i>Crespigna</i>	<i>Sonchus oleraceus</i> L./Eşek marulu	Haricen erizipel için kullanılmıştır.
<i>Croco di marte/Crocus martis</i>	Mars Safranı/Demir oksit	Dâhilen belsoğukluğu ve kanamayı durdurmak, haricen yaralar için kullanılmıştır.
<i>Crognali/Corniolo</i>	<i>Cornus mas</i> L./Kızılcık	Keskin sirke yapımında kullanılmıştır.
<i>Crosta di pane casareccio</i>	Ev ekmeği kabukları	Dâhilen kusmayı durdurmak ve mideyi rahatlatmak için kullanılmıştır.
<i>Cubebe</i>	<i>Piper cubeba</i> /Kebabe	Dâhilen mide, zehirler ve hafıza için kullanılmıştır. Ayrıca dâhilen yaşam iksiri ile hükümdarlık hapları, haricen ise balsam yapımında kullanılmıştır.
<i>decotto di calamento aquatico (cioe simbrio)</i>	<i>Mentha arvensis</i> L./Kır nanesi kaynatması	Dâhilen böbrek ağrısı ve felç için kullanılmıştır.
<i>Decotto di gentiana nel vino</i>	Şarapta kaynatılmış <i>Gentiana lutea</i> L./Centiyane	Dâhilen akrep sokmasına karşı kullanılmıştır.
<i>Decotto di matricaria</i>	<i>Tanacetum parthenium</i> (L.) Sch.Bip./Gümüş düğme kaynatması	Dâhilen kaynatması rahim tıkanıklığında kullanılmıştır. Ayrıca kendisi dâhilen adet getirici ve haricen gut ile yaralara karşı kullanılmıştır.
<i>Decotto di mortella,</i>	Şarapta kaynatılmış mersin,	Haricen kanser ve sıraca için

<i>balaustri, noci di cipresso e rose rosse fatta nel vino</i>	nar çiçeği, servi kozalağı ve kırmızı gül	kullanılmıştır.
<i>Diachylon/diaqulion cum gommis</i>	<i>Diachylon/</i> Yağ, kurşun protoksidi, su, bitki suları ve reçinelerden hazırlanan bir çeşit yakı (Battaglia, 1966b, s. 314)	Haricen dizdeki yağ bezeleri ile tümörler ve karaciğer için kullanılmıştır.
<i>Diagridio</i>	<i>Diagridium/Convolvulus scammonia</i> L./Mahmude'den hazırlanan toz (Battaglia, 1966b, s. 320)	Dâhilen siyatik ile frengi için ve arındırıcı olarak kullanılmıştır.
<i>Diamargariton fredde</i>	İncilerden (Margariton) yapılmış soğuk nitelikli bileşik (Auda, 1674, ss. 143-145; Ceccarelli, 1678, s. 102)	Dâhilen veba ve zehirlere karşı kullanılmıştır.
<i>Diapalma</i>	Çinko sülfat, kurşun oksit, zeytin yağı ve mumdan yapılan yakı (Battaglia, 1966b, s. 327)	Haricen yaralar için kullanılmıştır.
<i>Diaprunis solutiuo/solutivo</i>	Çözücü erik/Erik posasından yapılan bir çeşit müşhil macun (Battaglia, 1966b, s. 328)	Dâhilen siyatik için kullanılmıştır.
<i>Diaspro verde</i>	Yeşil diyaspro/bir çeşit kuvars taşı (Battaglia, 1966b, s. 330)	Haricen burun kanını durdurmak için kullanılmıştır.
<i>Dittamo bianco</i>	<i>Dictamnus albus</i> L./Gazel otu	Dâhilen veba, sıtma, zehirler, bağırsak kurdu için kullanılmıştır. Ayrıca “yaşam iksiri” ve “yapay balsam” yapımında da kullanılmıştır.
<i>Dittamo cretico</i>	<i>Origanum dictamnus</i> L./Girit kekliği	Dâhilen veba, sıtma, zehirler, frengi, bağırsak kurdu, epilepsi, sancı/plörezi, belsoğukluğu, için kullanılmıştır. Ayrıca “yaşam iksiri” ve merhem yapımında da kullanılmıştır.
<i>Dragante/draganti</i>	Kitre/ <i>Astragalus</i> (Geven) türlerinin gövdesinde bulunan zamlık	Dâhilen ve haricen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Ecchio</i>	<i>Echium vulgare</i> /Engerekotu	Dâhilen zehirler için kullanılmıştır.
<i>Elleboro bianco</i>	<i>Veratrum album</i> L./Beyaz çöpleme	Dâhilen burundan beynin arındırılması için, haricen bitlere karşı kullanılmıştır.
<i>Elleboro nero</i> <i>Radiche di elleboro nero</i>	<i>Helleborus niger</i> L./Kara çöpleme	Zehirli kökleri dâhilen vertigo, frengi, felç ve doğal beden kabızlığı (<i>stitichezza</i>

		<i>di corpo naturale</i>), haricen uyuz için kullanılmıştır.
<i>Emblici</i>	<i>Phyllanthus emblica</i> L./Amla meyvesi	Dâhilen frengi için kullanılmıştır.
<i>Ellera/edera</i>	<i>Hedera helix</i> L./Duvarsarmaşığı	Haricen saçkıran için kullanılmıştır.
<i>Endivia/Indivia</i>	<i>Cichorium endivia</i> L./Hindiba	Dâhilen veba, zehirler ve karaciğer için kullanılmıştır.
<i>Epatica</i>	<i>Anomone hepatica</i> L./Ciğer otu	Dâhilen karaciğer için kullanılmıştır.
<i>Epitimo</i>	<i>Cuscuta epithymum</i> /Cinsaçı	Dâhilen ödem ve frengi için kullanılmıştır.
<i>Eringion/eringio</i>	<i>Eryngium campestre</i> L./Boğadiken	Böbrek taşı için dâhilen kullanılmıştır.
<i>Erisimo</i>	<i>Erysimum officinale</i> /eş. <i>Sisymbrium officinale</i> /Bülbülotu	Dâhilen göğüs için kullanılmıştır.
<i>Euforbio/euforbia</i>	Sütleğen/ <i>Euphorbia resinifera</i> Berg. başta olmak üzere bazı sütleğen otu (<i>Euphorbia</i>) türlerinin kurutulmuş sütü/usaresidir (Battaglia, 1968, ss. 507-508; Baytop, 1984, ss. 385-386).	Haricen siyatik, tümörler, gomlar için kullanılmıştır. Ayrıca cinsel gücü arttırıcı balsam yapımında kullanılmıştır.
<i>Eufragia</i>	<i>Euphrasia officinalis</i> L./Göz otu	Dâhilen ve haricen Göz hastalıklarında kullanılmıştır.
<i>Evistico/levistico</i>	<i>Levisticum officinale</i> /Selamotu	Haricen göz hastalıklarında kullanılmıştır.
<i>Farfara</i>	<i>Tussilago darfara</i> L./Öksürük otu	Haricen ete batan diken ve diğer şeyleri çıkarmak için kullanılmıştır.
<i>Farina d'orzo</i>	Arpa unu	Haricen dalak için kullanılmıştır.
<i>Farina d'amido</i>	<i>Typha</i> L./Saz tanelerinden elde edilen un veya mısır/nişasta unu	Ellerden kir çıkarmak ve kokulu sabun yapmak için kullanılmıştır.
<i>Farina di fascioli/fagiolo</i>	Fasulye unu	Ellerden kir çıkarmak ve kokulu sabun yapmak için kullanılmıştır.
<i>Farina di lupini</i>	<i>Lupinus albus</i> L./Termiye unu	Haricen bağırsak kurdu, ellerden kir çıkarmak ve yüz benekleri için kullanılmıştır.
<i>Farina di senapa</i>	Hardal unu	Haricen dalak ve tümörler için kullanılmıştır.
<i>Fecula d'aron</i>	<i>Arum maculatum</i> L./Yılanekmeği nişastası	Dâhilen karaciğer ve dalak tıkanması için kullanılmıştır.
<i>Ferro</i>	Demir	Kimya bölümünde

		kullanılmıştır.
<i>Fico/Fichi/Ficchi</i> <i>Fron di di fichi</i>	İncir/İncirin yapraklı dalları	Birçok reçetede dâhilen ve haricen kullanılmıştır.
<i>Fiele di capra</i>	Keçi ödü	Mürekkep yapımında kullanılmıştır.
<i>Fien greco</i>	<i>Trigonella foenum-graecum</i> /Çemen otu	Haricen siyatik ve dizdeki yağ bezeleri için kullanılmıştır.
<i>Filonio persico</i>	Afyondan hazırlanmış bir bileşil ilaç (Auda, 1674, s. 71; Florio, 1598, s. 132)	Dâhilen kan tükürme/verem için kullanılmıştır.
<i>Fiore di rame</i>	Bakır çiçekleri	Kimya bölümünde kullanılmıştır.
<i>Fiori d'antimonio</i>	Antimon çiçekleri/ antimon trioksit (Sb ₂ O ₃) (Eklund, 1975, s. 27)	Haricen yaralar için kullanılmıştır.
<i>Fiori di buglosa</i>	<i>Anchusa azurea</i> /Sığırdili çiçekleri	Dâhilen uyuşturucu ve ağrı kesici olan “ <i>laudano</i> ” yapımında kullanılmıştır.
<i>Fiore di ginestra/genisto</i>	<i>Spartium junceum</i> L./Katırtırnağı çiçekleri (Battaglia, 1970a, s. 782; Baytop, 1984, s. 275)	Dâhilen kusturucu olarak ve dalak ağrısı için kullanılmıştır.
<i>Fiore di segala</i>	<i>Secale cereale</i> /Çavdar çiçekleri	Dâhilen kolik ağrı için kullanılmıştır.
<i>Fiore di tiglia/tilia</i>	<i>Tilia</i> L./İhlamur çiçekleri	Dâhilen epilepside/düşme hastalığında kullanılmıştır.
<i>Foglio di gigli paonazzi</i> (cioè del fiore)	Mavi zambak yaprağı (yani çiçeği)/ <i>Iris germanica</i> L./ Mavi Süsen (Bedevian, 1994, ss. 334-335; Creber & Wrobel, 1996, s. 301).	Yeşil/mavi boya elde etmek için kullanılmıştır.
<i>Foglie di persico</i>	<i>Persica Vulgaris</i> Mill./Şeftali yaprağı	Haricen bağırsak kurdu ve soğuk ağrılar (<i>doglie frigide</i>) için kullanılmıştır.
<i>Fron di di frassino</i>	<i>Fraxinus</i> L./Dişbudak ağacının yapraklı dalları	Zehirli hayvan sokmasına karşı ve kusma ile ishali durdurmak için dâhilen kullanılmıştır.
<i>Fron di di mortella</i>	<i>Myrtus communis</i> /Mersin yapraklı dalları	Dâhilen dişleri etlendirmek için macun yapımında kullanılmıştır.
<i>Fumaria</i>	<i>Fumaria officinalis</i> /Şahtere	Dâhilen tohumları burundan beyin arındırılması için kullanılmıştır.
<i>Funghi (che si trovano sopra gli arbori delli sambuchi vecchi e si trovano l'autunno)</i>	Mantarlar (Kışın yaşlı mürver ağaçlarının üzerinde bulunurlar)	Dâhilen burun kanını durdurmak için kullanılmıştır.

<i>Galanga</i>	<i>Alpinia officinarum</i> /Havlıcan	Dâhilen ödem, mide için ve yaşam iksiri yapımında, haricen yaralar için balsam yapımında kullanılmıştır.
<i>Galbano</i>	<i>Ferula galbaniflua</i> başta olmak üzere bazı <i>Ferula</i> cinslerinin zambak reçinesi/Galbanum/Kasni	Genel olarak yakı ve balsam yapımında kullanılmıştır.
<i>Galla</i>	Mazı	Dâhilen dişleri güçlendirmek için, haricen saç kıran ve kadınların düşük yapmaması için kullanılmıştır. Ayrıca mürekkep yapımında da kullanılmıştır.
<i>Galluzza (da far l'inchiostrò)</i>	Küçük mazı (Mürekkep yapmak için)	Mastikalı yağ ve mürekkep yapımında kullanılmıştır.
<i>Gambari</i>	Kerevit	Dâhilen kuduz köpek ısırmasında kullanılmıştır.
<i>Gambe secche di faue/fave</i>	Kuru bakla sapı	Dâhilen böbrek taşı için kullanılmıştır.
<i>Garafoli/garafoni</i>	Karanfil	Dâhilen ve haricen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Gentiana</i>	<i>Gentiana lutea</i> L./Centiyane	Dâhilen ve haricen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Gesso/Talco</i>	Talk/Magnezyum metasilikat ve magnezyum silikat karışımı (Eklund, 1975, s. 41)	Haricen yüz parlatmada kullanılmıştır.
<i>Giacinto</i>	Zirkon	Dâhilen bileşik macunu veba, sıtma, zehirlere karşı ve birçok faydası olduğu söylenen “değerli taş julebi” yapımında kullanılmıştır.
<i>Gionco/giunco odorato</i>	<i>Cyperus longus</i> L./Karatopalak (Battaglia, 1970a, s. 885)	Dâhilen diş beyazlatma, haricen gut ve yaralar için kullanılmıştır.
<i>Giusquiamo bianco</i>	<i>Hyoscyamus albus</i> L./Beyaz ban otu (Battaglia, 1970a, s. 905; Creber & Wrobel, 1996, s. 293)	Dâhilen uyuşturucu ve ağrı kesici ilaç yapımında ve idrar yanmasına karşı kullanılmıştır.
<i>Gomma arabica</i>	Arap zambakı/ <i>Acacia senegal</i> zambakı	Dâhilen ve haricen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Gomma di brugne/prugne</i>	Erik zambakı/sakızı	Yüz bakımı için hazırlanan karışımda kullanılmıştır.
<i>Gomma dragante disfatta</i>	Çözünmüş kitre zambakı	İncilerin işlenmesinde kullanılmıştır.
<i>Gomma edera</i>	<i>Hedera helix</i> /Duvarsarmaşığı'nın dallarından ve gövdesinden	Haricen yaralar, tümörler ve yapay balsam yapımı için kullanılmıştır.

	elde edilen sakızlı reçine	
<i>Gomma elemi</i>	<i>Canarium</i> türlerinden elde edilen aleoresindir /Elemi zamkı	Haricen yaralar için yakı ve merhem yapımında kullanılmıştır.
<i>Gomma lacca/gommalacca</i>	Şellak	Dâhilen ve haricen kadın hastalıkları ve astımda kullanılmıştır. Ayrıca “Çin verniği” ile “altın verniği” yapımında kullanılmıştır.
<i>Gramigna</i>	<i>Agropyron repens</i> (L.) Beauv./Ayrık otu	Dâhilen böbrek taşı için kullanılmıştır.
<i>Grana di paradiso</i>	<i>Amomum granum paradisi</i> L./Cennet biberi	Hafıza, zehir ve mide için dâhilen kullanılmıştır.
<i>Granato/Granati</i>	Nar	Haricen yaralar, dâhilen vajinal akıntılar ve felç için kullanılmıştır.
<i>Granato/Granati</i>	Garnet	Dâhilen veba, spazm, uykusuzluk, nezle için kullanılmıştır.
<i>Grasso d'anetra</i>	Ördek yağı	Gut için yağ yapımında kullanılmıştır.
<i>Grasso di becco</i>	Keçi yağı	Yaralar ve gut ağrısı için merhem yapımında kullanılmıştır.
<i>Grasso di castrato</i>	Koyun yağı	Yaralar ve gut ağrısı için merhem yapımında kullanılmıştır.
<i>Grasso di gallina</i>	Tavuk yağı	Meme çatlakları için Merhem yapımında kullanılmıştır.
<i>Grasso di oca</i>	Kaz yağı	Gut için yağ yapımında kullanılmıştır.
<i>Grasso di serpe</i>	Yılan yağı	Yaralar için yakı/merhem yapımında kullanılmıştır.
<i>Grasso di vipera</i>	Engerek/Yılan yağı	Yaralar için yakı/merhem yapımında kullanılmıştır
<i>Grasso di vitello</i>	Buzağı yağı	Yakı/Merhem yapımında kullanılmıştır
<i>Grasso di vaccina</i>	Sığır yağı	Yaralar ve gut ağrısı için merhem yapımında kullanılmıştır.
<i>Gutta gomma/gommagutta</i>	<i>Garcinia</i> L. Türlerinden elde edilen sakızlı reçine (Battaglia, 1970a, s. 971)	Haricen dağlama yapmak için kullanılmıştır.
<i>Herba nasturtio</i>	<i>Nasturtium officinale</i> R.Br./ Suteresi	Haricen küçük sivilceleri kısa zamanda olgunlaştırmak için kullanılmıştır.
<i>Herba paris</i>	<i>Paris quadrifolia</i> L./Horozhayası	Haricen soğuk ağrılarda (<i>doglie frigide</i>)

		kullanılmıştır.
<i>Herba turca</i>	<i>Herniaria glabra</i> /Türkotu	Böbrek ve mesane taşları için dâhilen kullanılmıştır.
<i>Herba verrucaria</i>	“Siğilleri iyileştiren ot” anlamına gelen bu ad, J. Florio’ya göre, <i>Heliotropium europaeum</i> L./Aygünçiçeği için kullanılmaktadır (Florio, 1598, s. 445). Aynı zamanda <i>Chelidonium majus</i> L./Kırlangıç otu ile <i>Cichorium intybus</i> L./Yabani hindiba için kullanıldığı da bilinmektedir (Battaglia, 2002, s. 795).	Haricen siğiller için kullanılmıştır.
<i>Hermodactili</i>	<i>Colchicum autumnale</i> L./Acıçiğdem	Dâhilen artrit ağrıları için kullanılmıştır.
<i>Hieraprica</i>	J. Florio, safrayı tasfiye etmek için kullanılan acı bir şekerleme/macun olarak açıklamaktadır (Florio, 1598, s. 162).	Dâhilen artrit ağrıları için kullanılmıştır.
<i>Hipericon</i>	<i>Hypericum perforatum</i> L./Sarı kantaron	Dâhilen yaprakları sarılık, kuduz; haricen yaprak, çiçek, tohum ve yağı yaralara, soğuk ağrılara (doglie frigide) kullanılmıştır.
<i>Il bianco di Spagna</i>	İspanya beyazı/bizmut oksiklorür veya oksinitrat BiOC1/BiONO ₃ (Eklund, 1975, s. 40)	Kimya bölümünde beyaz renk vermek için kullanılmıştır.
<i>Imperatoria</i>	<i>Peucedanum ostruthium</i> /Imperatoria ostruthium/Kralotu	Dâhilen veba ve zehirlere karşı kullanılmıştır.
<i>Incenso/Incenso maschio</i>	Buhur/Erkek buhur/ <i>Boswellia</i> türlerinden elde edilen renksiz veya sarı renkli, acı tatlı ve aromatik kokulu zamlı reçine (Battaglia, 1972, s. 651)	Dâhilen ve haricen birçok tarifte kullanılmıştır.
<i>Inchiostro verde abbrugiasto/abbrugiato</i>	Yakılmış yeşil mürekkep	Dâhilen burun kanını önlemek için kullanılmıştır.
<i>Indico/Foglio indo/indaco</i>	<i>Indigofera tinctoria</i> L./Çivit, bu türden elde edilen mavi boyar madde (Battaglia, 1972, s. 778,832)	Yeşil/mavi renk için kullanılmıştır.
<i>Insalata</i>	Salata	Arındırıcı/müşhil yarımında kullanılmıştır.

<i>Ipocistide/hipocistide</i>	<i>Cytinus hypocistis</i> L./Yernarı	Dâhilen kan tükürmek, akıntılar, müshil, dişleri güçlendirici; haricen kırıklar ve hamile kadınların düşük yapması için yakıda kullanılmıştır.
<i>Ireos</i>	<i>Iris germanica</i> L./Süsen	Usaresi dâhilen böbrek taşı, diş beyazlatma, ses, belsoğukluğu, kökleri ödem, astım, göğüs hastalıkları, akciğer; haricen dalak, usaresi dizlerdeki urlar, burun ülserleri için kullanılmıştır.
<i>Ireos di levante</i>	Levant süseni	Kıyafetlere güzel koku vermek için
<i>Ireos orientale</i>	<i>Iris orientalis</i> Mill./Ankara süseni	Dövülmüş kökleri astım, göğüs hastalıkları, akciğer, haricen pomat merhemi, kokulu pastil ve kokulu sabun yapımında kullanılmıştır.
<i>Isopo</i>	<i>Hyssopus officinalis</i> L./Zufa	Dâhilen ve haricen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Iva artetica</i>	<i>Ajuga chamaepitys</i> (L.) Schreber/Yerçamı	Dâhilen dalak ağrısı, sarılık ve yaşam iksirinin hazırlanması için kullanılmıştır.
<i>Lacca di Grana</i>	Bir çeşit zambak veya boya.	Çin verniği yapımında kullanılmıştır.
<i>Ladano</i>	<i>Cistus creticus</i> L./Laden reçinesi	Haricen balsam ve koku yapımında kullanılmıştır.
<i>Lapatio acuto</i>	<i>Rumex acutus</i> (Battaglia, 1984, s. 451)	Dâhilen sarılık için kullanılmıştır.
<i>Latte di capra/capra nera</i>	Keçi/Kara keçi sütü	Dâhilen ödem, haricen görme, yangılı apse, kan akıntısı, bağırsak çıkması için kullanılmıştır.
<i>Laureola</i>	<i>Daphne laureola</i> L./Çıtlak/Mazaryon (Battaglia, 1970b, s. 840)	Dâhilen ödem, haricen yenirce yaralar için kullanılmıştır.
<i>Legno aloe</i>	<i>Aquilaria</i> cinsinin reçineli odunu, Ödağacı	Dâhilen ve haricen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Legno di busso/bosso</i> (Battaglia, 1962, s. 323)	<i>Buxus sempervirens</i> L./Şimşir ağacı	Sahte abanoz ağacı rengi yapmak için kullanılmıştır.
<i>Legno di celso/gelso</i> (Battaglia, 1970, s. 636)	<i>Morus</i> L./Dut ağacı	Sahte abanoz ağacı rengi yapmak için kullanılmıştır.
<i>Legno dolce</i>	Tatlı ağaç/odun	Dâhilen idrar yanmasında

		kullanılmıştır.
<i>Legno di pero</i>	<i>Pyrus communis</i> L./ Armut ağacı	Sahte abanoz ağacı rengi yapmak için kullanılmıştır.
<i>Legno visco quercino</i>	<i>Loranthus europaeus</i> /Meşe öksesi odunu	Haricen dalak için yakıda kullanılmıştır.
<i>Lilium convalium</i>	<i>Convallaria majalis</i> L./İnciçiçeği	Dâhilen düşme/epilepsi için kullanılmıştır.
<i>Limatura di ottone</i>	Pirinç tozu, bakır-çinko alaşımı	Kimyasal işlemlerde kullanılmıştır.
<i>Limoncelli</i>	<i>Citrus limon</i> (L.) Osbeck/Küçük limonlar	Dâhilen böbrek taşı için kullanılmıştır. Ayrıca kâğıttaki mürekkepleri çıkarmak için kullanıldığı da görülmektedir.
<i>Lingua bovina</i>	<i>Anchusa officinalis</i> L./Sığırdili	Haricen yüz beyazlatıcı su yapımında kullanılmıştır.
<i>Lingua serpentina</i>	<i>Ophioglossum lusitanicum</i> L./Dil otu	Haricen yaralar için merhem yapımında kullanılmıştır.
<i>Liscia/liscivia/ranno</i>	Kül suyu	Haricen yaraların yıkanmasında, el ile yüz temizliğinde ve boya hazırlanmasında kullanılmıştır.
<i>Liscia forte</i>	Güçlü kül suyu	Altın, gümüş ile bakırın parlatılmasında ve zincifre yapımında kullanılmıştır.
<i>Litargirio d'argento</i>	Gümüş mürdesengi/Kurşun oksit	Kozmetikte yüz beyazlatmak için kullanılmıştır.
<i>Litargirio d'oro</i>	Altın mürdesengi/Kurşun oksit	Haricen yaralar ve saçkıran için kullanılmıştır. Ayrıca yeşil boya hazırlanmasında da kullanıldığı görülmektedir.
<i>Litospermo</i>	<i>Lithospermum officinale</i> L./Tıbbi taşkesen otu	Böbrek taşı için dâhilen kullanılmıştır.
<i>Luccio pesce</i>	<i>Esox lucius</i> /Turna balığı	Altın rengine mürekkep yapmak için kullanılmıştır.
<i>Lumache-Lumaca</i>	Sümüklü böcek	Haricen saç bitirmek için ve beden çıkmasına (<i>uscita di corpo</i>) yakı yapmak için kullanılmıştır.
<i>Lupuli</i>	<i>Bryonia alba</i> L./Akasma	Dâhilen karaciğer için kullanılmıştır.
<i>Luto di spaienza</i>	Hikmet lökü	Kapları yapıştırmak ve damıtma sırasında buhar çıkışını önlemek için kullanılmıştır.
<i>Macaleppo</i>	<i>Prunus mahaleb</i> /Mahleb	Misk kokulu sabun yapımında kullanılmıştır.

<i>Macis</i>	Küçük Hindistan cevizi baharatı	Birçok tarifte kullanılmıştır.
<i>Maggiorana/Magiorana</i>	<i>Origanum majorana</i> /Mercanköşk	Dâhilen vertigo, epilepsi/düşme hastalığı, haricen soğuk ağrılarda (<i>doglie frigide</i>) ve balsam yapımında kullanılmıştır.
<i>Malva</i>	<i>Malva sylvestris</i> /Ebegümece	Dâhilen böbrek taşı, haricen burna gelen pis koku için kullanılmıştır.
<i>Malvasia</i>	Bir çeşit İtalyan şarabı	Birçok tarifte kullanılmıştır.
<i>Mandragora</i>	<i>Mandragora autumnalis</i> Bertol./Adam otu	Dâhilen uyuşturucu ve ağrı kesici olan “ <i>laudano</i> ” yapımında kullanılmıştır.
<i>Manna di calabria</i>	<i>Calabria</i> mennessi/kudret helvası/ <i>Fraxinus ornus</i> L.’in gövdesine yapılan yaralamalar ile elde edilen kurtulmuş usaresi (Baytop, 1984, s. 310)	Dâhilen astım için kullanılmıştır.
<i>Marchesita</i>	Pirit	Kimya bölümünde kullanılmıştır.
<i>Marrubio bianco</i>	<i>Marrubium vulgare</i> L./Boz otu	Ödem, göğüs, öksürük ve balgam için dâhilen kullanılmıştır.
<i>Marubbio negro</i>	<i>Ballota nigra</i> L./Kara yerpırasası	Dâhilen sarılık için kullanılmıştır.
<i>Mattone</i>	Tuğla	Haricen kasılmalar için kullanılmıştır.
<i>Mel/miele</i>	Bal	Birçok tarifte kullanılmıştır.
<i>Mel/miele rosato</i>	Güllü balı	Dâhilen ödem, haricen burun sivilceleri için kullanılmıştır.
<i>Melappie/Melo appio/Mele appie/Melappio</i>	Amasya elması	Dâhilen sancı/plörezi için kullanılmıştır.
<i>Melicrato</i>	Bal ve su karışımı bir içecek	Dâhilen sarılık için kullanılmıştır.
<i>Melilotto</i>	<i>Melilotus Officinalis</i> (L.) Desr./Tıbbî Kokuluyonca	Haricen ezikler, bereler için kullanılmıştır.
<i>Melissa</i>	<i>Melissa officinalis</i> L./Oğul otu	Dâhilen ve haricen birçok tarifte kullanılmıştır.
<i>Menta</i>	<i>Mentha piperita</i> L./Nane	Dâhilen ve haricen birçok tarifte kullanılmıştır.
<i>Meo barbuto</i>	<i>Meum foliis anethi</i> = <i>Foeniculum alpinum perenne</i> /Bir rezene türü	Dâhilen veba, zehirler ve sıtma için, haricen soğuk ağrılar (<i>doglie frigide</i>) için kullanılmıştır.
<i>Merangolo/melangolo</i>	<i>Citrus vulgaris</i> L./Turunç	Dâhilen idrar söktürücü ve

	veya portakal için kullanılmaktadır.	adet kanı getirici; haricen balsam yapımında ve kâğıttan mürekkep silmede kullanılmıştır.
<i>Meta/menta greca</i>	<i>Tanacetum balsamita</i> L./Malsuvan otu	Bağırsak parazitlerine karşı haricen kullanılmıştır.
<i>Midolla d'ossa di vitello</i>	Buzağı kemiği iliği	Haricen gut için kullanılmıştır.
<i>Midolla d'ossa di cervo</i>	Geyik kemiği iliği	Haricen gut için kullanılmıştır.
<i>Miele bianco</i>	Beyaz bal	Macun yapımında kullanılmıştır
<i>Miele in decotto di china</i>	<i>Smilax china</i> L./Çöpçini kaynatması içindeki bal	Dâhilen frengi için kullanılmıştır.
<i>Miele in decotto di legno guaiaco</i>	<i>Guaiacum officinale</i> /Peygamber ağacı kaynatması içerisindeki bal	Dâhilen frengi için kullanılmıştır.
<i>Milefoglio/Millefoglio/millefolio</i>	<i>Achillea millefolium</i> L./Civanperçemi	Dâhilen böbrek, vajinal akıntı durdurmak, haricen yaralar ve memelerin büyümemesi için kullanılmıştır.
<i>Milium solis/Litospermo</i> (Battaglia, 1978, s. 381)	<i>Lithospermum officinale</i> L./Tıbbi taşkesen otu	Böbrek ve mesane taşı için dâhilen kullanılmıştır.
<i>Minio</i>	Minium/Kırmızı kurşun oksit Pb ₃ O ₄ (Eklund, 1975, s. 24)	Haricen merhemlerde kullanılmıştır.
<i>Mirra</i>	<i>Commiphora myrrha</i> türünden elde edilen reçine/Mür	Dâhilen ve haricen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Mirabolani chebuli</i>	<i>Terminalia chebula</i> Retz./Kara halile	Dâhilen kolik ağrı, artrit, kusma ve mide için kullanılmıştır.
<i>Mirabolani citrini</i>	<i>Terminalia citrina</i> roxb. ex. Fleming/Sarı halile	Dâhilen frengi, kolik ağrı, kusma ve mide için kullanılmıştır.
<i>Mirobalani emblici</i>	<i>Phyllanthus emblica</i> L./Amla meyvesi	Dâhilen frengi için kullanılmıştır.
<i>Mirobalani indi</i>	Hint halilesi?	Dâhilen artrit için kullanılmıştır.
<i>Mortella/mortello/mirtillo</i>	Hem <i>Myrtus communis</i> L./Mersin hem de <i>Vaccinium Myrtillus</i> L./Yabanmersini için kullanılmaktadır (Battaglia, 1978, ss. 530-531, 956)	Haricen sıraca, kanser, ezikler, bereler, yenirce yaralar ve kırıklar, ölü cenini çıkarmak, sağırlık, kusmayı önlemek, dâhilen öksürük ve dişler için kullanılmıştır. Ayrıca kimya bölümünde turkuaz rengini elde etmede kullanılmıştır.

<i>Mosco/Musco</i>	Misk	Dâhilen ve haricen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Mosto cotto</i>	Pişirilmiş sıra	Dâhilen öksürük için kullanılmıştır.
<i>Musco arboreo di noce</i>	Ceviz ağacı miski	Koku yapımında kullanılmıştır.
<i>Musco arboreo di quercia</i>	Meşe ağacı miski Alessio Piemontese meşe veya ceviz ağaçlarının dallarının üstünde olan ve saça benzeyen bitki olduğunu söyler (1555, s. 102). Bu nedenle misk ile meşe palamudu kastedilmiş olmalıdır.	Koku yapımında kullanılmıştır.
<i>Nenufari</i>	<i>Nymphaea alba</i> L./Nilüfer	Haricen gut ve yüz beyazlatmada kullanılmıştır.
<i>Nenufari citrini</i>	<i>Nuphar lutea</i> ?/Sarı nilüfer	Dâhilen idrar yanmasında kullanılmıştır.
<i>Nepeta</i>	<i>Nepeta cataria</i> L./Kedinanesi	Dâhilen sarılık için kullanılmıştır.
<i>Nespolo/Nespole</i>	<i>Mespilus germanica</i> /Muşmula	Dâhilen yan ağrısı ve böbrek taşında, haricen memelerin büyümemesi ve şaraptan küfün çıkarılmasında kullanılmıştır.
<i>Nocchie rosse</i>	Kırmızı cevizler?	Dâhilen sancı/plörezi için kullanılmıştır.
<i>Noce</i>	Ceviz	Dâhilen çiçeklerinden damıtılmış su, kolik ağrıda kullanılmıştır.
<i>Noce moscata</i>	<i>Myristica fragrans</i> /Küçük Hindistan cevizi/muskat	Dâhilen ve haricen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Noci di cipresso</i>	<i>Cupressus sempervirens</i> L./Servi kozalağı	Haricen yenirce yaralar, kanser ve sıraca için, dâhilen öksürük için kullanılmıştır.
<i>Oglio commune dolce</i>	Tatlı doğal yağ	Dâhilen ve haricen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Oglio commune vecchio</i>	Eski doğal yağ	Dâhilen ve haricen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Oglio d'abelo/abeto</i>	<i>Abies</i> Mill./Göknar yağı	Haricen yaralar için kullanılmıştır.
<i>Oglio di capari</i>	<i>Capparis spinosa</i> L./Gebre yağı	Haricen dalak için kullanılmıştır.
<i>Oglio di carabe</i>	Kehribar yağı	Haricen epilepsi/düşme hastalığı için kullanılmıştır. Ayrıca birçok faydası olduğu belirtilmiştir.
<i>Oglio di gigli bianchi</i>	<i>Lilium candidum</i> L./Beyaz	Haricen diz ağrısı için

	zambak yağı	kullanılmıştır.
<i>Oglio di iusquiamo/ giusquiamo</i>	<i>Hyoscyamus niger</i> L./Ban otu yağı	Dâhilen uyuşturucu ve ağrı kesici “ <i>laudano</i> ” yapımında kullanılmıştır.
<i>Oglio di mastici</i>	Mastika yağı	Dâhilen kusmayı durdurmak ve mideyi rahatlatmak için kullanılmıştır.
<i>Oglio di seme di lino</i>	<i>Linum usitatissimum</i> /Keten tohumu yağı	Sahte abanoz ağacı rengi yapmak için kullanılmıştır.
<i>Oglio di semi di papaveri bianchi</i>	<i>Papaver somniferum</i> L. var. <i>album</i> /Beyaz afyon çiçeği tohumu yağı (Bedevian, 1994, s.439)	Dâhilen uyuşturucu ve ağrı kesici “ <i>laudano</i> ” yapımında kullanılmıştır.
<i>Oglio di solfo</i>	Kükürt yağı/Damıtılmış	Birçok hastalığı iyileştirdiği söylenen su yapımında kullanılmıştır.
<i>Oglio di spica</i>	<i>Nardostachys Jatamansi</i> /Hint sümbülü uçucu yağı	Misk kokulu sabun ve pastil yapımında kullanılmıştır.
<i>Oglio di tartaro semplice</i>	Basit tartar yağı/Konsantre potasyum karbonat çözeltisi K_2CO_3 (Eklund, 1975, s. 33)	Kimya bölümünde ravendin özütünü çıkarmada kullanılmıştır.
<i>Oglio odorato di cedro</i>	Hoş kokulu <i>Cedrus</i> /Sedir uçucu yağı	Haricen dağlama için kullanılmıştır.
<i>Oglio rosato</i>	Güllü yağ (Maserat yağ)	Haricen yaralar, çatlaklar, ezikler ve bereler için kullanılmıştır.
<i>Opoponaco/Opponaco</i>	<i>Opopanax chironium</i> /Çavşır ve onun reçinesi	Haricen dalak ve dizdeki yağ bezeleri için kullanılmıştır.
<i>Oppio tebàico</i>	Afyon	Dâhilen uyuşturucu ve ağrı kesici olduğu söylenen “ <i>laudano</i> ” yapımında kullanılmıştır.
<i>Origano</i>	<i>Origanum vulgare</i> L./Keklik otu	Dâhilen iştah açmak, flatulans, kolik ağrı ve böbrek taşı, haricen görme için kullanılmıştır.
<i>Orina di putto purificato</i>	Aritilmiş çocuk idrarı	Haricen göz için kullanılmıştır. Çocuk idrarı ise genel olarak kimya bölümünde demire su verme ve bakırı beyazlatmada kullanılmıştır.
<i>Orpimento</i>	Orpiment (As_2S_3)	Haricen saçkıran ve ayak nasırları için, Kimya bölümünde altın renginde mürekkep yapmak ve demiri boyamak için kullanılmıştır.
<i>Ortica</i>	<i>Urtica</i> L./Isırgan	Dâhilen ses için kullanılmıştır. Garşûnî

		yazmada birçok tarifte bulunmaktadır.
<i>Oruietano</i>	Orvietan, panzehir olduğuna inanılan bir ilaç	Haricen bağırsak kurtları için kullanılmıştır.
<i>Osto amaro (che si chiama lepidò)</i>	<i>Costus arabicus</i> L.	Haricen bağırsak kurtları için kullanılmıştır.
<i>Oximel semplice</i>	Basit sirkengebin	Dâhilen kusturucu yapımında kullanılmıştır.
<i>Oximel succarino</i>	Şekerli sirkengebin	Dâhilen sindirime yardım olarak kullanılmıştır.
<i>Ova /Uova</i>	Yumurta	Yakı, merhem, lök ve çeşitli tariflerde kullanılmıştır.
<i>Ova /Uova di gallina</i>	Tavuk yumurtası	Sağlığın korunması açısından en iyi yumurtadan biri olduğu belirtilmiştir.
<i>Ova /Uova di pernice</i>	Keklik yumurtası	Sağlığın korunması açısından en iyi yumurtadan biri olduğu belirtilmiştir.
<i>Ova /Uova di fagiano</i>	Sülün yumurtası	Sağlığın korunması açısından en iyi yumurtadan biri olduğu belirtilmiştir.
<i>Ova /Uova d'anetra/anitra</i>	Ördek yumurtası	Sağlığın korunması açısından en kötü yumurtadan biri olduğu belirtilmiştir.
<i>Ova /Uova d'occa/oca</i>	Kaz yumurtası	Sağlığın korunması açısından en kötü yumurtadan biri olduğu belirtilmiştir.
<i>Ova /Uova di piccioni</i>	Güvercin yumurtası	Sağlığın korunması açısından en kötü yumurtadan biri olduğu belirtilmiştir.
<i>Pan porcino</i>	<i>Cyclamen europaeum</i> L./Yersomunu	Haricen siyatik, dalak, sağırılık, dâhilen kan tükürme ve felç için kullanılmıştır.
<i>Pane bianco</i>	Beyaz ekmek	Haricen yangılı apseler, kâğıttan yağ lekesi çıkarma ve inci hazırlamada kullanılmıştır.
<i>Pagnotta</i>	İtalyan köy ekmeği	Kıyafetlerden yağ lekesini çıkarmak için kullanılmıştır.
<i>Papaueri saluatichi</i>	<i>Papaver argemone</i> L./Dikenli haşhaş veya kum haşhaşı	Dâhilen sıtma için kullanılmıştır.
<i>Parietaria</i>	<i>Parietaria officinalis</i> L./Yapışkan otu	Böbrek taşına karşı, idrar söktürücü, verem ve cüzzama karşı dâhilen kullanılmıştır.

<i>Passarina di leuvante/Uva passa</i> <i>Passule di corinto/ corinzio/ Uva passa</i>	Levant kuru üzümü/Ceccarelli Yunan diyarından gelen siyah kuru üzüm olarak tanımlar (Ceccarelli, 1678, s.284) Korint kuru üzümü	Dâhilen sindirime yardımcı olarak kullanılmıştır.
<i>Pece di Greca</i>	Yunan Zifti/Kolofan/Rosin	Haricen yaralar, bağırsak çıkması için ve cam yapıştırmada kullanılmıştır.
<i>Pece nera</i>	Kara zift	Haricen dalak, kırıklar ve dağlama için kullanılmıştır.
<i>Pepe nero</i>	Karabiber	Birçok tarifte haricen ve dâhilen kullanılmıştır.
<i>Perle</i>	İnci	Birçok tarifte haricen ve dâhilen kullanılmıştır.
<i>Petrosello</i>	<i>Petroselinum crispum</i> /Maydanoz	Dâhilen yaşam iksiri yapımında, haricen böbrek taşı için kullanılmıştır.
<i>Piantagine</i>	<i>Plantago major</i> L./Sinirotu	Birçok tarifte haricen ve dâhilen kullanılmıştır.
<i>Pietra aquilina</i>	Kartal Taşı/Limonit	Haricen doğumu kolaylaştırmak için kullanılmıştır.
<i>Pietra calamita</i>	Mıknatıs taşı	Haricen yaralar için kullanılmıştır.
<i>Pietra di fiele di toro</i>	Boğa/öküz ödü taşı	Dâhilen böbrek taşı için kullanılmıştır.
<i>Pietra di sponga</i>	Sünger Taşı	Dâhilen böbrek taşı ve yan ağrısı için kullanılmıştır.
<i>Pietra giudaica</i>	Lapis Judaicus, yahudi taşı, ekinoid omurgası fosili	Dâhilen böbrek taşı için kullanılmıştır.
<i>Pietra hematitce/hematite</i>	Kan taşı	Dâhilen adet getirici ve akıntı, haricen yaralar için kullanılmıştır.
<i>Pignole/pignoli</i>	Çam fıstığı	Haricen yüzü beyazlatmada kullanılmıştır.
<i>Pilatro</i>	<i>Hipericum perforatum</i> /Sarı kantaron (Battaglia, 1986, s. 474).	Haricen dalak için kullanılmıştır.
<i>Pimpinella</i>	<i>Sanguisorba minor</i> L./Çayır düğmesi	Dâhilen veba, böbrek taşı, kuduz ve çeşitli hastalıklarda, haricen erizipele karşı kullanılmıştır.
<i>Piombo abrugiato/abbrugiato</i>	Yakılmış kurşun	Haricen yaralar için merhem yapımında kullanılmıştır.
<i>Piretro</i>	<i>Anacyclus pyrethrum</i> /Akırı Karha	Dâhilen veba, zehir, plörezi, felç ve beyni arındırmak, haricen siyatik ve cinsel gücü arttırmak için

		kullanılmıştır.
<i>Polipodio/polipodia/ Polipodio quercino</i>	<i>Polypodium vulgare</i> L./Besbaye	Dâhilen kuduz ve frengi, haricen dalak için kullanılmıştır.
<i>Politrigo</i>	<i>Polytrichum communis</i> L./Kıvırcık baldırıkara	Dâhilen göğüs ve dalak için kullanılmıştır.
<i>Polvere di gratiola</i>	<i>Gratiola officinalis</i> L./Hüvaderdi otu tozu	Dâhilen ödem ve sıracı için arındırıcı (kusturucu) olarak kullanılmıştır.
<i>Polvere di marmo</i>	Mermer tozu	Kırık camı yapıştırmak için kullanılmıştır.
<i>Polvere di menta secca</i>	<i>Mentha piperita</i> L./Kuru nane tozu	Haricen ve dâhilen birçok tarifte kullanılmıştır.
<i>Pomo/pomi di balsamina</i>	<i>Momordica balsamina</i> L. ve <i>Momordica charantia</i> L. meyvesi, kudret narı	Haricen balsam yapımında kullanılmıştır.
<i>Pomice abbrugiato</i>	Yakılmış ponza taşı	Dâhilen kuşpalazı için kullanılmıştır.
<i>Porro/porri</i>	<i>Allium porrum</i> L./Pırasa	Dâhilen usaresi böbrek taşı için kullanılmıştır.
<i>Puleggio/pulegio</i>	<i>Mentha pulegium</i> L./Yarpuz	Dâhilen idrar söktürücü ve adet getirici, haricen diş, göz ve zehirli hayvan sokmasında kullanılmıştır.
<i>Purpurina/porporina/ purpurin</i>	<i>Rubia tinctorum</i> L./Kökboyası köklerinden elde edilen kırmızı boya	Altın rengi yapımında kullanılmıştır.
<i>Radica di enula campana</i>	<i>Inula helenium</i> L./Andız otu kökü	Haricen gut için kullanılmıştır.
<i>Radica di viticella salvatica</i>	<i>Clematis viticella</i> L./Yakmuk kökü	Haricen balsam yapımında kullanılmıştır.
<i>Radice di spatula fetida</i>	<i>Iris foetidissima</i> L./Fena kokulu süseni kökü	Dâhilen ödem için kullanılmıştır.
<i>Radice di verbasco</i>	<i>Verbascum olympicum</i> /Sığırkuyruğu kökü	Dâhilen kolik ağrı için kullanılmıştır.
<i>Radiche d'agrimona</i>	<i>Agrimonia eupatoria</i> L./Koyun otu kökü	Dâhilen böbrekler için kullanılmıştır.
<i>Radiche d'altea</i>	<i>Althaea officinalis</i> L./Hatmi kökü	Haricen basur için kullanılmıştır.
<i>Radiche d'angelica</i>	<i>Angelica archangelica</i> L./Melek otu	Dâhilen veba, zehirler ve epilepsi/düşme hastalığı için kullanılmıştır.
<i>Radiche d'antora</i>	<i>Aconitum anthora</i> L./Kaplanboğan kökü	Dâhilen veba ve zehirler için kullanılmıştır.
<i>Radiche d'appio</i>	<i>Apium graveolens</i> L./Kereviz kökü	Birçok tarifte dâhilen ve haricen kullanılmıştır.
<i>Radiche d'assara/assario/asaro</i>	<i>Asarum europaeum</i> L./Azaron kökü	Dâhilen kusturucu olarak ve ödeme karşı kullanılmıştır.

<i>Radiche d'enula campana</i>	<i>Inula helenium</i> /Andız otu kökü	Dâhilen tiryak suyu yapımında kullanılmıştır.
<i>Radiche di capranella/caprinella</i>	<i>Plumbago europaea</i> L./Kurşun otu kökü	Haricen uyuz, sıraca, kanser, yaralar ve nelme (<i>mal di formica</i>) için kullanılmıştır.
<i>Radiche di carlina</i>	<i>Carlina vulgaris</i> L./ Yaban domuzdiken kökü	Dâhilen veba ve zehirler için kullanılmıştır.
<i>Radiche di esula preparate</i>	<i>Euphorbia esula</i> L./ Hazırlanmış Eşeksütleşeni kökü	Dâhilen ödem için kullanılmıştır.
<i>Radiche di gigli pauonazzi</i>	<i>Iris germanica</i> L./Süsen kökü/Mavi zambak kökü/ <i>Iris germanica</i> L./Mavi Süsen) (Bedevian, 1994, ss. 334-335; Creber & Wrobel, 1996, s. 301).	Dâhilen vertigo, epilepsi/düşme hastalığı, kolik ağrı, flatulans, mide, rahim tıkanıklığı için ve idrar söktürücü olarak kullanılmıştır.
<i>Radiche di peonia</i>	<i>Paeonia mascula</i> (L.) Miller/Şakayık Kökü	Dâhilen veba, zehirler, epilepsi/düşme hastalığı ve çocukluk (<i>Per le fantigliole? de putti</i>) için kullanılmıştır.
<i>Radichi di satirione</i>	<i>Serapias cordigera</i> L., <i>Anacamptis morio</i> (L.) R.M.Bateman ve <i>Orchis hircina</i> (L.) Crantz/İt kasarı kökleri için kullanılmaktadır (Battaglia, 1984, s. 18, 1994, s. 596)	Dâhilen artrit ağrıları için kullanılmıştır.
<i>Raffano/rafano</i>	<i>Raphanus raphanistrum</i> L./Yabani turp	Toprak solucanı ile damıtılmış hâli çeliğe su vermede kullanılmıştır
<i>Rame</i>	Bakır	Tozları kemik boyamada ve ıslanınca ateş çıkaran taş yapmada kullanılmıştır.
<i>Rame abbrugiato</i>	Yakılmış bakır	Dâhilen ödem için kullanılmıştır.
<i>Ramocchie vive/Ranocchia</i>	Canlı kurbağa	Haricen gut ve yaralar için kullanılmıştır.
<i>Rapontico vero</i>	<i>Rheum rhaponticum</i> L./Süzdürücü ravent	Sancı/Plöreziye karşı dâhilen kullanılmıştır.
<i>Rasa di pino</i>	Çam reçinesi	Haricen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Raspatura di legno Santo</i>	<i>Guaiacum officinale</i> /Peygamber ağacı talaşı	Dâhilen dalak için kullanılmıştır.
<i>Regolitia/regolizia</i>	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L./Meyan	Birçok tarifte dâhilen kullanılmıştır.
<i>Regolo d'antimonio</i>	Eritilmiş antimon cevheri	Kimya bölümünde kullanılmıştır ancak tıp için de çok faydası olduğu belirtilmiştir.

<i>Rhabarbaro</i>	<i>Rheum rhabarbarum</i> L./Ravent	Dâhilen karaciğer ve kabızlık için kullanılmıştır.
<i>Risagallo</i> (Battaglia, 1992, s. 818)	Realgar/arsenik sülfür	Haricen sıraca ve kanserler için kullanılmıştır.
<i>Rondine</i>	Kırlangıç	Dâhilen epilepsi/düşme hastalığı için kullanılmıştır.
<i>Rose damaschine</i>	<i>Rosa damascena</i> Mill./Isparta gülü	Dâhilen kabızlık giderme ve
<i>Rose canine</i>	<i>Rosa canina</i> L./Kuşburnu	Dâhilen veba, sıtma ve zehirler için kullanılmıştır.
<i>Rosmarino</i>	<i>Rosmarinus officinalis</i> L./Biberiye	Haricen ve dâhilen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Rovi</i>	<i>Rubus</i> L./Böğürtlen	Kan akışını durdurmak için hukne yapımında ve keskin sirke yapımında kullanılmıştır.
<i>Rubia tintorum</i>	<i>Rubia tinctorum</i> L./Kökboyası	Dâhilen doğumu kolaylaştırmak için kullanılmıştır.
<i>Rusco</i> (<i>Pungitopo</i>)	<i>Ruscus aculeatus</i> L./Tavşanmemesi	Dâhilen böbrek taşı için kullanılmıştır.
<i>Ruta</i>	<i>Ruta graveolens</i> L./Sedef otu	Haricen ve dâhilen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Ruta capraria</i>	<i>Galega officinalis</i> L./Keçisedefi	Dâhilen sıtma, haricen soğuk ağrı (<i>doglie frigide</i>) için kullanılmıştır. Ayrıca geyik boynuzunun hazırlanmasında da kullanıldığı görülmektedir.
<i>Sabina</i>	<i>Juniperus sabina</i> L./Kara ardıç	Haricen soğuk ağrılar (<i>doglie frigide</i>), dâhilen adet getirme ve döl eşini çıkarmak için kullanılmıştır.
<i>Sal/sale armoniaco</i>	Nişadır/Amonyum klorür (NH ₄ Cl)	Haricen uyuz ve yaralara karşı tartar yağı yapımında kullanılmıştır. Diğer yandan yüz parlatmada, demire su vermede, mavi renk elde etmede de kullanılmıştır.
<i>Sale bianco</i>	Beyaz tuz/hem sodyum klorür hem de bitkilerin yakılmasıyla elde edilen külleri	Kimya bölümünde kanın beşinci özünü hazırlarken kullanılmıştır.
<i>Sale commune</i>	Yaygın tuz/Sodyum klorür	Birçok tarifte kullanılmıştır.
<i>Sal/sale gemma</i>	Kaya tuzu	Haricen siyatikte ve yüz beyazlatmada kullanılmıştır. Ayrıca demir boyamada da kullanılmıştır.
<i>Sal/sale indo</i>	Himalaya tuzu	Dâhilen artrit, kolik ağrı, kusma ve mide ağrısında

		kullanılmıştır.
<i>Sale prunelle</i>	Küçük miktarda potasyum sülfat (K ₂ SO ₄) eklenmiş potasyum nitrat (KNO ₃) (Eklund, 1975, s. 37).	Haricen yaralar için kullanılmıştır.
<i>Saliunca herba</i>	<i>Valeriana celtica</i> (Battaglia, 1972, s. 413)	Böbrek taşı için dâhilen kullanılmıştır.
<i>Salnitro/sal nitro</i>	Güherçile/Potasyum nitrat	Birçok tarifte dâhilen ve haricen kullanılmıştır.
<i>Salsa/Salza parilla/ salsa pariglia</i>	<i>Smilax ornata</i> Lem. ve diğer <i>Smilax</i> türleri/Saparna	Dâhilen frengi ve guttan korunmak için kullanılmıştır.
<i>Salvia</i>	<i>Salvia officinalis</i> L./Ada çayı	Dâhilen çiçekleri iksiri yapımında, haricen usaresi saçkıran için kullanılmıştır.
<i>Sambuco</i>	<i>Sambucus nigra</i> L./ Mürver	Dâhilen çiçekleri böbrek taşı ve yan ağrısı, ödem, gut ve yaşam iksiri yapımında, haricen yüz beyazlatmada kullanılmıştır.
<i>Sandali bianchi</i>	<i>Santalum album</i> L./Beyaz sandal ağacı	Haricen soğuk ağrılar (<i>doglie frigide</i>) için ve kokulu elma yapımında kullanılmıştır.
<i>Sandali cetrini</i>	Sarı sandallar	Haricen soğuk ağrılar (<i>doglie frigide</i>), dâhilen dişler, karaciğer ile öksürük için ve kokulu sabun yapımında kullanılmıştır.
<i>Sandali rossi</i>	<i>Pterocarpus santalinus</i> L./Kırmızı sandal	Dâhilen astım ve göğüs darlığı için kullanılmıştır.
<i>Sandracca</i>	<i>Tetraclinis articulata</i> /Sandal os	Çin verniği yapımında kullanılmıştır.
<i>Sangue di becco secco</i>	Kuru teke/keçi kanı	Dâhilen mesane taşları için kullanılmıştır.
<i>Sarcocolla</i>	<i>Astragalus sarcocolla</i> /Anzarot reçinesi	Haricen kırıklar ile burunda çıkan sivilceler için, ayrıca balsam yapımında kullanılmıştır.
<i>Sassifragia</i>	<i>Saxifraga paniculata</i> Miller/Taşkıran otu	Dâhilen böbrek taşı için kullanılmıştır.
<i>Sassifragia maggiore</i>	<i>Pimpinella saxifraga</i> L./Taş anasonu (Bouchard & Bonelli, 1778)	Dâhilen kökü böbrek taşı için kullanılmıştır.
<i>Sassofrasso/sassafrasso</i>	<i>Sassafras officinale</i> L./Sasafras	Dâhilen frengide kullanılmıştır.
<i>Satureia</i>	<i>Satureia hortensis</i> L./Sater	Dâhilen yaşam iksiri, haricen balsam yapımında kullanılmıştır.
<i>Scabiôsa/Scabbiôsa</i>	<i>Scabiosa arvensis</i>	Dâhilen göğüs, haricen

	L./Uyuzotu	saçkıran için kullanılmıştır.
<i>Scialappa/scialapa</i>	<i>Exogonium purga</i> /Calapa	Dâhilen kusturucu olarak kullanılmıştır.
<i>Scolopendria</i>	<i>Phyllitis scolopendrium</i> L./Geyikdili	Dâhilen böbrek taşı ve karaciğer, haricen dalak için kullanılmıştır.
<i>Scordion</i>	<i>Teucrium scordium</i> L./Susramısağı	Dâhilen veba, zehirler ve bağırsak kurtları, haricen zehirli hayvan sokmalarında kullanılmıştır.
<i>Scoria di ferro di color ceruleo</i>	Serulen mavisi renginde demir skoryası	Kimya bölümünde kullanılmıştır.
<i>Scorzanera/ Scorza nera/ Scorzonera/ Scorza nera di Spagna</i>	<i>Scorzonera hispanica</i> L./İskorçına	Dâhilen veba, sıtma ve zehirler için kullanılmıştır.
<i>Scorze d'olmo</i>	<i>Ulmus</i> L./ Karaağaç Kabuğu	Haricen saçları çıkarmak ve çocukların kırıkları için kullanılmıştır.
<i>Scorze di cedro</i>	<i>Citrus medica</i> L./Ağaç kavunu kabukları	Dâhilen veba ve zehirler için kullanılmıştır.
<i>Scorze di frassino</i>	<i>Fraxinus</i> L./Dişbudak kabuğu	Dâhilen dalak ağrısına kullanılmıştır.
<i>Scotano</i>	<i>Cotinus coggyria</i> <i>Scop.</i> /Boyacısomağı	Haricen dalak için kullanılmıştır.
<i>Sebestem-Sebesten</i>	<i>Cordia sebestena</i> Forsk/Sebesten ağacı	Dâhilen böbrek taşı için kullanılmıştır.
<i>Seme d'appio</i>	<i>Apium graveolens</i> L./Kereviz tohumu	Haricen ve dâhilen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Seme di althea</i>	<i>Althea officinalis</i> L./ Hatmi tohumu	Dâhilen ateşli kuru öksürük ve beyindeki apse için kullanılmıştır.
<i>Seme di cedro</i>	<i>Citrus medica</i> L./Ağaç kavunu tohumu	Dâhilen veba, sıtma ve zehirlere karşı kullanılmıştır.
<i>Seme di cocomeri cioe peponi/meloni</i>	<i>Citrullus lanatus</i> /Karpuz tohumu. Aynı zamanda 16. ve 17. yüzyıllarda <i>Cucumis Sativus</i> L./Hıyar için kullanılmaktadır (Mattioli & Dioscorides, 1744, s. 323)	Dâhilen öksürük için kullanılmıştır.
<i>Seme di ebuli</i>	<i>Sambucus ebulus</i> L./Cüce mürver otu tohumu	Dâhilen ödem için kullanılmıştır.
<i>Seme di lattuca</i>	<i>Lactuca sativa</i> L./Marul tohumu	Dâhilen belsoğukluğu ve idrar yanması için kullanılmıştır.
<i>Seme di meloni</i>	<i>Cucumis melo</i> L./Kavun tohumu	Dâhilen böbrek taşı için kullanılmıştır.
<i>Seme di oliuella</i>	<i>Ligustrum vulgare</i> L./Kurtbağrı tohumu (Battaglia, 1981, s. 879)	Dâhilen böbrek taşı için kullanılmıştır.

<i>Seme di papaveri bianchi</i>	Beyaz gelincik çiçeği tohumu	Dâhilen idrar yanmasına için kullanılmıştır.
<i>Seme di perforato</i>	<i>Hypericum perforatum</i> L./Sarı kantaron tohumu (Battaglia, 1970b, s. 17)	Haricen gut için kullanılmıştır.
<i>Seme di porcellana/porcacia/porcaccia</i>	<i>Portulaca oleracea</i> L./Semiz otu tohumu	Dâhilen menstrüel akıntıyı durdurmak için kullanılmıştır.
<i>Seme di ruta</i>	<i>Ruta graveolens</i> L./Sedef otu tohumu	Dâhilen belsoğukluğu ve akrep sokmasında kullanılmıştır.
<i>Seme di ruta capraria</i>	<i>Galega officinalis</i> L./Keçisedefi	Dâhilen zehirler için kullanılmıştır.
<i>Seme di stafisagria</i>	<i>Delphinium staphisagria</i> L./Kokar ot	Haricen bitleri öldürmek için kullanılmıştır.
<i>Seme di taraxacon</i>	<i>Taraxacum officinale</i> /Karahindiba tohumu	Dâhilen felç ve organ işlevsizliği için kullanılmıştır.
<i>Seme di asparagia</i>	<i>Asparagus officinalis</i> L./Kuşkonmaz tohumu	Dâhilen böbrek taşı için kullanılmıştır.
<i>Seme di lappa maggiore</i>	<i>Articum lappa</i> L./Büyük dulavratotu tohumu	Dâhilen böbrek taşı ve ölü cenini düşürmek için kullanılmıştır.
<i>Seme di psilio (Psyllium)</i>	<i>Plantago psyllium</i> L./Karnıyarık otu tohumu	Dâhilen öksürük için kullanılmıştır.
<i>Sempreviva minore</i>	<i>Sempervivum minus</i> Turrill ex Wale/Atdışi	Dâhilen belsoğukluğu için kullanılmıştır.
<i>Sempreviva maggiore</i>	<i>Sempervivum tectorum</i> L./Herdemtaze	Haricen erizipel (yılancık) için kullanılmıştır.
<i>Senna/sena orientale</i>	<i>Senna alexandrina</i> Mill./Sinameki	Dâhilen frengi ve hılt arındırıcı (kusturucu ve müshil) olarak kullanılmıştır.
<i>Serapino (Sagapeno/Sagapenum)</i>	<i>Ferula persica</i> ve <i>Ferula szowitziana</i> gibi <i>Ferula</i> (Çakşır) türlerinden elde edilen sakızlı reçine (Battaglia, 1972, s. 353)	Dâhilen artrit ağrıları; haricen dizdeki urlar için kullanılmaktadır.
<i>Serpello/Serpóllo/Serpillo</i> (Battaglia, 1970b, s. 744)	<i>Thymus serpyllum</i> L./Sater (Bedevian, 1994, s. 586)	Dâhilen “Büyük Dük”ün “hayat iksiri” yapımında kullanılmıştır.
<i>Seuo/sevo di becco</i>	Keçi don yağı	Haricen yaralar için kullanılmıştır.
<i>Sevo vaccino</i>	İnek don Yağı	Haricen dalak için kullanılmıştır.
<i>Sigillo di S. Maria</i>	<i>Polygonatum multiflorum</i> (L.) All./Mührüsüleyman	Dâhilen veba için kullanılmıştır.
<i>Silero montano (Dağ kerevizi)</i>	<i>Siler montanum</i> /Maydanozgiller (Umbelliferae)	Dâhilen zehirler, mide ve çeşitli hastalıklar, haricen görme için kullanılmıştır.

	familyasından çok yıllık bitki (Battaglia, 1998, s. 5)	
<i>Siroppo mirtino</i>	<i>Vaccinium myrtillus</i> L./Yabanmersini şurubu	Dâhilen belsoğukluğunda kullanılmıştır.
<i>Siroppo di cinque radici</i>	Beş kökün şurubu/Maydanoz, kereviz, kuşkonmaz, rezene ve <i>tusco</i> kökleri. Ancak Auda şurubu hazırlarken sadece maydanoz ve rezene kökü kullanmıştır (Auda, 1674, ss. 163-164).	Dâhilen dalak için kullanılmıştır.
<i>Sisimbrio aquatico</i>	<i>Nasturtium officinale</i> /Suteresi (Bedevian, 1994, s. 411)	Dâhilen böbrek taşları için kullanılmıştır.
<i>Smeraldo</i>	Zümrüt	Dâhilen veba için kullanılmıştır.
<i>Soldanella</i>	<i>Calystegia soldanella</i> (L.) R. Br./Deniz sarmaşığı	Dâhilen kusturucu olarak ve ödem için kullanılmıştır.
<i>Solfo vivo</i> <i>Oglio di solfo</i>	Canlı kükürt/kükürt Kükürt yağı	Kimya bölümünde kullanılmıştır.
<i>Solimato</i>	Sülümen/Cıva klorür	Haricen yaralarda, kozmetikte ve kimya bölümünde kullanılmıştır.
<i>Spatula fetida</i>	<i>Iris foetidissima</i> L./Fena kokulu süseni	Dâhilen flatulans, kolik ağrı ve böbrek taşı için kullanılmıştır.
<i>Specie di diacartamo</i>	Tohumlardan elde edilen şekerleme ilaç	Dâhilen ödem için kullanılmıştır.
<i>Spica/spiga romana</i>	<i>Valeriana celtica</i> L./Rum sümbülü	Dâhilen ödem ve gut, haricen iktidarsızlık, yaralar ve kokulu madde yapımında kullanılmıştır.
<i>Spiconardo/Spigonardo</i>	<i>Nardostachys jatamansi</i> /Hint sümbülü	Dâhilen ve haricen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Spirito di vetriolo</i>	Zağ yağı/derişik sülfürik asit	Kimya bölümünde kullanılmıştır.
<i>Spodio/spoda</i> (Battaglia, 1998, s. 975)	Skorya	Dâhilen sarılık ve menstrüasyon başlatmak için kullanılmıştır.
<i>Squinanta/squinanti/schinanti</i>	<i>Cymbopogon schoenanthus</i> Spreng/Tibni mekke (Battaglia, 2000, s. 5)	Dâhilen kolik ağrı, artrit, kusma, mide ağrısı, ödem, mesane taşları, astım, göğüs daralması ve yaşam iksirinin hazırlanmasında kullanılmıştır.
<i>Stagno</i>	Kalay/teneke	Kimya bölümünde kullanılmıştır.
<i>Sterco di anetra</i>	Ördek Gübresi	Dâhilen sarılık için kullanılmıştır.

<i>Sticados arabico</i>	Arap Lavantası/ <i>Lavandula stoechas</i> L./ Karabaş lavanta otu	Dâhilen yaşam iksirinin hazırlanmasında, haricen yaralara karşı kullanılmıştır.
<i>Storace calamita</i>	<i>Styrax officinalis</i> L./Ayıfındığı sakızı	Haricen ve dâhilen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Storace liquida</i>	<i>Liquidambar orientalis</i> Mill/Sığla balsamı	Haricen ve dâhilen birçok reçetede kullanılmıştır.
<i>Succino bianco preparato</i>	Hazırlanmış beyaz kehribar	Dâhilen uyuşturucu ve ağrı kesici olan “ <i>laudano</i> ” yapımında kullanılmıştır.
<i>Sugo d’agresta</i>	Koruk usaresi	Haricen güneş yanığı, dâhilen sıtma için kullanılmıştır.
<i>Sugo d’ireos purificato</i>	<i>Iris germanica</i> L./Arıtılmış Süsen usaresi	Dâhilen böbrek taşı için kullanılmıştır.
<i>Sugo di bieta/bietola/barbabietola</i>	<i>Beta vulgaris</i> L./Yabani pancar usaresi	Saten ve kadifeden yağ lekesi çıkarmak için kepek ile birlikte kullanılmıştır
<i>Sugo di cauli/cavolo purificato</i>	<i>Brassica</i> türleri/Lahana usaresi	Dâhilen nezle için kullanılmıştır.
<i>Sugo di cicuta</i>	<i>Cicuta virosa</i> L./Subaldıranı usaresi (Battaglia, 1964, s. 127)	Haricen kadın göğüslerini büyütmek için ve demir/çeliği yumuşatmak için kullanılmıştır
<i>Sugo di ebuli</i>	<i>Sambucus ebulus</i> L./Cüce mürver usaresi	Haricen yaralar için kullanılmıştır.
<i>Sugo di flammola/fiammula</i>	<i>Clematis flammula</i> L./Kokulu filbahar (Bedevian, 1994, s. 184)	Kızdırılan metaller içerisinde söndürülerek beyazlatılmaya çalışılmıştır.
<i>Sugo di linaria</i>	<i>Linaria vulgaris</i> Mill./Nevruz otu	Haricen erizipel/yılcık hastalığına karşı kullanılmıştır.
<i>Sugo di merangoli agri</i>	Ekşi turunc usaresi	Dâhilen içilebilir çelik yapımında, ellerden kir ve sayfalardan mürekkep çıkarmak için kullanılmıştır.
<i>Sugo di nigella</i>	<i>Nigella sativa</i> /Çörek otu usaresi	Kimya bölümünde demiri sertleştirmek için kullanılmıştır.
<i>Sugo di pilosella</i>	<i>Pilosella officinarum</i> Vaill./Tırnak otu usaresi	Haricen burundaki sivilceler için kullanılmıştır. Kimya bölümünde ise demiri sertleştirmede kullanılmıştır.
<i>Sugo di solatro hortense</i>	<i>Solanum nigrum</i> L./Köpeküzümü usaresi (Bedevian, 1994, s. 556)	Yaralar için haricen merhemde kullanılmıştır.
<i>Sugo di titimalo</i>	<i>Euphorbia dendroides</i> ve <i>Euphorbia characias</i> gibi sütleğen türlerinin usaresi (Battaglia, 2000, s. 1082)	Dişin kendiliğinde düşmesi için dâhilen kullanılmıştır.

<i>Sumacco</i>	<i>Rhus</i> L./Sumak	Dâhilen müşhil verildikten sonraki akıntıyı durdurmak ve felç için kullanılmıştır.
<i>Talco abbrugiato</i>	Yakılmış talk	Dâhilen akıntıyı (<i>flusso</i>) durdurmak için kullanılmıştır.
<i>Tamarisco</i>	<i>Tamarindus indica</i> /Demirhindi	Dâhilen karaciğer, felç, haricen dalak için kullanılmıştır. Ayrıca yaşam iksiri yapımında da kullanılmıştır.
<i>Tamaro (cioe vite nera)</i>	<i>Tamus comunis</i> L./Dövlümüşavrat otu (Battaglia, 2000, s. 701; Baytop, 1984, s. 224)	Haricen yaralar için kullanılmıştır.
<i>Tasso barbasso</i>	<i>Verbascum thapsus</i> L./Sığırkuyruğu/Burunca	Haricen basur ve kan akıntısı için hukne yapımında kullanılmıştır.
<i>Terra gialla (che si chiama tripoli) /Tripoli</i>	Sarı toprak (Tripoli olarak adlandırılır). Diatom kabukları ile ışınların (radiolaria) iskeletlerinin birikmesiyle elde edilen, organik kökenli, sarı renkli, silika toprak (Battaglia, 2002, s. 369; Eklund, 1975, s. 43)	Kimya bölümünde bakırı parlatmak için kullanılmıştır.
<i>Terra sigillata</i>	Tıyn-ı Mahtûm/Mühürlü toprak/Limni toprağı	Dâhilen veba, zehirler, plörezi, menstrüasyon, akıntı için ve uyuşturucu-ağrı kesici “ <i>laudano</i> ” yapımında kullanılmıştır.
<i>Testicoli di verro</i>	Yabandomuzu hayaları	Dâhilen kadının hamile kalması için kullanılmıştır.
<i>Timiama</i>	Özellikle dini törenlerde yakılarak tütsülen aromatik maddeler (Battaglia, 2000, s. 1037)	Kokulu madde yapımında kullanılmıştır.
<i>Timo</i>	<i>Thymus</i> L./Kekik	Dâhilen frengi ve yaşam iksiri yapmada kullanılmıştır.
<i>Topatij/topazia</i>	Topaz	Dâhilen veba için kullanılmıştır.
<i>Tormentilla</i>	<i>Potentilla erecta</i> L./Beşparmakotu	Dâhilen ve haricen birçok tarifte kullanılmıştır.
<i>Trementina</i>	Turpentin/Çam ağaçlarının gövdesinin yaralanmasıyla elde edilir	Dâhilen ve haricen birçok tarifte kullanılmıştır.
<i>Trocisci Alandali (Trocisci Coloquintida)</i>	<i>Citrullus colocynthis</i> L./Acıkarpuz pastilleri	Dâhilen arındırıcı güçlü hap yapımında kullanılmıştır.

	(Auda, 1674, s. 125)	
<i>Turbiti/turpéto</i>	<i>Convolvulus turpethum</i> L. kabuğu ya da kökü/Türbit (Auda, 1674, s.43; Ceccarelli, 1678, s.283)	Dâhilen böbrek taşı, frengi, epilepsi/düşme hastalığı, vertigo, gut için ve kusturucu olarak kullanılmıştır.
<i>Turnasole/tornasole/turnesole</i>	<i>Helianthus annuus</i> L./Ayçiçeği ve <i>Chrozophora tinctoria</i> (L.) A.Juss./Siğil otundan elde edilen mavimsi mor renkli madde (Eklund, 1975, s. 43)	Çin verniği ve turkuaz rengi yapmak için kullanılmıştır.
<i>Tutia Alessandrina</i>	İskenderiye tutyası/çinko oksit (Zno)	İslanınca ateş veren çakmak taşı yapımında kullanılmıştır.
<i>Tutia preparata</i>	Hazırlanmış tutya/çinko oksit (Zno)	Haricen göz iltihabı için kullanılmıştır.
<i>Ulmaria/olmaria</i>	<i>Spiraea ulmaria</i> L./ <i>Filipendula ulmaria</i> (L.)/Çayırkraliçesi	Dâhilen zehirlere karşı kullanılmıştır.
<i>Unguentum populeon</i>	<i>Populus nigra</i> L./Kara kavak omurcuklarından yapılan merhem	Haricen basur için kullanılmıştır.
<i>Valeriana minore</i>	<i>Valeriana officinalis</i> L./Kedi otu	Dâhilen zehirlere karşı ve yaşam iksiri yapımında kullanılmıştır.
<i>Ventre di gallina pelata</i>	Yolunmuş tavuk karnı	Haricen kozmetikte yüz için kullanılmıştır.
<i>Verbana</i>	<i>Verbena officinalis</i> L./Mine çiçeği	Dâhilen zehirler ve veba, Haricen dalak ve nemle (<i>mal di formica</i>) için kullanılmıştır.
<i>Verdeporro</i>	Pırasa yeşili/açık yeşil	Yeşil renk vermek için kullanılmıştır.
<i>Verderame</i>	Bakır yeşili/Bakır asetat	Yeşil renk vermek için kullanılmıştır.
<i>Vermi di terra/vermi terrestri</i>	Toprak solucanı	Çeliğe su vermek için kullanılmıştır.
<i>Vernice</i>	Vernik/ Giovanni Molino sandolos olduğunu belirtmektedir (Molino & Święcicka, 2020, s. 426)	Haricen kadınların akıntıları, yaralar ateş yanıkları için kullanılmıştır. Ayrıca kimya bölümünde camı yapıştırmak için kullanıldığı görülmektedir.
<i>Vetro d'antimonio della preparazione del Mattiolo</i>	P. A. Mattioli'nin antimon camı terkibi/Muhtemelen Antimon sülfür, antimon ve bir antimon oksidinin füzyonu ile hazırlanan Antimon oksisülfat Sb ₂ O ₂ SO ₄ (Eklund, 1975, s.	Zehirlenmiş kişiler için şarapla birlikte kusturucu olarak kullanılmıştır

	28)	
<i>Vincetossico</i>	<i>Vincetoxicum officinale</i> Moench/Kırlangıçkuyruğu	Dâhilen zehirlere karşı, haricen bağırsak parazitlerine karşı kullanılmıştır.
<i>Vino d'Antimonio</i>	Antimon şarabı	Dâhilen kusturucu olarak kullanılmıştır.
<i>Vino greco</i>	Yunan/Roma şarabı	Haricen yaralar için kullanılmıştır.
<i>Vino bianco</i>	Beyaz şarap	Çeşitli tariflerde kullanılmıştır.
<i>Viole mammele</i>	<i>Viola odorata</i> L./Kokulu menekşe	Dâhilen akıntı (<i>flusso</i>) için kullanılmıştır.
<i>Virga pastoris della vera/Verga del pastore/virgapastoris</i>	<i>Dipsacus pilosus</i> L./Fesçisüpürgesi ve <i>Dipsacus sylvestris</i> /Fesçidiken (Creber & Wrobel, 1996, s. 202; Battaglia, 1984, s. 801)	Dâhilen böbrek taşı için kullanılmıştır.
<i>Visco quercino</i>	<i>Loranthus europaeus</i> /Meşe öksesi	Dâhilen epilepsi/düşme hastalığına karşı kullanılmıştır.
<i>Vitriolo</i>	Vitriyol/Zaç/ Demir sülfat başta olmak üzere metalik sülfat	Hem ilaçlarda hem de kimyasal işlemlerde kullanılmıştır.
<i>Vitriolo bianco</i>	Beyaz zaç/çinko sülfat/ ZnSO ₄	Haricen görme, erizipel ve yaralara karşı, dâhilen burun kanını durdurmak için kullanılmıştır.
<i>Vitriolo Romano</i>	Roma zacı/Demir sülfat veya bakır sülfat	Haricen görme için ve çeşitli kimyasal işlemlerde kullanılmıştır.
<i>Vua/uva passa</i>	Kuru üzüm	Dâhilen böbrek taşı için kullanılmıştır.
<i>Zafarano/zafferano</i>	<i>Crocus sativus</i> L./Safran	Dâhilen ve haricen birçok tarifte kullanılmıştır.
<i>Zafiri/zaffiro</i>	Safir	Dâhilen vebaya karşı kullanılmıştır.
<i>Zedoaria</i>	<i>Curcuma zedoaria</i> <i>Roscoe</i> /Cedvar	Dâhilen ve haricen birçok tarifte kullanılmıştır.
<i>Zenzero</i>	<i>Zingiber officinale</i> <i>Roscoe</i> /Zencefil	Dâhilen ve haricen birçok tarifte kullanılmıştır.
<i>Zibetto</i>	Kalemis miski/Civet	Genellikle kozmetik ve parfümeride kullanılmıştır.
<i>Zuccaro fino</i>	İnce/saf şeker	Dâhilen ve haricen birçok tarifte kullanılmıştır.
<i>Zuccharo candido</i>	Akide şekeri	Dâhilen iştah açıcı olarak kullanılmıştır.

Karışımların hazırlanmasında ve kullanılacak dozun belirlenmesinde temel rol oynayan

ölçüler eczacı, hekim ve kimyacıların eserlerinde önemle vurgulanmıştır (Kisch, 1965, ss. 140-141). Auda ölçülerin değerleri hakkında ayrıntılı bilgi vermemekle birlikte modern öncesi dönemde eczacılar ve kimyacılar tarafından yaygın olarak kullanılan libra (*libra/ritl*), skropulo (*scropolo/scrupolo*), tane (*grano/habbe*),²⁴³² dirhem (*dramma/dirhem*), okka (*uncia/uncia/vakiyye/ukiyye*), kırat (*carato/kırat*), adet (*numero/'aded*), avuç (*manipolo/hafne*), bardak (*bicchiere*), kaşık (*cucchiaro /cucchiaio*) ve damla (*goccia*) gibi ölçüleri kullandığı anlaşılmaktadır. Bu dönemdeki bir ölçü değeri genellikle diğer ölçü değerleriyle eşitlenerek açıklanır. Örneğin 17. yüzyıldaki Roma eczacılarından I. Ceccarelli ölçüleri 1 libra = 12 okka = 8 dirhem = 24 skropulo = 576 tane olarak eşitlerken Lyon doktorlarından de Rebecque (ö. 1732), 1 libra = 12 okka, 1 okka = 8 dirhem, 1 dirhem = 3 skropulo ve 1 skropulo = 24 tane ve Nicolas Culpeper ile Londra eczacıları ise 1 pound ve 1 libra = 12 okka, 1 okka = 8 dirhem, 1 dirhem = 3 skropulo ve 1 skropulo = 20 tane olarak eşitlemişlerdir.²⁴³³ Buradaki ölçü değerlerinin tarihsel süreçte coğrafya ve toplumlara göre değiştiği dikkate alındığında ölçülerin modern dönemdeki karşılıklarını tespit etmek güçleşir. Bununla birlikte bazı modern dönem araştırmacıları ölçülerin yaklaşık değerleri hakkında belirli değer aralığı verirler. Nitekim Bruno Kisch, Avrupa genelinde eczacılıkta kullanılan tane ölçüsünün değer aralığını 0,05 gr. – 0,0746 gr., dirhem 3,1 gr. – 4,68 gr., okkanın 25,2 gr. – 36 gr. (19. yüzyılda 100 gr.) ve libranın da 321 gr. – 459 gr. olduğunu belirtir (Kisch, 1965, ss. 243, 245, 248, 251-252). Benzer bir şekilde Walther Hinz İslam coğrafyasındaki ölçü değerlerinin coğrafya ve tarihsel süreçteki değişimlerini dikkate alarak belirli değer aralıkları belirtmiştir (Hinz, 1955, ss. 29-31).

Garşûnî yazmada mütercim ödüncleme yöntemini kullanarak “*libra*” sözcüğünü “*lîbrâ*” olarak tercüme etmiştir. Bazı yerlerde libra için *ritl* kullandığı da görülmektedir.²⁴³⁴ Yine mütercimin skropulo için metin boyunca *kırat*²⁴³⁵ karşılığını kullandığı ve bazı ölçülerde

²⁴³² De Rebecque bir beyaz biber (*poivre blanc*) tanesi olarak açıklarken Hinz ise Arapların arpa tanesi (*Gerstenkorns*, 0,0446 gr. – 0,065 gr.) olarak algıladığını söyler (Hinz, 1955, ss. 12-13; Rebecque, 1683, s. 263).

²⁴³³ Fransa, İtalya ve İngiltere’deki eczacıların verdiği bu bilgiler 17. yüzyıllardaki eczane ölçülerinin küçük farklılıklar olmakla birlikte benzer olduğunu göstermektedir (Ceccarelli, 1678, s. 1; Rebecque, 1683, s. 263; Royal College of Physicians of London, 1653).

²⁴³⁴ Walther Hinz, Suriye ve Kudüs çevresindeki ritl değeri için farklı zamanlarda 1.5 kg ile 2.886 kg arasında değişen ölçüler göstermektedir (Hinz, 1955, ss. 29-31).

²⁴³⁵ *Kırat/karat* sözcüğü keçiboynuzunun bir çekirdeği anlamına gelmekte olup daha çok mücevher ölçüsü olarak kullanılmıştır. Kisch ve King, Avrupa genelinde kırat/karat için 10,2 - gr. 10,62 gr. (mücevherler için 0,198 mg – 0,209 mg) aralığına işaret ederler (Kisch, 1965, ss. 145, 247). Hinz, Irak, Anadolu, Suriye ve Mısır’daki kırat değerleri için 0,195 gr. - 0,2232 gr., dirhem değeri için ise 3, 3105 gr. – 4.25 gr. aralıklarını vermektedir (Hinz, 1955, ss. 11, 27).

ise *miskali*²⁴³⁶ tercih ettiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle mütercimın ölçüler konusunda da Auda'dan farklı hareket ettiği tespit edilmiştir.

Reçetelerin hazırlanmasında kullanılan aletler metal, cam, toprak ve ağaç gibi çeşitli maddelerden yapılmıştır. Maddeler yazar tarafından metal veya ahşap havan tokmaklarıyla (*pistello/pestello*) havanlarda (*mortaro/mortaio*) dövölür, somaki mermerde (*porfido/marmare*) öğütölüp (*macinare*) toz hâline getirilir veya bıçakla (*coltello*) parça parça doğranır. Öğütölün maddeler çoğu zaman elekten (*setaccio*) geçirilirken sıvı karışımlar filtre (*carta emporetica*) veya dağlayıcıların müsvedde kâğıtları (*carta straccia da cauterio*) ile süzölür. İşleme göre çoğunluklu toprak, metal ve cam kaplar içerisinde pişirilmek üzere güneş (*sole*), ısıtıcı (*caldaro/caldaio*), üç ayaklı ocaklar (*trepiedi*), su banyoları (*bagno maria*), kum (*arena*) veya fırında (*forno/fornace/fornello/tamborlano*) ısıtılırlar. Özellikle termometrelerin henüz kullanılmadığı dönemlerde ateşe duyarlı madde özlerine zarar verilmemesi için su, buhar ve kum banyolarının kullanılması oldukça önemlidir. Uçucu yağ, alkol ve çeşitli özler elde etmek için kullanılan imbik (*lambicco*) ve diğer damıtma araçları (*storta/boccia/feltro/campana/orinale*) bu banyolarda sıkça kullanılır. Ayrıca yeni sırlanmış çömlek (*pignatta nuova vitreata*), tencere ve tava (*padella/tegame*), sürahi (*caraffo*), ampul şişe (*ampolla*), şişe (*bottiglia/fiasco*) ve diğer kapların (*vaso/orinale/boccale/bacile/scodella/catino*) pişirme ve muhafaza sürecinde aktif rol oynadığı görölmektedir. Pişirme sürecinde madde çubuk veya değnekler ile (*bacchetta/bastone/bastoncello*) karıştırılır. Posasından suyu çıkarmak için torbaya (*sacchetto/sacchetta*) konulan madde pres aletinde (*torchio*) sıkılır ve sıvıları ayırmak için bir çeşit ayırma hunisi (*imbottitura/imbottatore*) kullanılır. Yakı ve sargılarda kullanılan keten bezler (*pezzo di lino*) ve diğer kıyafetler süzme işleminde önemli rol oynar. Bununla birlikte maddelerin yakılma işlemi eritme potasında (*cruciolo/crogiolo*) gerçekleştirilir. Kaplardan buharın dışarı çıkmaması için iki kap metal bir tel (*filo*) ile bağlanır ve yumurta beyazı ile demir tozundan hazırlanan bir lök (*lutto*) karışımı sürölerek kurumaya bırakılır. Modern öncesi dönemde buharın kaptan dışarı çıkması sorununun önüne lökleme ile geçilmeye çalışılmıştır. Ayrıca eczacı ve kimyacılar işlem sırasında cam kapların çatlama ve kırılma sorunu ile karşılaştıkları zaman metal ve ahşap aletleri kullanmaya yönelmişlerdir. Nitekim yazar bazı işlemlerde camın kırılması nedeniyle metal kap kullanılmasını önermektedir. Son olarak tedavi sırasında hekim ve cerrahlar kan almak için

²⁴³⁶ Kisch ve King miskal için 4,464 gr. değerini vermektedir (Kisch, 1965, s. 250).

başvurulan hacamat yönteminde kupa (*coppa*) veya büyük vantuzları (*ventosa*) kullanılmaktadırlar. Ayrıca alındaki ve dil altındaki iki damardan, koldaki kefalik venlerden kan almak için kullanılan kesici ve delici aletler de göz önünde bulundurulmalıdır. Garşûnî yazmada ise mütercim kapların isimlerini ayrıntılı olarak tercüme etmek yerine sadece kap (*inâ*'), imbik (*inbîk*) ve öz çıkartıcı (*el-ḥarrâce/sundûku 'l-istiḥrâc*) anlamına gelen genel kap isimlerini tercih etmiştir. Diğer yandan su banyosu ve üç ayaklı ocaklardan bahsetmemekle birlikte tandır (*tennûr*) ve fırın (*furn*) sözcüklerini tercüme etmiştir. Somaki merhem yerine su mermerini (*balâtü 'l-ruhâm*) kullanmış ve havanlara (*hevân/cûrn*) da yer vermiştir. Bu nedenle aletler konusunda mütercimin ayrıntılı isimlendirmelere başvurmadan kap, havan, imbik, damıtıcı ve fırın gibi genel isimler kullandığı görülmektedir. Böylelikle reçetelerde kullanılan maddeler kadar hazırlama sürecinde ihtiyaç duyulan araç ve gereçlerin eczacılık ve tıp uygulamalarındaki önemi dikkate alındığında Auda'nın mütercime göre daha ayrıntılı araç ve gereç bilgisi sunduğu anlaşılmaktadır.

5.1.8 Kimyasal Sırlar

5.1.8.1 Kitabın İkinci Bölümündeki Kimyasal Sırlar

Eserin ikinci bölümünde kozmetik, parfümeri, sabun ve temizlik malzemeleri, kıyafetlerden yağ çıkarma yöntemleri, metal işleme, boya, cila ve mürekkep yapımı, doğal ve maserat yağların hazırlanması, alkol ve sirke yapımı, bölümlerde daha önce adı geçen bazı bileşiklerin hazırlanması, bitki ile reçinelerin özütlenmesi ve damıtılmasının yanında gülün kükürt dumanına maruz bırakılarak renk değiştirmesi, bir yıl boyunca gülün nasıl muhafaza edilmesi, ıslatıldığında ateş çıkaran taş yapımı gibi çeşitli uygulamalar yer alır. Bu bölümlerde özellikle damıtma işlemine sıkça başvurulduğu görülmektedir. Bunun yanında kireçleme, kavurma, yakma, demleme ve arıtma işlemleri de uygulanmıştır. Yazarın genel olarak reçetelerde kullandığı madde ve yöntemlerin Alessio Piemontese, Isabella Cortese ve Leonardo Fioravanti'nin kullandıklarıyla büyük benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir (Piemontese & Ruscelli, 1555, ss. 95-122; Cortese, 1561, ss. 41-88; Fioravanti, 1571, ss. 155-156, 158).

İkinci bölümdeki ilk on beş reçete yüz beyazlatıcı, kir ve leke çıkarıcı mürekkep su

yapımına ayrılmıştır. Bu suların yapımında sirke, arak (alkol), şarap, gül, turunc ve limon suları, yumurta beyazı, güvercin eti, reçineler, un, tartar, aromatik bitki ve baharatlara ek olarak kükürt, talk tozu, kurşun oksit ve cıva klorür gibi kimyasalların kullanıldığı görülmektedir. Reçine ve aromatiklerin daha çok güzel koku elde etmede ve kurşun oksit ile cıva klorürün de renk vermede kullanıldığı anlaşılmaktadır. Özellikle kokulu su (*acqua odorifera*), toz (*polvere odorifero*), pastil (*pastiglia*) ve misk kokulu sabun (*saponette muschiate*) yapımında mür, benzoin, kâfur, laden, kitre, arap zamkı, buhur, günlük, sığla balsamı gibi reçineler, lavanta, süsen, turunc çiçeği, ağaç kavunu kabuğu, gül, menekşe, ödağacı, sandal ağacı, tarçın, karanfil, kakule, karabiber, küçük Hindistan cevizi gibi aromatik baharat ve bitkiler, misk, amber ve kalemis miski gibi hayvansal maddeler kullanılmıştır. Hazırlanan karışımlar kaynatma, damıtma veya cam kap içerisinde güneşte bırakılarak arıtma işleminden geçer. Diğer yandan karışımların uygulanması sırasında yüz ve eller öncesinde veya sonrasında su ve kül suyuyla yıkanarak temizlenir. Bununla birlikte aynı maddelerin mum, zamk, çamaşır sodası ve sıvılarla yoğurularak hazırlanan elma şeklindeki kokular (*pomo odorifero*), kokulu pastiller (*paternostri/pastiglia*) ve tütsüler (*profumo*) kilise ve soylu odaları başta olmak üzere çeşitli mekânlara yerleştirilmektedir. Öte yandan, modern öncesi hekimler çürümüş ve kötü kokuların salgın hastalıkların (özellikle de veba gibi) başlıca etkenlerinden biri olduğuna inanmışlardır. Bu inanç güzel kokuların tedavi edici bir araç olarak kullanılmasına zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla parfümeri ürünlerinin bu dönemde yalnızca kozmetikte değil, aynı zamanda tıpta da kullanıldığı unutulmamalıdır.

İşlemlerde çözücü olarak genellikle şarap, arak, su ve doğal yağlar tercih edilmektedir. Bu nedenle reçine, baharat ve bitkiler şarap, alkol ve suda bir süre bekletildikten sonra kum ve su banyolarında damıtma işleminden geçirilir ve özleri çıkarılır. Maserat yağlarda genellikle badem yağı kullanılmaktadır. Yağın içerisine konulan bitki ve diğer maddeler ağzı kapalı kaplar içerisinde at ahırında veya güneşte birkaç gün ya da ay bekletilip süzülür veya preslenir. Kimi zaman da damıtılan karışımlardan çıkan su, arındırma için birkaç gün veya bir ay cam kap içerisinde güneşte bekletilir. Damıtmada ateşe duyarlı özlerin zarar görmemesi için kimyacı ve eczacıların su ve kum banyolarını tercih etme ve kısık ateşte pişirme gibi hassas davrandıkları görülmektedir. Nitekim Auda'nın eserinde sürekli olarak tariflerde hangi aletin kullanılacağı ve ateşin hangi düzeyde olacağını vurgulaması bu açıdan önemlidir.

Eserde on beş reçetede (38-53 numaralı reçeteler) kumaş, ipek, saten ve kadife gibi kıyafetler ile kâğıttan yağ lekesinin nasıl çıkarılacağı ele alınmaktadır. Tariflerde genel olarak leke üzerine yumurta sarısı, bal, amonyum klorür, tuz ve kireç sürülerek bir müddet bırakılması ve ardından da ılık suyla yıkanması istenir. Yazar yumurta sarısının leke üzerine sürülmesi ve suyla yıkanması neticesinde mor renklerin gideceği hususunda okuyucuyu uyarmaktadır. Bununla birlikte yağ çıkarma için bir diğer yöntem fırından çıkmış beyaz ekmek içinin yağ lekesi üzerine bastırılarak uygulanması ve yağın ekmeğe geçmesinden ibarettir. Auda bu yöntemin kıyafetteki rengi çıkarmadığını fakat yağ lekesini çıkarmak için en az 20 veya 30 ekmek gerektiğini vurgular. Benzer bir şekilde kanıtlanmış olduğu söylenen bir diğer yöntemde pancar usaresinde kaynatılmış kepek ile lekenin yıkanacağı belirtilmiştir. Ardından önce kaynatılmış bir bardak su ve sonrasında da soğuk su ile yıkandığında lekenin gideceği iddia edilir. Diğer yandan Auda, Rieti'deki bir S. Benedetto rahibesinden öğrendiğini ve her zaman işe yaradığını söylediği bir yöntemden bahseder. Bu yöntemde koyun bacağı kemiği yakılarak kireçlenir (*calcinare*) ve ardından toz hâline getirilip ısıtılır. Sonrasında sıcak bir şekilde leke gidene kadar bölgeye uygulanır. Yazarın belirttiğine göre bu uygulamada sıcak toz leke üzerine konulduğunda siyahlaşacaktır. Leke tamamen gittiğinde kıyafet soğuk suyla yıkanıp kurutulur.

Bir başka yöntemde dağlama kâğıdının leke üzerine bırakılması ve ardından ısıtılmış moloz ile kiremidin kâğıt üzerine yerleştirilmesi istenmektedir. Yazar bu yöntemde taze lekelerin kâğıda geçerek çıktığını ancak yöntemin eski lekeleri çıkaramadığını itiraf eder. Başka bir tarifte önce kadife balığının piştiği suyla ve ardından da kepeğin kaynatıldığı suyla lekelerin yıkanması istenir. Auda bu hususta iki yöntem daha önermektedir. İlk yöntemde tartar yağı ile lekeler yıkanıp suyla durulanır. İkinci yöntemde ise arak (*acqua vita da ongere/alkol*) ile yıkanan lekenin taze yumurta akı sürüldükten sonra güneşe serilmesi ve kuruduktan sonra da soğuk suyla durulanıp sıkılması istenir. Yazara göre bu uygulama en güzeli ve kanıtlanmış olanıdır zira lekenin çıkmasının uzun sürmediğini belirtilmiştir.

Eserde solmuş kıyafet renklerini geri getirmek için de tarifler bulunmaktadır. Auda kalsiyum oksit, kül ve kül suyunu karıştırıp bir müddet arınmaya bırakır. Yazar bu mürekkep kül suyu ile yıkandığında kumaşların gerçek renklerine döneceğini iddia eder. Solmuş siyah kumaşın rengini geri döndürmek için söz konusu yıkanıp kurulanmış kıyafetin tekrar incir dallarının kaynatıldığı suda yıkanacağı ve böylece kumaşın ilkinden daha güzel olacağı vurgulanır. Kıyafetlerden zift, reçine ve zamk lekesini çıkarmak için ise

lekeye ılık yağ sürölüp yirmi dört saat bekletilmesi ve ardından elle ovulup sabun ve soğuk suyla yıkanması önerilmiştir. İpek ve kumaşlardan mürekkep lekesi çıkarmak için de damıtılmış beyaz sirke ya da sıcak idrarın leke üzerine uygulanması ve ardından sıcak su ve sabun ile güzelce yıkanması istenir. Yazara göre bu yöntem sadece mürekkebi değil tüm renkleri çıkarmaktadır. Eserde kıyafetler dışında kâğıt ve kitaplardaki yağ lekelerini veya harfleri kâğıda zarar vermeden temizlemek için iki yöntem sunulmuştur. İlk yöntemde toz kalsiyum oksit veya yakılıp kireçlenmiş buzağı kemiğinin kâğıttaki taze yağ lekesi üzerine konulması istenir. Ancak lekenin eski olması hâlinde aynı yere tekrar yağ sürülmektedir. Diğer yöntemde ise toz hâline getirilmiş şap taşı ekşi turunç veya küçük limon usaresi ile yoğurulup açık havada kurutulur. Ardından bu kuru tozla silinmek istenen harfin hafifçe ovulması istenir. Yazar böylelikle kâğıda zarar verilmeyeceğini iddia eder.

Tekstil faslını bitiren Auda bu defa baskı aletinde renkli mum yapma yöntemlerini ele alır. Kırmızı renkler için zincifre (cıva sülfür) ve yeşil renkler için bakır pası (bakır asetat) kullanmıştır. Alkolde eritilen mastik ve beyaz kehribara zincifre veya bakır pası eklenir ve sıcak mermer üzerinde badem yağıyla karıştırılıp kırmızı mum çubukları yapılır. Yazar beyaz kehribarlı tarifi bir Fransız satıcıdan öğrendiğini, alkol sayesinde mumların aleve yaklaşıp yaklaşmaz hemen yandığını ve satıcının bunlardan çok sattığını vurgular. Bu ifade Auda'nın tarifleri paylaşırken ticari menfaatleri dikkate aldığını açık bir şekilde göstermektedir. Diğer yandan yazarın teknik bilgileri meslek erbabından öğrenerek paylaştığını belirtmesi okuyucular nezdinden ayrıca bir güven tesis etme çabasında olduğuna işaret eder. Auda son olarak turpentin ve yağda eritilen balmumuna zincifre veya bakır pası ekleyerek baskı aletinde mumun hazırlanmasını söyler ve bu bahsi sonlandırır.

Yazar mum tariflerinin ardından metal boyama ve işleme, kemik, boynuz, mercan, sedef ve inci hazırlama yöntemlerine değinmektedir. Demiri yaldızlama konusunda iki tarif veren Auda yakılmış şap taşı, güherçile ve nişadır tuzunun sirkede kaynatıldıktan sonra bu suyla demirin yıkanıp yaldızlanmasını ister. Bir diğer tarifte şap taşı, su, bakır sülfat, bakır asetat, kaya tuzu ve orpimentin kaynatılmasıyla hazırlanan karışım içine tuz ve tartar eklenerek bir süre daha kaynatılması tavsiye edilir. Burada demirin önce suyla boyanması ve ateş üzerinde dikkatlice ısıtıldıktan sonra da yaldızlanması istenmektedir. Bunun yanında demir üzerine bir desen kazınmak istenirse o vakit nişasta tuzu, bakır asetat ve sirke karıştırılıp üç gün boyunca demlendirilir ve hazırlanan bu karışım demirin yüzeyine uygulanır. Öncelikle demirin üzerine ince bir mum tabakası dökülür ve demir zarif bir yazı aracıyla

ile kazınır. Kazınan alana hazırlanan sirke dökölüp yaklaşık iki veya üç saat beklenir. Yazara göre bu sürecin sonunda demirin kazınan yüzeyinde bir oyuk ortaya çıkar. Ayrıca yazar tarafından aynı işlemin bıçaklar veya diğer silahlar üzerinde de uygulanabileceği belirtilmiştir. Auda bu yöntemden daha kolay bir yol daha önerir. Söz konusu ikinci yolda mumlanmış ve kazınmış demir üzerine bu defa keskin sirke eklenmesini ve onun üstüne de toz cıva klorür serpilmesini söyler.

Demir ve çelikle ilgili bir diğer husus su verme ve sertleştirme çabalarıdır. Başka demirleri kestiğini söylediği bir demir testereyi sertleştirmek için yazar ısırgan usaresi, öküz ödü, beş günlük çocuk idrarı veya onun yerine keskin sirkenin karışımı içerisinde demirin söndürülmesini ister. Başka çelikleri kesen çelik veya kurşun testesini sertleştirmek için yabani turp ve toprak solucanının damıtılmasıyla elde edilen su içerisinde söz konusu çeliğin söndürülmesi istenir. Benzer bir şekilde kızdırılan demir veya çeliğin, çörek otu veya farekulağı otu usaresinde üç veya dört defa söndürüldüğü zaman çok sağlam bir hâle geleceği iddia edilmiştir. Diğer yandan kızdırıldıktan hemen sonra baldıran otu usaresinde dört defa söndürüldüğünde üzerine mühür vurabilecek derecede demir ve çeliğin yumuşadığı ve bu işlemin kanıtlandığı belirtilmiştir. Bakır ve diğer metalleri beyazlatmak için verilen tarifte ise tuz katılmış çocuk idrarı içerisinde kızdırılan bakır veya metalin üç defa veya kokulu filbahar usaresinde altı defa söndürülmesi istenmektedir.

Birçok sır üstadının eserlerinde bahsettiği gibi Auda da metalleri parlatmak ve renklendirmek için tarifler verir. Örneğin yazar 78 numaralı reçetede kalayı gümüşe benzetmeye çalışır. Bunun için demir kaptaki kalay, antimon, kırmızı arsenik, yağ ve buğday kepeğini karıştırıp yakmaktadır. İşlem sonunda Auda'ya göre bu kalay, gümüşten ayırt edilemeyecek kadar ona benzer olacaktır. 117 numaralı reçetede gümüş ve diğer kapların perdahlanması meselesi ele alınır. Yazar burada güçlü kül suyunda kaynatılmış şap taşından bir çeşit sabun yaparak ince bezle kapları yıkayıp kurular. Ardından kısa süreliğine Güneş'te bekletildiğinde yeni gibi olacaklarını iddia etmektedir. Ayrıca gümüş kapların çok güzel parlaması için yakılmış çavdarla ovulmasını önerir. Son olarak 118 ve 119 numaralı reçetelerde pirincin yeni gibi parlak ve altın renginde görünmesi için iki yöntem ortaya koyar. Parlaklık vermek için gümüşte olduğu gibi kül suyunda kaynatılmış şap taşını kullanır ve altın gibi parlak sarı renkte olması için sarı toprakla (*terra gialla*) pirinç kabı ovar. Aynı yöntem Fioravanti tarafından da uygulanmaktadır. Fioravanti kiliselerde çok miktarda pirinç olduğunu ve senede iki defa temizlenmesi gerektiğini belirtirken bu yöntem

sayesinde pirinçlerin daha uzun korunduğunu belirtir (1571, ss. 89-90). Auda ayrıca demiri yumuşatma ve aşındırma işleminden de bahseder. Yazar 79 numaralı reçetede bir çeşit kuyruklu siyah haşereyi damıtarak su elde eder. Ona göre bu su, demiri kısa sürede aşındırıp kırmakta ve hatta mum gibi yumuşak hâle getirmektedir.

Diğer yandan metaller dışında fil dişiyle yapılan işlemler de bulunur. Eserde fil dişini hamur gibi yumuşatmak için üç defa damıtılmış ve içerisinde üç avuç ada çayı kaynatılmış sirkede söz konusu dişin bir miktar bekletilmesi gerektiği ifade edilir. Aynı zamanda bir ticaret ürünü olan hayvan kemiklerin boyanması ve yumuşatılması bir diğer önemli husustur. Bakır pası, keskin sirke ve yeşile boyanmak istenen kemik hep birlikte bakır kap içerisine koyulur. Kap hava almayacak şekilde iyice kapatılır ve on beş gün at gübresinin altında sıcak bir şekilde muhafaza edilir. Böylelikle bakır ve asetik asidin reaksiyonu girmesiyle üretilen bakır asetatin kemiği yeşile boyamak için kullanıldığı görülmektedir. Bir diğer yöntemde benzer bir şekilde bakır pası, sirke, pirinç (metal) tozları ve dövülmüş sedef otu ile boyanmak istenen kemik cam kap içerisine yerleştirilir. Ardından serin bir mahzende yirmi gün kadar bekletilmesi istenir. Diğer yandan Auda kemikleri siyaha boyamak için Isabella Cortese ile aynı tarifi verdiği 70 numaralı reçetede kemikleri mürdesenk (kurşun oksit) ve kalsiyum oksitli suda kaynatır. Kaynama sonrasında ateşten alınan karışım sürekli karıştırılacak şekilde soğumaya bırakılır ve işin neticesinde kemiğin siyah renge dönüşeceği belirtilmektedir (Cortese, 1561, s. 16). Kemik veya fil dişini yeşile boyamak için anlatılan 72 numaralı reçetede ise bu defa çözünebilecek miktardaki bakır ve pirinç tozlarıyla bir gece öncesinde yıkanıp bekletilen fil dişleri derişik nitrik aside (*acqua forte da partire*) atılır. Yazar böylece maddenin zümrüt yeşili rengi olacağını iddia eder. Bu yöntem Cortese tarafından da uygulanmıştır (1561, s. 17). Son olarak kemikleri yumuşak hâle getirmek için yine Cortese ile neredeyse aynı ifadelere başvuran Auda bu yöntemde bakır/demir sülfat (*vitriolo Romano*) ile tuzu birlikte damıtır (1561, s. 16). Ardından yazara göre kemikler bu damıtılmış suya bırakıldığında mum gibi yumuşak olacaktır.

Eserde diğer sır üstatlarının kitaplarında olduğu gibi boya, mürekkep ve vernik yapımı için birçok tarif bulunur. Tuval üzerine çizilen gül ve diğer bitkilerin yaprak ve dallarını renklendirmek için hazırlanan tuval boyalarında kırmızı renk için aspir çiçeği, yeşil renk için bakır asetat, zambak yaprağı ve pırasa yeşili kullanılmıştır. Özellikle bakır asetat (*verderame*) birçok sır üstadı tarafından yeşil boya yapımında tercih edilmektedir

(Piemontese, 1558, ss. 272, 290, 294, 318; Fioravanti, 1561, s. 113; Cortese, 1571, s. 17). Mavi renk için cıva, kurşun ve nişadır zincifre yapımında olduğu gibi ateşe koyulur. Mavi duman çıktığında ateşten alınıp soğumaya bırakılır ve elde edilen mavi madde boya için kullanılır. Aynı yöntem Isabella Cortese tarafından da kullanılmıştır (1561, s. 21). Fioravanti ise gümüş, cıva, nitrik asit, sirke, su ve nişadır gibi maddeleri kullanır ve yöntemi farklıdır. Cıva ile karıştırılmış gümüşü derişik nitrik asitte çözer ve ardından buharlaştırır. Kalan gümüşün üstüne nişadır suyu ve sirke ekleyerek bir ay demlendirir. İşlemin sonunda çok güzel bir gök mavisi elde edeceğini söylemektedir (1571, s. 113). Alessio Piemontese'nin de gök mavisi için nişadır ile bakır tozlarını kullandığı görülmektedir (1558, s. 317). Diğer yandan Auda turkuaz rengi için mersin usaresi ile siğil otunu kullanır. Renkleri açık hâle getirmek için ise kalsiyum oksit ve parlatmak için de arap zımkı eklemiştir. Diğer yandan beyaz şarapla limon usaresinde bekletilen kadife çiçeği, kökboyası ve genellikle de zincifrenin kırmızı renk elde etmede kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu renkler kimi zaman su ve kül suyuyla yıkanarak filtrelenmiş ve güneşte kurutulduktan sonra kullanılmıştır. Alessio, Fioravanti ve Cortese'nin zincifrenin yanında ayrıca Amerika Kıtası'ndan taşınan *verzino* (*Paubrasilia echinata*) bitkisiyle kırmızı sandal ağacını tercih ettikleri görülmektedir (Piemontese, 1558, ss. 288-289; Fioravanti, 1561, ss. 77-78; Cortese, 1571, ss. 25-26, 86).

Auda 74 numaralı reçetede sahte abanoz ağacı renginin nasıl yapıldığını tarif etmiştir. İlk olarak şimşir, dut veya armut ağaçlarının şap suyu içerisinde güneşe veya ateşin yakınına konulması istenir. Ardından bunlar zeytin veya keten yağı, bakır sülfat, kükürt karışımı içerisinde kaynatılır. Altın rengi için ayrıca altın yaprağı ile bal karıştırılır. Karışım deniz kabukları içerisinde muhafaza edilir ve kullanılmak istendiğinde zımkı suyla karıştırdıktan sonra uygulanır. Yazar yine altın rengi mürekkep yapmak için kül suyuyla yıkanmış purpurin, safran, orpiment, billur, keçi ödü veya turna balığı, yumurta beyazıyla zımkı su kullanmıştır. Birçok tarifte olduğu gibi zımkı su burada bir bağlayıcı rolü oynamaktadır. Mürekkep yapmak için bağlayıcı ve koruyucu unsur olarak zımkı, boyar madde olarak metalik sülfatlar, mazı, solvent olarak beyaz şarap veya hiçbir mevsimde donmaması için alkol kullanılmıştır. Yazar bu yöntemin mürekkep yapmak için en doğru yol olduğunu söyler. Diğer bir yöntemde ise çekirdekleriyle yakılmış şeftali, kayısı veya acıbadem kabukları, çam reçinesi, metalik sülfat, mazı, sirke ve şaraptan yapılmış başka bir mürekkep tarifi anlatılmaktadır.

Eserdeki vernik/cila yapımında sakız ve reçineler kullanılmıştır. 87 numaralı reçetede mütercim tarafından kınâ-kınâ boyası olarak tercüme edilen ancak Auda tarafından Çin verniği (*la vernice della China*) adıyla anılan bir vernik tarifi verilmektedir. İçerisinde şellak, sandolos, solvent olarak alkol ve istenilen renge göre bir boyar madde bulunur. Yazar boyar madde olarak kırmızı renkler için zincifre, siyah için zift, sarı için zerdeçal, beyaz için İspanya beyazı (BiOCl veya BiONO_3), mor için “*lacca di grana?*” ve mavi için de siğil otu (*Chrozophora tinctoria* L.) kullanır. Auda bu verniği nadir eserler yapmak için kullandığını söyler. Bununla birlikte Çin verniğini yalnız başına kullanmadığını ve ondan önce eserlere başka bir vernik sürüldüğünü belirtir. Söz konusu diğer vernik içerisinde ise lavanta yağı ve sandolos bulunur. Yazar tarafından bu verniğin suya dayanıklı olduğu iddia edilmiştir. Yaygın olanın aksine Auda verniklerde keten tohumu yağı ve ceviz yağı gibi kurutucu yağları veya mastika ile kolofan gibi doğal reçineleri kullanmamıştır (de la Rie, 1987, ss. 2-3). Diğer yandan Stefan Zumbühl ve Christophe Zindel alkol veya turpentin yağıyla hazırlanan ruh bazlı, boyar madde ve şellak içerikli vernikler arasında Auda’nın bu reçetesinin muhtemelen basılı ilk tarif olduğunu iddia ederler (de la Rie, 1987, ss. 2-3; Zumbühl & Zindel, 2023, ss. 2-4). Ayrıca Auda’dan sonra birçok eserde Çin verniğine yer verildiğini söyleyen yazarlar bu yeni şellak içerikli ve kaliteli olduğu söylenen Çin verniğinin oldukça rağbet gördüğünü ileri sürerler (Zumbühl & Zindel, 2023, s. 3). Auda vernik tariflerinde şellak dışında şeker, aloe özü ve turpentin yağı kullanmıştır. Tablo üzerine sürülmek içine hazırlanan 90 numaralı reçetede başka bir vernik tarifinde yine turpentin yağı, Venedik turpentinini ile sandolos kullanıldığı görülmektedir. Eserdeki vernik yapımında maddeler genel olarak kısık ateşte pişirilip süzülür ve sonrasında kullanılacak hâle gelir. Bununla birlikte 1660 edisyonunda bulunmayan ancak 1668 yılındaki edisyonunun sonuna eklen başka bir vernik tarifi Michel Favre-Félix tarafından değerlendirilmiştir (Auda, 1668, s. 296; Favre-Félix, 2017, s. 47). Auda bu tariftteki vernik sayesinde eski resimlerin tekrar yeni gibi olacaklarını iddia eder. Favre-Félix de bu iddiayı desteklemektedir. Ona göre söz konusu vernik açık renkli ve diğerlerine göre daha incedir, zamanla transparanlığı giden resimler üstüne uygulanır ve bu da resimlerin niteliğini arttırmaktadır. Ayrıca yine ona göre bu vernikteki yüksek oranlı alkol bu bağlamda çok etkili bir rol oynar (2017, s. 47).

Yazar ayrıca kullanılan boyar maddelerin nasıl hazırlanacağı hakkında da bilgi verir. Örneğin yukarıda beyaz boyar madde olarak belirttiği “İspanya beyazını” elde etmek için derişik nitrik asit içerisinde çözünmüş “İngiltere kalayını” kullanır ve bu maddeyi soğuk

suyla karıştırıp filtreler. Kırmızı boyalarda kullandığı zincifreyi elde etme yönteminde ise kükürt ve cıvayı güzelce löklenmiş cam kap içerisinde kısık ateşli fırına koyar. Ardından turkuaz veya sarı duman çıkana kadar fırının kapağını kapatmaz. Duman çıkınca kapağı kapatıp ateşi arttırır ve bu şekilde hazır hâle geldiğini belirtir. Auda'nın zincifre elde etme yöntemi dönemin kimya uygulamalarıyla uyum içerisinde. Nitekim Vannoccio Biringuccio ile Nicolas Lemery de Auda ile aynı yöntemi uygulamıştır (Lemery, 1732, ss. 157-158; Biringuccio, 1990, ss. 81, 353). Diğer yandan ipek bir kıyafetin beyazlaştırılması ve yeni gibi olması için fikir veren Auda, uygulaması basit bir yol sunar. Bu yol kıyafetin yanan kükürt üzerinde tutulması ve böylece kükürt dumanının kıyafete geçmesinden ibarettir.

Çeşitli Eski ve Orta Çağ simya/kimya kitaplarında olduğu gibi eserdeki birkaç tarifte sahte inci ve mercan yapım teknikleri anlatılmıştır.²⁴³⁷ Örneğin 91 numaralı reçetede mercan yapmak için eğelenmiş teke boynuzu on beş gün boyunca dişbudak külünden yapılmış güçlü kül suyu içerisinde bekletilir. Kırmızı renk vermek için üstüne su içerisinde ısıtılmış zincifre karıştırılır ve inci şekline getirilip kurutulur. 93 numaralı reçetede ise delinmemiş inciler kullanılır. Bu inciler taze sıkılmış limon usaresinde veya damıtılmış sirkede üç gün üç defa yumuşamaya bırakılır. Dipte hamur hâline gelen incilere eritilmiş kitre zıncı karıştırılır ve büyük inci şekline getirilir. Doğudaki inciler gibi büyük olacağı söylenen bu incileri sertleştirmek için kalıplar kullanılır ve balık bağırsağı ile ekmek içerisinde fırınlara yerleştirilip kurutulur. Benzer bir şekilde Auda'nın çağdaşı olan İngiliz hekim John French ünlü *Art of Distillation* (Damıtma Sanatı) adlı eserinde Doğu'dakiler gibi görkemli olan sahte inci yapımından bahseder. Ancak eserini BCMS'nin ilk baskısından bir yıl önce yayımlayan French'in Auda'dan farklı bir yol izlediği görülmektedir. French delinmemiş inci yerine sedef kullanır ve onları Auda'daki gibi damıtılmış sirke ruhu içerisine çözdürür. Ardından parlaklık vereceği gerekçesini ileri sürerek damıtılmış kükürt yağında bu sedefleri çöktürmektedir. Çökelen sedefleri yumurta beyazı ile karıştırarak inci şekli veren French, sahte incilerin kurumadan delinmesi gerektiği aksi takdirde kuruduktan sonra çok sert olacakları konusunda okuyucuyu uyarır (French, 1653, s. 132). Diğer yandan Auda incileri parlatmak için 94 numaralı reçetede Kutsal Ruh eczacısı ve aynı zamanda ustası

²⁴³⁷ Sahte inci, mercan ve değerli taş yapımı Stockholm Papirüsü (3. veya 4. yüzyıl), *Mappea Clavicula* (9. yüzyıl), *Marcianus Graecus* 299 (10. yüzyıl) ile *Parisinus Graecus* 2327 (15. yüzyıl) isimli Yunanca yazmalarda da ele alınmıştır (Caley & Jensen, 2008, s. 53; Baroni vd., 2013, s. 177; Martelli, 2013, s. 62).

olan Don Ipolito'dan²⁴³⁸ gördüğü bir su tarifini aktarır. Kalay, cıva, taş, cıva klorür, şap taşı ve su ile hazırlanan damıtılmış bu bileşikte inciler on iki saat bekletilmektedir. Yazara göre pek çok kişi inci yapmayı bilir ancak pek azı nasıl parlatılacaklarından haberdardır. Auda'nın tariflerindeki malzemeler ile anonim Stockholm Papirüsü ve Orta Çağ'ın meşhur zanaat kitabı olan *Mappae Clavicula*'daki malzemelerin oldukça farklı olduğu anlaşılmaktadır. Bahsi geçen eserlerde boynuz yerine kitre zımkı, mika (sadece Stockholm Papirüsünde), balmumu, yumurta beyazı ile cıva kullanılmış ve maddeler kül suyu yerine inek sütünde bekletilmiştir (Caley & Jensen, 2008, s. 53; Baroni vd., 2013, s. 177). Bu nedenle yazarın farklı bir yöntem takip ettiği görülmektedir.

Auda gül ve karanfil çiçeğinin yapraklarını yanan kükürt üzerinde tutarak yaprakların renk değiştirmesi yolunu anlatırken bir yandan da bu yöntemle çiçeğin kokularını yitirdiğini söyler. Bir sene boyunca taze gülün muhafaza edilebilmesi için büyümüş gül tomurcukları el değmeden bıçakla kesilerek toplanır ve üzerine çiy düşmeyecek şekilde akşam dışarı serilir. Sabah yeni sırlanmış bir kaba dik olarak yerleştirilip hava almayacak şekilde kapatılır ve oldukça kuru olan toprakla örtülerek muhafaza edilir. Yazar şarapların çok güçlü olmaması ve oluşan şarap küfünün giderilmesi için de birtakım önerilerde bulunmaktadır. Tuzlanmış domuz eti parçasının şarap fıçısına bağlanarak posaya geçecek şekilde asılması neticesinde şarabın asla ekşimeyeceğini söylerken mendile bağlanmış muşmulanın şaraba değmeyecek şekilde fıçı üzerine asılması neticesinde bir ayda tüm küfü gidereceğini iddia eder. “*Moscatello*” adı verilen bir şarabın yapımını anlatan Auda, kuru üzüm çiçeği, mürver çiçeği ve kişnişin dövülerek bir keten torba içinde fıçının yarısına ulaşacak düzeyde asılması ve bu şekilde on gün şarapta bekletilmesini ister. Başka bir reçetede ise sindirime yardımcı olduğu söylenen şarap tarifi verilir. Bu tarifte tarçın, zencefil, karanfil, cennet biberi, kakule, karabiber, havlıcan, şeker, küçük Hindistan cevizi ve onun baharatı beyaz şarapta bekletilip süzülür ve sonrasında kullanılır.

Auda haşerat ile mücadele açısından karınca ve tahta kurularına karşı birtakım reçeteler kaleme almıştır. Örneğin 102 numaralı reçetede zeytinyağında kaynatılan pelin otu usaresinin sıcak bir şekilde tahta kurularının olduğu yere sürülmesini ister. Benzer bir şekilde 103 numaralı reçetede ağaçlara meyve yemeye tırmanan karıncaları uzaklaştırmak için don yağıyla dövülen ada soğanının mart ayında ağaç gövdelerine sürülmesini önerir.

²⁴³⁸ Auda burada muhtemelen daha önce Hippolito Mancini olarak bahsettiği Kutsal Ruh Hastanesi eczacısı olan ustasını kastetmektedir. Ancak Mancini'nin hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır.

Hatta yazar Roccantica'dayken yeşil erik ağacında bunu tecrübe ettiğini ve karıncaların oradan gittiğini belirtir.

Eserde bununla birlikte bazı pratik bilgiler de verilmektedir. Örneğin 106 numaralı reçetede bir kişiye şarabı iğrenç göstermek için koyun akciğerinin fırında kurutulup toz hâline getirilmesi veya içerisinde canlı yılan balığı öldürülen şarabın kişiye iki üç defa içirilmesi istenir. Bir başka pratik bilgi insanların ateşi ihtiyaç duymasıyla ilgilidir. Nitekim 107 numaralı reçetede yıkandığında veya üzerine tükürüldüğünde yanan bir çeşit ateş taşı icadı yer alır. Burada kalsiyum oksit, güherçile, çinko oksit, mıknaş, kükürt ve kâfur dövülerek toz hâline getirilir ve ardından keten bez içerisine konulup bağlı bir şekilde büyük bir eritme potasının içerisine yerleştirilir. Başka bir eritme potası daha alınır ve iki potanın ağzı üst üste getirilerek bakır bir telle bağlanır. Bağlanmış potalar hava kaçırmayacak şekilde löklenip fırına atılır. Auda maddenin burada kuruyup taş gibi olacağını söylemektedir. Nitekim ona göre bu taş ıslatıldığında veya taşın üzerine tükürüldüğünde alev alacaktır. Kendisinin Rieti'de bu taşı yaptığını belirten yazar işlem sırasında fazla ateş verilmemesi konusunda okuyucuyu uyarmaktadır.

Auda 108 numaralı reçetede kimyasal işlemlerde kaplardan hava çıkmasını engellemek için kullandığı ve majistral hikmet lökü (*luto di sapienza*) olarak adlandırdığı lök tarifinden bahseder. Buradaki tarifte yumurta beyazı ve demir tozu karıştırılıp kurutulmaktadır. Benzer bir şekilde 122 numaralı reçetede başka bir lök tarifi verilmiştir. Buradaki lök daha çok döngü veya tekrarlı arıtma yönteminde kabı löklemek üzere hazırlanmıştır. Zira Auda'ya göre diğer lökler hava kaçırdığı için iyi değildir ve bu diğerlerine göre en güçlü olanıdır. Söz konusu güçlü lök aslında un, yumurta beyazı ve yıkanmış müsvedde kâğıttan hazırlanan bir karışımdır. Kimyasal işlemlerde kapların hava kaçırmaması sorunu birçok uygulayıcının karşılaştığı problemler arasında yer alır. Nitekim Orta Çağ'ın İngiliz filozof ve âlimi Roger Bacon'a (ö. 1292) atfedilen *Radix mundi* adlı eserde dahi içeriye hiçbir şeyin girip çıkmaması için kabın hikmet löküyle löklenmesi istenmiştir (Linden, 2003, s. 116). Aynı şekilde çeşitli sırlar kitaplarında da benzer lökleme işlemlerine rastlanır. Örneğin Isabella Cortese kitabındaki işlemlerde sıkça hikmet lökünü kullanır (1561, ss. 11, 18, 36, 53, 79). Cerrah olmasının yanında bir sır ustası olan Leonardo Fioravanti de kimyasal sırlar için ayırdığı kitabının üçüncü kısmında Auda gibi hikmet lökünden (*luto di sapientie*) bahseder. Fioravanti lök olmadan kimsenin bir şey yapamadığını ve sanatın onsuz hiçbir şey olduğunu söyleyerek lökün önemini vurgular. Ancak Auda'dan farklı olarak Fioravanti

un, demir tozu, yumurta beyazı ve kâğıt kullanmaz. Onların yerine kil, at veya eşek gübresi ile kesik kumaş parçalarından hazırladığı bir karışımı kullanır (Fioravanti, 1571, s. 80). Alessio Piemontese (G. Ruscelli) de kitabındaki lök tariflerinde kiremit, demir pulu (*scaglia di ferro*), yumurta beyazı, kül ve kalsiyum oksit gibi maddelere yer verir (1558, ss. 354-357). Özetle yazarların kitaplarında lök ve lökleme işleminin önemli bir rol üstlendiği anlaşılmaktadır.

Eserde sahte figür veya vazo yapmak için yöntemlerden bahsedilmektedir. Örneğin 116 numaralı reçetede mayolika figürünü veya vazosunu taklit etmek için bir tarif verilir. Buradaki tarifte kireçlenmiş yumurta kabuğu, Arap zamkı suyu ve yumurta akı karıştırılarak hamur yapılmış ve kalıp içerisine koyularak güneşte kurutulmuştur. Diğer yanda 120 numaralı reçetede bu defa cam kırılma sorunu ele alınır. Nitekim yüksek sıcaklıklara maruz bırakılan ve sonunda da kırılan camların yapıştırılması veya bunların yeniden su geçirmez hâle getirilmesi öncelikli ihtiyaçları arasında yer alır. Auda bu sorunu ilk olarak vernik ile kalsiyum oksit karışımından hazırladığı bir macun ile çözmeye çalışır. Buna alternatif olarak kolofan, mermer tozu ve balmumundan hazırladığı başka bir tarif daha önermektedir. Yazar hazırladığı bu karışımları çatlak cam üzerine uygulayıp kurumaya bırakır.

17. yüzyıl için önemli sayılabilecek bir diğer sorun elektrikle çalışan lambaların henüz icat edilmediği bir ortamda kullanılan meşalelerin rüzgâr tarafından söndürülmesi ve insanların karanlıkla baş etmek zorunda kalmasıdır. Yazar bu sorun için 121 numaralı reçetede rüzgâra dayanıklı bir meşale yapımından bahseder. Söz konusu tarifte yeni balmumu, güherçile, kâfur ve күкүртten yapılan kandil veya meşalenin rüzgâra karşı dayanıklı olacağı iddia edilmiştir. Diğer yandan Auda kanıtlanmış olduğunu söylediği 80 numaralı reçetede bu defa yağın kokuşmaması ve muhafaza edilmesi için uğraşır. Nitekim yazar tuz, şap taşı, bakır tozu ve yağı karıştırarak su banyosunda kaynatmış ve ardından süzerek sekiz gün güneşte bekletmiştir. Auda bu işlemin sonunda güneş bekletilen yağın ağzı güzelce kapatılmış bir kap içerisinde muhafaza edilmesini önerir.

5.1.8.2 Kitabın Üçüncü Bölümündeki Kimyasal Sırlar

Çeşitli kimyasal sırların yer aldığı belirtilen kitabın üçüncü bölümü büyük oranda arıtma ve damıtma işlemlerine ayrılmıştır. Hayvan etleri, don yağları, aromatik bitkiler, reçineler,

şarap, antimon, cıva, kükürt, metalik sülfatlar hatta insan kafatası ve kanı da dâhil olmak üzere yazar neredeyse damıtılabildiği her maddeyi damıtmaya çalışmıştır. Bu bölümde yoğun olarak işlemlerin simya ve doğa felsefesi kavramlarıyla açıklandığı görülmektedir. Eski Çağ’dan beri sıcak hayvan gübresi altına yerleştirilen sıvıların sürekli olarak buharlaşıp geri yoğunlaşması (*circolare/tekrîr*) neticesinde oluşan madde döngüsü bir arınma süreci olarak algılanmıştır. Maddelerden çıkan özler genel olarak ruh (*spirito*) sözcüğü ile karşılanırken ayrıca damıtma işlemlerinde “beşinci öz” anlamına gelen *quinta essenza/quintessenza* sözcüğünün de kullanıldığı görülmektedir. Örneğin şarap ruhunun (*spirito*) beşinci özünü (*quinta essenza*) yapma yönteminin anlatıldığı üçüncü bölümün ilk reçetesinde sıcak at gübresine yerleştirilen damıtılmış şarabın sürekli olarak buharlaştırılıp geri yoğunlaştırulması anlatılır. Üst üste kapatılmış ve hava almaması için löklenmiş iki kaptan altta olanı gübreye gömülürken üstte olanı dışarda bırakılmıştır. Yazara göre bunun nedeni at gübresinin sıcaklığından dolayı buharlaşan ruhların (*spiriti*) yükselip (*ascendono*) dışarıda kalan kabın soğukluğu nedeniyle yoğunlaşarak geri düşmesi (*ricadere*) içindir. Günlerce süren bu işlemde at gübresinin sürekli olarak sıcak tutulması istenirken zaman dolduğunda beşinci özün posalardan (*feccie*) ayrılmış olmasına ve maddeden tatlı hoş bir koku gelmesine dikkat edilir.

Beşinci öz kavramı temelde doğa felsefesindeki dört element veya unsur ile doğrudan ilişkilidir. Oluş ve bozuluşa tabi olan Ay altı alemin ateş, hava, toprak ve sudan oluştuğu düşüncesine ek olarak oluş ve bozuluşa tabi olmayan, sürekli bir döngü hâlinde hareket eden ve hep orada olan gök cisimlerinin *ether/eser* adındaki beşinci bir özden meydana geldiği düşüncesi simyacı ve eczacıların ilaç yapımında benzer bir benzetmeye başvurmalarına neden olmuştur. Nitekim Fransız simyacı John de Rupescissa (ö. 1362) açık havada bırakılan etin bir süre sonra bozulduğunu ancak alkol içerisine batırılan etin bozulmadan kaldığını veya şarabın bir süre sonra sirkeye dönerken alkolün dönüşmediğini söyler (Principe, 2013, ss. 69-70). Söz konusu düşünceler alkolün bozulmayan ve bozulmayı önleyen bir madde olarak algılanmasına neden olmuştur. Bu nedenle modern dönem öncesi yazarları alkol için “hayat veren su” veya “hayat suyu” anlamına gelen “*acqua vitae/ma’ el-hayât*” tabirini kullandılar (al-Hasan, 2009a, s. 285; Principe, 2013, s. 70). Diğer yandan alkol için İslam coğrafyasında özgün bir isim kullanılır. Şarabın damıtılması sırasında yoğunlaşarak kaba damlaması bir terleme işlemini anımsattığı için alkol, “ter” veya “şarap teri” anlamlarına gelen “*arak*” ya da “*arakî*” isimleriyle anılmıştır (al-Hasan, 2009, s. 285). Nitekim Türkçede kullanılan rakı sözcüğü de buradan türemiştir.

Beşinci öz sadece alkol için değil aynı zamanda damıtma sırasında elde edilen diğer öz ve maddeler için de kullanılmıştır. Nitekim otuz yaşını aşmamış, kanlı ve sevdâlı mizacı olan insandan alınan kanın damıtılması neticesinde elde edilen madde de beşinci öz olarak tanımlanmıştır. İçerisine 1/10 oranında hazırlanmış beyaz tuz karıştırılan kan iyice löklenmiş bir kapta çok sıcak at gübresi altına gömülür ve döngüyle arıtma işlemi uygulanır. Burada sıcaklığın devam etmesi için gübreler haftada iki defa sıcak olan yeni gübrelerle değiştirilir. Auda otuz veya kırk gün geçtikten sonra kanın bozulup suya (serum) dönüşeceğini ve bunun dört beş kez damıtılacağını söyler. Yazar damıtma esnasında daha fazla damlama olmazsa kabın içindeki ölü kafa (*capo morto*) olarak adlandırılan posanın (*feccie*) çıkarılıp tekrar öğütülmesi ve yine damıtmaya konulmasını istemektedir. İşlemin sonunda elde edilen berrak suyun alkolde olduğu gibi tekrar at gübresi altında döngüye koyulması ve yine koku çıkınca posasından beşinci özün ayrılması gerektiği söylenmektedir.

Doğa felsefesi kavramlarının işlenmeye devam ettiği bir sonraki reçetede yazar bu defa kan veya bitkilerden dört elementin nasıl çıkarılacağını anlatır. Buradaki dört elementin gerçek anlamda ateş, toprak, hava ve su olarak algılanmaması gerekir. Zira ilkinde olduğu gibi serum hâline gelen kanın damıtılmasının ardından çıkan ilk su, su elementi ile özdeşleştirilir. Bu suyun damıtma kabına tekrar konularak altı gün ağzı kapalı bir şekilde sıcak tutulması ve ardından tekrar damıtılması neticesinde elde edilen damıtılmış madde su elementi ve kabın dibinde kalan madde ise hava elementi ile özdeşleştirilir. Bu hava elementinin kaba tekrar eklenip altı gün boyunca su banyosunda ısıtılması ve damıtılmasıyla çıkan kırmızı renkli su, ateş elementi ve damıtılmış maddenin bulunduğu kabın dibindeki siyah renkli su da toprak elementi olarak gösterilir. Dolayısıyla buradaki elementlerin tamamıyla bir benzetmeden ibaret olduğu açıktır.

Tavuk, horoz ve diğer hayvan etlerin beşinci özünü çıkarmak için uygulanan yöntem yukarıdakiyle aynıdır. Hazırlanmış beyaz tuzla karıştırılan etler at gübresi altında suya dönüşmeye bırakılır. İşlemin ardından hoş kokusu çıkana kadar kap tekrar at gübresine yerleştirilir. Bu uygulamanın antimon, kükürt, orpiment, arsenik, merkezit ve demirin beşinci özünü elde etmede biraz değişikliğe uğradığı görülmektedir. Burada maddelerin üzerine üç defa damıtılmış sirke veya posasından arındırılmış idrar konulur ve iki ay at gübresinde bekletilir. Ardından sıcak kül üzerine alınan maddeler sirkenin rengi değişene kadar ısıtılır. Sonrasında süzülen maddelere tekrar yeni sirke eklenip aynı işlem sirke daha

fazla boyanmayana kadar uygulanmaya devam eder. Rengi değişen tüm sirkeler toplanıp damıtma kabına alınır. Burada sirkenin çözdüğü maddeler damıtma ile ayrılır. Auda, antimon damıtmasında ilk çıkan sıvının sirke ve arkasından gelen kan damlası görünümlü sıvının da antimonun beşinci özü olduğunu söyler. Yazar çok değerli olduğunu söylediği bu özü çoğu kimsenin yapamadığını belirtir. Zira ona göre diğer antimonların tadı bunun gibi tatlı değildir. Diğer yandan kükürt ve diğer maddelerin beşinci özleri anlatılır. Burada madde, posasından (*feccia*) ayrılmış ekşi (*agro*) idrar içerisinde idrarın rengi değişene kadar pişirilir ve rengi değişen tüm idrar kısık ateşte buharlaştırılır. Auda işlem sonunda dipte kalan maddenin beşinci öz olduğunu söyler. Bu öze az miktarda damıtılmış sirke katılmasının ardından tekrar ocağa koyulur ve maddenin üzerinde siyah bir bulutçuk (*nuvoletta negra*) belirdiğinde bunun bir kalem ile kaldırılmasını istenir. Yazara göre bulutçuk gittikten sonra dipte yakut renginde beşinci özün kalacağını belirtir. Demirin beşinci özü ise üç defa damıtılmış sirkenin içinde demir tozu veya demir cürufu, tuz veya nişadır tuzu eklenerek çıkarılır. Kısık ateşte veya yazın çok sıcak bir günde güneşte on beş gün sirke kırmızıya boyanana kadar bekletildikten sonra tüm sirke damıtılır. Dipte kalan kırmızı maddeye berrak su katılıp sirkenin asidi gidene kadar iki veya üç defa tekrar damıtılır. Böylece demirin beşinci özünü elde ettiğini belirten Auda çıkardığı tüm özleri pek çok sağlık soruna karşı kullanmaktadır. Bu nedenle üçüncü bölümde her ne kadar kimyasal sırlar anlatılsa da elde edilen maddelerin aynı zamanda tıbbî uygulamalarda da kullanılabildiği görülmektedir.

Yazar metin boyunca reçetelerde kullandığı demir sülfatları elde etme yöntemlerine değinir. Mars zacı (*vitriolo di Marte*) ve demir tuzu (*sale di ferro*) adını verdiği bu madde ilk yöntemde sülfürik asit, su ve demir tozlarının kısık ateşte altı saat kaynatılıp soğumaya bırakılmasının ardından dipte oluşan yeşil renkli kristal tuz maddelerinin süzülmesiyle elde edilmiştir. İkinci yöntemde ise ince demir tozları toz kükürt ile üç defa karıştırılarak kireçlenir (*calcinare*) ve tüm madde kaynamış suya atılır. Madde dibe çökene kadar karıştırılır ve ardından buharlaştırıldıktan sonra soğuk bir mekânda mavi kristallere dönüşmesi beklenir. Son yöntemde çelik veya demir tozlarına damla damla kükürt yağı (*oglio di solfo*) eklenir ve çelik birden ısınıp çözünür. Yazar burada beyaz kristallerin oluşacağını belirterek bundan yeşil ve mavi olanlarının da elde edileceğini söyler. Metalleri altın rengine dönüştürdüğü söylenen bir diğer tarifte ise bu defa kimyasal altın yağı (*oglio di ferro chimico*) anlatılmaktadır. Arıtılmış idrara daldırılan demir tozları daha sonra ateşte kireçlenir ve kan rengini aldığı anda tekrar idrar içerisine alınarak damıtılır. Yazar yoğun ve

yakut renginde bir yağ elde edileceğini ve ısıtılan bir metalin bu yağ içinde söndürüldüğünde altın rengini alacağını söyler.

Auda ayrıca altının özünü çıkarmaya çalışır. Isıtılmış altın tozları elli defa alkolde söndürülür ve bu alkol ihtiyaç hâlinde kullanılır. Zira yazara göre alkol, içine konulan tüm şeylerin özünü çıkarmaktadır. Altının beşinci özünü çıkarmak için altın tozu ve cıva karıştırılır. Sonra cıvanın buharlaşması ve geride sadece kireçlenmiş altının kalması için pota yanan kömür üzerine alınır. Ardından kireçlenmiş altın üç defa arıtılmış sirkenin içerisine koyularak yazın güneşte, kışın ise sıcak kül üstünde ısıtılır. Yazara göre işlemin sonunda altınlı bir likör bulunur ve o, gümüş kaşık ile toplanarak içerisinde biraz su bulunan cam kaba dökülür. Altınlar kaybolana kadar sıcak tutulmaya devam edilir ve ardından su yavaş yavaş tükendiğinde altının beşinci özü elde edilmiş olur. Auda bu özün çok değerli olduğunu, alkol ile karıştırılarak muhafaza edilmesi gerektiğini ve fakirler için değil önemli kişiler için bir ilaç olduğunu belirtir. Gümüşün beşinci özünü çıkarmak için uygulanan kireçleme yönteminde ise altından farklı olarak cıva dışında cıva klorür ve bakır sülfat eklenmiştir. Çıkarma esnasında üç defa damıtılmış sirke, kireçlenmiş tartar veya nişadır tuzu ile cıva karıştırılmıştır.

İnci ve mercanlar ile yapılan kimyasal işlemlerin birçok reçetede yer aldığı görülmektedir. İlk tarifte maddeler sadece üç saat alkolde bekletilmiştir. Diğer iki tarifte ise inci ve mercanlardan hazırlanan tozlar bulunmaktadır. Burada ezilen maddeler su, sirke, derişik sülfürik asit (*spirito di vitriolo*) veya limon usaresinde çözüldükten sonra filtrelendir. Ardından damla damla tartar yağı (*oglio di tartaro*) veya alkol (*spirito di vino*) katılıp suya dökülür ve bu şekilde toz dibe çöker. Dibe çöken bu toz *magisterio* olarak adlandırılır. Özlerini çıkarmak için ise yukarıda anlatılan öz çıkarma yöntemi uygulanmaktadır. İnci veya mercan *magisteriosu* rengi değişene kadar alkolde bekletilir. Alkolün daha fazla rengi değişmediğinde tüm alkol alınır ve su banyosunda yarısı eksilene kadar damıtılır. Ancak yazar bal yoğunluğuna gelene kadar damıtıldığında en mükemmel inci veya mercanın özünün elde edilmiş olacağını söyler. İnci veya mercan tuzunu elde etmek için de benzer bir yöntem uygulanır. Isıtılan madde hemen alkolde söndürülür ve ardından çözünene kadar limon usaresine koyulur. Böylece suyu alınan maddenin dibinde inci veya mercan tuzu kalmış olur. Bu toz rutubetli mahzende bir mermerin üzerine koyulup çözüldüğünde mercan veya inci yağı (*oglio di perle*) elde edilir. Zümrüt ve yakut gibi değerli taşların *magisteriosunu* elde etmek için de yukarıdaki işlem uygulanmadan önce taş, güherçile veya

kükürtle yakılarak kireçlenmektedir. Zira yazar taşların sertliği nedeniyle kireçlenme olmadan toz hâline getirilemeyeceğini söyler. Son olarak dövülmüş kırmızı mercanın limon usaresi veya damıtılmış sirke içerisine koyularak su banyosunda sekiz gün sindirilmesinin (*digestione*) ardından elde edilen tentürle (*tintura*) mercan şurubunun yapılabileceği söylenmiştir.

Diğer yandan Auda iki adet içilebilir çelik suyu tarifi vermektedir. Yazar taze sıkılmış ve arıtılmış ekşi turunç usaresine koyulan çelik tozu ile krem tartarı su banyosunun üzerinde sekiz gün beklettikten sonra süzmüş ve ardından da üçte biri eksilene kadar ısıtıp söz konusu suyu saklamıştır. Diğer tarifte ise çok yakılmadan kükürtle kireçlenen çelik tozlarının güçlü asitte üç veya dört defa söndürülmesi ve kükürt artıklarının giderilmesi için de defalarca yıkanması gerektiği belirtilmiştir. Ardından bir ay güneşe veya su banyosuna koyulduktan sonra madde süzülmemektedir. Auda bu çelik sularını et suyu veya başka bir likör ile karıştırarak genellikle bir ila üç dirhem arasındaki ölçülerde hastaya vermektedir.

Müteakip reçetelerde uçucu yağ elde etme yöntemleri anlatılır. Gül suyu, su, şarap ve alkolde birkaç gün demlendirilen çiçek, tohum ve meyveler daha sonra damıtılıp yağ ve suları ayrılmaktadır. Yazarın ayrıca tarçın, anason, karabiber, zencefil, kakule, kebabe, mercanköşk, biberiye, karanfil, gül, lavanta, mür ve turpentinin yanında şeker, mum, bal, tereyağı, donyağı ve hatta insan kafatasını da damıttığı görülmektedir.

Damıtma dışındaki bir diğer işlem ise özüt çıkarmaktır (*cavare l'estratto/stratto/essentie*). Burada maddeler öncelikle bazı damıtılmış suların içerisinde demlendirildikten sonra kaynatılır. Bununla birlikte elde edilen madde ayrıca damıtılır. Ancak burada yazara göre özüt, çıkan madde değil damıtma kabında kalan maddedir. Örneğin ardıç meyvelerinin özütlenmesi için dövülmüş olgun meyveleri yarım saat beyaz şarapta kaynatıldıktan sonra preslenir ve sıkılan su damıtılır. Benzer bir şekilde tarçın suyuyla sinameki özütü, hindiba suyuyla ravent özütü, oğul otu veya mercanköşk suyuyla basit kara çöpleme kökü, kırmızı kantaron suyuyla pelin otu özütü, alkol ile macun, hap ve diğer ilaçların özütleri çıkarılmıştır. Kara çöpleme kökünün majistral (*magistrale*) özütünü çıkarmak isteyen yazar bu defa oğul otu veya mercanköşk suları yerine damıtılmış anason suyunu kullanarak burada yirmi dört saat demlendirdiği kökleri daha sonra su tükenene kadar kaynatıp preslemiştir. Fransa'da bulunduğu sıralarda özüt çıkarmaktan başka bir iş yapmadığını söyleyen Auda, sinameki ve ravent dışında tüm özütlerin alkol veya damıtılmış çiy ile çıkarıldığını belirtmiştir.

Devam eden reçetelerde tuz, güherçile, kükürt, tartar, antimon, cıva ve  ap taşının damıtıldığı görülmektedir. Güherçile yağı (*spirito di nitro*) adını verdiği damıtılmış maddeyi elde etmek için bir parça güherçileyi    parça kille karıştıran Auda damıttığı maddeden çıkan ruhu (*spirito*) on ila yirmi damla arasında değişebilen ölçülerde kolik ağrı, sancı ve bademcik iltihabında kullanmıştır. Tuz ruhu ve yağı (*spirito e oglio*) adını verdiği tuz damıtmasında ise eritme potası üzerinde kavrularak  atlatılan tuzlar damıtma kabına koyulur. Yazara göre ilk olarak tuzun balgamı (*flemma*)  ıkar ve ardından ruhu (*spirito*) ile kırmızı yağı (*oglio rosso*) belirir. Auda'dan önce Della Porta, Van Helmont ve Glauber gibi isimler bakır sülfat veya kille tuzu damıtarak hidroklorik asit elde etmeye  alı mı lardır (Reti, 1965, ss. 13-16). Ancak Auda'nın burada yaptığı i lemdede hidroklorik asidi elde edip edemediği net olarak anla ılamamaktadır. Damıtma sırasında çıkan kırmızı renkli ve ‐yağ‐ adını verdiği maddenin neden kırmızı renkte çıktığı ise şimdilik bilinmezliğini korumaktadır.

Auda tariflere kükürtlü işlemler ile devam etmektedir. Kükürtün s bliminasyonu (sublimare) elde edilen kükürt çiçeklerinin (*fiori di solfo*) nasıl yapıldığını anlatan yazar bu işlemin yapılı ını görmeden   renilemeyeceğini belirtir. Dokuz kabı üst üste l kleyerek en alttaki kükürdü s blimle tiren Auda, yükselen kükürt dumanının tutunduğu en yüksek kaptaki kükürt çiçeklerinin en iyileri olduğunu söyleyerek her kapta biriken k k rtlerin ayrı ayrı saklanması istemektedir. Yazar ayrıca çiçekler adını verdiği bu k k rtleri, kükürt *magisteriosu*, kükürt sütü (*latte*), kükürt kreması veya tereyağı (*cremore o butiro di solfo*) olarak adlandırdığı maddeleri elde etmek için kullanır. Tartar tuzu ile karı tırdığı kükürt çiçeklerini yirmi dört saat su içerisinde sıcak kum üzerinde sindirime (*digerire*) bıraktıktan sonra kaynatıp filtrelenen tozlara *magisterio* adını verir. Ardından s zd ğ  suya damıtılmış sirke veya beyaz şarap kattığında kükürt kremasının dibe ineceğini söyleyerek yavaş yavaş üzerinde suyun alınmasını ister. Bu kremanın defalarca suyla yıkandıktan sonra kurutulmasını ve son kez kordiyal (*cordiale*) su veya alkol ile yıkanarak beyaz renkli kükürt sütünün (*latte*) elde edilmiş olacağını söyler. Bu nedenle Auda ve diğer modern dönem öncesi eczacı ve kimyacılardan bahsettikleri maddelerin ne olduklarını anlayabilmek için yazarların bizzat açıkladığı hazırlanma yöntem ve aşamalarına bakmak gerekir. Zira yazarların sıkça benzetmelere başvurmaları maddelerin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Nitekim Auda'nın *sale prunelle* adını verdiği ve saf  ekere benzettiği şey temelde güherçilenin kükürt çiçeği ile yakılarak kireçlenmesi ve ardından da mermer üzerine soğumaya bırakılması neticesinde elde edilen maddeden başka bir şey değildir. Benzer bir

şekilde kurşun yağı (*oglio di piombo*) adını verdiği madde ise üstübecin (kurşun karbonat) damıtılmış sirkede iki kısmı eksilene kadar kaynatıldıktan sonra elde edilen tatsız bir maddedir.

Reçetelerde tartar ile yapılan işlemlere de sıkça yer verilir. Tartar yağı (*oglio di tartaro*) adı verilen maddenin hazırlanışını anlatan yazar bununla yakılarak kireçlenmiş tartarın damıtılmasının ardından çıkan suyu kastetmektedir. Diğer yandan burada çıkan suyun sadece el ve yüzü güzelleştirmek için kullanıldığını belirtir. Yağ ile kastettiği şey ise damıtılan tartarın kaptan çıkarılıp mermer üzerine konulduktan sonra yağa dönüşmesidir. Yazar bu yağa nişadır tuzu ekleyerek bu defa çömlekte damıtılmasını ister zira cam kabın her defasında kırıldığını belirtir. Bu yağın içerisine cıva klorür konulduğunda onun cıvaya dönüşeceğini söyler. Bir diğer tartar hazırlığında ise tartar kreması (krem tartar) ve tartar tuzunun yapımı anlatılmaktadır. Dövülen tartar, suyu daha fazla bulanıklaştırmayana kadar geniş bir tencere içerisinde yıkanır ve sonra da suyla bir saat kadar kaynatılır. Kaynatılan su sıcakken süzülür ve içerisindeki tartar kremasının suyun üzerinde donuk hâle gelmesi için soğuk bir mekâna bırakılır. Ardından buradaki tartar kreması toplanıp kurutulur ve suyun içine atıldığında taneli tuzlar elde edileceği söylenmektedir. Auda bunların berrak suyla tekrar yıkanıp kurutulmasını ve bu şekilde muhafaza edilmesini ister.

Eserde ayrıca genellikle kusturucu ve terletici olarak kullanılan birçok antimon bileşiğine yer verilmiştir. Antimon *regolosu* (*regolo di antimonio*) adı verilen metalik antimonun hazırlanmasını anlatan yazar ilk olarak toz hâline getirilen stibnit (*antimonio crudo*), güherçile ve tartarı karıştırır. Ardından eritme potasında iyice yanan kömür içerisine her defasında iki veya üç okka olacak şekilde bu maddeleri atarak kapağını kapatmaktadır. Malzemeleri yakarken işlemi yapan kişinin zehirli dumanı solumaması için açık havada yapmasını ve yakıcı olması nedeniyle gözlerini korumasını söyleyerek iş güvenliği konusunda uyarıda bulunur. Son olarak toz koyma işlemi bittikten sonra kısa bir süre eritme ateşi verilmesini ister. Böylece antimon cürufundan ayrılır ve kullanılabilir hâle gelir. Antimon yağın çıkarmak için yine stibnit, şap taşı ve saf şeker toz hâline getirildikten sonra damıtılır ve çıkan kırmızı renkli yağı kullanılır. Bir diğer yöntemde ise şap taşı kullanılmamaktadır. Yazar ayrıca kusturmadığını söylediği terletici bir antimon tarifi de vermiştir. Burada stibnit ve güherçileyi toz hâle getirdikten sonra tencereye koyup kuruyana kadar ateşte kavurur. Ardından tutuşmuş kömür içine atılarak yakılır ve sonrasında kaynamış su tencerenin içine dökülür. Böylece tencereye yapışmış olan antimon

tencereden ayrılıp süzülür. Yine güneşte veya ateşte kurutulan ve toz hâline getirilen antimon tekrar güherçileyle birlikte iki defa daha yakılır. Ancak yazar ikincisinde, ilkinde olduğu gibi eritme ateşinin verilmesine gerek olmadığını zira antimonun ayrılabilir olduğunu belirtir. Auda üç defa bu işlemi yaptıktan sonra tozla bir süre kaynatıp süzmektedir. Sonra tekrar su ekleyerek antimonu tatsız olana kadar yıkar ve güneşte kuruttuktan sonra onu kullanılır. Auda bu şekilde antimonun kusturucu etki yapmadığını ve kusturucu olması istendiği zaman çok fazla yıkanmaması gerektiğini söyler. Ayrıca antimonun güzelce yakılıp yakılmadığının anlaşılması için ilk hâlindeki ağırlığı ile yakıldıktan sonraki hâlinin aynı olması gerektiği söylenmektedir. Gerek antimon gerek ise antimonun kaynatıldığı su haricen ve dâhilen ilaçlarda kullanılmıştır.

Yazar müteakip üç reçetede kristallerin işlenmesini ele alır. İlk olarak toz hâline getirilmiş kristal mastika, kolofan ve kükürtle eritme potasında yakılarak kireçlenir. Ardından benzer bir şekilde yakılmış kristal, suda söndürülüp tekrar toz hâline getirilir. Devamında bu toz kristal kükürtle birlikte yüksek ateşte tekrar yakılır ve su içerisine dökülür. Kristaller kireç gibi yükselir ve bunlar yine güherçileyle birlikte dövülerek tekrar yakılır. İşlemin ardından tekrar tekrar toz hâline getirilen madde yoğunlaşana kadar suda kaynatılır ve kurutulup tekrar tozlaştırılır. Son olarak nemli bir mermer üzerine alınan tozlar burada yağa dönüşür ve kalan tozun yukarıdaki gibi tekrar yakılabileceği söylenir. Bakla suyuna üç veya dört damla katılarak kullanılan bu yağ Auda'ya göre böbrek taşları için mucizevidir. Diğer yandan son reçetede yine ısıtılan kristal bu defa hafif bir dokunuşla toza dönüşecek hâle gelene kadar damıtılmış sirkede söndürülmüştür. Ardından güherçile ile karıştırılan bu tozlar tekrar yakılıp kaba koyulur. Güherçileden arındırılıp tatlanana kadar yıkanan söz konusu tozlar kurutulup tekrar toz hâline getirilir. Yazar pek çok sert maddede olduğu gibi kristalleri toz hâline getirebilmek için defalarca yakıp söndürmektedir. Bu maddeleri dilde acı bir tat kalmayana kadar su ile yıkar ve o andan sonra kurutup kullanıma hazırlar. Dolayısıyla hazırlıklar sırasında renk, koku, sertlik ve yumuşaklık olduğu kadar tat duyusuna da çok önem verildiği anlaşılmaktadır.

Auda üçüncü bölümün sonlarına yaklaştıkça cıvalı işlemler ile altın, gümüş ve metalleri çözmek için güçlü su (*acqua forte*) olarak adlandırdığı nitrik asit elde etme yöntemlerini açıklar. Cıva ile ilgili yapılan ilk işlem onun arındırılmasıdır. Bu işlemde madde üstünü örtecek miktardaki alkolde bekletilir ve alkolün rengi karardığında muhafaza edilip tekrar alkol eklenmesi istenir. Eğer cıvanın tamamen siyahlaşması gerekirse o zaman içerisine

kalsiyum oksit eklenmesi söylenmiştir. Yazar bu işlemin olması için cıvanın madenden (*miniera*) değil kurşundan (*piombo*) çıkarılması gerektiğini belirtmektedir. Diğer bir ifadeyle alkolün rengi daha fazla boyanmayacak hâle gelene kadar bu işlem yapıldığında cıvanın arındırılmış olduğu düşünülmektedir. Kırmızı ve beyaz cıvanın çöktürülmesi adını verdiği işlemde ise ayırmak için güçlü su (*acqua forte da partire*) adını verdiği derişik nitrik asit içerisinde bekletilmiş olan cıvanın beyaz tuz gibi olduğu zaman su içerisinde çöktürülmesi istenir. Ardından içerisinde tuzlu su ve taze idrar koyulduğunda cıvanın dibe çökeceği söylenir. Yazara göre bu su arındığı zaman filtrelenen cıva çöktürülmesi çeşitli sularla yıkanarak tatlandırılabilir. Renginin kırmızı olması istendiğinde ise bu defa su içerisinde koymak yerine bitene kadar nitrik asit içerisinde konur ve ateşte ısıtılır. Yazar burada yine kireçleme sözcüğünü kullanmıştır. Ancak buradaki kireçleme (*calcinare*) ifadesinin yakılarak hazırlama anlamı yerine genel olarak beyazlaştırmak anlamında kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle maddelerin kireç gibi beyaz ve ince toz hâline dönüştürülmesi için genel olarak kireçleme (*calcinare*) tabiri kullanılmıştır.

Diğer bir yöntemde yine nitrik asitte çözünen cıvaya, kırmızı renge dönüşene ve çökeline kadar sıcak su ile taze idrar eklenmiştir. Cıva ile ilgili son işlemde yazar reçetelerde kullandığı cıva klorürün (*solimato*) nasıl elde edildiğini açıklamaktadır. Odundan yapılmış bir kap içerisinde cıva, güherçile ve sirkeyi karıştıran Auda cıva ölene (*mortificato*) kadar ahşap tokmak ile karıştırır. Ardından toz hâline getirilmiş beyaz tuz, güherçile ve yakılmış şap taşı karıştırılarak damıtılır. Daha fazla damlamayınca kabın ağzı tıpayla kapatılır ve cıva klorür tortunun üzerine çıkana kadar ateş arttırılarak ısıtılır. Yazar daha yukarı çıkması istendiğinde kabın etrafının bir varak ile sarılıp ateşin arttırılması gerektiğini söyler. Böylece kabın boynuna kadar çıkan cıva klorürün hazır olduğunu ve testinin yavaşça kırılarak çok güzel bir cıva klorürün elde edileceğini belirtir. Ayrıca ilaçlarda kullanılmak istendiği zaman şap taşı yerine ham metalik sülfat (*vitriolo crudo*) ile hazırlanmasını söyler.

Altın, gümüş, çelik ve demir gibi metalleri çözmek için güçlü su elde etmek isteyen Auda'nın, güherçile, metalik sülfat, tuz, şap taşı ve nişadır tuzunu karıştırarak damıttığı görülmektedir. Örneğin altını çözen bir güçlü su tarifi verdiğinde güherçile, şap taşı ve nişadır tuzunu birlikte damıtmaktadır. Altına dokunmayan ve sadece gümüşü çözdüğü söylenen güçlü suda ise sadece şap taşı ile güherçile damıtılmıştır. Benzer bir şekilde demir, çelik ve diğer metalleri çözdüğü söylenen güçlü su için tuz, fırında kurutularak beyaz hâle getirilen bakır/demir sülfat (*vitriolo romano*) ve güherçile ile şap taşı damıtılmıştır. Bu

husustaki son tarifte ise güherçile, bakır/demir sülfat ve yakılmış şap taşı damıtılmaktadır. Bu yöntemler Leonardo Fioravanti'nin eserindekiler ile büyük benzerlik gösterir (1566, ss. 78-79). Diğer yandan Vannoccio Biringuccio (ö. 1539) ve Georgius Agricola'nın (ö. 1555) yaptığına aksine Auda'nın tarifte kil kullanmadığı görülmektedir (Agricola, 1912, ss. 439-440; Biringuccio, 1990, s. 185).

Yazar sonraki dört reçetede tuz adını verdiği maddenin bitkilerden nasıl elde edileceğini ve alkollü damıtma ve tentür hazırlanmasını anlatır. Bitkilerin kurutulup yakılmasının ardından elde edilen külün tekrar күkürtle yakılması ve suda çözölmesini ister. Arından işlem sonunda süzölmesi neticesinde elde edilen külün bahsedilen tuz olduğu söylenmektedir. Diğer yandan Büyük Dük'ün hayat iksiri (*elixir vitae*) adı verilen bir karışım daha hazırlanmaktadır. Buradaki iksirin çeşitli bitki, baharat ve maddelerin alkolde bekletildikten sonra damıtılması ve sonra da at gübresinde döngüyle arıtılması neticesinde edilen sıvı olduğu görölür. Bununla birlikte tarifi verilen diğer iki hayat suyunun (*acqua vita*) da yine mide hastalığı ve vebaya karşı kullanılmak üzere alkolden hazırlanan distile su ve tentür olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan Auda birçok yapay balsam tarifinin yanında afyondan hazırlanan analjezik mürekkeplerin (*ladano/laudano/nepente*) nasıl hazırlanacağını belirttiğı tariflere de yer vermiştir. Uçucu yağlar, doğal yağlar, reçineler, bitkiler, mercan ve inciler, misk, kalemis miski ve ak amber gibi maddelerin damıtılması veya demlenmesiyle elde edilen bileşikler pek çok sağlık sorununda kullanılmaktadır.

Sonuç olarak eserin ikinci ve üçüncü bölümlerindeki kimyasal sırlarda uçucu, doğal ve maserat yağların elde edilmesi, yapay inci, mercan ve balsam üretimi, alkollü bileşiklerin yapımı, metallerin çözölmesi için asitlerin hazırlanması, antimon, cıva, күkürt, arsenik ve kurşun gibi kimyasalların tıbbî kullanıma uygun hâle getirilmesi, boya, vernik ve mürekkep üretimi, kozmetik, sabun ve parfümeri ürünlerinin imalatı, oda kokularının hazırlanması, kıyafetlerden yağ çıkarma yöntemleri ile çeşitli maddelerin damıtma tekniklerinin ele alındığı anlaşılmaktadır. Simya ve doğa felsefesi terminolojisi ile bezenen bu işlemlerin tıbbî amaçlı kullanıma hazırlanması için eczacılık sanatında önemli bir yer işgal ettiğı görülmektedir. Yazar işlemlerin türüne göre farklı alet ve ölçüler kullanmıştır. Diğer yandan iş güvenliğine önem vermiş ve uygulamalar sırasında insan sağlığını tehlikeye atabilecek zehirli gaz ve tahriş edici maddelere karşı hassas davranarak okuyucuyu bilgilendirmiştir. Pek çok değerli teknik bilgi ve uygulamaya ışık tutan bu bölümler ayrıca birinci bölümdeki tıp reçetelerinde kullanılan bileşik maddelerin içerik ve hazırlanma

aşamalarını da açıklamaktadır.

5.1.9 Astroloji ve Fizyonomi

Modern bilimsel yöntemlerin sınırları dışında kalan astroloji ve fizyonomi modern öncesi dönemde birçok yazar tarafından bir “bilim” olarak görülmekteydi.²⁴³⁹ Gök cisimlerinin hareketlerine bağlı olarak yeryüzünde meydana gelen ve gözlemlenebilen hava değişimleri, gelgit oluşumu, güneş ve ay tutulmaları gibi yaşanan olaylar insanların gök cisimleri ile yeryüzü arasında bir bağlantı kurmasına neden olmuştur (Beck, 2007, ss. 79-81). Benzer bir şekilde hekimler de veba başta olmak üzere bazı hastalıkların nedenlerini hava değişimlerine ve dolayısıyla gök cisimlerine bağlamıştır (Ullmann, 1978, ss. 111-114). Nitekim Orta Çağ İslam filozoflarından Yakub b. İshak el-Kindî (ö.866?) gök cisimlerinin yeryüzü üzerindeki etkisini açıkça kabul etmiştir (Kaya, 2002, ss. 219-227). Auda da eserinde bu görüşü sürdürmektedir. Yazar dördüncü bölümde kan alma işini yapan tüm kişilere faydalı ve lazım olduğunu söylediği tıbbî astronomiden (*astrologia medicinale*) bahseder. Eserde kişinin doğduğu aylar, burçlar ve özellikleri, burçlara göre kan almanın veya ilaç vermenin kişiye fayda edip etmeyeceği, anne karnından doksan altı yaşına kadar kişiye hangi gezegenlerin etki ettiği, belirli yaş evrelerinin tehlikeli olduğu, kan almak için hangi zamanların uygun olduğu, burçların hangi organlara hükmettiği, senenin hangi gün başladığı ve bu senenin nasıl geçeceği gibi konular ele alınmaktadır. Ayrıca yazar dördüncü bölüme başlamadan önce Lombardiya, Roma ve geri kalan tüm İtalya için 42. derece kuzey enleminde gün doğumu ve öğle saatlerini aylara göre gösteren tablolara yer vermiştir. Diğer yandan bölümün ortalarında Güneş Aslan Burcu’ndayken gündüz ve gece saatlerinin nasıl bileceğini anlatan bir alt başlık bulunur. Bu tablolar ve alt başlık Garşûnî yazmada tercüme edilmemiştir (**Resim 2, 3 ve 4.**).

Eserde gök cisimlerinin insan karakteri, sağlığı ve hastalıkları üzerinde etkili olduğu anlatılmaktadır. Kişinin anne karnından itibaren gök cisimlerinin etkisi altında kaldığı, bu gök cisimlerinin insanın görünümünü, mizacını, organlarını, sevdiği tatları, alışkanlık ve yeteneklerini belirlediği açıklanır. Nitekim bölümde ilk olarak marttan başlayıp şubata

²⁴³⁹ Astroloji ‘*ilm el-ahkâm el-nücûm/el-eḫlâk/‘ilm el-tencîm*, fizyonomi de ‘*ilm el-firâse/‘ilm el-kıyâfe* olarak isimlendirilmiştir. Buradaki “‘ilm” sözcüğü ile iki alanın da bilim olarak anlaşıldığı açık bir şekilde görülmektedir (Taşköprizâde, 1985, ss. 327, 335; Misener, 1923, ss. 1-2; Uludağ, 1996; Fehd, 2000).

kadar kişinin doğduğu gün ile hangi burçta olduğu belirtilir. Söz konusu burçlara göre kişinin saç rengi ve türü, organları, madeni, mizacı ve yeteneklerinin ne eğilimde olduğu, kan almanın veya ilaç vermenin faydalı olup olmadığı, kişi için hangi yaş evrelerinin tehlikeli olduğu vurgulanmaktadır. Bununla birlikte Garşûnî yazmada mütercimim çeviri sırasında hatalar yaptığı ve eksik çevirdiği anlaşılmıştır. Mütercim kimi zaman gezegen isimlerini birbirine karıştırdığı kimi zaman da burçların özelliklerini eksik tercüme ettiği tespit edilmiştir. Diğer yandan yazar gök cisimleri ve sağlık arasındaki ilişkiyi anlatan bir diğer alt başlığa yer verir. Bu alt başlıkta hastalığın tehlikeli olduğu günler veya kişinin hangi günlerde iyileşebileceği yazar tarafından öngörülmektedir. Son olarak kan alma yöntemini ele alan Auda, aylara göre hangi günlerin kan almada tehlikeli ve güvenli olduğunu anlatan bir tablo çizmiştir. Buna göre bazı günler tehlikeli olduğu için yazar her gün kan alınmaması gerektiği hususunda okuyucuyu uyarır. Zira ona göre bu kötü günlerde kan alınırsa “sürekli hareket hâlinde olan gök cisimleri” kişiler üzerinde ciddi tehlikelere yol açabilmektedir.

Tıbbî astrolojinin ardından dış görünüş ve karakter arasında ilişki kurulan bir fizyonomi makalesi de bulur. Yazar burada alın, baş, yüz, kirpik, saç, göz, burun, kulak, ağız, dudak, diş, dil, ses, çene, sakal, boyun, kol, el, göğüs, omuzlar ve ayakların özelliklerine göre kişinin karakterini tahmin etmeye çalışır. Örneğin organların uzun, kısa, geniş, dar, büyük veya küçük olmasına göre muhtemel kişilik analizi yapılmaktadır. Aslında fizyonomi modern öncesi dönemde birçok yazar tarafından ele alınan bir konudur. Nitekim Söзде-Aristoteles’in *Sırların Sırrı* kitabı dâhil olmak üzere Polemon (ö. 144), Ebu Bekr er-Râzî (ö. 925), Michael Scott (ö. 1236), Bartolommeo della Rocca (ö. 1504) ve Giambattista della Porta (ö. 1615) gibi yazarların eserinde de organların özelliklerine göre kişilerin karakter analizi yapılmıştır (Scot, 1477; della Rocca, 1536; Porta, 1613; er-Râzî, 1987, ss. 97-107; Foerster, 1994; Swain, 2007). Bu analizlerin yapılmasında insanların hayvanlara benzetilmesi önemli bir rol oynar. Nitekim Aristoteles’e atfedilen *Physiognomonica* adlı eserde fizyonominin yöntemleri anlatılırken her bir hayvan cinsinin özel bir form ve mental karaktere sahip olduğu belirtilir. Bu nedenle birbirine benzeyen hayvanların benzer ruha sahip oldukları sonucuna varılmaktadır (Aristotle, 1913, s. 805a). Nihayetinde Aristotelesçi veya *peripatetik/meşşâî* ekolünü takip eden fizyonomi kitabı yazarları insan ve hayvanları analiz ederken benzetme yöntemine başvururlar. Dolayısıyla Auda da dâhil olmak üzere fizyonomi kitabı yazarları, insanları belirli hayvanlarla karşılaştırmış ve ikisinin benzerlikleri üzerinden bir sonuca varmışlardır. Bunların genellikle aslan (*leone*), öküz

(*bove/bue*), eşek (*asino*), keçi (*capro*), köpek (*cane*), domuz (*porco*), boğa (*toro*), horoz (*gallo*) ve maymun (*Simia/scimmia*) gibi hayvanlar olduğu görülmektedir. Örneğin Auda yüzü çok küçük olan bir kişinin horoza ve maymuna benzediğini söylerken büyük yüzlü kişinin öküze (*bove/bue*) ve eşeğe (*asino*) benzediğini belirtir. Auda'dan farklı olarak, Aristoteles'in *Fisionomia*'sına (*Physiognomonica*) atıf yapan Giambattista Della Porta, küçük yüzlü kişinin horoza (*gallo*) değil, kediye (*gatto*) benzediğini söyler (Porta, 1613, s. 75). Buradaki farklılığın iki kelimenin benzer yazılmasından kaynaklanmış olması muhtemeldir. Diğer yandan Auda bu defa insan ve köpek arasında bir benzerliğe dikkat çeker. Yazara göre köpeklerin sinirlenmesinin ardından alınlarında buluta (*nubilosa/nuvolosa*) benzeyen kırıxıklıklar ortaya çıkmaktadır. İnsanda çıkan kırıxıklıklar ile bağlantı kuran Auda bunun cesarete işaret ettiğini söyler. Ancak yazar burada bulutlu alını (*la fronte nubilosa/nuvolosa*) olan kişilerin köpeğe değil, cesaret açısından aslan ile boğaya benzediklerini belirtir. Özetle bu gibi benzetmelere başvuran Auda'nın tıpkı diğer fizyonomi kitabı yazarları gibi Aristotelesçi geleneği sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Auda eserinde güzel ve zarif bir insanın boy ve beden oranı hakkında da bilgi vermektedir. Yazara göre bir kadın veya erkek mükemmel ve uygun bir boy uzunluğuna sahip olması için altı ayak (*sei piedi*) uzunluğunda olmalıdır. Bu ölçülerin dışına çıkılması durumunda doğal düzenin dışına çıkılacağını söylemektedir. Buna göre yazar, dirsek, baş ile göğüs başlangıcının tüm beden dördte biri ve el bileğinden orta parmağın ucuna kadar olan uzunluğun tüm beden dörde biri olması gerektiğini iddia eder. Benzer bir şekilde saçların uç kısmından çenenin sonuna kadar olan bölgenin uzunluğu ile yüz uzunluğunun eşit olduğunu söyler. Dolayısıyla yüzün uzunluğu saçların uç kısmından çenenin alt kısmına kadar olan uzunluktur. Auda ayrıca bu uzunluğun tüm vücudun dörde birine denk geldiğini belirtir. Diğer yandan yüzü üç eşit kısma ayırdığını söyler. Ancak metindeki ifadesinde çenenin en altından burun kısmına ve burundan saç köklerine kadar olmak üzere yüzü sadece iki parçaya ayırdığı görülmektedir. Bu farklılığın bir hata olması muhtemeldir. Ancak Auda burada iddia ettiği oranların güvenilir olmadığını söyler. Nitekim bu yöntem ve kuralların çok kez yanlış sebebiyet verdiğini itiraf eder. Diğer taraftan en doğru yöntem olduğunu iddia ettiği başka bir kuraldan bahseder. Yeni kuralda başparmağın bir mafsaldan diğer mafsala olan uzunluk, ağız yüksekliği ve çene uzunluğu ile aynıdır. Benzer bir şekilde işaret parmağın büyük mafsalı ile alın yüksekliğinin aynı olduğunu belirtir. Diğer iki mafsaldan tırnak ucuna kadar olan uzunluk ise burun ile aynı uzunluktadır. Öte yandan orta parmağın büyük mafsaldan diğer mafsala kadar olan

Resim 2. Lombardiya, Roma ve tüm İtalya için 42. derecede güneşin doğuş saati ile öğle saatini gösteren tablolar

[illegible]

Resim 3. Ay'ın hangi burçta olduğunu bilmek için tablo

242 *Libro Quarto.*

TAVOLA

Per saper in che segno

Mesi giorni	M.	A.	M.	G.	L.
1	Ariete	Tauro	Gemini	Cancro	Leone
2	Tauro	Gemini	Cancro	Leone	Vergine
3	Gemini	Cancro	Leone	Vergine	Libra
4	Cancro	Leone	Vergine	Libra	Scorp.
5	Leone	Vergine	Libra	Scorp.	Sagitt.
6	Vergine	Libra	Scorp.	Sagitt.	Capric.
7	Libra	Scorp.	Sagitt.	Capric.	Aquario
8	Scorp.	Sagitt.	Capric.	Aquario	Pesce
9	Sagitt.	Capric.	Aquario	Pesce	Ariete
10	Capric.	Aquario	Pesce	Ariete	Tauro
11	Aquario	Pesce	Ariete	Tauro	Gemini
12	Pesce	Ariete	Tauro	Gemini	Cancro
13	Ariete	Tauro	Gemini	Cancro	Leone
14	Tauro	Gemini	Cancro	Leone	Vergine
15	Gemini	Cancro	Leone	Vergine	Libra
16	Cancro	Leone	Vergine	Libra	Scorp.
17	Leone	Vergine	Libra	Scorp.	Sagitt.
18	Vergine	Libra	Scorp.	Sagitt.	Capric.
19	Libra	Scorp.	Sagitt.	Capric.	Aquario
20	Scorp.	Sagitt.	Capric.	Aquario	Pesce
21	Sagitt.	Capric.	Aquario	Pesce	Ariete
22	Capric.	Aquario	Pesce	Ariete	Tauro
23	Aquario	Pesce	Ariete	Tauro	Gemini
24	Pesce	Ariete	Tauro	Gemini	Cancro
25	Ariete	Tauro	Gemini	Cancro	Leone
26	Tauro	Gemini	Cancro	Leone	Vergine
27	Gemini	Cancro	Leone	Vergine	Libra
28	Cancro	Leone	Vergine	Libra	Scorp.
29	Leone	Vergine	Libra	Scorp.	Sagitt.
30	Vergine	Libra	Scorp.	Sagitt.	Capric.
31	Libra	Scorp.	Sagitt.	Capric.	Aquario

Segni Culti & famigliari.

Ariete mortale	Tauro bestia	Gemini penia	Cancro dubbia	Leone bestia

Libro Quarto. 243

PERPETVA

si ritroua la Luna.

A.	S.	O.	M.	D.	G.	F.
Vergine	Libra	Scorp.	Sagitt.	Capric.	Aquario	Pesce
Libra	Scorp.	Sagitt.	Capric.	Aquario	Pesce	Ariete
Scorp.	Sagitt.	Capric.	Aquario	Pesce	Ariete	Tauro
Sagitt.	Capric.	Aquario	Pesce	Ariete	Tauro	Gemini
Capric.	Aquario	Pesce	Ariete	Tauro	Gemini	Cancro
Aquario	Pesce	Ariete	Tauro	Gemini	Cancro	Leone
Pesce	Ariete	Tauro	Gemini	Cancro	Leone	Vergine
Ariete	Tauro	Gemini	Cancro	Leone	Vergine	Libra
Tauro	Gemini	Cancro	Leone	Vergine	Libra	Scorp.
Gemini	Cancro	Leone	Vergine	Libra	Scorp.	Sagitt.
Cancro	Leone	Vergine	Libra	Scorp.	Sagitt.	Capric.
Leone	Vergine	Libra	Scorp.	Sagitt.	Capric.	Aquario

Segni Culti & famigliari.

Vergine longa	Libra mortale	Scorpione piccolissima	Sagittario longa	Capricorno mortale	Aquario longa	Pesce piccolissima

Resim 4. Gündüz ve gece gezegen saatleri tablosu

244 *Libro Quarto.*

TAVOLA

Dell'hore planetarie diurne, e notturne perpetue.

Hore diurne.

	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.
Dom.	Sole.	Ven.	Merc.	Luna.	Sat.	Giou.	Mart.	Sole.	Ven.	Merc.	Luna.	Sat.
Lun.	Luna.	Sat.	Giou.	Mart.	Sole.	Ven.	Merc.	Luna.	Sat.	Giou.	Mart.	Sole.
Mart.	Mart.	Sole.	Ven.	Merc.	Luna.	Sat.	Giou.	Mart.	Sole.	Ven.	Merc.	Luna.
Merc.	Merc.	Luna.	Sat.	Giou.	Mart.	Sole.	Ven.	Merc.	Luna.	Sat.	Giou.	Mart.
Giou.	Giou.	Mart.	Sole.	Ven.	Merc.	Luna.	Sat.	Giou.	Mart.	Sole.	Ven.	Merc.
Ven.	Ven.	Merc.	Luna.	Sat.	Giou.	Mart.	Sole.	Ven.	Merc.	Luna.	Sat.	Giou.
Sat.	Sat.	Giou.	Mart.	Sole.	Ven.	Merc.	Luna.	Sat.	Giou.	Mart.	Sole.	Ven.

Libro Quarto. 245

Hore notturne.

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
Dom.	Giou.	Mart.	Sole.	Ven.	Merc.	Luna.	Sat.	Giou.	Mart.	Sole.	Ven.	Merc.
Lun.	Ven.	Merc.	Luna.	Sat.	Giou.	Mart.	Sole.	Ven.	Merc.	Luna.	Sat.	Giou.
Mart.	Sat.	Giou.	Mart.	Sole.	Ven.	Merc.	Luna.	Sat.	Giou.	Mart.	Sole.	Ven.
Merc.	Sat.	Ven.	Merc.	Luna.	Sat.	Giou.	Mart.	Sole.	Ven.	Merc.	Luna.	Sat.
Giou.	Luna.	Sat.	Giou.	Mart.	Sole.	Ven.	Merc.	Luna.	Sat.	Giou.	Mart.	Sole.
Ven.	Mart.	Sole.	Ven.	Merc.	Luna.	Sat.	Giou.	Mart.	Sole.	Ven.	Merc.	Luna.
Sat.	Merc.	Luna.	Sat.	Giou.	Mart.	Sole.	Ven.	Merc.	Luna.	Sat.	Giou.	Mart.

Dichiaratione delle sopradette Taole.

Prima vedi a qual hora il giorno, che ti bisogna, e poi in testa cerca il numero dell'hore che verrai a dritto dell'uno, e dell'altro in mezzo l'angolo si trouerai il Pianeta che domina da hore 13. fino a 24. per il giorno, e da h. 1. fino a 12. per la notte seguente, e per tutti li giorni non sono uguali, perciò le hore de' pianeti non possono esser uguali, e volendo sapere quanti minuti sia l'hora del pianeta di quel giorno, fa così, quando il giorno è di h. 13. moltiplica le dette hore per 5. cioè 5. via 13. 75. e tanti minuti è l'hora del pianeta; e così la notte, che sono 9. 5. via 9. 45. e quelli sono li minuti dell'hore della notte.

SONUÇ

Bu çalışmada Hill Museum and Manuscript Library tarafından dijital ortama aktarılan OLM 00206 proje numaralı yazma eser incelenmiştir. Bilinen tek nüshası Lübnan'ın Kaslik kasabasındaki Marunî Tarikatı'na ait olan yazmanın, İtalyan eczacı Domenico Auda'nın *Breve Compendio di Maravigliosi Secreti* adlı eserinin eksik ve değiştirilmiş bir tercümesi olduğu tespit edilmiştir. Süryanice alfabeyle Arapça dilinde kaleme alınan bu Garşûnî yazmanın mütercimi, yazım tarihi ve müstensihî bilinmemektedir. Kütüphane katalog kaydında, yazma eserin 18. yüzyılda yazılmış olabileceği belirtilmiştir. Ancak tercüme sırasında sadece 1660 tarihli baskısının kullanılması ve sonraki baskılarda kitabın sonuna ilştirilen ek bölümlerin tercüme edilmemiş olması, eserin 1660-1799 yılları arasında tercüme edilmiş olabileceğine işaret etmektedir. Diğer yandan, ilk baskısı 1652 yılında gerçekleştirilen ve 1776 yılına kadar on dokuzdan fazla edisyonu yayımlanan BCMS'nin Osmanlı coğrafyasında tespit edilebilen tek tercümesi, söz konusu Garşûnî yazmada yer almaktadır. Aynı zamanda 1555 yılında Avrupa'da dönüşüm geçirerek dönemin popüler bilim yazıları hâline gelen “sırlar kitapları” türünün de bir örneği olduğu tespit edilmiştir. Tıp, eczacılık ve kimya alanlarında çağın teknik bilgilerine ışık tutan bu eserler, bilim ve tıp tarihi literatüründe özgün kaynaklar arasında yer almaktadır. Bugüne kadar bilim tarihçileri tarafından bu yeni türün Osmanlı'da popüler bilim yazıları hâline gelip gelmediği veya Osmanlı yazarlarının bu türden teknik bilgi içeren “sırlar kitapları” kaleme alıp almadıkları sorusuna bir cevap aranmamıştır. Dolayısıyla alandaki açığın kapatılması amaçlanan bu tez çalışmasında yukarıda belirtilen sorulara ilk defa cevap aranmıştır. Ancak taranan Osmanlı yazmaları arasında söz konusu türe dâhil edilebilecek ve “sırlar kitabı” başlığı taşıyan bir esere rastlanmamış olması, Garşûnî yazma özelinde Osmanlı yazarlarının bu yeni akıma sadece küçük ölçekte dâhil olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan Garşûnî yazmanın tek nüshasının bulunması ve diğer Süryani yazmaları arasında bu türde yazılmış başka eserlere rastlanmamasının bir sonucu olarak, “sırlar kitabı” yazınının özelde Süryaniler arasında, genelde ise Osmanlı toplumunda popülerleşmediği sonucuna varılmıştır.

BCMS ile yazmanın, bilim ve tıp tarihi açısından dönemin teknik bilgi ve uygulamalarını yansıtan önemli bilgiler içerdiği gözlemlenmiştir. Dört bölüme ayrılan eserin birinci bölümünde, veba, frengi, sıtma, belsoğukluğu, verem, difteri ve sıracı (TB Lenfadenit) gibi enfeksiyon hastalıklarının “tedavisinde” kullanılmak üzere çeşitli macun, hap, toz, şurup, kaynatma, merhem ve yakı reçetelerine yer verilmiştir. Bu reçetelerin içeriğinde, bitkisel

ve hayvansal maddelerin yanı sıra, insan sağlığını tehdit edebilecek cıva, cıva klorür, cıva sülfür, antimon, kurşun, kurşun karbonat ve kurşun oksit gibi maddelerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Eserde ele alınan sağlık ve hastalık mefhumları ise, çağın hâkim tıp paradigması olan humoral patoloji ve Galenci *miasma* doktrini çerçevesinde şekillenmiştir. Bu bağlamda “tedavi” uygulaması kapsamında, hastalık etkeni olarak düşünülen hıltların bedenden arındırılması amaçlanmıştır. Dolayısıyla hastanın müşhil, idrar söktürücü, kusturucu ve terletici olduğu iddia edilen ilaçlara ek olarak kol, alın ile dil altındaki damarlardan kan alma ve kupa çekme uygulamalarıyla hıltlardan “arındırılması” istenmiştir. Ayrıca diğer sırlar kitaplarında olduğu gibi, eserde mide ile sindirim, sağlık ve hastalık dengesinin merkezinde ele alınmıştır ve tüm hastalıklara sindirim sorunlarının neden olduğu iddia edilmiştir. Diğer yandan Galenci *miasma* doktrininde bozulmuş havanın, veba gibi salgın hastalıkların nedeni olarak gösterilmesi, bu havayı bertaraf ettiğine inanılan güzel koku ve tütsülerin tedavi yöntemi olarak kullanımına neden olmuştur.

Eserin ikinci ve üçüncü bölümlerinde güzellik ve bakım ürünleri, parfümeri, tekstil, temizlik ve hijyen malzemeleri, cila, mürekkep ve boya yapımı, taklit ve sahte ürün hazırlama, metalleri çözen ve güçlü su (*acqua forte*) adı verilen derişik nitrik asit, sülfürik asit ve hidroklorik asit elde etme, cıva, antimon, kurşun gibi çeşitli metallerin işlenmesi, kırılmış camı yapıştırma ve su geçirmez hâle getirme, ıslatıldığında ateş çıkan taş ile rüzgârda sönmeyen meşale icat etme, alkolik kimsenin şaraptan iğrenmesi için karışım hazırlama, bir sene boyunca gülü bozulmadan muhafaza etme, kükürt dumanına maruz bırakarak gülün rengini değiştirme, şaraptan küf çıkarma, keskin sirke hazırlama, şarabı damıtarak alkol elde etme, doğal, maserat ve uçucu yağ hazırlama ile bitki özlerini çıkarma gibi çeşitli teknik bilgiler ele alınmıştır. Bu reçetelerde hazırlanan maddelerin, aynı zamanda meslekî ve ticarî değere sahip ürünler olduğu bilinmektedir. Nitekim yazar, reçetelerin değerini vurgulamak için onları birer “hazineye” benzetmiştir. Bu nedenle eserde ekonomik çıkarların da gözetildiği anlaşılmıştır. Dördüncü bölümde ise astroloji, fizyonomi, kan alınacak günler, senelik hava tahminleri, kişinin beden ölçüleri ile Orta Çağ’ın meşhur tıp ekolü Salerno Okulu’nun *Regimen Sanitatis* adlı çalışmasındaki aforizmaların açıklandığı bir makale yer almaktadır. Bu makalede sağlığın korunması açısından önleyici tedbirler anlatılmıştır. Kişinin psikolojik durumu, beslenme, uyku ve egzersiz alışkanlıkları, sindirim ve boşaltım, banyo ve beden temizliği gibi çeşitli konular işlenerek beden ile ruh sağlığı bir arada ele alınmıştır.

Modern dönemde birçok enfeksiyonun antibiyotiklerle tedavi edilebildiği ve 17. yüzyılda mikrop teorisinin henüz kabul edilmediği göz önünde bulundurulduğunda, bu döneme ait eserin bilimsel olmayan ve faydasız bilgiler sunduğu düşünülebilir. Ancak bilimsel bilgi sayılabilmesi için buradaki düşünce ve uygulamalar modern bilimsel yöntem ile değil, tarihsel açıdan o çağda genel kabul gören “bilimsel yöntem” ile mütalaa edilmelidir. Zira 17. yüzyıldaki entelektüel seviye ve dönemin ruhu (*zeitgeist*) dikkate alındığında, Auda’nın sunduğu tıp bilgisi ve uygulamalarının çağın genel kabul gören görüşleri olduğu, dönemin geçerli “resmi” tıp paradigmasını ve “bilimsel” görüşünü yansıttığı, dolayısıyla bu dönem özelinde bir bilim veya tıp eseri olarak değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir.

Garşûnî eserin Osmanlı tıp literatüründeki yeri ve rolü, çalışmada cevap aranan bir diğer sorunsaldır. Yazmanın “sırlar kitabı” türünün Osmanlı’daki bilinen tek örneği olması, Süryanice alfabeyle Arapça dilinde kaleme alınması ve Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan Lübnan’daki Marunîlerin Kilisesinde muhafaza edilmesi gibi özel durumlar, eseri özgün ve değerli kılmaktadır. Osmanlı tıp literatürü denildiğinde genellikle Arapça, Farsça ve Türkçe eserler ile Müslüman yazarlar akla gelmektedir. Ancak bu durum, söz konusu literatürün bir parçası olan Garşûnî yazmalar başta olmak üzere, diğer gayrimüslim eserlerinin ihmal edilmesine yol açmaktadır. Bu tür eserlerin varlığı, Osmanlı bilim ve tıp literatürünün Arapça, Farsça ve Türkçe eserler ile sınırlı olmadığını gösterir. Bu bağlamda geniş bir literatüre sahip olan Osmanlı tıbbına gayrimüslimlerin eserleri de dâhil edilmelidir. Böylelikle Osmanlı tıbbına daha geniş bir perspektiften yaklaşılması ve muğlak kalan özelliklerin aydınlatılmasına katkı sağlanması beklenmektedir.

Tez çalışmasında ele alınan diğer sorunsal, Marunîler özelinde Lübnan ile İtalya arasındaki tıbbî bilgi alışverişinin ne düzeyde gerçekleştiğidir. Osmanlı hekim ve yazarlarının özellikle 17. yüzyılda Avrupa’daki tıp eserlerini takip ettikleri ve hatta Türkçe ile Arapça dillerine tercüme ettikleri bilenen bir olgudur. Diğer yandan Amerika Kıtası, Uzak Doğu, Hindistan, İslam coğrafyası ve Avrupa arasındaki tıbbî bilgi alışverişinin 17. ve 18. yüzyıllarda belirgin bir şekilde gerçekleşmesi, kültürlerarası etkileşim bağlamında bu dönemin bilim ve tıp tarihi açısından değerini arttırmaktadır. 16. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı hâkimiyeti altına giren Marunîler, aynı yüzyılın ikinci yarısında Papalık ve İtalyanlar ile siyasi ve dini bir yakınlaşma sürecine girmişlerdir. Uzun yıllar süren bu yakınlaşma sürecinde, 1584 yılında Roma’da Marunîler için bir okulun kurulması, bu ilişkilerin düşünce ve bilim alanında da derinleşmesini sağlamıştır. Nitekim burada aldıkları eğitimin ardından memleketlerine geri dönen Marunîlerin iki coğrafya arasındaki

bilgi alışverişinde etkin bir rol oynadığı düşünülmektedir. Zira bu ilişkiler neticesinde ortaya çıkan alışverişin tıp ve eczacılık alanlarındaki yansıması Lübnan'daki kütüphanelerde gözlemlenebilmektedir. Buradaki Arapça yazmalar arasında 19. yüzyıl gibi geç bir tarihte 16. ile 17. yüzyıllarda yaşamış İtalyan eczacı Pietro Andrea Mattioli ile Ippolito Ceccarelli'nin eserlerinin tercümesine rastlanması, ikili ilişkilerin bilim ve düşünce tarihi açısından devam ettiğini göstermektedir. Bu bağlamda 1660-1799 yılları arasında çevrildiği tahmin edilen Garşûnî yazmanın söz konusu ikili iş birliğinin bir sonucu olması kuvvetle muhtemeldir. Bu nedenle Papalık ile Marunîlerin dini ve siyasi yakınlaşmasının aynı zamanda bilim ve tıp tarihi literatürüne katkı sağlayabilecek yeni çalışmaları ortaya çıkardığı söylenebilir. Ayrıca bu durum, dini ve siyasi temayüllerin toplumlar arasındaki bilgi alışverişini etkileyebildiğini göstermesi açısından da örnek teşkil etmektedir. Nitekim tıp, eczacılık ve kimya alanlarında teknik bilgi içeren “sırlar kitabı” türündeki Garşûnî yazma, Avrupalılar ile Osmanlılar arasındaki bilimsel ve tıbbî bilgi alışverişinin küçük ölçekli bir örneğini temsil etmektedir. Ancak Osmanlı Lübnan'ındaki bu küçük ölçekteki alışverişin Marunîler veya Süryaniler ile sınırlı kaldığı ve eserin dar bir okuyucu kitlesini hedeflediği anlaşılmaktadır. Zira Süryani özgünlüğünü içeren bu çalışma, Süryanice alfabeyle Arapça dilinde kaleme alınmıştır. Dolayısıyla yazmanın ancak bu alfabeyle Arapça okuyabilen bir zümre tarafından incelenebileceği düşünüldüğünde, bu yazı stilinin eserin geniş kitlelere ulaşmasını engellemiş olabileceği dikkate alınmalıdır. Her ne kadar İslam hâkimiyeti altındaki coğrafyada Arapça geniş bir kitle tarafından okunabiliyor olsa da Süryanice alfabeyle Arapça okuyabilen geniş bir zümrenin yer almaması kuvvetle muhtemeldir. Bu durumun, “sırlar kitaplarının” Süryaniler özelinde sınırlı kalmasına yol açtığı söylenebilir.

Sonuç olarak elde edilen bulgular neticesinde mütercimın metne sadık kalmadığı ve tercümede değişiklikler yaparak eseri çeviriden tercüme-telif bir çalışmaya dönüştürdüğü ortaya çıkarılmıştır. İkinci olarak Garşûnî yazma dışında, Osmanlı tıp, eczacılık ve kimya yazmaları arasında yeni “sırlar kitabı” türüne dâhil edilebilecek bir esere rastlanmamıştır. Bu durum, Osmanlı yazarlarının söz konusu yeni akıma küçük ölçekte dâhil olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer yandan Papalık ile Katolik Süryaniler arasındaki siyasi ve dini yakınlaşmanın, özellikle Marunîler aracılığıyla, İtalya ile Lübnan arasındaki tıbbi ve bilimsel bilgi alışverişinde önemli bir rol oynadığı anlaşılmıştır. Son olarak söz konusu yazma metin ilk defa Arapça transliterasyonu ve Türkçe tercümesiyle birlikte sunulurak alana katkı sağlanmıştır. Gelecek çalışmalarda ise çağdaş Garşûnî, Süryanice, İbranice,

Ermenice ve Yunanca eserlerin Osmanlı tıp literatürüne dâhil edilerek incelenmesi ve Osmanlı tıbbına kapsayıcı bir şekilde yaklaşılması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdullah, İ. bin.** (2016). *Alâ'im-i Cerrâhîn: Cerrâh-nâme*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Acar, H. V.** (2018). Anadolu Kaynaklı Türkçe Tıp Yazmalarına Göre Kuduzun Tanısı ve Tedavisi. İçinde Çağrı Büke, Şükran Köse, Fevzi Çakmak & Eren Akçiçek (Ed.), *Tarihsel Süreçte Anadolu'da Kuduz* (ss. 105–128). Gece Kitaplığı.
- Agricola, G.** (1912). *Georgius Agricola De re metallica* (H. Hoover & L. H. Hoover, Çev.). The Mining Magazine. <http://archive.org/details/georgiusagricola00agririch>
- Ahmed, M.** (2023). Intestinal parasitic infections in 2023. *Gastroenterology Research*, 16(3), 127.
- Ainsworth, G.** (1993). Fungus Poisoning. İçinde K. F. Kiple (Ed.), *The Cambridge World History of Human Disease*. Cambridge University Press.
- Akalın, K.** (2018). *Klasik Süryaniceye Giriş I*. Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.
- Akdoğan, C. & Bayındır, F.** (2023). Kronik Psikolojik Stresin Osteoporoz Patogenezindeki Rolü: İlişkili Mekanizmalar ve Potansiyal Biyobelirteçler. *Geriatrik Bilimler Dergisi*, 6(1), 40–51.
- Akgöl, J. & Köroğlu, A.** (2022). Uyuz Hastalığı (Skabiyes), Tedavisi ve Uyuz Hastalığı Tedavisinde Kullanılan Bitkiler. *Journal of Faculty of Pharmacy of Ankara University*, 46(2), 600–618.
- Al-Hakîm, İ. R.** (1322). *Al-Sırr al-Maknûn fî Abhas al-Ta'ûn*. Matbaat al-Şa'b.
- Al-Hasan, A. Y.** (2009). *Studies in Al-Kimya': Critical Issues in Latin and Arabic Alchemy and Chemistry*. Olms.
- Al-Ḥusayn, S. ibn H. A. ibn.** (1912). *Kitâb Hikme el-Muğnî fî et-Tıbb*. Diyarbakır Meryem Ana Kilisesi. <https://w3id.org/vhmml/readingRoom/view/124528>
- Al-Kindî.** (1966). *The Medical Formulary or Aqrâbâdhîn of al-Kindî*. (M. Levey, Çev.). The University of Wisconsin Press.
- Alfani, G.** (2013). Plague in seventeenth-century Europe and the decline of Italy: An epidemiological hypothesis. *European Review of Economic History*, 17(4), 408–430.
- Albala, K.** (2002). *Eating right in the Renaissance* (C. 2). University of California Press.
- Alexander, J. T.** (2002). *Bubonic plague in early modern Russia: Public health and urban disaster*. Oxford University Press.
- Almaany.** (2025a). *Ceruse*. Almaany. <https://www.almaany.com/en/dict/ar-en/ceruse/>.
- Almaany.** (2025b). *Epilepsy*. Almaany. <https://www.almaany.com/en/dict/ar-en/epilepsy/>.

Almaany. (2025c). *Güherçile*. Almaany. <https://www.almaany.com/tr/dict/ar-tr/g%C3%BCher%C3%A7ile/>.

Almaany. (2025d). *استسقاء*. Almaany. <https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D8%B3%D9%82%D8%A7%D8%A1/>.

Almaany. (2025e). *بعثران*. Almaany. <https://www.almaany.com/en/dict/ar-en/%D8%A8%D8%B9%D9%8A%D8%AB%D8%B1%D8%A7%D9%86/>.

Almaany. (2025f). *حصى لبنان*. Almaany. <https://www.almaany.com/en/dict/ar-en/%D8%AD%D8%B5%D9%89-%D9%84%D8%A8%D8%A7%D9%86/>.

Almaany. (2025g). *خدار*. Almaany. <https://www.almaany.com/en/dict/ar-en/%D8%AE%D8%AF%D8%A7%D8%B1/>.

Almaany. (2025h). *خنوص*. Almaany. <https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/%D8%AE%D9%86%D9%88%D8%B5/>.

Almaany. (2025i). *ببس*. Almaany. <https://www.almaany.com/en/dict/ar-en/%D8%AF%D8%A8%D8%B3/>.

Almaany. (2025j). *مبيعة*. Almaany. <https://www.almaany.com/en/dict/ar-en/%D9%85%D9%8A%D8%B9%D8%A9/>.

Anonim. (1570). *Mecmû' muhtasar min Ebukrât ve min İbn Sînâ ve min Câlînûs* (Meryem Ana Kilisesi).

Anonim. (1753). (Mardin Kırklar Kilisesi). <https://w3id.org/vhmml/readingRoom/view/124227>.

Arıcı, M. (2021). İslâm Coğrafyasında Salgınlar Tarihinin Sessiz Kaynakları: Taun/Veba Risaleleri Literatürü. *Nazariyat: Journal for the History of Islamic Philosophy & Sciences / Nazariyat İslam Felsefe Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7(1). https://www.nazariyat.org/content/5-sayilar/14-cilt-7-sayi-1/4-mustakim-arici/4_mustakim_arici.pdf.

Aristâṭâlîs. (1954). Aristâṭâlîs “es-Siyâse fî tedbîrî’r-riyâse: Sırrü’l-esrâr. İçinde *Es-Siyâse fî tedbîrî’r-riyâse: Sırrü’l-esrâr*, el-Uşûlü’l-Yûnâniyye li’n-naẓariyyâti’s-siyâsiyye fî’l-İslâm (Haz. Abdurrahman Bedevî) (ss. 65–174). Mektebetü’n-Nehdeti’l-Mısriyye.

Aristotle. (1913). *Physiognomonica* (T. Loveday & E. S. Forster, Ed.). Clarendon Press.

Aronson, J. K., & Ferner, R. E. (2018). It does all depend on the dose. Understanding beneficial and adverse drug effects since 1864: Clinical and experimental attitudes to the Law of Mass Action and concentration–effect curves. İçinde *It All Depends on the Dose* (ss. 210–239). Routledge.

- Arrizabalaga, J.** (2008). Syphilis. İçinde K. F. Kiple (Ed.), *The Cambridge World History of Human Disease* (ss. 1025–1033). Cambridge University Press.
- Arrizabalaga, J., Henderson, J., & French, R. K.** (1997). *The great pox: The French disease in Renaissance Europe*. Yale University Press.
- Arrow, K.** (2006). *Saving lives, buying time: Economics of malaria drugs in an age of resistance*. Office of Health Economics. <https://econpapers.repec.org/paper/ohemonogr/000266.htm>.
- Atkins, E.** (1982). Fever: Its history, cause, and function. *The Yale Journal of Biology and Medicine*, 55(3–4), 283.
- Athi, H. H.** (2021). *XVII. Yüzyıl Hekimbaşısı Emir Çelebi ve Eseri Enmûzecü't-Tıbb* [Doktora tezi, Kırıkkale Üniversitesi].
- Auda, D.** (1652). *Breve Compendio di Marauigliosi Secreti*. Stamperia d'Ignatio de Lazari.
- Auda, D.** (1655). *Breve Compendio di Marauigliosi Secreti*. Per Francesco Alberto Tani a spese di Gio. Casone.
- Auda, D.** (1660). *Breve Compendio di Marauigliosi Secreti*. Per Angelo Bernabò, a spese di Gio. Sucetti Librario in Piazza Navona.
- Auda, D.** (1663). *Breve Compendio di Marauigliosi Secreti*. Gregorio e Giovanni Andreoli.
- Auda, D.** (1668). *Pratica de' Spetiali che per modo di Dialogo contiene gran parte anco di Theorica*. Angelo Bernabo.
- Auda, D.** (1674). *Pratica de' spetiali che per modo di Dialogo contiene gran parte anco di Theorica*. HH. di Gio. Battista Cestari a spese di Zaccaria Conzatti.
- Auda, D.** (1730). *Breve Compendio di Marauigliosi Secreti*. Gio. Antonio Remondini.
- Aufderheide, A.** (1993). Lead poisoning. İçinde K. F. Kiple (Ed.), *The Cambridge World History of Human Disease* (ss. 820–827). Cambridge University Press.
- Avda, D.** (1606). *Muhtaşar Kitâb Hâvî Ba'd Esrâr 'Acîbe Cidden*. Hill Museum and Manuscript Library. <https://w3id.org/vhmml/readingRoom/view/507645>.
- Avicenna.** (1520). *Quartus Canonis Avicennae cum praeclara Gentilis Fulginatis expositione* (G. Fulginas, Ed.). Heirs of O. Scotus. <http://archive.org/details/hin-wel-all-00001708-001>.
- Avicenna, Gherardo da Cremona, Pietro Antonio Rustico, Symphorien Champier, & Gherardo da Sabbioneta.** (1522). *Liber canonis totius medicine*. J. Myt. <http://archive.org/details/1835057.med.yale.edu>.
- Avicenne.** (1483). *Liber canonis primus [-quintus] quem princeps Aboali Abincenni de*

- medicine edidit: Translatum a magistro Gerardo Cremonensi in Toledo ab Arabico in Latinum* (A. Blaise, G. de Crémone, & A. de Villeneuve, Çev.). Venise: Petrus Maufer, Nicolò Contugo et associés. http://archive.org/details/BIUSante_00090.
- Avicenne.** (1555). *Avicennae liber canonis, de medicinis cordialibus, et cantica* (A. A. Bellunensi & B. R. Veneto, Ed.; G. Carmonensi, Çev.). Venetii: apud Iuntas. http://archive.org/details/BIUSante_pharma_res000062.
- Aydın, M. B., & Murad, S.** (2019). *Nizâmü'l-Edviye – Sakızlı İsa Efendi*. Türkiye Bilimler Akademisi – Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Dizisi, 26.
- Aydın, C., & Sevim Korkut, D.** (2019). Çalışma Saatlerinin Çalışan Memnuniyeti Üzerine Etkisi. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 7(3), 1488-1499. <https://doi.org/10.29130/dubited.536360>.
- Ayvaz, G., & Kaygusuz, S.** (2021). Cinsel yolla bulaşan hastalıkların tanı ve tedavisinde güncel yaklaşımlar. *Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 23(1), 143–156.
- Bachour, N.** (2016). *Oswaldus Crollius und Daniel Sennert im frühneuzeitlichen Istanbul: Studien zur Rezeption des Paracelsismus im Werk des osmanischen Arztes Şâlih b. Naşrullâh Ibn Sallûm al-Ḥalabî* (C. 23). Springer-Verlag.
- Bacon, R.** (1923). *Roger Bacon's letter concerning the marvelous power of art and of nature and concerning the nullity of magic*. Chemical Publishing Company.
- Bailey, M.** (2021). *After the Black Death: Economy, society, and the law in fourteenth-century England*. Oxford University Press.
- Baker, B. J., Armelagos, G. J., Becker, M. J., Brothwell, D., Drusini, A., Geise, M. C., Kelley, M. A., Moritoto, I., Morris, A. G., Nurse, G. T., Powell, M. L., Rothschild, B. M., & Saunders, S. R.** (1988). The origin and antiquity of syphilis: Paleopathological diagnosis and interpretation [and comments and reply]. *Current Anthropology*, 29(5), 703–737.
- Baroni, S., Pizzioni, G., & Travaglio, P.** (2013). *Mappae clavicula: Alle origini dell'alchimia in Occidente. Testo, traduzione, note*. Il Prato. <https://re.public.polimi.it/handle/11311/760670>.
- Barr, J., Schalick III, W. O., Horn, C. B., Marble, W. S., Devine, S., & Smith, D. C.** (2023). 'Through and through' history: The management of gunshot wounds from the 14th

century to the present. *Annals of Surgery Open*, 4(3), e299.

Battaglia, S. (1962). *Grande Dizionario della Lingua Italiana: C. II*. Tipografia Torinese.

Battaglia, S. (1964). *Grande Dizionario della Lingua Italiana: C. III*. Tipografia Torinese.

Battaglia, S. (1966a). *Grande Dizionario della Lingua Italiana: C. I*. Tipografia Torinese.

Battaglia, S. (1966b). *Grande Dizionario della Lingua Italiana: C. IV*. Tipografia Torinese.

Battaglia, S. (1968). *Grande Dizionario della Lingua Italiana: C. V*. Tipografia Torinese.

Battaglia, S. (1970a). *Grande Dizionario della Lingua Italiana: C. VI*. Stamperia Artistica Nazionale.

Battaglia, S. (1970b). *Grande Dizionario della Lingua Italiana: C. XVIII*. Tipografia Torinese.

Battaglia, S. (1972). *Grande Dizionario della Lingua Italiana: C. VII*. Tipografia Torinese.

Battaglia, S. (1973). *Grande Dizionario della Lingua Italiana: C. VIII*. Stamperia Artistica Nazionale.

Battaglia, S. (1975). *Grande Dizionario della Lingua Italiana: C. IX*. Tipografia Torinese.

Battaglia, S. (1978). *Grande Dizionario della Lingua Italiana: C. X*. Tipografia Torinese.

Battaglia, S. (1981). *Grande Dizionario della Lingua Italiana: C. XI*. Tipografia Torinese.

Battaglia, S. (1984). *Grande Dizionario della Lingua Italiana: C. XII*. Tipografia Torinese.

Battaglia, S. (1986). *Grande Dizionario della Lingua Italiana: C. XIII*. Tipografia Torinese.

Battaglia, S. (1988). *Grande Dizionario della Lingua Italiana: C. XIV*. Stamperia Artistica Nazionale.

Battaglia, S. (1990). *Grande Dizionario della Lingua Italiana: C. XV*. Tipografia Torinese.

Battaglia, S. (1992). *Grande Dizionario della Lingua Italiana: C. XVI*. Tipografia Torinese.

Battaglia, S. (1994). *Grande Dizionario della Lingua Italiana: C. XVII*. Tipografia Torinese.

Battaglia, S. (1995a). Gavazzo. *İçinde Grande Dizionario della Lingua Italiana: C. VI* (s. 619). Stamperia Artistica Nazionale.

Battaglia, S. (1998). *Grande Dizionario della Lingua Italiana: C. XIX*. Tipografia Torinese.

Battaglia, S. (2000). *Grande Dizionario della Lingua Italiana: C. XX*. Tipografia Torinese.

Battaglia, S. (2002). *Grande Dizionario della Lingua Italiana: C. XXI*. Tipografia Torinese.

Battaglia, S., & Sanguineti, E. (2008). *Grande Dizionario della Lingua Italiana: Supplemento 2009*. UTET.

Baumstark, A. (with Robarts - University of Toronto). (1922). *Geschichte der syrischen Literatur, mit Ausschluss der christlich-palästinensischen Texte*. Bonn, Weber. <http://archive.org/details/geschichtedersyr00baumuoft>

Bayat, A. H. (2016). *Tip tarihi*. Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği.

Baysal, H. Y., Bilgin, S., & Kaşıkçı, Ç. K. (2018). Lepralı hastaların yaşam kalitesinin değerlendirilmesi. *Dicle Tıp Dergisi*, 45(1), 51-58.

Baytop, T. (1984). *Türkiye’de Bitkiler İle Tedavi: Geçmişte ve Bugün*. Nobel Tıp Kitabevleri.

Beck, R. (2007). *A Brief History of Ancient Astrology*. Blackwell Publishing.

Bedevian, A. K. (1994). *Illustrated Polyglottic Dictionary of Plant Names: In Latin, Arabic, Armenian, English, French, German, Italian and Turkish Languages Including Economic, Medical, Poisonous and Ornamental Plants and Common Weeds*. Medboul Library. <https://www.cabidigitallibrary.org/doi/full/10.5555/19371601508>

Benedict, C. (1988). Bubonic plague in nineteenth-century China. *Modern China*, 14(2), 107-155.

Benedictow, O. J. (2021). *The complete history of the Black Death*. Boydell & Brewer.

Benzenhöfer, U. (1989). *Johannes’ de Rupescissa “Liber de consideratione quintae essentiae omnium rerum”*: Deutsch; Studien zur Alchemia medica des 15. Bis 17. Jahrhunderts; mit kritischer Edition des Textes. Steiner-Verlag Wiesbaden.

Beshr, F. A., & Arora, T. (2019). 0917 Assessing the relationship between sleep quality, anger and aggression. *Sleep*, 42 (Supplement_1), A368-A369.

Bian, H. (2021). Tufuling/China Root: A novel cure for syphilis and mercurial poisoning as presented in Li Shizhen's systematic materia medica. *Harvard Library Bulletin*. https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/37368734/HLB_2021_Bian.pdf?sequence=1.

Biringuccio, V. (1990). *The pirotechnia of Vannoccio Biringuccio: The classic sixteenth-century treatise on metals and metallurgy* (C. Stanley & M. T. Gnudi, Çev.). Dover Publications. <http://archive.org/details/pirotechniaofvan0000biri>.

Bizimbitkiler. (2019). *Chenopodium botrys L. Bizimbitkiler: Türkiye Bitkileri Listesi Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi*. <https://bizimbitkiler.org.tr/yeni/demos/technical/>.

Blair, A. (2008). Natural Philosophy. İçinde K. Park & L. Daston (Ed.), *The Cambridge History of Science* (C. 3, ss. 365-406). Cambridge University Press.

Blockmans, W. (1980). The social and economic effects of plague in the Low Countries: 1349-1500. *Revue belge de philologie et d'histoire*, 58(4), 833-863.

Bonino, G. G. (1824). *Biografia Medica Piemontese* (C. 1). Tipografia Bianco.

Bonner, A. (1985). *Selected Works of Ramon Llull (1232-1316)* (C. 2). Princeton University Press.

Borzelleca, J. F. (2000). Paracelsus: Herald of modern toxicology. *Toxicological Sciences*, 53(1), 2-4.

Bouchard, M., & Bonelli, G. (1778). Burnet saxifrage (*Pimpinella saxifraga* L.): Flowering and fruiting stem with separate leaf, flower and fruit. Coloured etching by M. Bouchard. <https://jstor.org/stable/community.36642512>

Boxer, C. R. (1963). Two pioneers of tropical medicine: Garcia d'Orta and Nicolas Monardes. *Wellcome Historical Medical Library*.

Brockelmann, C. (1899). *Syrische Grammatik mit Litteratur, Chrestomathie und Glossar*. Berlin, Reuther. <http://archive.org/details/syrischegrammat00broc>

Bunworth, R. (1666). A new discovery of the French disease and running of the reins their causes, signs, with plain and easie direction of perfect curing the same. By R. Bunworth, printed for Henry Marsh at the Princes-Arms in Chancery-lane.

<https://name.umdl.umich.edu/A77803.0001.001>. University of Michigan Library Digital Collections. Accessed January 14, 2025.

Bynum, H. (2012). *Spitting blood: The history of tuberculosis*. OUP Oxford.

Cackovic, C., Nazir, S., & Marwaha, R. (2020). Panic disorder (attack). *StatPearls*, StatPearls Publishing, Treasure Island, FL, USA.

Caley, E. R., & Jensen, W. B. (2008). *The Leyden and Stockholm Papyri*. University of Cincinnati.

Campbell, A. M. (1931). *The Black Death and Men of Learning*. Columbia University Press.

Carmichael, A. G. (2008a). Bubonic Plague. İçinde K. F. **Kiple** (Ed.), *The Cambridge World History of Human Disease* (ss. 629-631). Cambridge University Press.

Carmichael, A. G. (2008b). Diphtheria. İçinde K. F. **Kiple** (Ed.), *The Cambridge World History of Human Disease* (ss. 680-683). Cambridge University Press.

Carmo, A. O., Chatzaki, M., Horta, C. C. R., Magalhães, B. F., Oliveira-Mendes, B. B. R., Chávez-Olórtegui, C., & Kalapothakis, E. (2015). Evolution of alternative methodologies of scorpion antivenoms production. *Toxicon*, 97, 64-74.

Cavallo, S., & Storey, T. (2013). *Healthy Living in Late Renaissance Italy*. Oxford University Press.

Cavallo, S., & Storey, T. (Ed.). (2017). Introduction - Conserving health: The Non-Naturals in early modern culture and society. İçinde *Conserving health in early modern culture*. Manchester University Press.

Ceccarelli, I. (1678). *Antidotario romano latino, e volgare. Tradotto da Ippolito Ceccarelli. Li ragionamenti, e le aggiunte dell'elezione de' semplici, e pratica delle compositioni. Con le annotationi del sig. Pietro Castelli romano e trattati della teriaca romana, e della teriaca Egittia. Con l'aggiunte di molte ricette vltimamente pubblicate dal Collegio de medici di Roma. In questa noua impressione accresciuto con l'aggiunta del Memoriale, Calendario per li spetiali, e Lista rerum petendarum. Con indici copiosissimi.* presso Gio Francesco Valuasense.

Ceccarelli, I. (t.y.). *Terkîb el-edviyye*. HMML.

<https://w3id.org/vhmml/readingRoom/view/504741>.

Chand, S. P., Marwaha, R., & Bender, R. M. (2023). Anxiety (Nursing). İçinde *StatPearls*. StatPearls Publishing. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK568761/>.

Chen, X., Dai, X., Liu, Y., Yang, Y., Yuan, L., He, X., & Gong, G. (2022). *Solanum nigrum* Linn.: An insight into current research on traditional uses, phytochemistry, and pharmacology. *Frontiers in Pharmacology*, 13, 918071.

Chida, Y., & Steptoe, A. (2009). The Association of Anger and Hostility With Future Coronary Heart Disease. *Journal of the American College of Cardiology*, 53(11), 936-946.

Cleyer, A. (1682). *Specimen medicinae sinicae: Sive, Opuscula medica ad mentem sinensium*. Sumptibus Joannis Petri Zubrodt.

Colapinto, L. (1996). L'ancienne apothicairerie de l'Hôpital de Saint-Esprit in Saxia, Rome. *Revue d'Histoire de la Pharmacie*, 84(312), 161-163.

Conrad, L. I. (1981). *The plague in the early medieval Near East*. Princeton University.

Conrad, L. I. (1982). Tā'ūn and Wabā' conceptions of plague and pestilence in early Islam. *Journal of the Economic and Social History of the Orient/Journal de l'histoire economique et sociale de l'Orient*, 268-307.

Cook, H. J. (2008). Medicine. İçinde K. **Park** & L. **Daston** (Ed.), *The Cambridge History of Science* Early Modern Science (C. 3, ss. 408-434). Cambridge University Press.

Cope, Z. (1958). The treatment of wounds through the ages. *Medical History*, 2(3), 163-174.

Cortese, I. (1561). *I Secreti de la Signora Isabella Cortese*. Giouanni Bariletto.

Craig, E. (2022). *The Itch: Scabies*. Oxford University Press.

Creber, G., & Wrobel, M. (1996). *Elsevier's Dictionary of Plant Names: In Latin, English, French, German, and Italian*. Elsevier.

Crocq, M.-A. (2007). Historical and cultural aspects of man's relationship with addictive drugs. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, 9(4), 355-361.

Culbreth, D. M. R. (1917). *A manual of materia medica and pharmacology*. Lea & Febiger.

Culpeper, N. (1649). *A Physical Directory, Or, A Translation of the Dispensatory Made by the Colledg of Physitians of London*. Peter Cole, at the sign of the Printing-Press in Cornhil. <https://quod.lib.umich.edu/e/eebo/A35390.0001.001?rgn=main;view=fulltext>.

Culpeper, N. (1789). *Culpeper's English Physician; and Complete Herbal*.

Çağrıçı, M. (2009). Sır. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 37). TDV Yayınları.

d'Hoefer, M. L. (Jean C. F. H.) (1854). *Nouvelle biographie générale depuis les temps les plus recules jusqu'à nos jours: C. III*. Firmin Didot Frères Éditeurs.

Damas, J., & Deflandre, E. (1984). The mechanism of the anti-inflammatory effect of turpentine in the rat. *Naunyn-Schmiedeberg's Archives of Pharmacology*, 327(2), 143-147.

Daston, L., & Park, K. (1998). *Wonders and the Order of Nature: 1150-1750*. Zone Books.

de la Rie, E. R. (1987). The influence of varnishes on the appearance of paintings. *Studies in Conservation*, 32(1), 1-13.

De Orta, G. (1913). *Colloquies on the simples & drugs of India* (Çev. Clements Markham). H. Sotheran & Company.

De Sgobbis, A. (1682). *Vniuersale theatro farmaceutico fondato sopra le preparationi farmaceutiche scritte da' medici antichi, greci, & arabi; principalmente da Galeno, e Mesue*. Presso Paolo Baglioni.

della Rocca, B. (1536). *Physiognomiae et chiromantiae compendium*. J. Albertus. <http://archive.org/details/hin-wel-all-00000245-001>.

Dols, M. W. (1977). *The Black Death in the Middle East* (C. 5352). Princeton University Press.

Donzelli, G. (1677). *Teatro farmaceutico dogmatico, e spagirico del dottore Giuseppe Donzelli napoletano*. Per Felice Cesaretti, libraro all'insegna della regina. http://archive.org/details/bub_gb_ClKkpUBT3EoC.

Dozy, R. P. A. (1927). *Supplément aux dictionnaires arabes* (Vol. 1-I-II). E. J. Brill. http://archive.org/details/b3136178x_0001.

Drobnik, J. (2021). *The Botanical Lexicon of Latin Vegetable Materia Medica: A*
492

Dictionary of Nomenclature, Taxonomy, and Morphology of Historical Medicinal Herbal Materials: C. Part I. Śląski Uniwersytet Medyczny w Katowicach.
<https://bibliotekanauki.pl/books/1953642.pdf>.

Dunn, F. L. (2008). Malaria. İçinde K. F. Kiple (Ed.), *The Cambridge World History of Human Disease* (ss. 855-862). Cambridge University Press.

Durante, C. (1686). *A Treasure of Health* (J. Chamberlayne, Çev.). William Crook.
<https://name.umdl.umich.edu/A81875.0001.001>.

Eamon, W. (1984). The Accademia Segreta of Girolamo Ruscelli: A Sixteenth-Century Italian Scientific Society. *Isis*, 75(2), 327-342.

Eamon, W. (1996). *Science and the Secrets of Nature: Books of Secrets in Medieval and Early Modern Culture*. Princeton University Press.

Eamon, W. (2010). *The Professor of Secrets: Mystery, Medicine, and Alchemy in Renaissance Italy*. National Geographic Books.

Eamon, W. (2016). How to read a book of secrets. İçinde *Secrets and Knowledge in Medicine and Science, 1500–1800* (ss. 23-46). Routledge.

Eamon, W. (2022). Society and environment: The social landscape of early modern chemistry. İçinde B. T. **Moran** (Ed.), *A cultural history of chemistry in the early modern age* (ss. 109–141). Bloomsbury Academic.

Ebû Zekerıyyâ Yuhanna b. el-Bitrîk. (995). *Kitâbü's-Siyâse fî Tedbiri'r-Riyâse* (Süleymaniye Kütüphanesi). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/277258>.

Echenberg, M. (2002). Pestis redux: The initial years of the third bubonic plague pandemic, 1894-1901. *Journal of World History*, 429-449.

Eisenstein, E. L. (2005). *The printing revolution in early modern Europe*. Cambridge University Press.

Ejik, P. van der. (2008). Therapeutics. İçinde R. J. Hankinson (Ed.), *The Cambridge Companion to Galen* (ss. 283-303). Cambridge University Press.

Eklund, J. (1975). *Incompleat Chymist: Being an Essay on the Eighteenth-Century Chemist in his Laboratory, with a Dictionary of Obsolete Chemical Terms of the Period*.

Smithsonian Studies in History and Technology, 1-49.

Ekmekçi, H., Özerol, İ. H., & Yılmaz, H. (1998). Botulizm. *Journal of Turgut Ozal Medical Center*, 5(1). <https://dergipark.org.tr/en/pub/totm/issue/13146/158538>

el-Beyrûnî, E.-R. (2011). *Kitâbü's-Saydana fî't-Tıbb* (E. Kâhya, Çev.). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Elbir, Z. G. (2000). Salih bin Nasrullah (İbn Sellum el-Halebi)/Gayetül-Beyan fi Tedbiri Bedenil-İnsan; giriş-inceleme-metin-dizin.

Elgood, C. (1931). Translation of a Persian Monograph on Syphilis: Entitled *Risâla-I-Âtishak* by Imâd-UL-Dîn Mahmûd Bin Mascûd Bin Mahmûd-UL-Tabîb. *Annals of Medical History*, 3(5), 465.

el-Kazvîni, Z. b. M. b. M. el-Kûfî. (2000). *Acâ'ibü'l-ma'hlûkât ve garâ'ibü'l-mevcûdât*. Müessesetü'l-A'lemî.

Engeroff, T., Groneberg, D. A., & Wilke, J. (2023). After Dinner Rest a While, After Supper Walk a Mile? A Systematic Review with Meta-analysis on the Acute Postprandial Glycemic Response to Exercise Before and After Meal Ingestion in Healthy Subjects and Patients with Impaired Glucose Tolerance. *Sports Medicine*, 53(4), 849-869. <https://doi.org/10.1007/s40279-022-01808-7>.

Erdemir, A. D. (2017). Türk Tıp Tarihinde Kuduz Hastalığı ve Tedavisi Üzerine Yorumlamalar. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 117(230), 71-86.

er-Râzî, E. B. (1987). *Kitâb el-Manşûrî fî el-tıbb* (Hâzim el-Bekrî el-Şiddîkî, Ed.). Ma'hed el-Mahtûât el-'Arabiyye.

Ertürk, N. E. (2023). Stres ve Kronik Hastalıklar. *Sağlık Bilimleri ve Klinik Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 75-84.

Falloppio, G. (1565). *Secreti diversi et miracolosi*. Marco di Maria.

Favre-Félix, M. (2017). On the recipe for a varnish used by El Greco. *Conservar Património*, 26, 37-49.

Fehd, T. (2000). İlm-i Ahkâm-ı Nücûm. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (ss. 124–126). Türkiye Diyanet Vakfı. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ilm-i-ahkam-i-nucum>

Fellmann, I. (1986). *Das Aqrâbâdîn al-Qalânî – Quellenkritische und*
494

begriffsanalytische Untersuchungen zur arabisch-pharmazeutischen Literatur. In Kommission bei Franz Steiner Verlag.

Ferguson, J. (1894). *Bibliographical Notes on Histories of Inventions and Books of Secrets: First Supplement.* Strathern and Freeman.

Ferguson, J. (1896). *Bibliographical Notes on Histories of Inventions and Books of Secrets: Six Papers Read To The Archaeological Society of Glasgow April 1882—January 1898* (C. 1–6). Strathern and Freeman. <https://www.jstor.org>

Ferguson, J. (1899). *Bibliographical Notes on Histories of Inventions and Books of Secrets* (Third Supplement). İçinde *Transactions of The Glasgow Archeological Society*, C. 3.

Fidan, G. (2022). Cinsel yolla bulaşan hastalıklar ve etkenleri. İçinde *Enfeksiyon Hastalıkları Tanı ve Tedavi* (ss. 9–36). Livre de Lyon.

Fioravanti, L. (1566). *Del Compendio de i Secreti rationali.* Andrea Rauenoldo.

Fioravanti, L. (1571). *Del Compendio de i Secreti Rationali.* Gli Heredi di Melchior Sessa.

Fioravanti, L. (1659). *An exact collection of the choicest and more rare experiments and secrets in physick and chyrurgery (both cymick and Galenick)...* Printed for William Shears. <https://name.umd.umich.edu/A41325.0001.001>

Florio, J. (1598). *A vvorlde of wordes, or Most copious, and exact dictionarie in Italian and English.* Arnold Hatfield for Edw. Blount. <https://quod.lib.umich.edu/e/eebo/A00991.0001.001>

Florio, J. (1611). *Qveen Anna's New World of Words or Dictionarie of Italian and English Tongues.* Printed by Melch. Bradwood, for Edw. Blount and William Barret.

Foerster, R. (1994). *Scriptores Physiognomonica* (Vols. 1–2). B.G. Teubner.

Fornaciari, G., Marinozzi, S., Gazzaniga, V., Giuffra, V., Picchi, M. S., Giusiani, M., & Masetti, M. (2011). The use of mercury against pediculosis in the Renaissance: The case of Ferdinand II of Aragon, King of Naples, 1467–96. *Medical History*, 55(1), 109–115.

French, J. (1653). *The Art of Distillation.* E. Cotes. https://archive.org/details/bim_early-english-books-1641-1700_the-art-of-distillation-_french-john_1653/mode/2up

French, R. (2008). Catarrh. İçinde K. F. Kiple (Ed.), *The Cambridge World History of Human Disease* (ss. 635–636). Cambridge University Press.

Fuchs-Algrim, J., Lorenz, H., Zimmermann, C., Günnewich, N., Schwarzensteiner, I., Kaiser, P.-M., & Tronnier, H. (2023). Turpentine ointment in bacterial skin infections: A randomized, placebo-controlled, double-blind clinical trial. *Complementary Medicine Research*, 30(1), 56–62.

Gaballo, M. (2021). Tra medicina empirica e intercessioni. L'epidemia di difterite nella città di Nardò tra 1634 e 1635. *L'Idomeneo*, 32, 233–258.

Galli, M., Oreni, L., Ridolfo, A. L., Formenti, A., Luconi, E., Boracchi, P., Antinori, S., Biganzoli, E., & Vaglianti, F. (2023). Milan's forgotten epidemic of summer 1629, a few months before the last great plague: An investigation into the possible cause. *Plos One*, 18(6), e0279218.

Gaster, M. (1908a). The Hebrew version of the “Secretum Secretorum,” a mediæval treatise ascribed to Aristotle. *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, 1065–1084.

Gaster, M. (1908b). The Hebrew version of the “Secretum Secretorum,” a mediæval treatise ascribed to Aristotle. II. Translation. *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, 1, 111–162.

Gentilcore, D. (2006). *Medical charlatanism in early modern Italy*. OUP Oxford.

Gerabek, W. E. (1999). The tooth-worm: Historical aspects of a popular medical belief. *Clinical Oral Investigations*, 3(1), 1–6.

Golden, S. H., Williams, J. E., Ford, D. E., Yeh, H.-C., Sanford, C. P., Nieto, F. J., & Brancati, F. L. (2006). Anger temperament is modestly associated with the risk of type 2 diabetes mellitus: The atherosclerosis risk in communities study. *Psychoneuroendocrinology*, 31(3), 325–332.

Gökhan, İ. (1998). 13–16. *Yüzyıllarda Mısır ve Suriye’de krizler, kıtlıklar ve vebalar* [Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/425696>

Göksu, A., & Afyoncu, F. (2024). Bel soğukluğunu frengiden ayırmak: Risâle-i Durûre’l-Muhât. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 14(3), 525–536.

Graf, G. (1944). *Geschichte der christlichen arabischen Literatur: C. V.* Biblioteca

<https://www.torrossa.com/gs/resourceProxy?an=3179858&publisher=FCV150>

Grandjean, P. (2016). Paracelsus revisited: The dose concept in a complex world. *Basic & Clinical Pharmacology & Toxicology*, 119(2), 126–132.

Gruner, O. C. (1930). *The Canon of Medicine of Avicenna: Incorporating a translation of the first book*. Luzac & Co.

Guitard, E.-H., & Julien, P. (1971). Les “Merveilleux Secrets” d’un moine apothicaire de Rome: Lorenzo Polacco, sui “Secreti Miravigliosi” d’uno speziale del’600: Domenico Auda, in Boll. Soc. Ital. Farm. Ospedal. *Revue d’Histoire de la Pharmacie*, 59(211), 569–569.

Gül, Ü. (2016). Derinin sık görülen bakteriyel enfeksiyonları. *Ankara Medical Journal*, 16(1).

Gültekin, E., & Bakar, R. Z. (2016). XV. yüzyıl Türkçe tıp kitabı Yâdigâr-ı İbn-i Şerîf’te “rahmin aşağı inip kapanması” hastalığı ve bu hastalığa modern tıp açısından bir bakış. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 6(2), 61–64.

Gümüştekin, M., Sarıçoban, B., & Gürkan, M. (2019). Antivenomlar ve uygulama ilkeleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 34(1), 73–83.

Günergun, F., & Etker, Ş. (2013). From Quinaquina to ‘Quinine Law’: A bitter chapter in the Westernisation of Turkish medicine. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 14(2), 41–68.

Gürbüz, O. (2003). Şarabın kalp ve damar hastalıklarına etkisi. *Gıda*, 28(4). <https://dergipark.org.tr/en/pub/gida/issue/6975/92968>

Haddad, L. M., & Winchester, J. F. (2007). *Clinical management of poisoning and drug overdose*. <https://cir.nii.ac.jp/crid/1130000796278329472>

Hadot, P. (2006). *The veil of Isis: An essay on the history of the idea of nature* (C. Michael, Çev.). The Belknap Press of Harvard University Press.

Hairapetian, S. (1995). *A history of Armenian literature from the 5th to the 19th centuries*. <http://archive.org/details/hairapetian-1995-hal>

Hanson, M., & Pomata, G. (2017). Medicinal Formulas and Experiential Knowledge in

the Seventeenth-Century Epistemic Exchange between China and Europe. *Isis*, 108(1), 1–25.

Harper, K. N., Zuckerman, M. K., Harper, M. L., Kingston, J. D., & Armelagos, G. J. (2011). The Origin and Antiquity of Syphilis Revisited: An appraisal of Old World pre-Columbian Evidence for Treponemal Infection. *American Journal of Physical Anthropology*, 146(S53), 99–133.

Hawkley, E. P. (2014). Reviving the Reconquista in Southeast Asia: Moros and the making of the Philippines, 1565–1662. *Journal of World History*, 25(2/3), 285–310.

Hedesan, G. D. (2018). Alchemy, potency, imagination: Paracelsus's theories of poison. İçinde *It All Depends on the Dose*. Taylor & Francis. <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/29719>.

Henry, J. (2017). The Scientific Revolution. İçinde I. R. Morus (Ed.), *The Oxford Illustrated History of Science* (ss. 143-179). Oxford University Press.

Hernandez, M., & Hudson, M. J. (2015). Diagnosis and Evaluation of Causative Factors for the Presence of Endemic Treponemal Disease in a Japanese Sub-Tropical Island Population from the Tokugawa period. *International Journal of Paleopathology*, 10, 16–25.

Hinz, W. (1955). *Islamische Masse und Gewichte: Umgerechnet ins metrische System* (C. 1). Brill Archive.

Hippocrate. (1844). *Oeuvres complètes d'Hippocrate: Traduction nouvelle avec le texte grec en regard: C. IV* (É. Littré, Çev.). J.-B. Bailliére.

Hippocrates, & Heraclitus of Ephesus. (1954). *Hippocrates* (W. H. S. Jones, Çev.; 5. Baskı). Harvard University Press. <http://archive.org/details/hippocrates04hippuoft>.

Hippocratis. (1567). *Hippocratis Coi omnis Medicinae parentis Aphorismi versibus scripti* (Iöanem Frerum Gormoncestrensem Anglum, Ed.). Gulielmum Seresium.

Hodgson, E. (2011). *A textbook of modern toxicology*. John Wiley & Sons.

Honofri, F. (1637). *Centuria di secreti medicinali, et naturali: Nella quale si contiene cento secreti, tutti approvati, & sperimentati*. Righettini. <https://digital.library.wisc.edu/1711.dl/OOY2TMU4JQTMG8P>.

Horden, P. (2005). Mediterranean plague in the age of Justinian. İçinde M. **Maas** (Ed.), *The Cambridge Companion to the Age of Justinian* (ss. 134–160). Cambridge University Press.

Hrelia, S., Di Renzo, L., Bavaresco, L., Bernardi, E., Malaguti, M., & Giacosa, A. (2022). Moderate wine consumption and health: A narrative review. *Nutrients*, 15(1), 175.

Hutten, U. von. (1533). *De morbo Gallico*. In aedibus Thomae Bertheleti. <https://name.umdl.umich.edu/A03916.0001.001>

Iacolare, S. (2022). Il cuoco reale e cittadino (1724): Un ricettario tradotto e integrato: Con alcune retrodatazioni di prime attestazioni di francesismi nel lessico gastronomico italiano. *Zeitschrift für romanische Philologie*, 138(4), 1119–1136.

Ibn al-Baytâr. (1992). *El-Câmû li-Müfredât el-edviyye ve'l-ağziyye*. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Ibn el-Beithar. (1877). *Traité des simples: C. I* (L. Leclerc, Ed.). Imprimerie Nationale.

Ibn el-Beithar. (1881). *Traité des simples: C. II* (L. Leclerc, Ed.). Imprimerie Nationale.

Ibn el-Beithar. (1883). *Traité des simples: C. III* (L. Leclerc, Ed.). Imprimerie Nationale.

Irwin, W. S. (2016). *Dünyamızı değiştiren on iki hastalık* (M. Anğ Küçüker & E. Tümbay, Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları.

İbn el-Cezzar el-Mısri. (1054). *Al-Sırr al-Mustafavî fi'l-Tıbb al-Nabavî*.

İbn-i Sina. (2017a). *El-Kânûn Fi't-Tıbb Birinci Kitap: C. I* (E. Kahya, Çev.). Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

İbn-i Sina. (2017b). *El-Kânûn Fi't-Tıbb Dördüncü Kitap: C. IV* (E. Kahya, Çev.). Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

İhsanoğlu, E., Ramazan, Ş., Bekar, M. S., Gündüz, G., & Bulut, V. (2006). *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi* (E. İhsanoğlu, Ed.; Cilt I-II). İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA).

İhsanoğlu, E., Şeşen, R., Bekar, M. S., Gündüz, G., & Bulut, V. (2008). *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi* (E. İhsanoğlu, Ed.; Cilt I-IV). İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA).

İstek, E. (2018). Osmanlı Hekimlerinin Türkçe Tıp Eserlerinde Veba Hastalığı ve Tedavisi.

Tarih Okulu Dergisi, 11(35), 128–152.

İzdes, S. (2011). Zehirlenmelerde Tanı Yöntemleri. *Türk Tıp Dergisi*, 5(2), 85–93.

Jose, P. P., Vivekanandan, V., & Sobhanakumari, K. (2020). Gonorrhea: Historical outlook. *Journal of Skin and Sexually Transmitted Diseases*, 2(2), 110–114.

Jouanna, J. (2012). *Greek medicine from Hippocrates to Galen* (P. van der Eijk, Ed.; N. Allies, Çev.). Brill.

Julien, P. (1967). Le Frère Dominique Auda et son Oeuvre: Alessandro Maviglia, La «Pratica de speziali» di fra'Domenico Auda. *Revue d'Histoire de la Pharmacie*, 55(195), 628.

Kahl, O. (2015). The Sanskrit, Syriac and Persian sources in the Comprehensive Book of Rhaze. Brill.

Kalender, N., & Çiçek, H. S. (2016). Eski Değil Eskimeyen Hastalık: Tüberküloz. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 3(2), 58–67.

Karnak, A. İ. (2016). *Hayâtîzâde Mustafa Feyzi'nin Risâle-i Hummâ-yı Redîe adlı risâlesi (İnceleme, metin, dizin, tıpkıbasım)* [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi].

Kavey, A. (2007). *Books of Secrets: Natural Philosophy in England, 1550–1600*. University of Illinois Press.

Kaya, M. (2002). *Kindî: Felsefî Risâleleri*. Klasik Yayınları.

Kazan, D., & Odyakmaz, E. (2020). Skabiyes; Klinik Bulgular, Tanı ve Tedavi. *Acta Medica Nicomedia*, 3(2), 80–87.

Kennaway, J., & Knoeff, R. (Ed.). (2020). *Lifestyle and Medicine in the Enlightenment*. Routledge.

Kennerley, S. (2021). *Rome and the Maronites in the Renaissance and Reformation: The formation of religious identity in the early modern Mediterranean*. Routledge.

Kılıç, O. (2004). *Eskiçağdan Yakınçağa genel hatlarıyla dünyada ve Osmanlı Devleti'nde salgın hastalıklar*. Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi.

Kiraz, G. (2010). *Introduction to Syriac Spirantization* (Reprinted from the 1995 Glane/Losser edition.). Gorgias Press.

- Kisch, B.** (1965). *Scales and Weights: A Historical Outline*. Yale University Press.
- Kortantamer, S.** (1994). Memlûk tarihçiliğinde bir üslup unsuru: el-‘Acâib ve’l-Garâib. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 9(1), 69–87.
- Kousoulis, A. A.,** Stavrianeas, N., Karamanou, M., & Androutsos, G. (2011). Social aspects of syphilis based on the history of its terminology. *Indian Journal of Dermatology, Venereology and Leprology*, 77, 389.
- Köhbach, M.** (1980). Europäische Ärzte im Osmanischen Reich am Beginn des 18. Jahrhunderts—Der Fall Şināsī. *Sudhoffs Archiv*, 64(1), 79–85.
- Kthobo dosyutho.** (1753). *Mardin Kırklar Kilisesi*. <https://w3id.org/vhmm1/readingRoom/view/124227>.
- Lampel, K. A.,** Formal†, S. B., & Maurelli, A. T. (2018). A brief history of Shigella. *EcoSal Plus*, 8(1), eESP-0006-2017.
- Leigh, R.** (2015). *On Theriac to Piso, attributed to Galen: A critical edition with translation and commentary* (C. 47). Brill.
- Lemery, N.** (1709). *Nouveau recueil de secrets et curiositez* (C. 1). Estienne Roger Marchand Libraire.
- Lemery, N.** (with Wellcome Library). (1732). *Corso di chimica del signor Niccolò Lemery: C. I.* Giovanni Gabriele Hertz.
- Leong, E., & Rankin, A.** (2011). Secrets and knowledge. In *Secrets and Knowledge in Medicine and Science 1500–1800*. Ashgate.
- Levey, M., & Al-Khaledy, N.** (1967). *The medical formulary of Al-Samarqandi: And the relation of early Arabic simples to those found in the indigenous medicine of the Near East and India*. University of Pennsylvania Press.
- Li, J., Pega, F., Ujita, Y., Brisson, C., Clays, E., Descatha, A., Ferrario, M. M., Godderis, L., Iavicoli, S., & Landsbergis, P. A.** (2020). The effect of exposure to long working hours on ischaemic heart disease: A systematic review and meta-analysis from the WHO/ILO joint estimates of the work-related burden of disease and injury. *Environment International*, 142. <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/10101092/>.
- Lightfoot, J.** (2021). *Wonder and the marvellous from Homer to the Hellenistic world*.

Cambridge University Press.

Linden, S. J. (Ed.). (2003). *The alchemy reader: From Hermes Trismegistus to Isaac Newton*. Cambridge University Press.

Little, L. K. (2007). *Life and afterlife of the first plague pandemic*. na. https://moodle2.units.it/pluginfile.php/326700/mod_resource/content/3/life_and_afterlife_of_the_first_plague_pandemic.pdf.

Little, L. K. (2011). Plague historians in lab coats. *Past & Present*, 213(1), 267–290.

Littman, R. J. (2009). The plague of Athens: Epidemiology and paleopathology. *Mount Sinai Journal of Medicine: A Journal of Translational and Personalized Medicine*, 76(5), 456–467.

Littman, R. J., & Littman, M. L. (1973). Galen and the Antonine plague. *The American Journal of Philology*, 94(3), 243–255.

Lock, A. M., Bonetti, D. L., & Campbell, A. D. K. (2018). The psychological and physiological health effects of fatigue. *Occupational Medicine*, 68(8), 502–511.

Long, P. O. (2001). *Openness, secrecy, authorship: Technical arts and the culture of knowledge from antiquity to the Renaissance*. The Johns Hopkins University Press.

Löw, I. (1881). *Aramäische Pflanzennamen*. Wilhelm Engelmann. <https://archive.org/details/AramaeischePflanzennamen/page/n487/mode/2up>.

Magnus, A. (1999). *The Book of Secrets of Albertus Magnus: Of the virtues of herbs, stones, and certain beasts, also a book of the marvels of the world* (M. R. Best & F. H. Brightman, Eds.). Weiser Books.

Magowska, A. (2021). The natural history of the concept of antidote. *Toxicology Reports*, 8, 1305–1309.

Majori, G. (2012). Short history of malaria and its eradication in Italy with short notes on the fight against the infection in the Mediterranean basin. *Mediterranean Journal of Hematology and Infectious Diseases*, 4(1). <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3340992/>.

Malgaigne, J. F. (1840). *Œuvres complètes d'Ambroise Paré: Revues et collationnées sur toutes les éditions, avec les variantes* (C. 2). J. B. Baillière.

Manoogian, E. N. C., Chaix, A., & Panda, S. (2019). When to eat: The importance of eating patterns in health and disease. *Journal of Biological Rhythms*, 34(6), 579–581.

Manzalaoui, M. (1974). The pseudo-Aristotelian *Kitāb Sirr al-asrār*: Facts and problems. *Oriens*, 23/24, 147–257.

Mariotti, A. (2015). The effects of chronic stress on health: New insights into the molecular mechanisms of brain–body communication. *Future Science OA*, 1(3), FSO23.

Martelli, M. (2013). The Four Books of Pseudo-Democritus. *Society for the History of Alchemy and Chemistry*. <https://cris.unibo.it/handle/11585/625234>.

Martino, M. (2005). *The art of cooking: The first modern cookery book*, with fifty modernized recipes by Stefania Barzini (L. Ballerini, Ed.). University of California Press.

Mattioli, P. A. (t.y.). *Mukhtaṣar mudāwāt jamī‘ adwā’ al-jism*. HMML. <https://www.vhmml.org/>.

Mattioli, P. A., & Dioscorides, P. (1744). *Discorsi di M. Pietro Andrea Mattioli sanese, medico cesareo, ne’ sei libri di Pedacio Dioscoride anazarbeo della materia medicinale*. presso Niccolo Pezzana.

Maviglia, A. (1966). *La Pratica de speziali* di fra Domenico Auda. *Galeno*, XIV(2).

Mazzuchelli, G. M. (1753). *Gli scrittori d’Italia cioè notizie storiche, e critiche intorno alle vite, e agli scritti dei letterati Italiani* (C. 1, part 2). presso a Giambatista Bossini.

Mezzogori. (2014). *Splendour displayed: State barges, embroideries and power in Renaissance Ferrara* [Ph.D. thesis, The University of Manchester].

Minuzzi, S. (2008). *Sul filo dei segreti medicinali: Praticanti e professionisti del mercato della cura a Venezia (secoli XVI–XVIII)* [Doktora tezi, Università degli Studi di Verona]. https://iris.univr.it/retrieve/e14ff6e2-e6de-0209-e0536605fe0ad24c/sabrina_minuzzi_tesi%20rid.pdf.

Misener, G. (1923). Loxus, Physician and Physiognomist. *Classical Philology*, 18(1), 1–22.

Mocarelli, L., & Ongaro, G. (2019). *Work in early modern Italy, 1500–1800*. Springer International Publishing.

Mohammad K. Shalabi, M., Burgess, B., Khan, S., Ehram, E., & Khachemoune, A.

(2022). Alopecia syphilitica, from diagnosis to treatment. *Baylor University Medical Center Proceedings*, 35(2), 180–183.

Molino, G., & Świącicka, E. (2020). *Dictionary of Italian-Turkish language (1641) by Giovanni Molino: Transcribed, reversed, and annotated edition*. Walter de Gruyter GmbH.

Monardes, N. (1925). *Joyfull Newes out of the Newe Founde Worlde* (J. Frampton, Trans.; C. 1). E. Alde.

Moosa, M. (2005). *The Maronites in History*. Gorgias Press.

Moran, B. T. (2006). *Distilling knowledge: Alchemy, Chemistry, and the Scientific Revolution*. Harvard University Press.

Moran, B. T. (2019). *Paracelsus: An Alchemical Life*. Reaktion Books.

Morganti, P., Visentin, P. P., & Chen, H. D. (2024). Italian Spetiale/Medical Doctor in the 17th/18th Century: Culture, Food and Environment or a Better Healthness. *Med Discoveries*, 3(4), 1146.

Morganti, P., Visentin, P. P., & Chen, H.-D. (2023). Ancient vs Modern Cosmetic/Medical Formulations. *SunText Review of Pharmaceutical Sciences*, 4(1).

Morus, I. R. (2017). *The Oxford Illustrated History of Science*. Oxford University Press.

Muhammed b. Yunus. (882). *Sırru'l-Esrâr*. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/75242>.

Multhauf, R. (1954). Medical Chemistry and “the Paracelsians”. *Bulletin of the History of Medicine*, 28(2), 101–126.

Muşmal, H., & Semiz, E. (2018). Osmanlı Devleti’nde Kuduz Hastalığı ve Tedavi Süreci: Konya Örneği. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(20), 235–267.

Nasrallah, J. (1978). Les Historiens Musulmans Source de l’Histoire de l’Eglise Melchite. *Bulletin d’études orientales*, 30, 101–117.

Nasrallah, J., & Haddad, R. (1979). *Histoire du Mouvement Littéraire dans l’Église Melchite du Ve au XXe siècle* (C. 2). Peeters Louvain. http://maisonneuve-edition.com/documents/damas/pifd/tdm_pifd_285.pdf.

Nasrullah, S. bin & haz. Ali Işık. (2019). *Beden Sağlığının Korunması Gâyetü'l-Beyân fî Tedbîri Bedeni'l-İnsân*. Çizgi Kitabevi.

Nepovimova, E., & Kuca, K. (2019). The history of poisoning: From ancient times until modern era. *Archives of Toxicology*, 93(1), 11–24.

Nestle, E. (1881). *Brevis linguae Syriacae grammatica, litteratura, chrestomathia, cum glossario*. H. Reuther. <http://archive.org/details/brevislinguaesy00nest>.

Neumann, C. F. (1836). *Versuch einer Geschichte der armenischen Literatur, nach den Werken der Mechitaristen frei bearbeitet*. Barth.

Newman, W. R. (2008). From Alchemy to “Chymistry”. İçinde K. Park & L. Daston (Ed.), *The Cambridge History of Science* (C. 3, ss. 497-517). Cambridge University Press.

Niebyl, P. H. (1971). Old age, fever, and the lamp metaphor. *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*, 26(4), 351–368.

Njamkepo, E., Fawal, N., Tran-Dien, A., Hawkey, J., Strockbine, N., Jenkins, C., Talukder, K. A., Bercion, R., Kuleshov, K., & Kolínská, R. (2016). Global phylogeography and evolutionary history of *Shigella dysenteriae* type 1. *Nature Microbiology*, 1(4), 1–10.

Nunn, N., & Qian, N. (2010a). The Columbian Exchange: A history of disease, food, and ideas. *The Journal of Economic Perspectives*, 24(2), 163–188.

Nunn, N., & Qian, N. (2010b). The Columbian exchange: A history of disease, food, and ideas. *Journal of Economic Perspectives*, 24(2), 163–188.

O'Shea, J. G. (1990). ‘Two minutes with Venus, two years with Mercury’—Mercury as an antisiphilitic chemotherapeutic agent. *Journal of the Royal Society of Medicine*, 83(6), 392–395.

Obrist, B. (1990). *Constantine of Pisa: The Book of the Secrets of Alchemy*. E. J. Brill.

Olçay, E., Ayçiçek, A., Tokyol, Ç., & Yıldızhan, S. (2012). Servikal tüberküloz lenfadenit: Olgu sunumu. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(2), 120–126.

Oldoini, A. (1680). *Athenaeum ligusticum, seu Syllabus scriptorum ligurum*. Apud HH. Laurentij Ciani, et Franciscum Desiderium.

Olszewski, E. J. (2004). *Cardinal Pietro Ottoboni (1667–1740) and the Vatican Tomb of*
505

Pope Alexander VIII. American Philosophical Society.

Öksüz, M., Koçak, Ö. F., Yüce, S., Topkara, A., & Sultanoğlu, Y. (2016). A forgotten disease “Leprae” and limb lesions. *Turk Plastik, Rekonstruktif ve Estetik Cerrahi Dergisi*. <https://www.academia.edu/download/101131274/dcef59633e1ab8af1c4dd20c2a052eafafb2.pdf>.

Packard, R. M. (2021). *The making of a tropical disease: A short history of malaria*. JHU Press.

Pagel, W. (1982). *Paracelsus: An Introduction to Philosophical Medicine in the Era of the Renaissance* (2nd revised edition). Karger. <https://philpapers.org/rec/PAGPAI-2>.

Pai, H. (2020). History and epidemiology of bacillary dysentery in Korea: From Korean War to 2017. *Infection & Chemotherapy*, 52(1), 123–131.

Palmer, R. J. (1978). *The control of plague in Venice and northern Italy 1348–1600*. University of Kent (United Kingdom).

Patterson, D. K. (2008a). Rabies. İçinde K. F. **Kiple** (Ed.), *The Cambridge World History of Human Disease* (ss. 962–967). Cambridge University Press.

Patterson, D. K. (2008b). Amebic dysentery. İçinde K. F. **Kiple** (Ed.), *The Cambridge World History of Human Disease* (ss. 568–671). Cambridge University Press.

Patterson, D. K. (2008c). Bacillary dysentery. İçinde K. F. **Kiple** (Ed.), *The Cambridge World History of Human Disease* (ss. 604–606). Cambridge University Press.

Pega, F., Náfrádi, B., Momen, N. C., Ujita, Y., Streicher, K. N., Prüss-Üstün, A. M., Group, T. A., Descatha, A., Driscoll, T., & Fischer, F. M. (2021). Global, regional, and national burdens of ischemic heart disease and stroke attributable to exposure to long working hours for 194 countries, 2000–2016: A systematic analysis from the WHO/ILO Joint Estimates of the Work-related Burden of Disease and Injury. *Environment International*, 154, 106595.

Pekdoğan, S. (2024). Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi’nin çeviri eseri Risâle-i Frengi üzerine bir inceleme. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 25(1), 137–174.

Periferakis, A., Caruntu, A., Periferakis, A.-T., Scheau, A.-E., Badarau, I. A., Caruntu, C., & Scheau, C. (2022). Availability, toxicology and medical significance of

antimony. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(8), 4669.

Piemontese, A., & Ruscelli, G. (1555). *Secreti del reverendo donno Alessio Piemontese*. Sigismondo Bordogna.

Piemontese, A., & Ruscelli, G. (1558). *De' Secreti del reverendo donno Alessio Piemontese*. Theobaldo Pagano.

Pieters, T. (2018). Poisons in the historic medicine cabinet. İçinde *It All Depends on the Dose* (ss. 9–24). Routledge.

Plagens-Rotman, K., Jarzabek-Bielecka, G., Merks, P., Kędzia, W., & Czarnecka-Operacz, M. (2021). Syphilis: Then and now. *Advances in Dermatology and Allergology/Postępy Dermatologii i Alergologii*, 38(4), 550–554.

Park, K., & Daston, L. (Ed.). (2008). *The Cambridge History of Science* (C. 3). Cambridge University Press.

Porta, G. della. (1613). *Della fisonomia dell'huomo*. Per Pietro Paolo Tozzi nella Stamparia del Pasquati. <http://archive.org/details/dellafisonomiade00port>.

Principe, L. M. (2013). *The Secrets of Alchemy*. University of Chicago Press.

Pryor, E. G. (1975). The great plague of Hong Kong. *Journal of the Hong Kong Branch of the Royal Asiatic Society*, 61–70.

Quinti, J. (1711). *Les admirables secrets de la médecine chimique*. J.F. Broncart.

Ramazzini, B. (1940). *Diseases of Workers (De Morbis Artificum)*. The University of Chicago Press.

Rankin, A. (2021). *The poison trials: Wonder drugs, experiment, and the battle for authority in renaissance science*. University of Chicago Press.

Raviglione, M. C., & O'Brien, R. J. T. (2004). Tüberküloz. İçinde *Harrison İç Hastalıkları Prensipleri* (edit: Braunwald, Fauci, Kasper, Hauser, Longo, Jameson) (Çeviren Kocabaş A, Kuleci S) (C. 15, ss. 1024–1036). Nobel Tıp Kitabevleri.

Rebecque, J. de C. de. (1683). *L'Apoticaire Francois Charitable*. chez Jean Certe, rue Merciere, a la Trinite.

Reddy, D. V. S. (1943). “Phirangi roga” or syphilis in India in 16th and 17th centuries: Sketches of early Indo-European syphilographers with extracts from their writings. B. Subbarao. <https://wellcomecollection.org/works/phcse83h>.

Reis, R., Zeray, C., & Sipahi, H. (2019). Clostridium Botulinum Kaynaklı Gıda Zehirlenmeleri: Botulizm. *Hacettepe University Journal of the Faculty of Pharmacy*, 39(1), 58–63.

Renou, J. de. (1657). *A medicinal dispensatory, containing the whole body of physick discovering the natures, properties, and vertues of vegetables, minerals, & animals, the manner of compounding medicaments, and the way to administer them: Methodically digested in five books of philosophical and pharmaceutical institutions, three books of physical materials galenical and chymical: Together with a most perfect and absolute pharmacopoea or apothecaries shop: Accommodated with three useful tables/composed by the illustrious Renodæus ...; And now Englished and revised, by Richard Tomlinson of London, apothecary* (Early English Books Online 2). Printed by Jo. Streater and Ja. Cottrell, and are to be sold by George Sawbridge; University of Michigan Library Digital Collections. <https://name.umdl.umich.edu/A57004.0001.001>.

Reti, L. (1965). How old is hydrochloric acid? *Chymia*, 10, 11–23.

Ribatti, D. (2009). William Harvey and the discovery of the circulation of the blood. *Journal of Angiogenesis Research*, 1(1), 3.

Risse, G. B. (1973). Calomel and the American medical sects during the nineteenth century. <https://www.researchgate.net/publication/18819864>.

Rossotti, A. (1667). *Syllabus scriptorum Pedemontii: Seu, De scriptoribus Pedemontanis in quo brevis librorum, patriae, generis & nonnunquam. Vite notitia traditur. Additi sunt scriptores Sabaudi, Monserratenses et comitatus Niciensio* (fascimile (Farnborough: Gregg, 1970)). Typis Francisci Mariae Gislandi.

Rotelli, F. (2020). Exotic plants in the Italian pharmacopoeia of the 18th century. *Vesalius*, XXVI(1), 152–166.

Rothenberg, R. R. B. (2008). Gonorrhoea. K. F. **Kiple** (Ed.), İçinde *The Cambridge World History of Human Disease* (ss. 756–763). Cambridge University Press.

Royal College of Physicians of London. (1653). *Pharmacopœia Londinensis, or, The*

London dispensatory further adorned by the studies and collections of the Fellows now living of the said colledg by Nich. Culpeper, Gent. Printed for Peter Cole at the sign of the Printing-Press in Cornhil neer the Royal Exchange.
<http://name.umd.umich.edu/A35381.0001.001>.

Sahl, S. I. (1994). *Dispensatorium Parvum (Al-Aqrābādhīn Al-ṣaghīr)* (O. Kahl, Ed.). E.J. Brill.

Sallares, R. (2002). *Malaria and Rome: A history of malaria in ancient Italy*. OUP Oxford.

Santacroce, L., Del Prete, R., Charitos, I. A., & Bottalico, L. (2021). Mycobacterium leprae: A historical study on the origins of leprosy and its social stigma. *Le infezioni in medicina*, 29(4), 623.

Sawyer, B. J., Khan, M. I. H., & Le, H. V. (2023). Antimalarial drugs. İçinde *Medicinal Chemistry of Chemotherapeutic Agents* (ss. 363–396). Elsevier.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780323905756000077>.

Sbath, P. (2012). *Al-Fihris: Catalogue de Manuscrits Arabes* (Reprinted from the 1938-1940 Cairo edition., Vol. 1-I-III). Gorgias Press.

Scarioni, F. (1630). *Centuria prima di secreti medicinali, politici, e naturali: Opera curiosa & utile al pubblico*. Bernardino Florimi.
<https://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FQPA5UZRQXKKH8V>.

Schelz, Z., Molnar, J., & Hohmann, J. (2006). Antimicrobial and antiplasmid activities of essential oils. *Fitoterapia*, 77(4), 279–285.

Scot, M. (1477). *Liber physiognomiae*. J. de Fivizano.
<https://wellcomecollection.org/works/u6efanvh>.

Sharma, N. C., Efstratiou, A., Mokrousov, I., Mutreja, A., Das, B., & Ramamurthy, T. (2019). Diphtheria. *Nature reviews. Disease primers*, 5(1), 81.

Sırr al-Sihha. (1912). Matbaa-yı Agop Matyosyan.

Sırru'l-Esrâr ve İlmü'l-Haşâ'îş ve'l-Eşcâr. (t.y.). Geliş tarihi 14 Mart 2025, gönderen
<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/150490>.

Sırrü'l-Esrâr fî Hafdi'l-Edvîye. (t.y.). Geliş tarihi 14 Mart 2025, gönderen
<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/602495>.

Sigerist, H. E. (1941). Laudanum in the works of Paracelsus. *Bulletin of the History of Medicine*, 9(5), 530–544.

Smith, P. H. (2016). What is a secret? Secrets and craft knowledge in early modern Europe. *İçinde Secrets and knowledge in medicine and science, 1500–1800* (ss. 47–66). Routledge.

Somer, A. (2018). Sıtma (Malarya) ve tedavisi. *Klinik Tıp Pediatri Dergisi*, 10(6), 35–40.

Staicu, M.-L., & Cuțov, M. (2010). Anger and health risk behaviors. *Journal of medicine and life*, 3(4), 372.

Stearn, W. T. (1996). The tortuous tale of “bear’s breech,” the puzzling bookname for *Acanthus mollis*. *Garden History*, 24(1), 122–125.

Steinschneider, M. (1893). *Die Hebraeischen Uebersetzungen des Mittelalters und die Juden als Dolmetscher. Ein Beitrag zur Literaturgeschichte des Mittelalters, meist nach handschriftlichen Quellen*. Berlin: Kommissionsverlag des Bibliographischen Bureaus.

Steinschneider, M. (1902). *Die arabische Literatur der Juden*. J. Kauffmann.

Steinschneider, M. (with Harvard University). (1897). *Die arabischen Uebersetzungen aus dem griechischen*. O. Harrassowitz.

Steinschneider, M., & Spottiswoode, W. (with The Library of Congress). (1857). *Jewish literature from the eighth to the eighteenth century: With an introduction on Talmud and Midrash*. London, Longman, Brown, Green, Longmans, & Roberts.

Stemberger, G. (with Internet Archive). (1977). *Geschichte der jüdischen Literatur: Ein Einführung*. München: Verlag C. H. Beck.

Stephen, S. J. (2016). The circulation of medical knowledge through Tamil manuscripts in early modern Paris, Halle, Copenhagen, and London. *İçinde Histories of Medicine and Healing in the Indian Ocean World: The Medieval and Early Modern Period* (C. 1). Palgrave Macmillan.

Sudhoff, K. (1910). Pestschriften aus den ersten 150 Jahren nach der Epidemie des „schwarzen Todes“ 1348. *Archiv für Geschichte der Medizin*, H. 3, 191–234.

Sudhoff, K. (1925). Pestschriften aus den ersten 150 Jahren nach der Epidemie des „schwarzen Todes“ 1348. XVIII. Pestschriften aus Frankreich, Spanien und England. *Archiv für Geschichte der Medizin*, H. 1/3, 12–139.

Sürücüoğlu, M. S., & Özçelik, A. Ö. (2002). Şarap ve kalp sağlığı. *Gıda*, 27(6). <https://dergipark.org.tr/en/pub/gida/issue/6961/92839>.

Swain, S. (Ed.) (with **Boys-Stones, G., Elsner, J., Ghersetti, A., Hoyland, R., Repath, I., & Swain, S.**). (2007). *Seeing the Face, Seeing the Soul: Polemon's Physignomy*. Oxford University Press.

Şahin, E., Demirci, T., & Gedikli, S. (2017). Kronik stres ve böbrek: Sıçan modeli üzerinde morfometrik ve histopatolojik çalışma. *Sakarya Tıp Dergisi*, 7(4), 168–175.

İbn-i Şerîf, T. (2017). *Yâdigâr: 15. Yüzyıl Türkçe Tıp Kitabı Yâdigâr-ı İbn-i Şerîf*. İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, Zeytinburnu Belediyesi.

Tampa, M., Sarbu, I., Matei, C., Benea, V., & Georgescu, S. R. (2014). Brief history of syphilis. *Journal of medicine and life*, 7(1), 4.

Taşköprizâde, A. b. M. (1985). *Miftâhu's-sa'âde ve mişbâhu's-siyâde fî mevzû'âtî'l-'ulûm* (C. 1). Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah.

Thackston, W. M. (1999). *Introduction to Syriac: An elementary grammar with readings from Syriac literature*. IBEX Publishers.

Thorndike, L. (1923). *A History of Magic and Experimental Science* (C. 2). The Macmillan Company.

Trambaiolo, D. (2015). Antisyphilitic mercury drugs in early modern China and Japan. *Asiatische Studien - Études Asiatiques*, 69(4), 997–1016.

Trotter, A. (1912). On varnishes as vehicles and as protections-II. *The Burlington Magazine for Connoisseurs*, 21(113), 272–278.

Totelin, L. M. (2018). Therapeutics. İçinde P. E. **Porman** (Ed.), *The Cambridge Companion to Hippocrates* (ss. 200-216). Cambridge University Press.

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. (2025). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. https://portal.yek.gov.tr/works/search/full?key=sirr%C3%BC%271-esrar&search_key_type=3&search_form_type=ALL_FIELDS.

Uğurlu, G., & Yıldız, A. N. (2024). Günlük çalışma süresi ve sağlık sonuçları. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 15(2), Article 2.

Uludağ, S. (1996). FİRÂSET. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 13, ss. 116–117).

Türkiye Diyanet Vakfı. <https://islamansiklopedisi.org.tr/firaset>.

Ullmann, M. (1978). *Islamic Medicine*. Edinburg University Press.

Un religioso francescano di Terra Santa. (1878). *Dizionario italiano-arabo con aggiunta di un copiosissimo indice alfabetico delle voci arabe*. Tipografia dei Padri francescani.

Ure, A. (1835). *A dictionary of chemistry and mineralogy, with their applications*. Printed for Thomas Tegg.

Ursin, F., & Steger, F. (2018). Gallensteine und „Leberversstopfung“ in den medizinischen Fachschriften der Antike. *Zeitschrift für Gastroenterologie*, 56(03), 249–254.

Üngör, H. (2016). Hayatîzâde Mustafa Feyzînin *Risale-i Maraz-ı Efrenc* adlı eseri vr.(50b-102b) (İnceleme-metin-dizin-tıpkıbasım) [Yüksek Lisans Tezi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü]. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/516832>.

Varlık, N. (2015). *Plague and empire in the early modern Mediterranean world*. Cambridge University Press.

Veenhoven, R. (2008). Healthy happiness: Effects of happiness on physical health and the consequences for preventive health care. *Journal of Happiness Studies*, 9(3), 449-469. <https://doi.org/10.1007/s10902-006-9042-1>.

Vigo, G. da. (1534). *Opera domini Ioannis de Vigo in chyrurgia*. Additur chyrurgia Mariani sancti Barolitani.

Vigo, G. da. (1543). *The most excellent workes of chirurgerye, made and set forth by maister John Vigon, heed chirurgie[n] of our tyme in Italie, translated into english. Whereunto is added an exposition of straunge termes [and] vnknownen symples, belongyng to the arte*. Edwarde Whytchurch. <https://name.umdl.umich.edu/A14401.0001.001>. University of Michigan Library Digital Collections. Accessed January 14, 2025.

Vincenti, E. (2021). Aspetti storici e culturali della theriaca a Padova in età Moderna [Yüksek Lisans Tezi, Università degli Studi di Padova]. https://thesis.unipd.it/retrieve/da1e4e51-fd60-417a-a4d6-cc4885211f63/Vincenti%20Ezio_2022279.pdf.

Vogt, S. (2008). Drugs and pharmacology. İçinde *Cambridge Companion to Galen*. Cambridge University Press.

Watson, G. (1966). Theriac and mithridatium: A study in therapeutics. <https://cir.nii.ac.jp/crid/1130000797536673792>.

Weeks, S. R., McAuliffe, C. L., DuRussel, D., & Pasquina, P. F. (2010). Physiological and psychological fatigue in extreme conditions: The military example. *Pm&r*, 2(5), 438–441.

Wear, A. (2000). *Knowledge and Practice in English Medicine, 1550-1680*. Cambridge University Press.

Weisser, U. (1979). *Buch über das Geheimnis der Schöpfung und die Darstellung der Natur von Pseudo-Apollonios von Tyana*. Institute for the History of Arabic Science University of Aleppo.

Williams, S. J. (1994). Roger Bacon and his edition of the Pseudo-Aristotelian *Secretum secretorum*. *Speculum*, 69(1), 57–73.

Williams, S. J. (2003). *The Secret of Secrets: The Scholarly Career of a Pseudo-Aristotelian Text in the Latin Middle Ages*. University of Michigan Press.

Worboys, M. (2016). Contagion. İçinde *The Routledge History of Disease* (ss. 71–88). Routledge.

Yaman, Ü. R., Kavas, N., & Yücel, U. (2012). Fonksiyonel bir içecek olarak şarap. *Akademik Gıda*, 10(3), 79–83.

Yılmaz, K., & Altındış, M. (2019). Alkol ve gastrointestinal mikrobiyota. *Academic Platform Journal of Halal Lifestyle*, 1(1), 18–22.

Yücel, U., & Akçiçek, E. (2006). Şaraplarda resveratrol bileşiği: Koroner kalp hastalıkları ve kanser üzerine etkileri. *Akademik Gıda*, 4(3), 12–14.

Zampieri, F., ElMaghawry, M., Zanatta, A., & Thiene, G. (2015). Andreas Vesalius: Celebrating 500 years of dissecting nature. *Global Cardiology Science & Practice*, 2015(5), 66.

Zapata, G. B. (1586). *Li Maravigliosi secreti di medicina e chirurgia*. Deuchino.

Zhao, M., Li, Y., & Wang, Z. (2022). Mercury and mercury-containing preparations: History of use, clinical applications, pharmacology, toxicology, and pharmacokinetics in traditional Chinese medicine. *Frontiers in Pharmacology*, 13, 807807.

Zumbühl, S., & Zindel, C. (2023). Varnish technology during the 17th and 18th centuries: The introduction of shellac for wood coatings. *Working Towards a Sustainable Past. ICOM-CC 20th Triennial Conference Preprints*, Valencia, 18–22 September 2023 ed. J. Bridgland. Paris.